

HAL
open science

Domestic Rituals of the Atharvaveda in the Paippalāda Tradition of Orissa: Śrīdhara's Vivāhādikarmapañjikā

Arlo Griffiths, Shilpa Sumant

► **To cite this version:**

Arlo Griffiths, Shilpa Sumant. Domestic Rituals of the Atharvaveda in the Paippalāda Tradition of Orissa: Śrīdhara's Vivāhādikarmapañjikā. Institut Français de Pondichéry; École française d'Extrême-Orient, 135, pp.306, 2018, Indologie, 978-81-8470-224-8 / 978-2-85539-227-1. halshs-01761728

HAL Id: halshs-01761728

<https://shs.hal.science/halshs-01761728v1>

Submitted on 5 Aug 2024

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

Domestic Rituals of the Atharvaveda
in the Paippalāda Tradition of Orissa

Śrīdhara's Vivāhādikarmapañjikā

Volume I: Book One, Part One

General Prescriptions

॥ श्रीधरविरचिता विवाहादिकर्मपञ्जिका ॥

प्रथमो ग्रन्थः – प्रथमभागस्य प्रथमः खण्डः

सर्वकर्मसामान्यविधयः बहिःशालादितन्त्रप्रायश्चित्तान्ताः

L'Institut Français de Pondichéry (IFP), UMIFRE 21 CNRS-MAE, est un établissement à autonomie financière sous la double tutelle du Ministère des Affaires Étrangères (MAE) et du Centre National de la Recherche Scientifique (CNRS). Il est partie intégrante du réseau des 27 centres de recherche de ce Ministère. Avec le Centre de Sciences Humaines (CSH) à New Delhi, il forme l'USR 3330 du CNRS « Savoirs et Mondes Indiens ». Il remplit des missions de recherche, d'expertise et de formation en Sciences Humaines et Sociales et en Ecologie dans le Sud et le Sud-est asiatique. Il s'intéresse particulièrement aux savoirs et patrimoines culturels indiens (langue et littérature sanskrite, histoire des religions, études tamoules...), aux dynamiques sociales contemporaines, et aux écosystèmes naturels de l'Inde du Sud.

The French Institute of Pondicherry (IFP), UMIFRE 21 CNRS-MAE, is a financially autonomous institution under the joint supervision of the French Ministry of Foreign Affairs (MAE) and the French National Centre of Scientific Research (CNRS). It is a part of the network of 27 research centres under this Ministry. It also forms part of the research unit 3330 "Savoirs et Mondes Indiens" of the CNRS, along with the Centre de Sciences Humaines (CSH) in New Delhi. It fulfils its missions of research, expertise and training in Human and Social Sciences and Ecology in South and South-East Asia. It works particularly in the fields of Indian cultural knowledge and heritage (Sanskrit language and literature, history of religions, Tamil studies...), contemporary social dynamics and the natural ecosystems of South India.

French Institute of Pondicherry
11, St. Louis Street
P.B. 33, Pondicherry, 605001, India
Tel.: (413) 2231609
Email: ifpcom@ifpindia.org
Website: <http://www.ifpindia.org>

L'École française d'Extrême-Orient (EFEO), fondée en 1900 à Hanoï, est un établissement relevant du ministère français de l'Enseignement supérieur et de la Recherche dont la mission scientifique est l'étude des civilisations classiques de l'Asie. Son champ de recherches s'étend de l'Inde à la Chine et au Japon et, englobant l'ensemble du Sud-Est asiatique, comprend la plupart des sociétés qui furent indianisées ou sinisées au cours de l'histoire. Autour de ses dix-sept centres et antennes, installés dans douze pays d'Asie, se sont constitués des réseaux de chercheurs locaux et internationaux sur lesquels l'École a pu s'appuyer pour construire son essor. L'EFEO aborde l'Asie par des recherches pluridisciplinaires et comparatistes, associant l'archéologie, l'histoire, l'anthropologie, la philologie, et les sciences religieuses. À Pondichéry, les projets de l'EFEO portent essentiellement sur l'« indologie » classique : sanskrit, tamoul ancien, histoire, histoire de l'art et des religions.

The mission of The French School of Asian Studies (EFEO), founded in 1900 in Hanoi and today under the aegis of the French Ministry of Higher Education and Research, is to study the classical civilizations of Asia. Stretching from India, in the West, across the whole of South-East Asia to China and Japan, the EFEO's research areas cover most of the societies which have been 'Indianised' or 'Sinicised' over the course of history. A network of international scholars working at the EFEO's seventeen centres and branch offices, which are spread across twelve Asian countries, has been essential in the development of the School's research programme. Interdisciplinary projects bring together leading scholars in the fields of anthropology, archaeology, history, philology, and religious studies. In Pondicherry, the projects of the EFEO focus mainly on classical Indology: Sanskrit, Old Tamil, History, and History of art and of religions.

École française d'Extrême-Orient
22, avenue du Président Wilson
75116 Paris, France
Tel.: (33) 1 53 70 18 60
Website: <http://www.efeo.fr>

Pondicherry Centre of the EFEO
16 & 19, Dumas Street
Pondicherry, 605001, India
Tel.: (91) (413) 2334539/2332504
Email: administration@efeo-pondicherry.org

COLLECTION INDOLOGIE 135

Domestic Rituals of the Atharvaveda
in the Paippalāda Tradition of Orissa

Śrīdhara's Vivāhādikarmapañjikā

Volume I: Book One, Part One

General Prescriptions

॥ श्रीधरविरचिता विवाहादिकर्मपञ्जिका ॥

प्रथमो ग्रन्थः – प्रथमभागस्य प्रथमः खण्डः

सर्वकर्मसामान्यविधयः बहिःशालादितन्त्रप्रायश्चित्तान्ताः

Edited with an Introduction by

Arlo Griffiths & Shilpa Sumant

INSTITUT FRANÇAIS DE PONDICHÉRY
ÉCOLE FRANÇAISE D'EXTRÊME-ORIENT

2018

COMITÉ SCIENTIFIQUE / ADVISORY BOARD

Diwakar ACHARYA (Oxford University),
Nalini BALBIR (Université de Paris III et École pratique des hautes études),
Peter BISSCHOP (Leiden University),
R. CHAMPAKALAKSHMI (Jawaharlal Nehru University, retired),
Alexander DUBIANSKI (Moscow State University),
Arlo GRIFFITHS (École française d'Extrême-Orient),
François GROS (École pratique des hautes études, retired),
Pascale HAAG (École des hautes études en sciences sociales),
Oskar VON HINÜBER (University of Freiburg im Breisgau, retired),
Jan E.M. HOUBEN (École pratique des hautes études),
Padma KAIMAL (Colgate University),
Kei KATAOKA (Kyushu University),
Vempati KUTUMBA SASTRY (Rashtriya Sanskrit Sansthan, retired),
R. NAGASWAMY (Tamil Nadu State Department of Archaeology, retired),
Leslie ORR (Concordia University),
Aloka PARASHER-SEN (University of Hyderabad),
Pierre PICHARD (École française d'Extrême-Orient, retired),
Herman TIEKEN (Leiden University).

COMITÉ DE LECTURE / PEER-REVIEW

Les éditeurs font appel à des spécialistes pour l'évaluation des manuscrits soumis.
The publishers call on experts for evaluation of submitted manuscripts.

© Institut Français de Pondichéry, 2018 (ISBN 978 81 8470 224 8)
© École française d'Extrême-Orient, 2018 (ISBN 978 2 85539 227 1)

This book was typeset by Arlo Griffiths in CMU Serif and Devanagari MT using \LaTeX with the `ledmac` package and was printed at the Sri Aurobindo Ashram Press, Pondicherry. Its cover shows a painting of Lakṣmī-Nṛsiṃha made in 2016 by Brahmananda Rout (Bhubaneswar), who was commissioned to follow the iconographic indications of the text edited here.

Contents of this volume

Contents of this volume	v
Preface	vii
Introduction	xi
1. Genre	xi
2. Manuscripts	xvi
3. Title and structure	xxx
4. Date and author Śrīdhara	xxxv
5. Glimpses from the text	xli
6. Śrīdhara's grammatical usage	lxxv
7. Śrīdhara's vocabulary	lxxxv
8. Śrīdhara's citation of mantras	xcii
9. Śrīdhara's sources	cviii
10. Our editorial method	cxxi
11. Our critical apparatus	cxxxii
Sanskrit text	
Chapter 1. बहिःशालाशुभविधिः	1
Chapter 2. कुमारीदर्शनादिकर्मत्रयम्	11
Chapter 3. अधिवासविधिः	19

Chapter 4. पूर्वतन्त्रम्	49
Chapter 5. इध्महोमादिचरुपाकान्तकर्म	101
Chapter 6. उत्तरतन्त्रम्	113
Chapter 7. द्विविधस्थण्डिलविधानम्	129
Chapter 8. नक्षत्रकल्पोक्ततन्त्रम्	133
Chapter 9. तन्त्रप्रायश्चित्तानि	137
References	141
Table of contents of Karmapañjikā chapters 1–9	163

Preface

The Vivāhādikarmapañjikā, or Karmapañjikā for short, that we have undertaken to edit and the first nine chapters of whose text we present to readers in this volume, is a manual of the *paddhati* type apparently intended for the preservation of practical and theoretical knowledge of the performance of domestic rituals in the Atharvavedic tradition of the Paippalāda Śākhā. It was written in Orissa and represents a stage in the liturgical development of this tradition somewhere between that of its oldest known text, the Paippalādasamhitā of the Atharvaveda, which provides the basic collection of mantras for ritual performance in this tradition, and the living ritual tradition of present-day Orissa — to all likelihood a stage much more closely resembling the latter than the former extremity.

Our work on this text is an outcome of our respective doctoral research projects focusing on the Paippalādasamhitā (defended in 2004, published as GRIFFITHS 2009) and on the development of *vivāha*, i.e. ‘marriage’ ritual from *samhitā* to *prayoga* texts in the Atharvavedic tradition (defended in 2007).¹ Peripheral to his search for manuscripts of the Paippalādasamhitā, Griffiths had been collecting manuscripts of other Atharvavedic manuscripts in Orissa since 1999, and these included manuscripts of the Karmapañjikā; his work on another im-

¹ The thesis resulting from the latter project has been made available at <http://shodhganga.inflibnet.ac.in/handle/10603/23517>.

portant Atharvavedic text, the Kauśikasūtra, took him to Pune for the first time in 2000, to study with Prof. S.S. Bahulkar, under whose guidance Sumant started her doctoral research in 2003. It was Prof. Bahulkar who introduced us to each other, and in whose company we undertook joint fieldwork in Orissa in May and June 2005. The idea of joining hands for an edition of the Karmapañjikā was born during those unusually hot summer months.

Our initial interest in the text naturally arose from the perspective of our respective main research projects. From a casual perusal of the manuscripts, it soon became clear to Griffiths that this text was of considerable significance for the critical edition of the PS, and this led to his article GRIFFITHS 2003b, which contained the *editio princeps* of one chapter of the text. It also appeared that the text preserves authentic ancient elements peculiar to the Atharvavedic tradition, notably in the prescriptions for marriage ritual (GRIFFITHS 2004–05), and this fact heightened Sumant's interest in the text. Since we have started editing the text in earnest, however, we have become gradually aware of a number of other factors which make the text interesting also from less particularist points of view. Although we entertain no aspirations that this text, now starting to be made generally accessible, will also attract general attention among those who study Sanskrit literature, some of these factors will be exposed in our Introduction.

As we finalize this work to go to the press, we would like to record here our special debt of gratitude to Kunja Bihari Upadhyaya (Puri), who has been a consistently reliable source of information in our work since Arlo Griffiths first came to Orissa in 1998, and to both of us since 2005. He has helped us gain access to several manuscripts, used in this volume, in excellent scanned form; has illuminated aspects of modern ritual performance; has tirelessly investigated the identity of place names mentioned in the colophons of Orissa's Paippalāda manuscripts; has joined us on visits to modern villages; has acted as liaison with other members of his tradition; and has showered his friendship on us in many other ways too.

Our friend M. Sanjeeb Kumar, employee of the Orissa State Museum, has likewise been an unfailing support in our attempts to acquire usable photographs of the manuscripts that underlie our work, both from his museum and from brahmin villages around Bhubaneswar. It is through him that we were able to commission the painting that adorns the cover of this book.

Over the years that we have worked, off and on, toward the publication of this book, we have been helped by many scholars, among whom we would like to thank here in particular Diwakar Acharya, Gudrun Bühnemann, Dominic Goodall, Kengo Harimoto, Kei Kataoka and Somadeva Vasudeva. Our manuscript was evaluated anonymously by two scholars who made useful observations, many of which we have gratefully incorporated into the version that has now been printed. Thanks are due also to Hugo David and Carmen Sylvia Spiers who helped with the last round of proofreading.

We both owe gratitude to the J. Gonda Fund of the Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences which awarded Advanced Study Grants to Shilpa Sumant in 2008 and 2015, that allowed her twice to spend six months of full-time work on the Karmapañjikā in Leiden at the International Institute of Asian Studies.

Throughout our Introduction, we use the ‘ethnographic present’ in discussing the living Atharvavedic tradition of Orissa as we found it during the years that we made regular visits to Orissa. This period alas lies more than 10 years in the past today, and the situation on the ground is likely to have changed in several ways. One thing that has changed, in 2011, is the name of the state and of its language, now officially Odisha and Odia. We have decided not to adjust our usage in this book which was largely written before 2011, and not only for the mere reason of chronology: since Oriya does not have a sound corresponding to the English combination *sh*, and since the letters *di* do not more accurately represent the sound of Oriya $\widehat{\text{ḍ}}$ (Indological transliteration: *ṛi*) than do the letters *ri*, the new spellings of the two names seem to us no better than the old ones.

Despite our best efforts, we have not been able to rectify some errors in the page and line numbering of our text edition that is automatically passed to our critical apparatus by the ledmac package. For reasons that remain unclear to us, the main apparatus on p. 46 starts with a line number 7 that should be a 1; there is a string of wrong line numbers in the right column of the main apparatus on p. 47; and the top layer of apparatus on p. 96 starts with a 12 that should be a 1. There are probably some other such imperfections that we have not noticed yet, and we hope that none of them will prove disturbing for readers.

Finally, we must clarify that only the first line of the Sanskrit title given to this volume has direct basis in the work of our author Śrīdhara. The expressions *prathamo granthaḥ – prathamabhāgasya prathamah khaṇḍaḥ – sarvakarmasāmānyavidhayaḥ bahiḥśālādi-prāyaścittāntāḥ* are largely of our own making.

December 22, 2017

Arlo Griffiths (Lyons, France)

Shilpa Sumant (Pune)

Introduction

1. Genre

Within Vedic studies, the genre of texts to which the Karmapañjikā belongs has only very rarely been the focus of attention. In the context of his discussion of authentically Vedic Sūtra texts, GONDA (1977a: 653f.) has observed the following:

One would probably not be very wrong if one supposed that the need for brief practical manuals stating in plain terms the details and technicalities of the sacrificial rites was felt already at an early period. Such an easier and practical literature, indispensable for officiants, does indeed exist. For the greater part of later date and decidedly post-Vedic it is mainly represented by ‘guide-books’ (*paddhati*) and ‘practical courses of the procedures’ (*prayoga*). Though continuing far into modern times, it has mostly remained unpublished and consequently is—in spite of its intrinsic value and helpfulness in understanding the *sūtras*—little known in the West.

We might add that it is in fact also little known in India, where this kind of literature falls entirely outside of the scope of University Sanskrit curricula.

The “intrinsic value” of which GONDA speaks seems to us to lie not only in throwing light on problems in the study of older texts belonging to the respective Vedic traditions, but also — perhaps even

more so — in the documentation of a certain stage in the continuous process of ritual development from ancient Vedic to modern-day Hindu ritual, and — in the case of texts such as ours, which frequently cite a variety of texts outside of any Vedic tradition — in the documentation of the intellectual and religious milieu of the author; in other, very broad terms, the interest lies in the material provided by this literature for refining our picture of the general cultural history of India. This is all the more so, since it is a regrettable feature of the history of Sanskrit scholarship that these “decidedly post-Vedic” — which means: decidedly Hindu — texts, if studied at all, have been studied only from the point of view of Vedic studies. Indeed, studies of medieval religious literature in general do not take these texts into account, although they are decidedly medieval and religious.²

If we look at the Karmapañjikā in particular, another factor that becomes relevant is its provenance from Orissa. The Sanskrit literature of Orissa is relatively less known than that of more prestigious centers of Sanskrit literary production, and this includes the study of Orissa's Vedic traditions. In fact, by virtue of its uniqueness, the Paippalāda tradition from which the Karmapañjikā emanates is basically the only Vedic tradition of Orissa about which anything is known beyond the local level. Conversely, those studies of medieval religious traditions of Orissa which do exist, do not refer at all to the existence of contemporary literature composed in the local Vedic traditions.³ With the present volume, we hope to make a very modest beginning towards the process of filling this gap in general Indological knowledge, and specifically the knowledge of Orissa's traditions of religious literature. Some examples of the kind of information of relevance to different aspects of the cultural history of India, that we find in the Karmapañjikā, are included further on in this Introduction (§5).

² The classificatory distinction expressed in the titles of two of GONDA's volumes in *A History of Indian Literature* (1977a and 1977b) is a clear case in point.

³ Cf. for instance the famous collection of essays edited by ESCHMANN *et al.* (1978); the more recent study by TRIPATHI (2004); or the series of volumes published by Manohar and edited by Hermann Kulke and Burkhard Schnepel under the title *Studies in Orissan Society, Culture and History*, from 2001 onwards.

A number of good studies and text editions of comparable works have appeared in recent decades, among which we may mention the text edition of a *prayoga* in the Ṛgvedic tradition of Maharashtra (JOG 1974); BÜHNEMANN's study (1988) of *pūjā* ritual based on *vaidika paddhatis*, also of Maharashtra; and KARTTUNEN's publications (1989–90, 1998, 2001) on *prayoga* texts of the Nambudiri Jaiminiya Sāmavedins of Kerala. The Atharvedic Śaunaka tradition, whose texts have been preserved mainly in Gujarat and Maharashtra, has been particularly fortunate in that not only its most important *paddhati*, Keśava's manual based on the Kausikasūtra (LIMAYE *et al.* 1982), but also an early medieval commentary on that same Sūtra, the Dārilabhāṣya, have appeared in critical editions (DIWEKAR *et al.* 1972), as has a large collection of early medieval ritualistic texts, the Atharvedapariśiṣṭas,⁴ while several minor commentaries and manuals have begun to be studied as well.⁵ The special attention which the *paddhati* and *prayoga* texts of the Śaunaka tradition have received provides a relatively fertile soil in which to sow the seeds of comparative studies of the latter-day history of Atharvavedic liturgy by studying a manual of the Paippalāda tradition.

We have above referred to the Karmapañjikā as a *paddhati*, and in this we follow both the terminology chosen by Durgamohan BHATTACHARYYA (1968: 23) for this specific text, and what seems to be common Indological usage.⁶ We stress nevertheless that while texts bearing the word *paddhati* in their title are known in the Paippalāda tradition (see e.g. GRIFFITHS & SCHMIEDCHEN 2007: 147, 168, 220), our author calls his work a *pañjikā*.⁷ It is often assumed that the author's choice of genre terminology in his title must be a direct reflec-

⁴ See BISSCHOP & GRIFFITHS 2003 and 2007, and GRIFFITHS 2007, for nearly exhaustive bibliographic information about the Atharvedapariśiṣṭas.

⁵ See BAHULKAR 1978, 2002, 2003; ROTARU 2008.

⁶ Cf., for instance, GONDA 1977a: 653ff. and 1977b: 42, 213–215.

⁷ This term figures neither among the titles of ancillary works in Vedic traditions surveyed in GONDA 1977a, nor in titles of works belonging to non-Vedic traditions surveyed in GONDA 1977b. The term is also very rare among works of 'Hindu Tantric and Śākta literature' surveyed in GOUDRIAAN & GUPTA 1981.

tion of the nature of the text. The respective editorial teams' notes in their introductions to the Dārila's Kauśikabhāṣya and Keśava's Kauśikapaddhati are cases in point. For the Kauśikabhāṣya, DIWEKAR *et al.* (1972: xiv, n. 14) cite, without indication of source, something they call "the traditional definition of Bhāṣya",⁸ and observe that Dārila is generally true to this definition. For the Kauśikapaddhati, LIMAYE *et al.* (1982: xiii, n. 1), quote the definition of the *paddhati* genre given by Rājaśekhara in his Kāvya-mīmāṃsā, and seem to imply that their characterization of the text as laying "greater emphasis on the explanation of the ritual in detail" would be in line with the quoted definition. The complete context of Rājaśekhara's definition is this:

sūtrāṇāṃ sakalasāravivaraṇaṃ vṛttiḥ | sūtravṛttivivecanaṃ pad-
dhatiḥ | ākṣipya bhāṣaṇād bhāṣyam | antarbhāṣyaṃ samīkṣā |
avāntarārthavicchedaś ca sā | yathāsambhavam arthasya ṭīkanam
ṭīkā | viṣamapadabhañjikā pañjikā | arthapradarśanakārikā kāri-
kā | uktānuktaduruktacintā vārttikam iti śāstrabhedāḥ |⁹

We find here definitions both of *paddhati* and of *pañjikā*. Now in an important note at the outset of their edition of Vallabhadeva's Raghupañcikā, GOODALL & ISAACSON (2003: xiii, n. 2) have cited this and three other authors' definitions of *pañjikā*, pointing out that they are sometimes conflicting. In attempting to understand what our author may have understood a *pañjikā* to be, it is useful to observe his own specific indication at the opening of chapter 1 (2:6–7) that he was writing a work 'in accordance with the Sūtra', with the explanation that the Sūtra in question is that of Paiṭhīnasi.¹⁰ This reference to a Sūtra indeed recalls Rājaśekhara's definition of the *paddhati*. It might be interesting to investigate whether the use of *pañjikā* in this sense

⁸ *sūtrārtho varṇyate yatra vākyaiḥ sūtrānusāribhiḥ | svapadāni ca varṇyante bhāṣyaṃ bhāṣyavido viduḥ* ||. Another scholar trained at Pune, Ashok AKLUJKAR, speaks of this verse as "anonymously handed down in the tradition" (2010: 11 n. 18). Some textual attestations do exist, but none prominent enough to invalidate the suggestion of its primarily oral transmission.

⁹ Cited after PARASHAR 2000: 28, where a translation can also be found.

¹⁰ On this *sūtrakāra*, see below, p. cxvi.

of *paddhati* was common in late medieval Orissa, or in India generally, but we have — partly due to lack of sources — decided that such an investigation falls beyond the scope of our present study.¹¹

Finally, in the case of the Karmapañjikā (KP), authored by a certain Śrīdhara (see §4), it is necessary to distinguish between its style and that of the related but anonymous work entitled Karmasamuccaya (KS), which has been discussed elsewhere (SUMANT 2016).¹² Among the striking differences are the presence of many citations from other texts in the former, and absence of such citations in the latter; and the reference to mantras by their *pratīka* (‘incipit’) in KP, as opposed to their *sakalapāṭha* (‘full reading’) in the KS.¹³ These facts seemed to us initially to correspond with what we had understood to be the distinction between *paddhati* and *prayoga*, two classes of literature which, at least in Vedic studies, tend to be presented by scholars as distinct genres. But since we have found no contrasting definitions of the two, we are inclined not to bring this distinction to bear on the differences between the two texts that are at issue.¹⁴

As a matter of curiosity, we mention here the recent publication of a modern *paddhati* which claims to be based on the KP (U.K. PAṆḌĀ & REDDY 2012). We do not often cite this book because it does not help significantly in the task of editing and understanding the text that it claims to follow.

¹¹ See TANEMURA (2004: 3–5) for discussion of the Buddhist work entitled Kriyāsaṃgrahapañjikā, written by the Nepalese author Kuladatta, who lived a few centuries before our author and whose work is no more in conformity with śāstric definitions of the *pañjikā* than is the Karmapañjikā.

¹² See SUMANT’S article for the list of manuscripts of the Karmasamuccaya that we have used in our study of the Karmapañjikā.

¹³ On this matter, see pp. c–cviii below.

¹⁴ The discussion in GONDA 1977a tends to keep the two terms *paddhati* and *prayoga* apart — presumably as a reflection of the titles of the works being treated — but GONDA admits (p. 655, n. 57) that “there was no hard and fast line between the two classes”. For instance the Prayogadīpa, an Atharvavedic work discussed by BAHULKAR (1978), notwithstanding its self-definition as a *prayoga*, seems to have as much right to the title *paddhati* as does our text.

2. Manuscripts

The existence of the KP was first reported in the Kaushik lectures delivered by Durgamohan BHATTACHARYYA in November 1962 under the auspices of the Shikshan Prasarak Mandali in Poona; the lectures were published posthumously, in 1968. BHATTACHARYYA discusses his acquisition in Orissa of manuscripts of the Paippalāda School, including “much sought-for manuscripts of the Āṅgirasakalpa, Karmapañjikā and Karmasamuccaya” (p. 2); the purport of the qualification “much sought-for” is not evident, but if its scope was meant to extend only over the first two titles mentioned, then it might have been intended to express something similar to our experience in the field, namely that manuscripts containing the Karmapañjikā, as well as manuscripts attributed to the Āṅgirasakalpa,¹⁵ are quite rare, certainly if compared to the great number of manuscripts containing parts of the Karmasamuccaya. From the two other references to the Karmapañjikā contained in his published Kaushik lectures (pp. 23 and 41), it is clear that BHATTACHARYYA had read at least the opening chapter, from which he gives two citations relating to the principal authority that the Karmapañjikā claims to follow, namely Paiṭhīnasi, to whom we shall also return (§9).

It is not clear from BHATTACHARYYA 1968 how many manuscripts of the KP he had acquired. The table of abbreviations in the first volume of his son Dipak BHATTACHARYYA's edition of the Paippalādasamhitā, defines “कर्मप.” as “कर्मपञ्जिका (Manuscript)” (1997: lvi), which might mean that only one manuscript has come into the possession of the Bhattachary(y)as. We have sought more specific information about the source or sources at Prof. Bhattacharya's disposal, and requested his permission to make photographs, or his help to procure reproductions in another manner, but our efforts in this regard have been of no avail.

Besides the material in Prof. Bhattacharya's hands, six manuscripts of the KP are presently known to us. All are palm-leaf manu-

¹⁵ On the Āṅgirasakalpa corpus, see SANDERSON 2007.

scripts on which the text has been carved with a stylus using Oriya script. Five of them have been listed in a previous article on the ancillary literature of the Paippalāda School (GRIFFITHS 2007: 144). Two manuscripts (sigla Gu₂ and Dh/903) figuring in that list were not available to us then in usable form, but our fieldwork in Orissa in January 2011 has yielded excellent scans of Dh/903¹⁶ and very good photographs of Gu₂. During this same visit, we also became aware of the existence of one more manuscript previously unknown to us, Gu₃, and were able to produce very good photos. Dh/903 does not cover the portion of the text edited here, and will be described in a later volume of our edition. In the following, we give descriptions of the five manuscripts used for our edition in this volume.¹⁷

2.1 Three manuscripts from Guhiyāpāḷa

2.1.1 Beṇudhara Paṇḍā's manuscript

The first manuscript from Guhiyāpāḷa of which we were able to make use for this volume is the one that is in the hands of Beṇudhara Paṇḍā. We refer to it by the siglum **Gu₁**. The owner allowed us to borrow this manuscript for more than a year before we returned it to him in 2005. We have done our initial complete collation directly from the manuscript while it was in our hands, and thereafter used photographs to check readings once again. This manuscript, whose dimensions we have regrettably failed to record but do not differ markedly from the other ones to be described below, is in good physical condition and is complete in 171 numbered folios, plus two cover leaves (of which one is completely empty, while the other bears only the single line *ravībhūmau gūr̥sparśe : martye ca budhacandrayoḥ : śūkrasauritapāpale : agnisthanavidhiyate* on one side). It comprises an extensive

¹⁶ These scans, produced in the framework of the National Mission for Manuscripts, were kindly put at our disposal, with permission of Dr. C.B. Patel, then director of the Orissa State Museum, by Dr. Bhagyalipi Malla, curator of the Manuscripts section in the museum.

¹⁷ For more about the Paippalāda-Atharvavedic settlements where the manuscripts have been found, see WITZEL & GRIFFITHS 2002.

final colophon running from folio 168v (line 3) to 169r (l. 3), which reads as follows:¹⁸

...vedaśāstrārthatatvajño muner api matibhramah | mama bā-
liśabuddhitvād grantham karttum samudyataḥ || tathā || ta-
thāpy adhīro dhīro vā dhīrpi bhagavān mama || hṛtatpadma-
stho nṛharir yat pracodayeti takṛtam | nṛsimhacaraṇāmbhojam
dhyātyunnai karmapañjikām | kṛtvā śuddham aśuddham vā kṣa-
mayantu manīṣiṇaḥ || 0 || 0 || iti śrīnṛsimhacaraṇaparicāraka-
śrīmanmahopādhyāyaśrīviracitāyām vivāhakarmmapañjikākāyām
dṛbalakṛtye śuddhinnāma **(169r)** daśamo 'dhyāyaḥ samāp-
tam || [ornament] || ity uttarakarmavyavahārahāṇḍam idam
|| || śrīmanṛsimhacaraṇaparicāraka{ka}śrīmanmahopādhyāyaśrī-
dharaviracitāyā vivāhakarmmapañjikākāyām hariharapaṇḍāyena
likhitam idam pustakam mukundadevasya daśama daśānkena
mārgaśirakṣṇasaptamāyām samāpto yaṁ granthah || svakīyārtham
na parārthāya || bhīmasyāpi raṇe bhaṅgo muner api mati-
bhramah | yadi śuddham aśuddham vā mama doṣo na vidyate | |
bhagnaprṣṭhakatigrīvatulyadrṣṭir adhomukhaḥ | duḥkhena likhi-
tam grantham putravat paripālayet || || pustakam harate dyas
tu kāṇo dukhī bhaven naraḥ | mṛtāḥ svargaṁ na gachanti pitaro
narakennayet || śubham astu || {samasta 2# aṅke pimpolośāsanara
mahājana harihara}padīnām ||

After this immediately follows another longish passage introduced by the word *śuddhicandrikāyām*, running up to f. 171v (l. 3), which is terminated by a separate colophon:

...|| viṣṇuḥ || janaṇā || śubham astu || samasta virikeśoradevaṅka
a {#} ##¹⁹ ṅke phālgunyaśuklacaturthatithireṁ govindaśar-
māmātmaya dayānidhiśarmma idam likhidam pustakam samāp-
tam || 0 || lekhako nāsti doṣaḥ || lekhako dayānidhi asmin śāsanam

¹⁸ The elements of this colophon are well-known from other Orissan manuscripts. Cf. GRIFFITHS 2003a and GRIFFITHS 2007: 149–159.

¹⁹ One might read here *ṅa ṅa*, which could be letter-numbering for 10 10, perhaps standing for 10 (cf. GRIFFITHS 2007: 159).

pi{•}mpolaḥ || gotraḥ kāpyasaḥ bṛhatam idaṁ grantha karmma-
pañjikāḥ || 0 || [ornament] ||

We seem to learn from these colophons that the principal part of the manuscript was copied for private use by a certain Harihara Paṇḍā, of the Kāpyasagotra, in a village Pimpolo,²⁰ in the 10th *aṅka* = 8th regnal year of one of the several Orissa kings named Mukundadeva, whose identity the calendrical data in the first colophon do not suffice to determine. The concluding part — which shows no difference of hand — would then have been written by a Daṅānidhi, son of Govinda, in the same village, in an uncertain regnal year of one of the several Orissa kings called Vīrakeśarideva. According to the *varṇśavṛkṣa* of his own family drawn for us by Beṇudhara Paṇḍā (b. 1934), who belongs to the Kāpyasagotra, his childless grand-uncle was called Daṅānidhi, but the latter’s father (Beṇudhara’s great-grandfather) is indicated to have borne the name Banamālī. It must therefore remain uncertain whether this manuscript was copied by one of Beṇudhara’s ancestors, or came into his family’s possession from another family, and precisely what role the mentioned Harihara and Daṅānidhi played in the copying of this manuscript, or an antecedent copy. Despite the absence of unequivocal internal evidence, it seems a safe guess to date it to the 19th century. An apograph of this manuscript, copied in 1929–1931, is available to us as Gu₃ (see below), and provides a *terminus ante quem* for its exemplar.

The manuscript at first merely made the impression of being quite severely sloppy, which indeed it is. It shows such relatively extravagant spellings as *grkṇa-* for *grhṇa-*, *yajñā* for *jihvā* (through the graphic similarity of *jñ* to *vk* and pronunciations *jivkā/jivhā*),²¹ and *vikriyante* for *vihriyante*.²² There are also numerous cases of more

²⁰ No such village figures in WITZEL & GRIFFITHS 2002. According to information kindly provided by K.B. Upadhyaya, who referred us to an article by Surendra Misra, which we have not been able to consult directly, Pimpolo is an older name of Pilipilā, a Śāsana village neighboring Jagannātha-Vidyādhara-pura in Puri District.

²¹ See our apparatus for passages in ch. 4, 59:9 and 60:8.

²² In all mss. in a verse in ch. 4, 50:7.

substantial distortion of the text in this manuscript, readings whose inferiority vis-à-vis the other manuscripts is sometimes easy, but often rather difficult to determine. We may cite the following examples. In ch. 3 (46:6–7), the reading °*vacanāt* || *bhūmi mātar ity ṛcā ca bhūmim abhimantrya*, instead of °*vacanād yathākramaṁ dadyād iti | mantrā ucyante | bhūmi mātar ity ṛcā dyauṣ ṭa āyur ity ṛcā ca bhūmim abhimantrya* is a clear example of involuntary reduction in Gu₁: without two *pratīkas*, the conjunction *ca* makes no sense. A less evident case involves the verses on *cittahastahomalaṣaṇa* in ch. 4 (70:1–6), absent in Gu₁, but which we accept as part of the text, on the basis of the other manuscripts, even though these verses seem intrusive: our argument for rejecting the alternative reading presented by Gu₁ against the other three manuscripts is made explicit in the critical apparatus. The reading *pūrvavatsaṁskṛtakuśānaḥ punaḥ pūrvavat str̥ṇīta* in ch. 9 (140:4), with needless repetition of *pūrvavat*, is not shared by NiKuGu₂, suggesting that it is Gu₁ that has a distorted reading here.

Our appreciation for this manuscript has however grown in the course of time, for besides simple, often evident, cases of sloppiness, it also contains a number of variant readings which there is no evident reason to reject. Besides numerous specific cases, we have also observed general patterns in the way this manuscript varies from Ni, Ku and Gu₂. It shows a tendency to omit *yathā* in introducing quotations from authoritative sources (e.g. 2:12: *uktam ca paribhāṣāyām* for adopted reading *yathoktam paribhāṣāyām*), or to omit the introductory phrase *tathā ca* (e.g. 54:9). The manuscript also shows a clear tendency, verging on a consistent practice, not to contain sentences indicating the beneficiary of groups of oblations; this is clearly seen for instance in chapter 4, where the following sentences are all absent from this manuscript: *etā dvāvīmśati samidāhutayo 'gnaye* (86:8), *imāś catasra ājyāhutayo 'gnaye* (98:3), twice *idam agnaye* (99:3, 7), *imāḥ pañcājyāhutayo somāya* (98:8–9); the same is seen also in chapter 6, where the sentences *imāḥ pañcāhutayaḥ kāmāya* (117:11), *imās tisra samidājyāhutayo 'gnaye* (119:5), again three times *idam agnaye* in a row (119:10, 11 and 120:1), *uttarārdha imā ekādaśājyāhutayo 'gnaye* (121:1–2), to mention only a selection of relevant cases, are all indicated as ‘omitted’ in our apparatus. In reality, we cannot be certain that it is indeed the case that this manuscript represents a branch

of transmission which has omitted such elements, rather than that the other manuscripts represent a branch that has added them, although comparison with Gu₂, which often follows Gu₁, but then again also often agrees with the other two manuscripts that we have collated, lends weight to our choice to retain such sentences. We explain our policy in this regard further on in this Introduction (§10).

2.1.2 Ambujākṣa Upādhyāya's manuscript

Another manuscript kept in the same village (siglum **Gu**₂) had been known to us for about ten years, but only in the form of largely illegible photographs, until January 2011, when we were able to apply new ink to enhance contrast and photograph it anew. Its dimensions are 36 × 3 cm, with left and right margins measuring about 2.5 cm in width, top and bottom margins about 0.5 cm in height on every folio, and mostly four lines per folio side. It comprises folios numbered (in the left margin of the recto sides) 1 through 146. The 108th folio is doubly numbered 108 and 109, and although there is from that point onwards a slight incongruity between the actual number of folios and the noted numbers, there is no gap in the text. The same holds true in the case of the folio number 121, which is lacking between 120 and 122, but again without gap in the text.

The text is incomplete, for it ends abruptly on f. 145v, with *suphalaparvaṇy anterasāne yat pratipādikāni bahu || śrī || śrī ||*, which corresponds to the sentence *muṣalaparvaṇy anterasāne (?) yat pratipādikāni (?) bahūni vākyāṇv uktāni ||* in the Dāhādhyāya found on f. 116v in Ni, f. 126r in Ku, f. 123v in Gu₁, and f. 123v in Gu₃: this means that more than eight chapters at the end of the text are not included in this manuscript.²³

After the last words of the KP proper follows on f. 146 an apparently unrelated text, plus one additional unnumbered leaf at the end, bearing, in relatively sloppy handwriting on only one side, one and a half verse: *śukrañ ca pātāle agnisthāna vidhiyate || 2 || hiyate*

²³ Cf. the table of contents for the whole text, pp. xxxi–xxxiv below.

yajamāne vai śṛvasya muladarśanāt || putrair iṣṭarīphalaiṣu vai sṛtir esā purānane || 2 || (which may, except for the first half verse, be compared with a verse in ch. 4 of our edition, at 89:6–7).

Because it became available only at a relatively late stage in the preparation of this volume, we first thought we might have to limit ourselves to systematic collation of this manuscript only for the first chapter. But when we had done so, it became clear that this manuscript transmits a text closer to that of Ku (and Ni, only very partly available for this chapter) than to that of Gu₁ and Gu₃. It contains many blunders, but also preserves authentic readings where other manuscripts err often enough that we decided it must be collated systematically for the whole text. We present below a list (not intended to be exhaustive) of cases where Gu₂ alone preserves readings that we consider authentic, illustrating the importance of this manuscript, notwithstanding the fact that some of these readings may be due to scribal reintroduction of good readings rather than to their linear preservation from the author's text.

- ch. 3 In the verse *vidvadbhiḥ saha niścītya tad yajñam avatārayet* (20:11–12), only Gu₂ has the reading of the Atharvavidhāna.
- ch. 3 In the verse *varjanarī madhumāmsānām. . .* (23:6–7), we adopt the reading *anye tv akṣāram ūcīre*: we had previously emended thus, but then found our emendation attested as such in Gu₂.
- ch. 3 In the verse *anantargarbhiṇam. . .* (29:8–9), only Gu₂ shows the readings *kauśam* and *prāde(ś)am* that other sources citing the same verse give.
- ch. 3 At 40:8 only Gu₂ shows the necessary reading °*gadāvaradharam*, which we had previously restored by emendation.
- ch. 3 At 43:11, only Gu₂ reads *pītavarṇām*, confirming our previous emendation, while NiKuGu₁ read *pītavarṇam*.
- ch. 3 At 43:13, only Gu₂ reads *brahmapaṭṭe*, confirming our previous emendation, while NiKu read *brahmaghaṭṭe* and Gu₁ has a lacuna here.

- ch. 4 At 67:4, only Gu₂ reads *samāpanaṁ*, confirming our previous emendation (rather evident in view of the verse that follows), while NiKu read *samānaṁ* and Gu₁ omits the word altogether.
- ch. 4 At 68:3, only Gu₂ reads *sarvadā*, in line with the parallel texts, while the other manuscripts read *tanmanā*.
- ch. 5 In the verse *prādeśamātrāḥ. . .* (101:8–102:1), only Gu₂ has the reading *kaniṣṭhikāpramāṇena*, thus solving the metrical problem posed by the reading *kaniṣṭhāgramāṇena* of the other manuscripts.
- ch. 5 At 103:2, only Gu₂ reads *bhavaty eva*, confirming our previous emendation of the reading *bhavetyeva* found in the other manuscripts.
- ch. 7 In the final verses of this chapter, at 131:11, only Gu₂ supports the reading *adbhiṣ tvā pari*^o, confirming our previous emendation of *abhiṣṭapari*^o found in the other manuscripts.

The scribe has a clear tendency not to apply the *anusvāra* to create hiatus before vowel-initial words, but rather tends to use the ‘proper’ spelling ^o*m V*^o. Although it is impossible to tell whether the manuscript is in this way faithful to Śrīdhara or rather presents the received text in normalized spelling, for the sake of legibility we have tended to prefer the readings of this manuscript in such cases (cf. e.g. the variant reading for ^o*bhūṣaṇabhūṣitāṅgīm aṣṭa*^o at 38:5). Related to this, we have noted in this manuscript a certain tendency to insert a hiatus-breaking *m* (see the verses occurring in ch. 4, e.g. the variant for *catuṛgṛhīta ājyārthaṁ* at 90:7). It appears that the scribe of this manuscript is more than usually careless about vowel length and the distinction of sibilants. One idiosyncrasy which we have never yet seen in other Orissan manuscripts is the repeated spelling of *tatra/tataḥ* by what seems to be the sequence तत्त्. We may note among his other idiosyncrasies also his predilection for spelling the words *vastra* as *vaśra*, his frequent omission of final virāma signs, his frequent confusion of *i* (इ) and *ri* (रि), *ā* (आ) and *rā* (रा), *u* (उ) and *ru*/*r* (ऋ) and his even more frequent degemination of double consonants.

Because we collated this manuscript at a late stage of the preparation of the present volume, that is long after we had given up the extremely detailed level of collation that we had maintained for the other three manuscripts in chapter 1–3 (see also p. cxxx), we have not reported for this manuscript all insignificant variants that might have been reported had we had access to this manuscript right from the beginning. Still, we have been somewhat more scrupulous in reporting insignificant variants from it in the first three chapters than in the rest of the text.

This manuscript contains a few cases of omissions of (sequences of) akṣaras corresponding to space left open on the leaf. These seem to indicate a sequence in the scribe's exemplar which was affected by a lacuna or which he was unable to read due to some other reason, for the gaps correspond precisely to the number of signs we expect on the basis of the other manuscripts. This manuscript often omits the short dedicatory sentences whose omission in Gu₁ we have pointed out above (p. xx). But there are also several cases (e.g. in ch. 6) of agreement of Gu₂ with NiKu against Gu₁ in such cases. On the whole, despite occasional striking agreements between Gu₁ and Gu₂, we do not believe that the two manuscripts are closely related.

2.1.3 Sudhākara Paṇḍā's manuscript

This manuscript (siglum **Gu₃**) is in possession of Sudhākara Paṇḍā. His grandfather, Yadunātha Paṇḍā, copied it early in the last century. After applying ink, we made photographs of this manuscript in January 2011. The manuscript is in good condition, complete with 243 folios comprising on average four lines per side. The dimensions of the folios are 41 × 3 cm. The left and right margins measure about 3.5 cm in width while the top and bottom margins are about 0.4 cm in height.

The text begins with *om namo lakṣmīṅṛsimhāya* || followed by the *maṅgala* verse of the Karmapañjikā *vande yaṁ paramaṁ*, etc. In the left margin of the first folio, one can read a word *karmapañjikālekhaḥ* written over three lines, namely *karmapa*, *ñjikā* and *lekhaḥ*. To the left side of this, there is one unreadable character. The folios are numbered in the left margin of the recto sides. An intermediate colophon

is found on folio 140v:

eṭhāṅ lekhā vanda kalim̃ | kāraṇa | durva+la+kṛtya ārambha
 hebāṅ uktakārikāmāna varttamāna uccāraṇa karivāku śuddhara
 lokamāne niśedha karivāṅm̃ ata eva lekhivāku sāhāsa valiyā nāhi
 jāṇivā heve || iti sna 1336 sāla vaīsākṣa di 22 na śanivāra dina 5
 pāñca ghaḍi samayare karmapañjikāpustakalekhaka śrī yadunātha
 paṇḍā sā: guhiyāpāla ta: vahaḍāgoḍā pra: dhalabhuiṃ thānā va-
 haḍāgoḍā niyagharapaścimadarijā arthāta mapasāla piṇḍāre vasi
 lekhaka śrī yadunātha paṇḍānku rakṣā karive śrīlakṣmīnṛsimha ||
 [ornament] || yadi ca āyū thāya tāhāhele pare lekhivum̃ || śeṣa
 karivum̃

The text of the KP ends on folio 239r. Here starts the following colophon:

śrīmannṛsimhacaraṇaparicāraṇaśrīmanmahopādhyāyaśrīdharavira-
 citāyām̃ vivāhādikarmapañjikāyām̃ śrīyadunāthapaṇḍāyena likhi-
 tam̃ idam̃ pustakam̃ mārgasīra di 29 somavāra daśamitithire
 e dina divā dui ghaḍiṭhāre kṛṣṇa(239v)pakṣe samāpto 'yam̃
 granthaḥ || svakīyārtham̃ na parārthāya || || bhīmasyāpi raṇe
 bhaṅgo muner api matibhramaḥ || yadi śuddham̃ aśuddham̃ vā
 mama doṣo na vidyate || || bhagnaprṣṭhakaṭigrīva tulyadrṣṭir
 adhomukhaḥ || || duḥkhena likhitam̃ granthaḥ putratvat pratipāla-
 yet || pustakam̃ harate dyas tu kāṇo duḥkhī bhaven naraḥ || mṛtā
 svargaṃ na gacchanti pitaro narakennayet || śubham̃ astu ||

Hereafter it resumes, just like Gu₁, with a passage under the heading
śuddhacandrikāyām̃. On folio 243v, we again find a proper colophon:

śrī śubham̃ astu || || [ornament] || || sna 1338 sāla mārgasīra
 śaṅkamaṇe 30 dina maṅgaḷavāra tini prahara samayare e pustaka-
 lekhaka guhiyāpālagrāmanivāsīm̃ dāmodarapaṇḍānkatmajā śrī-
 yadunāthapaṇḍā lekhakadoṣamārjanā sarvatram̃ idam̃ pustakam̃
 bahucintāre cintita ho+i+ lekhā śeṣa karim̃ || jāṇivā heve || || [or-
 nament] || || vṛhatam̃ idam̃ grantha karmapañjikāḥ ||

From the intermediate and final colophon it becomes clear that the
 name of the copyist is Yadunātha Paṇḍā, who is son of Dāmodara

Paṇḍā and hails from the village Guhiyāpāḷa. After an interruption of copying necessitated by a funerary ritual, in Vaiśākha of the year 1336 in the Akbar era (i.e. in 1929 CE), he completed writing this manuscript for his own purpose in the month Mārgaśīrṣa of year 1338 (i.e. in 1931 CE), on Tuesday in the third hour of the day.

Even in the few facts quoted above, we observe a striking similarity between the manuscripts Gu₁ and Gu₃. As this manuscript became available to us only at a late stage of our work on editing the first nine chapters of the text, we initially hesitated whether we ought to delay publication by trying to collate it. We decided that we ought at least to investigate the quality of this witness, and that a good way to do so would be to collate it for a part of this volume. After the systematic collation of the first chapter, it became evident that the readings of this manuscript confirm what already seemed likely on the basis of the colophons, namely that it is a direct copy of Gu₁. The reader who studies the apparatus in chapter 1 will observe that in almost all the cases of variant reading, Gu₃ sides with Gu₁. Only a few cases can be found where Gu₃ presents further erroneous readings or improvisations upon Gu₁ readings.

Here, we cite a few examples from the first chapter to demonstrate how scrupulously the copyist of Gu₃ follows Gu₁ even in copying the mistakes in Gu₁, or how errors in Gu₁ help to explain further corruptions in Gu₃. Both mss. share the readings *yogāṛḍhamarīṁdhanuṁrvarābhayakaraṁ* (1:4), where we find both *repha* and *anusvāra*; *devarūpo* (2:2) for *vedarūpo*; *avasyaṁ* (3:2), where dental *s* is used for palatal *ś*; *nakṣatrāṇāṁ mamṛtayogo* (4:1), using both *anusvāra* and *m*; *bhavititribrahmaṇān* (4:2) for *bhavatviti trirbrahmaṇā*. For the intended reading *tadgartasya* (4:3), the scribe of Gu₁ initially wrote *tadgasya* which he then changed to *tadadgarttasya*, forgetting to cancel the *da*. The redundancy evidently confused the copyist of Gu₃, so that he wrote *tadadgarṁtasya*, replacing *repha* by *anusvāra*. Interchanging of *sambhārāṁśca samprokṣya* as *samprokṣya sambhārāṁśca* is found in both the manuscripts (4:10). Both have *mantrante* for *mantrānte* (6:4), *naivedye* for *naivedyaṁ* (7:6), *gaṇavandana* for *gaṇavardhana* (8:3), *eṇḍara* for *eraṇḍa* (9:6), *śālāpāṭhapramāṇaṅca* for *śālāpramāṇam* (9:7) and *bahiḥśālāvidhiḥ* for

bahihśālāśubhavidhiḥ (10:4). There are also cases where Gu₁ has dropped a syllable or two, which are found to be absent in Gu₃ too. As examples we cite *caturam* (4:2) for *caturasram* and *prāṇāmau* (4:10) for *prāṇāyāmau*.

We find the presence of unnecessary or absence of required *anusvāra*, and likewise the presence or absence of *visarga* in identical readings of both the manuscripts. Examples are *nṛsiham* (2:9), *mṛgaśirām* (3:7), *viṣṭimtyakatadine* (3:10), *śubhārambham* (3:11), *karmādih* (6:4). For *pratīkas* and for phrases introducing mantras — a juncture that frequently provokes errors in all manuscripts — Gu₁ and Gu₃ show identical errors. Some such examples are *avyasaśce ityrcam* (5:4), *yat te vāsa tṛcānte* (6:12), *viśvata tṛcānte* (7:3), *tve ityarddharcena* (7:5) and *mantreṇo upasthānaḥ om* (8:4).

Also in cases where our edition has rejected readings that are not evidently wrong, Gu₃ accepts the same style as that of Gu₁ while introducing quotations. It sides with Gu₁ in writing *uktam ca paribhāṣāyām* (2:12), where Gu₂ and Ku write *yathoktam paribhāṣāyām*. Instead of citing the title of a source-text as *Āgamaśāstra*, both the manuscripts give the name *śāmaśāstra*, which could be intended as *Sāmaśāstra* (5:1). They employ different verbs in introductory phrases of mantras such as *smṛtvā*, where other manuscripts have *dhyātvā* (8:7). Both the manuscripts read *śriyam dhātur iti sūktena* where other manuscripts say *śriyam dhātur iti tyrcena sūktena* (7:2). Gu₃ also drops exactly the same sentences not found in Gu₁, e.g. *karmaṇām siddhikāmas tu pūjayed vai vināyakam | iti vacanād ādau vināyakam saṃpūjya paścād anantādīniti* (4:4–5). This half verse and the sentence following it are absent in both manuscripts.

On the other hand Gu₃ also presents its own erroneous readings while copying Gu₁ by dropping one or two characters or writing wrong ones. E.g. *bhāvadyaḥ* (2:3); *tsamādhau* (2:3) for *samādhau*; *tasanumḥ* (2:4), where Gu₁ has *tatsūnumḥ*, for *tatsūnuḥ*; *vilikṣya* for *vilikhya* (4:6). There are also some rare cases where Gu₃ seems to have improvised upon the reading of Gu₁ to end up siding with Ni in presenting the correct readings *dyaurugreti* (9:2) and *evam eva namaskāram* (9:2–3). There is just one case where we have adopted a reading attested in no other manuscript than Gu₃, namely at 8:1, where by improvisation

it has re-established the correct reading *pañcopacārapūjāvidhiḥ* that shows minor misspellings in all other available manuscripts and would have been easily retrievable by the copyist without direct support in any manuscript.

All the quoted examples clearly show that it is not necessary to collate this manuscript completely. Therefore, we will not use this manuscript for further collation beyond chapter 1, except for consulting it with regard to doubtful passages in Gu₁.

2.2 Manuscript from Kurumcaini

The manuscript from Kurumcaini (siglum **Ku**), formerly in possession of the late Harihara Upādhyāya, was entrusted to Arlo Griffiths by the late proprietor in the year 2000. It has since been deposited at the Cambridge University Library, where it has received class mark Or.2573 and has been made accessible online through this institution's Sanskrit manuscripts project (<http://sanskrit.lib.cam.ac.uk>).

The manuscript does not seem to contain any proper final colophon. In fact, comparison with the manuscript Gu₁ suggests that some mishap in the copying process is responsible for the absence of a colophon. In Ku, on folio 172r, lines 1–2, we read *nāśaucam kīryate madbhiḥ patite ca tathā mṛte* || (0 || śrī || śrī-lakṣmīṅśimhaśrīcaraṇe śyaraṇa || sūryoparāgasamprāpte lohānām trayamiśritam || śuvarṇṇam rajatam tāmbraṁ ravirbāṇartukramāt || yasya candraparāśeṣu lohānām trayamiśritam || tāvatāmbraśvarṇṇānām arkaśoḍaśaindubhiḥ ||) *patitānām na dāvaḥ syān vānteṣṭir nāgnisamcayah* ||. This corresponds to Gu₁, f. 167v, ll. 3–4, except for the text in parentheses which is inserted in Ku. Immediately hereafter, Ku continues with words found on Gu₁ f. 171r, l. 3: *atra sannipātaśavya ubhayatrayasambandhate*. Without further evident interruption or omission vis-à-vis the text contained in Gu₁, the text in Ku runs for about one more folio-side up to *viṣṇuḥ* || *jananā svanam caret* || *tathā ca kaurmmaḥ* || *yatra viṅgudradāyādā ye sya viprasya bāndhavāḥ* || at f. 172v, l. 2, which are the last words of the manuscript (found in Gu₁ on f. 171v, l. 3, after which just one more line follows before the end of that manuscript). A substantial portion of

text, found in Gu₁ between f. 164v, l. 4 and 171r, l. 3, which notably includes the first of the two Gu₁ colophons cited above, therefore seems to be missing in Ku. The manuscript, as far as we have seen, does not contain any colophon elsewhere either, and hence contains no information about its scribe and circumstances of copying.

However, we fortunately have evidence external to this manuscript that sheds light on these matters. As we have had occasion to observe elsewhere (GRIFFITHS 2007: 156f.), the hand in the manuscript Ku for the KP is the same as that in a manuscript containing Atharvavedic Upaniṣads. In the context of the description of that latter manuscript, it became clear that its scribe, called Bhovanika Upādhyāya, originated from the village Jemādeipura, and is likely to have lived no earlier than the 20th century. The manuscript of the KP which concerns us here was copied by the same scribe. In all likelihood this happened in the same village, roughly a century ago.

Just like its fellow manuscript, it was previously uninked; ink has been applied by Arlo Griffiths about seventeen years ago. It is in pristine physical condition. Its dimensions are 40.2 × 3.7 cm, with left and right margins measuring about 3 cm in width, top and bottom margins about 0.5 cm in height on every folio.

The manuscript contains a relatively great number of evident cases of intentional scribal intervention, in the form of ‘corrections’ of certainly authentic readings preserved in other manuscripts. We have only rarely adopted readings found only in this one.

2.3 Manuscript from Nirmaḷā

This manuscript (siglum **Ni**) is in the hands of Prahlāda Upādhyāya of the village Nirmaḷā, situated ca. 32 km to the South of Bhubaneswar, just East of the Bhubaneswar-Puri road. The manuscript was cleaned, freshly inked, and photographed by Arlo Griffiths in 2000. These photographs served as the basis for our collation. The manuscript was then in relatively bad condition, and already lacked a number of folios. Those that could be photographed run from folio 3 up to and including 127 (between which folios 46–47, 62 and 64 are missing). The last words of the text preserved in this manuscript are

... *aṣṭame lomāṇy avayava | navame vīryapūraṇārtham | daśame sam-pūrṇāvayavapūraṇartham ityādi* (in the Pūrvaṣoḍaśapiṇḍādhyāya, i.e. chapter 4 in book II, see p. xxxiv). No final colophon is preserved and we can therefore only guess at the age of this manuscript: since it generally preserves the text in somewhat more reliable form than the other manuscripts that we have thus far used, it might be one or two generations of copying closer to the archetype. The dimensions of this manuscript are 37×3.5 cm, with left and right margins measuring about 2 cm in width.

Ni is our best manuscript, but it is certainly not free of errors. We have noted, for instance, multiple occurrences of omitted (single) syllables in chapter 4.

3. Title and structure

Although its colophons give the more elaborate title Vivāhādikarmapañjikā, i.e. ‘Exposition of the Rituals starting with Marriage’, a verse in the opening sequence of verses clearly states that the author sets out to produce a *karmapañjikayā nāma grantham*. It is naturally the shorter title Karmapañjikā that we have adopted in our discussion of and references to this text, which is rather clearly constituted in two main divisions.²⁴ For the sake of convenience, we call these two main

²⁴ Not however in the manner stated by PAṆḌĀ in the Pūrvābhāsa to his [2003] publication: *śrīdharakṛtakarmapañjikāyām ekaḥ saptaajātasamsthādhyāyāḥ aparāḥ tantrādhyāyāḥ, evaṁ dvau adhyāyau varttete | saptaajātasamsthādhyāyam avalamvya “paippalādavivāhādisaṁskārapaddhatiḥ” nāmakaṁ śodhagrantham ahaṁ prakāśitavān | adhunā “paippalādavaśādiṣaṭkarmapaddhatiḥ” nāmakaṁ idaṁ grantham prakāśayāmi | ayaṁ granthah dvitīyabhāgaḥ |*. As far as we can tell, there is in fact nothing that connects the title Tantrādhyāya with the work we are editing here. As is clear from the information cited by SANDERSON (2007: 216), a title Tantrādhyāya figures in the Āṅgirasakalpa manuscripts where it is attributed to the Karmasamuccaya, a title that figures frequently in a variety of manuscripts of Paippalāda ancillary literature, and seems to have functioned at least in part as a locus of attribution rather than that it denoted a specifically circumscribed work; in both of his independent publications (2000, [2003]), U. PAṆḌĀ conflates it with the clearly

divisions ‘books’. The first book deals with the seven *jātasamsthās* or ‘Basic rituals for one who has been born’,²⁵ and is entitled *Jātasamsthākarmapañjikā*. It consists of twenty-one chapters, whose titles do not show a uniform pattern, but in more than a quarter of which the title is formed with the element *vidhi*. In conformity with its title, this book deals with the domestic rituals that a male Paippalāda brahmin must undergo from marriage to graduation from Vedic study. It starts with the preparations for marriage ritual, whose description it soon interrupts to introduce the generic structure common to all rites later to be described, only to return to the procedure of marriage rituals in the tenth chapter of the work.

Book I shows an internal caesura after chapter 9, on which basis we have decided to divide the text of this book over two volumes, each containing one part. Both parts of book I are concluded by short chapters giving *prāyaścittas* for the rituals they have described. As said, book I, part 1, consists of nine chapters, and it is these that are included in the present volume. Based on the five manuscripts described above, we are at this stage able to give the following overview of the chapters of the entire text. A more detailed table of contents for the chapters included in this first volume will be given at the back of this book, pp. 163–172.

circumscribed text of the *Karmapañjikā*, whose manuscripts never call it *Karmasamuccaya*. It was not before a more recent collaborative publication, which came to our attention only after the basic draft of our work had been written, that PAṆḌĀ seems to have come to an understanding of the difference between *Karmapañjikā* and *Karmasamuccaya* (PAṆḌĀ & REDDY 2012, Preface).

²⁵ Cf. our discussion of this technical term on p. lxxxix below.

Chapter	Title	To be found on folios
BOOK I, PART I		
1	Bahiṣśālāśubhavidhiḥ	Gu ₁ 4v–7v, Gu ₂ 1r–4r, Gu ₃ 1r–4v, Ku 1r–3v, Ni 3r–3v
2	Kumāridarśanādi- karmatrayam	Gu ₁ 7v–10r, Gu ₂ 4r–6v, Gu ₃ 4v–7v, Ku 3v–5v, Ni 3v–5v
3	Adhivāsavidhiḥ	Gu ₁ 10r–19v, Gu ₂ 6v–16v, Gu ₃ 7v–19v, Ku 5v–15v, Ni 5v–14v
4	Pūrvatantram	Gu ₁ 19v–34v, Gu ₂ 16v–34r, Gu ₃ 19v–39v, Ku 15v–33r, Ni 14v–29v
5	Idhmahomādicarupākānta- karma	Gu ₁ 34v–38v, Gu ₂ 34r–39r, Gu ₃ 39v–44v, Ku 33r–37v, Ni 29v–33v
6	Uttaratantram	Gu ₁ 38v–44r, Gu ₂ 39r–45v, Gu ₃ 44v–51v, Ku 37v–44r, Ni 33v–38v
7	Dvividhasthaṇḍilavidhānam	Gu ₁ 44r–45v, Gu ₂ 45v–47r, Gu ₃ 51v–53r, Ku 44r–45r, Ni 38v–39v
8	Nakṣatrakalpokatantram	Gu ₁ 45v–47r, Gu ₂ 47r–48v Gu ₃ 53r–54v, Ku 45r–46v, Ni 39v–40r
9	Tantraprāyaścittāni	Gu ₁ 47r–48r, Gu ₂ 48v–49v, Gu ₃ 54v–56r, Ku 46v–47v, Ni 40r–41v

BOOK I, PART II		
1	Vivāhakarmapañcakam	Gu ₁ 48r–75r, Gu ₂ 49v–76r, Gu ₃ 56r–82r, Ku 47v–70r, Ni 41v–61v
2	Garbhādhānam	Gu ₁ 75r–77r, Gu ₂ 76v–80r, Gu ₃ 82r–84v, Ku 70v–71v, Ni ?–? (missing folio 62)
3	Puṁsavanam	Gu ₁ 77r–78r, Gu ₂ 80r–81v, Gu ₃ 84v–86r, Ku 71v–73v, Ni ?–65r (missing folio 64)
4	Jātakarmādyanna- prāśanāntakarmāṇi	Gu ₁ 78r–83v, Gu ₂ 81v–87v, Gu ₃ 86r–92r, Ku 73v–78r, Ni 65r–69r
5	Godānakarma	Gu ₁ 83v–86v, Gu ₂ 87v–91r, Gu ₃ 92r–95r, Ku 78r–80v, Ni 69r–71v
6	Upanayanavidhiḥ	Gu ₁ 86r–91r, Gu ₂ 91r–96v, Gu ₃ 95r–102r, Ku 80v–85v, Ni 71v–76r
7	Brahmacārinityakṛtya- sāvitrīvratavisarjanam	Gu ₁ 91r–102v, Gu ₂ 96v–115r, Gu ₃ 102r–122r, Ku 85v–100v, Ni 76r–89v
8	Cyutavrati- punarupanayanavidhiḥ	Gu ₁ 102v–103r, Gu ₂ 115r–116r Gu ₃ 122r–123r, Ku 100v–101r, Ni 89v–90r
9	Vedavratavidhiḥ	Gu ₁ 103r–106v, Gu ₂ 116r–121r, Gu ₃ 123r–130v, Ku 101r–106r, Ni 90r–95r
10	Brahmacārisnānavidhiḥ	Gu ₁ 106v–107v, Gu ₂ 121r–121v Gu ₃ 130v–132r, Ku 106r–106v Ni 95r–95v
11	Āplavanam / Samāvartanam	Gu ₁ 107v–109r, Gu ₂ 121v–123v Gu ₃ 132r–134v, Ku 106v–108r Ni 95v–97v
12	Jātakarmādyakaraṇa- yathākālaprāptāni prāyaścittāni	Gu ₁ 109r–111r, Gu ₂ 124v–128r, Gu ₃ 133v–140r, Ku 108r–111r Ni 97v–100r

BOOK II		
1	Dānādhyāyaḥ	Gu ₁ 111r–118v, Gu ₂ 128r–139r Gu ₃ 141r–154v, Ku 111r–120v, Ni 100r–109v
2	Dāhādhyāyaḥ	Gu ₁ 118v–125v, Gu ₂ not available after 146v, Gu ₃ 154v–168r, Ku 120v–129r Ni 110r–119v
3	Prāyaścittādhyāyaḥ	Gu ₁ 125v–127r, Gu ₃ 169v–171v, Ku 129r–130v, Ni 119v–121v
4	Pūrvaṣoḍaśapiṇḍādhyāyaḥ	Gu ₁ 127r–135v, Gu ₃ 171v–186r, Ku 130v–139v, Ni not available after 127v
5	Śāntikādhyāyaḥ	Gu ₁ 135v–139r, Gu ₃ 186r–192r, Ku 139v–143v
6	Pretadānādhyāyaḥ	Gu ₁ 139r–142v, Gu ₃ 192r–199r, Ku 143v–147v
7	Vṛṣotsargaḥ	Gu ₁ 142v–146v, Gu ₃ 199r–206r, Ku 147v–152r
8	Uttaraṣoḍaśapiṇḍādhyāyaḥ	Gu ₁ 146v–149v, Gu ₃ 206r–210v, Ku 152r–155r
9	Samānayanaśrāddham	Gu ₁ 149v–156r, Gu ₃ 210v–220r, Ku 155r–161r
10	Śuddhiḥ	Gu ₁ 156r–169r, Gu ₃ 220r–239r, Ku not available after 172v

A number of internal cross-references demonstrate that at least the composition of the first book of the KP was carefully planned. We have found a number of forward and backward references, and have wherever possible identified the respective places referred to in our critical apparatus. Since the references are not always explicitly marked as such in the text, it is certain that the following list and the corresponding indications in the edition itself are not exhaustive:

ch. 3 *brahmālakṣaṇaṁ brahmopaveśanasthāne kathayīṣyāmaḥ* (24:3);
adya brahmaṇa ityādi devabrāhmaṇasannidhāv ityantariṁ pūrva-

vat (25:1); *pūrvavat sarṣyādīkam avyasaś cety ṛcam uktvā* (29:5); *brahmāñjalividhānaṁ pūrvatantre kathayīṣyāmaḥ* (36:3); *madhuparkaṁ. . . sa ca dānapratigrahe kathayīṣyāmaḥ* (28:3).

- ch. 4 *upānśur yaḥ. . . na śṛṇoti* (55:1–2); *saptajihvābhyo nama iti samudāyena mitādivad arcayet* (61:11–12).
- ch. 5 *pūrvoktasamīlakṣaṇopetaṁ* (102:2); *pūrvavan mahāvyaḥṛtyādibhiḥ sāvitrīśāntibrahmajajñānāntaiḥ* (102:7).
- ch. 6 *yajñabhāṇḍāni sthāpayitvā* (118:4); *caturavattasthāne uktam* (124:4).
- ch. 7 several backward references marked by *pūrvavat*.
- ch. 8 several backward references marked by *pūrvavat*.

Not yet having undertaken any study of the second book, we limit ourselves here to observing that it is divided into ten chapters bearing individual titles ending in *adhyāya*. It deals with funerary rituals, and seems to go under the general title Uttarakarmavyavahārahāṇḍa or Durbalakṛtya. Our impression at this stage, based almost entirely on our sole experience of transliterating the text of this book from Gu₁, is that this second part lacks the distinctive Atharvavedic character that marks the first, both in the selection of authorities cited and in the ritual procedure itself.

4. Date and author Śrīdhara

As is clear from verses occurring on pp. 1 and 140 of our edition, and from another verse to be included in volume II of our edition,²⁶ the Karmapañjikā was written by an Atharvavedic brahmin, born as son of a certain Harihara into the Śāṇḍilyagotra, who in the chapter

²⁶ Concluding verse of book I, part 2: *brahmavede ca niṣṇātaḥ kṛtī hariharātma-jaḥ | prāyaścittatrayaṁ hy etan nṛsimhānugrahāt kṛtam ||*.

colophons of his work consistently styles himself *mahopādhyāya*. According to LALYE (2002: 15), this was a title that could be conferred in ancient India on scholars “who could write books on various śāstra topics”. We do not know what is the source of this statement, nor do we know to what extent practices concerning the conferral of such honorary titles differed from region to region, and from century to century. The text itself shows Śrīdhara to have been a fairly well-read man, but one with a limited capacity for or else a limited interest in the use of passable Sanskrit language (see §6 and §10).

In the Pūrvābhāsa to his publication of an Āngirasakalpa manuscript under the title Paippalādavaśādiṣaṭkarmapaddhati, PAṆḌĀ has written ([2003], unnumbered first and second page):

आसीदथर्ववेदविद्वान् श्रीधरमहोपाध्याय उड्प्रदेशे वालेश्वरमण्डलाऽन्तर्गत-
मयूरग्रामे । यः कर्मपञ्जिका कर्मसमुच्चयो वा इति ग्रन्थे पैप्पलादशाखाया गर्भाधा-
नादारभ्य अन्त्येष्टिं यावत् संस्कारकर्मणां विधानं सप्तजातसंस्थाध्याये तथा नक्ष-
त्राङ्गिरसाऽऽसुरीकल्पादिषु स्थितानामथर्ववेदोक्तवैदिकतन्त्राणामर्थाद् वशादिषट्-
कर्मणां विधानं वर्णितावान् । अयमथर्ववेदकर्मकाण्डाध्यापकरूपेण तदा सुपरिचितो
भूत्वा उपाध्यायात् महोपाध्यायपदवीभूषितोऽभवत् । भक्तकविमाधवपट्टनायकवि-
रचितवैष्णव-लीलामृतनामकग्रन्थे वर्तते -

“रेमुणाकटके रहि, गोपीनाथ मूर्ति सेवइ ।

पढइ गोपालतापिनी, पइपलसूत्रवखाणि । ७९ ।”²⁷

गोपालतापिनी, तापनीय वा अथर्ववेदे वर्तते । तथा “योऽध्यापयति वृत्त्यर्थं
स उपाध्याय उच्यते” । वेदवेदाङ्गानामध्यापक एव उपाध्यायः । इमं विद्वांसं केव-
लमथर्ववेदकर्मकाण्डज्ञातारः जानन्ति, नाऽन्ये । अस्य विदुषः पूर्ववर्ती भूधरमहोपा-
ध्याय आसीत् । अयमपि उड्देशीयः अथर्ववेद-विदामग्रगण्यः । इदानीमपि अयं
विद्वान् लोकलोचनान्तराले वर्तते । अस्य इतिहासः नास्ति । किन्तु अस्मिन् ग्रन्थे
“आसुरी दीपिका” वर्तते । रचयिता भूधरः । उभौ श्रीलक्ष्मीनृसिंहोपासकौ आस्ताम् ।
अथर्ववेदविद् ब्राह्मणानामिष्टदेवः श्रीनृसिंहः । अतः भूधर श्रीधरौ अथर्ववेद ब्राह्मण-
सन्तानौ एव । श्रीमद् भागवतादिग्रन्थानां व्याख्यातृरूपेण परिचितस्य श्रीधरस्वा-
मिनः यथा तथा इतिहासः लभ्यते । तस्मादितिहासाद् विचारयामि यः श्रीधरस्वामी

²⁷ This is verse 79 in adhyāya 2 of the edition by RATHA & ĀCĀRYYA. PAṆḌĀ's citation contains a small mistake; the edition in fact reads *kaṭakeṇa*. It is relevant to cite also the preceding verse: *śrīdhara nāme vipravara marei grāme janma tāra | bhāgavata dīpikā racati bhagati mārge tāra mati ||*.

स एव श्रीधर महोपाध्याय इति । यतः श्रीधरस्वामी नृसिंहमन्त्रसिद्धः, सर्वत्र श्री-
नृसिंहं स्तौति स्म । श्रीधर महोपाध्यायोऽपि तथैव । अस्य पिता हरिहरः । स्वयं
श्रीधरः कर्मपञ्जिकायां “ब्रह्मवेदे च निष्णातः कृती हरिहरात्मजः” इति लिखितवान् ।
इमं पैप्पलादवशादिषट्कर्मपद्धति ग्रन्थं यो न जानाति स श्रीनृसिंहमन्त्रसिद्धः कथं
स्यात् ? एतस्मिन् विषये “पण्डित श्रीधरस्वामी” नामकं पुस्तकं द्रष्टव्यम् ।

The ostensibly interesting information about Śrīdhara’s place of residence and oeuvre that we find in the verse from the Oriya text Vaiṣṇavalīlāmṛta, which PAṆḌĀ seems himself to have found cited in the article DEVĪ 2002, included in the volume *Paṇḍita Śrīdharasvāmī*,²⁸ is unfortunately not reliable, since the Vaiṣṇavalīlāmṛta has been shown to be a forged text.²⁹ Regarding the specific information *paḍhaiḥ gopālatāpinī paīpalasūtra vakhāṇi* ‘he studied the Gopālatāpinī, and expounded the Paīpalasūtra’, this is very likely to have been based directly on information contained in the printed version (1968) of Durgamohan BHATTACHARYYA’s very Kaushik lectures, that we ourselves have referred to above, where these elements figure in conspicuously similar constellation. Remuṇā is the name of a locality just north of the town Balasore in the district of the same name in northern Orissa: as is clear from several articles in the mentioned volume *Paṇḍita Śrīdharasvāmī* (ed. DAS 2002), the village Mayūragrāma lying near it³⁰ is commonly considered by Oriya intellectuals to be the birth-place of Śrīdharasvāmin. The suggestion, made by PAṆḌĀ (2002, [2003]) after the Vaiṣṇavalīlāmṛta, of identity of our Śrīdhara with the author of the Bhāvārthadīpikā on the Bhāgavatapurāṇa called Śrīdharasvāmin, who has been dated by P.K. GODE (1949) between 1350 and 1450 CE, seems to us highly unlikely, since as far as we know there is no evidence in Śrīdharasvāmin’s

²⁸ Around the year 2004, Umākānta PAṆḌĀ kindly gave Arlo Griffiths a copy of this volume of Oriya articles edited by DAS in which is included also an article by PAṆḌĀ himself.

²⁹ See DĀŚA 1992 and MĪŚRA 2000. We are grateful to Prof. Gaganendranath Das who helped us obtain a copy of the edition itself, as well as these critical articles that examine the authenticity of the edited text.

³⁰ See also the map at the back of DAS 2002.

work of any affiliation with the Atharvaveda. Moreover that scholar's work is characterised by the use of clear and concise, grammatically correct Sanskrit. The only correspondence between the two authors therefore seems to lie in their names, and in the fact that Nṛṣimha is the deity to whom the privilege of a dedicatory *maṅgala* is assigned.³¹ This does not seem sufficient to draw the conclusion of their identity in the face of the numerous arguments for their difference.³²

We must accept that our author is not at the moment identifiable with the author of any other known work, and rather search for internal evidence in the text of the KP to determine its time of composition. We are on solid ground, although still not certain about the precise dating of the text itself, if we seek to determine a *terminus ante quem*. The nuptial *saṁkalpa*, 'declaration of intent', cited in chapter 2 (14:10–11) specifies the year as *caturyugasya kaleḥ prathamapāde / ekanavatyadhikaṣaṭṣatottaratatuḥsahasraparimite 'bde* 'in the first quarter of the Kali among the four Aeons, in the year four thousand six hundred and ninety-one', i.e. in 4691 of the Kali Era, which corresponds to 1589 CE. If this reading, found without significant variants in three manuscripts (Ni, Ku, Gu₂) of the four collated for this chapter, actually preserves the form of the *saṁkalpa* as intended by Śrīdhara, then we seem to have here a precise indication of the date. The variant reading in our fourth manuscript (Gu₁) — *amukādhikasaptaṣaṅṅavatyadhikaṣaṭ°*, which only partly makes sense, instead of *ekavatyadhikaṣaṭ°* — is unlikely to be original. We infer

³¹ Bhāvārthadīpikā 1.1.1 (cited after CATURVEDĪ 1976–77: 60): *vāgīśā yasya vadane lakṣmīr yasya ca vakṣasi | yasyāste hṛdaye saṁvit tam nṛsimham aham bhaje ||*.

³² For information on life, works, lineage, and residence of Śrīdharasvāmin, we have relied on DE 1942 and CATURVEDĪ 1976–77. According to the latter work (p. 57), a legend spread by some Bengali scholars has it that Śrīdhara was born in a village named Nāndā in the family of a certain Suresvara and belonged to the Śāṅḍilyagotra. His name before *saṁnyāsa* was Śrīdharācārya and his son's name was Śrīkara Vidyārṇava. The *gotra* name is the same as that of our Śrīdhara's, but otherwise the example shows simply how common it has been for specific regions to claim celebrated authors as their own, as we see also in the Oriya claim that Śrīdharasvāmin originates from near Remuṇā.

this on the grounds that much later on in the text, at the beginning of Book 2, in the context of the *dvādaśavārṣika dāna*, Śrīdhara again expresses a *saṃkalpa*, and there all four manuscripts transmit without any significant variation nearly the same words as we find in chapter 2 of Book 1. The text there indicates: *caturyugasya kaleḥ prathamapāde / etāvadhikaṣaṣṭatottaracatuḥsahasraparimite 'bde*.³³ Although we are unsure what Śrīdhara meant here with the word *etāvat*, we do not consider it impossible that he intended the precise value *ekānavati* stated in 14:11 to be supplied. It is true that from the structure of the rest of the *saṃkalpa*, one would not expect any specific year to be stated in either passage, since it obviously belongs not to the fixed elements of the *saṃkalpa*, but to those which need to be formulated in accordance with the time, place and individuals involved in the ritual. At least the correspondence between the two passages on the number *ṣaṣṭatottaracatuḥsahasra* 4600 seems to indicate that the text was composed no earlier than 1498 CE.

Another indication of a *terminus post quem* might be sought in the text's reference in chapter 3 (28:1–2) to the discussion by a certain Bhūdhara of the topic of reciting mantras with multiple *svaras*, i.e. 'tones', in his work Rājākarmādhyāya, perhaps identifiable with material preserved in the Āṅgirasakalpa corpus. In his article on this corpus, SANDERSON (2007: 209, 216, 220–221, 259) has mentioned the material thus far identified explicitly with the name Bhūdhara, and has suggested as rough chronology that the core of the Āṅgirasakalpa corpus would date between the 10th and the 14th centuries. Although SANDERSON has rightly stressed that “with few exceptions this *Āṅgirasakalpa* corpus comprises rituals in which the king is sponsor and beneficiary” (2007: 203), and although discussion of the relevance of *svaras* from a Tantric, rather than an inherited Vedic point of view,

³³ Gu₁ 111v5–112v1; Gu₂ 128v4–129r1; Ku 112r1–2; Ni 100v5–101r1. The entire section in question seems to be skipped in Dh/903 1r3 with the simple expression *deśakālavākyānantaram*; since this manuscript does not cover Book 1, we have not studied it so far and hence are unable to comment on the significance of its skipping the phrase that interests us here.

does indeed figure in the corpus,³⁴ it must be admitted that the precise title Rājakarmādhyāya has not thus far surfaced in any of the relevant manuscripts; that the material in the corpus which is explicitly associated with the name Bhūdhara does not seem to contain discussion of the topic of *svara*; and that in any case the chronological position of this material within the corpus is entirely uncertain. In short, this lead for a *terminus post quem* turns out to be too thin.³⁵

We land on considerably firmer ground if we observe that there is a close correspondence, which to our judgment cannot be coincidental, between a passage at the opening of Śrīdhara's text (3:6–11), and a passage that occurs in nearly identical form in Rāghavabhaṭṭa's commentary on the Śāradātilakatantra (composed in Benares in 1493 CE).³⁶ The passage deals with the proper timing of the construction of a pavilion for conducting rituals, and in both Rāghavabhaṭṭa's and Śrīdhara's text comprises a *śārdūlavikrīḍita* stanza, which is attributed by Rāghavabhaṭṭa to a Rājamārtaṇḍa, while Śrīdhara vaguely states *vyotihśāstre*. The original source is presumably Bhojarāja's Rājamārtaṇḍa on Muhūrta.³⁷ We have found it cited also in the Śrītattvacintāmaṇi by Pūrṇānanda Giri, who lived and worked in Bengal and another of whose works, the Śāktakrama, seems to have been written in 1571 CE.³⁸ This author explicitly states that he takes his citation from Rāghavabhaṭṭa.³⁹ We are inclined to think that

³⁴ See the manuscript from Asimilā whose text is presented in PAṆḌĀ [2003], and particularly the sections entitled Ṣaṭsvarasāmasvarūpa (p. 157) and Dvisvarānuṣṭupsāmaavidhāna (p. 192).

³⁵ Cf. below, p. cxix, for further discussion of this Bhūdhara.

³⁶ BÜHNEMANN 2011: 206. The year 1494 cited by GOUDRIAAN & GUPTA (1981: 135) is erroneous.

³⁷ This work is mentioned by PINGREE (1981: 102), where it is indicated (n. 7) that the text was printed in Bombay in 1896. This edition was not available to us. PINGREE further informs that "a selection of 286 verses (out of 1421 or 1462) on *tithis*, *vratas*, and *utsavas* was edited by P. V. KANE, "Passages from the Rājamārtaṇḍa on Tithis, Vratas and Utsavas," ABORI 36 (1956), 306–339." We have consulted this article but were unable to identify the verse in question in it.

³⁸ GOUDRIAAN & GUPTA 1981: 145.

³⁹ Śrītattvacintāmaṇi, p. 113: *tad uktam śāradāyām tṛtīyapaṭale nakṣatrarāśi*

Śrīdhara took it from Rāghavabhaṭṭa too, because we have other evidence that the Śāradātilakatantra was among Śrīdhara’s sources (cf. §9.1.1), and he is likely to have used it with a commentary; moreover the manner in which Śrīdhara cites the Rājamārtaṇḍa stanza can easily be understood as a paraphrase of Rāghavabhaṭṭa. If these assumptions are correct, we have a *terminus post quem* in 1493 CE.

To sum up, we conclude that the Karmapañjikā was composed at some point during the 16th century CE, and possibly in the precise year 1589. This conclusion does not seem to us to be at variance with any of the relevant facts known to us at this time.

5. Glimpses from the text

As a means to further highlight our text’s “intrinsic value”, whose existence we have affirmed at the outset of this Introduction (p. xi), we now propose first to discuss a selection of four topics that figure prominently in the text, before moving to a discussion of the philological nitty-gritty of our endeavor. We have selected these topics on the one hand for their suitability to illustrate the kind of data the Karmapañjikā may contribute towards the history of texts and ritual in the Atharvavedic tradition⁴⁰ as well as Indian cultural history beyond the confines of this tradition, and on the other because they figure with such prominence in the text that we can be sure they were important also from Śrīdhara’s own point of view. Considering that we do not think we shall ever take responsibility for the publication of an integral translation, our procedure of presenting selected topics,

[. . .] *rāghavabhaṭṭenāpi tadvyākhyānāvasare “jyotiḥśāstrasamuktaprakāreṇa nakṣatravārarāśīmān madhye sādhyānukūle nakṣatre sādhyānukūlarāśau anukūlavāre śubhe ’hani jyotiḥśāstrasamuktaśubhatithau tato maṇḍapaṁ racayet” ity abhihitam | tad uktaṁ rājamārtaṇḍe — ādityadvaya. . .”.*

⁴⁰ We recall at this point that two other clear illustrations of this specific aspect of the text’s “intrinsic value” have already been given in the articles GRIFFITHS 2003b and 2004–05. Those two illustrations were taken from parts of the text that will be included in volume II of our edition.

including ample citations with translation, is simultaneously intended as a means to prepare the reader for independent reading of the text that we have set out to publish.

5.1 Śrīdhara's *iṣṭadevatā*: Lakṣmī-Nṛsimha

Lakṣmī-Nṛsimha or simply Nṛsimha appears to have served as the collective *iṣṭadevatā* of the Orissa Paippalādins, if we may believe the previously quoted Pūrvābhāsa of Umākānta PAṆḌĀ [2003]: *atharva-vedavidbrāhmaṇānām iṣṭadevaḥ śrīnṛsimhaḥ*. We have neither ethnographic nor textual data to support this statement in its sweeping form, but it is clear that this deity indeed was (and still is) of major importance to this community.⁴¹ If indeed (Lakṣmī-)Nṛsimha was a collective *iṣṭadevatā*, we do not know whether it has been a common phenomenon in Indian socio-religious history for entire communities to share one 'elective deity'. What seems certain, however, is that this deity was Śrīdhara's own *iṣṭadevatā*, for he states himself (ch. 1, 2:7–10):

granthādau granthasya nirvighnaparisamāptyartham iṣṭadevatām
stauti |

śrīnṛsimhaṁ namaskṛtya dhiyā vācā ca karmaṇā |
bahihśālāvidhiṁ vakṣye sarvakarme praśasyate ||

'At the beginning of the work, to ensure the unhindered completion of the work, he praises⁴² his personal deity: "Having paid homage to Śrīnṛsimha in thought, speech and deed, I shall expound the precepts for the external pavilion. It is recommended in all rituals".'

Not only here, at the proper beginning of his work, and in similar opening verses at the beginning of each chapter, but also in the lim-

⁴¹ For the relevant evidence, see SANDERSON 2007: 226 (and GRIFFITHS 2009: VI for further references).

⁴² We interpret the verb *stauti* that Śrīdhara uses here as referring to himself, not the Sūtrakāra whom he has introduced in the preceding sentence.

inal *maṅgala* verses that precede the passage just quoted, does Śrīdhara pay homage to (Lakṣmī-)Nṛsimha. The topic deserves special attention as it may help us understand Śrīdhara's place in the development of the Paippalāda ritual tradition against the background of socio-religious developments in Orissa during the medieval period. Śrīdhara's iconographical notions resemble those found in the Āṅgirasakalpa corpus which seems to have started to be composed around the tenth century CE.⁴³ This corpus itself adopts these ideas from the non-Vedic Tantric/Āgamic literature. It appears that Nṛsimha gained importance as a deity in such literature between the ninth and the twelfth century CE. He was not only adopted as an *iṣṭadevatā* in the Paippalāda school but came to take the central position in the (hostile) magical practices carried out by Paippalāda brahmins.

Let us now discuss the attributes of this deity in the very first (*maṅgala*) verse, which is remarkably irregular from both the grammatical and the metrical point of view:

vande yaṁ paramaṁ vadanti munayaḥ śāntaṁ cidaṁ śāśvatam
 satyajñānamayaṁ himāṁśudhavalam hārādibhir bhūṣitam |
 yogārūḍham ariṁdhanurvarābhayakaraṁ vāme śritāṁ cendirām
 śeṣakroḍe vasānaṁ nṛharim aniśam acintyaṁ ātmasvarūpam ||⁴⁴
 'I praise him whom the sages call the highest, peaceful, conscious,
 eternal, true knowledge incarnate, white as the moon, adorned
 with necklace and so on, steeped in *yoga*, with hands displaying
 his wheel, a bow, the *vara* and the *abhaya* [*mudrās*] — Nṛhari,

⁴³ Cf. SANDERSON 2007: 230–236 for the dating of the Āṅgirasakalpa corpus, some parts of which certainly predate our text.

⁴⁴ Two regular *śārdūlavikrīḍita* pādas precede a pāda of 21 syllables whose first 9 and last 15 syllables display not the *sragdharā* but the *śārdūlavikrīḍita* rhythm, and finally there is a *sragdharā* pāda containing one metrical error. Related verses show that the grammatical oddity of the inflected form *ariṁ* in pāda c is comparatively unadventurous; this element is necessary because the deity indeed bears a wheel, but eliminating it and reading *yogārūḍhadhanur*^o would make for a regular *śārdūlavikrīḍita* pāda. We take *cida-* as an adjective abstracted from the attribute *saccidānanda-* which figures in several Nṛsimha verses in the Āṅgirasakalpa corpus (PAṆḌĀ [2003]).

who ever abides in the lap of Śeṣa, who is unfathomable, and represents the essence of the Ātman —, and [I also praise] Indirā who is leaning against his left side.’

The iconographic features mentioned by Śrīdhara in the first *maṅgala* verse more or less match those attributed to this deity in Puruṣottamamāhātmya 28.27–31.⁴⁵ This text describes the vision of Nṛsimha received by king Indradyumna after he had learned the Nṛsimhamantra:

mantrarājaṃ tato labdhvā indradyumnaś caturmukhāt |
 nṛsimhaṃ śāntavapuṣaṃ lakṣmīsaṃśritavakṣasaṃ ||
 cakraṃ pinākaṃ dadhataṃ candrasūryāgnicakṣuṣaṃ |
 jānuprasāritakarasarojadvandvam unnaśam ||
 yogapaṭṭāsanārūḍho dvātrimśaddalapadmakē |⁴⁶
 mantravarṇamaye madhye kaṇṭhikāpraṇavojjvale ||
 sukhāśinaṃ sāṭṭahāsaṃ vīkṣantaṃ śrīmukhāmbujam |
 saṭāmaṇḍitavaktrābjaṃ divyaratnojjvalākṛtiṃ |⁴⁷
 phaṇāsahasraṃ vistārya paścāc chatrākṛtiṃ vibhoḥ ||

‘Then Indradyumna, after receiving the great mantra from Brahmā, [had a vision of] Nṛsimha of benevolent form, with Lakṣmī reclining on his chest, holding a wheel, a bow, moon-sun-fire-eyed, extending his two lotus-hands up to his knees, with prominent nose, maintaining his posture with a *yogapaṭṭa* on a lotus having thirty-two petals comprising the syllables of the mantra and bright in the middle with Om̐ on the pericarp, sitting in an easy posture, with loud laughter, glancing at the lotus-face of Lakṣmī, whose lotus-face is adorned with braids of hair, with divine jewel-like lustrous complexion, [and] behind the Lord the shape of a parasol spreading out with a thousand hoods.’

⁴⁵ Included in the Vaiṣṇavakhaṇḍa of the Bombay edition of the Skandapurāṇa.

⁴⁶ ° *rūḍho dvā*: em., ° *rūḍhadvā*° Ed.

⁴⁷ ° *kṛtiṃ*: em., ° *kṛti* Ed.

The characteristics shared with those seen in Śrīdhara's description are Nṛsimha's benevolent form, his being seated in yogic posture, holding a wheel and a bow and Lakṣmī reclining on him. Moreover, in Śrīdhara's verse he is described as lying in the lap of Śeṣa, while the Puruṣottamamāhātmya verses describe Śeṣa as providing with his hoods a canopy above the god's head. These attributes form accepted iconographical features of Nṛsimha images throughout India, and medieval Orissan art is no exception. We will continue by discussing the iconographic features in detail.

The feature *yogārūḍha* seems to denote the Yoganṛsimha form, where Nṛsimha is in a particular posture such as *sopāśrayāsana*, i.e. a posture where the legs are crossed and the raised knees are supported by a band (*yogapaṭṭa*, cf. LIEBERT 1976: 354); or *utkuṭīkāsana*, where the icon sits with heels kept close to the buttocks, and the back slightly curved, while the forearms are resting in the knees raised above the seat. DONALDSON (2001: 128) discusses textual descriptions, besides those involving these two postures, where Nṛsimha is seated in *sukhāsana*⁴⁸ or *lalitāsana*.⁴⁹ According to RAMACHANDRA RAO (1990: 201), the Yoganṛsimha form symbolizes omniscience. The phrase *satyajñānamayam* employed by Śrīdhara expresses the same idea.

The next attribute of Nṛsimha iconography mentioned here, and in several other verses composed by Śrīdhara, is his holding in two of his hands a wheel and a bow, while displaying with his two other hands the *vara* and *abhaya* gestures respectively. In the opening verse of chapter 7, we read a phrase *cakraṁ pinākam abhayaṁ varam* to explain these attributes, and in the opening verse of chapter 9 we

⁴⁸ This means any comfortable sitting posture. But technically it is described as a posture where one leg (generally the left one), rests flat on the seat while the other knee is raised upwards and the corresponding arm is stretched out on the raised knee. Cf. LIEBERT 1976: 285.

⁴⁹ This is also a posture of relaxation in which one leg, usually the left, is tucked upon the seat (*pīṭha*) while the right one dangles down along it and is often shown resting on a *karṇikā*. Cf. LIEBERT 1976: 151.

come across the compound *varāridhanuṣo 'bhītiḥ*. Initially, we had understood the word *ari* appearing in the list of attributes of Nṛsimha to mean his 'enemy', i.e. Hiraṇyakaśipu. But in sculptural representation, this demon is shown lying on the lap of this terrifying god while the god is tearing open his belly. This interpretation of *ari* as 'enemy' would raise further problems, insofar as it would mean that two aspects of Nṛsimha, viz. the hostile and the benevolent, are represented at once. Nṛsimha killing Hiraṇyakaśipu represents his hostile nature, while the presence of Lakṣmī denotes his benevolence. It seems improbable that both the aspects would be shown together in one and the same image. In an earlier article (SUMANT 2010), this matter has been discussed and an effort made to interpret the textual passages on the assumption that *ari* means 'enemy', and designates Hiraṇyakaśipu. But after that article was completed, a more convincing solution, taking the word *ari* as compositional form for *arin*, meaning 'wheel', was suggested to us by Alexis Sanderson. There are many images of Nṛsimha from Orissa depicting this attribute.⁵⁰ As mentioned above, in the opening verse of chapter 7 the word *arin* is replaced by the more familiar word *cakra* to denote the discus.

These references to four attributes associated with the hands make us conclude that Śrīdhara's verses describe a four-armed Nṛsimha. In various Purāṇic and Āgamic texts describing Nṛsimha iconography, we come across Nṛsimha images having two, four, eight, twelve, sixteen or thirty-two hands.⁵¹ In actual sculptural practice, we find six-armed varieties of Nṛsimha images as well (cf. DESAI 1973: 86, 90). In the same kinds of text, we read about a variety of weapons held by Nṛsimha. The wheel appears in most of the lists,⁵² while a bow is mentioned much more rarely.⁵³ In the four-armed images that

⁵⁰ Cf. the tables of Nṛsimha attributes presented in DONALDSON 2001: 125–126, and esp. 130–131.

⁵¹ Cf. Matsyapurāṇa 269.31, Agnipurāṇa 49.17, Nārada-purāṇa 1.71.62–66. For Āgamic sources, cf. SMITH 1969: 138–146.

⁵² See e.g. Viṣṇudharmottarapurāṇa 3.78.11 and Agnipurāṇa 49.4. Cf. SMITH 1969: 138–146.

⁵³ Cf. the Puruṣottamamāhātmya verses quoted earlier. Cf. also Nārada-purāṇa

we see in Orissa, Nṛsimha is tearing open the demon with his lower two hands while the other hands are holding a discus and a club, or rarely a conch instead of the club. The bow is apparently never found as his attribute in Orissan sculptural representations.⁵⁴ We understand from DONALDSON's description (2001: 132) that four-armed Nṛsimha images, in which the lower hands display the *varada* and *abhaya* gestures, while the upper hands hold the conch and wheel, are more common in Orissa. It appears that Viṣṇu's two attributes *śankha* and *cakra* are invariably present in Orissan images of his other incarnations as well. However, in Śrīdhara's description the conch is totally absent.

The Puruṣottamamāhātmya verses dealing with Indradyumna's vision of benevolent Nṛsimha describe the deity as accompanied by Lakṣmī.⁵⁵ The *dhyāna* verse Nāradapurāṇa 1.71.51 also describes the presence of Lakṣmī to the left side (*vāmāṅkashṭhitayā lakṣmyāliṅgitarī*). The presence of Lakṣmī, sometimes joined by the goddess Earth, indicates the benevolent character of Nṛsimha. The Vaikhānasāgama explains that the goddesses must be shown at the god's side for pacifying his fury.⁵⁶ DESAI (1973: 94) points out that images of Lakṣmī-Nṛsimha are not to be found before the thirteenth century CE. DONALDSON (2001: 129) adds that in Orissan art, we most frequently encounter the Yoga form of Nṛsimha seated in *utkuṭikāsana* accompanied by Lakṣmī on his *yogapaṭṭa*. He observes (p. 132):

The majority of seated Nṛsimha images in Orissa, as indicated, have a small image of Lakṣmī seated on the *yoga-paṭṭa* above the left leg of the lion-headed deity and thus fall into the iconographic classification of Lakṣmī-Nṛsimha images. This is the most popular way in which Viṣṇu is represented with Lakṣmī in Orissan art.

1.71.55, Pārameśvarasāhita 23.46.

⁵⁴ See again DONALDSON's tables (2001: 125–126, 130–131).

⁵⁵ 28.27: *nṛsimhaṁ śāntavapuṣaṁ lakṣmīsaṁśritavakṣasam* |.

⁵⁶ Paṭala 58, p. 198: *tasya kopaśāntyartham dakṣiṇavāmayoḥ śrībhūmyau nāradarī viṇāhastinarī prahlādarī vandamānarī bhakticaritarī cendrādilokapālān vā vandamānārīś ca kārayet* |.

This combination of features of Nṛsimha iconography is evidently intended in Śrīdhara's *maṅgala*.

The next attribute that calls for attention is the fact that the deity abides in the lap of Śeṣa. The opening verse of chapter 9 also expresses the presence of Śeṣa (*śeṣacchatrasubhūṣaṇaḥ*).⁵⁷ It has been observed by DONALDSON (2001: 132) that the serpent-canopy appears in Orissa only with Lakṣmī-Nṛsimha images.

Some of the minor attributes mentioned by Śrīdhara add flavor to the iconographic composition. The attribute *himāṁśudhavalā* in the opening *maṅgala* verse, just as *śaraccandranibha* appearing in the opening verse of chapter 7, indicate that this god is as fair as the moon. We find the same in Pāñcarātra texts.⁵⁸ Alternatively Nṛsimha can also be compared with crystal⁵⁹ or a white mountain.⁶⁰ We should note that the Āgamic texts invariably mention Nṛsimha having a red complexion when they wish to stress his wrathful form. It appears that the color of Nṛsimha's garment can also be used to suggest or strengthen this aspect. For example, Viṣṇudharmottara-purāṇa 3.78.2 mentions that Nṛsimha has a dark-colored garment (*nīlavāsas*). Pādmāsāhītā 17.24 mentions a garment of red color. In contrast with this, the yellow color seems to imply his peaceful aspect,⁶¹ and in the opening verse of chapter 7 Śrīdhara praises Nṛsimha precisely as having a yellow garment.

Thus, in his *maṅgala* verses, Śrīdhara presents an interesting combination of various iconographic characteristics of Nṛsimha. And it seems quite certain that all of the attributes discussed above were well known in the Paippalāda tradition already before Śrīdhara. In

⁵⁷ This iconographic form is named 'Chhatra-nārasimha' by RAMACHANDRA RAO (1990: 194).

⁵⁸ Cf. SMITH 1969: 143, citing Īśvarasāhītā 4.62 and Parāśarasāhītā 15.160.

⁵⁹ Cf. SMITH 1969: 140, citing Pādmāsāhītā 17.24.

⁶⁰ Cf. SMITH 1969: 140, 143, citing Viṣvaksenasāhītā 11.60, Viṣṇutantra 17.3, Pādmāsāhītā 31.257 etc.

⁶¹ Cf. SMITH 1969: 139, citing Sātvatasāhītā 12.76, which mentions a garment of yellow color.

various rites prescribed in the Āṅgirasakalpa mss., we come across the procedure of visualization of Nṛsimha and observe descriptions of Nṛsimha very similar to those found in Śrīdhara's work. Cf. the following verse found twice in nearly identical form in the Ānuṣṭubhakalpamālā:

satyajñānasukhasvarūpam amalāṁ kṣīrābdhimadhyasthale
 yogārūḍham atiprasannavapuṣaṁ bhūṣāsahasrojvalam |
 tryakṣaṁ cakrapinākasābhayavaram bibhrāṇam arkacchaviṁ
 chatrībhūtaphaṇīndram indudhavalāṁ lakṣmīnṛsimhaṁ bhaje ||⁶²
 'I pay reverence to him, who has the form of truth, knowledge
 and happiness, stainless, steeped in *yoga* in the midst of the milk
 ocean, of extremely gracious form, splendid with thousands of dec-
 orations, three-eyed, displaying a wheel, a bow, the *vara* and the *a-*
bhaya [*mudrās*], possessing the splendor of the sun, whom the king
 of serpents serves as parasol, the moon-white Lakṣmī-Nṛsimha.'

From the Nṛsimhasāmānyapūjāvidhi:

aruṇakanakavastraṁ⁶³ nīlakaṇṭhaṁ trinetrām
 rathacaraṇapinākābhītyabhīṣṭāgrahastam |
 amṛtalaharigauraṁ śeṣabhoge śayānaṁ
 praṇamata śaśicūḍaṁ yogarūḍhaṁ nṛsimhaṁ ||⁶⁴
 'To him, who wears a dress of reddish yellow, the blue-throated,
 the three-eyed, who has [in his back hands] a wheel and a bow,
 [while displaying] in the front hands the *abhaya* and the *vara* [*mu-*
drās], pale as the nectar-waved [moon], lying in the lap of Śeṣa —

⁶² Paippalādavaśādiṣaṭkarmapaddhati, pp. 155 and 190; text established by collating AK mss. BORI 959 / 1887–91, ff. 114r1–2, 144v1–2; and As ff. 85r1–2, 104v1–2. The only difference is that the verb form is *bhaje* in the first occurrence. The same verse, with *-sthitam* instead of *-sthale*, is found at Parāśarasāhita 15.160 (cited by SMITH 1969: 143).

⁶³ °*vastraṁ*: emendation proposed by Dominic Goodall with reference to the indication *pītāmbaraṁ raktottaravastraṁ* in the passage cited hereafter. Both mss. we have collated read °*varṇaṁ*.

⁶⁴ Paippalādavaśādiṣaṭkarmapaddhati, p. 190. Text established by collating mss. BORI 959 / 1887–91, f. 143v4–144r1 and As f. 104r4–v1.

you must pay obeisance to that Nṛsimha, who bears the moon on his crest and is steeped in *yoga*.’

Finally, a series of *dhyāna* verses from the Āngirasakalpa's Mantrarājavidhāna, describes the abode of Nṛsimha in the milk ocean, situated at the center of the great wheel, and his being seated on Śeṣa. Some of the same attributes are found in Śrīdhara's opening verse of chapter 9 with the phrase *mahācakrasya nābhisthaḥ śeṣacchatraḥ*. The verses are quoted below for comparison with the description of these and other attributes given by Śrīdhara:

mahācakrasya nābhisthe dhyāte dugdhapayonidheḥ |
 śvetadvīpaṃ tato ratnaprāsādaṃ tatra saṃsmaret ||
 śvetasimhāsanam tatra padme śeṣe ca saṃsmṛte |
 yogarūḍham tadaṅgair vā tatpṛṣṭhe vānuśāyinaṃ ||
 tatphaṇānām sahasreṇa chatrīṇām nayanair yutam |
 suprasannaṃ bhūrirūpaṃ cakrasāṅgam varābhayaṃ ||
 candribhir dadhataṃ dorbhiḥ sahasrārkojjvalaṃ sitaṃ |
 vakṣogata mahālakṣmīm prekṣyamāṇam muhurmuḥuḥ ||
 pītāmbaram raktottaravastraṃ mantrī vicintayet |⁶⁵

‘After meditating on the milk ocean at the center of the great wheel, he should meditate on the white island and the jewel-palace thereon. After meditating on the water-lily and on Śeṣa, the minister should reflect there on [Nṛsimha], whose throne is white, steeped in *yoga* with [the support of] its limbs (i.e. those of the serpent as *yogapaṭṭa*), or leaning on its back, canopied by its thousand hoods, possessing [more than two] eyes (i.e. three-eyed), very gracious, splendid, holding in his lustrous hands a wheel, a bow, [and making] the *vara* and the *abhaya* [*mudrās*], shining like thousands of Suns, white, repeatedly casting glances towards Lakṣmī leaning on his chest, wearing a yellow garment and red upper dress.’

⁶⁵ Paippalādavaśādiṣaṭkarmapaddhati, p. 17. Text established by collating mss. BORI 960 / 1887–91, f. 68v2–68r1 and As f. 9v5–10r2.

The fact that the Paippalāda texts from Orissa lay such stress on the deity Nṛsimha is a reflection of larger scale socio-religious trends. There is epigraphical evidence which confirms that already in the eighth century CE, Viṣṇu was being worshiped in his Nṛsimha form in areas overlapping with what is today Orissa (cf. VON STIETENCROON 1978: 12). The stone inscription of Śivagupta Bālārjuna found at Sirpur in Raipur District, Chattisgarh (SHASTRI 1995/II: 140–147) opens with the praise of Puruṣottama and goes on to describe his manifestation as Nṛsimha. Due to the influence of Tantrism between the tenth and the twelfth centuries, Nṛsimha came to enjoy elevated importance in the regional Vaiṣṇava cult, where any particular worship of this deity in a hostile form, resembling that of certain Tantric deities, had been absent up to that point. TRIPATHI (1978: 44) described the emergence of Nṛsimha as a Tantric deity in the following manner:

There was nothing similar to these ‘*ugra*’ Tantric deities in the Vaiṣṇava-Bhāgavatism which is based on the intense emotional dedication (*bhakti*) of an individual to the highest personal God (Bhagavat) with a view to attain final liberation. The strong influence of the Tantric ideas, however, led Viṣṇuism to develop the concept of Narasimha—originally only an incarnation of Viṣṇu—to an independent deity with furious character who destroys the evils and the dangers befalling his worshipper and grants him immediately worldly benefits. Nṛsimha, in other words, is a Viṣṇuite version of the Tantric practice of the worship of the furious deities.

This Tantric deity having attained widespread importance in Orissa, will then have been adopted by the Paippalāda priests, hired by the kings to carry out hostile practices in warding off and winning over their enemies through worship of this furious god. The image of Nṛsimha killing ruthlessly his enemy Hiraṇyakaśipu and favoring his devotee Prahlāda, would have been emblematic of such practices. And, as we have said before, Nṛsimha is indeed central in the Āṅgirasakalpa corpus, which comprises rituals to be performed on behalf of kings (cf. SANDERSON 2007: 226ff.). We imagine that Nṛsimha worship, once it had come to form an essential feature of the ritual

repertoire of Paippalāda priests in service of royal patrons, later gave rise to this deity becoming considered to be their *iṣṭadevatā*.

5.2 Mitādipūjā

The Paippalāda ritual tradition, as we see it described in the Karmapañjikā, has incorporated various Hindu practices into the performance of, in origin, Vedic rituals. One of these is a rite called *mitādipūjā*, the worship of deities beginning with Mita. The inclusion of such rites is observed in a number of Vedic traditions,⁶⁶ but this particular one does not seem to be known to scholarship so far. Indeed, we do not know the term *mitādipūjā* from any other ritualistic tradition.

In the Karmapañjikā, the performance of this Mitādi worship is repeatedly enjoined, but the basic description is given in chapter 3, the Adhivāsavidhi. The noun *adhivāsa* 'incubation' here denotes establishing the deity in an image or in a particular object, such as a pot, bringing about some sort of impregnation with divine energy by prolonged juxtaposition, in preparation for the main ritual proceedings.⁶⁷ This Adhivāsavidhi consists of *svastivācana* (pronouncing blessings), *hotṛvaraṇa* (selection and appointment of priests), *puruṣasaṁskāra* and *bhūsaṁskāra* (ritual purification of the *yajamāna* and the ritual ground), followed by *mitādipūjā*, *maṅgalāropaṇa* (an act where various auspicious items are invoked and are brought in contact with the *yajamāna*), and finally *vandāpanā* (adoration of elders and brahmins and receiving blessings from them). The worship is still in vogue in Orissa today, and it is therefore quite surprising that its description is

⁶⁶ See KANE 1941: 212f., 286f. For a description of a similar *maṅḍapadevatāpratiṣṭhā* ritual performed before marriage or the thread ceremony amongst the Hiranya-keśin Yajurvedin Brahmins in Maharashtra, see TACHIKAWA, HINO & DEODHAR 2001: 114.

⁶⁷ Cf. the second and third meanings distinguished for *adhivāsa* in the TAK I, p. 109: 'sojourn in [a certain milieu] or on [a certain support]' and 'preparations for an important ritual'. We take the translation 'incubation' from GOODALL 2015: 49, 238, 359 and 360.

not found in most of the manuscripts of the *Karmasamuccaya*.⁶⁸ We do find *Mitādipūjā* described in printed *Paippalāda* texts, such as the *Paippalādavivāhādisaṃskārapaddhati* (U. PAṆḌĀ 2000, pp. 17–39) that is based on one or more *Karmasamuccaya* manuscripts from the village *Guhīyāpāḷa*, as well as in the manual *Ātharvaṇīyapūjāpaddhati* (B. PAṆḌĀ 2004, pp. 77–84), whose compiler hails from the same village. Our discussion here is mainly based on the *Karmapañjikā*.

5.2.1 The *Mitādi* deities

The *Karmapañjikā* gives a series of stanzas (32:15–34:1) in which are listed, in the following order and with the following explicit numerical indications, ten *Mitādigaṇadevatās* (*Mita*, *Pramita*, *Śālakaṭamkṭa*, *Kūṣmāṇḍarājaputra*, *Bhṛgu*, *Aṅgiras*, *Pippalāda*, *Mahākāla*, *Caṇḍikā*, *Kṣetrapālaka*); again *Bhṛgu* and *Aṅgiras*, as well as *Gaṇeśa* and *Śiva*; the nine *Grahas* (*Āditya*, *Soma*, *Maṅgala*, *Budha*, *Vākpati*, *Śukra*, *Śani*, *Rāhu*, *Ketu*); the eight *Lokapālas* (*Sūrya*, *Indra*, *Agni*, *Vāyu*, *Candra*, *Kubera*, *Varuṇa*, *Yama*); the ten *Dikpālas* (*Indra*, *Agni*, *Yama*, *Nirṛti*, *Varuṇa*, *Vāyu*, *Kubera*, *Īśāna*, *Ananta*, *Parameṣṭhin* — or *Candra* and *Sūrya* in the place of the last two); the sixteen *Mātṛkās* (*Gaurī*, *Padmā*, *Śacī*, *Medhā*, *Sāvitrī*, *Vijayā*, *Jayā*, *Devasenā*, *Svadhā*, *Svāhā*, *Dhṛti*, *Puṣṭi*, *Sutuṣṭikā*, *Ātmadevatā*, *Kuladevatā*); the *Sarve Devās*; *Brahman*. If we assume that *Sarve Devās* stands for one deity, if we count each deity every time it is mentioned, and if we follow the explicit numerical indications, this gives us 59 deities. In fact only 58 deities are mentioned, because the list of *Mātṛkās* does not comprise sixteen members, contrary to what is explicitly affirmed, but only fifteen.

However, the final verse of the series explicitly states the total of *Mitādis* to be 57, a number that is repeated also in the ensuing prose paragraph (35:1). The fact that the only one of the *Karmasamuccaya* manuscripts available to us which deals with *Mitādipūjā* is also explicit about this number, while it mentions one by one only

⁶⁸ See n. 12 above for more on these mss.; see n. 69 below for known exceptions.

the Mitādigañadevatās, suggests that it was this number that held special importance.⁶⁹

A possible solution for the discrepancy is to count all deities that are mentioned in more than one list each time they occur, except Bhṛgu and Aṅgiras (whose second mention is not properly in a list), and to count the Mātṛkās as sixteen, despite the deficiency of the actually available list. The number of the Mother-goddesses is indeed conventionally sixteen. The Nārada-purāṇa, for instance, enumerates sixteen Mātṛs that are to be worshipped along with Gaṇeśa. They are as follows (1.51.97–98):

gaurī padmā śacī medhā sāvitṛī vijayā jayā |
 devasenā svadhā svāhā mātṛkā vaidhṛtir dhṛtiḥ ||
 puṣṭir hr̥ṣṭis tathā tuṣṭir ātmadevatayā saha |
 gaṇeśēnādhikā hy etā vṛddhau pūjyās tu ṣoḍaśa ||
 ‘Gaurī, Padmā, Śacī, Medhā, Sāvitṛī, Vijayā, Jayā, Devasenā,
 Svadhā, Svāhā, Mātṛkā, Vaidhṛti, Dhṛti, Puṣṭi, Hr̥ṣṭi as well as
 Tuṣṭi along with the Self-Deity are to be worshipped along with
 Gaṇeśa in *vṛddhi*.’

We presume that *vṛddhi* here means Vṛddhiśrāddha, also known as Nāndīśrāddha, which is another type of preliminary ritual.⁷⁰ Of the

⁶⁹ The ms. alluded to is KS/Gu₁, f. 17v2–18r4. A note-book in possession of Beṇudhara Paṇḍā (KS/Gu₂) deals with this worship on pp. 19–20. It does not mention the number of the deities in general. The list of ten Mitādis appears to be identical with the list of the KP with minor change of sequence: Mita, Pra-mita, Sālakaṭaṅkaṭa, Kūṣmāṇḍarājaputra, Mahākāla, Kṣetrapāla, Caṇḍikā, Bhṛgu, Aṅgirasa and Pippalāda, Śiva and Vighneśvara. Then follow the nine Grahās, ten Lokapālas, sixteen Mātṛkās and Brahman. Thus, the list altogether misses the reference to the Dikpālas. Umākānta PAṆḌĀ'S Paippalādavivāhādisaṁskārapaddhati, which normally represents the text of the KS, here states (p. 17) *evaṁ ṣaṭpañcāsan-mitādidevatā bhavanti*. In the absence of additional manuscript evidence to verify the matter, we assume that PAṆḌĀ has here intervened in the material at his disposal, reducing the number of deities by one after observing that the listed Mātṛkās are only fifteen (and not minding the other numerical problems).

⁷⁰ In KANE's words (1953: 527): “The words Nāndīśrāddha and Vṛddhiśrāddha are synonymous”. On this preliminary ritual, cf. KANE 1941: 218.

sixteen mother goddesses, the name Vaidhṛti is not mentioned in our text. It is not unknown for the number of Mātṛ(kā)s listed to be smaller than sixteen. Other texts, such as Chandogapariśiṣṭa 1.9, also prescribe that at the beginning of all rites, the Mātṛs together with Gaṇādhīpa are to be worshipped:

karmādiṣu ca sarveṣu mātaraḥ saganādhīpāḥ |
 pūjanīyāḥ prayatnena pūjitāḥ pūjayanti tāḥ ||
 ‘The Mothers along with the Throng Lord are to be worshipped with effort at the commencement of all rites. When they are worshipped, they worship [the performer].’

But in 1.8 *ka* and *kha* (p. 20), this text enumerates only fourteen of them.⁷¹

5.2.2 The Purpose of Mitādi worship

The Mitādi deities are worshipped at the beginning of any auspicious ceremony. Śrīdhara quotes a verse from a source (unidentified so far) that he calls *dharmasāstra* (34:2–4), where the worship of the Mitādis, Śiva and Gaṇeśa is enjoined at the beginning of any auspicious rite:

pūjayitvā mitādīnś ca śivam saganāyakaṁ |
 śāntikarma yathoddiṣṭam ārabheta vicakṣaṇa iti ||
 ‘The adept, after having worshipped the Mitādis and Śiva along with Gaṇanāyaka (Gaṇeśa), should commence the pacificatory rite as directed [by the scriptures].’

Śrīdhara himself states the purpose of the worship of the Mitādis and Gaṇeśa to be as follows (45:2–3):

⁷¹ The verses that appear here are: *gaurī padmā śacī medhā sāvitṛī vijayā jayā | devasenā svadhā svāhā mātaro lokamātaraḥ || dhṛtiḥ puṣṭis tathā tuṣṭir ātmadevatayā saha | gaṇeśenādhikā hy etā vṛddhau pūjyās tu ṣoḍaśa ||*. The two names Mātṛkā and Vaidhṛti are not found here. Similar verses are quoted in Aparārka (p. 517) and Smṛticandrikā (Śrāddha, p. 503).

tadanantaram kartā mitādigañeśatvād ādau vighnanivṛttiyartham karmasya saṃpūrṇaphalaprāptiyartham pūrvavad gañeśāya arghyopasthānam ca kuryāt |

‘For the reason that the Mitādis are [forms of] Gañeśa, the priest should then, in the above-mentioned manner, make an offering of *arghya* water to Gañeśa for destruction of obstacles and for obtaining the complete result of the ritual under performance.’

5.2.3 The Mitādis as Vināyakas

In some of the earlier Smṛtis and Purāṇic texts, four deities with names closely resembling the first four Mitādis are identified as Vināyakas. These Vināyakas, although malevolent, are not insensitive to propitiation. The Mānavagṛhyasūtra, for instance, prescribes a propitiatory rite to remove troubles caused by the Vināyakas. Here, under the name Vināyaka, we find reference to four deities, viz. Śālakāṭaṅkaṭa, Kūṣmāṇḍarājaputra, Usmīta and Devayajana.⁷² In this text, these Vināyakas are mentioned as four different gods, but in later texts such as the Yājñavalkyasmṛti, Agnipurāṇa, etc., they are referred to as ‘one’ deity. Indeed it seems that these Vināyakas, which each had a separate identity but shared similar characteristics, later on emerged as ‘one’ god, viz. Vināyaka or Gaṇapati.⁷³

⁷² Mānavagṛhyasūtra 2.14.1–2. Yājñavalkyasmṛti 1.285–86 lists as the Vināyakas’ names: Mita, Saṃmita, Śāla and Kaṭaṅkaṭa, Kūṣmāṇḍa and Rājaputra. Agnipurāṇa 266.14 gives the names of the Vināyakas as Mita, Saṃmita, Śāla, Kaṭaṅkaṭa, the two Kūṣmāṇḍas and Rājaputra. The names Śālakāṭaṅkaṭa and Kūṣmāṇḍarājaputra appear in the list of fifty-six Vināyakas established to protect the city of Kāśī (cited from the Kāśīkhaṇḍa of the Bombay Skandapurāṇa edition by BÜHNEMANN 1989: 24).

⁷³ See GETTY 1936: 2. The author presents the connection between the Vināyakas and Rudra as follows: “At any rate, puranic myth explains that the group of Vināyakas was merged into one definite deity whom Rudra (Śiva) appointed ‘Leader of the Gaṇas’ or Gaṇa-pati; and Gaṇapati-Vināyaka, who may be considered the earliest form of Gañeśa as known in the purāṇas, was given the role of creating difficulties and obstructions if not properly propitiated.” See also NARAIN (1991: 30) on the Vināyakas: “It has already been noted that in the *Mānava Gṛhyasūtra* certain imps and evil spirits, such as Śālakāṭaṅkaṭa, Usmīta, Kūṣmāṇḍarājaputra,

In this connection, it is interesting to note that the Atharvavedic tradition maintains the idea of four different Vināyakas. In the Vināyakaśānti (Śāntikalpa 1.4–9), for instance, a pacificatory rite for propitiation of the Vināyakas is prescribed for those who are seized by them. Here we come across the names of the Vināyakas as Śālakaṭaṅkaṭa, Kūṣmāṇḍarājaputra, Utsmr̥ta and Devayajana. This text further states the obstacles caused by these Vināyakas in the same manner as mentioned in the Mānavagṛhyasūtra.

The KP too preserves the separate existence of the Vināyakas among the ten Mitādigaṇadevatās. In addition to the four Vināyakas (here called Mita, Pramita, Śālakaṭaṅkaṭa and Kūṣmāṇḍarājaputra), it includes in this class of deities the typically Ātharvaṇic sages Bhṛgu, Aṅgiras and Pippalāda, as well as the deities Mahākāla,⁷⁴ Caṇḍikā⁷⁵

and Devayajana, are collectively described as *vināyakas* who were prone to possess men and women, make them failures in life, and put obstacles in the way of their performance of good deeds. The texts also lay down various ways of propitiating these spirits and thus freeing oneself from their possession. Thus the *vināyakas* were known in the non-Vedic Brahmanic tradition for their dual role of producing obstacles (*vighnakartā*) and of removing obstacles (*vighnahartā*). They were thus in their own way the regulators of order and discipline (*vināya* [*sic*]) in society by first injecting elements of fear and then promising to remove them for an offering.”

⁷⁴ GOODALL *et al.* (2005: 39) present the iconography of Mahākāla appearing in the Pañcāvaraṇastava according to which Mahākāla is black in color. He has either two hands or four. According to verse 11, where he is described as having two hands, he holds skull-bowl and trident in his left and right hands respectively. According to verse 68, where Mahākāla is described to have four hands, he holds a skull-bowl and a sword in his left hands and in his right hands he holds a shield and a trident. For further description of the iconography of Mahākāla, see GOODALL *et al.* 2005: 100–103 and 105–107. The Agnipurāṇa, in its chapter Pratimālakṣaṇa, while indicating the features of various deities, describes Mahākāla as follows (1.50.40): *mahākālo 'simuṇḍī syāc chūlakhaṭavāṅs tathā | kṛśo bhaṅgī ca nṛtyan vai kuṣmāṇḍasūlakharavavān ||*; see DE MALLMANN 1963: 67–68. Cf. the attributes of Mahākāla given in the KP, ch. 3, 38:2–4.

⁷⁵ Caṇḍikā or Caṇḍī is a popular female folk deity not present in the Vedic pantheon. In eastern India, especially in Bengal, she is associated with good fortune as well as disaster. She is worshipped in forms such as Maṅgalacaṇḍī, Saṅkaṭacaṇḍī and Raṇacaṇḍī. See MCDANIEL (2002: 9) for more details. The Agnipurāṇa 1.52.16 describes the features of Caṇḍikā in the following manner: *caṇḍikā daśahastā syāt*

and Kṣetrapālaka,⁷⁶ known from Purāṇas and Tantric treatises. The other classes of deities such as the Navagrahas, the Mātṛ(kā)s, etc., are included in this Mitādi worship probably with the same purpose of removing obstacles. GETTY (1936: 10) points out the co-existence of Gaṇeśa images with the Navagrahas and the seven Mothers in India, which offers a clue as to the origin of the inclusion of these classes in the Mitādi worship.⁷⁷

khadgaśulāriśaktidhṛk | dakṣe vāme nāgapāśaṁ carmāṅkuśakuṭhāarakam | dhanuḥ śiṁhe ca mahiṣaḥ śūlena prahatogrataḥ ||; see DE MALLMANN 1963: 143–147. Cf. the attributes of Caṇḍikā given in the KP, ch. 3, 38:5–9.

⁷⁶ It seems that in Purāṇic and Tantric literature Kṣetrapāla is included among the Dvāradevatās, i.e. the deities guarding the gates, who are to be worshipped in the door or outside the house. Such deities, besides Kṣetrapāla, are Gaṇapati, Guru, Paramaguru, Parameṣṭhin, the Yoginīs and Vāgīśvarī. See Nāradapurāṇa 1.66.80, Śivapurāṇa 7.2.30.68, Brahmāṇḍapurāṇa 3.44.105, Tantrasāra 14, etc. In the Nāradapurāṇa 1.85.113–114, Kṣetrapāla is described as: *asiśūlakapālāni ḍamaruṁ dadhataṁ karaiḥ | kṛṣṇaṁ digambaraṁ krūraṁ kṣetrapālaṁ ca paścime ||* ‘Dark-colored, naked, fierce Kṣetrapāla, holding axe, spear, skulls and ḍamaru in his hands [is to be worshipped] in the west’. Nityanāthasiddha’s Rasaratnākara, in its fourth section called Rasāyanakhaṇḍa (4.8.105–106, p. 73), describes the existence of Kṣetrapāla as a guardian of the southern door of one of the heavenly forests in which there exists a *śivaliṅga*. The verses mentioned here describe Kṣetrapāla in the following manner: *tatas tu dakṣiṇaṁ dvāraṁ gacchet tatra bhayaṅkaram | muktakeśaṁ vakranetraṁ gadāhastāṁ digambaram || nīlavarnaṁ kṣetrapālaṁ dṛṣṭvā mantraṁ samuccaret ||* ‘Then [the worshipper] should proceed to the southern gate and having Kṣetrapāla in sight, who is fierce, with loose hair, having hostile eye, holding a club in his hand, naked, dark-colored, he should recite the mantra...’. Cf. the description of Kṣetrapālaka, ch. 3, 38:10–39:1. See also DE MALLMANN 1963: 68–69, and GOODALL *et al.* 2005: 183 (on verse 98).

⁷⁷ She explains the connection of these two classes with Gaṇeśa as follows: “It was probably because of his early popularity as ‘Remover of Obstacles’ that he was attached to different groups of deities such as the Navagrahas (the Nine Planets) and the Saptamātṛkās (the Seven Divine Mothers), whose origins are as ancient as they are obscure. The Navagrahas were believed to direct the destinies of men, and in order not to offend any of the group by the special worship of one of the *grahas*, they were appealed to *as a group*; but before addressing their supplications to the Navagrahas the worshippers considered it propitious to implore the ‘Remover of Obstacles’, Vighnāntaka, to intervene in their favour. It is probably for this reason that Gaṇeśa figured in the group; and that, as he was addressed first before the

5.2.4 The Procedure of Mitādi worship

In order to worship these deities, they are first arranged in a specific manner by drawing various figures representing them.⁷⁸ Cf. ch. 3, 34:5–35:4. The following stages can then be distinguished in the performance of this Mitādipūjā.

1. Visualization (*dhyāna*): While visualizing any deity, a performer should have the exact form of that deity before his eyes. For this purpose, the KP provides precise and picturesque descriptions of these deities. The ten Mitādigaṇadevatās with their attributes are presented in ch. 3, 36:3–39:1 for visualization, followed by the visualization of Gaṇapati (39:5–9)⁷⁹ and Śiva (39:10–40:3). The KP continues with the description of the Grahas for their visualization through 40:4–42:1. It does not precisely describe the Dikpālas for their visualization but offers instead some *namas* verses that do shed light on their characteristics (42:3–43:9). A description of the Lokapālas for visualization is totally absent in the KP. The Mātṛkās are to be visualized on sixteen pitchers placed east of the jar representing Bhṛgu and Aṅgiras. The personal deity and the family deity are to be worshipped near that. Brahman is to be visualized on a piece of cloth.

2. Invocation and Installation (*āvāhanāropana*): After visualization, the performer then invites these deities to approach the place of worship and imposes them on their respective images. The formula for invocation and imposition is as follows: *ehy ehi oṃ amuka oṃ amukarṇ āropayāmi* | ‘Come, Come. Om, O such and such. Om, I impose such and such [on this image]’.

others, he was represented standing at the extreme right of the Planets . . .”.

⁷⁸ The Ātharvaṇīyapūjāpaddhati (pp. 85–87) discusses the worship of the Mitādis and (on the preceding unnumbered pages) presents diagrams which show how these various classes of deities are arranged in specific formations among the Paipalāda brahmins of Orissa.

⁷⁹ Note that the descriptions of the first four Mitādis (Mita, Pramita, Śālakaṭaṃkaṭa and Kūṣmāṇḍarājaputra), who are enumerated as Vināyakas, on the one hand, and that of Gaṇapati, on the other, are quite different in terms of their respective size, attributes, vehicle, body parts and accompanying deities.

3. Bath (*snāna*): The next stage in the worship consists in bathing the deities. To be more precise, bathing the deities involves sprinkling water with two grass-blades to the recitation of hymn PS 1.25, and the formula that is to be recited along with the bath is: *etat snānam om mitāya na mama* | 'This bath is for the sake of Mita, it does not belong to me'.⁸⁰ The performer each time replaces the name Mita with the dative of the name of the respective deity.

4. The five services (*pañcopacāra*): After the bath, the performer offers to these deities cloth, fragrances, flowers, incense, a lamp and a food offering with the respective stanzas. He then prepares *arghya*, an offering of water mixed with fragrances etc. The formula for offering *arghya* is: *etad arghyam om mitāya na mama* | 'This *arghya* is for the sake of Mita, it does not belong to me'. The performer each time replaces the name Mita with the dative of the name of the respective deity.

5. Worshipping the Deity (*upasthāna*): The performer worships the deity with flowers and recites a formula: *om mitam aham upa-tiṣṭhe* | 'I approach Mita'. For this, he prepares *arghya* in a pot, i.e. water mixed with fragrances, grass-blades, flowers, *dūrvā*-grass and *akṣata* rice-grains, and offers it with the stanza PS 5.2.2. He pays homage to the deities one by one or collectively.

6. Guarantee of flawlessness (*acchidrāvadhāraṇa*): The last step in Mitādi worship involves the recitation of the following formula: *adya mitādīpūjākarmaṇaḥ yat kṛtaṁ tad acchidram astu* | *śrībhagavato vāsudevasya prasādāt sarvaṁ paripūrṇam astu* | 'Today, whatever is performed of the worship of Mita etc., that should be flawless. All that should be complete by the grace of Lord Vāsudeva'.

7. Dismissal (*visarjana*): At the conclusion of the worship, the deities are dismissed with the stanza PS 16.136.4.

⁸⁰ See our discussion on the philological problems posed by this formula, below p. cxxii.

Śrīdhara will enjoin the usage of Mitādipūjā not only later on in the text (ch. 4, 51:3; ch. 6, 117:9; ch. 7, 130:5–6) but has also already enjoined it prior to its actual description (ch. 2, 12:8 and 17:7–8).

5.3 Pacificatory Water

The KP deals with the preparation of *śāntiyudaka* ‘pacificatory water’ in chapter 4, 73:6–76:10. The complete section clearly inherits facets of a specifically Atharvavedic tradition, which reveals itself in some striking parallels in the ritual manuals of the Śaunaka Śākhā, where *śāntiyudaka* is likewise an important topic. The correspondences between the Śaunaka Atharvavedic tradition, as described in its published manuals, and the Paippalāda, as represented by Śrīdhara, pertain not only to certain materials and utensils that are to be used and the terms used to denote them (*śāntyoṣadhis*, *kaṁsapātra* etc.), but also to the actual procedure of preparing the water and its usage. These correspondences clearly point to a common ancestor of the two ritual traditions. Since we know no correspondences in other traditions, it seems that we have to do here with defining facets of Atharvavedic ritual. This is certainly also the case for the related category of *śāntivṛkṣas*, a discussion of which we preface to our discussion of the *śāntiyudaka*, even though the *śāntivṛkṣas* are to be used in *samidhoma* and not in the preparation or use of *śāntiyudaka*.

5.3.1 *śāntivṛkṣas*

The KP presents a list of the *śāntivṛkṣas* just before the section that deals with the preparation of *śāntiyudaka*. The wood of these trees is to be used as fuel in pacificatory rituals. The text (ch. 4, 65:2–3) makes a distinction between *śānta* and *ghora* plants and accordingly between the *samidhs* prepared from them.

śāntā samit palāsādidaśavṛkṣasamudbhavā |
ghorā ity ucyate yatra tilvakādīn prakalpayet ||
‘The fire-stick made from the ten types of wood beginning with

Palāśa (*Butea monosperma*)⁸¹ is pacificatory, while one speaks of a hostile [fire-stick] when one arranges Tilvaka, etc.'

The text here makes only a passing reference to the *ghora* trees but does not enumerate these, apparently to avoid unnecessary elaboration upon an unrelated topic.

At 1.2.18, the Atharvavedic Gopathabrāhmaṇa makes a similar distinction between pacificatory and hostile plants (not trees!) with the designations *ātharvaṇī* and *āṅgirasī*: *sa khalu śāntiyudakaṁ cakārātharvaṇībhiś cāṅgirasībhiś ca*. According to the *Ātharvaṇīyapaddhati* (BLOOMFIELD 1890: 26 n. 7), the *ātharvaṇīs* are listed in the *Kauśikasūtra*, while the *āṅgirasīs* are mentioned in the *Vaitānasūtra*: *tatra yā ātharvaṇī sā kauśikoktā | yā āṅgirasī sā vaitānoktā*. The *Kauśikasūtra* also makes a distinction between pacificatory and hostile materials with the words *śānta* and *ghora* in its sūtras 8.8 and 47.2 respectively.

The KP mentions these *śāntivṛkṣas* in the following verses in ch. 4, 65:5–12:

śāntivṛkṣāḥ samākhyātāḥ parṇo 'śvattha udumbaraḥ |
 kampilāḥ syandanaś caiva varuṇo bilva eva ca ||
 jīṅgiṇī vetasaś caiva śirīṣa iti te daśa |
 pūrvālābhe grahītavyam uttaraṁ kramayogataḥ ||
 prāgagrāḥ samidho grāhyā eteṣāṁ śāntikarmasu |
 prādeśamātrāḥ samidhaḥ śucideśe 'tha śāntajāḥ ||
 tiryagyavodarāṅy aṣṭau ūrdhvā vā vrīhayas trayah |
 aṅgulasya pramāṇena prādeśo dvādaśāṅgula iti ||

'The ten pacificatory trees are reckoned to be Parṇa, Aśvattha, Udumbara, Kampilā, Syandana, Varuṇa, Bilva, Jīṅgiṇī, Vetasa and Śirīṣa. If the first is not available, the next one should be used, in order of the list. The fire-sticks of these [trees] are to be taken with the tips towards the East during pacificatory rituals.

⁸¹ The actual list, to be cited below, begins with the name Parṇa which is an older name for the same plant (cf. MW, p. 606).

The fire-sticks are of the length of a *prādeśa*, [taken from trees growing] in a holy place and are made of pacificatory trees. [The length of fire-sticks in different measures is] eight barley-grains or three rice (grains) upright; with the measure of *aṅgula*, a *prādeśa* is of twelve *aṅgulas*.’

The list of *śāntivṛkṣas* appearing in the Atharvavedic Kauśikasūtra at 8.15 is much more elaborate, for it mentions the following twenty-two names: Palāśa, Udumbara, Jambu, Kāmpila, Srak, Vaṅgha, Śirīṣa, Sraktya, Varaṇa, Bilva, Jaṅgiḍa, Kuṭaka, Garhya, Galāvala, Vetasa, Śimbala, Sipuna, Syandana, Āraṇikā, Aśmayokta, Tunyu and Pūtadāru.

Just as it is explained in the above-quoted verses of the KP that the wood of these pacificatory trees is used in pacificatory rituals, so also does Keśava’s *paddhati* on KauśS 8.15 mention the use of these pacificatory trees for making various sacrificial utensils and as fuel sticks in *śāntika* and *pauṣṭika*, i.e. generally auspicious rituals.

5.3.2 *śāntyoṣadhis*

The *śāntyoṣadhis* are an assemblage of plants and a few other products of nature, designated as possessing the same *śānta* character, that are necessary for preparation of *śāntiyudaka*. The KP enumerates them in the following verses (74:8–75:3):

adhunā śāntyoṣadhayo bhaṇyante |
 vāsako mālukāpatram apāmārgau sitāruṇau |
 vaṁśapatratṛṇam śimśapā kāśamūlaś ca kampilaḥ ||
 lāṅgalād uddhṛtā mṛc ca valmīkasāramṛttikā |
 prāgagrās tiṣṭhir dūrvā kuśaḥ pālāśapatrakam |
 dhānyaṁ yava imāḥ śāntyoṣadhayo daśa pañca ca ||

‘Now are listed the pacificatory plants: Vāsaka, Mālukāpatra, white and red Apāmārga, Vaṁśapatra-grass, Śimśapā, Kāśamūla and Kampila. Earth dug up with a plough and earth from the core of a termite mound. [A blade of] Dūrvā (grass) whose tips, with three, face East. Kuśa, Palāśa leaf, rice, barley. These are the ten plus five pacificatory plants.’

The items in this list of fifteen 'pacificatory plants' considerably differ from those figuring in the list given in the primary ritual Sūtra of the Śaunaka tradition, the Kauśikasūtra, at 8.16. This last list does however share some names mentioned in the KP, such as Apāmārga, the lump of clay (there called *ākṛtiloṣṭa*), the earth from a termite mound, tips of Dūrvā-grass, rice and barley. But the following *śānta* plants given in the Kauśikasūtra are not found in the list of the KP: Citi, Prāyaścitti, Śamī, Śamakā, Savaṁśā, Śāmyavākā, Talāśā, Palāśa, Vāśā, Śimśapā, Śimbala, Sipuna and Darbha-grass.

5.3.3 Preparation of *śāntyudaka*

The KP states that it is essential to prepare the *śāntyudaka* in a *kaṁsapātra*, i.e. a brass pot, and to support this rule it cites a verse, untraced so far. The verse (73:10–11) implies that 'one has to prepare *śāntyudaka* in a brass pot because of the injunction of the *śruti* that it would not be *śāntyudaka* if it were made in another kind of pot'. We find a similar injunction in the Śaunaka tradition, where KauśS 9.8 states: *ahatavāsāḥ kaṁse śāntyudakaṁ karoti* 'wearing a new garment, he makes *śāntyudaka* in a brass [pot]'.⁸²

The priest first fills the pot with water. With hands folded together, he then asks the Brahman permission to make *śāntyudaka*, using the prose utterance *om karavāṇi* 'Om, shall I prepare [it]?', to which the Brahman responds: *om bṛhaspatiprasūtaḥ kurutām bhavān* 'Om, impelled by Bṛhaspati (i.e., the Brahman-priest of the gods), you should prepare it'. Again, the Śaunaka tradition shares precisely the same injunction.⁸²

The priest recites PS 18.44 plus ten stanzas not attested in any known Saṁhitā⁸³ and pours water from the brass pot onto the ground, in an uninterrupted stream in the southern direction outside of the

⁸² Cf. KauśS 9.9: *atisṛṣṭo apām vṛṣabha ity apo 'tisṛjya sarvā imā āpa ośadhaya iti pṛṣṭvā sarvā ity ākhyāta om bṛhaspatiprasūtaḥ karavāṇīty anujñāpyom savitṛ-prasūtaḥ kurutām bhavān ity anujñātaḥ kurvīta.*

⁸³ The technical term for such verses used here is *kalpajā*, see p. xcii.

vedi. With a formula no more extensive than *yac chivaṃ tad iha* ‘Whatever is auspicious, let that be here!’, it seems that the officiant is intended to ‘pour the remainder of the water stream back into the brass pot’ (74:2–3). The phrase used in the KP is *dhārāśeṣaṃ punaḥ kamsapātre pratyāsicya*, the meaning of which is actually quite unclear. KauśS 9.3 contains the same verb *pratyāsiñcati*, and the same sūtra is repeated as 9.5. Dārila (p. 44) paraphrases this verb as *pratyāsekaḥ tatraiva prakṣepaḥ*, while Keśava (p. 33) comments *śānttyudakaṃ śānttyudakamadhye prakṣipet | anenaiva kārayitā prokṣaṇācamanādīni pratyrcam karoti*. It is not clear however, how one can pour any *śānttyudaka* before its preparation. Keśava comments on 9.5: *kārayitā prokṣaṇāsecanam ācamanaṃ karoti*. Thus, it seems that by *pratyāsiñcati*, Keśava understands ‘sprinkling, pouring and sipping’. Our text states something similar (76:8–9): *śānttyudakenācamanābhukṣaṇamātraṃ karoti* ‘With *śānttyudaka*, he only does sprinkling and sipping’. But this injunction in our text appears at the end of *śānttyudaka* section and not in the beginning, where it is found in the KauśS and other ancillary texts based on it. For the details of the procedure of preparation of *śānttyudaka* in the KauśS and its ancillary texts, we refer to ROTARU (2009: 165ff.), where *pratyāsicya* is translated as ‘pours out’. For the time being, we are unable to propose a convincing translation of the cited KP phrase.

The officiant praises the waters with folded hands under recitation of a group of hymns and verses designated as *apāṃstotraḡaṇa*, ‘Group of hymns in praise of the waters’ (cf. p. xciv). The Dravyopakalpaka, an officiant responsible for materials (75:4), gathers the *śānttyoṣadhis* on a Palāśa or a Śivāri leaf (on the latter, cf. p. lxxxvii), makes it into a packet, which he ties with a pair of blades of Kuśagrass. He sprinkles it with water from the brass pot and takes it in his hand. Then the priest takes the packet from the hands of the Dravyopakalpaka while reciting the stanza PS 11.6.7, places it in his right hand and asks the officiant standing by the side of the Brahmanpriest (or the substitute water pot): *om sarvā imā oṣadhayaḥ* ‘Om, are these all the plants?’. The response should be *om sarvāḥ* ‘Yes, they are all’. The same conversation figures in KauśS 9.9, where, according to Keśava, it takes place between the performer and the Brahman. The only difference is the presence of the word *āpa* in

the question formula (. . . *sarvā imā āpa oṣadhaya iti prṣtvā sarvā ity ākhyātaḥ* . . .). The consent from the Brahman to prepare the *śāntiyudaka*, discussed above, which in our text appears at the beginning, follows after this conversation in the KauśS.

The priest consecrates the plants with a group of hymns designated as *oṣadhistotraḡaṇa*. He gathers those plants in the brass pot and recites the *mahāvyaḡhṛtis*, the Sāvitrī and the *śānti* verses (cf. our discussion of this last group of three below, p. xcvi) followed by the recitation of the *śāntigaṇa*, i.e. the group of hymns specifically associated with pacification, and again the priest recites the *mahāvyaḡhṛtis*, the Sāvitrī and the *śānti* verses.⁸⁴ He then brings a piece of charcoal out of the northern part of the fire into the center of the *vedi*. He offers a libation of *śāntiyudaka* with the formula *somāya svāha* 'Hail to Soma!', throws that piece of charcoal away and washes his hands. Then he besprinkles the fire with *śāntiyudaka* twice repeating the two stanzas PS 10.1.12–13. He twice consecrates the water in the brass pot with repetition of the stanzas referred to as the *abhijīvanti* 'Vibrant ones' (cf. p. xciv). He takes some of that water and takes one sip, then takes some more water and besprinkles himself. He also sprinkles some over the *vedi* and the requisite materials.

As has been mentioned earlier, the KP prescribes the use of *śāntiyudaka* for sipping and sprinkling. Some passages where *śāntiyudaka* is used are the following: ch. 4 (78:11), ch. 4 (85:9), ch. 5 (104:4), ch. 5 (110.1), ch. 6 (118:2). The preparation of *śāntiyudaka* in the preliminaries and its usage as a purifier for sprinkling and sipping in all types of rituals forms an integral part of the practices of the Atharvavedins.⁸⁵ Outside of the literature of the two Atharvavedic schools itself, for instance in descriptions of Tantric rituals, we do occasion-

⁸⁴ According to KauśS 9.7, and Keśava on this sūtra, the recitation of the Sāvitrī and ŚS 1.6 (*śam no devīḡ*) takes place before and after the recitation of *śānti*-hymns. Our text also mentions this practice, although with different mantras (76:2).

⁸⁵ For a collection of references about the usage of *śāntiyudaka* in various rites prescribed throughout the KauśS, cf. ROTARU (2009: 162–63).

ally come across the usage of *śāntiyudaka* for sprinkling;⁸⁶ there and in other branches of Sanskrit literature, occurrence of the word or its synonym *śāntitoṃ* is nevertheless much rarer than one might have expected given the natural association of water with pacification, and the utter simplicity of the compound in question. Let us refer here to Bāṇa's *Harṣacarita* (ed. KANE, *Ucchvāsa* 4, p. 7), where we read that a priest stands holding *śāntiyudaka* in his hands looking like Dharma; to the same author's *Kādambarī* (ed. and transl. SMITH 2009: 328–329), which depicts the king visiting a birth chamber which was sprinkled with *śāntiyudaka* “by a number of brahmins loudly reciting the Vedas”; and to Kālidāsa's *Abhijñānaśākuntala*, where, in act 3 (ed. and transl. VASUDEVA 2006: 130–131), we see Kaṇva's pupil sending *śāntiyudaka* through Gautamī to cure Śakuntalā's sickness. The qualification of the water in this last context as *vaitānika* is tantalizing, since one of the five basic *kalpas*, i.e. ‘Ritual manuals’, acknowledged in both Atharvavedic traditions is the *Vaitānakalpa* (cf. 133:4–5 and see GRIFFITHS 2007: 184 as well as SANDERSON 2007: 203 and 209). It seems possible that the performance of *śānti* rituals and the use of *śāntiyudaka* in such rituals originated in the sphere of ritual services provided to royal clients of the Atharvavedic priests (cf. SANDERSON 2007), who called on their services to pacify the effects of hostile practices. The priests would then, at a later stage, have incorporated such pacificatory practices known to them in their private domestic rituals as well.

5.4 Tantras

The Atharvavedic traditions use the terms *pūrvatantra* and *uttaratantra* for two default elements of any ritual, where certain offerings are made into the fire in the beginning and at the end of the specific rite under performance.⁸⁷

⁸⁶ Cf. *Jayakhyasamhitā* 21.203–206, 21.277; *Parameśvarasamhitā* 15.431, 434; *Īśānaśivagurudevapaddhati* II, p. 291.

⁸⁷ See some preliminary remarks in GRIFFITHS 2007: 183. A recent article by SUMANT (2013), whose substance corresponds to the following paragraphs, was un-

For these preliminary and concluding ritual offerings, the Paippalāda school knows a set of four *tantras*, i.e. ‘models’, called *divya*, *sāmpada*, *prāyaścittīya* and *ābhicārika*.⁸⁸ The first three are performed in Śānti rituals, while the *ābhicārikatantra* is appropriate for acts of hostile magic. A pair of Paribhāṣā verses quoted in this connection (96:7–97:1) explains the purpose of performing these four types of *tantras*:

catvāraḥ karmaṇām ete bhavanty atra vicārakāḥ |
 divyāś ca sāmpadāś caiva prāyaścittābhicārikāḥ ||
 svargādisādhane divyān sāmpadān kāmyasādhane |
 aihikāmuṣmikacchidre prāyaścittān prayojayet |
 uddṛptavairināśāya yojayed ābhicārikān iti |

‘In this regard, there are four procedures: those focused on heaven, those focused on material gain, expiatory ones and [procedures] for hostile magic. One should perform the *divya* [procedures] for attaining goals such as heaven; the *sāmpada* ones for accomplishing desired aims; in the case of any deficiency in [rituals] related to the present world or to the world beyond, one should perform the *prāyaścittas*; one should perform the *ābhicārika* ones for the destruction of an arrogant enemy.’

Besides these, the Paippalāda school knows an option of choosing one further model that combines the first three, and this combined performance of the *divya*, the *sāmpada* and the *prāyaścittīya tantras* is known as the *samuccayatantra*. It is this *samuccayatantra* which is actually performed in all the domestic rituals of the Paippalādins today, and the same seems to have been true in Śrīdhara's time.

fortunately published in uncorrected form; the present discussion correctly presents the data and the way we interpret them.

⁸⁸ Precisely these four terms are known also, although not in association with the term *tantra*, at Caraṇavyūhopaniṣad 1.3. See GRIFFITHS 2007: 165 and discussion on p. 172. We withdraw the hypothesis offered there of a specific connection between the respective *tantras* and the four Vedas.

The KP also mentions a twofold classification of rites, namely *śānta* ‘pacificatory’ and *ghora* ‘hostile’. The *divya*, the *sāmpada* and the *prāyaścittīya* together constitute the *śānta* class, while the *ābhicārika* alone constitutes the *ghora* class.

The verses quoted in the KP (97:10–17) from a text called Bhārakī (cf. p. cxx), explain on which occasions these *tantras* are to be performed:

mahāśāntiṣu sarvāsu dikṣāyām grahakarmani |
 tatra spaṣṭavicāraḥ syān maṇau tantrakadambakam ||
 divyādiṣv adhikāreṣu noktānām yatra karmaṇām |
 nimittaliṅgamuktānām api tantrasamuccayaḥ ||
 divyaṁ vā sāmpadaṁ vāpi prāyaścittam athāpi vā |
 yatra noktaṁ viśeṣeṇa tatra tantrasamuccayaḥ ||
 sarve sarvatra vā kāryā dvidvidhā vā vicāraṇā |
 ?arthavān phalabhūyiṣṭhān? pariśiṣṭasya śāsanāt ||⁸⁹

‘In all Mahāśānti rituals, in initiation, [and] in the rites related to the Grahas, the procedure is clear.⁹⁰ In the case of (ritual use of) an amulet there is a combination of *tantras*. In connection with the rites which are not enumerated in the domains of *divya* etc. and also the rites which are free from indication of motive, there is aggregation of *tantras*. Where it is not specifically mentioned [that there should be a performance of] the *divya* or the *sāmpada* or the *prāyaścitta* [*tantra*], in that case there is aggregation of *tantras*. Or the twofold distinction is that all [the *tantras*], ... are [to be performed] everywhere (i.e. in each rite) according to the instruction of the Pariśiṣṭa.’

⁸⁹ None of these verses can be traced in the Atharvavedapariśiṣṭas or in any other Vedic text.

⁹⁰ It is not clear to us, but one might guess that in some of the Mahāśāntis it would be *prāyaścittīya* because they are for the rectification of specific situations; in initiation it might be *divya*; in the case of the rites related to Grahas one might think of the *sāmpadatantra* if the aim is to appease the Grahas for ensuring material gains.

The Pūrvatantra ritual consists in preparation of the sacrificial ground and altar; worship of Agni and kindling of the fire; *mahāvyaḥṛtihoma*; *samītpañcakahoma*; preparation of the seat of the Brahman-priest and the sacrificer; preparation of *śāntyudaka*; placing of various pots such as the *brahmapātra*, *antarodapātra* and *jāgmāyanodapātra* or Samudra; preparation of the *pavitra* and consecration of clarified butter; *samiddhoma* and worship and heating of the oblation spoon (*sruva*).

The Divyatantra is characterised by the *divyapurastāddhoma*, which comprises four oblations to Agni with the recitation of a group of verses PS 20.45.8, 12.18.1(= 15.23.3 = 20.45.9), PS 20.32.8 and PS 12.18.2 designated as *divyapurastāddhomikagaṇa*;⁹¹ twelve oblations to Agni with the recitation of the *yajñasyacakṣurgaṇa* comprising PS 1.81.1–2, the verses *ā vaha devān* and *ye devā yajñahanaḥ* and PS 17.10.3–6; and two oblations to Rohita with PS 18.16.3–4. The Divyatantra concludes with the *āghāras* and the *ājyabhāgas*. The first *āghāra* is offered to Agni from the north-west corner to the south-east corner of the altar with the recitation of *yukto yujye*, while the second from the south-west corner to the north-east corner is offered to Pūṣan and Sarasvatī with the recitation of a mantra *anu me dyām anumatiḥ*. The *ājyabhāgas* for Agni and Soma are carried out with the recitation of PS 1.54.1 and 1.51.3 respectively.

If one wishes to perform Sāmpadatantra, one has to perform the Divyatantra. Then one has to offer the four oblations called *sāmpadapurastāddhoma* to Agni reciting PS 1.39. These offerings are followed by the *āghāras* and *ājyabhāgas*, in the manner described in the Divyatantra. While performing the Prāyaścittīyantra one has to begin with the Divyatantra and then offer the five oblations called *prāyaścittīyapurastāddhoma* to Soma with PS 2.80, again followed by the *āghāras* and *ājyabhāgas*. The Samuccayatantra comprises the combined oblations prescribed in the Divyatantra, Sāmpadatantra and Prāyaścittīyantra followed by the *āghāras* and *ājyabhāgas*.

⁹¹ Apparently the same *gaṇa* is further on in the text designated as *hr̥dāpūtagaṇa*, cf. xcv.

The Uttaratāntra or the concluding sequence which follows the main rite is a counterpart of the Pūrvatantra ritual and thus continues the four different models, viz. the Divya, Sāmpada, Prāyaścittīya and Samuccaya. The sequence of the Uttaratāntra comprises an oblation to Agni Sviṣṭakṛt; Śāntivācana, Svastivācana and Puṇyāhavācana; giving of the sacrificial fee and oblations with recitation of the Kāmasūkta (PS 1.30). Wherever there is a *caru*, the ritual acts involve preparation of *prāsitra* by bringing the remnants of clarified butter back into the principal sacrificial material with PS 1.30.5 and consuming it with PS 20.57.13, before sprinkling oneself with *śāntyudaka* and water from the *paryukṣaṇa* pot and consecrating oneself with PS 20.57.15–16. When there is no *caru*, the performer, after making oblations with the Kāmasūkta, continues with the next set of ritual offerings consisting of *samidhoma* and expiatory offerings with the verses called Vimocanī. They are followed by *saṁsthitahomas*.

It is only at this point that we come across the specification of four separate *tantras*. When one performs Divyatantra, the *divyasaṁsthitahomas* consist of eleven oblations to Agni with *pra vaha devān*, PS 20.34.9–10 and 20.35.1, followed by bringing the remnants of clarified butter into the pot called *jāgmāyanodapātra* under recitation of PS 20.35.2–8. For the performance of Sāmpadatantra, the *sāmpadasaṁsthitahomas* are offered with PS 1.41 after the *divyasaṁsthitahomas*. For Prāyaścittīyantra, after the *divyasaṁsthitahomas*, there are three offerings with PS 19.28.4–6. When the Samuccayantra is performed, one has to give the *divya*, *sāmpada* and *prāyaścittīya saṁsthitahomas* and then make the offerings that begin with recitation of the *ācāryagaṇa*. On the other hand, when one performs separate *tantras*, the offerings beginning with the *ācāryagaṇa* follow after the *saṁsthitahomas* specified for that particular *tantra*. There are thirteen offerings of butter or fire-sticks with the recitation of the *ācāryagaṇa*, which comprises PS 19.44.3, 20.8.9–10 and 20.9.1, four *kalpajā* verses beginning with *agnau pacate*,⁹² PS 19.35.1, 19.38.6, 3.13.6, 5.16.7 and 19.35.3.

⁹² See below, p. xcii, on the meaning of the term *kalpajā*.

Then follow expiatory offerings. The priest recites PS 16.72.8. Five offerings are made to Agni, Yajña, Brahman, Viṣṇu and Prajāpati with five *kalpajā* verses beginning with *yan me agne*; one offering is made to Indra with PS 5.4.11. Three oblations with PS 20.15.10 and 20.16.1–2 are given to Viṣṇu-Varuṇa and are followed by the *mahāvyaḥrtihoma*.

With a verse *etās te agne*, the remaining fire-sticks are offered into the fire. A *pūrṇāhuti* or full-oblation consisting of clarified butter, *dūrvā* grass, *akṣata* rice grains and a coconut is offered to Sūrya with the verse PS 18.16.2. This is followed by the *pavitrahoma* which requires recitation of the *kalpajā* verse *pavitram śatadhāram*. The performer inhales the smoke from the fire with fifteen mantras beginning with *āyur mā viśatu*. The sacrificer places the sacrificial ladle and spoon in the hands of his wife, who is standing in the north-west corner of the *vedi*. He pours water from the Jāgmāyana water-pot into her folded hands, reciting PS 19.45.8–10, and taking the water from her folded hands sprinkles it on her head with PS 20.23.10. The mantra PS 20.28.1 is recited for the sacrificer's wife. After beating the ground with his hands, the sacrificer touches his face. He touches his body parts with the recitation of mantras beginning with *adabdham me* up to *samānānām bhūyāsam*. He touches the Antara water-pot and with a verse *tryāyuṣam* applies the ash of the fire on his forehead and throat and consecrates his body parts with the recitation of *vāñ ma āsan*. This is followed by the *viṣṇukramas*. The ritual is concluded with the dismissal of Brahman and Agni.

The Pūrvatantra and the Uttaratanttra form an essential feature of domestic rituals in the Atharvaveda tradition in general. Both the rituals are described in the Kauśikasūtra as part of Darśapūrṇamāsa and Ājyatantra.⁹³ According to CALAND (1900: VI), the New moon and Full moon offerings form the basic framework of any magical ritual prescribed in the Sūtra:

⁹³ Cf. CALAND (1900: VI–VII) for a list of ritual acts comprising Pūrvatantra and Uttaratanttra.

Das Kauśika Sūtra eröffnet seine Darstellung mit der Beschreibung des Neu- und Vollmondsopfers. Bei einer oberflächlichen Beobachtung scheint diese vorangeschickte Beschreibung überflüssig zu sein und in keinem Zusammenhange mit den übrigen Theilen des Werkes zu stehen; das ist aber keineswegs der Fall. Die hier vorangehende Erörterung des Neu- und Vollmondsopfers ist nämlich gerade der unentbehrliche Rahmen, in welchen die meisten Zaubehandlungen eingefügt werden sollen.

The Pūrvatantra and the Uttarat Tantra rituals are briefly explained in the *paddhati* texts in the Śaunaka tradition, such as the Ātharvaṇīyapaddhati and the Kauśikapaddhati. We do not find a separate mention of all four *tantras* (*divya* etc.) in this school. However, these terms do seem to be an old part of the tradition, because the term *divyatantra* is mentioned in AVPariś 70.9.1.⁹⁴ From the description in the KP, it appears that such a tradition of separate *tantras* has been preserved and perhaps further elaborated in the Paippalāda school.

In addition to the *tantras* mentioned so far, the Paippalāda ritual manuals describe one more, the Nakṣatrakalpoktatantra,⁹⁵ a model of ritual offerings, ostensibly following a description in the Nakṣatrakalpa, to whose description chapter 8 of our text is devoted. It is remarkable that there does not appear to be any connection between the facets of this *tantra* and the contents of the text entitled Nakṣatrakalpa which has been transmitted in the Śaunaka tradition as Atharvavedapariśiṣṭa 1.⁹⁶ Apparently, it was used in both the pacificatory and in the exorcizing rites. It seems to be a basic model of ritual offerings lacking the *purastāddhomas* and *sarṁsthitahomas* with the respective mantras prescribed in each of the aforementioned

⁹⁴ *tatra śāntiṁ pravakṣyāmi sarvapāpapaṇāśinīm | divyatantravid ācāryo yayā phalam avāpnuyāt ||* ‘I will describe the pacificatory rite that destroys all the sins, [whose] performer [should] know the *divyatantra* [and] by [the performance of] which one obtains the fruit.’

⁹⁵ Cf. GRIFFITHS 2007: 183, for a preliminary discussion of Nakṣatrakalpoktatantra.

⁹⁶ See below, p. cxiii.

tantras. It also appears to be a simplified version of the normal Pūrvatantra and Uttaratanttra mentioned in chapters 4 and 6 respectively.

The differences between the normal procedures of Pūrvatantra and Uttaratanttra, on the one hand, and those of the Nakṣatralpuktatantra, on the other, seem to be as follows:

1. There is mention of use of fumigation in the *puruṣasaṃskāras* in the Nakṣatralpuktatantra with the instruction *viśeṣas tu puruṣasaṃskāre dhūpo deyaḥ*.⁹⁷
2. There is prescription of the recitation of *devapurāgana* while approaching the deities in the normal Pūrvatantra ritual, while the recitation of the verse *saha nāv avatu* is prescribed in the Nakṣatralpuktatantra.
3. There is an offering of five fire-sticks in the normal Pūrvatantra with PS 13.5.3–5, 16.45.4 and 17.48.6, but with PS 17.48.6–10 in the Nakṣatralpuktatantra.
4. There is no mention of the preparation of *śāntiyudaka* in the Nakṣatralpuktatantra.
5. The Nakṣatralpuktatantra mentions placing of only two pots: one called *udapātra* and one representing Brahman, but not the third one called Antara or Samudra, which is mentioned in the normal Pūrvatantra.
6. In the Pūrvatantra, we find prescription of PS 8.13 and the *vyāhrtis* while praising the clarified butter. The Nakṣatralpuktatantra, on the other hand, only mentions PS 8.13.11 in this act.
7. The preliminaries of the Nakṣatralpuktatantra contain only *divyapurastāddhomika* offerings.

⁹⁷ We do not know the exact procedure of the performance of this act, but guess that the sacrificer inhales the smoke of the incense.

8. The Nakṣatrakalpoktatantra mentions two offerings of fire-wood with PS 20.61.5–6 in between the preliminary offerings and the principal offerings.
9. The Uttarantra of the Nakṣatrakalpoktatantra is an abridged version of the normal Uttarantra. It consists of the *divyasamsthita* offerings alone.

Finally, we must mention here that so far we have not come across the description of the Ābhicārikatantra in the available manuscripts of the Karmapañjikā, Karmasamuccaya and Āngirasakalpa and the related printed sources.

6. Śrīdhara's grammatical usage

In recent years, various studies have brought to light the great diversity of nonstandard linguistic phenomena that occur in such genres as Epic Sanskrit (OBERLIES 2003) and scriptural Tantric literature (see GOODALL 2004: lxxviii–lxxxvii and 2015: 113–136 for examples from two texts and further references). A study by DESHPANDE (1996) was devoted specifically to the topic of ‘priestly’ Sanskrit, but is limited in its scope to the special features of priestly use of Sanskrit during the performance of ritual. Several of the special features of low-register Sanskrit that have been mentioned and discussed in such publications as those we have mentioned occur also, sometimes abundantly, in Śrīdhara's writing, but since the sources that were the focus of our predecessors have not included texts that are directly comparable to the KP, it seems useful to include here a relatively elaborate discussion of such topics as nonstandard morphology and unusual sentence constructions.⁹⁸ A purist might argue that it would make more sense to describe the linguistic usage of a text such as ours in positive terms, rather than in terms of deviations from the norm, but since our text

⁹⁸ Unusual vocabulary will be discussed in §7, deviations from metrical and sandhi norms in §10.

is clearly written in Sanskrit, and since Sanskrit, at least in theory, is a norm-bound language *par excellence*, the approach chosen by our predecessors and adopted here has the advantage of being more pragmatic.

The manuscript evidence concerning linguistic peculiarities is often not unanimous, so that the decision to retain, reject or emend them is generally a matter that involves a weighing of various text-critically relevant factors. It is therefore important to note that, besides frequent verse quotations from other authorities, which do show a number of the nonstandard features known from Epic and Tantric literature, Śrīdhara's own writing text is almost entirely in prose, so that the metrical control upon the authenticity of nonstandard usage is in most cases not at our disposal. Nevertheless, the text does contain some verses that were certainly of Śrīdhara's own making, and he himself must be held responsible for such an astounding hemistich as this (from the concluding verses at the end of ch. 9, 140:8), where the meaning is evident, however unsupported by the proper use of nominal morphology it may be:

kathitaṃ sarvam eteṣāṃ kramo hariharātmajaḥ

'The entire procedure of them has been expounded by the son of Harihara.'

We assume that at least a part of the explanation for such sins against grammar lies in the difficulty that Śrīdhara would have had to say the same using the same words with proper endings (*kathitaḥ sarva eteṣāṃ kramo hariharātmajena*), while still obeying the metrical rules. The opening *maṅgalaśloka*s of chapters 7 and 9 show similarly flagrant sins against grammar, as does the concluding verse of chapter 2:

kathitaṃ me 'tra vākyāni kumārīdarśanādikam |

ādāv etat trayam karma paścāt kuryādhivāsanam ||

'I have here given the statements with regard to the [ritual of] Seeing the Bride, etc. In the beginning there is this triple ritual, thereupon he should perform the Incubation.'

Both in Śrīdhara's own prose, in his own verses, and in the numerous citations of verses from a variety of authorities, the text bristles

with examples of nonstandard nominal and verbal forms, ill-formed compounds, and a diversity of sins against the rules of sentence construction. And Śrīdhara's 'priestly' Sanskrit is not only remarkable for reasons of morphology and syntax; also from a lexical point of view, some observations from our side seem to be required to prepare the reader for studying this text. Since citations from other sources often show variants from the published texts precisely in the matter of nonstandard morphology, we do not strictly limit ourselves in the examples we cite to Śrīdhara's own usage. But in the absence of specification otherwise, the examples below are taken from Śrīdhara himself and from prose contexts.

6.1 Nonstandard nominal stems and declined forms

The transition is almost always to the paradigm of stems in *-a*. In this category, we find °*karme* for °*karmaṇi* (ch. 1, 2:10), *karmasya* for *karmaṇaḥ* (ch. 3, 21:3), *karmeṣu* for *karmasu* (ch. 6, 116:3); *ṛca* in *ṛcānta* for *ṛganta* (ch. 1, 6:12); *āśiṣa* for *āśīr* in *āśiṣadānam* (ch. 2, 13:3); *ṛtvija-* (supported by three out of four manuscripts in ch. 3, at 24:7, the fourth having *ṛtvagbhiḥ*); *bhṛgvaṅgiraghaṭa* for *bhṛgvaṅgiroghaṭa* (ch. 3, 35:3); *vāsasya* for *vāsasaḥ* (ch. 3, 30:9); *śirasād* for *śirasaḥ* (ch. 4, 77:6); *sarvasu* for *sarveṣu* (m.c. in ch. 4, 55:5); *bhṛgava* (ch. 6, 114:9, 10: the context of this cited verse twice shows that *bhṛgava* = *bhārgava*/*bhṛgu*).

The treatment of frequently occurring nouns in *-tr* is a separate case, although not always distinguishable from the preceding: *bhrātādayaḥ* for *bhrātrādayaḥ* (ch. 2, 13:10); *pitrayoḥ* for *pitryoḥ* (ch. 2, 12:5: here one ms. actually has the 'correct' reading, but we suppose Śrīdhara more likely used the substandard form). Very frequent cases are *hotā-/hota-* for *hotṛ-*, as in *hotādīnām* for *hotṛādīnām* (ch. 3, 19:3); *hotādivaraṇa* for *hotṛādivaraṇa* (ch. 3, 29:3); and *kartā-/karta-* for *karṭṛ*, as in *kartottarataḥ* (ch. 4, 85:7: Gu₂ here has *kartur uttarataḥ*, but we consider this a likely case of normalization in transmission).

The form *brahmā*, nom. of *brahman*, functions as stem form in compounds like *brahmālakṣaṇa* (ch. 4, 71:10).

Other forms of stem transition are less easily classified. The form *vedavratādīni* in the meaning *vedavratādiṣu* or *vedavratādau* (133:2) may be considered as a metrically conditioned loc. sg. of the type *vāri* → *vāriṇi*. The voc. form *muni* m.c. for *mune* (ch. 1, 5:3), in a verse cited probably from the Prapañcasāra, would formally have to be classified as transition to *-ī* stem, although perhaps the paradigm of *-in* stems has played a role here. For the form *°vidhinābhāve* instead of *°vidhyabhāve* or *°vidher abhāve* (ch. 4, 98:12), we have thought of an explanation in terms of thematization *vidhina-* from *vidhinā* etc., based on confusion of *-in* and *-i* paradigms; an alternative possibility would be to emend *°vidhino 'bhāve*, or, easiest, *°vidhānābhāve*.

It is possible that Śrīdhara understood a stem *caḥṣu* to exist beside *caḥṣus*: we find *caḥṣurūpe* (twice in ch. 4, 99:6, 8) in all mss., for expected *caḥṣūrūpe* but in this case we have proposed to make this slight correction (because the mss. do not systematically distinguish *u/ū*).

6.2 Nonstandard gender

We find a number of cases where nouns are used with inflection that seems to indicate a certain laxity in the distinction of genders. The manuscript evidence is often equivocal, and some nonstandard forms could easily be removed by emendation. To the extent the phenomenon is really attributable to Śrīdhara, influence from his mother tongue Oriya (which belongs to the New Indo-Aryan languages that do not know grammatical gender) may have played a role. Examples:

- ch. 1 contrast 3:6 *bahīḥśālārambhaḥ kriyate* with 3:11 *śubhārambham kartavyam* (we expect masc.); 9:2 *tam dhīram* referring to *śubha-kāṣṭham* (not a very certain case, because one could easily emend *tad dhīram* here)
- ch. 2 13:3 and ch. 3, 46:4–5: the respective manuscript readings for the same verse, accepted into our edition only in the second instance, give equivocal support both for the form *gorocanam* and for expected *gorocanām*
- ch. 3 43:12 *padmādīni* for expected *padmādīḥ*

- ch. 4 58:2 *tilakādīni* next to *veṅvādīn* and *śālmalyādīn* in a single hemistich of an unattributed verse; 78:13 *granthim. . .tām* for expected *tam* (the nonstandard gender of the pronoun is perhaps caused by the corruption *muñca tām* for *muñcatād* in a mantra cited in that context); 84:10 *kuśāni* for expected *kuśān*
- ch. 5 102:2–3 *mahedhmapañcakam. . .tam ghṛtena* (not a very certain case, because one could easily emend *tad ghṛtena* here); 103:6 *sambhārāṇi* for expected *sambhārāḥ*; 103:9 *asvinnataṇḍulāni* for expected *asvinnataṇḍulāḥ*
- ch. 7 129:4 *śāntyudakā(h)* for expected *śāntyudakāni*
- ch. 9 140:6 *idhmahomam* as nom. for expected and metrically permissible *idhmahomas*

We have rejected the reading $^{\circ}$ *vidhiḥ samāptā*, which implies nonstandard fem. gender for *vidhi-*, even though it is unanimously supported by the mss. in the colophon to ch. 1, on the grounds that in the colophon to ch. 3, we find $^{\circ}$ *vidhiḥ samāptaḥ* (as is the case in the colophon for the Vedavratavidhi edited in GRIFFITHS 2003b).

6.3 Irregularities in the formation of compounds

We occasionally find ill-formed compounds *metri causa*: *varāridhanuśobhītiḥ* is used in the *maṅgala* of ch. 9 (137:2) because *varāridhanurabhītiḥ* would have been unmetrical. In the *maṅgala* of ch. 6, we find *aniṣṭavārāya* in three mss. while the Ku reading is *aniṣṭarī vārāya*. We prefer accepting an ill-formed compound rather than the metrical flaw which would result from accepting the latter reading. Indeed, it seems that Śrīdhara more often takes the liberty of forming compounds of nouns with verbs by simply omitting the accusative case ending on a noun immediately followed by a governing verb form. All cases besides the one just mentioned are in prose, and we have not been entirely consistent in our editorial choices. The reading *varānetum* (13:8) stands in three mss. although Gu₂ has expected *varam ā^o*, and we have hesitantly adopted this reading. At 37:8, all mss. read $^{\circ}$ *bhayadadhānarī*, but ease of emendation to $^{\circ}$ *bhayarī dadhānarī*

makes this case unsure, and we have emended. Instead of the reading °*sūtrabibhrāṇaṁ* found in three mss. at 41:1, Gu₂ actually reads °*sūtraṁ bibhrāṇaṁ*, which we have adopted. At 80:4, all mss. read *brahmapātrasthāpitum*, and we have retained this reading, although ease of emendation to °*pātraṁ sthāpitum* makes this case unsure. We have made the same choice for *śāntyudakakartuṁ* at 73:6.

Among irregularities connected with nominal composition we may mention *etadbhedo*, apparently meaning *eṣa bhedo* in ch. 6, 122:5. The compound *dayāleśa* in the *maṅgala* of ch. 4 appears to be an inverted bahuvrīhi equivalent to *aleśadaya*. At 37:8, the expression *ṛṣisaṁghaiḥ paricāraka* seems to be an equivalent of *ṛṣisaṁghaiḥ paricārīta* and may have arisen through contamination with bahuvrīhi *ṛṣisaṁghapāricāraka*.

6.4 Nonstandard verb forms

The form *hūnet* (ch. 4, 62:7) for *juhuyāt* is fairly common in low-register Sanskrit, but is not regularly used by Śrīdhara. Perhaps the unanimous reading *vriyatā* which we have emended to *vriyate*, in a verse quoted from the Vidhiśauca at 72:3, was intended in the meaning of a *ta*-participle, i.e. as equivalent to *vṛtā* (cf. *santatā...santatiḥ* in the preceding verse). The form *sampradadet*, found just before *prayacchet* and just after *pradadīta*, at 112:3, is surely the result of contamination between different conjugations. The text also contains a small number of ill-formed absolutes with suffix *ya* for *tvā*: we have noted one instance in a series of *dhyāna* verses (58:11), evidently *metri causa*. But we again find *sthāpya* without preverb in three mss., now in prose, at 136:8 (only Gu₁ reads *pratiṣṭhāpya*).

6.5 Disagreement of number

If this phenomenon exists at all, it is of very rare occurrence, and may be due not to imperfection of transmission, but to a lapse in Śrīdhara's own writing process. In ch. 4, at 52:10–53:1, it seems likely that Śrīdhara actually produced the sentence *kecit prāg eva mantraṁ japet paścād brahmāñjaliṁ kurvanti* as it stands, making *kurvanti* agree with *kecit*, and ignoring that *karoti* is expected after *japet*. The

reading *badhnāti* in Gu₁ in place of *kurvanti* would then represent an attempt to normalize the sentence. At the opening of ch. 5 (101:5), where the apodosis of the manuscripts is clearly °*ādiṣu karmaṇy*, we have decided to intervene by conjecturing *karmasv*, since an error in transmission here seems rather likely (perhaps through *śv*, which graphically resembles *ṇy* in Oriya script). Further on in the same chapter (106:4), however, we are convinced that the apparent disagreement in number that we see in *lokas. . . kurvanti* is authorial and that no editorial intervention is necessary, since *loka* may have evoked the idea of plurality in Śrīdhara’s mind (even though the *tatsama loka* in Oriya does not have any inherent plural value as does the *tadbhava log* in Hindi), or, perhaps more convincingly, one may read *lokas tu* as separate sentence meaning ‘But in actual practice: . . . they take’. The recurrence of same sentence structure, but consistently with the verb in the singular (*lokas tu. . . gṛhṇāti*; twice *lokas tu. . . karoti*), in a sentence from chapter 10 and two sentences from chapter 13 that will be included in the second volume of our edition, does suggest that the use of the plural in chapter 5 is a slip of the pen. In a Paribhāṣā verse as to whose precise meaning we are unsure, cited at the very end of ch. 7, the verb form *drśyante* is used with a singular subject.

6.6 Laxity in the use of cases

Since the Sanskrit language even in normative usage allows a certain amount of overlap between the functions of different cases, it is not always possible to distinguish between usage within and beyond the confines of received norms. The following examples have, therefore, been selected from what appeared to us the most adventurous departures from the norm.

acc. for dat.: *putram* for *putrāya*, 12:7.

dat. for acc.: *varāya* for *varam*, 13:9. Our reading amalgamates two different readings, both of which are perfectly acceptable from the syntactic point of view, but only one of which makes sense in the context. The Gu₂ reading, *varam gandhamālyādinābhyaṛcyā*, however, is distinctly a *lectio facilior*. We hypothesize

that Śrīdhara's text contained the substandard dative form, and for the rest is well preserved in Gu₂.

gen. for loc.: *kṣīrasyāvartamāne phenāyamāne*, 107:3.

instr. for acc.: *yas te gandha iti tiṣṭhir gandhair abhimantrya dadyāt*, 7:1 (clearly a case of case attraction, one expects *gandhān*); *gandhapuṣpaiḥ svasvamanreṇa dadyāt*, 13:2–3 (^o*puṣpam dadyāt* in Gu₂ here seems a *lectio facillior*).

instr. for loc. or *vice versa*: *padbhyām pañcasu nirmitā* (55:12) and *stṛtadarbhashānaiḥ* (127:5) — this may be due to influence from Oriya language, where the suffix *-re* fulfils syntactic functions corresponding to the instr. and loc. in Sanskrit.

6.7 Other problems of sentence construction

Śrīdhara's work is marked by great laxity of syntactic usage. Perhaps the most striking is his exuberant use of absolutive forms, which the reader will often do best to read as finite verb forms.⁹⁹ Many instances of careless sentence construction overlap partly with some of the categories presented above. We do not think it is necessary to deal with the phenomenon in an exhaustive way in this Introduction, and, being unable to propose a useful classification, we present the following examples in the order in which they occur.

Chapter 1 At the end of this chapter, Śrīdhara forgets that he has started his sentence announcing the measurement of a *śālā*, and has used feminine adjectives, so that in the end he ought to have used the congruent form *śālām*. Instead, he used the grammatically discordant synonym *maṇḍapam*.

⁹⁹ There are myriad examples of such use of absolutives (except in chapter 9). Some notable passages are: ch. 1, 4:2, 6:2–3, 7:7, 8:2–4, 8:6–9:2, 10:1–2; ch. 2, 12:4–6, 13:8–10; ch. 3, 26:5–7, 29:5–6, 32:3–4, 32:12–13, 34:7–12, 43:11–44:1; ch. 4, 51:1–2, 70:9–71:2, 76:11–77:6, 78:11–13, 93:1–4; ch. 5, 106:3, 108:3–6, 110:3–12; ch. 6, 119:1–3, 127:9–12; ch. 7, 129:5–8, 130:1–4; ch. 8, 134:8–11.

Chapter 2 At 12:7–8, the astounding sentence *sa vaded ārogyam a-pravāsī lagnakāle copasthitam dātum iti* seems to be intended to mean *sa vaded arogāyāpravāsine lagnakāle copasthitāya dātum icchāmīti* (cf. the parallel at 17:3–5). A few lines further on (12:11), three mss. support the reading *dadyād iti* where *iti* seems to be unwanted (and is hence omitted in Ku).

Chapter 3 At 28:3, the phrase *sa ca dānapratigrahe kathayīṣyāmaḥ* stands for *taṁ ca. . .kathayīṣyāmaḥ* or *sa ca. . .kathayīṣyate*, contaminating active and passive constructions. Another interesting case is found at 34:8–9: *maṇḍalikādvayaṁ gaṇapatiśivapūjanādi vidhāya*. We have considered the possibility of emending to °*dvaye*, but at this stage of the ritual, it seems unfitting to assume an instruction to ‘arrange the worship of Gaṇapati and Śiva in two circles’. The meaning of the author has to be *gaṇapatiśivapūjanādimaṇḍalikādvayaṁ vidhāya* or *maṇḍalikādvayaṁ gaṇapatiśivapūjanārtham vidhāya*, but we see no way to choose between any such emendations, and prefer to consider Śrīdhara’s *gaṇapatiśivapūjanādi* as a kind of afterthought, not interpretable in strictly grammatical terms (cf. 39:5–6: *tato ghaṭasyādhastān maṇḍalikayor. . .gaṇapatiśivayor dhyānādi sampādayet*). We have noted a redundant compound *dhṛtakhaḍgaśūlagadācarmadharam* at 41:5, and contamination of verbal with nominal syntax in *devatāsvārūpānusaṁdhānarūpam upasthānam* at 44:6 (*upasthānam* should have been *upasthāya*).

Chapter 4 At 63:10 we edit *keṣāṁcit pūjanāt prāg darbhakoṣṭhī-triḥparyukṣaṇam cecchanti*, rejecting the Gu₁ reading *kecit* as *lectio facilior*: a nominal and verbal sentence structure have been contaminated. In a verse cited from the Vidhiśauca (53:11), the phrase °*pāṇibhyāṁ saṁyuktam dhyāpanam smṛtam* must be understood to mean: °*pāṇibhyāṁ saṁyuktābhyām adhyāpanam smṛtam*.¹⁰⁰ A mix of disagreement of cases and numbers with redundancy and confusion of sentence constructions is found at 64:2–4: *tato mahāvvyā-*

¹⁰⁰ Cf. below, p. lxxxvi, on the form *dhyāpana*.

hṛtibhir oṃkāradyoṃkārantāṃ sapraṇavāni svāhāntāni dvādaśa | tat savitur ity ṛcā | pṛthivī śāntir ity ṛk | brahma jajñānam ity ekā | etaiḥ pañcadaśabhir mantrair. . . For a translation of this passage, see below, particularly p. xcvi; we do not understand why Śrīdhara did not write *oṃkāradyoṃkārantānti* (see p. xcvi). A clearer example of disagreement of cases is found in the phrase *etaiḥ sāgraiḥ pañca samidhaḥ sakṛd dhutvā* at 71:2. We do not emend the case of *mahāvyaḥṛtisāntīty uktvā* at 75:13 to °*śāntim uktvā* or °*śāntir uktvā* (cf. *mahāvyaḥṛtisāvitṛśānti* in ch. 5, 102:7), because we presume Śrīdhara is contaminating here the means of designating mantras by *pratīka* with *iti*, and the manner of doing so by technical designation.¹⁰¹ Both cases and numbers seem to be in disagreement at 80:1, where *pūrvottarāgrābhyāṃ dvau dvau kuśapatreṇa* apparently stands for *pūrvottarāgrābhyāṃ dvābhyāṃ dvābhyāṃ kuśapatrābhyāṃ*, but we must admit that the meaning of this passage is rather unclear to us. The sentence *yaiḥ karmaṇi yaiḥ prayojanam* (81:5) seems to mean something like *yeṣāṃ [samidājyādihaviṣāṃ] yasmin karmaṇi prayojanam asti, tair eva*.

Chapter 5 The phrase *yadodaudane kariṣyamāṇe* (106:9) represents a contamination of loc. abs. with a construction based on *yadā*.

Chapter 6 At 125:7–9, we find: *tato yajamānasya patnī yad apsu te sarasvatīty ṛcam kartā paṭhati | svayam pāṇibhyāṃ bhūmim āpīḍya svamukhaṃ sprśati |*. Two easy emendations suggest themselves to render this an unobtrusive sentence: *patnyai* or *kartari paṭhati*. Nevertheless, we do not emend as we suspect that the author may have written the sentence in this way. It could be rendered as follows: ‘Then the sponsor’s wife — the priest recites the stanza *yad apsu te sarasvati* — she herself strikes the earth with her two hands and wipes her face.’ Or else it may have to be rephrased as follows: *tato. . . ity ṛcam kartā paṭhati | svayam. . . svamukhaṃ yajamānasya patnī sprśati*. In the phrase *yayor ojaseti tisra iti pratyṛcam* at 123:4–5, we observe

¹⁰¹ Cf. below, respectively pp. c and xciv.

surprising repetition of *iti* in all mss., once before and once after *tisra*. We assume that the expression chosen by Śrīdhara was intended to be equivalent to *yayor ojaseti tisṛbhiḥ pratyṛcam*, and are very tempted to make this emendation.

Chapter 7 The opening *maṅgala* starts out with a string of accusative forms denoting the deity after which a verb meaning ‘I praise’ is expected, but its final *pāda* shows the deity in the nominative and the predicate *avatu*; the words *cakraṁ pinākam abhayaṁ varaṁ* require a word like *dadhānam* which is not expressed. The coordinated sentences *yaḥ śataudanām iti mitādīnām visarjanam | hutabhuṁmantreṇāgniṁ kṣamāpayed visarjanam ca* | at 130:5–6 are a mixture of nominal and verbal sentence construction.

7. Śrīdhara’s vocabulary

7.1 Deśī (and Aiśa/Ārṣa) vocabulary

The text contains a small number of words or variant spellings that are either entirely unknown to us elsewhere in Sanskrit literature, or are only of very rare occurrence, and do not seem to belong to the repertoire of (Atharvavedic) technical terminology either. A significant part may be classified as *deśī*, i.e. ‘local’ vocabulary. We discuss the items in question in alphabetical order.

koṣṭhī. This element of the compound *darbhakoṣṭhī* (ch. 4, 63:10), is not attested in the Sanskrit dictionaries at our disposal. To explain its meaning, we may first note the synonymity of *praveṣṭa* and *prakoṣṭha* (see MW, pp. 654 and 694), and then point out the occurrence of the phrase *agniṁ darbhaiḥ veṣṭayet* (ch. 4, 61:13) two pages before *darbhakoṣṭhītriḥparyukṣaṇa*, which suggests that the *koṣṭhī* is a synonym of *veṣṭa*, i.e. that it means ‘enclosure’. We suppose that a noun with final *-ī* rather than the expected *-a* may have been extracted from the *cvi*-formation *koṣṭhīkr* ‘to surround, to enclose’, and note the existence of the word *koṣṭhī* in Oriya (Oṛiā Bhāṣākoṣa II: 1812), although it is there apparently limited to use in the context of astrological diagrams.

ghaṇṭ in the meaning of *ghaṭṭ*. On several occasions in ch. 5, we find forms implying the existence of a verbal base *ghaṇṭ* in the meaning 'to stir', which in standard Sanskrit is connected rather with the base *ghaṭṭ*. The forms in question are *ghaṇṭana-* (103:8, 104:2), *ghaṇṭyamāna-* and *ghaṇṭayati* (107:5), none of them with relevant variant readings. It seems that Śrīdhara's usage here was influenced by the Oriya language, where the noun *ghaṇṭa* denotes i.a. 'a kind of sauce; hodge podge; a curry composed of several vegetables', *ghaṇṭā* can have the same meaning, while the verb *ghaṇṭibā* means 'to stir up, to mix' (Oṛiā Bhāṣakoṣa II: 2390–2391).

tāmbra. A local spelling for *tāmra* (ch. 3 etc.): the mss. almost invariably give *tāmbra*, so we have rejected the few occasions where we find *tāmra* in a single manuscript (ch. 4, 80:4, 6 and 8: Gu₂ reads *tāmreṇaiva* and *tāmreṇa* respectively).

dhyāpana in a verse cited from the Vidhiśauca (ch. 4, 53:11) seems to be a metrically conditioned aphaeretic form equivalent to *adhyāpana*.¹⁰² We consider this to be an example of Aiśa/Ārṣa rather than Deśī language.

payahpeṭi, ch. 2 (13:7): a word denoting the 'coconut' according to Oṛiā Bhāṣakoṣa IV: 4583.

phetaṭvā, ch. 4 (78:13): according to Oṛiā Bhāṣakoṣa V: 5255, the Oriya language knows *phet* in the meaning 'to open', as well as a derivative *phetana* 'opening', but the former is not cited in the usual infinitive form (which would be *phetibā* if it existed). We probably have to consider our absolutive form as derived according to the rules of Sanskrit grammar from a stem *phetaṭ-* being in turn the caus. derivation from the Oriya root *phit* (see Oṛiā Bhāṣakoṣa V: 5234 *phitibā* "2. to be opened"). Such ablaut is not a feature of Oriya grammar.

¹⁰² Cf. GOUDRIAAN & SCHOTERMAN 1988: 60; BÜHNEMANN 1988: 117, with n. 48 and fig. 8; Manusmṛti 2.70c *brahmāñjalikṛto 'dhyāpyo*. See above, p. lxxxiii.

laḍuka, ch. 3 (39:8): this is a local spelling for expected *laḍḍuka* (cf. Oṛiā Bhāṣākoṣa VI: 7285).

vandāpanā, ch. 3 (47:8): according to Oṛiā Bhāṣākoṣa V: 5350, ‘the ceremony of saluting a distinguished guest or a newly married couple’.

śivāḍi, ch. 4 (75:4): cf. Oṛiā Bhāṣākoṣa VII: 8466, s.v. *siāri*, “2. A kind of wild creeper with big leaves”. The identification with this Oriya word is due to PAṆDĀ 2000: 71.

sāhana, ch. 6 (116:4): the Middle Indo-Aryan correspondent of Sanskrit *sādhana*. As far as we can tell, this form is of very rare occurrence in Sanskrit literature. We have not found this word in the Oṛiā Bhāṣākoṣa, but it is found in SHETH’s Prakrit dictionary (1963: 895) in the meaning ‘means’.

7.2 Technical vocabulary

One of the most clearly Atharvavedic features of the text lies in its technical vocabulary shared with texts pertaining to the Śaunaka tradition of the Atharvaveda, and often not attested anywhere else. Since we assume the Paippalāda and Śaunaka traditions to have ceased exerting significant mutual influence more than a millennium ago, such shared features are eloquent testimony to the longevity of idiosyncratic terminology in the tradition as a whole. Some of the apparently technical vocabulary in the KP is, however, not shared with the Śaunaka tradition, or not shared with that tradition exclusively.

In a few cases, the text itself contains definitions of usage that might be called technical. This is the case for the terms denoting the main priest who is active in the rituals that the text deals with. In chapter 3 (28:3–6), we read:

tataḥ kartā vṛtāya madhuparkaṁ dadyāt | . . . | vṛtasya tasya ṛtvik-
kartābrahmahotāhāvakayājakā iti śāstraprasiddhāni ṣaṅṅāmāni |
itthaṁ brahmadravyopakalpakapṛṣṭaprativakṛtmantraniścāyakān
krameṇa vṛṇīta | vareṇa viśeṣaḥ hotṛpadasthāne brahmādipada-
niveśanam | abhāve ṛtvigbrahmāṇau dvāv eva vṛtau |
‘Then the *kartṛ* (i.e. Yajamāna) should offer *madhuparka* to the

[*hotṛ*] who has been chosen. [...] For the one who has been chosen, there are six designations well known from the scriptures, namely *ṛtvij*, *kartā*, *brahman*, *hotā*, *hāvaka* and *yājaka*. In the same manner, one should choose the *brahman*, *dravyopakalpaka*, *prṣṭaprativakṛ* and *mantraniścāyaka*. The distinction in the selection process is that in the place of the word *hotṛ* there is insertion of the word *brahman* etc. If there is a lack [of potential officiants], only an *ṛtvij* and a *brahman* are selected.'

This passage refers back, at least implicitly, to the verses listing names for various priestly functions that figured at the beginning of the same chapter (19:5–20:4). All in all, it is clear that the words *ṛtvij*, *kartā/karṭṛ*, *brahman* (m.), *yājaka*, *hāvaka* and *hotā/hotṛ* can all be used to denote the principal (or only) officiant. It also seems, from the quoted passages, that *kartā/karṭṛ* can sometimes be used to denote the Yajamāna, as can the word *kārayitṛ* (ch. 3, 26:9 and 27:3; ch. 6, 117:8, 119:3).¹⁰³ Reading the text, one has the impression that there was no clear or uniform tradition concerning the roles and names, if any, attributed to minor officiants. The classifications that we see figuring in chapter 3 appear to have a theoretical nature. We have thus far encountered an explicit mention only of the Dravyopakalpaka (chapter 4, 58:1).

The meaning of the non-Vedic technical term *adhivāsa*, figuring in the title and text of chapter 3, has been discussed on p. lii.

As regards the term *jātasamsthā*, which figures in the title of Part I of Śrīdhara's work, it is discussed at some length at the outset of the text:

jātasamsthāyām bahiṣṭālāropanam avaśyam kāryam | gr̥hādeḥ
karmācaraṇe niṣiddhatvāt | yathoktam paribhāṣayām |

¹⁰³ The use of *karṭṛ* as synonym for Yajamāna agrees with usage in Tantric ritual texts, according to TAK II, p. 58; but according to the same dictionary, *kārayitṛ* would then mean the actual officiant in Pāñcarātra texts, which is in radical contradiction to Śrīdhara's usage, about which the listed attestations leave no doubt whatsoever.

gṛhamadhye na kartavyā jātasamsthāḥ kadācana |
prāṅgaṇe maṇḍapam kṛtvā tatra karma samācaret ||

iti vanacād bahiḥśālāropanam avaśyam eva | jātasamsthās ca kati-
prakārā bhavanti | sapteti | tad yathā paribhāṣāyām |

vivāho garbhakaraṇam tataḥ puṁsavanaṁ tathā |
jātakarma ca godānopanayanāplavanānīti ||

‘The construction of an external pavilion is obligatory in a Jātasamsthā, on the grounds that the house and so on are prohibited for the purpose of carrying out rituals. As has been stated in the General Rules: “Jātasamsthās are in no case to be performed inside the house. He should make a pavilion in the courtyard and conduct the ritual there.” On the basis of this statement, the construction of an external pavilion is indeed obligatory. And how many are the Jātasamsthās? Seven. This is in accordance with [a statement] in the General Rules: “Marriage, Conception, Procuring a Male, Birth, Tonsure, Initiation and Graduation”.’

The term *jātasamsthā* must have been coined on the basis of the important Śrauta classifications of seven *somasamsthās* and seven *haviḥsamsthās* (MYLIUS 1995: 128). The term in question is not known to us from any other source whether Atharvavedic, other Vedic, or non-Vedic. It could be interpreted as a *madhyamapadalopa* compound for *jātakarmasamsthā* or *jātakarmādīkarmasamsthā*, but such interpretations run into trouble by the fact that Jātakarman in fact does not occur at the beginning or form the basic paradigm of the ritual sequence as it is presented in the Karmapañjikā. We have therefore chosen the interpretation cited above (p. xxxi), for which we find support in the usage of the compound *jātasamskāra*, in identical meaning, contrasted with *mṛtasamskāra*, in the Baudhāyanapitṛmedhasūtra (3.1.4):

tasmāj jātasya vai manuṣyasya dvau samskārāv ṛṇabhūtau bhavataḥ jātasamskāraḥ mṛtasamskāraś ceti | vijñāyate jātasamskāreṇemaṁ lokam abhijayati mṛtasamskāreṇāmuṁ lokam |

‘Therefore, in respect of a man who is born two (sets of) rites become obligatory—the rites to be performed when he is born and the rites to be performed when he is dead. It is said that, as the result of the rites performed when he is born, he wins this

world, while, as the result of the rites performed when he is dead, he wins the other (world).¹⁰⁴

We finally wish to point out two technical terms which clearly belong to the authentic Atharvavedic heritage within the ritual vocabulary known to Śrīdhara. The first is *nimuṣṭi*, which occurs in the section Idhmalakṣaṇa at the beginning of chapter 5 (101:7–102:1):

idhmalakṣaṇam āha paribhāṣāyām ||
 prādeśamātrā samidha idhmā nimuṣṭihastakāḥ |
 nimuṣṭir iti vijñeyo hasto 'prasāritāṅgulih |
 kaniṣṭhikāpramāṇena kurvanty anye mañiṣiṇa iti ||

atha hotā nimuṣṭihastaparimitaṁ pūrvoktasamillakṣaṇopetaṁ mahedhmapañcakaṁ sāgraṁ mūleṣu gṛhṇan | om anajmīti brāhmaṇān pṛcchet | te om rādhyatām iti vadeyuḥ | tatas taṁ gṛtēna mrakṣayitvā karmasiddhir astv iti hotrokte astv iti te brahmādaya āhuḥ |

‘He (the Sūtrakāra) has stated the features of the fire-sticks in the General Rules: “The *samidh* fire-sticks measure a span, the *idhma* fire-sticks a *nimuṣṭi* fore-arm. *nimuṣṭi* means [the length of] a fore-arm with fingers not extended. Other specialists use the measure up to [the tip of] the little finger.” Then the officiant takes by their bases the five great *idhmas*, endowed with the previously treated features of *samidhs*, with uncut tips and measuring an arm with clenched fist, and should ask the brahmins: “Om. Do I make an anointment?” They should say: “Om. Let it prosper!”. Then he smears it with ghee, and when the officiant has said “Let the ritual be successful!”, they, the *brahman*-priest, etc., say “Let it be so!”.’

The word *nimuṣṭi* is very rare. It is known to us elsewhere in all of Sanskrit literature only once in the Aitareyāraṇyaka and commentary, twice in the Atharvavedic Kauśikasūtra, and once in Dārila's

¹⁰⁴ Text and translation cited from Śrautakośa vol. I, Sanskrit section p. 818; English Section, part II, p. 1037.

commentary on the latter. At Aitareyāraṇyaka 5.3.1, *iṣumātraḥ prāṇi preṅkho nimuṣṭikas tiryāṇi*, it indicates the cross breadth of the swing in the Mahāvratā ceremony. KEITH (1909: 271) translates this sentence: ‘The swing should be a yard in size from east to west, its cross breadth a yard less a hand’, following in this interpretation of *nimuṣṭika* Sāyaṇa’s commentary *nimuṣṭiko muṣṭinyūnabāṇaḥ*. Kauśikasūtra 85.1 introduces the topic of ‘measures’ with the words *atha mānāni*, and the following two sūtras contain a list: *diṣṭikudiṣṭivitastinimuṣṭiyaratnīpadaprakramāḥ prādeśena dhanuṣā ca*. For this part of the text, Dārila’s Bhāṣya is not available. The other attestation in the Kauśikasūtra, at 47.14, is alas not more helpful about the literal meaning of *nimuṣṭi*. In BLOOMFIELD’s edition, it reads as follows: *ya imām ayaṁ vajra itī dviguṇām ekavīrān sarīnahya pāsān nimuṣṭi-trṭīyaṁ daṇḍaṁ saṁpātavat*. Attempting to settle the problematic readings in order to be able to translate the Sūtra would take us too far from the topic at hand. It is important to note, though, that Dārila’s commentary here reads (130:4–5) *dviguṇām ekavīrān sarīnahya pāsān nimuṣṭi muṇḍahastaḥ saṁpātavad ubhayamekhalā daṇḍaṁ ca*.¹⁰⁵ Dārila understands *nimuṣṭi* as *muṇḍahasta*, which might mean ‘a cubit reduced by a hand-length’ and in any case agrees with the cited Paribhāṣā in defining the *nimuṣṭi* in terms of a reduced *hasta*.¹⁰⁶ Given the rarity of the word, the predominance of attestations in Atharvavedic texts, and the conspicuous similarity of the Atharvavedic commentarial traditions, it seems to us that this word belonged to a core of ancient Atharvavedic ritualistic vocabulary.

Entirely limited to the Atharvavedic domain, as far as we know, is the word *jāgmāyana* (ch. 4, 84:2, 5; ch. 6, 121:2–3), which is obviously equivalent to *jāṇmāyana*, a word apparently occurring only in the Kauśikasūtra and its dependent texts in the Śaunaka Śākhā. Regarding *jāṇmāyana*, BLOOMFIELD (1889: L) notes the existence in

¹⁰⁵ We transliterate directly from the facsimile, for the editors of the *codex unicus* have taken too many liberties, here as also elsewhere, in restoring the text.

¹⁰⁶ Keśava’s *paddhati* does not repeat or explain the words of either of the two cited Kauśikasūtra passages.

his sources of the variant reading *jāgmāyana* which is what we read in ours. He considered that it designates “probably a light water-vessel in common use (*sarṁvyavahārārtham*)”. The word is attested at KauśS 3.1 and 68.17; in Dārila's Bhāṣya on 3.2, 3.18, 6.17 and 47.1; in Keśava's *paddhati* under 3.2 (where the explanation *jāṁmāyanam udapātrarṁ kāṁsyapātram* confirms BLOOMFIELD's interpretation), 49.26; 67.20–22 (p. 314). In none of these occurrences does it become clear why the water pot in question would be so designated.

A few more examples of technical terminology specific to the Atharvavedic tradition will be discussed in the following section.

8. Śrīdhara's citation of mantras

8.1 Technical designations used in mantra citation

Like other Vedic traditions, the Paippalāda tradition makes use of a specific set of its own technical designations for such units as the half stanza, the stanza, the hymn, and other textual divisions.

8.1.1 Generic designations

The generic terms that we have noted in the first nine chapters of the KP are, in alphabetical order:

ardharca (77:1, 77:7, 104:6, 105:1): half stanza (GRIFFITHS 2003b: 25).

avasāna (31:3, 54:7, 77:5, 81:1, 81:3, 84:6, 84:9, 87:1, 90:5, 117–118 5×, 118:3, 127:9): this term (GRIFFITHS 2003b: 11, n. 31), literally meaning ‘termination’, designates prose sentences, in some cases those delimited by a single *daṇḍa* punctuation sign, elsewhere those delimited by a double one.

kaṇḍikā: this term, nearly synonymous with *sūkta*, designates the basic unit that is the Vedic ‘hymn’ (see GRIFFITHS 2003b: 26).

kalpajā: this is another term whose use is strictly limited to the ancillary literature of the Atharvavedic tradition, being attested

frequently also in the Śaunaka school in the works of Dārila¹⁰⁷ and Keśava;¹⁰⁸ its feminine form implies the word *ṛc*, and the term designates stanzas cited from sources other than the author's own Saṁhitā, which are considered all to be 'born from ritual practice' (*kalpa-ja*).

khaṇḍa: this term, which alas occurs only once (104:6), seems to denote a previously unidentified textual division of the Paippalādasamhitā, or at least of its *kāṇḍa* 16, other than the unnamed textual division discussed in GRIFFITHS 2003b: 29–31. See below, p. cii, on the context in which it occurs.

catuṣka: this term, as well as similar adjectives derived from numerals, is used in the expression *catuṣkeṇa sūktena* (127:7) to indicate the sequence of four stanzas 19.24.17–20 together forming a hymn, even though this sequence is part of a *kāṇḍa* whose 'hymns' are assembled from smaller original units which the tradition remembers as originally having constituted *sūktas*. On these issues, see GRIFFITHS 2009: XXXVIII–XXXIX, LXXVI.

ṛca: this term is familiar to Vedic scholars in this spelling and sometimes figures as such in one or more of the manuscripts (e.g. 47:1, 74:6), but we remain in doubt as to the spelling favored by Śrīdhara, for we predominantly find it spelt in the manuscripts as *tyṛca* or *tryṛca* (see 7:2, 119:4, 121:10, 125:5). It is used for citations of triplets from PS *kāṇḍa* 19, whose 'hymns' are almost entirely built up of such smaller original subunits. See just above, under *catuṣka*. We have opted for the standard spelling *ṛca* only when there was support for it in any manuscript.

prapāṭhaka: the use of this term at 127:4–5 to denote three segments of texts, namely the three prose mantras PS 16.131.1–3,

¹⁰⁷ For this author the word is sometimes masculine, but generally feminine: 11:9 (m.); 17.2; 21.6; 21.8; 23.14; 25.16; 28.17; 29.16; 72.1 (m.); 115.10; 115.13; 115.14; 118.20; 134.7; 134.8.

¹⁰⁸ For this author the word is less consistently feminine; he uses it while commenting on the following sūtras: 42.17 (m.); 44.17; 49.14; 78.11 (n.); 133.8 (n.).

provides a significant argument against the hypothetical use by GRIFFITHS (2003b: 29–31) of the same term to denote the unnamed textual division of the PS. But since the term seems to be used only once by Śrīdhara, we do not feel sure his usage reflects a longstanding tradition within the Paippalāda school.

sūкта: this term, nearly synonymous with *kaṇḍikā* (see above), designates the basic unit that is the Vedic 'hymn', which in certain cases (e.g. 30.6) may actually correspond to a smaller subunit than the present division of the PS into hymns.

We may note here that Śrīdhara seems not to be very precise in his use of the terms *ṛc* and *mantra*, which he uses also where Vedic tradition normally uses distinct terms such as *vākya*, *nigada* or *praiṣa*. See e.g. the phrase *bṛhaspate yajñāṁ pāhīty ṛcaṁ jayet. . . om̐ karavāṇīti mantreṇa* in ch. 4, 73:4–6; see also his lax use of the term *ardharca* to which we draw attention on p. ciii.

8.1.2 Specific designations for groups of mantras

The text also makes use of technical designations for specific (groups of) mantras. We again present them in alphabetical order.

abhiḥjvantī: this is a name (*saṁjñā*, 76:6) designating the four stanzas PS 19.55.12–15 and the single stanza 20.43.1.

avyasaśca: this noun (in a Paribhāṣā verse, 51:10) is derived from the *pratīka avyasaś ca* designating PS 19.35.1 = ŚS 19.69.1 that is of primordial importance in Atharvavedic ritual, as reflected both in the KP itself (see pp. 5–6 and *passim*) and in the KauśS as well as its ancillary texts (see BLOOMFIELD 1889: 411–412, index under 19.68.1; Keśava's *paddhati*, pp. 21–22).

kāmasūкта: this term (117:11) denotes the hymn PS 1.30, parallel to ŚS 19.52, the latter also being designated as *kāmasūкта* in the Śaunaka tradition (see BLOOMFIELD 1889, index B).

gaṇa: designation of groups of mantras as *gaṇas* bearing specific names is also a shared feature of the Atharvavedic tradition

in the Paippalāda and Śaunaka schools. The latter transmits a text listing and defining such *gaṇas* (Atharvavedapariśiṣṭa 32 entitled Gaṇamālā) and another specifying the seers, deities and meters assigned to each group (Bṛhatsarvānukramaṇikā, first Paṭala). Śrīdhara refers to the following *gaṇas*:¹⁰⁹

apāṃstotragaṇa: ch. 4, 74:6

ācāryagaṇa: ch. 6, 122:7

oṣadhistotragaṇa: ch. 4, 75:11

divyapurastāddhomikagaṇa: ch. 4, 92:8–9, apparently identical to *hṛdāpūtagaṇa* (see below)

devapurāgaṇa: ch. 4, 54:3

pavitragaṇa: ch. 3, 30:3; ch. 4, 51:2

yajñasyacakṣurgaṇa: ch. 4, 96:1–2

śāntigaṇa: ch. 4, 76:2

hṛdāpūtagaṇa: this term is used in ch. 8 135:3 apparently to refer to a *gaṇa* defined in ch. 4, where however it is referred to as *divyapurastāddhomikagaṇa* (see above)

payasvatī kalpajā: on the term *kalpajā*, see the previous paragraph; the expression *payasvatī kalpajā* (31:3) denotes a mantra whose *sakalapāṭha* we know only from PVSP, pp. 1–2, where it is presented as comprising two mantras. This is in disagreement with the indication of our text.

yuktoyujyādika: this noun (in a Paribhāṣā verse, 51:11) is derived from the *pratīka yukto yujye* designating a mantra not found in any known Saṃhitā (see 52:10).

vimocanī: this is a name (*sarñjñā*, 120:1–2, 120:6)¹¹⁰ designating a group composed of PS 12.19.9, 18.82.7–10 and 20.32.9.

¹⁰⁹ For a more detailed study of the *gaṇas* in the KP, see SUMANT 2017.

¹¹⁰ It would seem natural to emend *vimocanīsarñjñāḥ* at 120:1–2, but the fact that we find *vimocanīsarñjñāyāḥ phalam* in 120:6 in all mss. but Gu₁ suggests that Śrīdhara really intended a singular form.

hutabhugmantra: this designation of a mantra not found in any known Samhitā appears and is immediately followed by its own *sakalapāṭha* at 128:3; then the term reoccurs at 130:6.

This is also the place to discuss the manner in which the text invokes mantras called *mahāvyāhṛtis* and enjoins their recitation in larger assemblages of mantras. We find the expressions *mahāvyāhṛtyādibhiḥ sāvitrīśāntibrahmajajñānāntaiḥ pañcadaśabhir mantraiḥ* ‘with the fifteen mantras starting with the *mahāvyāhṛtis* and ending with the Sāvitrī, the Śānti and the Brahmajajñāna’ (102:7), or similar indications of the same mantras (91:4, 136:4–5). All such indications imply the reader’s knowledge of an earlier statement at 64:1–10:

ihāsūtrito ’pi mahāvyāhṛtyādibhir homo yujyata iti | tato mahāvyāhṛtibhir oṃkāradyoṃkāraṅtaṃ sapraṇavāni svāhāntāni dvādaśa | tat savitur ity ṛcā | pṛthivī śāntir ity ṛk | brahma jajñānam ity ekā | etaiḥ pañcadaśabhir mantrair upāṃsunā pratyekam prāgagrāḥ samidho ’bhyādadyāt | etair yathākrameṇa tyāgaḥ kāryaḥ | vakṣyamāṇaprakāreṇa | idam ātmane | idam agnaye | idam vāyave | idam sūryāya | idam bṛhaspataye | idam varuṇāya | idam indrāya | idam viśvebhyo devebhyaḥ | idam brahmaṇe | idam viṣṇave | idam rudrāya | idam paramātmane | idam savitre | idam pṛthivyantarikṣadivebhyaḥ oṣadhībhyo vanaspatibhyaḥ | idam brahmaṇe | tathā ca paribhāṣāyām |

oṃ

bhūr bhuvaḥ sva ityādyā mantrā vyāhṛtayaḥ smṛtāḥ |
tā eva pratyekam oṃpūrvā mahāvyāhṛtisamjñitāḥ ||

“On this occasion, even though it is not prescribed in the Sūtra, the oblation is joined with the *mahāvyāhṛtis*.” On that basis there are twelve [mantras] with the *mahāvyāhṛtis*, beginning with *oṃkāra* and ending with *oṃkāra*, along with the *praṇava* (i.e. *oṃkāra*) and ending in *svāhā*; [there is] the Sāvitrī (RV 3.62.10); the Śānti (ŚS 19.9.14); the single [stanza beginning with] *brahma jajñānam* (PS 5.2.2=6.11.1). With these fifteen mantras, [recited] in whisper, he should add the fuel sticks one by one, their tips toward the east. With these in due succession he should make the

offering, in the manner that will [now] be stated: This [offering] is for Ātman. [...] This [offering] is for Brahman. Thus also in the General Rule: “Om. The mantras beginning with *bhūr bhuvah svaḥ* are called the *vyāhṛtis*. The same ones, if each preceded by *om̐*, are called the *mahāvyāhṛtis*.”⁷

The precise purport of Śrīdhara’s terse instructions is still difficult to fathom from his own statement, but is significantly elucidated by a passage from the Karmasamuccaya:¹¹¹

mahāvyāhṛtibhiḥ tat savitur ity ṛcā pṛthivī śāntir iti kalpajayā
 brahma jajñānam ity ṛcā ca pratyekaṁ samidho ’bhyādadyāt |
 mantras tu | om̐ om̐ svāhā idam ātmane | om̐ bhūḥ svāhā ag-
 naye | om̐ bhuvah svāhā vāyave | om̐ svaḥ svāhā sūryāya | om̐
 janat svāhā bṛhaspataye | om̐ bṛhat svāhā varuṇāya | om̐ karat
 svāhā indrāya | om̐ ruhat svāhā viśvebhyo devebhyaḥ | om̐ mahat
 svāhā brahmaṇe | om̐ tat svāhā viṣṇave | om̐ śaṁ svāhā rudrāya |
 om̐ om̐ svāhā paramātmane | om̐ bhūr bhuvah svaḥ tat savitur
 vareṇyaṁ bhargo devasya dhīmahi dhiyo yo naḥ pracodayāt |
 svāhā idam savitre | om̐ pṛthivī śāntir antarikṣam̐ śāntir dyauḥ
 śāntir āpaḥ śāntir oṣadhayaḥ śāntir vanaspatayaḥ śāntiḥ śāntiḥ
 śāntiḥ śāntiḥ sa mayā moham̐ yad iha ghoram̐ yad iha krūram̐
 yad iha pāpam̐ tac chāntam̐ tac chivam̐ sarvam eva samantanah |
 idam̐ pṛthivyantarikṣadivyebhya oṣadhībhyo vanaspatibhyaḥ | om̐
 brahma jajñānam̐ prathamam̐ purastāt vi sīmataḥ suruco vena
 āvaḥ | sa budhnyā upamā asya viṣṭhāḥ śataś ca yonim asataś ca
 vi vaḥ | idam̐ brahmaṇe |

Based on comparison with this Karmasamuccaya passage, we are able to understand Śrīdhara’s instructions. The technical designation *mahāvyāhṛti* is explained as the combination of *om̐* with simple *vyāhṛti* in the Paribhāṣā verse quoted by Śrīdhara, but this verse

¹¹¹ We cite the passage in a provisional edition based on the manuscripts Gu₁ 22r4–22v4, Dī 18r3–18v4, Ek 22v3–23r3, and Sa 294–29v4; PVSP, p. 61–62, gives a slightly modified version of this passage.

does not mention more than the first three best known *vyāhṛtis*. The full list of ten simple *vyāhṛtis* did not need to be quoted because it was traditionally known, e.g. at GB 2.2.14, where they are enclosed in *oṃkāras*: *oṃ bhūr bhuvah svar janad vṛdhat karad ruhan mahat tac cham oṃ*. This is also what Śrīdhara means with *mahāvvyāhṛtibhir oṃkāradyoṃkārantam*, with the difference that he has in mind not the simple *vyāhṛtis* but the ones extended with *oṃkāras* to become *mahāvvyāhṛtis*. The quoted KP passage indeed shows first twelve mantras among which ten are based on *mahāvvyāhṛtis*, and these ten are enclosed by formulas having the *oṃkāra* itself as their base. Now each of these formulas has *oṃ* (*sapraṇava*), naturally at the beginning, and *svāhā* at the end (*svāhānta*). Then follow three stanzas, viz. *tat savituh. . . , pṛthivī śāntih. . .* and *brahma jajñānam. . .*, to which the KS again adds *oṃ* and *svāhā*, perhaps at odds with Śrīdhara's intentions. Anyhow, these three mantras raise the number of formulas to fifteen.¹¹² Each is endowed with short dedicatory statements from *idam ātmane* through *idam brahmaṇe*, the latter occurring twice.¹¹³ The PVSP gives the same account except that it misses the twelfth formula *oṃ oṃ svāhā*. That we are dealing with an old element of the Atharvavedic ritual tradition is clear from the frequent occurrence of the same element in the Atharvavedapariśiṣṭas.¹¹⁴

¹¹² When our text states *mahāvvyāhṛtisāvitrīśānti* (76:2), it presumably denotes the group of fifteen minus the stanza PS 5.2.2=6.11.1 indicated by the *pratīka brahmajajñāna*.

¹¹³ The correspondence of deities with *vyāhṛtis* partly agrees with that implied in GB 1.1.17–21.

¹¹⁴ AVParīś 1.42.4 *sāvitrīyā śāntisūktaiś ca mahāvvyāhṛtibhis tathā | apām stotraih pavitraiś ca nakṣatrastutibhis tathā*; 11.1.5 *mahāvvyāhṛtisāvitrīśāntīm brahma jajñānam iti hutvā*; 33.5.2 *pūrvam mahāvvyāhṛtibhiḥ sāvitrīyā tadanantaram | śāntiś ca brahma jajñānam brahma bhrājad itīti ca ||*; 37.16.1 *mahāvvyāhṛtibhiḥ sāvitrīśāntisūktam brahma jajñānam yad asmṛty anumatiḥ sarvam iti juhuyād abhyātānaiś ca ||*; 37.17.1 *mahāvvyāhṛtibhiḥ sāvitrī śāntisūktam brahma jajñānam ye triṣaptā idāvatsarāya gṛtena tvāgniṃ brūma iti ||*; 41.2.6 *yathākṣaram daivataṃ rūpaṃ ca manasi samādhāya mahāvvyāhṛtibhiḥ saṃdhāya gāyatrīm japet ||*; 69.3.1 *na labhed yady atharvāṇaṃ kuryād daśaguṇaṃ svayam | mahāvvyāhṛtihomaṃ ca sāvitraṃ japam eva ca ||*.

8.2 Declaration of *ṛṣi*, *chandas*, *devatā*, *vinīyoga*

At many occasions in the liturgy described in the text, the practitioner is required to declare the *ṛṣi* ‘seer’, *chandas* ‘meter’, *devatā* ‘deity’ and *vinīyoga* ‘application’ of mantras that he must recite. It seems that these are normally mentioned *before* the *pratīka* itself appears, and that this only happens if the *pratīka* refers to a hymn (*kaṇḍikā/sūkta*), rather than an individual mantra. There are, however, some exceptions to this pattern.¹¹⁵ Such declarations also, although only occasionally and with much variation in manuscript readings, occur in abbreviated form: at 51:5–6 we find *om̐ ātmānuṣṭupparamātmēti* and at 127:11 *om̐ brahmānuṣṭupparamātmēti*.

It has been suggested in a previous publication by GRIFFITHS (2007: 187) that such declarations furnish evidence “that independent Anukramaṇī-type material existed also for the Paippalāda school”, which has not preserved any texts dealing as such with this kind of information about the Vedic mantras. We would now emphasize, however, that such declarations were part and parcel of medieval ritual practise, and were even carried out in the case of patently non-Vedic mantras.¹¹⁶ There is hence some reason to suspect that even in the case of Vedic mantras, the Anukramaṇī-type information preserved in KP rather forms a case of invention of tradition, than a reflection of authentic traditional information. That there are plenty of cases where the information furnished about a mantra is unreliable, is not necessarily a sign of inauthenticity, for the Anukramaṇīs of the Śaunaka tradition likewise abound in unreliable information.¹¹⁷

For instance, for the mantras PS 13.5.3–5, 16.45.4 and 17.48.6, used together in the context of *samitpañcakahoma* ‘oblation with five fuel-sticks’, we find in chapter 4 on pp. 70–71 the declarations: *vasavo ṛṣaya anuṣṭup chanda agnir devatā samitpañcakahome vinīyoga* (for

¹¹⁵ See the citation of PS 2.22.5 and 3.38.3 in chapter 4, on p. 57.

¹¹⁶ See SANDERSON (2007: 225, 244) on this ritual practice in Tantric texts associated with the Paippalāda tradition.

¹¹⁷ See WHITNEY & LANMAN 1905, vol. I: lxxi–lxxiv and II: 1038–1040.

PS 13.5.3–5) and *bṛhaspatir ṛṣir anuṣṭup chandaḥ viśve devā devatā pūrvavad viniyoga* (for PS 16.45.4 and 17.48.6). In the second declaration, the indication of the deity is surprising, for both the contents of the two mantras and their ritual context point to Agni as sole deity. There is slight variation of reading for the first metrical indication, but whether we read Triṣṭubh or Anuṣṭubh, the indication is wrong, since PS 13.5.3–5 are in Jagatī; likewise, the indication of Anuṣṭubh for PS 16.45.4 and 17.48.6 is wrong in both cases. It seems that Anuṣṭubh functioned as a kind of default meter-name, without Śrīdhara (or the tradition he based himself on) feeling the need to undertake any more fine-tuned metrical analysis in declaring *ṛṣichandodevatāviniyoga*.

8.3 Citation of mantras by *pratīka*

Throughout the text, Śrīdhara's work abounds in instructions to recite mantras, and the vast majority of these are mantras from the Atharvaveda, almost always from its Paippalādasamhitā. The default way of indicating when such a mantra is to be recited is by citing its *pratīka*. Only very occasionally does Śrīdhara need to cite a Paippalādasamhitā mantra in full.¹¹⁸ Mantras indicated by *pratīka* are in the vast majority of cases to be traced in the Paippalādasamhitā, although there are exceptions also to this rule. We have in general relied on evidence from the Karmasamuccaya,¹¹⁹ which cites mantras by *sakalapāṭha*, for the identification of *pratīkas* unidentifiable in PS; it was also this text that became our guide in determining which PS mantras are intended in case of ambiguity of the *pratīka*, or in determining whether a *pratīka* corresponding to a first stanza of a hymn was intended to indicate the whole hymn or the single stanza. Numerous observations on the manner in which the KP uses

¹¹⁸ See the citation of PS 8.14.6cd in ch. 4, 85:8. Here the manuscripts unanimously render the words *dakṣāṇām dakṣapatir* as *yakṣāṇām yakṣapatir*, which we have emended as the context clearly requires it.

¹¹⁹ Mainly through the transcript of a single manuscript published as Paippalāda-vivāhādisaṃskārapaddhati (PVSP). On the Karmasamuccaya, see above, pp. xv–xvi.

pratīkas were made in a previous publication (GRIFFITHS 2003b, *passim* in the footnotes). Limiting ourselves to phenomena occurring in this first volume of our edition, we now add the following list of observations.

8.3.1 Amputation of the ends of *pratīkas*

Śrīdhara sometimes dispenses with the final consonant of a word at the end of the part quoted, and the results regarding application of vowel sandhi with the closing *iti* are unpredictable. Thus for *hiranyavarṇāḥ* (PS 1.25.1) we find *hiranyavarṇeti* at 6:2; for *agnir mā viśvāt* (PS 20.23.5) we find *agnir mā viśvā iti* at 30:6; for *bharāmedhmam* (PS 13.5.3) we find *bharāmedhmeti* at 70:9; for *tvaṁ bhūmim* (PS 11.13.3) at 87:5 we find *tvaṁ bhūmīti*. At 74:4, we find a *pratīka āpo adyāṁ* for *āpo adyānu* (PS 1.33), where almost all of the syllable *nu* has been lost and, in the absence of an explanation for why this would have happened, we might as well have decided to emend.

8.3.2 Ambiguous *pratīkas*

The scope of the *pratīka anu sūryam ud ayatām* (PS 1.28.1) at 45:7–46:1 is not made explicit, but we follow the Karmasamuccaya in assuming that this denotes the entire hymn 1.28 and not the single stanza 1.28.1. The *pratīka samiddho 'gniḥ* at 71:2 is ambiguous, for there are three PS mantras beginning with precisely these two words: 18.17.8, 20.12.6 and 20.12.7. We follow the Karmasamuccaya in assuming that Śrīdhara intended 18.17.8.

8.3.3 Different *pratīkas* for the same mantra

We have observed that a shorter *pratīka* sometimes follows after the mantra has been initially introduced with a longer one. Thus a mantra not occurring in PS (but identifiable thanks to a *sakalapāṭha* in the Karmasamuccaya) is cited by the *pratīka etās te agne* at 123:9, while we find only *etās te* at 136:5 to indicate the same mantra. The latter would have been ambiguous in the absence of the preceding more extensive *pratīka*, because there are two mantras proper to PS which

start with precisely these two words (3.37.9 and 18.79.3). Another case of a non-PS mantra is indicated at 125:1 with *āyur mā viśatv iti*, whereas at 136:7 two manuscripts read *āyurmma iti*, suggesting that Śrīdhara intended an abbreviated *pratīka* here, and hence we have emended *āyur meti* (two other manuscripts here would have supported repetition of the same more extensive *pratīka*).

8.3.4 Strategies for disambiguation of *pratīkas*

Sometimes our author uses explicit means of disambiguation. We have encountered use of the word *etāvat* to disambiguate *pratīkas* that could denote several mantras. Thus at 126:5–6, the sequence *tryāyusaṁ ity ṛcā yad devānām tryāyusaṁ tan me astu śatāyusaṁ iti etāvat* indicates a mantra (not found in PS) that runs as follows: *tryāyusaṁ jamadagneḥ kaśyapasya tryāyusaṁ | yad devānām tryāyusaṁ tan me astu śatāyusaṁ*. The unusual mode of reference is chosen here as a means to distinguish this mantra from PS 2.59.5, which has the same first but a different second half. The citation *yā ośadhayaḥ somarājñīr ity eketi ṛcaṁ sūktam* at 75:10–11, baffling at first sight, retains the Saṁhitā's own disambiguation device *ity ekā* (see GRIFFITHS 2009: XXXVIII) to distinguish the intended triplet PS 19.12.4–6 from the mantra 11.7.5.

As was already demonstrated in GRIFFITHS 2003b, Śrīdhara's work reveals that he had intimate knowledge of the textual structure of the Paippalāda Śākhā's fundamental scripture. This knowledge is often used to disambiguate references to mantras. Thus, the *pratīka sūryasyāvṛtam iti* is followed by the specification *tribhir avasānaiḥ kṣudrapaṭhitaiḥ* at 127:9–10, to yield the meaning: 'with the three prose sentences *sūryasyāvṛtam*, etc., read in the Kṣudra[kāṇḍa]'. Śrīdhara chooses this manner of expression in order to disambiguate the intended mantra PS 16.132.2 from 10.10.3, which has the same *pratīka* but comprises only two *avasānas*,¹²⁰ and is not found in the

¹²⁰ See above, p. xcii, on this technical term. The same opening *sūryasyāvṛtam* is also found in 18.53.1c, but there does not stand at the beginning of a mantra,

Kṣudrakāṇḍa, i.e. PS 16.¹²¹ We see here that the disambiguation is somewhat redundant, because both the characteristics of comprising three prose sentences and of occurring in PS 16 would individually have been sufficient to disambiguate the *pratīka*. Similarly, in ch. 5, at 104:6–8, we read an elaborate instruction for modification of the mantra PS 16.70.1 *dyaur javenā pṛthivī varimṇāntarikṣaṁ mahitvāpo bhūmnā | devasya tvā savituḥ prasave 'śvinor bāhubhyāṁ pūṣṇo hastābhyāṁ prasūto brāhmaṇebhyo nir vapāmi ||*.

tato hāvakaḥ devasya tveti kṣaudrasya tṛtīyakhaṇḍe paṭhitenār-dharcena brāhmaṇebhya iti padam uddhṛtya tatsthāne devatā-nāma nikṣipyā caturthyantena vrīhīn iti padānte nirvapāmīty antimaṁ padaṁ saṁyojya mantrāvṛttibhis tribhir devatāsvarūpam anusmaran adhomuṣṭinā pūrvāgrasthāpitaśūrpagatāni dhānyāni taṇḍulāni vā nirupya

‘Then the priest should, with the fist downwards, scatter the unhusked or husked rice grains that are in the east-facing winnowing fan, while thinking of the appearance of the deity, with three repetitions of the half stanza *devasya tvā* that is read in the third part of the Kṣudrakāṇḍa (PS 16), removing the word *brāhmaṇebhyas*, inserting in its place the name of a god with dative case ending and joining as last word *nirvapāmi* at the end of the word *vrīhīn*.’

It is probably not relevant for the present discussion that Śrīdhara does not realize, or does not care, that the mantra is in prose so that the term *ardharca* is not really suitable. What is relevant is that he manages to disambiguate the mantra which is the starting point of the *ūha* process (cf. 105:1) from an identical line in PS 5.40.1 and a nearly identical line in PS 20.57.12 by specifying that it is a mantra ‘that is read in the third part of the Kṣudrakāṇḍa’, which leaves no doubt that he means the second half of PS 16.70.1, for there are

and hence this mantra does not come into consideration.

¹²¹ See GRIFFITHS 2003a: 27 and GRIFFITHS 2009: LXXIII on the traditional names of the *kāṇḍas* of the Paippalādasamhitā.

no other occurrences of *devasya tvā* in this Samhitā.¹²² Śrīdhara's expression could be interpreted as implying that the first half of this mantra is to be included each time in the modified mantra. But the Karmasamuccaya does not make any mention of the words *dyaur javenā pṛthivī varimṇāntarikṣam mahitvāpo bhūmnā*.¹²³ And so it is unclear why Śrīdhara was intent on specifying PS 16.70.1b as against PS 5.40.1a — both having precisely the same text — as starting point.

Against the background of this case, we may attempt to interpret the following instruction at 117.13–118.1: *devasya tveti khilāvasānenā rabha ity antena prāsitraṃ grhṇāti* 'He takes the *prāsitra* with the supplement prose-sentence *devasya tvā* that ends with *ā rabhe*'. Clearly, Śrīdhara here wishes to disambiguate PS 20.57.12 *devasya tvā savituḥ prasave 'śvinor bāhubhyām pūṣṇo hastābhyām prasūta ā rabhe* || from the two occurrences, just mentioned, of *devasya tvā*. If our interpretation of the word *khila* here as meaning 'supplement' is correct, we have evidence of awareness within the tradition itself of the supplementary nature of the final hymns of PS 20 (or the whole of that *kāṇḍa*).¹²⁴ The addition *ā rābha ity antena* does, in a manner comparable to what we have observed above with regard to 127:9–10, make this specification redundant, and so we remain somewhat uncertain as to the interpretation of the word *khila* here, although the fact that the only case of use of the designation *kalpajā* for a mantra actually found in PS (20.45.6 in 87:5) also concerns *kāṇḍa* 20 might again reveal the tradition's awareness that whole or part of PS 20 is of supplementary nature. The repeated expression *vi te muñcāmīty ekaikarcikī* (120:1, 135:11), where the specification *ekarcikī* — a reference to this *kāṇḍa*'s title *Ekarcaḥkāṇḍa* of the type discussed by GRIFFITHS (2009: XLIII) — serves to disambiguate the *pratīka* as referring to PS 20.32.9 and not to 18.14.6 (which shares the incipit *vi te muñcāmī*), might on the

¹²² See above, p. xciii, about the technical term *kāṇḍa* whose meaning in this context is unclear.

¹²³ See PVSP, p. 96 (corrected): *om devasya tvety ardharcena prasūta ity anantaram yathādevatām yojayitvā yathoktadevatāyai dhānyasya trīn muṣṭin nirvapati mantrāvṛtṭyā. . .*

¹²⁴ On the supplementary nature of PS 20, see WITZEL 1985: 269.

other hand be cited to prove the full integration of this final *kāṇḍa* into the text received by Atharvavedins in Orissa in Śrīdhara's time.

8.3.5 Single *pratīkas* for groups of stanzas in consecutive hymns

We append to the preceding discussion of citations from PS 20 another observation that concerns this *kāṇḍa*. It has already been shown elsewhere that the division of textual material over hymns currently found in the Saṁhitā sometimes separates by a hymn-boundary stanzas that are evidently interconnected.¹²⁵ The mode of citation of Paippalāda-saṁhitā mantras sometimes shows that such hymn-boundaries must be ignored. This is illustrated by the case of the consecutive and indeed interconnected mantras PS 20.34.9–10 & 20.35.1, split over two hymns in the transmitted arrangement of the Saṁhitā, which are quoted with the simple expression *yad adya tveti tisraḥ* in ch. 6 at 120:11 and in ch. 8 at 136:1. Since, starting with the words *yad adya tvā*, there are only two stanzas in hymn 20.34 it stands to reason that Śrīdhara intends to include also the first stanza of 20.35. This is confirmed by the fact that the immediately following *pratīka*, in ch. 6, is for PS 20.35.2–8, i.e. for the mantras immediately following 20.35.1. On this basis, we may confidently assume that the odd expression *yayor ojaseti tisra iti prayācam* in ch. 6 at 123:4–5, presumably intended to be equivalent to *yayor ojaseti tisṛbhiḥ prayācam*,¹²⁶ and its counterpart *yayor ojaseti tisraḥ* in ch. 8 at 136:4, are meant to indicate the three consecutive stanza PS 20.15.10 through 20.16.1–2. Despite this ritualistic evidence for the need to ignore the boundaries between hymns that interrupt these two groups of stanzas in the Saṁhitā, it is important to note that neither the parallel for the first in ŚS 7.97 nor that for the second in ŚS 7.25 gives the same three stanzas, and hence there is no support from the side of the Śaunakasāṁhitā for the antiquity of these triplets. In other words, it may not be necessary

¹²⁵ See GRIFFITHS 2004–05 for the connected stanzas 20.61.7–10+20.62.1–2.

¹²⁶ If this is not how the text must be emended here: cf. p. lxxxv.

to conclude that Śrīdhara's mode of citation preserves a trace of an ancient alternative arrangement of the stanzas into hymns.

8.3.6 Mantras identifiable in other *śruti* sources

In principle, one would expect mantras from other *śruti* sources to be cited in *sakalapāṭha*, and this is illustrated by the citation of variants of Taittirīyāraṇyaka 8.1.1 and 7.1.1 cited together in ch. 8, at 134:2–7, although the mantra is initially referred to only by *pratīka* (134:1).

There are a number of cases of mantras cited by *pratīka* that are identifiable in *kāṇḍa* 19 of the Śaunakasamhitā, which is known to stand in a particularly close connection with the Paippalāda tradition, more than two-thirds of its seventy hymns being directly adopted from the Paippalādasamhitā, where only thirteen of the hymns of ŚS find no parallel at all.¹²⁷ That a few of these non-PS hymns from ŚS 19 were known also in the Paippalāda tradition is shown by the fact that Śrīdhara cites them, in whole or in part, only by *pratīka*: the stanza ŚS 19.9.14 at 64:3 (*pr̥thivī śāntir ity ṛk*) and the hymn ŚS 19.9 at 76:1–2 (*śāntā dyaur iti kalpajā kaṇḍikā*). Furthermore, some of the mantras of the 'unidentified' class discussed in the next paragraph find close parallels in ŚS 19: ŚS 19.60.1–2 & 19.61.1b at 126:5–6 and ŚS 19.64.4 at 123:9.

At 46:1 we have identified a *pratīka* as designating a mantra from RVKh 2.6.9.

8.3.7 Unidentified mantras

As already indicated above (p. xcii), and as just exemplified for citation of ŚS 19.9, the text often uses an explicit means of indicating that a given *pratīka* indicates a mantra not contained in PS, namely by designating the stanza(s) as *kalpajā*. Sometimes, the same designation is used for a mantras which we know from other sources, such as the group of ten mantras designated as *yajñasya santatir iti daśabhiḥ*

¹²⁷ Cf. GRIFFITHS 2009: XXXV–XXXVII.

kalpajābhiḥ cited at 82:1, preserved in *sakalapāṭha* in the AthPrāy (1.3:76.3–6). But this is relatively rare. Far more numerous are the cases of *pratīkas* that are not identifiable in any scriptural sources, and whose *sakalapāṭha* would have remained unknown if we had not had access to the Karmasamuccaya. It is the absence of an identified scriptural source for such mantras that justifies our use of the label ‘unidentified’.

The fact that Śrīdhara labels the mantras intended by the *pratīkas ye ’psv antar agnaya iti* at 74:1 and *indrasya vacasā* at 125:4 as *kalpajā* indicates that the *pratīkas* here do not concern PS 10.9.1–10 and 19.6.2–3, but two sets of mantras not contained as such in PS. It is only by consulting the corresponding passages in the Karmasamuccaya that we have been able to prove incorrect our initial impression that the designation *kalpajā* is occasionally applied to PS mantras,¹²⁸ and that we have been able to determine which were the intended non-PS mantras in such cases involving mantras not known from any other mantra collections. Our author is not entirely consistent in his usage, for the same mantra is cited as *pra vaha devān ity ekā* at 120:11, but as *pra vaha devān iti kalpajā* at 136:1 — again, we were able to determine that the same mantra is intended by consulting the corresponding passages in the Karmasamuccaya.

Our consultation of the Karmasamuccaya has been facilitated by Umākānta PAṆḌĀ’s book entitled Paippalādavivāhādisaṃskārapaddhati which is based on one manuscript of the Karmasamuccaya. But this publication is not a critical edition and was printed with such a degree of carelessness that the text frequently takes a form almost unrecognizable as Sanskrit. Although we have referred to it as convenient point of access to the Karmasamuccaya, we have as much as possible tried to verify our citations against the available manuscripts of that manual (see above, p. xv). However, we have not deemed it desirable to burden the critical apparatus of our edition with precise record of the variant readings or discussion of the numerous textual

¹²⁸ The only exception (*kalpajā* at 87:5) concerns a mantra found in the supplementary twentieth *kāṇḍa* of the Saṃhitā (PS 20.45.6). See above, p. civ.

problems in our citations of the *sakalapāṭhas* of unidentified mantras known only from the Karmasamuccaya. We must admit that we faced a relative shortage of witnesses for many of the *sakalapāṭhas*, and hence the textual interventions that we have made are often rather uncertain.

9. Śrīdhara's sources

Throughout his work, Śrīdhara makes extensive use of other literature known to him. His manner of citing texts which are an integral part of the liturgy, i.e. mantras, has been treated in the preceding paragraphs. So we now turn to texts which are cited to support Śrīdhara's description of ritual practice or his choices of interpretation on certain issues. It will be interesting to determine the spectrum of non-scriptural sources known to our author. We present the material in two categories: first non-Atharvavedic sources, then sources belonging to the Atharvavedic tradition.

9.1 Sources not belonging to the Atharvavedic tradition

9.1.1 Citations traceable to known sources

Non-Vedic texts There are a few citations of works referred to only by generic titles, which we believe to be able to trace to specific sources. Thus the title *Āgamaśāstra* (chapters 1, 5:1 and 4, 92:2) indicates verses that are traceable in the Tantric texts *Prapañcasāra* (and *Prapañcasārasaṅgraha*) as well as the related *Śāradātilakatantra*, as we have already mentioned above (p. xli).¹²⁹ When Śrīdhara uses the title *Jyotiḥśāstra*, he seems to be alluding to a passage in Rāghava-bhaṭṭa's commentary on the *Śāradātilakatantra*, which is also repeated in Pūrṇānanda's *Śrītattvacintāmaṇi*. As we have explained

¹²⁹ See SANDERSON 2007: 230–233 on these texts, their date and place of composition.

above (p. xl), whereas our text does not specify the source, the verse is in both those *mantraśāstra* texts attributed to a Rājamārtaṇḍa, which seems to be Bhojarāja's Rājamārtaṇḍa on *muhūrta*.

There are occasional citations of verses traceable to the Mahābhārata or Purāṇas, often to more than one of such texts. Our indications of the possible sources do not aim to be exhaustive (Garuḍapurāṇa at ch. 1, 4:4; Viṣṇudharmottarapurāṇa at ch. 4, 63:2–3; other Epic/Purāṇic texts at ch. 2, 14:4–9, 15:8–11).

Texts of other Vedic traditions A small number of texts from other Vedic traditions known to modern scholarship seems also to have been known and used by Śrīdhara. In chapter 3, we find a citation from an unspecified source that is probably the text known to scholarship under the titles Karmapradīpa or Chandogapariśiṣṭa, and also called Chandogasmṛti in the manuscripts of that text,¹³⁰ at 29:8–9.¹³¹ The verse is also quoted in the Nityācārapradīpa, p. 37, and it cannot be excluded that Śrīdhara took it from such a source.¹³² Another verse identifiable in the Chandogapariśiṣṭa is quoted in ch. 4 (62:5–6), with mere indication of the source as *smṛti*. We have found in the Kātyāyanīyapariśiṣṭa of the White Yajurveda a close parallel to a pair of verses attributed by Śrīdhara to an unspecified Purāṇa in ch. 5 (109:6).

9.1.2 Citations not traceable to any known source

Non-Vedic texts Śrīdhara provides a number of citations with indications of sources that are in some cases entirely unknown, or are known in others but do not contain — at least not in editions avail-

¹³⁰ See SCHRADER 1889: 2–3.

¹³¹ This is the verse 1.2.10. Cf. translation with note and references to other relevant texts in SCHRADER 1889: 25.

¹³² The Nityācārapradīpa is a large work composed by Narasiṃha Vājapeyin, who was active later than the fourteenth century CE, hailed from Orissa and migrated to Kāśī. In his work, he quotes the Kalpataru, Prapañcasāra and Mādhavīya (KANE 1941 [1997]: 1054).

able to us — the elements attributed to them by Śrīdhara. Thus the Pātañjalasūtra cited in ch. 1 (5:9) is certainly not the famous philosophical work attributed to Patañjali: it is not clear whether it indicates the Atharvavedic text very frequently cited as Paribhāṣā, another Atharvavedic text such as the Paiṭhīnasisūtra (assuming a very heavy textual corruption Paiṭhīnasi → Pātañjala), or some non-Atharvavedic, or even entirely non-Vedic text. A citation attributed to the Mānavadharmasāstra in ch. 3 (32:7) is not identifiable in the available text of the Manusmṛti, or elsewhere, nor is another one, more vaguely ascribed to Dharmasāstra, in the same chapter (34:2). Again, there is a citation labelled as *smṛtivacana* (ch. 3, 46:6), which we have been unable to identify.

Texts probably belonging to some Vedic tradition We occasionally find maxims called *vacana* or *nyāya* that we cannot trace in any source. Examples are *mantrānte karmādi sandhātavyam iti* in ch. 1 (6:4), *sarvasiddhis tu kambala iti vacanāt* in ch. 4 (82:7–8), and *carusiddher avaśyam iti nyāyāt* in ch. 5 (107:12). As regards the maxim *yatra yatrānumatis tatra tatra prajāpatiḥ*, whose source we are unable to trace, it is first cited in ch. 5 as *nyāya* (104:10–11), and occurs again further on in the same chapter (111:10–11), but then it is cited as *śiṣṭācāraparamparāpramāṇa*, and is alluded to again, at 112:4, simply as *ācāra*. Similarly, the maxim *yat pariṣiñcatī yajñasya payaḥ pariṣiñcatīti* called a *praśamsāsūtra* in ch. 5 (107:12–13) is not identifiable in any known text.¹³³ For none of these maxims do we feel certain that they were specific to the Atharvavedic tradition.

9.2 Atharvavedic sources

The great bulk of Śrīdhara's quotations, however, comes from texts of the Atharvavedic tradition, some common to the schools of the Śaunakas as well as the Paippalādas, others specific to the latter;

¹³³ See a bit further on (p. 109), where it is explained in two different citations that *praśamsā* means the textual genre *brāhmaṇa*.

some available in published form, some available in manuscript, some known so far only from the citations contained in Śrīdhara's text.

9.2.1 Known works

Kauśikasūtra Edited almost 130 years ago by BLOOMFIELD under this title on the basis of manuscripts transmitted by the Śaunaka Śākhā, this text was known to the Atharvavedic tradition as a whole as Saṁhitāvidhi, and has been shown by GRIFFITHS (2004) to have been intended originally for use by priests of more than one Śākhā, including that of the Paippalādas, although no manuscripts of it can be found in Orissa today. It seems unlikely that the text was still available in Śrīdhara's time, but its former importance is evident from the text.

A text called Jvālākṣaṇa, which has a parallel in Atharvaveda-pariśiṣṭa 29, is quoted *in extenso* in ch. 4. There (94:9), we read the hemistich *prāyaścittam tataḥ kuryād yad uktam saṁhitāvidhau*, which corresponds to *prāyaścittim tadā kuryād yad uktam kauśikena tu* in Atharvavedapariśiṣṭa 29.2.2cd. We encounter here the phenomenon of attribution of certain textual material that was still known in Śrīdhara's time to a given traditional title connected with a text that was no longer available as such, and consequent mismatches between the titles to which Śrīdhara refers the textual material in question, and the texts in which we find the same material transmitted. Several more examples of this phenomenon will follow below.

There is an unmistakable allusion to Kauśikasūtra 8.22 *yathārtham udarkān yojayet* in ch. 5, when a Paribhāṣā verse states that *kalpe yathārtham modarkān yojayeti na paṭhyate*. The use of the title Kalpa here must be understood as short-hand for Saṁhitāvidhikalpa (cf. 133:4–5 and references given above, p. lxxvii). However, when Śrīdhara himself uses the actual term Saṁhitāvidhikalpa in ch. 9 (137:3), this is in connection with a ritual similar to that described in Atharvavedapariśiṣṭa 37.19, rather than in any passage in the Saṁhitāvidhi as we know it, i.e. the Kauśikasūtra.

A few other facts also indicate the former importance of the Kauśikasūtra in the tradition inherited by Śrīdhara. A Vedic stanza

given in *sakalapāṭha* at Kauśikasūtra 137.11 is quoted by *pratīka* in ch. 4 (54:7). A sequence of mantras corresponding to Kauśikasūtra 3.2 through 3.10 is cited by *pratīka* in ch. 4 (pp. 83–90).¹³⁴ A set of Triṣṭubh/Jagatī pādas attributed to Paiṭhīnasi that has a parallel in the Kauśikasūtra 73.17–18 but also in the Mahābhārata is cited in ch. 4 (69:6–8).¹³⁵

Atharvavedapariśiṣṭas We have seen above a case of a text that is part of the collection of Pariśiṣṭas of the Atharvaveda as transmitted in manuscripts of the Śaunaka school, and edited by BOLLING & VON NEGELEIN (1909–10), but which is attributed by Śrīdhara to the Saṁhitāvidhi (i.e. Kauśikasūtra). In the same way, we find a few other texts or verses known to us only from the Atharvavedapariśiṣṭa attributed by Śrīdhara to other known works.

Thus for instance the rubric *gopathabrāhmaṇe* figures twice in ch. 4 (88:15, 91:5) to denote verses from Atharvavedapariśiṣṭa 27, a text entitled Sruvalakṣaṇa. Two verses from an untraceable Sruvagrahaṇalakṣaṇa are, in turn, cited as occurring *gopathe* (89:5). This association of the title Gopatha(brāhmaṇa) with Pariśiṣṭas of the Atharvaveda has also been observed on the part of Hemādri, the important authority on Dharmaśāstra.¹³⁶

A verse cited from the Vidhiśauca in ch. 4 alludes to a Vaitānakalpa (72:8), which is explained by Śrīdhara (73:3) as relating to a sentence that we can trace only in AVPariś 37.16.1, part of a text called Samuccayaprāyaścittāni.¹³⁷ Other material traceable in that

¹³⁴ See the top layer of our critical apparatus on those pages for the philological complications posed by the fact that the Karmasamuccaya manuscripts, which give these mantras in *sakalapāṭha*, show significantly different readings of these mantras from the readings we get in the Kauśikasūtra.

¹³⁵ The sequence *śraddhayā pūtaṁ havir āpnvanti* could be emended to *nāśrad-dhāpūtaṁ havir āpnvanti* (after *nāśradhadhānād dhi havir juṣanti* in MBh and KauśS), but we abstain.

¹³⁶ Cf. GRIFFITHS 2007: 180.

¹³⁷ For the association of Prāyaścitta with the Vaitānakalpa of the Atharvaveda, see below, p. cxiv. See also GRIFFITHS 2007: 180 (n. 51).

text is found without any attribution in ch. 9 of the KP, entitled Tantraprāyaścittāni: verses from AVPariś 37.19 on p. 138 and from 37.5 on pp. 139–140.

A group of verses from Atharvedapariśiṣṭa 24, a text entitled Vedilakṣaṇa, is attributed to the Atharvahr̥daya in ch. 4 (56:9). Under the same rubric we find in the same chapter a group of verses from Atharvedapariśiṣṭa 26 (Samillakṣaṇa) at 66:5 and a group of verses from Atharvedapariśiṣṭa 28 (Hastalakṣaṇa) at 70:1. Surprisingly, this Atharvahr̥daya is a title associated in the Śaunaka school with Pariśiṣṭa 69, a text of which no trace is found in Śrīdhara's work nor in any other Paippalāda text preserved in Orissa except the mention of its title in Caraṇavyūhopaniṣad 4.9 (GRIFFITHS 2007: 170).

As noted above (p. lxxiii), there does not seem to be any connection, beyond the titles, between the Nakṣatrakalpoktatantra known to Śrīdhara and the Nakṣatrakalpa which is Atharvedapariśiṣṭa 1.

Gopathabrāhmaṇa Besides the attribution of citations to the Gopatha(brāhmaṇa) discussed above, where we observed that this rubric in several cases denotes textual material we know rather from the Atharvedapariśiṣṭas, we also find rare cases where material actually identifiable in the transmitted Gopathabrāhmaṇa is cited by Śrīdhara under that rubric. The clearest one we have encountered so far is when Śrīdhara states in ch. 4 (63:10): *keṣāṁcit pūjanāt prāg darbha-koṣṭhātriḥparyukṣaṇaṁ cecchanti | tathā ca gopathabrāhmaṇe*, which must indicate knowledge of the sentence *trir evāgnīnt samprokṣati triḥ paryukṣati* at GB 1.1.14.

However, the citation *āpo bhṛgvaṅgiromayam* in ch. 3 (39:4) can be identified as GB 1.1.39 but is not there attributed by Śrīdhara to any specific text. He does not even recognize it as coming from a scriptural source (as he writes *iti smaraṇāt*), although when a more extensive citation of the same Gopathabrāhmaṇa passage is given in ch. 4 (72:10–12), again without attribution to that text, Śrīdhara introduces it with *tathā ca śrutih*. Another passage from the Gopathabrāhmaṇa (1.5.23) is presented in garbled form at 50:3–5, with indication *śrutau*. In both cases, the context is citation from Paribhāṣā or Vidhiśauca (see below, pp. cxvi–cxviii), and the attri-

bution to *śruti* is perhaps more likely to have been taken over by Śrīdhara from these sources, rather than indicating his own direct knowledge of the Gopathabrāhmaṇa.

As stated above, the Karmapañjikā twice contains an attribution *gopathabrāhmaṇe* where in fact a *Parīśiṣṭa* is meant (ch. 4: 88:15, 91:5). In another case (89:5), a *Parīśiṣṭa*-like text entitled *Sruvagrahaṇalakṣaṇa*, which we are unable to trace anywhere, is cited as occurring *gopathe*. An untraceable verse stated to be found *gopathabrāhmaṇe* (ch. 5, 109:12–13) takes up a theme that is in itself known from the opening *Paribhāṣāsūtras* of the *Kauśikasūtra*,¹³⁸ but involves the technical term *praśamsā* that we only know in related contexts from the *Paribhāṣāsūtras* of *Āpastamba* and *Hiraṇyakeśin*.¹³⁹ It seems likely that another (presently lost) recension of an Atharvavedic text such as the corpus of *Parīśiṣṭas* would have contained a related passage on the classification of different types of Vedic sources such as we see cited by Śrīdhara and attributed to the Gopathabrāhmaṇa. The fact that the statement is in verse form renders it rather less likely that the source of the verse is in any form related to the Gopathabrāhmaṇa known to us.

Vaitānasūtra and Atharvaprāyaścittas Beyond knowledge of the traditional title *Vaitānakalpa* (cf. p. lxvii), there is only very slim evidence of Śrīdhara's familiarity with the text transmitted in the Śaunaka school under the title *Vaitānasūtra* (ed. VISHVA BANDHU 1967) and the collection of *Prāyaścittas* transmitted as its ninth through fourteenth *adhyāyas* (ed. VON NEGELEIN 1913–14). As noted above, a

¹³⁸ KauśS 1.1–8 *atha vidhiṃ vakṣyāmaḥ | sa punar āmnāyapratyayaḥ | āmnāyaḥ punar mantrās ca brāhmaṇāni ca | tad yathābrāhmaṇaṃ vidhir evaṃ karmaliṅgā mantrāḥ | tathānyārthaḥ | tathā brāhmaṇaliṅgā mantrāḥ | tadabhāve saṃpradāyaḥ | pramuktatvād brāhmaṇānām |*

¹³⁹ ĀpŚS 24.1.30–34 *mantrabrāhmaṇe yajñasya pramāṇam | mantrabrāhmaṇayor vedanāmadheyam | karmacodanā brāhmaṇāni | brāhmaṇaśeṣo 'rthavādo nindā praśamsā parakṛtiḥ purākalpaś ca | ato 'nye mantrāḥ |*. HirŚS 1.1.6–12 *vidhilakṣaṇāni karmāni | mantrabrāhmaṇayor vedanāmadheyam | karmavidhānaṃ brāhmaṇāni | taccheṣo 'rthavādah | nindā praśamsā | parakṛtiḥ purākalpaś ca | ato 'nye mantrāḥ |*

verse quoted from the Vidhiśauca in ch. 4 alludes to this Vaitānakalpa (72:8), which is explained by Śrīdhara (73:3) as relating to a sentence that we can trace only in AVPariś 37.16.1. However, a series of *kalpajā* stanzas known to us elsewhere only in AthPrāy 1.3:76.3–6 is cited by *pratīka* in ch. 4 (82.1), and another such stanza, traceable only at AthPrāy 2.4:82.3–4, is cited by *pratīka* in the next chapter (107:7–8), where Śrīdhara writes: *agne prāśnāhīti kalpajarcā carusthālyā utpatan nicālad vāgnau yadā haviḥ sravet tadānumantrayet | itīyam mantra-prāyaścittih |*. It thus seems likely that Śrīdhara had access to some remnant of the Atharvavedic corpus of Prāyaścittas.

Atharvavidhāna A text called Atharvavidhāna or Atharvavidhi is transmitted as part of the Viṣṇudharmottarapurāṇa and Agnipurāṇa, and was edited on the basis of editions of those Purāṇas by Durgamohan BHATTACHARYYA (1955). Some verses found in that text correspond to verses which Śrīdhara cites under the rubrics Paribhāṣā (ch. 1, 5:5–6) or Paiṭhīnasi (ch. 3, 20:11–12, 21:5–8). It is noteworthy that the group of verses cited on pp. 20:11–21:2, for instance, seems to be a unitary whole,¹⁴⁰ even though only its first verse occurs in the Atharvavidhāna. Perhaps both the Atharvavidhāna and Śrīdhara’s source go back to a third source, now lost, from which the Atharvavidhāna selected fewer verses than did Śrīdhara’s source. An unspecified *vidhāna* cited in ch. 4 (64:1) cannot be identified with the Atharvavidhāna as edited by Durgamohan BHATTACHARYYA.

Muṇḍakopaniṣad This important Atharvavedic Upaniṣad was of course known to Śrīdhara.¹⁴¹ It is the only one that he cites, and he does so twice in ch. 4 (59:11–12, 62:9–10), both times introduced with *tathā ca śrutih*.

¹⁴⁰ There is a problem here in the use of the word *brāhmaṇa* both in masc. and ntr. form and meaning, but we dare not remove the incongruence by emendation.

¹⁴¹ See GRIFFITHS & SCHMIEDCHEN (eds.) 2007: 84, 181 n. 56; 252.

9.2.2 Unknown texts referred to by Śrīdhara by their title

Much more, however, than by quotations of known Atharvavedic, other Vedic or non-Vedic texts, Śrīdhara's work is enriched with quotations from Atharvavedic sources that are not available to us elsewhere.

Paiṭhīnasi's Sūtra and the Paribhāṣā Right at the beginning of his work, Śrīdhara declares (2:4–7):

karomi bahiṣśālādikaṁ karma jātasamsthādikāḥ kriyāḥ | karma-
pañjikayā nāma granthaṁ sūtrānusārataḥ | sūtrānusārata iti
paiṭhīnasisūtrānusāreṇety arthaḥ |

‘I compose a book entitled Karmapañjikā about the ritual starting with the external pavilion [and] about the acts beginning with those for one who has been born, following the Sūtra. “Following the Sūtra” means following the Sūtra of Paiṭhīnasi.’

Also further on in the text, we occasionally find explicit references to the authority of this Sūtra of Paiṭhīnasi. We learn that its first aphorism (*ādisūtra*) was *āplutya hiraṇyavarṇābhiḥ* (ch. 4, 50:14), and besides this find two other prose aphorisms cited by Śrīdhara: *tūṣṇīm kṣīraṁ āpūrayati* (ch. 5, 106:11) and *yathārthaṁ kurvīran* (ch. 6, 128:1). As regards this last aphorism (*sūtrakāravacana*), we draw attention here to the parallels we have cited in our critical apparatus: even though it is not found as such in any known text, it is surely no coincidence that the closest parallels are found in two works belonging to the Atharvavedic tradition, the Keśavapaddhati and the corpus of Atharvaprāyaścittas, among which the latter has the status of Sūtra.

No works of this Paiṭhīnasi have come down to the present in complete form, but he is referred to as an authority in many medieval Sanskrit commentaries and digests, both in the context of Dharmasāstra in the broad sense, and in that of the Atharvavedic ritual tradition in particular. The listing and evaluation of citations from Paiṭhīnasi's works have occupied several scholars through the nineteenth, twen-

tieth and into the twenty-first centuries.¹⁴² These citations are both in prose and in verse, and this agrees well with what we observe in Śrīdhara's work: beside the prose aphorisms listed above, we mention here among many instances of Anuṣṭubhs attributed to Paiṭhīnasi only the long series of verses in ch. 3 that starts on p. 14, and goes on with occasional prose interruptions until p. 24. So far, we have found just one example of textual agreement between material attributed to Paiṭhīnasi in the Karmapañjikā and in other works: when Dharmabandha authors Lakṣmīdhara, Hemādri and Halāyudha attribute to Paiṭhīnasi the aphorism *hiraṇyavarṇā iti sūktena snātvā śaucam kṛtvā apāṃ madhye trīṇ prāṇāyāmān kuryāt*,¹⁴³ this seems to be a kind of gloss of Paiṭhīnasi's *ādisūtra* cited by Śrīdhara (see p. cxvi).

One other point of correspondence must be noted: the fact that Atharvavedic authors such as Dārila and Keśava, on the one hand, attribute to Paiṭhīnasi the authorship of ritual Paribhāṣās, and that Śrīdhara, on the other, also makes continuous reference to a Paribhāṣā. Although it is never made entirely explicit by Śrīdhara, we are inclined to identify the Paribhāṣā that he quotes so frequently with the work he attributes to Paiṭhīnasi.

Indeed, one possible way of interpreting the greater context of a passage mentioned above as containing a prose aphorism is that the authors of Sūtra and Paribhāṣā are one and the same. One might cite in support of this idea the following passage (ch. 5, 106:10–11):

yadā kartā kṣīraudanaṃ kartum icchatī tadā mantrābhāvāt sūtra-
kāreṇaivoktaṃ tūṣṇīm kṣīraṃ carusthālyām āpūrayati | anādeśe
kṣīraudanaṃ bhavati | paribhāṣāyām |

But the problem with reading *tūṣṇīm kṣīraṃ carusthālyām āpūrayati | anādeśe kṣīraudanaṃ bhavati* all together as a general rule stated by the author of the Sūtra himself is that *anādeśe kṣīraudanaṃ bhavati*

¹⁴² See BLOOMFIELD 1889: xvii–xviii; CALAND 1893: 99–100; CHINTAMANI 1939; BANERJI 1961; KANE 1968: 284–286; and now ROTARU 2016.

¹⁴³ Fragment 16 in CHINTAMANI 1939; fragment 308 in ROTARU 2016.

here actually seems to be a paraphrase of a verse that had figured previously, as we have indicated in our apparatus. And there is some more evidence, less equivocal in nature, for distinction between these two sources. Note for instance how in ch. 4 (pp. 67–78) a pair of verses introduced with *atha hotṛlakṣaṇam | paribhāṣāyām* is followed immediately by a verse introduced with *tathā ca paithīnasih*, and again how in ch. 6 (p. 118) we find one verse introduced with *tathā ca paribhāṣāyām* immediately followed by a pair of verses introduced with *paithīnasih*.

We must leave this question unsolved for the time being, but whatever the answer may be, it is likely that the Paribhāṣā as cited by Śrīdhara is at least of fairly respectable (early medieval) age. For a verse attributed to the Paribhāṣā at the opening of ch. 4 was evidently known to Bhaṭṭa Jayanta, who also cites an interpretation of it, that he rejects as the statement of someone who does not know what he is talking about (*abhūmijñā*).¹⁴⁴ The Paribhāṣā verse *uddhṛtyādivikalpasya vākyenāhāryamṛttikā | kāryā sikatāmayī vāpi susamā dakṣiṇonnatā* || cited in ch. 4 at 55:7–8 to our mind is likely to reflect the Paribhāṣā's author's knowledge of the mantra PS 7.13.9 *yāsān sikatavāpiṣu gṛho mito hiraṇyayah. . .* (and perhaps 19.4.14 *pari vas sikatāmayīr dhanūs tiraś cid asthīran | tiṣṭhatelayatā su kam* ||). It is possible that another verse attributed to the Paribhāṣā (ch. 4, 96:7–8) was known to the redactors of the Caraṇavyūhopaniṣad (cf. p. lxxviii n. 88 above). Finally, another verse in the same chapter (78:1–2), *chinnamūlāḥ kuśā jñeyāḥ samūlāḥ kutapāḥ smṛtāḥ | upamūlās tathā darbhāḥ puṣpitā barhiṣaḥ smṛtāḥ* ||, finds a close parallel in the Yajñapārśva, verse 2.5: *aprasūtāḥ smṛtā darbhāḥ prasūtās tu kuśāḥ smṛtāḥ | amūlāḥ kutapā jñeyā ity eṣā naigamī śrutīḥ* ||.¹⁴⁵

Vidhiśauca Another source, which is quoted ten times in chapter 4 and once more in chapter 6, while it occurs also frequently in chapters

¹⁴⁴ On this author's connection with the Paippalāda tradition of the Atharvaveda, see KATAOKA 2007. The passage in question is cited in our critical apparatus.

¹⁴⁵ Variant reading: . . . | *samūlā kutapā. . .*

that will be included in the following volumes of our edition, is entitled Vidhiśauca. This is entirely unknown to us from any other text, but it must have been a work belonging to the Atharvavedic ritual tradition, for a Vidhiśauca verse quoted by Śrīdhara in ch. 4 (57:11–12) contains the word *kalpajā* which, as we have discussed above (p. xcii), is a technical term proper to the Atharvavedic tradition; and a group of verses quoted in ch. 4 (72:3–8) refers to the Vaitānakalpa which is another traditional category peculiar to the Atharvaveda (cf. p. cxiv).

A work by Bhūdhara On more than one occasion, Śrīdhara refers to the work of an author called Bhūdhara. In ch. 3 (28:1–2), he makes it quite clear that this text was in circulation in his time:

idānīm tadavyavahārād asya mantrasya svarā na nirṇīyante | yady
api spr̥hayanti kecit tadā rājakarmādhyāye bhūdhareṇoktam | ta-
traiva darśayitavyāḥ |

‘The accents of this mantra cannot be ascertained because of their having gone out of practice. If there are any who desire them nonetheless, it is treated by Bhūdhara in the chapter on rituals for the king. They are to be shown only there.’

All that was known so far about this author was based on material included in the Āngirasakalpa corpus, which has only begun to be explored, and where we find included his *paddhati* on the rites of the Mantra of the goddess Tripurabhairavī as well as his *Dīpikā* on the Āsurīkalpa (Atharvavedapariśiṣṭa 35).¹⁴⁶ It is clear from several passages in the Paippalādavaśādiṣaṭkarmapaddhati, based on one manuscript belonging to this corpus,¹⁴⁷ that *svaras* should be shown with the fingers in certain ritual contexts involving (non-Vedic) mantras of Nṛsimha.¹⁴⁸ But these passages seem all to be part of “the *Ānuṣṭubha-*

¹⁴⁶ See SANDERSON 2007: 220 and 221. For further references to Bhūdhara, see the index in GRIFFITHS & SCHMIEDCHEN (eds.) 2007.

¹⁴⁷ Cf. SANDERSON 2007: 209.

¹⁴⁸ Cf. i.a. Paippalādavaśādiṣaṭkarmapaddhati, pp. 157–161, 193. We have not yet investigated whether there is any similarity with the *mudrās* used in properly

kalpamālā of Śeṣa, an exhaustive Paddhati for the regular worship of Nṛsiṃha with his Ānuṣṭubha Mantra (pp. 154–209),¹⁴⁹ and not of any text attributed in the sources we have seen so far to the author Bhūdhara. A further complicating factor is that we cannot exclude the possibility that the names Śeṣa and Bhūdhara denoted one and the same author. We are hence still unsure whether the ‘chapter on rituals for the king’ (*rājakarmādhyāya*) referred to by Śrīdhara can be identified with either of the two texts ascribed to Bhūdhara in the parts of the Āngirasakalpa corpus that have so far been analysed, or perhaps denoted the Ānuṣṭubhakalpamālā, or some other text, perhaps one still unknown to us from manuscript sources.¹⁵⁰ Besides the quoted passage, we have also noted a reference to an ‘opinion of Bhūdhara’ (*bhūdharamata*) at the end of chapter 10, to be published in the next volume of our edition.

Works of mythical authors The work Bhārakī is rarely cited, and may have been known to Śrīdhara only in the form of attributions included in the Paribhāṣā, on which he relied, for both times the rubric *bhāraḥ* interrupts what can be read as a sequence of Paribhāṣā verses (see ch. 4, 55:11 and 97:9). The element Bhārakī figures as part of the penultimate title Bhārakīgārgyabārhaspatyośanādbhutāni in the list of Atharvavedapariśiṣṭas included in the Caraṇavyūhopaniṣad (GRIFFITHS 2007: 170), where the parallel list in the Caraṇavyūha of the Śaunaka school (AVPariś 49.4.9) reads Bhārgavīyagārgyabārhaspatyośanasādbhutāni, and the corresponding Pariśiṣṭa (70) is entitled Bhārgavīyāni. Part of this same complex of elusive works are the

Vedic context among the Nambudiris, studied by STAAL (1983).

¹⁴⁹ SANDERSON 2007: 216.

¹⁵⁰ At Paippalādavaśādiṣaṭkarmapaddhati, p. 63, there is a verse *asurebhyo yataḥ pūrvam yojitā tridaśair iyam | āsurīti tato devī rājakarmasu gīyate* || ‘Because it was in the past applied by the gods against the Asuras, therefore this goddess, the [mantra of] Āsurī, is chanted in rituals for the king’. But this is from the Āsurīvidhānakalpa, “A work by an anonymous scholar on a fire sacrifice culminating in the dismemberment and sacrifice of an image of the enemy made of the Āsurī fruit and other substances” (SANDERSON 2007: 212).

text ascribed to Uśanas, to whom a sequence of verses with parallels in AVPariś 24 is attributed in the same chapter (95:1),¹⁵¹ and the Aindrabārhaspatya, from which an otherwise unknown verse is cited in ch. 3 (47:6). And a final author who lies far away in a mythical past is Sumanta (*sic*), in a sequence of verses on the Agnināmāni in ch. 4 (60:11 and 61:9).¹⁵²

10. Our editorial method

As editors of the Karmapañjikā, our principal aim has been to determine and present to the reader the text as composed by Śrīdhara. We see no reason to doubt that the available manuscript evidence allows us to come relatively close to this goal, although we do not claim to have been entirely successful. We should also make clear that we have not rigidly striven to present what Śrīdhara may be supposed to have written in all cases, but have opted for a compromise, in which the additional aim to ensure readability of our text was a counterbalance to the stated principal aim.

For there are a few rare cases where all collated manuscripts show the same reading, or can be reduced to one antecedent reading, which can plainly not have been what Śrīdhara intended to write. These might at first sight be thought to suggest that all manuscripts derive from a corrupt hyparchetype which was not Śrīdhara's autograph, but we find ourselves unable to draw such a conclusion, because we doubt that the manuscript tradition of this text has sufficient time depth for such a textbook case of stemmatology to have arisen, and, more pertinently, because we consider it virtually certain that Śrīdhara's own autograph contained some errors right from the start. We do not expect that this assumption will meet with serious objections, but before we move on to a discussion of general aspects of our edi-

¹⁵¹ Cf. also Pariśiṣṭa 72 entitled Auśanasādbhutaṇi.

¹⁵² This cannot be identified with any verse ascribed to Sumantu in Dharmanibandhas (cf. CHINTAMANI 1934).

torial policy, we would like to present some specific cases that allow particularly illustrative inferences about Śrīdhara's writing process.

The first case we would like to discuss in this connection is the reading °*bhūtāyārṇ* supported by all manuscripts, where the intended reading is obviously °*bhūtārṇ*, at the opening of ch. 4 (49:3). It is not easy to imagine how the attested reading might have come about as a voluntary or involuntary change in transmission. An unintentional error in Śrīdhara's own manuscript might more easily explain the situation. Right after this prose passage, we find a pair of Paribhāṣā verses, which the very fortunate availability of testimony from Bhaṭṭa Jayanta's Nyāyamañjarī proves must be part of a rather ancient tradition, and for which the manuscripts transmit two gravely disfiguring errors, which the Nyāyamañjarī evidence helps to restore: *traite* for *śraute* and *ekarṣau* for *ekāgnau*. It seems likely that the manuscript material for the Paribhāṣās that was at our author's disposal was itself already corrupt, and that Śrīdhara had no qualms copying blatantly corrupt readings into his own text.

An interesting ensemble of correlated cases is the final element in the frequently occurring *tyāga* formula, of which two examples, taken from chapter 3, have figured above (p. lx). We here cite another, from ch. 5 (110:12–111:1):

devatāsattām āpādyā svasattvaparitāgāya amukāya idaṁ na
mama iti nīcair brūyāt |

'Having brought about the presence of the deity, and in order to relinquish his own being, he should say, in low voice: "This is for N.N. It does not belong to me!"'

In the various occurrences of this formula, the manuscripts tend to show the readings *namaḥ | iti* or *nameti*, which, in view of the common occurrence of double sandhi and excessive use of punctuation, might be interpreted as standing both for *nama iti* or for *na ma iti*. That the former interpretation is to be rejected, despite the fact that the manuscripts often use a *visarga* sign, is proven by the passage in ch. 3 (44:8–9), already cited above, where our emended reading *etad arghyam oṁ brahmaṇe na mama |* (one manuscript shows a lacuna, the other three read *...brahmaṇe namaḥ |*) is immediately followed

by *evam evopasthānam | pūjitadevatābhyo namaskuryāt*. Without emendation, the passage would be entirely redundant. The great majority of readings for this part of the *tyāga* formula, whenever it occurs, comprise only two syllables *na ma(h)*, which might point to *na me*. There is also a smaller, but to our judgment significant, body of evidence in support of the reading *na mama*.¹⁵³ Although we have, after much hesitation, and partially with the simple intention to favor immediate comprehension of the text, opted to normalize the *tyāga* formula so as always to end with *na mama*, we may in reality not presume that Śrīdhara was himself consistent, and he may himself even have confused *namaskāra* with *tyāga*.¹⁵⁴

In chapters 5–6 (111:1; 111:6; 124:3; 124:4), we have emended the recurrent reading *caturava(d)dharma* to *caturavattadhama*, which is the expected expression: cf. e.g. Keśava’s *paddhati* on Kauśikasūtra 106.9 *avadāyāvadāya caturavattahomaḥ puroḍāśasya*. While all the other manuscript evidence unanimously omits the syllable *tta* in these four occurrences, we find Gu₁ alone supporting our emendation (Gu₁ *caturavarttadharmeṇa*), and that too just once, in the single occurrence in metrical context, the Paribhāṣā verse quoted on p. 111, where the meter requires the presence of this syllable. It seems quite possible that Śrīdhara did not know the word in any other form than *caturava(d)dharma*, but we have preferred to present this technical term in a meaningful form.

¹⁵³ All of the relevant cases in the 9 chapters edited here, including those already cited above, are: ch. 1 (6:3; 6.11–12; 8:4); ch. 3 (44:4, 5, 9; 45:5, 6); ch. 4 (61:11); ch. 5 (111:1); ch. 6 (114:2). The last is the only case in this volume where at least two manuscripts correctly give *na mama* and not *nama*.

¹⁵⁴ The word *tyāga* itself does not actually occur in the nine chapters contained in this volume, except in the cited passage as *parityāga*. There are, however, several occurrences in later chapters, of which we are at present able to cite four, on the basis of the manuscript Gu₁: ch. 10 *indrāyedaṁ nameti tyāgaḥ*; ch. 13 *indrāṅgyai idaṁ na mameti pratyāhutityāgaḥ* and *prajāpatayedaṁ na mameti tyāgaḥ*; ch. 25 *amukaśarmmaṇe pretāya na vameti tyāgaḥ*. We have cited the actual manuscript readings, three of which clearly support our conclusion that the formula ought to end in *na mama* (in one case with the slight and very common error *m/v*).

In a number of cases, finally, a serious corruption may be suspected, but no convincing solution can be proposed, and it is unclear whether we should presume that Śrīdhara's own copy already contained the problematic reading, or whether we may blame transmission. For instance, in ch. 4 (50:2–5) we find the following passage:

pākayañāḥ śrutāv ucyante ||
 sāyaṁprātarhomau sthālīpāko navaś ca yaḥ |
 baliś ca pitṛyājñāś ca aṣṭakāś caiva saptamāḥ ||
 paśur ity ete pākayañā itī | aṣṭamaḥ pākayañāś ca ity
 ete pākayañāḥ |

As we have noted in our apparatus, the *śruti* statement corresponds to Gopathabrāhmaṇa 1.5.23 *sāyaṁprātarhomau sthālīpāko navaś ca yaḥ | baliś ca pitṛyājñāś ca aṣṭakāś caiva saptamāḥ || ity ete pākayañāḥ*, a prose passage which Śrīdhara seems to have wanted to squeeze into a semblance of verse-form. But as it stands, the text is very hard to accept, and the problem can only be resolved with drastic measures, such as restoring *...aṣṭakāś caiva saptamāḥ || paśur aṣṭamaḥ pākayañāś ca || ity ete pākayañāḥ*. Being at a loss with regard to Śrīdhara's real intention here, we have chosen to retain the text as found in the manuscripts. In rare cases, we edit problematic passages that seem irreparably corrupt within question marks (e.g. 50:11–12).

10.1 Punctuation

The manuscripts do not show a great deal of variation in the placement of punctuation. The punctuation of our text adheres, as closely as possible without becoming slavish, to that of the manuscripts, so that in most cases punctuation in our edited text corresponds to what is found in more than one manuscript. As regards the use of single vs. double *daṇḍas*, there is more variation in the manuscripts, and here our decision has been to use the single *daṇḍa* sign everywhere, except to mark the ends of verses.

A special point is the placement of *itī* after verses, but not included in them from the point of view of meter, which tends to happen before the placement of punctuation. To the extent the manuscripts

vary in this regard, we have normalized the seemingly far predominant habit of placing *iti* before punctuation. Among numerous cases, we point to the first, namely in ch. 1 at 3:5 (*plavanānīti* ||), and the second, in ch. 2 at 17:10 (*kuryādhivāsanam iti* ||).

Placement of punctuation should not be understood to correspond only to major breaks, such as the break between sentences, but to cover also such pauses as would be marked with a comma in English usage, so that, for instance, frequently occurring relative/correlative constructions such as *yadā. . . tadā. . .* clauses are often separated by a *daṇḍa* in the manuscripts.

10.2 Metrical transgressions

With the exception of the *maṅgala* verses in long meters at the opening of the text, and some very rare citations of verses from other works (see e.g. 69:1–9), the only verse form observed so far in Śrīdhara’s text is the Anuṣṭubh. Many of the verses occurring in the text are explicitly attributed to other texts, and it seems reasonable to presume that except the *maṅgalaślokas* at the beginnings and ends of chapters, most verses elsewhere, even if not explicitly attributed to any other source, were not of Śrīdhara’s own composition. It is not necessary here to make a thorough distinction between original compositions of our author and verses he cites from sources available to him, as we find laxity in the observance of metrical rules both in the *maṅgalaślokas* and in all other verses, and generally broad manuscript support for the transgressions in question. There are several cases where emendations to sort out these metrical problems are so readily imaginable that it is hard to believe Śrīdhara’s autograph was metrically in order. Rather we believe that these metrical impurities are an original feature of this text, and of the sources cited.

Besides the flamboyantly transgressive opening stanzas of Śrīdhara himself (see our discussion on p. xliii), we find several other interesting cases in chapter 1. The first that draws attention is the following (3:4–5):

vivāho garbhakaraṇaṁ tataḥ puṁsavanaṁ tataḥ |
jātakarma ca godānopanayanāplavanānīti ||

This stanza is attributed to the Paribhāṣā (cf. p. cxvi). We have yet to find even a partly satisfactory solution to the metrical problem posed by the sequence *godānopanayanāplavanānīti* (the word *iti* falls outside of the stanza, although it is written before the punctuation, in the manner that we have discussed just above, p. cxxv).

The metrical error caused by the sequence *varuṇa deva* in pāda d (*varuṇa deva namo 'stu te*) of a *dhyāna* verse in ch. 3 (42:12) can only be solved by supposing that *varuṇa* could be syncopated to become *var'ṇa*. The origin of the problem clearly lies in the repetitive nature of the series of such verses in which the present one for Varuṇa finds its place: preceding verses in the series ended with metrically unobjectionable pādas (*sahasrākṣa namo 'stu te, chāgagāmi. . . , pretādhipa. . . , māṁsabhakṣa. . .*). Further on in the same series of unattributed *dhyāna* verses (43:8–9), for emending away a whole series of unwanted accusative forms found in the manuscripts, we have paid the price of introducing a disturbing case of enjambment in the vocative case form °*kamaṇḍalu-dhara*, a compound whose two members straddle the boundary between two halves of a verse.

The following verse is found in another series of *dhyāna* verses dedicated to Agni (ch. 4, 58:6–7):

sarvalakṣaṇasaṁpūrṇaṁ jaṭāmukuṭamaṇḍitam |
catuḥśrotraṁ dvināsaṁ ca ṣaṇṇetraṁ dvirāsyakam ||

The metrical deficiency of pāda d could be easily solved by inserting *ca*, yet none of our manuscripts offers this solution.¹⁵⁵

A Paribhāṣā verse in ch. 4 (64:9–10) reads as follows:

oṁbhūrbhuvahṣva ityādyā mantrā vyāhṛtayaḥ smṛtāḥ |
tā eva pratyekam oṁpūrvā mahāvyāhṛtisaṁjñitāḥ ||

It seems that the metrical problem in pāda c must here be resolved by applying double sandhi to yield *taiva*.

¹⁵⁵ Cf. Nārada-purāṇa 1.51.48: *dvimukhaṁ caikahṛdayaṁ catuḥśrotraṁ dvināsikam | dviśṛṣakam ca ṣaṇṇetraṁ piṅgalam saptajihvakam*.

Another Paribhāṣā verse in ch. 4 (81:7) begins with a metrically deficient hemistich that we are unable to improve without radical emendation: *ācāryāḥ prāhuḥ sapta havīmṣy agra bhavanti vai*. Unattributed verses in ch. 4 have hypermetrical pādas c: at 73:11 we read *aśāntyudakaṁ bhavet tatra anyapātre yadā kṛtam* and at 74:10 *vaṁśapatratṛṇaṁ śiṁśapā kāśamūlaś ca kampilaḥ*.

There are again several metrical problems in Paribhāṣā verses in ch. 5. At 105:8–9, our edition reads:

tathā hi brāhmaṇasthāne yathādaivatam̄ prayujyate |
devasya tvety avasāne mantram ullaṅghya caiva hi ||

In this case the three manuscripts NiGu₁Gu₂ support the hypermetrical reading *yathādaivatam̄*; only Ku reads *yathādaivam̄*, which is likely an intervention from the scribe to fix the meter, and we are reluctant to accept the easy solution of reading *yathādevam̄*. Still, in the same verse, we have emended the hypermetrical instrumental form *avasānena* supported by all four manuscripts into the locative *avasāne*. A few lines further on (105:13), we retain the unmetrical hemistich *udarko mantra bhavatīti nirukteṣu nigadyate* that has broad manuscript support (again, it is only the scribe of Ku who seems to have felt obliged to fix the text he was copying, by reading *bhavatī nirukteṣu*).

Finally, we draw attention here to the metrical problem in this verse attributed to anonymous *tantraliṅgavidāḥ* at the end of ch. 6 (128:8–9):

idhmā barhir udapātram̄ sampātā ājyam eva ca |
purastātsam̄sthitahomāś ca ṣaḍvidhā tantracodaneti ||

The manuscript Gu₂ actually has the reading *homā* here, rather than *homāś ca* found in NiKuGu₁. We retain the latter reading, for the variant reading of Gu₁ does yield the right number of syllables but not a proper cadence. We suppose that *purastāt* was to be pronounced *p'rastāt*.

10.3 Sandhi

The manuscripts are rarely unanimous with regard to the use of *avagrahas* in *praśliṣṭasandhi*. E.g., for *gr̥h̥tvāgni°* in ch. 4 (59:7), we read *gr̥h̥tvā'gni°* in NiGu₁, and *gr̥h̥tvā agni°* in KuGu₂. We have consistently removed any such *avagrahas* from our text, and applied the sandhi if the weight of the manuscript evidence seemed to be in favor of it.

Non-application of vowel sandhi, or in other words the retention of hiatus, is however a common feature in our text, for a variety of pragmatic reasons. Among hundreds of cases, we may cite °*sthāne uktam* (ch. 6, 124:4). A phonetic reason, namely local pronunciation of *r̥* as /ru/, explains such cases as *maharṣayo ṛṣayas* (ch. 4, 87:9) and *vasavo ṛṣayaḥ* (ch. 5, 102:4–5). We have the impression that the ms. Gu₂ may show a tendency to apply sandhi where other mss. do not: between two pādas of a verse attributed to an unidentified *vedavacas* in ch. 4, we find . . . *śuddhakarmā anyair*. . . at 69:3 represented in this ms. as *śuddhakarmānyair*.

In ch. 3, at 28:1, we have emended the unanimous manuscript reading °*hārāt asya* (i.e. °हारात् अस्य) to °*hārād asya*. Use of *anusvāra* at word end before following vowel, or in other words the non-use of intervocalic *m*, is a much more common example of non-application of sandhi, because *m̄* is the preferred spelling of *m* in pausa.

Use of a hiatus-breaking *-m-* is occasionally found in Śrīdhara's prose and retained in our edition. In ch. 4 (62:11), we edit *śūrpādīnāmagniprajvālāne*, which seems to stand for *śūrpādīnā agni°*, on the basis of mss. NiKuGu₂; the sentence where it occurs is not found in Gu₁. In the same chapter (99:9), we have followed the same three mss. in reading *vibhajyatamābhyām*, which clearly stands for *vibhajyatam-ābhyām*, while Gu₁ here uses *-y-* as hiatus-breaker. Another case occurs in a sequence of *pratīkas agnir mā pātu prathama-m-agnir mā viśvā iti* at 30:6, where the first *pratīka* is for PS 20.16.8 *agnir mā pātu prathamo durarmaṇo* while the second is for PS 20.23.5 *agnir mā viśvād duritāt punātu*, so that the sequence ought to have been *agnir mā pātu prathama agnir mā viśvād iti* if Śrīdhara had cared

to write in correct Sanskrit.¹⁵⁶ Furthermore, two relatively certain cases appear in verses cited by Śrīdhara in ch. 4: in a Paribhāṣā verse at 62:2 (*sadhūma-m-atha dāruṇi*) and in an unidentified *vedavacas* at 69:1 (*hiṁsitvā-m-anṛtīm*).

One entirely unexpected sandhi form is found in verse context, although without metrical need, in all manuscripts in ch. 3 (43:2) °*adhyakṣo kubero*, instead of °*adhyakṣaḥ kubero*. It is not clear who is the author of the sequence of verses where it occurs, but in all likelihood not Śrīdhara himself. The same is found also in prose, in ch. 4 (85:1) °*mukho kuśān*, where by contrast we may attribute this idiosyncrasy to our author.

Double application of sandhi is a very common feature of the text, both in Śrīdhara's own prose, and in the verse citations that he includes. Our editorial policy here distinguishes between these verse and prose contexts. In the former, we preserve cases of double sandhi sanctioned by the meter; in the latter, our primary criterion is readability, since we can, even facing unanimity of manuscript transmission, never be sure whether we are dealing with an authentic authorial feature, or a feature of transmission shared by all manuscripts. In so doing, we know that we will erase some authorial cases of double sandhi in prose context from the text, but this objection seems to us not to outweigh the benefit of a readable text. The following list of examples does not aim at completeness.

- ch. 2 13:1 (prose): we have emended the unanimous reading *tasyāñjalau* to *tasyā añjalau*
- ch. 3 34:10 (prose): we have emended *lokapāladīkpālārcanīyāḥ* to *lokapāladīkpālā arcanīyāḥ*; 42:9 (verse): we have retained *nairṛtotpalavīgrahaḥ* (m.c. for *nairṛta utpalavīgrahaḥ*)
- ch. 4 50:12 (verse): we have retained *amuṣṃmaiti* (m.c. for *amuṣṃmā iti*); 58:5 (prose): we have emended *tatottara°* to *tata uttara°*;

¹⁵⁶ On the issue of laxity in sandhi and citation forms at the boundaries of *pratikas*, see above, p. c.

78:11 and 85:6–7 (prose): we have three times emended °*mukhopa*° to °*mukha upa*°; 98:3 (prose): we have emended *catasrājyā*° to *catasra ājyā*°

ch. 5 107:3 (prose): we have emended *phenāyamānetyarthaḥ* to *phenāyamāna ity arthaḥ*

ch. 6 116:8 (prose): we have emended °*karmaṇi kṛtātat* to °*karmaṇi kṛta etat*; 119:11–120:1 and 121.7 (prose): we have twice emended *catasrājyāhutayo* to *catasra ājyāhutayo*; 121:1 (prose): we have emended *saṁsrāvabhāgeti* to *saṁsrāvabhāgā iti*; 121:11 (prose): we have emended *tisrājyājutayo* to *tisra ājyāhutayo*; 122:2 (prose): we have emended °*hartavyeti* to °*hartavya iti*

10.4 Variant readings not systematically reported

Whereas in the first three chapters, we have ignored only few of the insignificant variants in our critical apparatus, we have later become less reticent in this regard. Unless there was occasion to cite any other variant for any of the sources used, or the reading in question yields a grammatically acceptable variant, we have in these later chapters (gradually) ceased to report variant readings involving the following types of commonly occurring phenomena:

- presence/absence of anusvāra or homorganic nasal
- use of anusvāra for *-m* at the end of a sentence or phrase
- presence/absence of visarga and virāma
- presence/absence of punctuation
- presence/absence of avagraha vs. initial *a-*
- presence/absence of sandhi in formulaic prose sequences
- presence/absence of consonant doubling after *r*
- spelling of a single consonant for a geminate in other contexts than those involving *r*

- degemination in clusters such as *ttv* (ubiquitous)
- spelling of *ccha* as *cha* (nearly ubiquitous)
- spelling *tś* for *(c)ch* (if based on a correct analysis of sandhi)
- short or long vowel sign for the reverse
- variation *e/ye/ai/ayi* and *o/au*
- spelling of *ru/rū* by *r̄/r̄̄* and the reverse
- omission of final *-r* before initial vowel *r̄-* or other errors involving *r̄/r*, including omission of repha
- graphic confusion between *Cā* and *Cī*
- graphic confusion *g/ś; m/s; d/h*; of the combinations *bd, vy, dd, dv* and *dy*; of any combinations *Cv* and *Cy*
- pronunciation-based misspelling of sibilants¹⁵⁷
- pronunciation-based confusion of *j* and *y*; *j* and *dy*
- spelling *ny* for *ṇy*
- simplification *kṣ* for *kṣy*

Our manuscript Gu₁ shows a proportionally large number of errors of sandhi between the ends of *pratīkas* and ensuing elements commencing with *iti*. We have gradually permitted ourselves more and more to abstain from reporting this specific type of error too.

¹⁵⁷ Some substandard spellings occur with near consistency in certain words. Thus, in the portions of the text for which we have collated manuscripts so far, the word *śita* is generally spelt *śita*; *sruva* almost always as *śṛva* and *sruc* as *śṛc*; *śūrpa*, by contrast, is never spelt with *ś* but always with *s*. We have everywhere edited (without systematic recording of the variants in question) the expected sibilant although Śrīdhara apparently knew them in a different spelling. It might thus be said that in the case of sibilants (among others), we have tended to over-normalize our text.

11. Our critical apparatus

The critical apparatus of our edition comprises three layers, although all three layers do not necessarily appear on every page. The top layer is reserved for the identification of the mantras indicated only by *pratīka*. The middle layer reports and quotes significant parallels found within the KP and in other texts, for instance when Śrīdhara quotes a verse that we have found transmitted also elsewhere, whether or not this is the same as the source indicated by Śrīdhara, if indeed he indicates any source at all. These parallels have sometimes had influence on our choices of reading. The abbreviations used for the titles of parallel texts are explained on pp. 141–142.

The lowest and generally largest layer of the apparatus — the only one to be arranged in two columns — is dedicated to reporting on the variant readings of our four, or, for chapters 1–3, even five manuscripts. This layer of our apparatus is built up of segments of text for which variant readings are to be reported. Each segment is quoted from the body of our edition with reference to the line(s) where it occurs, and delimited by the sign], after which follow the variant readings corresponding to this segment. Our apparatus is fully positive, meaning that we always make explicit which manuscripts, if any, support our choice of reading, and what are the readings of manuscripts which do not support our choice. We always make it explicit when the reading that we adopt is an emendation not found as such in any manuscript. However, we refer the reader back to our list in §10.4 of the types of variant readings which have not been systematically reported in our apparatus. We also recall that the level of detail which we have striven for in reporting variants was very high in chapters 1–3, meaning that quite a few insignificant variant readings are reported in those chapters, whereas our apparatus in subsequent chapters is relatively more free of such clutter. On the other hand, as indicated above, in principle we report all variant readings when we report any variant reading at all. It may be said that this results in reporting too many insignificant variants, but our consideration was that in the impossibility of consistently reporting all variance of reading, it might be useful from time to time to remind the reader of the kind of insignificant variation that does occur.

The sigla by which we designate our witnesses have been introduced in our description of the manuscripts in §2. The basic order in which we cite readings is Ni, Ku, Gu₁, Gu₂, Gu₃. Besides these sigla, we use the following editorial indications:

- alt. The following manuscript(s) arrange(s) the text in an alternative manner, as reported in our apparatus, and do not have a textual segment that is directly parallel to the segment in question.
- corr. The preceding reading is not literally attested as such in any manuscript, but is a normalized correction for which at least one manuscript has an insignificantly different reading.
- { } The akṣara(s) enclosed is (are) cancelled by the scribe.
- em. The preceding reading is our emendation.
- lac. The following manuscript(s) shows a larger lacuna within which falls the segment in question (contrast “om.”).
- om. The following manuscript(s) altogether omit the specific segment in question (contrast “lac.”).
- ^{ac} *ante correctionem*: the given reading of this manuscript was subsequently corrected by the scribe.
- ^{pc} *post correctionem*: the given reading of this manuscript is the result of correction by the scribe.
- +...+ The akṣara(s) is (are) added in the margin or between the lines.
 - One illegible akṣara.
 - # One illegible numeral sign.
 - _ Space for one akṣara left open in the given manuscript corresponding to illegible passages in its exemplar.

(1)

बहिःशालाशुभविधिः

Ku 1r,
Gu₁ 4v5,
Gu₂ 1r,
Gu₃ 1r

ॐ नमो लक्ष्मीनृसिंहाय ।

वन्दे यं परमं वदन्ति मुनयः शान्तं चिदं शाश्वतम्
सत्यज्ञानमयं हिमांशुधवलं हारादिभिर्भूषितम् ।
योगारूढमरिधनुर्वराभयकरं वामे श्रितां चेन्दिरां
शेषक्रोडे वसानं नृहरिमनिशमचिन्त्यमात्मस्वरूपम् ॥

Gu₁ 5r

5

4 अरिधनुर्वराभयकरं Cf. the first *maṅgala* verse of chapter 7: शरच्चन्द्रनिभं देवं नृसिंहं पीत-
वाससम् । चक्रं पिनाकमभयं वरं शेषाङ्गोऽवतु ॥; but especially the *maṅgala* of chapter 9:
महाचक्रस्य नाभिस्थः शेषच्छत्रसुभूषणः । वरारिधनुषोऽभीतिः सश्रीकोऽवतु सिंहराट् ॥ and that of
chapter 10 (to be included in vol. II of our edition): लक्ष्मीकुचाग्रसंस्पर्शसंजातपुलकात्मने ।
नमस्तस्मै नृसिंहाय वराभ्यरिपिनाकिने ॥. Given the equivalence of the compounds
वरारिधनुषोऽभीतिः and वराभ्यरिपिनाकिने in these last two *maṅgalas* with the trans-
mitted but unmetrical reading here, it seems that the metrical infelicity (or inde-
terminability) must be accepted.

1 ॐ नमो लक्ष्मीनृसिंहाय] Gu₁Gu₃,
श्रीलक्ष्मीनृसिंहाय नमः । अविघ्नमस्तु Ku,
श्रीलक्ष्मिनृसिंहाय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
अविघ्नमस्तु Gu₂
2 यं] Gu₁Gu₃, सं Ku, य Gu₂
2 मुनयः] KuGu₁Gu₃, मुनयोः Gu₂
2 शान्तं चिदं] Gu₁Gu₂, शान्तचिदं Ku,
शान्तिचिदं Gu₂
3 सत्यज्ञानमयं] Ku, सत्यज्ञानमय Gu₁Gu₃,
सत्यं ज्ञानमयं Gu₂
3 हिमांशुं] KuGu₁Gu₂, दिमांशुं Gu₃
3 °दिभिर्भूषितम्] corr., °दिभिर्भूषितम्

KuGu₁, °दिभिर्भूषितं Gu₂, °दिविभूषितम्
Gu₃
4 योगारूढमरिधनुर्वराभयकरं] corr. (but
unmetr.), योगारूढमरिधनुर्वराभयकरं
Ku, योगारूढमरीधनुर्वराभयकरं Gu₁Gu₃,
योगारूढधनुर्वराभयकरं Gu₂
4 श्रितां चेन्दिरां] em., श्रितं चेन्दिरं
KuGu₁Gu₃, श्रितं चेन्द्रीय Gu₂
5 शेषक्रोडे] KuGu₁Gu₂, शक्षक्रोडे Gu₂
5 °निशमचिन्त्यं] em. (but still unmetr.),
°निशं चिन्त्यं KuGu₁Gu₂Gu₃
5 °मात्मस्वम्] KuGu₁Gu₃, °मासस्वम् Gu₂

श्रीमल्लक्ष्मीनृसिंहपदयुगकमले भृङ्गवद्भृङ्गरूपी
 श्रेष्ठः शाण्डिल्यगोत्रे हरिहरसुकृती वेदरूपो बभूव ।
 शान्तो दान्तोऽनुरागी हरिपदयुगलं भावयेद्यः समाधौ
 तत्सूनुः श्रीधरोऽहं नृहरिपदयुगं चिन्तयित्वा करोमि ॥
 बहिःशालादिकं कर्म जातसंस्थादिकाः क्रियाः ।
 कर्मपञ्जिकया नाम ग्रन्थं सूत्रानुसारतः ॥

सूत्रानुसारत इति पैठीनसिसूत्रानुसारेणेत्यर्थः । ग्रन्थादौ ग्रन्थस्य निर्विघ्नपरिसमा-
 प्त्यर्थमिष्टदेवतां स्तौति ।

श्रीनृसिंहं नमस्कृत्य धिया वाचा च कर्मणा ।
 बहिःशालाविधिं वक्ष्ये सर्वकर्मं प्रशस्यते ॥

अथ बहिःशालारोपणविधिः । जातसंस्थायां बहिःशालारोपणं अवश्यं कार्यम् ।
 गृहादेः कर्माचरणे निषिद्धत्वात् । यथोक्तं परिभाषायाम् ।

Gu₃ 1v

गृहमध्ये न कर्तव्या जातसंस्था कदाचन ।

1 श्रीमल्लक्ष्मी°] Ku, श्रीमलक्ष्मी° Gu₁Gu₃,
 लक्ष्मि° Gu₂

1 °नृसिंहपद°] KuGu₁Gu₂, °नृसिंहःपद°
 Gu₃

1 भृङ्गवद्भृङ्गरूपी] Ku, भृङ्गवद्भृङ्गरूपी
 Gu₁Gu₃, भृङ्गवद्भृङ्गरःपी Gu₂

2 °सुकृती] KuGu₁Gu₃, °शुकृती Gu₂

2 वेद°] KuGu₂, देव° Gu₁Gu₃

3-4 भावयेद्यः °°° नृहरिपदयुगं] Gu₂ omits
 these words due to eye-skip

3 भावयेद्यः] KuGu₁, lac. Gu₂, भावद्यः
 Gu₃

3 समाधौ] Gu₁, समाधो Ku, lac. Gu₂,
 त्समाधौ Gu₃

4 तत्सूनुः] corr., त्रसूनः Ku, तत्सूनुः Gu₁,
 lac. Gu₂, तसनुः Gu₃

5 बहिःशाला°] KuGu₁Gu₂, बहिःशाला° Gu₃

5 कर्म] KuGu₁Gu₃, सर्वं Gu₂

5 क्रियाः] KuGu₁Gu₃, क्रिया Gu₂

6 °पञ्जिकया] Gu₁Gu₂Gu₃, °पञ्जिकाया Ku

6 सूत्रानु°] Ku, सूत्रानु° Gu₁Gu₂Gu₃

7 सूत्रानु°] Ku, सूत्रानु° Gu₁Gu₂Gu₃

7 पैठीनसिसूत्रानुसारेणेत्यर्थः] Gu₂,

पैठनसीसूत्रानुसारेणेत्यर्थः Ku,

पैठीनसिसूत्रानुसारेणेति Gu₁Gu₃

7-8 ग्रन्थादौ °°° स्तौति ।] This sentence is
 omitted in Gu₂

9 श्रीनृसिंहं] Ku, श्रीनृसिंहं Gu₁Gu₃,

श्रीलक्ष्मिनृसिंहं Gu₂

9 धिया] Gu₁Gu₂Gu₃, स्रधया Ku

10 बहिःशालाविधिं वक्ष्ये] KuGu₁Gu₃,

बहिःशालाविधिं वक्षो Gu₂

10 °कर्म] Gu₁Gu₂Gu₃^{pc}, °कर्म Ku, °कर्म
 Gu₃^{ac}

11 बहिःशाला°] KuGu₁Gu₃, बहिःशाला°
 Gu₂

11 °स्थायां] Gu₁Gu₂Gu₃, °स्थाया Ku

11 अवश्यं] Ku, अवस्यं Gu₁Gu₃, अवश्य
 Gu₂

12 गृहादेः] KuGu₁Gu₃, गृहदेः Gu₂

12 कर्माचरणे] Gu₂, कर्माचरणे Ku,

कर्माचरणे Gu₁Gu₃

12 निषिद्ध°] KuGu₁Gu₃, निशीद्ध° Gu₂

12 यथोक्तं] KuGu₁, उक्तं च Gu₁Gu₃

13 जातसंस्था] Gu₂, जातसंस्थाः Ku,

जातसंस्था Gu₁Gu₃

प्राङ्गणे मण्डपं कृत्वा तत्र कर्म समाचरेत् ॥

Ku 1v,
Gu₂ 1v

इति वचनाद्बहिःशालारोपणमवश्यमेव । जातसंस्थाश्च कतिप्रकारा भवन्ति । सप्तेति । तद्यथा परिभाषायाम् ।

विवाहो गर्भकरणं ततः पुंसवनं पुनः ।
जातकर्म च गोदानोपनयनाप्लवनानीति ॥

5

अथ ज्योतिःशास्त्रोक्तशुभदिवसे बहिःशालारम्भः क्रियते । यदुक्तं ज्योतिःशास्त्रे ।

आदित्यद्वयरोहिणीमृगशिराज्येष्ठाधनिष्ठोत्तरा-
पौष्णाविष्णुमघानुराधगुरुभिः शुद्धैः सुतारान्वितैः ।
सौम्यानां दिवसेऽथ पापरहिते योगे विरिक्ते तिथौ
विष्टित्यक्तदिने वदन्ति मुनयो वेश्मादि कार्यं शुभम् ॥

10

इत्यादि वचनाद्देवज्ञोदिते काले शुभारम्भं कर्तव्यम् । तस्य विधिरुच्यते ।

Gu₃ 2r

आदौ स्वस्तिवाचनं कृत्वा अद्यामुकसगोत्रस्यामुकदेवशर्मणः पुत्रस्य पुत्र्या वा अमु-

6-10 Rāghavabhaṭṭa on Śāradātilakatantra 3.19 (p. 148) °°° शुभेऽहनि ज्योतिः-
शास्त्रसमुक्तशुभतिथौ ततो मण्डपं रचयेदिति सम्बन्धः । तथा च राजमार्तण्डे - आदित्यद्वयरोहिणी-
मृगशिरोहस्ताधनिष्ठोत्तरापुष्याविष्णुमघानुराधपवनैः शुद्धैः सुतारान्वितैः । सौम्यानां दिवसेषु पापरहिते
योगे विरिक्ते तिथौ विष्टित्यक्तदिने वदन्ति मुनयो वेश्मादि कार्यं शुभम् ॥

- 1 तत्र] KuGu₁Gu₃, तत् Gu₂
- 2 °मवश्यमेव] Ku, °मवस्यमेव Gu₁Gu₂Gu₃
- 2 °संस्थाश्च] KuGu₁Gu₂, °संस्था च Gu₃
- 3 °भाषायाम्] KuGu₁Gu₃, °भाषायां Gu₂
- 4 पुनः] Gu₁Gu₂Gu₃, ततः Ku
- 5 °प्लवनानीति ॥] Gu₁Gu₃, °प्लवनानिति ॥
KuGu₂
- 6 ज्योतिःशास्त्रोक्त°] KuGu₁Gu₃,
जोतिसास्त्रोक्त° Gu₂
- 6 °शुभ°] KuGu₂, °सुभ° Gu₁Gu₃
- 7 °रोहिणी°] KuGu₃, °रोहीणी° Gu₁,
°रोहिणि° Gu₂
- 7 °शिरा°] KuGu₂, °शिरां° Gu₁Gu₃
- 8 °विष्णु°] KuGu₁Gu₃, °विष्णू° Gu₂
- 8 °राधगुरुभिः] Gu₁Gu₃, °राधगुरिभिः Ku,
°राधागुरुभिः Gu₂
- 8 शुद्धैः] KuGu₁Gu₃, शुद्धै Gu₂

- 8 सुतारान्वितैः] Gu₁Gu₂Gu₃, सुतारान्वितैः
Ku
- 9 सौम्यानां] Ku, सौम्यानां Gu₁Gu₃,
सौम्याना Gu₂
- 9 विरिक्ते] Gu₁Gu₂Gu₃, विरिक्ते Ku
- 10 विष्टित्यक्त°] KuGu₂, विष्टित्यक्त°
Gu₁Gu₃
- 11 वचनाद्देव°] Ku, वचनाद्देव° Gu₁Gu₂Gu₃
- 11 शुभारम्भं] Gu₁Gu₃, शुभारम्भ KuGu₂
- 12 अद्यामुकसगोत्रस्यामुक°] corr.,
अद्यामुकसगोत्रस्या अमुक° Ku, अद्या
अमुकसगोत्रस्यामुक° Gu₁Gu₃, अमुकसगोत्रस्य
अमुक° Gu₂
- 12 पुत्र्या] Ku, पुत्री Gu₁Gu₂Gu₃
- 3.12-4.1 वा अमुककर्म] Ku, वामुककर्म
Gu₁Gu₃, वामुककर्म Gu₂

कर्म कर्तुं बहिःशालारम्भः क्रियते यदा तदा तारावारग्रहनक्षत्राणाममृतयोगोऽस्तु । शुभं भवत्विति त्रिब्राह्मणा वदेयुः । तदनन्तरं ज्योतिःशास्त्रोक्ते स्थाने चतुरस्रं गर्तं खात्वा । तद्गर्तस्य मध्ये दक्षिणे गणेशं पूजयेत् ।

कर्मणां सिद्धिकामस्तु पूजयेद्वै विनायकम् ।

- 5 इति वचनादादौ विनायकं संपूज्य पश्चादनन्तादीनिति । उत्तरे अनन्तादीन् पूजयेत् ।
गर्तस्योत्तरभागेऽष्टदलपद्मं विलिख्य तत्र कर्णिकायां महावराहस्वरूपिणं वासुदेवं
पूजयेत् । पत्रेषु पूर्वोदिक्रमेण अनन्तवासुकितक्षककर्कोटकशङ्खकुलिकपद्ममहापद्म इत्यष्टौ
नागान् पूजयेत् ।
तत आचार्यः पूर्वाभिमुख उत्तराभिमुखो वासने चोपविश्य हृदि नारायणं विचिन्त्य
10 स्मार्तमार्गेणासनप्राणायामौ कृत्वा अर्घ्यपात्रं विधायार्घ्यजलेनात्मानं संभारांश्च संप्रोक्ष्य
ॐ आत्मा ऋषिरनुष्टुप्छन्दः परमात्मा देवता सर्वकर्मारम्भे विनियोग इति प्राञ्जलिभूत्वा
Gu3 2r
Ku 2r
Gu3 2v

4 The same half-verse is found in the Garuḍapurāṇa 1.51.20ab.

- 1 बहिः°] Gu₁Gu₂Gu₃, विहिः° Ku
1 क्रियते] Gu₁Gu₂Gu₃, क्रीयते Ku
1 तदा] KuGu₁Gu₃, om. Gu₂
1 तारावारग्रह°] Gu₁Gu₂, तारावारग्रह°
KuGu₃
1 नक्षत्राणाममृत°] Ku, नक्षत्राणां ममृत°
Gu₁Gu₂Gu₃
2 भवत्विति त्रिब्राह्मणा] Gu₂, भवत्विति
ब्राह्मणा Ku, भवित्त्रिब्राह्मणान् Gu₁Gu₃
2 वदेयुः] KuGu₁Gu₃, वदेयु Gu₂
2 तदनन्तरं] KuGu₁Gu₃, तदनन्तरं Gu₂
2 चतुरस्रं] Ku, चतुरस्रं Gu₁Gu₃, चतुरस्र Gu₂
2 गर्तं] KuGu₁Gu₃, गर्तं Gu₂
3 तद्गर्तस्य] Ku, तद्गर्तस्य Gu₁^{ac}, तद्गर्तस्य
Gu₁^{pc}, तद्गर्तस्य Gu₂, तद्गर्तस्य Gu₃
3 पूजयेत्] Gu₁Gu₃, पूजयेत् KuGu₂
4-5 कर्मणां °°° पश्चादनन्तादीनिति ।] Gu₁
and Gu₃ do not give this half-verse and
following prose sentence
4 पूजयेद्वै] Ku, lac. Gu₁Gu₃, पूजये वै Gu₂
5 °दीनिति] corr., °दिनीति Ku,
lac. Gu₁Gu₃, °दिनीति Gu₂
5 अनन्तादीन्] Gu₁, अनन्तादीन् KuGu₃,
अनन्तादीन् Gu₂
6 ऽष्टदलपद्मं] KuGu₂, अष्टदलं पद्मं Gu₁Gu₃
6 विलिख्य] Gu₁, लिखित्वा KuGu₂,
विलिख्य Gu₃
6 तत्र कर्णिकायां] KuGu₂Gu₃, तत्र
कर्णिकायां तत्र कर्णिकायां Gu₁
7 पत्रेषु] KuGu₁, पत्रेषु Gu₂, पत्रेषु Gu₃
7 °वासुकि°] KuGu₂, °वासुकी° Gu₁Gu₃
7 °शङ्खकुलिकपद्ममहापद्म] Gu₂,
°शङ्खकुलिकपद्म Ku, °शङ्खकुलिकपद्ममहापद्म
Gu₁Gu₃
7-8 इत्यष्टौ नागान्] Gu₁Gu₂Gu₃,
इत्यकुलानागेभ्यो Ku
9 तत] KuGu₁Gu₃, तत् Gu₂
9 °मुख उत्तराभिमुखो] em., °मुखोत्तराभिमुखो
Ku, °मुखोत्तराभिमुखो Gu₁Gu₂Gu₃
9 वासने] Gu₁Gu₃, वा आसने KuGu₂
9 विचिन्त्य] Gu₁Gu₂Gu₃, विचिन्त्य Ku
10 °मार्गेणासन°] KuGu₁Gu₃, °मार्गे आसन°
Gu₂
10 °प्राणायामौ] KuGu₂, प्राणायामौ Gu₁Gu₃
10 कृत्वा] KuGu₂, कृत्व । Gu₁Gu₃
10 संभारांश्च संप्रोक्ष्य] corr., सम्भारांश्च
संप्रोक्षः Ku, संप्रोक्ष्य सम्भारांश्च Gu₁Gu₃,
सम्भारांश्च संप्रोक्ष्य Gu₂
11 विनियोग] KuGu₁Gu₃, विनियोगः । Gu₂
11 प्राञ्जलिभूत्वा] Gu₁Gu₃, प्राञ्जलिभूत्वा
Ku, प्राञ्जलिभूत्व Gu₂

वदति । ऋषिर्गुण्वाच्छिरसैव धार्यश्छन्दोऽक्षरत्वाद्रसनागतं स्यात् । तथा चागमशास्त्रे ।

ऋषिर्गुण्वाच्छिरसैव धार्यश्छन्दोऽक्षरत्वाद्रसनागतं स्यात् ।
ध्यानं तु गन्तव्यतया सदैव हृदि प्रविष्टा मुनि देवतेति ॥

ततः कर्ता अव्यसश्चेत्यृचं पठति । उक्तं च परिभाषायाम् ।

आर्षं वै दैवतं छन्दस्त्वविज्ञाय भृगूत्तम ।
मन्त्रस्य तेन मन्त्रेण जपहोमौ न कारयेत् ॥
ब्राह्मणं विनियोगं च छन्दांस्यार्षेयदेवताः ।
अज्ञात्वा यश्चरेन्मन्त्रैर्न स तत्फलमश्नुते ॥

5

इति पातञ्जलसूत्रोक्तम् ।

मन्त्रवत्कर्मणामादावव्यसश्चेत्यृचं पठेत् ।
यस्मात्कोशादित्यन्ततः परिशिष्टस्य शासनात् ॥

10

4 अव्यसश्च PS 19.35.2

2-3 Prapañcasāra 6.2 ऋषिर्गुण्वाच्छिरसैव धार्यश्छन्दोऽक्षरत्वाद्रसनागतं स्यात् । धियावगन्त-
व्यतया सदैव हृदि प्रविष्टा मनुदेवता च ॥

5-6 Atharvavidhāna 47 (= Viṣṇudharmottarapurāṇa 2.127.45cd-46ab) आर्षं वै दैवतं
छन्दस्त्वविज्ञाय भृगूत्तम । मन्त्रस्य तेन मन्त्रेण जपहोमौ न कारयेत् ॥

1 °देवताः] em., °देवता Ku, °देवता च
Gu₁Gu₂Gu₃

1 न्यसेदिति सर्वत्र] KuGu₁Gu₃, न्यसेदि
शर्वत्र Gu₂

1 चागमशास्त्रे] KuGu₂, च शामशास्त्रे
Gu₁Gu₃

2 ऋषिर्गुण्वाच्छिरसैव धार्यश्छन्दो] em.,
ऋषिर्गुण्वाच्छिरसैव धार्य छन्दो Ku,
ऋषिर्गुण्वाच्छिरसैव धार्य छन्दो Gu₁,
ऋषिर्गुण्वाच्छिरसैव धार्य छन्दो Gu₂,
ऋषिर्गुण्वाच्छिरसैव धार्य छन्दो Gu₃

2 °गतं] Gu₂, °गत Ku, °गतः Gu₁, °शतः
Gu₃

3 ध्यानं तु] Gu₁Gu₃, ध्यानन्तु KuGu₂

3 गन्तव्यतया] KuGu₂, गन्तव्यतया Gu₁Gu₃

3 प्रविष्टा] Gu₂, प्रदिष्टा KuGu₁Gu₃

3 देवतेति] KuGu₁Gu₃, देवता चेति Gu₂

4 ततः] KuGu₁Gu₃, तत् Gu₂

4 अव्यसश्चेत्यृचं] KuGu₂, अव्यसश्चे इत्यृचं

Gu₁Gu₃

4 उक्तं च] KuGu₁Gu₃, उक्तं Gu₂

5 आर्षं] KuGu₁Gu₃, आर्षं Gu₂

5 °स्त्वविज्ञाय] KuGu₁Gu₃, °स्त्वविज्ञाय Gu₂

5 भृगूत्तम] corr., भृगूत्तम KuGu₁Gu₂Gu₃

6 मन्त्रस्य] KuGu₁Gu₃, मन्त्र ॥ मन्त्रस्य Gu₂

7 च] KuGu₂, om. Gu₁Gu₃

7 छन्दांस्यार्षेयदेवताः] KuGu₁Gu₃,

छन्दांस्यार्षेयदेवता Gu₂

8 यश्चरेन्मन्त्रैर्न] KuGu₁, यःश्चरेन्मन्त्रैर्न Gu₂,

यश्चरेन्मन्त्रैर्न Gu₃

8 स] Gu₁Gu₂Gu₃, स्य Ku

9 इति] KuGu₂, इति ॥ इति Gu₁Gu₃

9 पातञ्जल°] KuGu₂, पातञ्जल° Gu₁Gu₃

10 °मादावव्यसश्चे°] corr., °मादादव्यसश्चे°

Ku, °मादावव्यसश्चे° Gu₁Gu₁, °वादादव्यसश्चे°

Gu₂

11 °दित्यन्ततः] Gu₁Gu₂Gu₃, °दित्यन्तः Ku

इति वचनाद्वैदिककर्मणामादावव्यसश्चेति भवति । नो चेद्धीनाङ्गं भवति । ततः कर्ता ॐ कश्यप ऋषिस्त्रिष्टुप्छन्द आपो देवता मन्त्रस्नाने विनियोग इति स्मृत्वा । हिरण्यवर्णेति सूक्तान्ते एतत्स्नानम् ॐ गणपत्यादिसर्वेभ्यो देवेभ्यो न मम इति स्नानं कारयित्वा । मन्त्रान्ते कर्मादि सन्धातव्यमिति वचनात्सूक्तान्तरमेव स्नाति । तथा च परिभाषायाम् ।

Gu₂ 2v

Ku 2v

5

उत्तरस्य गणस्यादिः पूर्वस्यान्ते भवेदिह ।
सर्वत्रैवं विजानीयान्मन्त्रकर्मगणेषु च ॥
पूर्वो मन्त्रगणो ज्ञेयः कर्म चैवोत्तरो गणः ।
तस्मान्मन्त्रगणस्यान्ते कर्म कुर्याद्यथाविधि ॥
उक्त्वा कर्म ततः पश्चान्मन्त्रं तत्र विनिर्दिशेत् ।
तत्रापि मन्त्रः पूर्वः स्यात्कर्मणः साधको यतः ॥

Gu₁ 6v

10

इति वचनात्सूक्तान्तरमेव स्नाति । एतदाचमनीयम् ॐ गणपत्यादिसर्वेभ्यो देवेभ्यो न मम । यत्ते वास इत्यृचान्ते एष ते वास गणपत इत्यादि सर्वेषूपचारेषु योज्यम् । पुनरा-

2 हिरण्यवर्णाः PS 1.25 12 यत्ते वासः PS 16.4.6

4 KātyŚS 1.3.3 मन्त्रान्तैः कर्मादि सांनिपात्योऽभिधानात्

1 इति वचनाद्वैदिक°] corr., इति वचनात् ॥

वैदिक° KuGu₂, इति वचनाद्वैदिक° Gu₁Gu₃

1 °मादावव्यसश्चेति भवति] Gu₂,

°मादामव्यसश्चेति भवति Ku,

°मादावव्यसश्चेति भवति Gu₁Gu₃

1 चेद्धीनाङ्गं] em., चेद्धीनाङ्ग Ku, चेद्धीनाङ्ग Gu₁Gu₂Gu₃

1-2 ॐ कश्यप] Gu₁Gu₃, ॐ कश्यप KuGu₂

2 विनियोग इति] KuGu₁Gu₃, विनियोगः ॥

इति Gu₂

3 एतत्स्नानम् ॐ] em., एतस्नानमौ KuGu₂,

एतस्नानमौ ॐ Gu₁Gu₃

3 देवेभ्यो न मम इति स्नानं] em., देवेभ्यो नम

इति स्नानं KuGu₁Gu₃, देवेभ्यः इति स्नानं नम

इति स्नानं Gu₂

4 मन्त्रान्ते] KuGu₂, मन्त्रान्ते Gu₁Gu₃

4 कर्मादि] KuGu₂, कर्मादिः Gu₁Gu₃

4 सन्धातव्यमिति वचनात्सूक्तान्तरमेव स्नाति]

em., सन्धातव्यमिति वचनात्सूक्तान्तरमेव स्नाति

Ku, सन्धातव्यमिति Gu₁Gu₃, सन्धातव्यमिति

वचनात्सुतान्तरमेव स्नाति Gu₂

4 °भाषायां] KuGu₁Gu₃, °भाषायां Gu₂

5 गणस्यादिः] KuGu₁Gu₃, गणस्यादिः Gu₂

6 सर्वत्रैवं] KuGu₁Gu₂, सर्वत्रैव Gu₃

6 °जानीयान्मन्त्र°] KuGu₁Gu₃,

°जानीयान्मन्त्र° Gu₂

7 मन्त्रगणो] KuGu₁Gu₃, मन्त्रगणे Gu₂

8 °गणस्यान्ते] KuGu₁Gu₃, °गणस्यान्ते Gu₂

8 °विधि] corr., °विधिः KuGu₁Gu₂Gu₃

9 ततः] KuGu₁Gu₃, ततः Gu₂

10 तत्रापि] KuGu₁, तत्रापि Gu₂

10 यतः] corr., यत KuGu₂, यत्र Gu₁Gu₃

11 वचनात्सूक्तान्तरमेव] em.,

वचनात्सूक्तान्तरमेव Ku^{ac}, वचनात्सूक्तान्तरमेव

Ku^{pc}Gu₁Gu₂, सूक्तान्तरमेव Gu₃

11 एतदाचमनीयम् ॐ] corr.,

एतदाचमनीयमौ Ku, एतदाचमनियं ॐ

Gu₁Gu₃, एतदाचमनियमौ Gu₂

11-12 देवेभ्यो न मम] em., देवेभ्यः Ku,

देवेभ्यो नमः Gu₁Gu₂Gu₃

12 यत्ते] KuGu₁Gu₃, यत्ते Gu₂

12 इत्यृचान्ते] KuGu₂, त्यृचान्ते Gu₁Gu₃

12 गणपत इत्यादि सर्वेषूपचारेषु] em.,

गणपतत्यादि ॥ इति सर्वेषूपचारेषु Ku, ॐ

गणपतत्यादिसर्वेषुत्पचारेषु Gu₁Gu₃, ॐ

गणपतत्यादि ॥ इति सर्वेषूपचारेषु Gu₂

6.12-7.1 पुनरा°] KuGu₁Gu₃, पुनरा° Gu₂

चमनीयम् । यस्ते गन्ध इति तिसृभिर्गन्धैरभिमन्त्र्य दद्यात् । ॐ भृगुर्ऋषिरनुष्टुभादि
 Gu₂ 3r छन्दः धाता देवता पुष्पाभिमन्त्रणे विनियोग इति स्मृत्वा श्रियं धातरिति त्युचेन सूक्तेन
 पुष्पं दद्यात् । न तं यक्ष्मेति सूक्तेन धूपं दद्यात् । यो विश्वत इत्युचान्ते दीपं दर्शयेत् ।
 Gu₃ 3v अर्घ्यपात्राज्जलं प्रणवेन नैवेद्ये निक्षिपेत् । शिवौ ते स्तामिति द्वाभ्यामभिमन्त्र्य ।
 देवस्य त्वेत्यर्धर्चेन ब्राह्मणस्थाने यथादैवतं गणपत्यादिना योजयित्वा देवतास्वरूपं 5
 ध्यात्वा अर्घ्यपात्राज्जलं हस्ते गृहीत्वा देवतार्थे नैवेद्यं निक्षिपेत् । ततः कर्ता ग्रासमुद्रां
 वामहस्तेन प्राणादिपञ्चमुद्राः प्रदर्श्य । ततो देवस्य स्वादुतृप्तिं विचिन्त्य । तत आचमनीयं
 दद्यात् । ततः करघृष्टिवस्त्रार्थे पुष्पं दद्यात् । ताम्बूलं दद्यात् । पुष्पाञ्जलित्रयं विकीर्य

1 यस्ते गन्धः PS 17.3.4-6 2 श्रियं धातः PS 19.48.17-19 3 न तं यक्ष्माः PS 19.24.1-3
 3 यो विश्वतः PS 13.5.7 4 शिवौ ते स्ताम् PS 16.4.8-9 5 देवस्य त्वा PS 5.40.1ab

1 यस्ते] KuGu₁Gu₃, जस्ते Gu₂
 1 गन्ध] KuGu₁Gu₂, गन्धं Gu₃
 1 तिसृभिर्गन्धैरभिमन्त्र्य दद्यात्] corr.,
 सुभिर्गन्धैरनुमन्त्र्यादद्यात् Ku,
 तिसृभिर्गन्धैरभिमन्त्र्य दद्यात् Gu₁Gu₃,
 तिसृभिर्गन्धैरभिमन्त्र्य दद्यात् Gu₂
 1 भृगुर्ऋषिरनुष्टुभादि] Ku, भृगुर्ऋषिरनुष्टुवादि
 Gu₁Gu₂Gu₃
 2 धाता देवता] KuGu₂, धाता ते देवता
 Gu₁Gu₃
 2 पुष्पाभिमन्त्रणे] Ku, पुष्पाभिमन्त्रणे
 Gu₁Gu₃, पुष्पाभिमन्त्रणे Gu₂
 2 °योग इति] corr., °योगः ॥ इति KuGu₂,
 °योगः Gu₁Gu₃
 2 श्रियं] Ku, श्रीयं Gu₁Gu₂Gu₃
 2 धातरिति त्युचेन सूक्तेन] em., धातुरित्युचेन
 सूक्तेन Ku, धातुरिति सूक्तेन Gu₁Gu₃,
 धातुरिति त्युचेन सूक्तेन Gu₂
 3 यक्ष्मेति] KuGu₁Gu₃, यक्ष्मे इति Gu₂
 3 विश्वत इत्युचान्ते] Ku, विश्वतइत्युचान्ते
 Gu₁Gu₃, विश्वत इत्युचा Gu₂
 3 दर्शयेत्] KuGu₁Gu₃, दद्यात् Gu₂
 4 शिवौ] Gu₂, सिवौ Gu₁Gu₃, ततः कर्ता
 शिवौ Ku
 5 त्वेत्यर्धर्चेन] Ku, त्वे इत्यर्धर्चेन Gu₁Gu₃,
 त्वे इत्यर्धर्चेन Gu₂
 5 योजयित्वा] KuGu₁Gu₃, योजयित्वा Gu₂
 5 देवतास्वरूपं] Gu₁Gu₃, देवस्वरूपं Ku,

देवस्यर्हृपं Gu₂
 6 अर्घ्यपात्राज्जलं] Gu₁Gu₂Gu₃,
 अर्घ्यपात्राज्जलं Ku
 6 गृहीत्वा] KuGu₁Gu₃, गृहीत्वा Gu₂
 6 देवतार्थे] em., देवतीर्थे KuGu₁Gu₃,
 देवतीर्थेन Gu₂
 6 नैवेद्यं] KuGu₂, नैवेद्ये Gu₁Gu₃
 6 निक्षिपेत्] Gu₁Gu₂Gu₃, निःक्षिपेत् Ku
 6-7 कर्ता ग्रासमुद्रां °°° प्राणादिपञ्चमुद्राः] Gu₂,
 कर्ता । समुद्रां वामहस्तेन विकचोत्पलसंनिभां
 कृत्वा परहस्तेन प्राणादिमुद्राः Ku, कर्ता
 प्राणादिपञ्चमुद्राः Gu₁Gu₃
 7 प्रदर्श्य] KuGu₁Gu₃, प्रदर्श्य Gu₂
 7 ततो] KuGu₁Gu₃, तत Gu₂
 7 °तृप्तिं] Gu₂, °तृप्तिन् Ku, °तृप्तिन् Gu₁,
 °तृप्तिन् Gu₃
 7 तत] KuGu₁Gu₃, ततः Gu₂
 7 आचमनीयं] KuGu₂, आचमनीय Gu₁Gu₃
 8 ततः] KuGu₂, om. Gu₁Gu₃
 8 °घृष्टिवस्त्रार्थे] Ku, °घृष्टिस्तार्थे Gu₁Gu₃,
 °घृष्टिवस्त्रार्थे Gu₂
 8 ताम्बूलं] Gu₁Gu₃, ताम्बूलं KuGu₂
 8 पुष्पाञ्जलित्रयं विकीर्य] Gu₁, ततः
 पुष्पाञ्जलित्रयं दद्यात् Ku (from ततः here to
 अर्घ्योपस्थाने विनियोगः below, Ku places
 the text in the margin), ततः पुष्पाञ्जलि
 त्रयं दद्यात् Gu₂, पुष्पाञ्जलित्रयं विकीर्य Gu₃

प्रदक्षिणनमस्कारौ कृत्वा । इति पञ्चोपचारपूजाविधिः ।

शङ्खे गन्धाक्षताम्बुदूर्वाफलं पूरयित्वा । हस्ते गृहीत्वा । ॐ गणक ऋषिर्निचूद्रायत्री
छन्दः महागणपतिर्देवता अर्घ्योपस्थाने विनियोग इति स्मृत्वा । गणपते गणवर्धन इति
सूक्ताभ्यां पठित्वा । ॐ गणपतये एतदर्घ्यं न मम इत्यर्घ्यं दत्त्वा । एवं मन्त्रेणोपस्थानं
5 कुर्यात् ।

तदनन्तरं पूर्ववदर्घ्यपात्रं गृहीत्वा । ॐ मेधातिथिर्ऋषिर्नुष्टुच्छन्दः पृथिवी देवता
अर्घ्योपस्थाने विनियोग इति स्मृत्वा । इहैव ध्रुवां सत्यस्य स्थूणेति द्वाभ्यां सूक्ताभ्यां
पठित्वा । एतदर्घ्यम् ॐ अनन्ताद्यष्टकुलनागेभ्यो न मम इत्यर्घ्यं दत्त्वा । एवमेवोप-

Gu₁ 7r,
Ni 3r

Ku 3r,
Gu₃ 4r

3 गणपते गणवर्धन PS 19.54.4-6, 7-9 7 इहैव ध्रुवाम् PS 3.20 7 सत्यस्य स्थूणा PS 7.6

1 प्रदक्षिणनमस्कारौ] KuGu₁Gu₃, प्रदक्षिणं
नमस्कारं Gu₂

1 °चारपूजाविधिः] Gu₃, °चारापूजाविधिः
Ku, °चारपूजाविधिः Gu₁, °चारपूजाविधि
Gu₂

2-3 शङ्खे °° इति स्मृत्वा ।] In Ku, these
sentences are distributed in various
places over the margins of f. 2v and 3r.
Gu₁Gu₃ present them in a different
arrangement: ॐ गणक ऋषिः निचूद्रायत्री
छन्दः महागणपतिर्देवता अर्घ्योपस्थाने
विनियोगः । इति स्मृत्वा ॥ शङ्खे
गन्धाम्बुक्षितदूर्वाः फलं पूरयित्वा । हस्ते
गृहीत्वा । Gu₂ shows the arrangement
we have adopted here, but inserts
before ॐ गणक the following: ॐ
गणपाति ॥

2 शङ्खे] KuGu₂, शङ्खे Gu₁Gu₃

2 गन्धाक्षताम्बुदूर्वाफलं] Gu₂,
गन्धाम्बुक्षितदूर्वाः फलं Ku, गन्धाम्बुक्षितदूर्वाः
फलं Gu₁Gu₃

2 पूरयित्वा] KuGu₁Gu₃, पूरयित्वा Gu₂

2 गृहीत्वा] NiKuGu₁Gu₃, गृहीत्वा Gu₂

2 °निचूद्रायत्री] em., °निचूद्रायत्री
NiKuGu₁Gu₃, °नीचूद्रायत्री Gu₂

3 छन्दः] NiKuGu₁Gu₃, छन्दो Gu₂

3 विनियोग इति स्मृत्वा] Ni, विनियोगः Ku,
विनियोगः । इति स्मृत्वा ॥ Gu₁Gu₃,
विनियोगः ॥ इति ध्यात्वा Gu₂

3 गणवर्धन] NiKuGu₂, गणवन्दन Gu₁Gu₃

4 न मम] em., नम NiKuGu₂, नमः
Gu₁Gu₃

4 इत्यर्घ्यं] Ku, इत्यदर्घ्यं NiGu₃, इत्यर्घ्यं
Gu₁, इतिर्घ्यं Gu₂

4 दत्त्वा । एवं] corr., दत्त्वा । एव NiKuGu₃,
दत्त्वाः । एव Gu₁, दद्याज्जेन Gu₂

4-5 मन्त्रेणोपस्थानं कुर्यात्] Ku, मन्त्रेण
उपस्थानं NiGu₂, मन्त्रेणो उपस्थानः ॐ
Gu₁Gu₃

6 पूर्ववदर्घ्यपात्रं] NiKuGu₁, पूर्ववदुदर्घ्यपात्रं
Gu₂, पूर्वदर्घ्यपात्रं Gu₃

6 गृहीत्वा] NiKuGu₁, गृहीत्वा Gu₂Gu₃

6 मेधातिथिर्ऋषि°] corr., मेधातिथिर्ऋषि
NiKuGu₁Gu₂Gu₃

6 °नुष्टुच्छन्दः] NiKuGu₁Gu₃, °नुष्टुच्छन्द
Gu₂

6 पृथिवी] NiKuGu₁Gu₃, पृथुवी Gu₂

7 विनियोग इति स्मृत्वा] Gu₁Gu₃, विनियोग
इति ध्यात्वा Ni, विनियोगः इति ध्यात्वा Gu₂,
विनियोगः Ku

7 स्थूणेति] NiGu₁Gu₂Gu₃, स्थूणा इति Ku

8 पठित्वा] NiKuGu₁Gu₃, om. Gu₂

8 एतदर्घ्यम् ॐ] NiKu, एतदर्घ्यमो ॐ

Gu₁Gu₃, एतदर्घ्यं ॥ ॐ Gu₂

8 अनन्ताद्यष्टकुलनागेभ्यो न मम] em.,

अनन्ताद्यष्टकुलनागेभ्यो नम NiGu₂,

अष्टकुलनागेभ्यो नम Ku,

अनन्ताद्यष्टकुलनागेभ्यो ऽर्घ्यं नमो

अनन्ताद्यष्टकुलनागेभ्यो ऽर्घ्यं नम Gu₁,

अनन्ताद्यष्टकुलनागेभ्यो नम ऽर्घ्यं नम Gu₃

8 इत्यर्घ्यं] NiGu₁Gu₃, इतित्यर्घ्यं Ku, इति
अर्घ्यं Gu₂

8.8-9.1 एवमेवोपस्थाय ।] NiGu₁Gu₂Gu₃,

स्थाय । ततो वर्धक्यादिना सुघट्टितं शुभकाष्ठं गृहीत्वा नानामङ्गलवाद्यादिपुरःसरं येन द्यौरुग्रेत्यृचा गर्ते तं धीरं निक्षिप्य । नमोऽस्तु सर्पेभ्य इति मन्त्रेणाशिषं दत्त्वा । एवमेव नमस्कारं कुर्यात् । ॐ ब्रह्मा ऋषिरनुष्टुप्छन्दः परमात्मा देवता हृदयाभिमन्त्रणे विनियोग इति चिन्तयित्वा यस्मात्कोशादित्यृचमुक्त्वा । ततस्तं गर्तं मृदा बालुकया वा पूरयेत् । ब्राह्मणानामाशीर्वादः । ततो वर्धक्यादिना शालां निर्वाह्य । शान्तिकर्मशालायां धव-
खदिरएरण्डपलाशकण्टकादिकाष्ठं वर्जयेत् ।

अथ शालाप्रमाणम् । चतुर्हस्तां चतुरस्रां हस्तमात्रोच्छ्रितां सुसमामवक्रां चतुष्कोणां

1-2 येन द्यौरुग्रे PS 4.1.4 2 नमोऽस्तु सर्पेभ्यः PS 19.22.1 4 यस्मात्कोशात् PS 19.35.3

एवमन्त्रेणोपस्थानं ॥ अनन्तं विततमिति आसिर्वादं Ku

1-2 ततो ॐ निक्षिप्य] Ku first gives these words in agreement with NiGu₁Gu₂Gu₃, then adds marginally what appears to be a gloss: ततः शालां गृहीत्वा येन द्यौरुग्रे इत्यृचा गर्ते विमुच्य After this, in the main body of the text, it adds the following sentences not found in any of our other mss.: शाला देविति द्वाभ्यां गर्त्तस्थितशालामृत्तिकया दृढिकरोति ॥ अनु सूर्यमिति शालायां हरिद्रादानं । गन्धद्वारामिति गन्धलेपनं ॥

1 सुघट्टितं] NiGu₁Gu₃, सुघट्टितं Ku, सुघटीतं Gu₂

1 काष्ठं] NiKuGu₂, काष्ठं Gu₁Gu₃

1 गृहीत्वा] NiKuGu₁Gu₃, गृहीत्वा Gu₂

1 पुरःसरं] NiKuGu₁Gu₃, पूरःसरं Gu₂

2 द्यौरुग्रेत्यृचा] NiGu₃, द्यौरुग्रेत्यृचा Ku,

द्यौरुग्रेत्यृचा Gu₁, द्यौरुग्रे इत्यृचा Gu₂

2 तं] NiKu, तं Gu₁Gu₃, om. Gu₂

2 सर्पेभ्य] NiKuGu₂, सर्पेभ्यो Gu₁Gu₃

2-3 एवमेव नमस्कारं] NiGu₃, एवमन्त्रेण नमस्कारं Ku, एवमेव नमस्कारं Gu₁, एवमन्त्रेणैव नमस्कारं Gu₂

3 ॐ] NiKuGu₂, om. Gu₁Gu₃

3 ब्रह्मा] NiGu₁Gu₂Gu₃, ब्रह्मा Ku

3 ऋषिरनु] NiKuGu₂, ऋषि अनु° Gu₁Gu₃

3-4 विनियोग इति] NiGu₂, विनियोगः इति

Ku, विनियोगः ॥ Gu₁Gu₃

4 चिन्तयित्वा] NiKu, om. Gu₁Gu₃,

चिन्तयित्वा Gu₂

4 दित्यृचमुक्त्वा] Ni, दित्यृचमुक्त्वा Ku,

दित्यृचं पठित्वा Gu₁Gu₃, दित्यृचमुक्त्वा Gu₂

4 ततस्तं] NiKuGu₁, ततस्तं Gu₁Gu₃,

ततस्तं Gu₂

5 ब्राह्मणानामाशीर्वादः] Ku,

ब्राह्मणानामाशीर्वादः Ni, ब्राह्मणानामाशीर्वादः

Gu₁, ब्राह्मणानामाशिषः Gu₂,

ब्राह्मणानामाशीर्वादः Gu₃

5 वर्धक्यादिना] NiKuGu₁Gu₃, वर्धक्यादिनां Gu₂

5 शान्तिकर्म°] NiGu₁Gu₂Gu₃, शान्तिकर्म° Ku

6 एरण्डपलाशकण्टकादि°] NiKu,

एरण्डकण्टकादि° Gu₁Gu₃,

एरण्डपलाशकण्टकादी° Gu₂

7 प्रमाणम्] NiKuGu₂, पाठप्रमाणञ्च

Gu₁Gu₃

7 चतुर्हस्तां चतुरस्रां] These words appear in reversed order in Gu₂

7 चतुर्हस्तां] NiGu₂, चतुर्हस्तं Ku, चतुर्हस्तां Gu₁, चतुर्हस्तां Gu₃

7 चतुरस्रां] NiKu, चतुर्हस्तां Gu₁, चतुरस्रां

Gu₂, चतुरस्रां Gu₃

7 मात्रोच्छ्रितां] NiGu₁Gu₂Gu₃,

मात्रोच्छ्रितां Ku

प्रागुदक्प्रवर्णां गोमयोपलिप्तां सुविचित्रितां वितानादिशोभितां शालां कृत्वा मण्डपं
कारयित्वेति ।

Gu₁ 7vGu₃ 4v

इति श्रीमन्नृसिंहचरणपरिचारकश्रीमन्महोपाध्यायश्रीधरविरचितायां
विवाहादिकर्मपञ्जिकायां बहिःशालाशुभविधिः समाप्तः ।

Ni 3v

1 प्रागुदक्प्रवर्णां] NiKu, om. Gu₁Gu₃,

प्रागुदक्प्रवर्णां Gu₂

1 गोमयोपलिप्तां] NiGu₂, गोमयोलिप्तां Ku,

गोमयोनोपलिप्तां Gu₁Gu₃

1 वितानादिशोभितां] NiKuGu₂^{PC},

वितानादिशोभिशोभितां Gu₁,

वितानादिशोभितां Gu₂^{ac},

वितानादिशोभिशोभितां Gu₃

1 शालां कृत्वा] Gu₂, om. NiKuGu₁Gu₃

2 कारयित्वेति] NiKuGu₁Gu₃, कारयेत् Gu₂

3 श्रीमन्नृसिंह] NiKu, श्रीमन्नृसिंह° Gu₁Gu₃,

श्रीमन्नृसिंह° Gu₂

4 विवाहादिकर्मपञ्जिकायां] NiKu,

विवाहकर्मपञ्जिकायां Gu₁Gu₃, om. Gu₂

4 बहिःशालाशुभविधिः] NiKu,

बहिःशालाविधिः Gu₁Gu₃, बहिःशालाविधिः

Gu₂

4 समाप्तः] Gu₂, समाप्ता NiKuGu₁Gu₃

(2)

कुमारीदर्शनादिकर्मत्रयम्

Ku 3v

श्रीनृसिंहं नमस्कृत्य वक्ष्ये कन्याप्रदर्शनम् ।
वरणस्य विधिं चैव सत्यवाचनकर्म च ॥

तत्रादौ कन्यादर्शनविधिं वक्ष्यामः ।

बहिःशालामण्डपस्य चतुर्षु कोणेष्वामपात्रमृत्तिकानिर्मितप्रदीपान् स्थापयेत् । तान्
घृतपूर्णानुज्ज्वलज्वलितैर्दीपान् कृत्वा । अथ दीपाधारमस्तके पूर्वोदिक्रमेणाविच्छिन्नैः 5
सूत्रैः सप्तावृतं वेष्टयेत् । केचित् त्रिवृतं वा ।

10.4-11.1 °°° समाप्तः । श्रीनृसिंहं °°°] Gu₁
misplaces between the colophon of the
preceding and the beginning of the
present chapter the following words
(see below, p. 19): उदत्कोटिनिभं देवं नृसिंहं
भक्तवत्सलं । नत्वा वाक्कायमनसैर्विधिं वक्ष्ये
धिवासनं ॥ ततो ज्योतिर्विदां सम्मतेदिवसे
विवाहादिकर्मणा यथाकथं सम्भारान्निष्पाद्य ॥
बहिःशालामण्डपं गत्वा ॥ ° ॥

1 °प्रदर्शनम्] NiKuGu₁, प्रदर्शन Gu₂
2 वरणस्य] KuGu₁Gu₂, वरस्य Ni
2 °कर्म च] Ni, °कर्मणी Ku, °कर्मणि Gu₁,
कर्मणि Gu₂
3 °विधिं वक्ष्यामः] NiKu, °विधिः Gu₁ (see
below, p. 13), °विधि वक्ष्यामः Gu₂
4 °मण्डपस्य चतुर्षु] NiKuGu₁,
°मण्डपच+तु+र्षु Gu₂
4 °पात्रमृत्तिकानिर्मितप्रदीपान्] NiGu₂,

°पात्रनिर्मितमृत्तिकादिप्रदीपान् Ku,
°पात्रमृत्तिकानिर्मितप्रदीपान् Gu₁
4-5 तान् घृतपूर्णानुज्ज्वलज्वलितैर्दीपान्] em.,
तान् घृतपूर्णानुज्ज्वलज्वलितैर्दीपान् Ni, तान्
घृतपूर्णान् ज्वलितैर्दीपान् Ku, तानमृतपूर्णं
उज्ज्वलज्वलितैः Gu₁, तान्
घृतपूर्णानुज्ज्वलवत्तिभिः प्रज्वलितान्दीपान्
Gu₂
5 कृत्वा] NiKuGu₁, कारयेत् Gu₂
5 अथ दीपाधारमस्तके] NiKuGu₂,
तत्राधारमस्तके Gu₁
5 °क्रमेणाविच्छिन्नैः] Gu₁Gu₂,
°क्रमाविच्छिन्नैः Ni, °क्रमेणाविच्छिन्नैः Ku
6 सूत्रैः] NiKuGu₁, om. Gu₂
6 सप्तावृतं] NiKuGu₂, स्तप्तवृतं Gu₁
6 केचित् त्रि°] corr., केचि त्रि° NiKuGu₂,
केचिन्त्रि° Gu₁

मण्डपस्य पूर्वभागे धान्यपुञ्जोपरि जलकुम्भं स्थापयेत् । तदुपरि सहकारपल्लवं दत्त्वा । तदुपरि तण्डुलपात्रं नारिकेलफलं प्राङ्मौलिं प्रत्यङ्मूलं स्थापयित्वा । तस्य पश्चिमे आचार्यस्यासनं कल्पयेत् ।

5 ततः कुमारीमलंकारादिना यथाविभवानुसारेण मण्डयित्वा आचार्यस्योत्तरे पूर्वा-
भिमुखीमुपवेश्य । ततः कर्ता तामाचमनाभ्युक्षणं कारयित्वा । वरकन्ययोः पित्रयोः स्वी-
कारवाचनं कृत्वा ।

Gu₂ 4v

अस्मदमुकशर्मणः पुत्रं युष्मद्दुहितरं देहि । स वदेदारोग्यमप्रवासी लग्नकाले चोप-
स्थितं दातुमिति । ततः कर्ता मितादीन् पूजयेत् । तदनन्तरं कर्ता कन्यां हिरण्यवर्णेति
सूक्तेन स्नापयित्वा । सुवर्णनारिकेलफलक्रमुकताम्बूलगन्धपुष्पशङ्खाभरणवस्त्राण्यानीय ।
10 कन्यायाः पुरतः स्थापयित्वा । यत्ते वास इत्यृचाभिमन्त्र्य वासो दत्त्वा । अपराणि सर्वाणि
कन्यायां दद्यादिति ।

Gu₁ 8r

Ni 4r

8 हिरण्यवर्णाः PS 1.25 10 यत्ते वासः PS 16.4.6

1 °पुञ्जोपरि] NiGu₁, °पुञ्जोपरि Ku,
°पुञ्जोपरि Gu₂

1-2 तदुपरि °°° स्थापयित्वा ।] Gu₂ omits
this sentence due to eyeskip

1 °पल्लवं] NiKu, lac. Gu₁, °पल्लवं Gu₂

2 दत्त्वा] corr., दत्त्वा NiKuGu₂, lac. Gu₁

2 तण्डुलपात्रं] NiKu, lac. Gu₁, om. Gu₂

2 °फलं] Ni, °फलतं Ku, lac. Gu₁, °फलं च
Gu₂

2 प्राङ्मौलिं प्रत्यङ्मूलं] corr., प्राङ्मौलिं प्रत्यङ्मूलां

Ni, प्रान्मौलिं प्रत्यङ्मूली Ku, lac. Gu₁,

प्राङ्मौलिं प्रत्यङ्मूलं Gu₂

3 आचार्यस्यासनं] NiKu, आचार्यासनं Gu₁,

आचार्यस्यसनं Gu₂

3 कल्पयेत्] NiGu₁Gu₂, कल्पयित्वा Ku

4 ततः] NiKuGu₂, om. Gu₁

4 °कारादिना] em., °कारादिनां NiKuGu₁,

°कारादि Gu₂

4 °विभवानुसारेण] Gu₁, °विभवानुसारेण Ni,

°विभवानुसारेण Ku, °+शक्त्य+नुसारेण Gu₂

4 °स्योत्तरे] NiKuGu₁, °स्य उत्तरे Gu₂

5 °मुपवेश्य] NiKuGu₁, °मुपविश्य Gu₂

5 ततः] NiKuGu₂, om. Gu₁

5 कारयित्वा] corr., कृत्वा NiKuGu₂,

ककारयित्वा Gu₁

5 पित्रयोः] NiGu₁, पित्र्योः Ku, पित्रोः Gu₂

6 °वाचनं] KuGu₁, वाचन Ni, °वचनं Gu₂

7 अस्मदमुक°] Gu₁, अस्मत् अमुक° NiKu,
अमुकशर्मन् अमुक° Gu₂

7 °दुहितरं] NiKu, °दुहितरं Gu₁Gu₂

7 स वदेदा°] corr., सोऽवदत् आ° NiKu,

सोऽवददा° Gu₁, स वदेत् आ° Gu₂

8 °स्थितं] NiKuGu₂, °स्थितुं Gu₁

8 दातुमिति ।] NiKuGu₂, दातुं । Gu₁

8 ततः कर्ता मितादीन्] NiKu, कर्ता मितादीन

ततः Gu₁, ततः कर्ता मितादीन Gu₂

8 कर्ता] corr., कर्ता NiKuGu₂, om. Gu₁

8 कन्यां] NiGu₁, कन्या KuGu₂

8 हिरण्यवर्णेति] NiKuGu₂, हिरण्यवर्णेति

Gu₁

9 सूक्तेन] NiKuGu₂, मन्त्रेण Gu₁

10 पुरतः] NiKuGu₂, पुरः Gu₁

10 इत्यृचाभिमन्त्र्य] NiKuGu₂, त्यृचाभिमन्त्र्य

Gu₁

10 दत्त्वा] corr., दत्त्वा NiKuGu₁Gu₂

10 अपराणि] NiKuGu₂, एतानि Gu₁

10 सर्वाणि] NiGu₁Gu₂, om. Ku

11 कन्यायां] NiKuGu₁, कन्याया Gu₂

11 दद्यादिति] NiGu₁Gu₂, दद्यात् Ku

Ku 4r ततस्तां सुभगाः स्त्रियो गृहं नीत्वा वासादिना परिधाप्य । तस्या अञ्जलौ सफलं तण्डुलं पूरयित्वा । पुनर्मण्डपे आचार्यस्योत्तरतः प्रवेशयेत् । तत आचार्यस्तां गन्धपुष्पैः स्वस्वमन्त्रेण दद्यात् । ततो मङ्गलारोपणम् । अर्यमणमिति द्वाभ्यामाशिषदानम् ।

ततः सहस्राक्षेणेत्यृचा वरायाशिषं दातुं स्थापयति । ततो रक्षां कृत्वा गृहं प्रवेशयेत् । ततः सुभगाः स्त्रियो मङ्गलान्याचरन्ति । इति कन्यादर्शनविधिः ।

Gu 2 5r अथ वरणविधिः । अहतवस्त्रयुगं गन्धमाल्यमुद्रिकाकुण्डलदूर्वाक्षतयज्ञोपवीतताम्बूल- नारिकेलफलक्रमुकफलानि । एवं पयःपेटी । वरस्य पादप्रक्षालनार्थं शरावादिपात्रम् । एतानुपकल्प्य । ततः कन्यादाता वरमानेतुं शङ्खादिमङ्गलवाद्यपुरःसरं ब्राह्मणैः सह गत्वा । वराय गन्धमाल्यादिनाभ्यर्च्य । नारिकेलफलं हस्ते दत्त्वा पुनस्तेनैव प्रकारेण वरमानीयाचम्य कर्तुरुत्तरतः पूर्वाभिमुखमुपवेश्य । ततः कन्याभ्रातादयो मृत्तिकादिपात्रे वरस्य पादौ पयःपेटीजलेन जलेन च प्रक्षालयन्ति । ततः कन्यादाता वरस्य वरणाय

3 अर्यमणम् PS 18.2.7-8 4 सहस्राक्षेण PS 1.62.3

1 ततस्तां] NiKuGu₁, ततःस्तां Gu₂
 1 सुभगाः] corr., सुभगा NiKuGu₁Gu₂
 1 वासादिना] Ni, वस्त्रादिना Ku, वासादिनां Gu₁, वस्त्रादीन् Gu₂
 1 °स्या अञ्ज°] em., °स्याञ्ज° NiKuGu₁Gu₂
 1-2 °फलं तण्डुलं] NiKuGu₂, °फलतण्डुलं च Gu₁
 2 आचार्यस्तां] NiKuGu₁, आचार्यस्तस्यै Gu₂
 2 °पुष्पैः] NiKuGu₁, °पुष्पं Gu₂
 3 °रोपणम् । अर्यमणमिति] Between these two sentences, Ni and Ku insert with minor variants the verse भूमिं दीपं etc., that occurs in all mss. in ch. 3, p. 46
 3 °माशिष°] NiKuGu₁, °माशिष° Gu₂
 4 ततः] NiKuGu₂, तत Gu₁
 4 सहस्राक्षेणेत्यृचा] NiKuGu₁, शहस्राक्षेणेत्यृच Gu₂
 4 स्थापयति] NiGu₁Gu₂, स्थापयेत् Ku
 5 ततः] NiKu, om. Gu₁, ततो Gu₂
 5 सुभगाः] corr., सुभगा NiKuGu₁Gu₂
 5 °विधिः] NiKuGu₂, °विधिः +sec. m. इतीकनादर+ Gu₁
 6 वरणविधिः] NiKu, वरणविधिं वक्ष्यामः Gu₁ (see above, p. 11), वरणविधि Gu₂
 6 अहतवस्त्रयुगं] Ku, {अथ}अहतवस्त्रयुगं Ni, अहतवस्त्रं युगं Gu₁, अहतवस्त्रयुगं Gu₂
 6 °माल्यमुद्रिका°] NiKuGu₁, °माल्यामुद्रिकान् Gu₂
 7 °नारिकेलफलक्रमुकफलानि] NiKu,

°नारिकेलक्रमुकफलानि Gu₁,
 °नारिकेलफलनारिकेलफलक्रमुकफलानि Gu₂
 7 एवं पयःपेटी] Ku, एकं पयःपेटी Ni, om. Gu₁, एका पयपेटी Gu₂
 8 वरमानेतुं] corr., वरानेतुं NiKuGu₁, वरमानेतु Gu₂
 9 वराय] NiKuGu₁, वरं Gu₂
 9 °दिनाभ्यर्च्य] corr., °दीनभ्यर्च NiGu₁, °दीनभर्च्य Ku, °दिनाभ्यर्च्य Gu₂
 9 दत्त्वा] corr., दत्त्वा NiKuGu₁, हत्वा Gu₂
 10 वरमानीयाचम्य] NiKuGu₁, वरमानयेत् ॥ वर आचम्य Gu₂
 10 कर्तुरुत्तरतः] NiGu₂, कर्तुरुत्ततः KuGu₁
 10 पूर्वाभिमुखमुपवेश्य] Gu₁, पूर्वाभिमुखोप° Ni, पूर्वाभिमुखीमुप° Ku, पूर्वाभिमुख उपवेशेत् Gu₂
 10 कन्याभ्रातादयो] Gu₂, कन्याभ्रातादयः NiKuGu₁
 10 मृत्तिकादि°] Gu₁, मृत्तिकादि° NiKu, मृत्तिकादि° Gu₂
 11 पयःपेटीजलेन] NiKu, पयःपेटियलेन Gu₁, पयपेटीजलेन Gu₂
 11 जलेन च] NiGu₂, om. Ku, यलेन च Gu₁
 11 प्रक्षालयन्ति] em., प्रक्षालयति NiKuGu₁, प्रक्षालयेत् Gu₂
 11 कन्यादाता व°] NiGu₂, कन्यादातुं व° Ku, कन्यादातुर्व° Gu₁
 11 वरणाय] NiKuGu₁, वरणार्थं Gu₂

ब्राह्मणान् प्रार्थयेत् । ते शुभमस्त्विति वदन्ति ।
अथ सङ्कल्पः ।

Ni 4v

ॐ विष्णुर्विष्णुर्विष्णुः ।
शुक्लाम्बरधरं विष्णुं शशिवर्णं चतुर्भुजम् ।
प्रसन्नवदनं ध्यायेत्सर्वविघ्नोपशान्तये ॥
स्मृते सकलकल्याणभाजनं यत्र जायते ।
पुरुषस्तमजं नित्यं ब्रजामि शरणं हरिम् ॥
शङ्खचक्रगदापाणे द्वारकानिलयाच्युत ।
गोविन्द पुण्डरीकाक्ष रक्ष मां शरणागतम् ॥

Ku 4v

10 अद्य ब्रह्मणो द्वितीयपरार्धे श्वेतवाराहकल्पे वैवस्वतमनोरष्टाविंशतितमे चतुर्युग-
स्य कलेः प्रथमपादे । एकनवत्यधिकषट्शतोत्तरचतुःसहस्रपरिमितेऽब्दे । यथानामसं-
वत्सरे । अमुकायने । अमुक ऋतौ । अमुके मासि । अमुकपक्षे । अमुकतिथौ । अमुक-
नक्षत्रे । अमुकराशिस्थिते श्रीभास्करे । अमुकराशिस्थिते श्रीचन्द्रमसि । एवं यथास्थाना-

Gu 1 9r

Gu 2 5v

4-5 The same verse is found in at the beginning of several *parvans* of the Mahābhārata, although always relegated to the apparatus in the critical edition. It is also found elsewhere.

6-7 The same verse is found in as Viṣṇupurāṇa 5.17.17 and in the critical edition of the Mahābhārata, under 2.72.36*630.

8-9 The same verse is found in the crit. ed. of the Mahābhārata, under 2.61.40*547.

1 ब्राह्मणान्] ब्राह्मणा{या}न् Ni, ब्राह्मणान्
KuGu₁, ब्राह्मणाय Gu₂
1 शुभमस्त्विति वदन्ति] NiKuGu₁, शुभमस्तु
वदेयुः Gu₂
2 अथ] NiKu, ततः Gu₁
4 विष्णुं] KuGu₂, विष्णुः NiGu₁
4 चतुर्भुजम्] NiKuGu₂, चतुर्भुजं Gu₁
5 प्रसन्नं] NiKuGu₁, प्रमनं Gu₂
6 स्मृते °°° जायते ।] This whole hemistich
is omitted in Gu₂
8 द्वारका°] NiKuGu₁, द्वारिका° Gu₂
9 शरणागतम् ॥] KuGu₁, शरणागतम् ॥ ॐ
विष्णुर्विष्णुर्विष्णुः । Ni, शरणाङ्गतं ॥ Gu₂
10 श्वेत°] NiKuGu₂, श्वत° Gu₁
10 वैवस्वतमनोर°] NiKuGu₁, वैवश्वतमनेर°
Gu₂
10 °विंशतितमे] em., °विंशतितमः
NiKuGu₁, °विंशतितम Gu₂
10-11 चतुर्युगस्य] NiKuGu₂, चतुयुगस्य Gu₁

11 कलेः प्रथमपादे ।] NiGu₁, कले प्रथमपादे ॥
Ku, कले ॥ प्रथमे पादे ॥ Gu₂
11 एकनवत्यधिकषट्°] NiKu,
अमुकाधिकसप्तषण्णवत्यधिकषट्° Gu₁,
एकानवत्यधिकषट्° Gu₂
11 ऽब्दे] NiGu₁, ऽद्रे Ku, अऽब्दे Gu₂
12 अमुक ऋतौ] Ni, अमुका ऋतौ Ku,
अमुकाकर्त्तौ Gu₁, अमुकतिथौ Gu₂^{ac}, अमुकतौ
Gu₂^{pc}
12 अमुके मासि] NiKuGu₂, अमुकमास्य Gu₁
12-13 °तिथौ । अमुक°] Between these two
items, only Ni includes अमुकवासरे
13 अमुकराशिस्थिते] NiKu, अमुकस्थिते Gu₁,
अमुकरासौ स्थिते Gu₂
13 अमुकराशिस्थिते श्रीचन्द्रमसि] corr.,
अमुकराशिस्थिते श्रीचान्द्रमसि NiKuGu₁,
अमुकरासौ स्थिते श्रीचन्द्रमसि Gu₂

वस्थितेषु भौमादिग्रहयोगलग्नकरणमुहूर्तकांशकेषु । एवंगुणविशेषणविशिष्टायां पुण्याहः-
पुण्यतिथौ । इह पृथिव्यां जम्बुद्वीपे भरतखण्डे । भारते वर्षे । उत्कले देशे । मेरोर्दक्षिणतः ।
महोदधेरुत्तरतः । श्रीविरजापुरुषोत्तमयोरन्तराले । श्रीदेवब्राह्मणचरणसंनिधौ । अमुक-
सगोत्रोऽमुकदेवशर्मा कन्यादानकर्माहं कुर्वीय । इति सङ्कल्पः ।

Ni 5r श्रीभगवतो वासुदेवस्य प्रीतये ब्राह्मणाय आसनं ददामि । ब्राह्मणाय पादासनं 5
ददामि । ब्राह्मणाय अर्घ्योदकं ददामि । ब्राह्मणाय गन्धं ददामि । ब्राह्मणाय पुष्पं ददामि ।
ब्राह्मणाय अर्चनीयं ददामि । ब्राह्मणं नारायणमुपकल्पयामि । अर्चितं स्वर्चितमस्तु ।

नमोऽस्त्वनन्ताय सहस्रमूर्तये सहस्रपादाक्षिशिरोरुबाहवे ।
सहस्रनाम्ने पुरुषाय शाश्वते सहस्रकोटीयुगधारिणे नमः ॥
नमो ब्रह्मण्यदेवाय गोब्राह्मणहिताय च ।
जगद्धिताय कृष्णाय गोविन्दाय नमो नमः ॥

10

8-9 The same verse is found in the critical edition of the Mahābhārata, under 13.135.142d*635.

10-11 The same verse is found in the Viṣṇupurāṇa 1.19.65, the Nārada-
purāṇa 1.4.61, and in the crit. ed. of the Mahābhārata, under 2.47.60b*93 and 13.135.142d*639.

1 *करण°] KuGu₁Gu₂, om. Ni
1-2 एवंगुणविशेषणविशिष्टायां
पुण्याहःपुण्यतिथौ ।] NiKu, om. Gu₁,
एवंगुणविशेषणविशिष्टायां पुण्यतिथौ । Gu₂
2 जम्बुद्वीपे] KuGu₁Gu₂, जम्बुद्वीपे Ni
2 भरतखण्डे] NiGu₁Gu₂, उत्तर+त+खण्डे
Ku
2 भारते वर्षे] Ku, भारते व{त्त}र्षे Ni, भारते
व{रसे}र्षे Gu₁, भारथे वर्षे Gu₂
3 महोदधेरुत्तरतः] Ni, महोदधिऋत्तरतः
KuGu₁, महोदधिऋत्तरत Gu₂
3 *पुरुषोत्तमयोरन्तराले । श्रीदेव°] NiGu₂,
*पुरुषोत्तमयोरन्तराले । अमुकनदीतीरे ।
श्रीअमुकदेव° Ku, पुरुषोत्तमयोरन्तराले ।
श्रीअमुकदेव° Gu₁
4 *सगोत्रोऽमुकदेवशर्मा] corr., *सगोत्र
अमुकदेवशर्मा Ni, *सगोत्र अमुकदेवशर्मा Ku,
*सगोत्र अमुकसर्मा Gu₁, *शगो{त्र}त्रोऽमुकशर्मा
Gu₂
4 कन्यादानकर्माहं] KuGu₁, कन्यादानकर्माहं
Ni, कन्यादानमहं Gu₂
5 ददामि] NiGu₁Gu₂, ददानि Ku

6 ददामि] NiGu₁Gu₂, ददानि Ku
6 ब्राह्मणाय अर्घ्योदकं] NiKuGu₁,
ब्राह्मणयऽर्घ्योदकं Gu₂
6 ददामि] Gu₁Gu₂, ददा{स}मि Ni, ददानि
Ku
7 अर्चनीयं ददामि ।] NiKuGu₁, om. Gu₂.
Gu₁ reads in the margin, with
(misplaced) indication to insert after
this punctuation: +नमो स्त्वनन्ताया पाठेत्
२+ See just below
7 ब्राह्मणं] NiKu, ब्राह्मण Gu₁Gu₂
8-11 नमो °°° नमो नमः ॥] Gu₁ omits all
but the first words of these verses; even
these few words are inserted in the
wrong place (see just above)
8 नमो] NiGu₁Gu₂, ॐ नमो Ku
8 *पादाक्षि°] KuGu₂, *पादाक्ष° Ni,
lac. Gu₁
9 *युगधारिणे] NiGu₂, युवधारिणे° Ku,
lac. Gu₁
10 ब्रह्मण्य°] NiKu, lac. Gu₁, ब्रह्मण्य° Gu₂

- ततः कुण्डलमुद्रिकानारिकेलफलक्रमुकफलताम्बूलगन्धपुष्पयज्ञोपवीतसहितं वस्त्र-
युगं गृहीत्वा । कन्यादाता वदति । अमुकसगोत्रं अथर्ववेदान्तर्गतपिप्पलादशाखैकदेशा-
ध्यायिनं अमुकदेवशर्माणं ब्राह्मणं गन्धपुष्पाद्यर्चितम् । अमुकसगोत्रस्यामुकशर्मणो मम
दुहितरममुकादेवीं कन्यां विवाहयितुमनेन वासोयुगलेन कुण्डलमुद्रिकादिसहितेन वर-
त्वेन त्वामहं वृणे । इत्युक्त्वा तद्वस्त्रादिकं वरस्य हस्ते दद्यात् । स च वृतोऽस्मीति
प्रतिवचनं ददाति । तद्वस्त्रयुगं समन्त्रकं परिधाप्य । गन्धपुष्पं गृहीत्वा पूर्वकृताशिषं
गृह्णाति । ततो ब्राह्मणानामर्घ्यदानम् । ततो मङ्गलारोपणम् । इहैव स्तमित्युक्त्वा वराया-
शिषं दत्त्वा । इति वरणविधिः ।
- अथ वाग्दानविधिः । गन्धपुष्पाक्षतफलजलतिलकुशसहितं शङ्खादिपात्रे गृहीत्वा
वाक्यं वदेद्दाता । ॐ विष्णुर्विष्णुर्विष्णुः । अद्य इहेत्यादिविशिष्टभूप्रदेशे अमुकमासि ।
अमुकपक्षे । अमुकवासरे । अमुकतिथौ । अमुकनक्षत्रे । अमुकराशिस्थिते श्रीभास्करे ।

7 इहैव स्तम् PS 18.3.1

- 1 कुण्डलमुद्रिकानारि°] NiKuGu₁,
कुण्डलमुद्रिकां नारि° Gu₂
1-2 °यज्ञोपवीतसहितं वस्त्रयुगं] corr.,
°यज्ञोपवीतं वस्त्रयुगं NiKuGu₁,
°यज्ञोपवीतसहितं वस्त्रयुगं Gu₂
2 °गोत्रं] NiKuGu₁, गोत्र° Gu₂
2 °पिप्पलाद°] NiKuGu₁, °पिपलाद° Gu₂
3 °ध्यायिनं] NiKuGu₁, °ध्यायिन Gu₂
3 °शर्माणं] NiKu, °शम्माणं Gu₁
3 °गोत्रस्यामुकशर्मणो] corr., °गोत्रं
अमुकशर्मणो Ni, °गोत्रस्य अमुकशर्मणो Ku,
°गोत्रः अमुकशर्मणो Gu₁, °गोत्रस्याऽमुकशर्मणो
Gu₂
4 °मुकादेवीं] NiKuGu₂, °मुदेवीं Gu₁
4 विवाहयितुमनेन] NiKu, विवाहैतुमनेन
Gu₁, विवाहयितुं अनेन Gu₂
4 वासोयुगलेन] corr., om. NiKuGu₁,
वासोजुगलेन Gu₂
4 °मुद्रिकादि°] Ni, °मुद्रिका° KuGu₁Gu₂
5 वरस्य हस्ते] NiKuGu₂, वरहस्ते Gu₁
5 स च] NiKuGu₁, वरो Gu₂
6 ददाति] NiKuGu₁, वदाति Gu₂
6 तद्वस्त्रयुगं] NiKu, तद्वस्त्रं युगं Gu₁,
तद्वस्त्रयुगं Gu₂
6 °धाप्य] NiKuGu₁, °धापयेत् Gu₂
6 °पुष्पं] NiKuGu₁, °पुष्प Gu₂
6 गृहीत्वा पूर्वकृताशिषं] NiKuGu₂,
गृहीत्वाशिषं Gu₁
7 गृह्णाति] NiGu₁, गृह्णाति Ku, गृह्णियात्
Gu₂
7 ततो ब्रा°] NiKuGu₂, ब्रा° Gu₁
7-8 इहैव °°° दत्त्वा ।] This sentence is
omitted in Gu₂ due to eye-skip
7 स्तमित्युक्त्वा] NiP^cGu₁, स्तमित्युक्त्वा Ni^{ac},
स्तमित्युक्त्वा Ku, lac. Gu₂
7-8 वरायाशिषं] NiKu, वराय शिषं Gu₁,
lac. Gu₂
8 °विधिः] NiKu, °विधि समाप्ता Gu₁,
°वीधिः Gu₂
9 वाग्दानविधिः] NiKu, वाग्दानं Gu₁,
वाग्दानविधि Gu₂
9 शङ्खादि°] KuGu₁Gu₂, शङ्ख्यादि° Ni
9 °पात्रे] NiKuGu₁, °पात्रं Gu₂
10 वाक्यं] NiKuGu₁, वक्यं Gu₂
10 वदेद्दाता] NiKuGu₁, दाता वदेत् Gu₂
10 ॐ विष्णुर्विष्णुर्विष्णुः] NiKuGu₂, ॐ
विष्णुः Gu₁
10 अद्य इहेत्यादि°] Gu₂, अद्य इह Ni, अद्य इह
पुण्ये हनि Ku, ऽद्य Gu₁
10 °विशिष्टभूप्रदेशे] NiKuGu₂, °विशिष्टभूमौ
प्रदेशे Gu₁
10 अमुकमासि] Ku, अमुके मासि Ni,
अमुकमास्य Gu₁, अमुके मासि Gu₂
11 अमुकवासरे] NiKuGu₂, ऽमुकवासरे Gu₁
11 अमुकराशिस्थिते] Ku, अमुकराशिःस्थिते

अमुकराशिस्थिते श्रीचन्द्रमसि । एवं यथास्थानावस्थितेषु भौमादिग्रहयोगलग्नकरण-
मुहूर्तकांशकेषु । एवंविशेषणविशिष्टायां पुण्याहःपुण्यतिथौ । अमुकसगोत्रायाथर्ववेदा-
Gu₂ 6v न्तर्गतपिप्पलादशाखैकदेशाध्यायिने अमुकदेवशर्मणे ब्राह्मणाय चित्रादिरोगरहिताया-
क्लीबायापतितायाप्रवासिने यथाकालोपस्थायिने अमुकसगोत्र-अमुकशर्मा मम दुहित-
Gu₁ 10r रममुकसगोत्राममुकादेवीं कन्यां विवाहयितुं विवाहकाले ब्राह्मणसन्निधौ कर्तव्ये तदङ्ग- 5
तया गृह्योक्तविधिना तुभ्यमहं दास्यामि सत्यां सत्यां सत्यां वाचमहं प्रतिजाने । इत्युक्त्वा
भूमौ जलं निक्षिप्य कुशद्वयं वरस्य हस्ते दद्यात् । ब्राह्मणानामाशीर्वादः । ततो रक्षाकरण-
मितादिविसर्जने भवतः ।

कथितं मेऽत्र वाक्यानि कुमारीदर्शनादिकम् ।
आदावेतत् त्रयं कर्म पश्चात्कुर्याधिवासनमिति ॥

10

इति श्रीमन्नुसिंहचरणपरिचारकश्रीमन्महोपाध्यायश्रीधरविरचितायां
विवाहादिकर्मपञ्जिकायां कुमारीदर्शनादिकर्मत्रयं समाप्तम् ।

Ni, ऽमुकराशिस्थिते Gu₁, अमुकराशीस्थिते
Gu₂
1 °राशि°] Gu₁, °रा{रो}शौ° Ni, °राशौ°
Ku, °रासौ° Gu₂
1 °चन्द्रमसि] em., °चान्द्रमसि
NiKuGu₁Gu₂
1-2 °ग्रहयोगलग्नकरण°] Ku,
°ग्रह{योग}लग्नयोगकरण° Ni,
°ग्रहलग्नयोगकरण° Gu₁, °ग्रहयोगलग्न° Gu₂
2 °विशेषण°] NiGu₁Gu₂, °विधिविशेषण°
Ku
2 °विशिष्टायां] NiKuGu₁, °विशिष्टाया Gu₂
2 पुण्याहःपुण्यतिथौ] NiKu, पुण्याहपुण्यतिथौ
Gu₁, पुण्यतिथौ Gu₂
3 °पिप्पलाद°] NiKu, °पैप्पलाद° Gu₁,
°पिपलाद° Gu₂
3 °शाखैक°] NiKuGu₂, °शाकैक° Gu₁
3 अमुकदेवशर्मणे] NiKuGu₂, अमुकशर्मणे
Gu₁
4 °कालोप°] NiKuGu₁, °कालौप° Gu₂
4 अमुकसगोत्र-अमुकशर्मा] NiGu₁Gu₂,
अमुकशर्मणे Ku
5 °देवीं] NiKu, °देवी Gu₁Gu₂

5 विवाहयितुं] NiKuGu₂, विवाहैतुं Gu₁
5 °सन्निधौ] NiKuGu₁, °सनिधौ Gu₂
6 गृह्योक्त°] NiKu, गृह्योक्त° Gu₁Gu₂
6 सत्यां सत्यां सत्यां] NiGu₂, सत्यां सत्यां
KuGu₁
7 ब्राह्मणानामा°] NiKuGu₂, ब्राह्मणानामा°
Gu₁
7 °वादः ।] Ku inserts hereafter:
व्यवहारस्तु प्रथमया मातृवस्त्रदानं ॥
7-8 रक्षाकरण°] corr., रक्षादिकरणं Ni,
रक्षाकरणं KuGu₁Gu₂
9 मेऽत्र] Ku, मेऽत Ni, मेऽत्रऽ Gu₁, मे अत्र
Gu₂
9 वाक्यानि] NiKuGu₁, वाक्यं च Gu₂
10 आदावेतत् त्रयं] Ku, आदावेत{न्त}त्रयं Ni,
आदावेतन्त्रयं Gu₁, आदावेतत्रयं Gu₂
10 °त्कुर्याधिवासनमिति ॥] NiGu₁,
°त्कुर्याधिधात्मनं इति ॥ Ku, °कुर्याऽधिवासनं ॥
Gu₂
11-12 श्रीमन्नुसिंहचरण °°° कर्मपञ्जिकायां]
NiKuGu₂, श्रीधरविरचितायां कर्मपञ्जिकायां
Gu₁

(3)

अधिवासविधिः

Ni 6r उद्यत्कोटीनिभं देवं नृसिंहं भक्तवत्सलम् ।
नत्वा वाक्कायमनसैर्विधिं वक्ष्येऽधिवासनम् ॥

Ku 6r तत्रादौ होतादीनां यो यस्मिन् नियुक्त एतेषां यानि लक्षणानि यानि नियमादीनि
तान्याह ।

भवन्ति यस्य चत्वारो ब्राह्मणाः कर्मवाहकाः ।
एकस्तेषां भवेत्कर्ता सदस्या इतरे त्रयः ॥
ऋत्विक्कर्ता तथा ब्रह्मा होता याजक एव च ।
एतानि कर्तृनामानि कथितानि मनीषिणा ॥

5

1-2 उद्यत्कोटी °°° वक्ष्येऽधिवासनम् ॥] Gu₁
omits the verse here, but had inserted
it above, at the end of the
Bahihśāla(śubha)vidhi (p. 11), together
with some prose materials not traced
in the other mss. The readings are
quoted from that place.

1 उद्यत्कोटी°] Gu₂, उद्यत्कोटि° NiKu,
उदत्कोटि° Gu₁

1 नृसिंहं] NiKuGu₁, नृसिंहं Gu₂

2 वाक्कायमनसैर्विधिं] Gu₁Gu₂,

वाक्कायमनसैर्विधि Ni, वाक्यामनसैर्विधि Ku

2 वक्ष्ये] NiGu₁, वक्षे KuGu₂

2 °वासनम्] NiGu₁Gu₂, °नासनं Ku

3-4 तत्रादौ °°° तान्याह ।] Gu₁ omits this
portion, replacing it by the following:
मण्डपस्य पूर्वभागे धान्यराशीवुपरि उदककुम्भं

निधाय तदुपरि च्यतपल्लवं तदुपरि नारिकेलफलं
प्राङ्गौलि प्रत्यङ्गु{ख}लं दत्वा । तत पश्चिमे

होताद्यासनं कल्पयित्वा ॥ कर्तुराद्युपयोगमा ॥

3 होतादीनां] NiKu, alt. Gu₁, om. Gu₂

3 यो यस्मिन्] KuGu₂, योगस्मि Ni,

alt. Gu₁

3-4 यानि नियमादीनि तान्याह] corr., यानि

नियमादीनि तान्याह Ni, यानियमादिनि तान्याह

Ku, lac. Gu₁, यानि नियमानिनि न्याह Ku

5 भवन्ति] NiGu₁Gu₂, भवति Ku

6 एकस्तेषां] NiKuGu₂, एकस्ताषां Gu₁

6 इतरे] NiKuGu₁, ईतर Gu₂

7 ऋत्विक्कर्ता] NiKuGu₁, ऋत्विक्कर्ता Gu₂

7 याजक एव] NiKuGu₂, यजकयेव Gu₁

8 कर्तुं] NiKu, कर्तुं° Gu₁Gu₂

8 मनीषिणा] em., मनीषिणः NiKuGu₁,

सदस्या विधिद्रष्टारो मन्त्रादिन्यूनपूरकाः ।
 उपद्रष्टा च एवैषां त्रयाणां नाम कथ्यते ॥
 एतैश्चतुर्भिः संयुक्तो यजमानो न मुह्यति ।
 यज्ञकर्मणि कर्ता च त्रिभिर्युक्तो न मुह्यति ॥

5 तथा च पैठीनसिः ।

चत्वारो ब्राह्मणा नित्या ऋत्विजः कर्मवाहकाः ।
 चतुर्भिः संप्रयुक्तस्तु यजमानो न मुह्यति ॥
 एकः कर्मणि युक्तः स्यादेको द्रव्योपकल्पने ।
 एकः पृष्ठः प्रतिब्रूयादेको मन्त्रस्य निश्चये ॥

10 तथा च मन्त्रादिविधिनिश्चयमाह ।

Gu₁ 10v

छन्दसि ब्राह्मणे सूत्रे यदव्यक्तं प्रदृश्यते ।
 विद्वद्भिः सह निश्चित्य तद्यज्ञमवतारयेत् ॥
 मन्त्रब्राह्मणकल्पानां विरोधो यत्र दृश्यते ।
 किं प्रमाणं भवेत्तत्र मन्त्रः कल्पोऽथ ब्राह्मणम् ॥
 मन्त्रास्तु पूर्वमुत्पन्नाः कल्पो मन्त्रानुसारतः ।
 ब्राह्मणोऽत्र यथा ब्रूयात्तत्रमाणमिति स्थितिः ॥

15

11-12 Atharvavidhāna 48 (= Viṣṇudharmottarapurāṇa 2.127.46cd-47ab) छन्दसि
 ब्राह्मणे सूत्रे यदव्यक्तं प्रदृश्यते । विद्वद्भिः सह निश्चित्य तद्यज्ञमवतारयेत् ॥

मनिशिणः Gu₂

- 1 °द्रष्टारो] NiKuGu₂, °द्रष्टारो Gu₁
- 2 उपद्रष्टा च] NiKu, उपद्रष्टार Gu₁Gu₂
- 2 त्रयाणां] NiKuGu₁, त्रयाणा Gu₂
- 3 संयुक्तो] NiGu₁Gu₂, संयुक्ते Ku
- 4 यज्ञकर्मणि °°° मुह्यति ॥] Ni and Gu₂
omit this half-verse, apparently
through eye-skip
- 4 त्रिभिर्युक्तो] Ku, त्रिभियुक्तो Gu₁,
lac. NiGu₂
- 7 चतुर्भिः] NiKuGu₂, चतुर्भिः Gu₁
- 7 °युक्तस्तु] NiKu, °युक्तो स्तु Gu₁, °मुक्तस्तु
Gu₂
- 8 युक्तः स्यादेको] NiKu, युक्तः स्याको Gu₁,
युक्तस्यदेको Gu₂
- 8 °कल्पने] KuGu₁Gu₂, °कल्पते Ni
- 9 एकः] NiKuGu₁, एक Gu₂
- 9 पृष्ठः] corr., पृष्ठः NiKuGu₁Gu₂

- 9 °ब्रूयादेको] NiKuGu₂, °व्यायादेको Gu₁
- 10 मन्त्रादिविधिनिश्चयमाह] corr.,
मन्त्रादेविधिनिश्चयमाह Ni,
मन्त्रादेविधिनिश्चयममाह Ku,
मन्त्रादिविधिनियममाह Gu₁,
मन्त्रादिविधिनिश्चयममाह Gu₂
- 11 ब्राह्मणे] NiKuGu₁, ब्राह्मणे Gu₂
- 11 यदव्यक्तं] NiKuGu₁, यद्यव्यक्तं Gu₂
- 12 तद्यज्ञमवतारयेत्] Gu₂,
तद्यत्कुत्कर्मवतारयेत् Ni,
त्रव्यञ्जन्मन्त्रवृमवतारयेत् Ku,
तरोद्विज्ञमवतारयेत् Gu₁
- 14 भवेत्तत्र] KuGu₁Gu₂, भवेत्तस्य Ni
- 14 ब्राह्मणम्] NiKuGu₁, ब्राह्मणः Gu₂
- 16 ऽत्र] NiGu₂, अत्र Ku, ऽत Gu₁
- 16 ब्रूयात्तत्रमाणमिति] NiKuGu₁,
ब्रूयात्तत्रणमिति Gu₂
- 16 स्थितिः] NiGu₁Gu₂, स्थितः Ku

मन्त्रा वै विस्तृता यज्ञे ऋत्विजो मन्त्रवाहकाः ।
यत्तु तत्क्रियते छिद्रं सदस्यास्तत्र तत्त्वगा इति ॥

Ku 6v अथ यस्मिन्कर्मणि यानि सम्भाराणि स्वसूत्रेऽभिहितानि स्वसूत्रलंघने कर्मस्याफल-
माह ।

Ni 6v सम्भारा ये यथा यत्र यानि द्रव्याणि स्वे विधौ । 5

शाखां प्रति यथा यत्र तत्प्रमाणमिति स्थितिः ॥

यः स्वसूत्रमतिक्रम्य परसूत्रेण वर्तते ।

Gu₂ 7v अप्रमाणविधिं कुर्यान्न स तेन समृध्यत इति ॥

तथा चान्य आहुः ।

ऊनार्थश्चाधिकार्थो वा यः स्वशाखोदितो विधिः । 10

5-8 Atharvavidhāna 49-50abcd (= Viṣṇudharmottarapurāṇa 2.127.47cd-49ab)
सम्भारा ये यथा यत्र यानि द्रव्याणि यो विधिः । शाखां प्रति तथा तत्र तत्प्रमाणमिति स्थितिः ॥ यः
स्वसूत्रमतिक्रम्य परसूत्रेण वर्तते । अप्रमाणमृषिं कृत्वा सोऽप्यधर्मेण युज्यते ।
21.10-22.1 Keśavapaddhati on Kauśikasūtra 58.21 ऊनो वातिरिक्तो वा यः स्वशाखोदितो
विधिः । तेनैव सर्वं संपूर्णं स्यान्न कुर्यात् पारतन्त्रिकम् ॥

1 विस्तृता] Ni, विस्मृता Ku, विस्थिता Gu₁,
वस्तृता Gu₂

1 °वाहकाः] NiKuGu₁, °वाहका Gu₂

2 यत्तु] Gu₁, यस्तु NiKuGu₂

2 तत्क्रियते] corr., तक्रियते NiKu, तित्क्रियते
Gu₁, तत्कुऋते Gu₂

2 °स्तत्र तत्त्वगा इति] em., °स्तन्त तत्त्वगा इति
Ni, °स्तन्त्र तत्त्वगा इति Ku, °स्तन्त तत्त्वगाः
Gu₁, °स्तन्त्र तत्वाग्रः Gu₂

3-4 अथ °°° कर्मस्याफलमाह ।] Gu₁ omits
this prose paragraph and only gives the
second of the following two verses; Gu₁
and Ku have given that same verse
सम्भारा just above between the verses
छन्दसि and मन्त्रब्राह्मणकल्पानां, where Ni
and Gu₂ omit it and we have followed
their testimony; Ku gives the verse in
both places.

3 अथ] NiGu₂, om. Ku, lac. Gu₁

3 ऽभिहितानि] em., ऽभिहितं Ni, ऽभिहि Ku,

lac. Gu₁, अऽभिहितं Gu₂

3 °लंघने] Gu₂, °लघने Ni, °लघगने Ku,

lac. Gu₁

3 कर्मस्याफल°] NiKu, lac. Gu₁, कर्मणफल°
Gu₂

5 यानि द्रव्याणि] NiKu, lac. Gu₁, यानि
द्रव्यानि Gu₂

5 विधौ] NiKu, lac. Gu₁, निधौ Gu₂

6 स्थितिः] Gu₂, स्थितिं Ni, स्थितः Ku,

lac. Gu₁

7 °क्रम्य] NiKuGu₂, °क्रमी Gu₁

7 परसूत्रेण] NiKuGu₁, दारसूत्रेण Gu₂

7 वर्तते] NiKuGu₁Gu₂^{pc}, वर्त्तयेत् Gu₂^{ac}

8 स तेन] NiKu, स ते Gu₁, स तेन सतन Gu₂

8 समृध्यत इति] Ku, समृत इति Ni, समृद्यत
इति Gu₁, समृध्यते Gu₂

9 आहुः] NiKuGu₁, आहु Gu₂

10 ऊनार्थश्चा°] KuGu₁, उशनार्थश्चा° Ni,

उनर्थश्चा° Gu₂

10 °कार्थो] NiKuGu₁, °कार्यो Gu₂

तं प्रयत्नेन कुर्वीत न कुर्यात्पारशाखिकम् ॥
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन स्वसूत्रं न तु लङ्घयेत् ।
 स्वसूत्रलङ्घनादेव नाप्नोति कर्मणः फलमिति ॥

अथ सदस्यादीनां लक्षणान्याह । भारक्याम् ।

- 5 मन्त्रब्राह्मणकल्पज्ञान् शान्तान् दान्तान् जितेन्द्रियान् ।
 इतिहासपुराणज्ञान् भृग्वङ्गिरसकोविदान् ॥
 सर्वकर्मसु निःशङ्कान् प्रयोगज्ञान् क्रियान्वितान् ।
 इष्टांश्च श्रद्धधानांश्च सदस्यानुपवेशयेत् ॥
 यद्यत्करोति वै कर्म तत्तत्तेषु नियोजयेत् ।
 10 एतैः स्वाराधितं कर्म कर्ता सिद्धिमवाप्नुयात् ।

अथ होतुर्लक्षणमाह ।

याजकः श्रद्धधानश्च जितक्रोधोऽनसूयकः ।
 अलुब्धः सत्यवादी च धर्मज्ञो ब्राह्मणप्रियः ॥

2 Atharvavidhāna 50ef (= Viṣṇudharmottarapurāṇa 2.127.49cd) तस्मात् सर्वप्रयत्नेन स्वसूत्रं न विलङ्घयेत् ॥

1 कुर्वीत] NiGu₁, कुर्वत Ku, कुर्वित Gu₂

1 कुर्यात्पारशाखिकम्] NiGu₁,
 कुर्यात्पारशाखिकं Ku, कुर्यात्पारशाखिकं Gu₂

2 °त्सर्व°] NiKuGu₁, °त्सर्व Gu₂

3 स्वसूत्र°] NiGu₂, स्वसूत्रं KuGu₁

3 °लङ्घनादेव] NiKuGu₁, °लघनादेव Gu₂

3 नाप्नोति] NiKu, नाप्नोति: Gu₁

3 कर्मणः] NiKuGu₁, कर्मणा Gu₂

3 फलमिति] NiKuGu₁, फलं Gu₂

4 अथ सदस्यादीनां] NiKu, अ ऋत्वियादि
 Gu₁, अथ सदस्यादीनां Gu₂

4 लक्षणान्याह] Ni, लक्षणान्याह Ku,

लक्षणमाह Gu₁Gu₂

5-8 मन्त्रब्राह्मणकल्पज्ञान् °°°

सदस्यानुपवेशयेत् ॥] These two verses are
 omitted in Gu₁

5 दान्तान्] NiGu₂, om. Ku, lac. Gu₁

6 भृग्वङ्गिरसकोविदान्] corr.,

भृग्वङ्गिरस{•}सकोविदान् Ni, भृग्वङ्गिरसे
 कोविदान् Ku, lac. Gu₁, भृग्वङ्गिरसकेविदान्

Gu₂

7 प्रयोगज्ञान्] Ni, प्रयोगकान् Ku, lac. Gu₁,
 om. Gu₂

8 इष्टांश्च] NiKu, lac. Gu₁, इष्टं Gu₂

8 °धानांश्च] NiKu, lac. Gu₁, °धानाश्च Gu₂

9 °त्करोति] NiKuGu₂, °त्करोति Gu₁

9 तत्तत्तेषु] corr., तत्रत्तेषु Ni, तत्रत्तेषु Ku,

तत्तन्तेषु Gu₁, तंतुतेषु Gu₂

9 नियोजयेत्] NiGu₁Gu₂, नियोकयेत् Ku

10 एतैः] NiKu, तैः Gu₁, एतै Gu₂

10 स्वाराधितं] KuGu₁, स्वाराधिकं Ni,
 शाराधितं Gu₂

10 °वाप्नुयात्] NiKuGu₁, °वप्नुयात् Gu₂

11 होतुर्ल°] NiKuGu₂, होतुल° Gu₁

12 जितक्रोधो] Gu₁, जितक्रो NiKu,

जि{के}क्रोधो Gu₂

12 ऽनसूयकः] Ku, ऽनुसूयकः NiGu₁, नुसूयकः
 Gu₂

13 अलुब्धः] NiKu, अलुब्धुः Gu₁, अलुब्धुः

Gu₂

शीलवृत्तगुणोपेतो विद्याचारसमन्वितः ।
होता यस्येदृशो विद्वान् तस्य सिद्धिर्न संशय इति ॥

एतेषां नियममाह ।

Gu ₁ 11r	पूर्वेद्युः सोपवासो वा हविष्याहार एव वा । कर्ता भवेत्सदस्याश्च यजमानस्तथैव च ॥	5
Gu ₂ 8r	वर्जनं मधुमांसानां माषस्य मसुरस्य च । हविष्यं भवतीत्येव अन्ये त्वक्षारमूचिरे ॥	

तथा च शास्त्रान्तरे अक्षारलक्षणान्याह ।

Ni 7r	अस्विन्नधान्यं गव्यं च यवमुद्गौ तिलास्तथा । अक्षाराः कथिता ह्येते अन्ये क्षाराः प्रकीर्तिताः ॥	10
-------	---	----

एवं स्थित्वा प्रभाते वै स्नात्वा सन्ध्यामुपास्य च ।
अनुकूलवशेनैव कृत्वा माध्याह्निकीं क्रियाम् ।
शुक्लवासाः शुचिर्दान्तः सत्यवादी दृढव्रतः ।
सदस्यैः सहितो याति यजमानस्य संनिधिम् ॥

1 शीलवृत्त°] NiGu₁, शीलोवृत्त° Ku,
शीलवृत्ती Gu₂
1 °गुणोपेतो] NiKuGu₁, °गणवेतो Gu₂^{ac},
°गणपेतो Gu₂^{pc}
1 विद्या°] NiGu₁Gu₂, दिव्या° Ku
2 सिद्धिर्न] NiKu, सिद्धिर्न Gu₁, शिद्धिर्न Gu₂
2 संशय इति ॥] NiKu, संशयः ॥ Gu₁,
संसयः ॥ Gu₂
3 एतेषां नियममाह] NiKuGu₂, अथ
होतादीन्नियममाहा Gu₁
4 °हार] NiKuGu₁, °हर Gu₂
5 भवेत्स°] NiKuGu₁, भवेत्स्य° Gu₂
5 °मानस्तथैव] NiKuGu₁, °मानतथैव Gu₂
6 मसुरस्य] NiGu₁, मधुरस्य Ku, मसुरस्य
Gu₂
7 अन्ये] NiKuGu₁, दन्ये Gu₁
7 त्वक्षारमूचिरे] Gu₂, तत्क्षारमूचिरे Ni,
त्वक्षारमूचिरे Ku, तुक्षारमूचिरे Gu₁
8 अक्षारलक्षणान्याह] corr.,
अक्षारलवषणान्याह Ni, अक्षारलक्षणान्याह Ku,
om. Gu₁, अक्षारलवणान्याह Gu₂

9 अस्विन्नधान्यं] em., अस्विन्नं धान्यं
NiKuGu₁, आश्विनधान्यं Gu₂
9 गव्यं] NiGu₁Gu₂, गद्यं Ku
9 यवमुद्गौ] NiGu₁Gu₂, यवमुद्गो Ku
9 तिलास्तथा] NiGu₂, तिलस्तथा Ku,
तिल{त}स्तथा Gu₁
11 प्रभाते वै] NiKuGu₁, वै प्रभाते वै Gu₂
12 अनुकूलवशेनैव] KuGu₁, अनुकूले वशेनैव
Ni, अनकूलवसेनैव Gu₂
12 माध्याह्निकीं क्रियाम्] NiKuGu₁,
माध्याह्निकां क्रयां Gu₂
13 °वासाः] NiGu₁Gu₂, °वासः Ku
13 °दान्तः] em., °दान्तो NiKuGu₂, °दान्ता
Gu₁
23.14-24.4 सदस्यैः सहितो °°° सदस्यैः सहितो
वृतः] This passage is omitted in Gu₂
due to eye-skip
14 याति] NiKu, यातु Gu₁, lac. Gu₂
14 संनिधिम्] Ni, सन्निधौ Ku, सनिधौ Gu₁,
lac. Gu₂

ततः स यजमानो वै कृतमाध्याह्निकक्रियः ।
ऋत्विजं वरयेद्धीमान् भूरादिविधिना यमी ॥

ब्रह्मालक्षणं तु ब्रह्मोपवेशनस्थाने कथयिष्यामः ।

ततः संभृतसंभारः सदस्यैः सहितो वृतः ।
स ऋत्विक् कर्म कुर्वीत यजमानसमृद्धये ॥

5

इति वचनादादौ सम्भारान्संभृत्य । ततो वरणं ब्राह्मणानां कुर्युरिति ।

तत्रादौ संकल्पविधिः । ततः शुद्धे दिवसे शुभकाले ऋत्विजैः सह यजमानः कृत-
स्नानादिनित्यकृत्यः शुचिः शुक्लवासाः दृढव्रतः सत्यवादी शान्तो दान्तः पयःपूर्णताम्ब्र-
पात्रगन्धपुष्पनारिकेलफलान्वितः प्राङ्मुख आसने उपविष्टो नारायणं हृदि ध्यायन् संकल्पं

Gu₁ 11v

3 ब्रह्मोपवेशनस्थाने Cf. p. 71.

1 °माध्याह्निकक्रियः] corr., °माध्याह्निकः
क्रियः Ni, °माध्याह्निकक्रियः Ku,
°माध्याह्निकः क्रिया Gu₁, lac. Gu₂
2 वरयेद्धीमान्] corr., वरयेरद्धीमान् NiKu,
वयेद्धीमान् Gu₁, lac. Gu₂
2 यमी] NiGu₁, यथा Ku, lac. Gu₂
3 ब्रह्मालक्षणं तु] Gu₁, ब्रह्मालक्षणं तु Ni,
ब्रह्मालक्षन्तु Ku, lac. Gu₂
3 ब्रह्मोपवेशन°] NiKu, ब्रह्मोपशन° Gu₁,
lac. Gu₂
4 वृतः] NiGu₁, वृतोः Ku, lac. Gu₂
5 यजमानसमृद्धये] NiKuGu₂, यजमृद्धये Gu₁
6 इति वचनादादौ सम्भारान्संभृत्य ।] Gu₁
omits this sentence, and gives here
instead the four verses भूमिभागे,
कुम्भस्थाः, अथर्ववेदो and तस्मात् that Ni
and Ku give below (p. 31) and of which
only the first is presented there in Gu₂.
The precise reading of Gu₁ here is:
भूमिभागे समे रम्ये प्रागुक्प्रवणे शुभे ॥
गोमयेनोपलिप्से च ततस्त्रन्तं समाचरेत् ॥
कुम्भस्थाः पुजयेदापस्त्रन्तादौ सर्वकर्मणां । आपो
भृग्वङ्गिरोऋपमिति श्रुतिनिदर्शनात् । तथा च
मानवे धर्मशास्त्रे ॥ अथर्ववेदो
वेदानामृग्यजुःसामलक्षणं । आमयं इदं
शुभ्रमंहशामपनोदनमिति ॥
तस्माद्भृग्वङ्गिरोऋपमम्भःकुम्भं प्रपूजयेत् ॥
अलंकुर्याच्छिरैर्वस्त्रैर्गन्धमाल्यैः स्वशक्ति

इति ॥ ॥

6 ततो °° कुर्युरिति ।] Gu₁ replaces this
by वरणविधिऋच्यते ॥
6 ब्राह्मणानां] Gu₂, ब्राह्मणान् NiKu,
lac. Gu₁
6 कुर्युरिति] NiKu, alt. Gu₁, कुर्युः Gu₂
7 संकल्पविधिः] NiKu, संकल्पः Gu₁,
संकल्पविधिः Gu₂
7 ततः] NiKuGu₂, om. Gu₁
7 शुद्धे दिवसे शुभकाले] NiKuGu₁, शुभे काले
शुद्धे दिवसे Gu₂
7 ऋत्विजैः] NiKuGu₁, ऋत्विग्भिः Gu₂
7 सह] NiGu₁Gu₂, स Ku
7-8 कृतस्नानादि°] NiGu₁Gu₂, कृतः स्नानादि°
Ku
8 °कृत्यः] NiKuGu₁, °क्रियः Gu₂
8 शुक्लवासाः] NiGu₁, शुक्लवासः Ku,
शुक्लवासा Gu₂
8 पयः°] Ni, पय° KuGu₂, यलः° Gu₁
9 °पात्र°] corr., °पात्रे NiKuGu₁, °पात्रं
Gu₂
9 °फलान्वितः] NiKuGu₁, °फलान्वितं कृत्वा
Gu₂
9 प्राङ्मुख] NiKuGu₂, प्राङ्मुखो उदङ्मुखो वा
Gu₁
9 उपविष्टो] Gu₂, उपविष्टः NiGu₁, उपविष्टः
Ku
9 ध्यायन् संकल्पं] Thus NiGu₂. Ku

कुर्यात् । तत ॐ अद्य ब्रह्मण इत्यादि देवब्राह्मणसंनिधावित्यन्तं पूर्ववत् । विशेषस्तु । अमुकसगोत्रः श्रीमान् अमुकदेवशर्माहं मम पुत्रस्य दुहितुर्वा अमुकहोमकर्तुं ब्राह्मणद्वारा कारयिष्ये । अहं करिष्ये वा । इति संकल्पवाक्यम् ।

Gu₂ 8v

Ni 7v

अथ स्वस्तिवाचनम् । ब्राह्मणान् गन्धादिभिरभ्यर्च्य । अस्मिन् अमुकसगोत्रस्य अमुकशर्मणः पुत्रस्य दुहितुर्वा अधिवासादि-अमुकहोमकर्मणि पुण्याहं भवन्तो ब्रुवन्त्विति ब्रूयात् । ते ॐ पुण्याहमिति त्रिब्रूयुः । एवं स्वस्ति भवन्तो ब्रुवन्त्विति वदेत् । ते च ॐ स्वस्तीति त्रिर्वदेयुः । एवमृद्धिं ऋद्धिं भवन्तो ब्रुवन्त्विति वदेत् । ते पुनः ॐ ऋध्यतामिति त्रिरभिदध्युः । इति स्वस्तिवाचनम् ।

ततो होतादीन् यथाक्रमं विधिना वृणुयात् । ततो यजमान ऋत्विजं आत्मसात्कृतं वरयेदित्याह परिभाषायाम् ।

5

10

सर्वकर्मणि विद्वान् सो नित्यनैमित्तिकादिके ।

1 पूर्ववत् Cf. pp. 14-15.

inserts between these two words प्राणायाम कृत्वा and Gu₁ inserts प्राणायामानकृत्वा

1 तत] Ni, तत्र KuGu₂, om. Gu₁
1 अद्य ॐ पूर्ववत् । विशेषस्तु ।] Thus NiKu, while Gu₂ reads: अद्य ब्रह्मणो द्वितियपराद्धे इत्यदि ॐ पूर्ववत् ॥. Gu₁ does not abbreviate, and reads: अद्य ब्रह्मणो द्वितीयपराद्धे श्वेतवराहकल्पे । वैवस्वतमनोः यथावत्परिमितेऽब्दे अमुकायने अमुके मासि अमुकपक्षे अमुकतिथौ अमुकवारे अमुकनक्षत्रे अमुकराशिस्थिते श्रीभास्करे अमुकराशिस्थिते श्रीचन्द्रमसि यथास्थानावस्थितभौमादिग्रहयोग-करणमुहूर्त्तकांशकेषु । एवंविशेषणविशिष्टायां पुण्यतिथौ । इह पृथिव्यां जम्बूद्वीपे भारते वर्षे भरतखण्डे उत्कले देशे {मे} (see p. 14)

1 ॐसंनिधावित्यन्तं] NiGu₂, ॐसन्निधावित्यन्तं Ku, alt. Gu₁

2 ब्राह्मणद्वारा] NiGu₁, ब्राह्मणद्वाराहं Ku, ब्राह्मणद्वारामहं Gu₂

3 अहं] NiKuGu₂, om. Gu₁

4 अथ स्वस्तिवाचनम् ।] NiKuGu₂, ततो Gu₁

4 ॐगोत्रस्य] NiKuGu₁, ॐगोत्र Gu₂

5 ॐशर्मणः] NiKuGu₁, ॐशर्मणः Gu₂

5 दुहितुर्वा अधिवासादि-] NiKuGu₂, om. Gu₁

5 पुण्याहं] NiKuGu₁, पुण्याहं Gu₂

6 पुण्याहमिति त्रिब्रूयुः] Gu₂, पुण्याहमिति ब्रूयुः Ni, पुण्याहमिति त्रि ब्रूयुः KuGu₁

6 स्वस्ति] Gu₁Gu₂, स्वस्ति NiKu

7 स्वस्तीति त्रिर्वदेयुः] NiGu₁,

स्वस्तीत्रिर्वदेत् Ku, स्वस्ति त्रि वदेयुः Gu₂

7 एवमृद्धिं] em., एवमौ ऋद्धिं NiKuGu₁, ऋद्धिं Gu₂

7 पुनः ॐ ऋध्यतामिति] पुनरौमृध्यतामिति

NiGu₁, पुनरौमृद्ध्यतामिति Ku, च ऋध्यतामिति Gu₂

8 त्रिरभिदध्युः] NiKuGu₁, त्रि वदेयुः Gu₂

8 स्वस्तिवाचनम्] NiKuGu₂, पुण्याहवाचनं Gu₁

9 होतादीन्] NiGu₂, होतादीन् KuGu₁

9-10 ततो ॐ वरयेदित्याह परिभाषायाम् ।]

This phrase is omitted in Gu₁, but see the variant reading in this ms. just after the Paribhāṣā quotation

9 यजमान] KuGu₂, यजमानं Ni, lac. Gu₁

9 ऋत्विजं] NiGu₂, ऋत्विज Ku, lac. Gu₁

9 आत्मसात्कृतं] Ni, आत्मात्कृतं Ku,

lac. Gu₁, आत्मासात्कृतं Gu₂

11 ॐकर्मणि] NiGu₂, ॐकर्माणि KuGu₁

11 विद्वान् सो] corr., विद्वान्सो NiKuGu₁,

विद्वान्सो Gu₂

11 नित्यनैमित्तिकादिके] NiGu₁, नित्यं

ऋत्विजं यजमानो हि युञ्जीयादात्मसात्कृतम् ॥
 आत्मार्थीश्च परार्थीश्च ऋत्विगेव प्रयोजयेत् ।
 आत्मसात्तु कृतो यस्मादाशिषः सर्वकर्मसु ॥

इत्यादरेण वृणुयादिति ।

- 5 अथ भाव्यहोतृब्राह्मणं प्राङ्मुखं प्रत्यङ्मुखमुदङ्मुखं वा उपवेश्य । कर्ता आसनपादा-
 सनगन्धपुष्पादिभिरभ्यर्च्य । वस्त्रयज्ञोपवीतगन्धपुष्पताम्बूलकुण्डलमुद्रिकानारिकेलफ-
 लादिकं दक्षिणजंघायां गृहीत्वा । ॐ भूपते भुवनपते भुवां पते महतो भूतस्य पते
 होतारं त्वां वृणीमहे इति होतारमनुमन्त्रयेत् । यदा यजमानो वेदस्यासामर्थ्यात् तदान्यं
 ब्राह्मणं तत्प्रतिनिधित्वेन कर्तारं स्पृष्ट्वा मन्त्रं जपति । कारयिता च केवलं कर्म कुरु-
 ते । वाक्यं तु । ॐ अद्य पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टायां पुण्यतिथौ । अमुकसगोत्रं अथर्व-
 वेदपैप्पलादशाखाध्यायिनं अमुकदेवशर्माणं ब्राह्मणं संकल्पितेऽस्मिन् अमुककर्मणि होतृ-
 कर्म कर्तुं एभिर्वस्त्रयुगलयज्ञोपवीतगन्धपुष्पताम्बूलकुण्डलमुद्रिकानारिकेलफलादिभिर्हो-
 तारं त्वामहं वृणे । इत्यादरेण वृणीत ।

Gu₂ 9r

Ku 8r

Ni 8r

Gu₁ 12v

7-8 भूपते ॐ वृणीमहे VaitS 1.17

नैमित्तिकादिके Ku, नित्यनैमित्तिकादिने Gu₂
 1 ऋत्विजं] NiKuGu₁, ऋत्विज Gu₂
 2 आत्मार्थीश्च परार्थीश्च] NiKu, आत्मार्थीश्च
 परार्थीश्च Gu₁, आत्मार्थीश्च परार्थीश्च Gu₁
 2 ऋत्विगेव] Gu₁, ऋत्विचोवि Ni, ऋत्विचोव
 Ku, ऋत्विजश्च Gu₂
 3 आत्मसात्तु कृतो] Ku, आ{त्मा}त्मसात्तु कृतो
 Ni, आत्मासान्तु कृतो Gu₁, आत्ममात्तु तो Gu₂
 4 इत्यादरेण वृणुयादिति ।] Ni, इत्यादिवरेण
 वृणुयादिति । Ku, इति परिभाषाध्यायेऽभिहितं ।
 Gu₁, इति वचनादत्यादरेण वृणुयात् । Gu₂
 5 प्राङ्मुखं प्रत्यङ्मुखमुदङ्मुखं] Gu₁, प्रत्यङ्मुखं
 प्राङ्मुख उदङ्मुख Ni, प्रत्यङ्मुख उदङ्मुखं Ku,
 प्रत्यङ्मुखं प्राङ्मुखं Gu₁
 5 वा उपवेश्य । कर्ता आसनं] NiKuGu₂,
 उपवेश्यासनं Gu₁
 6-7 वस्त्र०००फलादिकं] NiKuGu₁,
 वस्त्रगन्धपुष्पं यज्ञोपवीतताम्बूलकुण्डलमुद्रिका-
 नारिकेलफलफलादीकं Gu₂
 7 °जंघायां] NiKuGu₁, °जंघाया Gu₂
 7 भूपते] KuGu₂, भूःपते Ni, भुःपते Gu₁
 7 महतो] NiKuGu₂, om. Gu₁
 8 त्वां] Ni^{ac}Ku, त्वा Ni^pGu₁Gu₂

8 होतारमनुमन्त्रयेत्] NiGu₁Gu₂,
 होतारमन्त्रयेत् Ku
 8 यदा] Gu₁Gu₂, यद्वा NiKu
 8 वेदस्यासामर्थ्यात् तदान्यं] NiKu,
 वेदमनधिकारि भवति तदाऽन्नं Gu₁,
 वेदस्यासामर्थ्यात्तदाऽन्नं Gu₂
 9 तत्प्रति°] NiGu₁, त्प्रति° Ku, प्रति° Gu₂
 9 जपति] NiKuGu₁, जपेत् Gu₂
 9 कारयिता] NiGu₂, कारयित्वा ता Ku,
 कारइत्वा Gu₁
 10 पुण्यं] NiKuGu₁, पुन्यं Gu₂
 10-11 अथर्ववेदपैप्पलाद°] Gu₁,
 अथर्ववेदान्तर्गतपिप्पलाद° Ni, अथर्ववेदपैप्पला°
 Ku, अथर्ववेदान्तर्गतपिपलाद° Gu₂
 11 °शाखाध्यायिनं] KuGu₁Gu₂,
 °शाखैकदेशाध्यायिनं Ni
 11 °देवशर्माणं ब्राह्मणं] NiKuGu₁, °सर्मणं
 Gu₂
 11 °कर्मणि] NiKuGu₂, °सर्मणि Gu₂
 11-12 होतृकर्म] NiGu₁, हो+ता+कर्म Ku,
 होतृकर्म Gu₂
 12 एभिर्वस्त्रयुगल°] NiKuGu₁,
 एभिर्वस्त्रयुगल° Gu₂
 13 इत्यादरेण] NiKuGu₂, इत्यादरेण Gu₁

ततो होता तैरलंकृत आचम्य । वृतोऽस्मीति प्रतिवचनम् । ततो यथाविहितं होतृकर्म कुर्विति यजमानोक्ते ॐ करवाणीति होता प्रतिब्रूयात् ।

ततः कारयितरि प्रत्यङ्मुखमुदङ्मुखं वावस्थातरि उदात्तानुदात्तस्वरितैस्त्रिभिः स्वरैर्जपति । ॐ अहं भूपतिरहं भुवनपतिरहं भुवां पतिरहं महतो भूतस्य पतिस्तदहं मनसे प्रब्रवीमि । मनो वाचे वाग्गायत्र्यै गायत्र्युष्णिह उष्णिगनुष्टुभे अनुष्टुब्बृहत्यै बृहती पंक्तये पंक्तिस्त्रिष्टुभे त्रिष्टुब्जगत्यै जगती प्रजापतये प्रजापतिविश्वेभ्यो देवेभ्यः । ॐ भूर्भुवः स्वर्जनद्वृहत्करद्रुहन्महत्तच्छम् ॐ । बृहस्पतिर्देवो ब्रह्माहमसौ मानुष इति । असावित्यत्रामुकशर्मा मानुष इति उपांशु स्वनाम गृह्णीयात् । उपांशुलक्षणं यथा परिभाषायाम् ।

Gu₂ 9v

5

Ku 8v

उपविष्टो न शृणोति पार्श्वतोऽपि जनः क्वचित् ।
तदुपांशु भवेद्वाक्यं यजुषो धर्म एव स इति ॥

10

4-6 अहं भूपतिरहं ॐ प्रजापतिविश्वेभ्यो देवेभ्यः VaitS 1.18 6-7 ॐ भूर्भुवः स्वर्जनद्वृहत्करद्रुहन्महत्तच्छम् ॐ Cf. GB 2.2.14 and VaitS 17.6 7 बृहस्पतिर्देवो ॐ मानुषः Cf. ŚāṅkhŚS 4.6.9

1 तैरलंकृत] NiKuGu₁, वस्त्रादिभिरलःकृत Gu₂
2 कुर्विति] corr., कुर्वीति Ni, कुर्वीत Ku, कुर्वित Gu₁, कर्वति Gu₂
2 यजमानोक्ते] NiKuGu₁, यजमान उक्ते Gu₂
2 प्रतिब्रूयात्] NiKuGu₁, ब्रूयात् Gu₂
3 ततः] NiGu₂, ततश्च KuGu₁
3 कारयितरि] NiKuGu₁, कारयित्यरि Gu₂
3 वावस्थातरि] KuGu₁Gu₂, वावस्मातरि Ni
3 उदात्तानुदात्त°] NiKuGu₂, उदान्तानुदान्त° Gu₁
3-4 स्वरैर्ज°] NiGu₁Gu₂, स्वरैर्ज° Ku
4 ॐ अहं भूपतिरहं] Ni, ॐ भूः अहं पतिरहं Ku, अहं भूपतिरहं Gu₁Gu₂
5 मनो वाचे] NiGu₁Gu₂, मनो विचे Ku
5 वाग्गायत्र्यै] NiKu, वाग्गायत्र्यै Gu₁, वग्गायत्र्यै Gu₂
5 गायत्र्युष्णिह उष्णिगनुष्टुभे] corr., गायत्र्युष्णिगवानुष्टुभे Ni, गायत्र्युष्टुवानुष्टुभे Ku, गायत्र्युष्णिहे उष्णिगनुष्टुभे Gu₁Gu₂
5 अनुष्टुब्बृहत्यै] Ni, अनुष्टुब्बृहत्यै Ku, अनुष्टुब्बृहत्वयै Gu₁, अनुष्टुब्बीहत्यै Gu₂
6 पंक्तिस्त्रिष्टुभे] NiGu₂, पंक्तिस्त्रिष्टुभे त्रिष्टुभे

Ku, पङ्क्ति त्रिष्टुभे Gu₁
6 त्रिष्टुब्जगत्यै] NiGu₁Gu₂, त्रिष्टुब्जगत्यै Ku
6 प्रजापतये] NiGu₁Gu₂, प्रजापतये प्रजापतये Ku
6-7 ॐ भूर्भुवः स्वर्जनद्वृहत्करद्रुहन्महत्तच्छम् ॐ] Gu₂, ॐ भूर्भुवः स्वर्जनद्वृहत्करद्रुहन्महत्तरामौ Ni, ॐ भूर्भुवः स्वर्जनद्वृहत्करद्रुहन्महत्तस्मौ Ku, ॐ भूर्भुवः स्वर्जनद्वृहत्करद्रुहन्महत्तरामौ ॐ Gu₁
7 बृहस्पतिर्देवो] corr., बृहतिर्देवो Ni, बृहस्पतिर्देवो KuGu₁, बृहस्पतिर्देवा Gu₂
7 मानुष] NiKuGu₂, मानस Gu₁
7-8 असावित्यत्रामुकशर्मा] NiGu₁, असावित्यत्रामुकशर्मा Ku, असावित्यत्रामुकशर्मा Gu₂
8 उपांशु] NiKuGu₁, उपांशुं Gu₂
8 स्वनाम] NiGu₁Gu₂, नाम Ku
8 उपांशु°] NiKuGu₁, उपांशु° Gu₂
8 यथा] NiKu, om. Gu₁
9 पार्श्वतोऽपि जनः] NiKuGu₁, वारश्वतोऽपि जनः Gu₂
10 तदुपांशु] NiKuGu₁, उपांशु Gu₂

इदानीं तदव्यवहारादस्य मन्त्रस्य स्वरा न निर्णयन्ते । यद्यपि स्पृहयन्ति केचित्तदा राजकर्माध्याये भूधरेणोक्तम् । तत्रैव दर्शयितव्याः ।

- 5 ततः कर्ता वृताय मधुपर्कं दद्यात् । स च दानप्रतिग्रहे कथयिष्यामः । वृतस्य तस्य ऋत्विक्कर्ताब्रह्माहोताहावकयाजका इति शास्त्रप्रसिद्धानि षण्णामानि । इत्थं ब्रह्मद्र-
व्योपकल्पकपृष्ठप्रतिवक्तृमन्त्रनिश्चायकान् क्रमेण वृणीत । वरणे विशेषः । होतृपदस्थाने
ब्रह्मादिपदनिवेशनम् । अभावे ऋत्विग्ब्रह्माणौ द्वावेव वृतौ ।

Ni 8v
Gu₁ 13r

आचार्यं वरयेत्पूर्वं ब्रह्माणं तदनन्तरमिति ।

- 10 अथवा ऋत्विङ्गात्रं वरणीयम् । ब्रह्मा पुनरुदपात्रम् । एवं त्रिविधा ब्राह्मणव्यव-
स्था । अथवा ऋत्विगभावे स्वयं यजमानः कर्ता स्यात् । तदा त इत्यादिस्थाने न इत्यादि
प्रयोक्तव्यम् । तथा च परिभाषायाम् ।

4 दानप्रतिग्रहे This topic will figure in chapter 10, to be published in vol. II of our edition.

1 तदव्यवहारादस्य] em., तदव्यवहारात् अस्य Ni, तु व्यवहारात् अस्य Ku, न्तनव्यवहारात् अस्य Gu₁, तुनव्यवहारात् अस्य Gu₂
1 निर्णयन्ते] em., निर्णयन्ते Ni, निर्णयन्ते Ku, निर्णयन्ते Gu₁, निर्णयन्ते Gu₂
1-2 यद्यपि स्पृहयन्ति केचित्तदा राजकर्माध्याये भूधरेणोक्तम् । तत्रैव दर्शयितव्याः ।] These two sentences are omitted in Gu₁
1 यद्यपि स्पृहयन्ति केचित्तदा] NiKu, lac. Gu₁, यद स्पृहयन्ति केचित्तदा Gu₂
2 तत्रैव दर्शयितव्याः] NiKu, lac. Gu₁, तत्रैवाददर्शयिद्वा Gu₂
3 वृताय] NiKuGu₁, वृताय Gu₂
3 मधुपर्कं] NiKuGu₂, यथाविधिना मधुपर्कं च Gu₁
4 तस्य] NiKuGu₂, तस्य Gu₁
4 °ब्रह्माहोताहावकयाजका] NiKuGu₁, °ब्रह्माहोताहावकयजका Gu₂
4 षण्णामानि] NiKuGu₁, षण्णामानि Gu₂
4-5 इत्थं] NiKuGu₁, इत्थं Gu₂
5 °द्रव्योप°] NiKuGu₁, °द्रवोपर° Gu₂
5 °पृष्ठप्रतिवक्तृ°] corr., °पृष्ठप्रतिवक्तृ° Ni, °पृष्ठप्रतिवक्तृ° Ku, °पृष्ठप्रतिवक्तृ° Gu₁, °पृष्ठप्रतिवक्तृ° Gu₂

5 °निश्चायकान्] NiKuGu₁, °निश्चयज्ञान Gu₂
6 वरणे विशेषः ।] Gu₂, वरणे विशेषः NiKu, विशेषस्तु Gu₁
6 ब्रह्मादिपद°] Gu₁Gu₂, ब्रह्माविपद° NiKu
7 ऋत्विग्ब्रह्माणौ द्वावेव वृतौ ।] corr., om. NiGu₂, ऋत्विद्ब्रह्माणौ द्वावेव वृतौ । Ku, ऋग्ब्रह्माणौ द्वावेव वृतौ । Gu₁
7 आचार्यं °°° तदनन्तरमिति ।] NiKu. This half-verse is found in Gu₁ immediately before the verse कर्माणि ऋत्विजोऽभावे and right after the three sentences अथवा ऋत्विङ्गात्रं °°° त्रिविधा ब्राह्मणव्यवस्था ।
7 वरयेत्पूर्वं ब्रह्माणं] NiKu, वृणुयात्पूर्वं ब्रह्माणं Gu₁, वरयेद्ब्रह्माणं Gu₂
8 तदनन्तरमिति] NiKu, तदनन्तरं Gu₁Gu₂ 28.9-29.1 अथवा ऋत्विङ्गात्रं °°° यदाचरेत् ।] This entire prose passage and following half-verse are omitted in Gu₂
9 अथवा ऋत्विगभावे °°° परिभाषायाम् ।] These three sentences are omitted in Gu₁
10 ऋत्विगभावे] Ku, ऋत्विगभावे Ni, lac. Gu₁Gu₂

कर्माणि ऋत्विजोऽभावे यजमानो यदाचरेत् ।
न इत्यादि प्रयुञ्जीत त इत्यादि पराशिष इति ॥

इत्यधिवासे होतादिवरणम् ।

Ku 9r
Gu₂ 10r

अथाधिवासकर्म । तत्रादावात्मनः शुद्धर्थं पुरुषसंस्कारं होता कुर्यात् । तस्य विधि-
रुच्यते । पूर्ववत् सर्ष्यादिकमव्यसश्चेत्युचमुक्त्वा । हिरण्यवर्णेति सूक्तान्ते ताम्ब्राद्यर्घ्य- 5
पात्रजलेन पवित्रकुशयुगलेनात्मानं संप्रोक्ष्य ।
पवित्रलक्षणं यथा ।

अनन्तर्गभिणं साग्रं कौशं द्विदलमेव च ।
प्रादेशमात्रं विज्ञेयं पवित्रं यत्र कुत्रचिदिति स्मृतेः ॥

5 अव्यसश्च PS 19.35.2 5 हिरण्यवर्णाः PS 1.25

5 पूर्ववत् Cf. p. 5.

8-9 Chandogapariśiṣṭa 1.2.10 अनन्तर्गभिणं साग्रं कौशं द्विदलमेव च । प्रादेशमात्रं विज्ञेयं पवित्रं
यत्र कुत्रचित् ॥

2 प्रयुञ्जीत] Ni, प्रयुञ्जत Ku, प्रयुञ्जीत Gu₁,
प्रयुग Gu₂
2 पराशिष इति ॥] NiKuGu₂,
पराशिषमिति ॥Gu₁
4 अथाधिवासकर्म °°° विधिरुच्यते ।] Ku
places before this the following
paragraph: ततो बहिशालायां
अधिवासकर्माङ्गत्वे आदौ
पुऋषसंस्कारादिमितादिपूजा कर्तव्या ॥ तत्रादौ
पुऋषसंस्कारविधिः ॥ ततः कर्त्ता ताम्ब्रादिपात्रे
अर्घ्यपात्रं कृत्वा ॥ Gu₁ inserts the same
paragraph (with insignificant variants)
in place of this
4 तत्रादावात्मनः] corr., तत्रादावात्मनो Ni,
तत्रादात्मनो Ku, lac. Gu₁, तत्रादात्मनः Gu₂
4 शुद्धर्थं] Ku, श्मद्धर्थं Ni, lac. Gu₁, शुद्धर्थं
Gu₂
4 पुरुषसंस्कारं] NiGu₂, संस्कारं Ku,
lac. Gu₁
5 पूर्ववत् सर्ष्यादिकम°] Ni, पूर्ववत्सर्ष्यादिकम°

Ku, स ऋष्यादिकं पूर्ववद° Gu₁,
पुरववत्सर्ष्यादीकम° Gu₂
5-6 ताम्ब्राद्यर्घ्यपात्रजलेन
पवित्रकुशयुगलेनात्मानं] Ku,
ताम्ब्राद्यर्घ्यपात्रजलेन पवित्रकुशयुगलेनात्मानं Ni,
पवित्रकुशयुगलेनात्मानं अर्घ्यपात्रज्जलं Gu₁,
ताम्ब्राद्यर्घ्यपात्रे जलेन पवित्रकुशयुगलेनात्मानं
Gu₂
6 संप्रोक्ष्य] NiGu₂, प्रोक्ष्य Ku, संप्रोक्ष Gu₁
7 यथा] NiKuGu₂, तु Gu₁
8 अनन्तर्गभिणं] corr., अनन्तगदर्भिणं Ni,
अनन्तगर्भिणी Ku, अनन्तगर्भिणी Gu₁, अनन्तं
र्गभिणं Gu₂
8 साग्रं] NiKuGu₁, सग्रं Gu₂
8 कौशं] Gu₂, कुशं NiKuGu₁
9 प्रादेशमात्रं वि°] corr., प्रादेशमात्रवि°
NiKuGu₁, प्रादेशमात्रं वि° Gu₂
9 कुत्रचिदिति स्मृतेः ॥] Ni, कुत्रचिदिति
स्मृतेः ॥ Ku, कुत्रचिदिति ॥ Gu₁, कुत्रचित् ॥
इति स्मृते ॥ Gu₂

तदनन्तरं कर्ता पवित्रगणेन प्रत्यृचं स्वशिरस्यद्भिरभ्युक्ष्य । केचिद्गणान्तेऽपि ।
व्यवहारस्तु प्रत्यृचं स्नातीति ।

पवित्रगण उच्यते ।

- 5 ॐ बृहस्पतिर्ऋषिरनुष्टुप्छन्द आपो देवताद्भिरभ्युक्षणे विनियोग इति स्मृत्वा स-
हस्राक्षमिति सूक्तम् । आपः पुनन्त्वित्येका । आपो मा शुन्धन्त्विति षडृचः । पुनन्तु मा
वायोः पूत इति सूक्तद्वयम् । यदशुद्धमग्निर्मा पातु प्रथममग्निर्मा विश्वा इत्येकैका ऋक् ।
अस्य गणस्य पवित्र इति नाम ।

Ni 9r

Gu₁ 13v

तदनन्तरं कर्ता यत्ते वास इत्यृचान्ते अहते वाससी अहतं वासो वा परिधाप्य ।
अहतवासस्य लक्षणमाह ।

- 10 अहतं द्विप्रकारं तु तन्त्रोद्धृतं च धौतकम् ।
प्रसारितदशं शुक्लमधौतं रजकेन यत् इति ॥

यदा चाधौतं तदाद्भिरभ्युक्ष्य पुण्डरीकाक्षस्मरणेन परिधातव्यमिति । तत आचमनं स्मार्तं

4-5 सहस्राक्षम् PS 9.25-26 5 आपः पुनन्तु PS 9.3.1 5 आपो मा शुन्धन्तु PS 10.9.4-10
5 पुनन्तु मा PS 19.7.10-12 6 वायोः पूतः PS 19.43.4-6 6 यदशुद्धम् PS 20.16.4 6 अग्निर्मा
पातु प्रथमः PS 20.16.8 6 अग्निर्मा विश्वात् PS 20.23.5 8 यत्ते वासः PS 16.4.6

1 तदनन्तरं] NiGu₁, तदनन्तरं Ku, तदनन्तरं
Gu₂

1 कर्ता] NiKuGu₂, om. Gu₁

1 पवित्रगणेन प्रत्यृचं] NiGu₂, प्रत्यृचं
पवित्रगणेन Ku, पवित्रगणेन प्रत्यृच Gu₁

1 स्वशिरस्यद्भिरभ्युक्ष्य] Ni,
स्वशिरःस्यद्भिरभ्युक्ष्य Ku, स्वशिरस्यद्भ्युक्ष्य
Gu₁, स्वसिरस्यद्भिरभ्युक्ष्य{•}क्ष Gu₁

1 केचिद्गणान्ते] NiGu₁Gu₂, केचिद्गणान्ते Ku

2 स्नातीति ।] NiKu, स्नाति । Gu₁, स्नातिः
Gu₂

3 पवित्रगण] NiKuGu₂, स Gu₁

3 उच्यते] em., उच्यन्ते NiKuGu₁Gu₂

4 बृहस्पतिर्ऋक्] em., बृहस्पतिर्ऋक्
NiKuGu₁Gu₂

4 देवताद्भिरभ्युक्षणे] Ni, देवता अभ्युक्षणे Ku,
देवताद्भ्युक्षणे Gu₁, देवताऽभिरभ्युक्षणे Gu₂

4 विनियोग इति स्मृत्वा] NiKuGu₂,
विनियोगः Gu₁

5 सूक्तम्] Ku and Gu₁ insert before this
word: द्विकण्डिकं

5 आपः पुनन्त्वित्येका] NiKuGu₁, आप
पुनन्त्येका Gu₂

6 प्रथममग्निर्मा] NiKuGu₁, प्रथममग्निर्मा
Gu₂

8 तदनन्तरं कर्ता] NiKu, ततो Gu₁

8 यत्ते] NiKuGu₁, यत्ते Gu₁

8 अहतं] NiGu₁Gu₂, अहं Ku

8 वा परिधाप्य] Ni, परिधाप्य KuGu₂, वा
कर्ता परिधाप्य Gu₁

9 अहतवासस्य] Ni, अत्र वासस्य Ku,

अहतवस्त्रं Gu₁, अहतं वाससो Gu₂

10 द्विप्रकारं] Gu₂, द्विःप्रकार Ni, द्विःप्रकारन्
Ku, द्विःप्रकारं Gu₁

10 तन्त्रोद्धृतं] NiKuGu₁, तन्त्रोद्धृतं Gu₂

10 च] NiKuGu₁, om. Gu₂

11 शुक्लमधौतं] KuGu₁Gu₂, शुक्ल धौतं Ni
11-12 रजकेन ००० यदा चाधौतं] Gu₂ omits
these words due to eye-skip

11 यत् इति ॥] Ni, यत् इति ॥ Ku, यत् ॥
Gu₁, lac. Gu₂

12 तदाद्भिरभ्युक्ष्य] corr., तदाऽद्भिरभ्युक्ष्य Ni,
तदाद्भिरभ्युक्ष्य KuGu₂, तदाद्भिरभ्युक्ष्यु Gu₁

12 पुण्डरीकाक्षस्मरणेन] NiGu₂,

पुण्डरीकाक्षस्मरणेन Ku, om. Gu₁

12 तत आचमनं स्मार्तं] NiKuGu₂, आचमनं

- Ku 9v कृत्वा । यस्ते गन्ध इति तिसृभिर्ऋग्भिर्गन्धैरनुलिप्य । पूर्ववत्सर्ष्यादिकं श्रियं धातरिति सूक्तान्ते शुक्लपुष्पैः स्वदेहमलंकुर्यात् । तत अव रेणुमव रज इति तिसृभिर्ऋग्भिः करौ शोधयितुमद्भिः प्रक्षालयेत् । पयस्वत्या कल्पजया चतुरवसानिकयाचम्य । प्रियं मा कृणु देवेष्वित्युच्चा स्वगात्रस्थं यज्ञोपवीतमभिमन्त्रयेत् । एवमात्मनो विशुद्ध्यर्थं सर्वकर्मारम्भे स्नानादियज्ञोपवीतान्तं कर्म कुर्यादिति । इत्यधिवासे पुरुषसंस्कारविधिः ।
- Gu₂ 10v अथ सकलकर्मप्राच्याङ्गभूतमितादिपूजाविधिः कथ्यते । तत उपकल्पितसम्भारसहिते सुसंस्कृते यज्ञमण्डपे होत्रादयो यथास्थानमुपविशन्ति ।
अथ भूसंस्कारमाह ।

5

1 यस्ते गन्धः PS 17.3.4-6 1 श्रियं धातः PS 19.48.17-19 2 अव रेणुमव रजः PS 7.3.7-9 3 पयस्वती कल्पजा Unidentified. The *sakalapāṭha* is given at PVSP, pp. 1-2 (emended): पयस्वतीरोषधयः पयस्वन् मामकं पयः । अपां पयसो यत्पयस्तेन मामिन्द्र संसृजः । पयः पिबामि रसमोषधीनां या मातरो जनयन्ति गर्भम् । ताः पीयमाना अमृतेन सार्द्धं कृण्वन्तु मामधरे सुप्रपीतम् ॥ 3-4 प्रियं मा कृणु देवेषु PS 2.32.5

Gu₁

- 1 कृत्वा] NiKuGu₂, कृत्व Gu₁
1 तिसृभिर्ऋग्भिर्गन्धैरनुलिप्य] corr., तिसृभिर्ऋग्भिर्गन्धैरनुलिप्य Ni, तिसृभिर्गन्धैरनुलिप्य Ku, तिसृभिर्ऋग्भिः शुक्लगन्धैरनुलिप्य Gu₁, तिसृभिर्ऋग्भिर्ऋग्गन्धैरनुलिप्य Gu₂
1-4 पूर्ववत्सर्ष्यादिकं °°° यज्ञोपवीतमभिमन्त्रयेत् ।] These sentences are omitted in Gu₂, possibly due to eye-skip
1 पूर्ववत्सर्ष्यादिकं] Ku, पूर्ववत्सर्ष्यादिकं Ni, पूर्ववदृष्यादिकं Gu₁, lac. Gu₂
1 धातरिति] em., धातरिति NiKuGu₁, lac. Gu₂
2 सूक्तान्ते] NiKu, सूक्तेन Gu₁, lac. Gu₂
2 शुक्लपुष्पैः स्वदेहमलं] corr., शुक्लपुष्पैरलं° Ni, शुक्लपुष्पैः स्वदेहंरलं° Ku, शुक्लपुष्पमालया स्वदेहमलं° Gu₁, lac. Gu₂
2 तत] NiKu, तदनन्तरं Gu₁, lac. Gu₂
2 अव रेणुमव रज इति] NiKu, अव रेणुमिति Gu₁, lac. Gu₂
2 तिसृभिर्ऋग्भिः] corr., तिसृभिर्ऋग्भिः Ni, तिसृभिर्ऋग्भिः Ku, तिसृभिः Gu₁, lac. Gu₂
3 शोधयितुमद्भिः] Gu₁, शोधयितुं Ni, शोधयितुमद्भिः Ku, lac. Gu₂
3 °सानिकयाचम्य] NiKu, °सानिकाचम्य Gu₁, lac. Gu₂

- 4 स्वगात्रस्थं] KuGu₁, गात्रस्थं Ni, lac. Gu₂
4-5 एवमात्मनो विशुद्ध्यर्थं सर्वकर्मारम्भे स्नानादियज्ञोपवीतान्तं कर्म कुर्यादिति ।] Ni, एवमात्मनो शुद्ध्यर्थं सर्वकर्मारम्भे विनियोगः ॥ स्नानादियज्ञोपवीतान्तं कर्म कुर्यादिति ॥ Ku, एवं सर्वकर्मारम्भे स्नानादियज्ञोपवीतान्तं कर्म कुर्यादात्मविशुद्ध्यर्थं {कर्म} ॥ Gu₁, एवमात्मनो विशुद्ध्यर्थं सर्वकर्मारम्भे स्नानादियज्ञोपवीतान्तं कर्म कुर्यादिति ।
5 °संस्कारविधिः] Ku, °संस्कारविधिः Ni, °संस्कारः Gu₁, °संस्कारविधिः Gu₁
6 सकल°] NiKuGu₁, om. Gu₂
6 °पूजाविधिः] NiKuGu₂, °पूजा Gu₁
6-7 तत उप°] NiKu, उप° Gu₁, तत्रोप° Gu₂
7 °सहिते] Gu₂, °सहितो NiKuGu₁
7 सुसंस्कृते] NiKu, सुसंस्कृत Gu₁Gu₂
7 होत्रादयो] NiKuGu₁, होतादयो Gu₂
8 °विशन्ति] NiGu₂, °विशति KuGu₁
31.8-32.13 अथ भूसंस्कारमाह । °°° संस्थाप्य ।] Gu₁ omits the heading, places the following verses elsewhere (see above, p. 24), and has here only the following prose: मण्डपस्य पूर्वभागे पूर्वस्थापितभृग्वङ्गिरकलशं तस्य दक्षिणपार्श्वे दीपमास्थाप्य ॥ भृग्वङ्गिरकलशं चन्दनेनोपलिप्य वाससा संवेष्ट्य सहकारपल्लवचयेपरितण्डुलपूर्णपात्रे नारिकेलफलं प्रत्यङ्गुलं स्थापये[Gu₁ 14r]त् ॥

भूमिभागे समे रम्ये प्रागुदक्प्रवणे शुभे ।
गोमयेनोपलिप्ते च ततस्तन्त्रं समाचरेदिति ॥

ततो मण्डपस्य पूर्वभागे पूर्ववद्भृग्वङ्गिरकलशं पूजार्थं संस्थाप्य । चन्दनेनोपलिप्य ।
वाससा संवेष्ट्य । तथा च स्मृतिः ।

5 कुम्भस्थाः पूजयेदापस्तन्त्रादौ सर्वकर्मणाम् ।
आपो भृग्वङ्गिरो रूपमिति स्मृतिनिदर्शनादिति ॥

तथा च मानवे धर्मशास्त्रे ।

अथर्ववेदो वेदानामृग्यजुःसामलक्षणम् ।
आपोमयमिदं शुभ्रमंहसामपनोदनमिति ॥
10 तस्माद्भृग्वङ्गिरोरूपमम्भःकुम्भं प्रपूजयेत् ।
अलंकुर्यात्सितैर्वस्त्रैर्गन्धमाल्यैः स्वशक्तित इति ॥

कलशस्य दक्षिणभागे दीपाधारके दीपमास्थाप्य । आत्मनो दक्षिणपार्श्वे पूजासाम-
ग्रीं निधाय । वामभागे जलपूर्णकर्करीं च । अग्रे शङ्खाद्यर्घ्यपात्रं संस्थाप्य ।
अथ मितादयः गण्यन्ते ।

15 मितश्च प्रमितश्चैव तथा शालकटकटः ।

प्राङ्गौलिप्रत्यङ्गुलामिति वचनात् ॥ The
individual readings for the verses are
quoted from there.
1 प्रागुदक्प्रवणे] Ni, प्रागुदक्प्रवणं Ku,
प्रागुक्प्रवणे Gu₁, प्रागुक् प्रणे Gu₂
2 ततस्तन्त्रं] NiKuGu₂, ततस्त्रन्तं Gu₁
2 °चरेदिति ॥] NiKu, °चरेत् ॥ Gu₁, °चरे ॥
Gu₁
3 ततो] NiKuGu₂, om. Gu₁
3 पूर्ववद्भृ°] Ni, पूर्ववभृ° KuGu₂, alt. Gu₁
3 संस्थाप्य] NiGu₂, स्थाप्य Ku, alt. Gu₁
3-13 चन्दनेनोपलिप्य । °°° संस्थाप्य ।] All
of the intervening material is omitted
in Gu₂, possibly due to eye-skip
4 वाससा] NiGu₁, वाससी Ku, lac. Gu₂
5 पूजयेदापस्तन्त्रादौ] corr.,
पूजयेदा{•}पस्तन्त्रादौ Ni, पूजयेदापस्तन्त्रादौ
Ku, पूजयेदापस्तन्त्रादौ Gu₁, lac. Gu₂
6 स्मृतिनिदर्शनादिति ॥] NiKu,

श्रुतिनिदर्शनात् ॥ Gu₁, lac. Gu₂
9 आपोमयमिदं] NiKu, आमयमिदं Gu₁,
lac. Gu₂
9 शुभ्रमंहसामप°] corr., शुभ्रसंह{•}सामप°
Ni, शुभ्रमंहसामप° Ku, शुभ्रमंहशामप° Gu₁,
lac. Gu₂
10 तस्माद्भृ°] Gu₁, तस्मात्भृ° NiKu,
lac. Gu₂
10 °कुम्भं] KuGu₁, °कुम्भः Ni, lac. Gu₂
11 °कुर्यात्सितैर्वस्त्रैर्गन्ध°] corr.,
°कुर्याच्छितैर्वस्त्रैर्गन्ध° Ni, °कुर्याच्चितैर्वस्त्रैर्गन्ध°
Ku, °कुर्याच्छिरैर्वस्त्रैर्गन्ध° Gu₁, lac. Gu₂
12 दीपमा°] KuGu₁, दीपामा° Ni, lac. Gu₂
12 आत्मनो] Ni, आसनो Ku, lac. Gu₁, Gu₂
12-13 पूजासामग्रीं] Ku, पूजासामित्रीं Ni,
lac. Gu₁, Gu₂
14 गण्यन्ते] NiKu, परिगण्यन्ते Gu₁, Gu₂
15 शालकटकटः ।] NiGu₁, शालकटकटः ।
Ku, शालकटकट । : Gu₂

Ni 10r,
Gu₂ 11r

कूष्माण्डराजपुत्रश्च भृगुरप्यङ्गिरास्तथा ॥
 पिप्पलादो महाकालश्चण्डिका क्षेत्रपालकः ।
 एते दश समाख्याता मिताद्या गणदेवताः ॥
 पुनश्च भृग्वङ्गिरसौ गणेशः शिव एव च ।
 आदित्यश्चैव सोमश्च मङ्गलो बुधवाक्पती । 5
 शुक्रः शनिश्च राहुश्च केतुश्चैते नवग्रहाः ॥
 सूर्येन्द्राग्निवायुचन्द्राः कुबेरो वरुणो यमः ।
 इत्यष्टौ लोकपालाः स्युः पुराविद्भिः प्रकीर्तिताः ॥
 इन्द्रश्चाग्निर्यमश्चैव निर्ऋतिर्वरुणस्तथा ।
 वायुः कुबेर ईशानश्चानन्तपरमेष्ठिनौ ॥ 10
 चन्द्रसूर्यो भवेतां वा नानन्तपरमेष्ठिनौ ।
 एवं स्याद्दशसंख्याता दिक्पाला गणनायकाः ॥
 गौरी पद्मा शची मेधा सावित्री विजया जया ।
 देवसेना स्वधा स्वाहा धृतिः पुष्टिः सुतुष्टिका ॥
 तथात्मदेवता चैव तथैव कुलदेवता । 15
 मातृकाः षोडश प्रोक्ताः सर्वे देवास्ततः परम् ॥
 ब्रह्मा च सप्तपञ्चाशन्मिताद्याः कथिता बुधैः ।

1 °रास्तथा] NiGu₁Gu₂, °रस्तथा Ku2 महाकालश्चण्डिका] NiKuGu₂, महाकाल
चण्डिका Gu₁3 समाख्याता] NiKuGu₁, समाक्षाता Gu₂4 °रसौ] NiKuGu₁, °रसो Gu₂5 बुधवाक्पती] Gu₂, बुधवात्कपति Ni,
बुधवाक्पती: KuGu₁6 शनिश्च] NiKuGu₁, शनिश्चर Gu₂6 केतुश्चैते] NiKuGu₁, केतुश्चैव Gu₂7 °वायुचन्द्राः] NiGu₂, °वायुचन्द्रो Ku,
°वायुः चन्द्राः Gu₁7 कुबेरो वरुणो] NiKu, कुर्वेरो वऋणो Gu₁,
कुबेरोर्वऋणो Gu₂8 इत्यष्टौ] NiKuGu₁, इत्यष्टो Gu₂8 लोकपालाः स्युः] NiKuGu₂, स्युर्लोकपालाः
Gu₁8 °विद्भिः] NiGu₁Gu₂, °वद्भिः Ku9 इन्द्रश्चाग्निर्यमश्चैव निर्ऋतिर्व°] NiGu₁,
इन्द्राश्चाग्निर्यमश्चैव कुबेरो निर्ऋतिर्व° Ku,
इन्द्रश्चाग्निर्यमश्चैव निर्ऋतिर्व° Gu₂10 ईशानश्चानन्त°] NiGu₂, ईशानश्चानन्ता°
Ku, ईशानानन्त° Gu₁11 °सूर्यो] NiGu₂, °सूर्यो KuGu₁

11 नानन्त°] corr., नानन्ता° Ni, चानन्त°

Ku, ननन्त° Gu₁, नानन्तं Gu₂12 स्याद्दशसंख्याता] NiKuGu₁,
दशसमाख्याता Gu₂12 °नायकाः] NiKuGu₁Gu₂^{pc}, °देवता
Gu₂^{ac}14 देवसेना] NiKuGu₁, सेना Gu₂

14 धृतिः पुष्टिः सुतुष्टिका] Ku, धृतिः पुष्टिः

सतुष्टिका NiGu₂, धृतिः पुष्टिका Gu₁15 तथैव] NiKuGu₂, ततश्च Gu₁16 देवास्ततः] NiKuGu₁, देवा ततः Gu₂

17 सप्तपञ्चाशन्मिताद्याः] corr.,

सप्तपञ्चाशन्मिताद्या NiGu₁, सप्तपञ्चाशन्मिताद्याःKu, सप्तपञ्चाशन्मितादि Gu₂17 कथिता बुधैः] NiKuGu₁, कथितो बुधैः
Gu₂

अथर्वकर्मणामादौ पूज्याः स्युः कर्मकर्तृभिः ॥

तथा च धर्मशास्त्रे ।

Ku 10v

पूजयित्वा मितादींश्च शिवं सगणनायकम् ।
शान्तिकर्म यथोद्दिष्टमारभेत विचक्षण इति ॥

- 5 एतेषां पूजास्थानानि कथ्यन्ते । भृग्वङ्गिरोर्चनाथाय स्थापितघटः । तदुत्तरपार्श्वे
उदीच्याद्यप्राच्यान्तं परस्परानुक्रमेणैव मितादिभृगुपर्यन्तानां देवानां पञ्च मृन्मयीः प्रति-
माः प्रत्यङ्मुखीः स्थापयित्वा । एवं घटस्य दक्षिणपार्श्वे उत्तरादिदक्षिणान्तस्थपंक्या
अङ्गिरःप्रभृतिक्षेत्रपालान्तानां पञ्च प्रतिमा निवेश्य । घटस्याधः पश्चान्मण्डलिका-
द्वयं गणपतिशिवपूजनादि विधाय । तत्संनिधौ ग्रहपूजोक्तप्रकारेण निर्मितमण्डले नव-
10 ग्रहप्रतिमा निधाय । तत्पश्चिमभूभागे लोकपालदिक्पाला अर्चनीयाः । अष्टदलपद्मं
विलिख्य । घटस्य पुरस्तान्मातृकार्चननिमित्तं उत्तरादिदक्षिणान्तक्रमेणैव प्रागिव षो-
डशकलशान् संस्थाप्य । तन्निकटे सर्वदेवतापूजायै मण्डलं निर्माय । भृग्वङ्गिरघटस्य पूर्वे

Gu₂ 11v

1 पूज्याः] corr., पूज्या NiGu₁Gu₂, पुण्या
Ku
1 °कर्तृभिः] Gu₁, °कर्तृभिः NiGu₂, °कर्तृभिः
Ku
3 पूजयित्वा] NiKuGu₁, पूजयित्वा Gu₂
3 मितादींश्च शिवं] NiKuGu₁, मिताद...शिवं
Gu₂
3 सगणनायकम्] NiKuGu₁, गणनायकं Gu₂
4 विचक्षण इति] NiGu₁, द्विचक्षण इति Ku,
विक्षेपः Gu₂
5 एतेषां] NiKuGu₁, येतेसां Gu₂
5 कथ्यन्ते] Ni, कथ्यते KuGu₂, गद्यते Gu₁
5 स्थापितघटः] NiKuGu₁, स्थापितो घटः
Gu₂
6 उदीच्याद्यप्राच्यान्तं] NiKuGu₁, उदिच्यान्तं
Gu₁
6 °भृगुपर्यन्तानां] KuGu₂, °भृगुपर्यन्तानां Ni,
°भृगुपर्यन्तां Gu₁
6 देवानां पञ्च] NiKuGu₂, देवानाञ्च Gu₁
6 मृन्मयीः] Ni, मृन्मयाः KuGu₁, मृन्मयिः
Gu₂
6-7 प्रतिमाः प्रत्यङ्मुखीः] corr., प्र{त्य}तिमा
प्र{ति}त्यङ्मुखीः Ni, प्रतिमाः प्रत्यङ्मुखी Ku,
प्रत्यङ्मुखीः Gu₁, प्रतिमाः प्रत्यङ्मुखिः Gu₂
7 एवं] NiKuGu₁, -- Gu₂

7 घटस्य] NiKu, घटसा Gu₁
7 °स्थपंक्या] KuGu₁Gu₂, °स्थं पंक्या Ni
8 °प्रभृतिक्षेत्रं] Gu₂, °प्रभृतिःक्षेत्रं NiGu₁,
°प्रभृतिःक्षत्रं Ku
8 प्रतिमा] NiKuGu₂, प्रतिमां Gu₁
9 °द्वयं] NiKuGu₂, °द्वितीयं Gu₁
9 °मण्डले] KuGu₁Gu₂, °मण्डे{●}ल Ni
10 °प्रतिमा] Gu₂, °प्रतिमां NiKuGu₁
10 °भूभागे] NiKuGu₂, °भूमिभागे Gu₁
10 लोकपालदिक्पाला अर्चनीयाः । अष्टदलं
em., लोकपालदिक्पालार्चनीयाः । अष्टदलं
NiKu, लोकपालदिक्पालार्चनीयाः अष्टदलं Gu₁,
लोकपालदि...र्चनीयां अष्टदलं Gu₂
11 पुरस्तान्मातृकार्चनं] NiKuGu₁,
पुरस्तामातृकाप्यर्चनं Gu₂
11 °निमित्तं] NiKuGu₂, °निमित्तं Gu₁
11 °दक्षिणान्तक्रमेणैव] NiKuGu₁,
°दक्षिणान्तक्रमेण एव Gu₂
11 प्रागिव] Ku, प्राशिव NiGu₂, प्राग्वी Gu₁
12 तन्निकटे] KuGu₂, तं निकटे Ni, तन्निकटे
Gu₁
12 °देवतापूजायै] NiGu₁Gu₂, देवपूजायै Ku
12 भृग्वङ्गिरं] NiKuGu₁, भृगु{व}ग्वङ्गीरं
Gu₂

Ni 10v ब्रह्मणोऽर्चायै ब्रह्मपट्टं प्रत्यङ्मुखमवलम्बयेत् । एवं मितप्रमुखसप्तपञ्चाशद्देवतापूजास्थानान्यभिहितानि । अयं मुख्यपक्षः ।

अथवा भृग्वङ्गिरघटस्येशानभूभागेऽष्टदलपद्मं विलिख्य । तत्र कर्णिकाद्यैशानदलान्तं मितादीनर्चयेत् । अयं गौणपक्षः । अत्र पक्षे ।

Ku 11r मितश्च प्रमितश्चैव तथा शालकटंकटः ।
कूष्माण्डराजपुत्रश्च भृगुरप्यङ्गिरास्तथा ॥
पिप्पलादो महाकालश्चण्डिका क्षेत्रपालकः ।

5

पुनश्च भृग्वङ्गिरसौ

Gu₁ 15r विघ्नेश्वरः शिवः पश्चादादित्यादिनवग्रहाः ॥
सूर्याद्या लोकपालाः स्युरिन्द्राद्याः पालका दिशाम् ।
गौर्यादयो मातृकाः स्युः षोडशैता भवन्ति हि ॥
तथात्मदेवता ध्येया तथैव कुलदेवता ।
सर्वे देवास्ततः प्रोक्ता ब्रह्मा च तदनन्तरमिति ॥

10

1 ब्रह्मणोऽर्चायै] NiGu₁Gu₂, ब्रह्मऽर्चायै Ku
1 °पट्टं] Gu₁, °घट्टं Ni, °घट्टं Ku, °घटं Gu₂
1 प्रत्यङ्मुखमव°] NiKuGu₂, पत्यङ्मुखमव°
Gu₁
1 मितप्रमुख°] NiKuGu₁, मितप्रमित° Gu₂
2 मुख्यपक्षः] Ku, मुख्यपक्ष्यः Ni, मुखः पक्षं
Gu₁, मुख पक्ष Gu₂
3 अथवा भृग्वङ्गिरघटस्येशान°] NiKuGu₂,
अथवा । घटस्येशान° Gu₁
3 °पद्मं विलिख्य] NiKuGu₁, °पद्मविलिख्य Gu₂
3 तत्र] NiKuGu₂, तत्र Gu₁
3 कर्णिकाद्यैशान°] NiKuGu₂, कर्णिकाद्यै
ऐशान° Gu₁
3-4 °दलान्तं मितादीनर्चयेत्] Ni, °दलान्तं
उक्तान् मितादीनर्चयेत् KuGu₁, °दलान्तं
मितादिन अर्चयेत् Gu₂
4 गौणपक्षः] NiKu, गौणः पक्षः Gu₁,
गौणपक्षः Gu₂
4 अत्र पक्षे] NiGu₂, om. Ku, अत्र क्षे Gu₁
5 शालकटंकटः] NiKu, शालकटंकटः Gu₁,
शालकटंकटः Gu₂
6 भृगुरप्यङ्गिरास्तथा] corr.,
भृगुरप्यङ्गिरस्तथा NiKuGu₁,

भृगुरप्यङ्गिरास्ता Gu₂
7 पिप्पलादो] NiKuGu₁, पिपलादो Gu₂
7 महाकालश्चण्डिका क्षेत्रपालकः] corr.,
महाकालःश्चण्डिका क्षेत्रपालकः Ni,
महाकालश्चण्डिका क्षेत्रपालकः Ku,
महाकालश्चण्डिका क्षेत्रपालकः Gu₁,
महाकालश्चण्डिका क्षेत्रपालकः Gu₂
8 पुनश्च भृग्वङ्गिरसौ] NiKu, om. Gu₁Gu₂
9 शिवः पश्चादा°] NiGu₁, शिवः श्चादा° Ku,
शिवः पश्चादा° Gu₂
10 सूर्याद्या लोकपालाः] corr., सूर्याद्याः
लोकपालाः Ni, सूर्याद्या लोकपाला KuGu₂,
सूर्याद्या लोकपालः Gu₁
10 स्युरिन्द्राद्याः] corr., स्युःरिन्द्राद्या Ni,
स्युरिन्द्राद्या KuGu₁, स्युरिन्द्राद्याः Gu₂
10 दिशाम्] NiKuGu₁, दिशा Gu₂
11 मातृकाः] Gu₁, मातृका NiKuGu₂
12 तथात्म°] NiKuGu₂, अथात्म° Gu₁
12 कुलदेवता] NiKuGu₂, कुलदेवत Gu₁
13 देवास्ततः] NiGu₁, वेदास्ततः Ku,
देवगणाः Gu₂
35.13-36.1 °°° तदनन्तरमिति ॥ एतेषां °°°]

- एतेषां ध्यानारोपणावाहनान्युपपादयेत् । ततः कर्तार्घ्यपात्रं संस्कृत्य तेनैवार्घ्य-
जलेन पूजाद्रव्याणि संप्रोक्ष्य । हृदि नारायणं विचिन्त्य । प्राणानायम्य । दक्षिणहस्ते
पुष्पमादाय ब्रह्माञ्जलिं विधाय । ब्रह्माञ्जलिविधानं पूर्वतन्त्रे कथयिष्यामः । अनन्यमना
मितप्रतिमायां तावच्छ्रेतपीतस्थूलहस्तं उपरितनसव्येतरकरधृताक्षसूत्रपर्शुकं अधस्तन-
5 वामदक्षिणहस्तधृतस्वदन्तमोदकं त्रिनयनं व्यालयज्ञोपवीतं चन्द्रार्धकृतमस्तकं सर्वा-
भरणभूषितं पद्मासनं अङ्गुष्ठपर्वमात्रं ध्यात्वा एह्येहि मित ॐ मितमारोपयामीत्यावाह्या-
रोप्य प्रतिमादेवतयोस्तादात्म्यं भावयित्वा हस्तोपात्तकुसुमं प्रतिमाशिरसि क्षिपेत् ।
एवमुत्तरत्रापि ध्यानानन्तरं एह्येहि अमुक ॐ अमुकमारोपयामीत्यावाहनारोपणयोर-
मुकपदस्थाने देवतानाम योजयेत् ।

Gu2 12r

Ni 11r

Ku 11v

3 पूर्वतन्त्रे Cf. p. 53.

Between the verse and the following
prose passage, Ku and Gu₁ insert two
short sentences: अष्टदले पूजा कथ्यते ॥ ततः
कर्ता ताम्ब्राद्यर्घ्यपात्रं विधाय ॥

1 एतेषां] NiKuGu₂, ततः मितादिषु Gu₁

1 °रोपणावाहनान्युप°] NiGu₁Gu₂,

°रोपणादावाहनान्युप° Ku

1-2 ततः कर्ता °° विचिन्त्य ।] Gu₁ gives
these two sentences in reduced form:

ततः कर्ता हृदि नारायणं विचिन्त्य ।

1 कर्तार्घ्यपात्रं] NiGu₂, कर्ता अर्घ्यपात्रं Ku

1-2 तेनैवार्घ्य°] NiGu₂, न्तेनैवार्घ्य° Ku,
lac. Gu₁

2 पूजाद्रव्याणि संप्रोक्ष्य] NiGu₂, पूजां द्रव्याणि
संप्रोक्षः Ku, lac. Gu₁

2 प्राणानायम्य] NiGu₂, प्राणायामं कृत्वा
KuGu₁

2 दक्षिण°] NiKuGu₁, दक्षिण° Gu₂

3 ब्रह्माञ्जलिं] NiKu, ब्रह्माञ्जलीं Gu₁,

ब्रह्माञ्जलि Gu₂

3 विधाय । °° । अनन्यमना] Gu₁ omits a
whole sentence: विधायानन्यमना

3 °विधानं] NiKu, lac. Gu₁, °विधानं Gu₂

3 कथयिष्यामः] NiKu, lac. Gu₁,

कथयिष्यामः Gu₂

3 अनन्यमना] NiKu, alt. Gu₁,

तन्यमा{ना}मि Gu₂

4 तावच्छ्रेतपीत°] Ni, तावच्छ्रेतपीत° Ku,

तावच्छ्रेतपात° Gu₁, तावच्छ्रेतपीत° Gu₂^{ac},

तावचेतपीत° Gu₂^{pc}

4 °तन°] NiKuGu₁, °जन° Gu₂

4 °पर्शुकं] Gu₁Gu₂, °पर्युकं Ni, °परशुङ्क Ku

4 अधस्तन°] NiKuGu₁, अथस्तन° Gu₂^{ac},
अ•स्तन° Gu₂^{pc}

6 पद्मासनं] NiKu, ब्रह्माशनं Gu₁, पद्माशनं
Gu₂

6 अङ्गुष्ठ°] NiKuGu₁, अङ्गुष्ठ° Gu₂

6 एह्येहि मित ॐ] NiGu₂, एह्येहि ॐ Ku,
इह्येहि ॐ Gu₁

6-7 °रोपयामीत्यावाहारोप्य] Gu₁,

°रोपयामीति इत्यावाह्य । आरोप्य । NiKu,

°रोपयामीति ॥ आरोपयामि ॥ Gu₂

7 °देवतयोस्तादात्म्यं] Ni,

°देव{ता}तयास्तदात्म्यं Ku, °देवतयोस्तदात्म्यं
Gu₁, °देवतयोस्तादात्म्यं Gu₂

7 हस्तोपात्त°] corr., हस्तोत्पात्त° Ni, हस्तो
उपात्त° Ku, हस्तोपात° Gu₁, हस्तो उपात°
Gu₂

7 प्रतिमा°] NiKuGu₁, om. Gu₂

7 क्षिपेत्] NiKuGu₂, क्षिपेत् Gu₁

8 ध्यानानन्तरं] corr., ध्यानान्तरं NiKuGu₁,
ध्यानानन्तरं Gu₂

8 एह्येहि अमुक ॐ अमुकमारोप°] corr.,

एह्येहि ॐ अमुक ॐ अमुकमारोप° NiGu₂,

एह्येहि ॐ अमुकमारोप° Ku, एह्येहि ॐ {अ

ॐ} अमुक ॐ अमुकमारोप° Gu₁

8 °वाहनारोपण°] NiKuGu₂, °वहनारोपण°
Gu₁

9 °पदस्थाने] NiKuGu₁, °पदमुपस्थाने Gu₂

तत एवरूपं हरिद्राभं रक्तशुण्डं प्रमितं चिन्तयेत् । तथारूपं लोहितं नीलशुण्डं शाल-
कटकं ध्यायेत् । एवरूपं श्वेतशुण्डं कूष्माण्डराजपुत्रमनुस्मरेत् । एते चत्वारो गणपति-
भेदाः ।

Gu₁ 15v

शुक्लं शुक्लांशुकं सितगन्धमाल्यधरं श्मश्रुलं जटिलं द्विकरमक्षसूत्रदक्षकरम् । वामे
कमण्डलुधरं सन्ततशिरागात्रं कृष्णाजिनबद्धपद्मासनं योगजिज्ञासुमुनिजनोपासनं कनक- 5
यज्ञोपवीतोत्तरीयं दक्षिणेतरेकराभ्यां व्याख्यामुद्राभयधरं मुनिवरं भृगुं जानीयात् ।

Gu₂ 12v

पीनं कृष्णमृगचर्मकलितकमलासनं स्वर्णयज्ञोपवीतं जटामण्डितमस्तकं दीर्घश्मश्रुलं पूर्व-
वद्वृहीताक्षसूत्रकमण्डलुकं प्रागिव वैकल्पिकव्याख्यामुद्राभयं दधानं ऋषिसंघैः परिचारकं
योगाभ्यासनिष्ठं श्रेयांसमङ्गिरसं विद्यात् ।

अरुणं अरुणगन्धमाल्यवसनं लम्बश्मश्रुशोभितस्थूलकायं सूर्यसमाक्षाणं जटामण्डि- 10
तमुण्डं कुण्डलभूषितगण्डं धृतहेमपवित्रं सव्यासव्यबाहूपात्तकमण्डल्वक्षसूत्रं सर्वशाखा-

1 तत एवरूपं] NiKuGu₁, ततः रेवक्रुपं Gu₂
1 प्रमितं] KuGu₁Gu₂, प्रमित Ni
1 लोहितं] KuGu₁Gu₂, लोहित Ni
1-2 शालकटकं] corr., शालकटकं
NiKuGu₁, शालकटकं Gu₂
2 ध्यायेत्] NiGu₁Gu₂, चिन्तयेत् Ku
2 एवरूपं] KuGu₂, एवक्रुप NiGu₁
2 कूष्माण्डं] corr., कुष्माण्डं NiKuGu₂,
पुष्माण्डं Gu₁
4 शुक्लं शुक्लांशुकं] NiGu₁Gu₂, शुक्लांशुकं Ku
4 सितं] corr., शितं NiKuGu₁Gu₂
4 श्मश्रुलं] NiGu₁Gu₂, श्मश्रु Ku
4 द्विकरमक्षसूत्रं] corr., द्विकरंमक्षसूत्रं Ni,
द्विकरमक्षसूत्रं KuGu₁Gu₂
5 सन्ततं] NiKuGu₁, सन्ततं Gu₂
5 कृष्णाजिनं] Gu₂, कृष्णाजिने Ni,
कृष्णाजिनं Ku, कृष्णाजिनं Gu₁
5 बद्धं] NiKuGu₁, बन्धं Gu₂
5 योगजिज्ञासुमुनिं] NiKuGu₁,
जोगजिज्ञासुमुनिं Gu₂
5 पासनं] NiGu₂, पास Ku, पाशनं Gu₁
5-6 कनकयज्ञोपवीतोत्तरीयं] NiKuGu₁,
कनकमययज्ञोपवीतं । तत्रयं Gu₂
6 दक्षिणेतरे] NiKuGu₂, दक्षिते Gu₁
6 व्याख्यामुद्रां] NiKuGu₁, व्याक्षां मुद्रां
Gu₂
6 भृगुं जानीयात्] NiKuGu₁, भृगुर्जानियात्
Gu₂
7 पीनं कृष्णमृगं] NiGu₁Gu₂, नं कृष्णमृग

Ku
7 कलितं] NiKuGu₁, om. Gu₂
7 मस्तकं] NiKuGu₂, मस्त्रकं Gu₁
7 श्मश्रुलं] NiKuGu₂, श्मश्रुकं Gu₁
7-8 पूर्ववद्वृहीताक्षं] NiKuGu₁,
पूर्ववद्वृहीत्वक्षं Gu₂
8 प्रागिव] KuGu₁Gu₂, प्रागि{व} शिव Ni
8 मुद्राभयं दधानं] em. (Diwakar
Acharya), मुद्राभयदधानं NiKuGu₁Gu₂
8 ऋषिसंघैः] Gu₂, ऋषिसिंघैः Ni, ऋषिसङ्घैः
Ku, ऋषसंघैः Gu₁
9 योगाभ्यासनिष्ठं] Gu₁Gu₂, योगाभ्यासनिष्ठं
Ni, योगाभ्यासनिविष्टं Ku
9 श्रेयांसमं] NiGu₁Gu₂, श्रेयांसामं Ku
9 विद्यात्] NiGu₁, विद्धात् Ku, वीन्ध्यात्
Gu₂
10 वसनं] NiGu₁Gu₂, वसन Ku
10 सूर्यसमाक्षाणं] em. (Diwakar Acharya),
सूर्यसमाक्षा{क्षा}यं Ni, सूर्यसमाक्षायं Ku,
सूर्यसमाक्षायां Gu₁, om. Gu₂
10-11 मण्डितमुण्डं कुण्डलं] NiGu₁Gu₂,
मण्डित कुण्डलं Ku
11 भूषितगण्डं] Ku, भूषितं गण्डं NiGu₁,
भूषितगण्डं Gu₂
11 पवित्रं] NiGu₁, पवित्र Ku, पवीत्रं Gu₂
11 बाहूपात्तं] corr., बाहूपात्तं NiKu,
बाहुपन्तं Gu₁, बाहुपातं Gu₂
11 शाखां] Gu₁Gu₂, साखां Ni, साक्षां
Ku

प्रवर्तकं सर्वार्थसाधकं पिप्पलादं ध्यायेत् ।

कृष्णवर्णं सर्वाद्भुतानेकबाहुधरं देवीत्रासनार्थं विधृतानङ्गकपालमालिनं सर्वा-
भरणभूषितं बृहत्सालप्रतीकाशं रक्तवस्त्रपरिधानं रक्तवस्त्रोत्तरीयं बृहत्कायं महाकालं
ध्यात्वा ।

Ni 11v,
Ku 12r

5 गौराङ्गीं मणिभूषणादिदिव्यभूषणभूषिताङ्गीमष्टहस्तां गौरगन्धमाल्यवस्त्रां दक्षि-
णभुजचतुष्टयोर्ध्वक्रमेण गृहीतशक्तिचक्रशूलखड्गां वामकरचतुष्कोर्ध्वक्रमोपात्तधनुरङ्कुश-
परशुपाशकृतनागां पुरोवर्तिच्छिन्नशिरस्कमहिषोत्पन्ननागपाशवेष्टितमहिषासुरं त्रिशू-
लेन हन्तुमुद्यतां समरनिर्जिताशेषदैत्यां सिंहपृष्ठस्थापितदक्षिणपादां महिषपृष्ठन्यस्तवा-
मपादां देवीं चण्डिकां चेतसि कुर्यात् ।

Gu1 16r

10 दक्षिणे सितधारासिधारणं वामे खण्डितमुण्डकेशधारिणं नम्रं तुरङ्गाधिरूढं भयं-

Gu2 13r

1 सर्वार्थसाधकं] NiKuGu₁, om. Gu₂

2 सर्वाद्भुतानेकं] Gu₁Gu₂, सर्वाभूतानेकं Ni,
सर्वातानेकं Ku

2 देवीं] corr., देविं NiKuGu₁, देविं Gu₂

2 °त्रासनार्थं] NiGu₁, °तासनार्थं KuGu₂

3 °भूषितं] NiGu₁, °भूषित Ku, °भूषितं Gu₂

3 रक्तवस्त्रपरिधानं] NiKuGu₁, रक्तपरिधानं
Gu₂

3 °वस्त्रोत्तरीयं बृहत्कायं महाकालं] Ni,
°वस्त्रोत्तरियं महाकालं Ku, °वस्त्रोत्तरीयं च
बृहत्कायं महाकालं Gu₁, °वस्त्रोत्तरीयं बृकायं
महाकालं Gu₂

5 गौराङ्गीं] Ni, गौराङ्गी KuGu₁, गौराङ्गं
Gu₂

5 मणिभूषणादिं] NiGu₁, मणिभूषणादिं
Ku, मणिभूषणाङ्गं Gu₂

5 °भूषणभूषिताङ्गीमष्टहस्तां] corr.,
°भूषणसिताङ्गीं अष्टहस्तां Ni, °भूताङ्गी
अष्टहस्तां Ku, °भूषणभूषिताङ्गीं अष्टहस्तां Gu₁,
°भूषिताङ्गीमष्टहस्ता Gu₂

5 °वस्त्रां] NiKu, °वस्त्रा Gu₁Gu₂

6 °खड्गां] em., °खड्गं NiKuGu₁Gu₂

6 °क्रमोपात्तं] NiGu₂, °क्रमोपात्तुं Ku,
°क्रमोपान्तं Gu₁

7 °पाशकृतनागां] em., °पाशालंकृतनागां
NiGu₂, °पाशाकृतनागां Ku, °पाशां कृतनागां
Gu₁

7 पुरोवर्तिच्छिन्नं] corr., पुरोवर्तिच्छिन्नं
NiGu₂, पुरोद्वर्तिच्छिन्नं Ku, पुरोवर्तिच्छिनं

Gu₁

7 °शिरस्कं] NiGu₁, °शिरसं Ku, °शिरष्कं
Gu₂

7 महिषोत्पन्ननागपाशवेष्टितं] NiGu₁,

महिषोत्पन्नबाणपाशवेष्टितं Ku,

महिषोत्पन्नागपाशवेष्टितं Gu₂

8 हन्तुमुद्यतां] NiKuGu₁, हन्तुंमद्यता Gu₂

8 समरनिर्जितां] Ni, समरजितां Ku,

समरनिर्जितां Gu₁, शमरनिर्जितां Gu₁

8-9 °दक्षिणपादां °° कुर्यात् ।] Gu₂ first
writes देवीं चेतसि चण्डिका चेतसि कुर्यात् ॥
which is then cancelled by means of
dots and replaced in the lower margin
by दक्षिणपादादेवीं चण्डिका चेतसि कुर्यात्,
both readings omitting one attribute
due to eye-skip

8 °पादां] em., °पादं NiKuGu₁, °पादा Gu₂

8 °न्यस्तं] NiKu, °न्यतं Gu₁, lac. Gu₂

8-9 °वामपादां] em., °वामपादं NiKuGu₁,
lac. Gu₂

10 °सितं] corr., °शितं NiKuGu₁Gu₂

10 °धारासिधारणं] NiKuGu₂, °धारणं Gu₁

10 °धारिणं] KuGu₁Gu₂, °धारणं Ni

10 नम्रं] NiGu₁, लम्रं Ku, नम्रं Gu₂

10 तुरङ्गाधिं] NiKuGu₁, तुर{●}गाधिं
Gu₂

38.10-39.1 भयंकरबृहच्छरीरं] Ni,

भयङ्करबृहत्शरीरं Ku, भङ्करं बृहत्सरी Gu₁,

भयङ्करं बृहच्छरीरं Gu₂

करबृहच्छरीरं उपासककण्ठपालं क्षेत्रपालमालोकयेत् ।

मितादिक्षेत्रपालान्तप्रतिमापंक्तिमध्यस्थितोदकघटे । उक्तरीत्यैव भृग्वङ्गिरसौ
ध्यात्वा एतमेतं भृग्वङ्गिरसौ । ॐ भृग्वङ्गिरसावारोपयामीति युगपदावाह्य पूजयेत् ।
आपो भृग्वङ्गिरोमयमिति स्मरणात् ।

- Ku 12v ततो घटस्याधस्तान्मण्डलिकयोरुदगादिक्रमेण गणपतिशिवयोर्ध्यानादि सम्पाद- 5
येत् । रक्तं रक्तचन्दनवसनकुसुमयुक्तं गजवदनं त्रिलोचनं लम्बोदरं नागयज्ञोपवीतधरं
स्तव्यकर्णं महाशुण्डं एकदंष्ट्रं चतुष्करं चन्द्रार्धकृतशेखरं दक्षिणभुजयुगलोपरिष्ठात्क्रमवि-
Ni 12r धृतोत्पलदन्तकं वामभुजयुगलतथाविधधृतपरशुलडुकं ईषद्धसनं वामनकरचरणं मूषिक-
Gu₁ 16v वाहनं कृतपद्मासनं बुद्धिकुबुद्धिपरिवृतं अशेषसुरसेवितं गणपतिं चेतसि धारयेत् ।
शुद्धस्फटिकगात्रं पञ्चवक्त्रं त्रिनेत्रं हेमाभपूर्ववक्त्रं अञ्जनाभदक्षिणवक्त्रं क्षीराभ- 10
पश्चिमवक्त्रं बन्धूकरत्तोत्तरवक्त्रं अतिश्वेतोर्ध्ववक्त्रं प्रतिशिरश्चन्द्रशेखरं विचित्रव्याघ्र-
Gu₂ 13v चर्माम्बरं महाबाहुं चतुर्बाहुं दक्षिणबाहुयुगोर्ध्वक्रमेण कुठारवरकरं वामबाहुयुगोर्ध्वक्रम-

4 आपो भृग्वङ्गिरोमयम् GB 1.1.39

- 1 उपासककण्ठपालं] em., उपासककण्ठपालं
NiGu₂, उपासकश्रःपालं Ku, उपासकश्चगालं
Gu₁
2 °क्षेत्रपालान्त°] NiGu₁, °क्षेत्रपालान्त° Ku,
°क्षेत्रपालान्त° Gu₂
2-3 भृग्वङ्गिरसौ ध्यात्वा एतमेतं] These four
words are omitted in Ku and Gu₂, due
to eye-skip
2 भृग्वङ्गिरसौ] NiGu₂, भृग्वङ्गिरसौ Gu₁,
lac. Ku
3 °रोपयामीति] NiKuGu₁, °रोपयामीत्रि
Gu₂
4 भृग्वङ्गिरोमयमिति] NiKuGu₁,
भृग्वङ्गिरसोमय इति Gu₂
5 घटस्याधस्ता°] Gu₁Gu₂, घटस्याधस्था° Ni,
घटस्त्राधस्था° Ku
5 °योरुदगादि°] NiKuGu₁, °योऋदपादि°
Gu₂
6 °कुसुम°] NiKuGu₁, °कुसुम° Gu₂
6 लम्बोदरं] NiKuGu₂, लम्बोदनं Gu₁
7 स्तव्यकर्णं] NiGu₁Gu₂, स्तव्यकर्णं Ku
7 °शेखरं] NiKuGu₁, °सेखरं Gu₂
7 °ष्ठात्क्रम°] NiKuGu₁, °ष्ठाकूम° Gu₂
8 °युगलतथाविधधृतपरशु°] corr., °युगलं
तथाविधधृतपरशु° NiGu₁, °युगलं
तथाविधधृतपरशु° Ku, °जुगलं तथाविधधृतपरशु°

- Gu₂
8 ईषद्धसनं] NiKu, इषद्धसनं Gu₁
8 वामनकरचरणं] Gu₂, वामकरनकरचरणं Ni,
वामनसूकरचरणं Ku, वामकरचरणं Gu₁
8-9 मूषिक°] NiKuGu₁, मुषिक° Gu₂
9 बुद्धिकुबुद्धिपरिवृतं अशेष°] NiKuGu₁,
बुद्धिकुबुद्धिःपरिवृत{स}मशेष° Gu₂
9 °सुर°] KuGu₁, °शुर° NiGu₂
9 चेतसि] Ku, चे<●●> Ni, चेतस Gu₁
10 °स्फटिकगात्रं] NiKuGu₁, °स्पटीकं Gu₂
10 हेमाभ°] NiKuGu₁, हेमाभा° Gu₂
10 °वक्त्रं अञ्जनाभदक्षिणवक्त्रं] Gu₂, °वक्त्रं ।
अञ्जनादक्षिणवक्त्रं Ni, °वक्त्रं {●} त्रिनेत्रं
अञ्जनादक्षिणवक्त्रं Ku (note repetition of
त्रिनेत्रं), °वक्त्रं अञ्जनाभिदक्षिणवक्त्रं Gu₁
10-11 क्षीराभपश्चिमवक्त्रं] NiGu₂, क्षीराभं
पश्चिमवक्त्रं Ku, क्षीराभपश्चिमवक्त्रं Gu₁
11 प्रतिशिरश्चन्द्र°] NiKuGu₂, प्रतिशिरश्चन्द्र°
Gu₁
11 °शेखरं] NiKuGu₁, °सेखरं Gu₂
12 महाबाहुं] NiKuGu₁, महाबाहु Gu₂
12 दक्षिणबाहुयुगोर्ध्व°] Gu₁Gu₂, दक्षिणबाहुं
युगोर्ध्व° NiKu
39.12-40.1 वामबाहुयुगोर्ध्वक्रमम्°] Gu₁Gu₂,
वामबाहुयुगोर्ध्वक्रम° Ni, वामबाहुं युगोर्ध्वक्रमम्°
Ku

मृगाभयधरं सरोरुहे कृतनिलयं सर्वालङ्कारोज्ज्वलकायं संपूर्णचन्द्रवदनं सोमसूर्याग्निनयनं सौन्दर्यं विजितमदनं षोडशाब्दयुवसमानं विशदस्मितं नीलकण्ठशोभितं वृषभवाहनं चरणप्रवणसुरगणमण्डलं देवदेवं शिवं भावयेत् ।

Ku 13r

- शिवसंनिधौ नवनाभमण्डलेऽष्टदलपद्मे वा ग्रहान् ध्यायेत् । लोहिताभं द्विभुजं क-
 5 राभ्यां शोणपद्मयुगं विभ्राणं रक्तवस्त्रपरिधानोत्तरीयं सर्वाभरणभूषितं सप्ताश्वयुतस्यन्दने
 स्थितं क्षत्रियदेहं आदित्यं चिन्तयेत् ॥ १ ॥ सितं अमृतमण्डले दशाश्वयुतविमाने
 स्थितं सितवस्त्रपरिधानं द्विभुजं कुमुदामृतपूर्णकमण्डलुधरं सर्वाभरणभूषितं ब्राह्मणं सोमं
 ध्यायेत् ॥ २ ॥ लोहितं लोहिताभरणं चतुर्भुजं शूलशक्तिगदावरधरं मेषवाहनं क्षत्रियं
 अङ्गारकं ध्यात्वा ॥ ३ ॥ पीतं पीतवस्त्रं माल्यादिविभूषितं चतुर्भुजं खड्गचर्मगदावरधरं
 10 वैश्यशरीरं सिंहवाहनं बुधं संदध्यात् ॥ ४ ॥ पीतवर्णं पीतवस्त्रं गन्धमाल्याभरणं चतुर्भुजं

Gu 1 17r

Ni 12v

1 सर्वालङ्कारोज्ज्वलकायं] Ni,
 सर्वालङ्कारोज्ज्वलकायं KuGu₂,
 सर्वालङ्कारोज्ज्वलकायं Gu₁

1 सोमसूर्याग्निं] NiKuGu₂, सोसूर्याग्निं Gu₁

2 °विजितं] NiKuGu₁, °द्विजितं Gu₂

2 °मदनं] NiGu₁Gu₂, °वदनं Ku

2 षोडशाब्दयुव°] Gu₁Gu₂, षोडशाब्दयुवग°
 Ni, षोडशाब्दयुव° Ku

2 विशद°] Gu₁, विषद° NiKuGu₂

2 °शोभितं] NiKuGu₁, °सोभितं Gu₂

2 वृषभ°] NiKuGu₁, वृषभ° Gu₂

3 °सुरगणमण्डलं] Gu₁, °शुरमण्डलं Ni,
 °शुरगण]ण्डमण्डलं Ku^{ac}, °शुरगणमण्डलं
 Ku^{pc}, °मण्डलं Gu₂

3 देवदेवं शिवं] NiGu₁, देवदेवशिवं Ku,
 दैवेवशिवं Gu₂

4 वा] NiKuGu₁, om. Gu₂

4 ग्रहान् ध्यायेत्] NiKuGu₁, ग्रहान् ध्यायेत्
 Gu₂

5 शोणपद्म°] NiGu₁Gu₂, श्रेतापद्म° Ku

5 विभ्राणं] KuGu₁Gu₂, विभ्राणं विभ्राणं Ni

5 रक्तवस्त्रपरि°] NiGu₁, रक्तवस्त्रापरि° Ku,
 रक्तवस्त्रपरि° Gu₂

5 °भूषितं] NiKuGu₁, °भूषितं Gu₂

5 °स्यन्दने] NiKuGu₁, °स्यन्दने Gu₂

6 क्षत्रिय°] NiGu₁, क्षत्र्य° Ku, क्षेत्रिय° Gu₂

6 आदित्यं चिन्तयेत्] NiKuGu₁, आदित्य
 चिन्तयेत् Gu₂

6 सितं] corr., शितं NiKuGu₁Gu₂

6 °मण्डले] NiKuGu₁, °मले Gu₂

6 दशाश्व°] KuGu₁Gu₂, दशश्व° Ni

7 सितवस्त्र°] corr., शितवस्त्र° NiGu₁, शितं
 वस्त्र° Ku, सितव{•}स्त्र° Gu₂

7 द्विभुजं] NiKuGu₂, om. Gu₁

7 कुमुदामृतपूर्णकमण्डलुधरं] corr.,

कुमुदामृतपूर्णं कमण्डलुधरं NiGu₁,

कुमुदामृतपूर्णमण्डलधरं Ku,

कुमुदामृतपूर्णकमण्डलुधरं Gu₂

7 ब्राह्मणं] NiKuGu₁, ब्राह्मणं Gu₂

8 °भरणं] NiKuGu₁, °भरण Gu₂

8 °गदावरधरं] Gu₂, °गदाधरं NiKuGu₁

8 मेष°] NiKuGu₁, मेष° Gu₂

8 क्षत्रियं] NiGu₁Gu₂, क्षत्र्यं Ku

9 ध्यात्वा] NiGu₁Gu₂, ध्यायेत् Ku

9 पीतवस्त्रं माल्यादिविभूषितं] NiKu,

पीतवस्त्रमाल्यादिविभूषितं Gu₁,

पीतवस्त्रमाल्यादिविभूषितं Gu₂

9 चतुर्भुजं] NiGu₁Gu₂, चतुर्भुज Ku

9 °गदावरधरं] NiGu₁, °गदाधरं Ku, °धरं
 Gu₂

10 वैश्य°] NiKuGu₁, वश्य° Gu₂

10 °शरीरं] NiGu₁Gu₂, °स्वरूप Ku

10 संदध्यात्] NiKu, सन्ध्याध्यायेत् Gu₁,
 सन्ध्यात्वा Gu₂

10 पीतवस्त्रं गन्ध°] Ni, हस्तस्थापीतवस्त्रं गन्ध°
 Ku, हंसस्थं पीतवस्त्रगन्ध° Gu₁, पीतवस्त्रं गन्ध°
 Gu₂

Gu₂ 14r दण्डकमण्डलुवराक्षसूत्रं विभ्राणं हंसस्थं ब्राह्मणं मनसि कुर्यात् ॥ ५ ॥ सितं सित-
 वस्त्रं गन्धमाल्यादिभूषणं चतुर्भुजं वराक्षसूत्रकरण्डदण्डमण्डितं मण्डुकवाहनं सिंहवाहनं
 वा वैश्यस्वरूपं शुक्रं ध्यायेत् ॥ ६ ॥ इन्द्रनीलमणिप्रभं चतुर्भुजं शूलवरकोदण्डशरधरं
 नीलभूषणभूषितं नीलवस्त्रधरं गृध्रपृष्ठारूढं शूद्रं शनिं ध्यायेत् ॥ ७ ॥ करालवदनं
 कृष्णवसनमाल्यधरं चतुष्पाणिं धृतखड्गशूलगदाचर्मधरं सिंहवाहनगतं शूद्रदेहं राहुं
 Gu₁ 17v, चिन्तयित्वा ॥ ८ ॥ धूम्रवर्णं विकृतवक्त्रं नाभेरधः सर्पगात्रं कृष्णवस्त्रं द्विभुजं गदावरधरं
 Ku 13v सिंहस्थं शूद्रं केतुं ध्यात्वा ॥ ९ ॥ एतान् पद्मोपरि कर्णिकायां आदौ रविः तत आग्नेयदले
 चन्द्रः दक्षिणदलेऽङ्गारकः ईशानदले बुधः । उत्तरे गुरुः पूर्वे शुक्रः पश्चिमे शनिः नैर्ऋते

1 °कमण्डलु°] NiKu, °कमणलु° Gu₁,
 °कमण्डलु° Gu₂
 1 °सूत्रं विभ्राणं हंसस्थं] Gu₂, °सूत्रविभ्राणं
 हंसस्थं Ni, °सूत्रविभ्राण हंसस्थं Ku,
 °सूत्रविभ्राणं हंसस्थं Gu₁
 1 ब्राह्मणं] NiKuGu₁, ब्राह्मणं Gu₂
 1-2 सितं सितवस्त्रं गन्ध°] corr., शितं
 शितवस्त्रं गन्ध° Ni, शितवस्त्रं गन्ध° Ku, शितं
 शितं वस्त्रगन्ध° Gu₁, शितं शितवस्त्रगन्ध° Gu₂
 2 वराक्ष°] NiKuGu₁, वरक्ष° Gu₂
 2 °करण्डदण्डमण्डितं] Gu₁,
 °करण्डदण्डकमण्डलुदण्डमण्डितं Ni,
 °करमण्डितं Ku, °करदण्डमण्डितं Gu₂
 2 सिंहवाहनं] NiKuGu₁, om. Gu₂
 3 वैश्यस्वरूपं] Gu₁, वैश्यस्वरूप Ni,
 वाश्यस्वरूपं Ku, वैश्वरूपं Gu₂
 3 °कोदण्डशरधरं] NiKuGu₂, °कोदण्डधरं
 Gu₁
 4 °भूषितं] NiKuGu₁, °भुशितं Gu₂
 4 °वस्त्र°] NiKuGu₁, °वश्र° Gu₂
 4 °पृष्ठारूढं] NiKu, °पृष्ठधरूढं Gu₁, °पृष्ठरूढं
 Gu₂
 4 शूद्रं] NiKuGu₁, शूलं Gu₂
 4 ध्यायेत्] NiKu, मनसि ध्यात्वा Gu₁,
 ध्यात्वा Gu₂
 5 कृष्णवसनमाल्यधरं] NiKu, कृष्णं
 वसनमाल्यधरं Gu₁, कृष्णवश्रमाल्यधरं Gu₂
 5 चतुष्पाणिं धृत°] NiGu₁, चतुष्पाणिधृत°
 Ku, चतुष्पाधृत° Gu₂
 5-6 °धरं °°° चिन्तयित्वा] Gu₁ has a
 different order of words and some small

variants: °धरं । शूद्रदेहं राहुं सिंहासनगतं
 विचिन्तयेत्
 5 सिंहवाहनगतं] Ni, सिंहवाहनं शतं Ku,
 सिंहासनगतं Gu₁Gu₂
 6 चिन्तयित्वा] NiKu, विचिन्तयेत् Gu₁,
 चिन्तयेत् Gu₂
 6 विकृतवक्त्रं] NiGu₁Gu₂, विकृतवक्त्रं Ku
 6 नाभेरधः] Gu₁, नाभेधर Ni, नाभेरध Ku,
 नाभेरध{र}: Gu₂
 6 सर्पगात्रं] Ni, सर्पगातं Ku, सर्पशास्त्रं Gu₁,
 सर्पागात्रं Gu₂
 6 कृष्णवस्त्रं] NiKu, वस्त्रदिकृष्णरूप Gu₁,
 कृष्णवश्र Gu₂
 7 शूद्रं] NiKuGu₁, शूद्र Gu₂
 7 कर्णिकायां] NiKuGu₂, कर्णिकाया Gu₁
 41.7-42.1 आदौ °°° एतान् पूजयेत् ।] Gu₁ has
 a rather different reading here: आदौ ।
 पूर्वदले तत आग्नेये ततो दक्षिणदले तत ईशानदले
 तत उत्तरदले ततः पूर्वे ततः पश्चिमे ततः नैर्ऋतदले
 ततो वायव्ये । यथाग्रहस्वरूपं वर्णकैः लिखित्वा
 यथाक्रमेण तान् पूजयेत् ॥ Note also the
 omission of the next sentence in Gu₁
 7 रविः तत] NiKu, alt. Gu₁, रविस्तत्र Gu₂
 7 आग्नेयदले] NiKu, alt. Gu₁, आग्नेयं दले
 Gu₂
 8 चन्द्रः] Ku, चन्द्र NiGu₂, alt. Gu₁
 8 ऽङ्गारकः] NiKu, alt. Gu₁, अगारक Gu₂
 8 बुधः । उत्तरे] NiKu, alt. Gu₁, बुधरूत्तरे
 Gu₂
 8 शनिः] NiKu, alt. Gu₁, सनि Gu₂

राहुः वायव्ये केतुरिति । एवं यथास्थानं ग्रहवर्णैर्यथा तथा लिखित्वा एतान् पूजयेत् ।
घटस्य पश्चिमप्रदेशेऽष्टदलकमले दिक्पालान् ध्यायेत् ।

	इन्द्रः सुरपतिः प्रीतो वज्रहस्तः पुरन्दरः ।	
	ऐरावतसमारूढः सहस्राक्ष नमोऽस्तु ते ॥	
5	सर्वतेजमयो देवो रक्तवर्णो महाबलः ।	
	शक्तिहस्तो महावीर्यश्छागगामि नमोऽस्तु ते ॥	
	दण्डहस्तो यमो देवो धर्माध्यक्षो महाबलः ।	Ni 13r, Gu ₂ 14v
	महामहिषमारूढः प्रेताधिप नमोऽस्तु ते ॥	
	राक्षसाधिपतिः श्रीमान् नैऋतोत्पलविग्रहः ।	
10	खड्गहस्त शवारूढ मांसभक्ष नमोऽस्तु ते ॥	
	पाशहस्तात्मजो नित्यं जलराजो महाबलः ।	
	निम्नगामीति विख्यातो वरुण देव नमोऽस्तु ते ॥	
	मकरस्थं महारूढं(?) पाशहस्तमहाबलम् ।	Gu ₁ 18r
	सर्वगन्धाधिपं देवं दिव्यस्त्रीपरिवारितम् ।	
15	रत्नागारं महाराजं वरुणमाह्वयाम्यहम् ॥	
	सर्वप्राणात्मजो नित्यं सर्वगो वायुदर्शनः ।	Ku 14r

1 यथास्थानं] NiKu, alt. Gu₁, यथास्थानौ
Gu₂

1 °वर्णैर्यथा] KuGu₂, °वर्णैर्यथा Ni,
alt. Gu₁

1 तथा] NiKu, alt. Gu₁, यथा Gu₂

1 एतान्] NiKu, alt. Gu₁, एतान Gu₂

2 घटस्य °°° ध्यायेत् ।] This entire
sentence is not found in Gu₁

3 इन्द्रः सुरपतिः] KuGu₁Gu₂, इन्द्रं सूरपतिः
Ni

4 ऐरावतसमारूढः] Ni, ऐरावतसमारूढं Ku,
{ऐ}ऐरावतः समारूढः Gu₁, ऐरावतसमारूढ
Gu₂

4 ते] NiKuGu₁, om. Gu₂

5 सर्वतेज°] NiKuGu₁, सर्वे तेज° Gu₂

5 °वर्णो] NiKuGu₁, °वर्णं Gu₂

6 °वीर्यश्छागगामि] Gu₂, °वीर्यश्छागगामी
Ni, °वीर्यं शामी Ku, °वीर्यश्छागगामि Gu₁

8 महामहिषमारूढः] Ni, महामहिषमारूढः Ku,
महामहिषमारूढः Gu₁, महामहिषमारूढः Gu₁

8 प्रेताधिप] NiKuGu₂, प्रेधिप Gu₁

8 ते] NiKuGu₁, om. Gu₂

9 श्रीमान् नैऋतोत्पलविग्रहः] Ni,

श्रीमान् नैऋतोत्पलविग्रहः Ku,

श्रीमान् नैऋतोत्पलविग्रहः Gu₁,

श्रीमान् नैऋतोत्पलविग्रहः Gu₂

11 पाशहस्तात्मजो] Ni, पाशहस्तात्मनो Ku,

पाशहस्तात्मयो Gu₁, पाशहस्तात्मयो Gu₂

11 जलराजो] NiKuGu₂, जलराज Gu₁

12 निम्नगामीति] Gu₁, निम्नगामीति Ni,

निम्नगापति Ku

13 मकरस्थं] NiKuGu₂, मकरस्थं Gu₁

13 पाशहस्तमहाबलम्] em., पाशहस्तमहाबलः

NiKuGu₁, पाशहस्तं महाबलः Gu₂

14 सर्वगन्धाधिपं] NiKuGu₂, सर्वगन्धाधिप
Gu₁

14 दिव्यस्त्रीपरिवारितम्] NiKuGu₁,

दिव्यस्तपरिवारितम् Gu₂

15 रत्नागारं महाराजं] em., रत्नागारं महाराज

NiKu, रत्नासारं महाराज Gu₁Gu₂

15 वरुणमाह्वयाम्यहम्] em., वरुणं

वाह्वयाम्यहं Ni, वरुणंमाह्वयाम्यहं Ku,

वरुणमाह्वयाम्यहं Gu₁Gu₂

16 सर्वप्राणात्मजो] NiKuGu₂, सर्वप्राणात्मयो

Gu₁

16 सर्वगो वायुदर्शनः] em., सर्वगो वायुदर्शनं

ध्वजहस्त महापाणि मृगवाह नमोऽस्तु ते ॥
 सर्वयक्षभयाध्यक्षो कुबेरो रत्नवाहनः ।
 अर्थपूर्ण गदाधारि रोचनाभ नमोऽस्तु ते ॥
 सर्वविद्याधिपः शुक्र ईशानो वृषवाहनः ।
 शूलपाणिर्महाप्राज्ञस्त्रैलोक्याधिप ते नमः ॥
 पन्नगाधिपतिर्देवो अनन्तोऽनन्तविक्रमः ।
 पाताले वसते नित्यं सर्वाधार नमोऽस्तु ते ॥
 रक्तवर्णो महाप्राज्ञ अक्षमालाकमण्डलु- ।
 धर हंसस्थित देव वेदरूपि नमोऽस्तु ते ॥

5

एते दिक्पालाः ।

10

घटस्य पुरस्तान्मातृकार्चनार्थं षोडशकलशे प्रागिव पूजयेत् । पीतवर्णा युवतीं
 बद्धकञ्चुकां सर्वाभरणभूषितां गौरीं ध्यात्वा । एवं पद्मादीन्यर्चयेत् । तस्य कलशस्य समीपे
 इष्टदेवतापूजार्थं मण्डले इष्टदेवतां कुलदेवतां च संपूज्य । भृग्वङ्गिरघटपूर्वे ब्रह्मपट्टे ब्रह्माणं

Gu₂ 15r

NiKuGu₁, सगोमायुदर्शनं Gu₂
 1 ध्वजहस्त महापाणि मृगवाह] Ni, ध्वजहस्त
 गदापाणि मृगवाह Ku, ध्वजहस्त
 महापाणिर्मृगवाहन Gu₁, ध्वजहस्तं समापाणि
 मृगवाह Gu₂
 2 °भयाध्यक्षो] NiKuGu₁, °भयाध्यक्ष Gu₂
 3 अर्थपूर्ण गदाधारि] Gu₂, अर्थपूर्ण गदाधारी
 NiGu₁, अर्थ पूर्ण गदाधारि Ku
 4 शुक्र] Gu₁Gu₂, शुक्र Ni, शुक्र Ku
 5 °पाणिर्महा°] corr., °पाणिम्महा° Ni,
 °पाणिमहा° KuGu₂, °पामाहा° Gu₁
 5 °लोक्याधिप ते नमः] NiGu₁, °लोक्याधिप
 नमोऽस्तु ते Ku, °लोक्याधिपतिर्नमः Gu₂
 6 पन्नगाधि°] NiGu₁Gu₂, पन्नशाधि° Ku
 6 अनन्तो] corr., ऽनन्तो Ni, ऽनन्तो Ku,
 ऽनन्ता Gu₁, नन्तो Gu₁
 6 ऽनन्तविक्रमः] NiKuGu₁, नन्तविग्रः Gu₂
 7 पाताले] NiKuGu₁, पाताल Gu₂
 7 सर्वाधार] NiGu₁Gu₂, सर्वाधारा Ku
 8 रक्तवर्णो] KuGu₁, रक्तवतो Ni, ऋक्तवर्णो
 Gu₂
 8 महाप्राज्ञ] NiKuGu₂, महाप्राज्ञः Gu₁
 8 अक्षमालाकमण्डलु-] em., अक्षमालां
 कमण्डलुं NiGu₂, अक्षमालाकमण्डलुं Ku,
 अक्षमालाकमण्डलुः Gu₁
 9 धर] em., धरं NiKuGu₁Gu₂

9 हंसस्थित देव] em., हंसस्थितं देवं
 NiKuGu₁Gu₂
 9 वेदरूपि] corr., वेदरूपी Ni, {देवं} देवऋषी
 Ku, वेदऋषा Gu₁, वेदऋषी Gu₂
 10 दिक्पालाः] NiKuGu₂, दिक्पाला Gu₁
 11 घटस्य °°° पूजयेत् ।] Gu₁ omits this
 sentence
 11 षोडशकलशे] KuGu₂, षोडशदलशे Ni,
 lac. Gu₁
 11 प्रागिव] NiKu, lac. Gu₁, प्रगीव Gu₂
 11 पीतवर्णा] Gu₂, पीतवर्णं NiKuGu₁
 11 युवतीं] NiKuGu₂, जुवतिं Gu₁
 12 बद्धकञ्चुकां] corr., बद्धकञ्चुलां Ni,
 बद्धकाञ्चनां Ku, बद्धकञ्चुकां Gu₁Gu₂
 12 पद्मादीन्यर्चयेत्] Ni, पद्मादीन्यर्चयेत्
 KuGu₂, पद्मादिना ध्यायेत् Gu₁
 13 इष्टदेवतापूजार्थं मण्डले इष्टदेवतां कुलदेवतां
 च संपूज्य ।] NiGu₂, इष्टदेवतापूजार्थं मण्डले
 इष्टदेवता संपूज्य ॥ ततो कुलदेवतां ध्यात्वा ॥
 Ku, इष्टदेवता ध्यायेत् ॥ ततः कुलदेवता
 ध्यायेत् ॥ Gu₁
 43.13-44.1 भृग्वङ्गिरघटपूर्वे °°° ध्यात्वा ।]
 Gu₁ omits this sentence
 13 ब्रह्मपट्टे] Gu₂, ब्रह्मघट्टे NiKu, lac. Gu₁
 13 ब्रह्माणं] NiKuGu₁, ब्राह्माणं Gu₂

ध्यात्वा । रक्तवर्णं चतुर्भुजं सूक्ष्मवाक्षकमण्डलुधरं चतुर्मुखं श्मश्रुलं मुकुटादिविभूषितं
हंसवाहनं ब्रह्माणं चिन्तयेदिति । इत्थमनुध्यानारोपणावाहनविधिः ।

Ni 13v

अनन्तरं हिरण्यवर्णेति सूक्तेन परिगणितदेवताः कुशाग्रद्वयजलेन क्रमशः स्नापयेत् ।
एतत्स्नानम् ॐ मिताय नम इत्यादि । एवं वस्त्रगन्धपुष्पधूपदीपनैवेद्यैर्यथास्वलिङ्ग-

Gu₁ 18v,
Ku 14v

- 5 मन्त्रैर्दद्यात् । ततः पात्रे गन्धादिकमापूर्य एतदर्घ्यं ॐ मिताय नम इत्यादि प्रत्येक-
मर्घ्यं दद्यात् । दक्षिणहस्ते पुष्पाण्यादाय देवतास्वरूपानुसंधानरूपमुपस्थानम् । ॐ
मितमहमुपतिष्ठ इत्याद्येकैकमुपतिष्ठेत् । अथवा समुदायेन दद्यात् । ततः पुनः पात्रे उदक-
गन्धकुशकुसुमदूर्वाक्षतानि निधाय । ब्रह्म ज्ञानं प्रथमं पुरस्तादित्युचान्ते एतदर्घ्यम्
ॐ ब्रह्मणे नम । एवमेवोपस्थानम् । पूजितदेवताभ्यो नमस्कुर्यात् । तत अच्छि-
द्रावधारणम् । अद्य मितादिपूजाकर्मणः यत्कृतं तदच्छिद्रमस्तु । श्रीभगवतो वासुदेवस्य

10

Gu₂ 15v

3 हिरण्यवर्णाः PS 1.25 8 ब्रह्म ज्ञानं प्रथमं पुरस्तात् PS 5.2.2 = 6.11.1

1 सूक्ष्मवाक्ष°] corr., श्रुक्श्रुवाक्ष° Ni,
श्रुक्श्रुवाक्ष° KuGu₂, श्रीश्रुत्वाक्ष° Gu₁
1-2 चतुर्मुखं °°° चिन्तयेदिति ।] Gu₁ places
चतुर्मुखं before हंसवाहनं
1 °दिविभूषितं] NiKuGu₁, °दिभिभूषितं
Gu₂
2 ब्रह्माणं] NiKuGu₂, ब्राह्मणं Gu₁
2 चिन्तयेदिति] NiKu, चिन्तयेत् Gu₁Gu₂
2 इत्थमनु°] Ku, इत्थमनु° NiGu₁, इत्थमनु°
Gu₂
2-3 °ध्यानारोपणावाहनविधिः । अनन्तरं] Ni,
°ध्यानारोपणावाहनविधिः ॥ अनन्तं Ku,
°ध्यानाद्यावाहनारोपणानन्तरं Gu₁,
°ध्यानारोपणावाहनाविधिः ॥ ॥ अनन्तरं Gu₂
3 कुशाग्रद्वयजलेन] NiKu, दर्भद्वयाग्रजलेन
Gu₁, कुशाग्रद्वयं जलेन Gu₂
3 क्रमशः] NiKuGu₂, क्रमन Gu₁
4 नम इत्यादि] em., नम इत्यादि NiKu,
नमः ॥ ॥ एवमो ॐ प्रमिताय नम इत्यादिभिः
Gu₁, नम रित्यादि Gu₂
4 वस्त्रगन्ध°] NiKu, वासचन्दन° Gu₁,
वस्त्रगन्ध° Gu₂
4-5 °स्वलिङ्गमन्त्रैर्दद्यात्] em.,
°सलिङ्गमन्त्रैर्दद्यात् NiKuGu₂,
°सुलिङ्गमन्त्रैर्दद्यात् Gu₁
5 एतदर्घ्यं ॐ] NiGu₁, एतदर्घ्यं ॐ Ku,
एतदर्घ्यमो Gu₂
5 नम] em., नम NiGu₁Gu₂, नमः ॥ Ku
5-6 प्रत्येकमर्घ्यं] NiGu₁Gu₂, प्रत्येक अर्घ्यं Ku

6 दक्षिणहस्ते] NiGu₁Gu₂, दक्षिणहस्तेन Ku
6 पुष्पाण्यादाय] NiGu₁Gu₂, पुष्पानयादाय
Ku
6 °स्वरूपानु°] NiGu₁Gu₂, °स्वऋपं नु° Ku
6-9 ॐ मितमहमुपतिष्ठे °°° एवमेवोपस्थानम्
1] Ni omits these five sentences,
presumably due to eye-skip
7 °तिष्ठ इत्याद्येकैकमुपतिष्ठेत्] em., lac. Ni,
°तिष्ठदित्याद्येकमुपतिष्ठेत् Ku, °तिष्ठेदित्यादि ॥
एकैकमुपतिष्ठेत् Gu₁, °तिष्ठे इत्यादि ॥ Gu₁
7-8 उदकगन्धकुशकुसुमदूर्वाक्षतानि] KuGu₂,
lac. Ni, उदककुशगन्धक्रमुकदूर्वाक्षतानि Gu₁
8 ज्ञानं प्रथमं] em., lac. Ni, यज्ञानं प्रथमं
KuGu₂, यज्ञानं Gu₁
8 पुरस्तादित्युचान्ते] em., lac. Ni, पुरस्ता
इत्युचान्ते Ku, पुरस्ताद्विसीमत इत्युचान्ते
Gu₁Gu₂
8-9 एतदर्घ्यम् ॐ] KuGu₁, lac. Ni, दर्घ्यमो
Gu₂
9 नम । एवमेवोप°] em., lac. Ni, नमः ।
एवमेवोप° KuGu₁Gu₂
9-10 तत अच्छिद्राव°] Ni, तत्र अच्छिद्राव° Ku,
अच्छिद्राव° Gu₁, ततः रच्छिद्राव° Gu₂
10 अद्य] NiKuGu₂, ॐ अद्य Gu₁
10 °पूजाकर्मणः] NiKuGu₁, °पूजादिकर्मणः
Gu₂
10 तदच्छिद्रमस्तु] NiKu, तत्सकृतमस्तु Gu₁,
तत्सुकृतमस्तु Gu₂

प्रसादात्तत्सर्वं परिपूर्णमस्तु । इत्यधिवासे मितादिपूजाविधिः ।

तदनन्तरं कर्ता मितादिगणेशत्वादादौ विघ्ननिवृत्त्यर्थं कर्मस्य संपूर्णफलप्राप्त्यर्थं पूर्ववद्गणेशाय अर्घ्योपस्थानं च कुर्यादिति । यतः सर्वकर्ममूलत्वात् । अथ रात्र्यर्घ्यमन्त्राः । पूर्ववदर्थं गृहीत्वा आङ्गिरसकल्पोक्त-नमस्तेऽस्तुमहाभाग-इत्यादिमन्त्रैरुच्चार्य एतद-
र्घ्यम् ॐ रात्रीदेव्यै न मम इति अर्घ्यं दत्त्वा । आ रात्रि इषिरा योषा इति द्वे द्विकण्डिके 5
सूक्ते । एतैर्मन्त्रपठनानन्तरं ॐ रात्रीदेव्यै इदमुपस्थानं न मम इत्युपस्थाय । तदनन्तरं
कर्तुरुत्तरतो यजमानमुपवेश्य । कर्ता तं हरिद्राधिवासनं गन्धाधिवासनं च कुर्यात् । अनु

Ku 15r

4 नमस्तेऽस्तु महाभागे Unidentified. The *sakalapāṭha* is given in PVSP, p. 39: नमस्तेऽस्तु
महाभागे सर्वभूतभयङ्करि । विश्रामार्थं प्रजानां त्वं सृष्टासि ब्रह्मणा स्वयम् ॥ पाहि मां सततं देवि सराष्ट्रं
ससुहृज्जनम् । उषसे नः प्रयच्छस्व शान्तिं च कृणु मे सदा ॥ ये त्वा प्रपद्यन्ते देवि न तेषां विद्यते भयम् ।
रात्रिं प्रपद्ये जननीं सर्वभूतनिवेशिनीम् ॥ भद्रां भगवतीं कृष्णां विश्वस्य जगतो निशाम् । संवेशनीं संजीवनीं
ग्रहनक्षत्रमालिनीम् ॥ प्रपन्नोऽहं शिवां रात्रिं भद्रे पारमशीमहि । यां सदा सर्वभूतानि स्थावराणि चराणि
च ॥ सायंप्रातः नमस्यन्ति सा मां रात्र्यभिरक्षतु । 5 आ रात्रि PS 6.20+21 5 इषिरा योषा PS
14.8+9 45.7-46.1 अनु सूर्यमुदयताम् PS 1.28

1 प्रसादात्तत्सर्वं] NiKuGu₂, प्रसादात्सर्वं Gu₁
1 मितादिपूजाविधिः] NiKuGu₂, मितादिपूजा
Gu₁
2 तदनन्तरं कर्ता] NiKuGu₂, ततः Gu₁
2 मितादिगणेश] em., मितादयोगणेश°
NiKuGu₂, मितादयोगणेश° Gu₁
2-3 °त्वादादौ °°° कुर्यादिति] Gu₁
considerably shortens this sentence:
°त्वात् पूर्वङ्गणेशार्घ्योपस्थानं कुर्यात्
2 °वृत्त्यर्थं] Ku, °वृत्त्यर्थं NiGu₂, lac. Gu₁
2 संपूर्णफलप्राप्त्यर्थं] NiGu₂,
सम्पूर्णफलप्राप्त्यर्थं Ku, lac. Gu₁
3 पूर्ववद्गणेशाय] NiKuGu₁, पूर्ववद्गणेशायं
Gu₂
3 °स्थानं कुर्यादिति] NiGu₂, alt. Gu₁,
°स्थानं च कुर्यादिति Ku
3 यतः] NiKuGu₁, तत Gu₂
3 सर्वकर्ममूलत्वात्] KuGu₂, सर्वकर्मत्वात्
Ni, सर्वकर्माङ्गमूलत्वात् Gu₁
3 रात्र्यर्घ्य°] KuGu₁, रात्र्यर्घ्य° Ni, रात्र्यर्घ्य°
Gu₂
4 पूर्ववदर्थं] NiKuGu₁, पूर्ववदर्थं Gu₂
4 °कल्पोक्त°] NiKuGu₁, °कल्पोक्तं Gu₂
4 °ऽस्तुमहाभाग-इत्यादि°] Gu₂,

°ऽस्तुमहाभारा इत्यादि° Ni, °स्तुमहाभागे
इत्यादि° Ku, °ऽस्तुमहाभाग इत्यादि° Gu₁
4-5 एतदर्थम् ॐ] NiKuGu₁, एतदधर्मो
Gu₂
5 न मम इति अर्घ्यं दत्त्वा] em., न म इति अर्घ्यं
दत्त्वा Ni, न म इति अर्घ्यं दत्त्वा Ku, नमः Gu₁,
नमः । इत्य अर्घ्यं दत्त्वा ॥ Gu₂
5 रात्रि] KuGu₂, रात्री NiGu₁
5-6 द्वे द्विकण्डिके सूक्ते] corr., द्वे सूक्ते Ni,
द्वेकण्डिके सूक्ते Ku, द्वे द्वेकण्डिके सूक्ते Gu₁, द्वे
शूक्ते Gu₂
6 एतैर्मन्त्रपठनानन्तरं ॐ] Gu₁ omits these
words
6 एतैर्मन्त्र°] NiGu₂, एतेमन्त्र° Ku, lac. Gu₁
6 रात्रीदेव्यै] NiGu₂, रात्रिदेवै Ku, रात्रीदेवै
Gu₁
6 इदमुपस्थानं] NiKuGu₂, उपस्थानं Gu₁
6 न मम] em., नम NiKuGu₁Gu₂
6 इत्युपस्थाय] NiKuGu₁, इत्युपस्थाय Gu₂
7 कर्ता तं] NiKuGu₂, om. Gu₁
7 हरिद्राधिवासनं] KuGu₁, हद्राधिवासनं Ni,
हरिद्राधिवासनं Gu₂
7 च] NiKu, om. Gu₁Gu₂

सूर्यमुदयतामिति सूक्तान्ते एष ते हरिद्राधिवास इति हरिद्रां लेपयेत् । गन्धद्वारामित्युचा
गन्धाधिवासनं च ।

Ni 14r
Gu₁ 19r

अथाधिवासे मङ्गलारोपणम् ।

5 भूमिं दीपं फलं दूर्वाः पुष्पं गोरोचनं तथा ।
दर्पणं दधि सिद्धार्थं घृतं चासादयेत्क्रमात् ॥

इति स्मृतिवचनाद्यथाक्रमं दद्यादिति । मन्त्रा उच्यन्ते । भूमि मातरित्युचा द्यौष्ट आयु-
रित्युचा च भूमिमभिमन्त्र्य तिलकं दद्यात् । त्वयीन्द्रियमित्युचा दीपं दर्शयेत् । या ओ-
षधयः सोमराज्ञीरिति द्वे ऋचावुक्त्वा फलं ललाटे स्पृष्ट्वा हस्ते प्रयच्छेत् । अघद्विष्टेत्युचा

Gu₂ 16r

1 गन्धद्वाराम् RVKh 2.6.9. A *sakalapāṭha* of the same mantra is found in PVSP, p. 45,
without variants 6 भूमि मातः PS 17.6.8 6-7 द्यौष्ट आयुः PS 9.11.3 7 त्वयीन्द्रियम् PS
10.2.1/8? 7-8 या ओषधयः सोमराज्ञीः PS 11.7.5-6 8 अघद्विष्टा PS 19.15.12

4-5 The source of this *smṛtīvacana* is unidentified.

7 हरिद्राधिवास इति] In between these
two words, Ku and Gu₁ insert: एतत्ते न
म यजमानं

1 हरिद्राधिवास] NiKu, हद्राधिवास Gu₁,
हरिधिवास Gu₂

1 इति हरिद्रां] Ni, इति हरिद्रा KuGu₂,
om. Gu₁

2 गन्धाधिवासनं] KuGu₁Gu₂, गन्धादिवासनं
Ni

3 मङ्गलारोपणम्] NiGu₁Gu₂,
मङ्गलादिरोपणं Ku

4 भूमिं दीपं] Ni, भूमिदिपं KuGu₂, भूमिदीपं
Gu₁

4 दूर्वाः] corr., दूर्वा NiGu₂, दुर्वा Ku, दूर्वा
Gu₁

4 गोरोचनं] Ku, गोरोचनां Ni, गोचनां Gu₁,
गोरचना Gu₂

5 दर्पणं] NiKuGu₁, दर्पणे Gu₂

5 चासादयेत्क्रमात्] NiKuGu₁, चासादये
क्रमात् Gu₂

6 इति] NiGu₁Gu₂, om. Ku

6-7 °वचनाद्यथाक्रमं °°° भूमि मातरित्युक्त्वा
द्यौष्ट आयुरित्युचा च भूमिमभिमन्त्र्य] Gu₁

reduces this to: °वचनात् ॥ भूमि

मातरित्युचा च भूमिमभिमन्त्र्य

6 मन्त्रा उच्यन्ते] NiKu, om. Gu₁,

मन्त्रोच्यन्ते Gu₂

6 मातरित्युचा] KuGu₁Gu₂, मातरित्युक्त्वा
Ni

6 द्यौष्ट आयुः] NiKu, om. Gu₁, द्यौष्टायुः
Gu₂

7 त्वयीन्द्रियं] NiKu, त्वियिन्द्रियं Gu₁,
त्व{इ}यीन्द्रियं Gu₂

8 सोमराज्ञीरिति] KuGu₁, सोमराज्ञी इति
Ni, सोमराज्ञोरिति Gu₂

8 ऋचावुक्त्वा] NiGu₁Gu₂, ऋचौ त्युचा Ku

8 स्पृष्ट्वा] NiKuGu₂, दत्त्वा Gu₁

46.8-47.1 हस्ते प्रयच्छेत् °°° दद्यात्] Possibly
in part due to eye-skip (cf. p. 48, l. 3),

the reading in Gu₂ is substantially
different: जपति ॥ ततः य सतौदनामित्युचा

आचार्यः मितादीन् सृजे ॥ आयने +ते+

परायणेत्युचा दूर्वा दद्यात् ॥

8 हस्ते] NiKu, दस्ते Gu₁, om. Gu₂

8 अघद्विष्टेत्युचा] em., अघदुष्टेत्युचा NiKu,

अमद्विष्टेत्युचान्ते Gu₁, alt. Gu₂

दूर्वा दद्यात् । श्रियं धातरिति तृचेन सूक्तेन स्रजश्चावधनीयात् । सगुणास आसत इति तिसृभिर्ऋग्भिर्गोरोचनेनालंकुर्यात् । दशोऽसीत्यृचा आदर्शं दर्शयेत् । उच्चापतन्तमिति द्वाभ्यां दध्ना तिलकं दद्यात् । पिङ्ग रक्षेत्यृचा गौरसर्षपमासादयेत् । घृतस्य जूतिरित्यृचा घृतावेक्षणं कारयेत् । चकारात्सुवर्णमन्नं च । अग्नेः प्रजातमिति सूक्तान्ते आभरणं दत्त्वा । प्राणाय नम इत्यृचा दध्यन्नं प्राशयेत् । सिन्धुराज्ञीरित्यृचा सिन्धुराभरणं कुर्यात् ।
ऐन्द्राबार्हस्पत्ये ।

5

Ku 15v

नित्ये नैमित्तिके काम्ये यद्दान्यत्रापि कुत्रचित् ।
सर्वत्र मङ्गले चैव कार्यो वन्दापनाविधिः ॥

इति वचनादाचार्यः स्वयं वन्दापनां कुर्यात् । मातादिस्रीभ्यश्च । ततो यजमानः ब्राह्मणे-

1 श्रियं धातः PS 19.48.17-19 1 सगुणास आसते PS 15.21.6-8 2 दशोऽसि PS 20.43.4
2 उच्चापतन्तम् PS 18.24.3-4 3 पिङ्ग रक्ष PS 16.81.6 3 घृतस्य जूतिः PS 1.110.1 4 अग्नेः
प्रजातम् PS 1.82 5 प्राणाय नमः PS 16.21.1 5 सिन्धुराज्ञीः PS 19.7.9

1 दूर्वा] corr., दुर्वा NiGu₁Gu₂, दुर्वा Ku
1 दद्यात्] NiGu₂, दत्त्वा KuGu₁
1 श्रियं धातरिति तृचेन सूक्तेन] corr., श्रियं
धातरिति तृचेन सूक्तेन Ni, श्रियं धातरिति
त्यृचेन सूक्तेन Ku, श्रियं धातरिति सूक्तान्ते Gu₁,
श्रियं धातरित्वृचेन सूक्तेन Gu₂
1 स्रजश्चावधनीयात्] NiGu₂, स्रजश्चावधनीयात्
Ku, शुक्लपष्पैरलंकुर्यात् Gu₁
1-2 इति तिसृभिर्ऋग्भिर्गो°] NiGu₂, इति
तिसृभिर्ऋग्भिर्गो° Ku, इतिशृभिर्ऋग्भिर्गो°
Gu₁
2 °रोचनेनालंकुर्यात्] NiGu₁, °रोचनातिलकं
कुर्यात् Ku, °रोचनालंकुर्यात् Ku
2 दशोऽसीत्यृचा] NiGu₂, दशो सीत्यृचा Ku,
दशोऽसी इत्यृचा Gu₁
2 आदर्शं] NiKuGu₁, दर्पणं Gu₂
2 °पतन्तमिति] NiKuGu₁, °पतन्तमिति
Gu₂
3 दद्यात्] NiGu₂, दत्त्वा KuGu₁
3 पिङ्ग रक्षेत्यृचा] Ni, पिङ्ग रक्षमित्यृचा Ku,
पिङ्ग रक्षे Gu₁, पिङ्ग रक्ष इत्यृचा Gu₁
3 °सर्षपमा°] NiGu₁Gu₂, °सर्षपमा° Ku
3 जूतिरित्यृचा] KuGu₁Gu₂, यूतिरित्यृचा Ni
4 कारयेत्] NiKuGu₂, कारयित्वा Gu₁
4 चकारात्सुवर्णमन्नं] NiGu₁,
चकारात्सुवर्णमन्नं KuGu₂

4 अग्नेः प्रजातमिति सूक्तान्ते] Thus Gu₁Gu₂.
NiKu add one more *pratika* (for PS
1.83) and read: अग्नेः प्रजातं यदावधनमिति
but still continue with singular सूक्तान्ते
4 आभरणं] Gu₁Gu₂, सुवर्णाभरणं NiKu
4 दत्त्वा] Gu₁Gu₂, कारयित्वा NiKu
5 इत्यृचा] NiKuGu₂, त्यृचा Gu₁
5 सिन्धुराज्ञीरित्यृचा] corr., सिन्धुराज्ञीरित्यृचा
Ni, सिन्धुराज्ञेरित्यृचा Ku, सिन्धुराज्ञीरिति
मान्त्रेण Gu₁, सिन्धुराज्ञे इत्यृचा Gu₂
5 सिन्धुराभरणं] corr., सिन्धुराभरणं
NiGu₁Gu₂, सिन्धुराभरणं Ku
5 कुर्यात्] NiKuGu₂, कारयेत् Gu₁
7 °बार्हस्पत्ये] NiKuGu₂, °बार्हस्पत्ये Gu₁
7 नित्ये] NiKuGu₁, om. Gu₂
7 काम्ये] NiKuGu₁, काम्ये Gu₂
9 यद्दान्यत्रापि] NiKu, यदानेत्रापि Gu₁,
यदान्यत्रापि Gu₁
9-7 कुत्रचित्] NiKuGu₂, कुत्रचित Gu₁
9 °चार्यः स्वयं] NiGu₂, °चार्य स्वयं Ku,
°चार्यः Gu₁
9 कुर्यात् । मातादिस्रीभ्यश्च] NiGu₂, कुर्यात् ॥
Ku, कुर्या मात्रादिभ्यश्च Gu₁
9 ब्राह्मणेभ्यस्ताम्बूलादिकं] NiKuGu₁,
ब्राह्मणादिकं ताम्बूलं Gu₂

- भ्यस्ताम्बूलादिकं दद्यात् । उषसे न इति मन्त्रेणाशिषं दद्यात् । तत आचार्यं रक्षन्तु त्वेति चतसृभिर्ऋग्भिस्त्रायमाण इति चतुष्कं सूक्तं असपत्नमिति द्वे ऋचौ । अह्ने च त्वेत्यृक् एतै रक्षामन्त्रैर्यजमानं स्पृष्ट्वा जपति । यः शतौदनामित्यृचा आचार्यः मितादीन् विसृजेत् । पूर्ववद्यस्मात्कोशादित्यृचात्मनो हृदयाभिमन्त्रणं कुर्यात् । ततो ब्राह्मणानामाशीर्वादः ।
- 5 ततो यजमानः ब्राह्मणान्मस्कृत्य स्वैरीभवेत् । अधिवासस्तु केषांचित्कर्मणि पूर्वेषुः सन्ध्यायां रात्रौ भवति । केषांचित्सद्योऽधिवास इति ।

Ni 14v
Gu₁ 19v

इति श्रीमन्नृसिंहचरणपरिचारकश्रीमन्महोपाध्यायश्रीधरविरचितायां
विवाहादिकर्मपञ्जिकायामधिवासविधिः समाप्तः ।

1 उषसे नः PS 14.9.7 1 रक्षन्तु त्वा PS 16.2.1-4 2 त्रायमाणे PS 19.44.7-10 2 असपत्नम् PS 12.6.5-6 2 अह्ने च त्वा PS 16.4.10 3 यः शतौदनाम् PS 16.136.4 4 यस्मात्कोशात् PS 19.35.3

- 1 दद्यात्] Ni, दत्त्वा KuGu₁Gu₂
1 उषसे °°° दद्यात् ।] Gu₁ omits this sentence
1 उषसे न इति] NiKu, lac. Gu₁, उषसे नरिति Gu₂
1 दद्यात्] Ni, दत्त्वा KuGu₂, lac. Gu₁
1 तत आचार्यं] NiKu, तत आ Gu₁, ततोराचार्यं Gu₂
2 चतसृभिर्ऋग्भिस्त्रायमाण] Gu₁Gu₂, तिसृभिर्ऋग्भिस्त्रायमाण Ni, तिसृभिर्ऋग्भिस्तयमाण Ku
2-3 एतै रक्षामन्त्रैर्यजमानं स्पृष्ट्वा जपति ।] Ku, एतैर्यजमानं स्पृष्ट्वा जपति । Ni, एतै रक्षां पठित्वा यजमानं स्पृशन् । ततो Gu₁, एतै यजमानं स्पृष्ट्वा जपति । Gu₂
3 मितादीन्] NiGu₂, मितादिन KuGu₁
4 पूर्ववद्यस्मा°] NiKuGu₂, यस्मा° Gu₁
4 °त्यृचात्मनो] NiGu₁, °त्यृचा आत्मनो KuGu₂
4 हृदयाभिमन्त्रणं] KuGu₁Gu₂, हृदयामन्त्रणं Ni
4 ततो ब्राह्मणानामाशीर्वादः] KuGu₂, ततो ब्राह्मणानामाशिर्वादः । ततो ब्राह्मणानामाशिर्वादः Ni, ब्राह्मणानामाशीर्वादः Gu₁
5 स्वैरीभवेत्] NiGu₁, स्वैरिभवेत् Ku,

- स्वैऋभवे Gu₂
5-6 अधिवासस्तु °°° भवति ।
केषांचित्सद्योऽधिवास इति ।] This remark is placed after the colophon in Gu₁; Ni first gives it before the colophon, where we find it also in Ku, but then repeats it integrally and without any variants in a marginal addition which is to be inserted before the opening verse of the next chapter, which is the only place where we find the remark in Gu₁
5 °वासस्तु केषांचित्कर्मणि] NiGu₁Gu₂, °वासस्तुंषांकिञ्चित्कर्म Ku
5 पूर्वेषुः] NiKuGu₁, पूर्वेषुः Gu₂
6 रात्रौ] NiKuGu₂, om. Gu₁
6 केषांचित्सद्योऽधिवास इति] NiGu₁, केषांचित्सद्योऽधिवास इति Ku, केषांचित्सकेधिवासविधिः ॥ Gu₂
7 श्रीमन्नृसिंह°] NiKu, श्रीनृसिंह° Gu₁, श्रीमन्नृसिंह° Gu₂
8 °चरण°] NiKuGu₁, om. Gu₂
8 विवाहादिकर्म°] Gu₂, विवाहकर्म° NiKuGu₁
8 °विधिः समाप्तः] Ni, °विधिः ॥ समाप्ताः Ku, °विधिः समाप्ता Gu₁, °विधि समाप्त Gu₂

(4)

पूर्वतन्त्रम्

श्रीनृसिंह दयालेश भक्तानामभयप्रद ।
पूर्वतन्त्रं प्रवक्ष्यामि विघ्नमत्र निवारय ॥

अथ कर्मणां प्राच्याङ्गभूतं पाकयज्ञिकं तन्त्रं व्याख्यास्यामः ।
पाकयज्ञिकलक्षणं परिभाषायाम् ।

द्वे यज्ञवृत्ती भवतः सर्वकर्मस्वथर्वणाम् ।
श्रौते वैहारिकी वृत्तिरन्यत्र पाकयज्ञिकी ॥
एकाग्रौ पाकयज्ञाश्च यजेदग्नित्रये तथा ।

Ku 16r

5

5-6 Nyāyamañjarī I, 628:18-21 यत एवं तत्र पठ्यते द्वे यज्ञवृत्ती भवतः वैहारिकी पाकयज्ञ-
वृत्तिश्चेति । तत्र वैहारिकी नाम अनेकत्विगाश्रितानां एकक्रियाणामुपदेशः श्रुतौ । एकब्रह्मत्विगाश्रितास्तु
शान्त्यादिक्रियाः स्मृतावित्यभूमिज्ञोक्तिरेषा ।

1 श्रीनृसिंह°] NiGu₂, श्री ॥ श्रीनृसिंह° Ku,
श्रीनृसिंह° Gu₁
1 दयालेश] NiKuGu₁, दयकेश Gu₂
1 भक्तानामभयप्रद] KuGu₁,
भक्तानामभयप्रद: Ni, भक्तानामभयप्रद Gu₂
2 प्रवक्ष्यामि] NiGu₁, प्रवक्ष्यामि Ku,
प्रवक्ष्यामि Gu₂
2 विघ्नमत्र] NiKuGu₁, विघ्नमज Gu₂
3 अथ कर्मणां] Gu₂, अथ कर्मणा Ni,
अथर्वकर्मणां Ku, तत्र कर्मणां Gu₁
3 प्राच्याङ्ग°] NiKuGu₂, प्रथङ्ग° Gu₁
3 °भूतं] em., °भूतायां NiKuGu₁, °भूतायां
Gu₂

3 °यज्ञिकं] KuGu₁, °यज्ञकं NiGu₂
4 पाकयज्ञिकलक्षणं परिभाषायाम्] corr.,
पाकयज्ञकलक्षणं परिभाषायां Ni, पाकयज्ञिकं
लक्षणं परिभाषायां Ku, अथ परिभाषायां Gu₁,
पाकयज्ञलक्षण परिभाषाया Gu₂
5 यज्ञवृत्ती] KuGu₁Gu₂, यज्ञे वृत्ती Ni
5 भवतः] NiKuGu₂, भवति: Gu₁
6 श्रौते] em., श्रौते NiKuGu₁, पात्रौते Gu₂
6 वैहारिकी] NiKuGu₁, वैदाभिकी Gu₂
7 एकाग्रौ] em., एकर्षौ NiKuGu₁, एकषौ
Gu₂
7 पाकयज्ञाश्च] NiGu₁, पाकयज्ञाश्च KuGu₂
7 यजेदग्नित्रये] NiGu₁Gu₂, यजेदग्नित्रये Ku

अग्निष्टोमादिकान् यज्ञानेकाग्रौ न भवन्ति हि ॥

पाकयज्ञाः श्रुतावुच्यन्ते ।

सायंप्रातर्होमौ स्थालीपाको नवश्च यः ।

बलिश्च पितृयज्ञाश्च अष्टकाश्चैव सप्तमाः ॥

5

पशुरित्येते पाकयज्ञा इति । अष्टमः पाकयज्ञाश्च इत्येते पाकयज्ञाः ।

Gu₂ 17r

एतद्वृत्तीनि कर्माणि विहाय पैतृमेधिकम् ।

तस्य वैहारिकी वृत्तिर्विहियन्ते यतोऽग्नयः ॥

तथा च विधिषौचे ।

सर्वाश्च जातसंस्थाश्च प्रायश्चित्तानि साम्पदान् ।

काम्यांश्च यज्ञानेकाग्रौ पौर्णमासेन वर्तयेत् ॥

? श्रूयन्ते पाकयज्ञैश्च निरग्निमपि जायते ? ।

ऽमुष्मै स्वाहेत्यमुष्मैति लौकिकेऽग्नौ विधानविदिति ?

10

Ni 15r

Gu₁ 20r

वचनाज्जातसंस्थायां पाकयज्ञिकं तन्त्रं भवतीत्येव

तथा च पैठीनसिसूत्रकारः । इदमादिसूत्रमुच्यते । आप्लुत्य हिरण्यवर्णाभिरिति ।

3-5 GB 1.5.23 सायंप्रातर्होमौ स्थालीपाको नवश्च यः । बलिश्च पितृयज्ञाश्चाष्टका सप्तमः पशुः ॥ इत्येते पाकयज्ञाः ॥ Śrīdhara presents a garbled version of this *śruti* passage, clearly trying to squeeze it even further into verse form.

2 पाकयज्ञाः] corr., पाकयज्ञा NiKuGu₁Gu₂

2 श्रुतावुच्यन्ते] NiKuGu₁, श्रुतो उच्यते Gu₂

3 °होमौ] KuGu₁, °होसौ Ni, °दोमौ Gu₂

3 स्थालीपाको] Gu₁, स्थाल्यालीपाको Ni,

स्थालिपाको Ku, स्थालिपाको Gu₂

3 नवश्च यः] NiGu₁, नवशृवः Ku, नवश्च जः Gu₂

4 अष्टकाश्चैव] KuGu₁, अष्टका चैव Ni,

अष्टकाश्चैव Gu₂

4 सप्तमाः] NiKuGu₁, सप्तम Gu₂

5 पाकयज्ञा] NiKuGu₂, पाकयज्ञा Gu₁

5 पाकयज्ञाश्च] KuGu₂, पाकयज्ञाश्च NiGu₁

6 एतद्वृत्तीनि] Ni, एतद्वृत्ति Ku, एतद्वृत्तानि Gu₁Gu₂

6 विहाय] NiGu₁Gu₂, विवाय Ku

7 तस्य] NiKuGu₁, यस्य Gu₂

7 °हियन्ते] em., °क्रीयन्ते NiKuGu₁,

°क्रियन्ते Gu₂

9 सर्वाश्च] NiGu₁Gu₂, सर्वाशु Ku

10 यज्ञानेकाग्रौ] NiKuGu₁, यज्ञमेकाग्रौ Gu₂

10 °मासेन वर्तयेत्] NiGu₁Gu₂, °मासे

निवर्तयेत् Ku

11 °यज्ञैश्च] NiGu₂, °यज्ञैकश्च Ku, °यज्ञैश्च Gu₁

11 निरग्निमपि] NiKu, निरग्निरपि Gu₁Gu₂

11 जायते] NiKuGu₂, जायन्ते Gu₁

12 विधानविदिति] KuGu₁Gu₂, विधानदिति Ni

13 भवतीत्येव] NiGu₂, भवतीत्येतेव

भूमिभागे ॥ Ku, भवतीत्येव ॥ भूमिभागे ॥ Gu₁

14 हिरण्य°] NiKuGu₂, हिरण्य° Gu₁

- Ku 16v एतैः सूक्तानन्तरमेव स्नातीत्यर्थः । पूर्ववदृष्यादिकं स्मृत्वा अव्यसश्चेत्युचमुक्त्वा । तत एता ऋचो ब्रवीति स्नात्वा । तदनन्तरं पवित्रगणेनाद्भिरभ्युक्ष्य । वस्त्रादियज्ञोपवीतान्तं अधिवासे व्याख्यातः । पूर्ववत्संस्कृतमण्डपे मितादिपूजा कर्तव्या । तत ॐ ब्रह्मा ऋषिर्देवी गायत्री छन्दः अग्निर्देवता ॐकारस्य । ॐ अद्यामुकसगोत्रस्यामुकशर्मणः यजमानस्यामुकहोमकर्मणि कर्मारम्भे विनियोग इति संकल्प्य । पुनः ॐ आत्मानुष्टुप्परमात्मेति स्मृत्वा अव्यसश्चेत्युक्त्वा मुखविवरप्रकाशनार्थं । वदनस्य संस्कर्तुं कर्मोपयुक्तमन्त्रान्तरं पठनीयं वा ।
- Gu₂ 17v ननु आदौ पुरुषसंस्कारार्थेऽव्यसश्चेत्युक्त्वा पुनस्तन्त्रारम्भे कथं पुनरुक्त्वेति । भिन्नकालदेशत्वान्नैवं दोष इति । परिभाषायाम् ।

कृत्वा पुरुषसंस्कारमव्यसश्च पुनर्वदेत् ।
युक्तोयुज्यादिकं तन्त्रं ततः पश्चात्समाचरेत् ॥

10

1 अव्यसश्च PS 19.35.2 6 अव्यसश्च PS 19.35.2

- 1 एतैः] Gu₁Gu₂, एतै NiKu
1 सूक्तानन्तरमेव] em., सूक्तानन्तरमेव NiKuGu₁Gu₂
1 °दृष्यादिकं] KuGu₁Gu₂, पूर्ववदृष्यादिकं Ni
1 °श्चेत्युचमुक्त्वा] NiKu, °श्चेत्युक्त्वा Gu₁, °श्चे इत्युचमुक्त्वा Gu₂
1-2 तत °° तदनन्तरं] This is omitted in Gu₁
1-2 तत एता] NiKu, lac. Gu₁, ततरेता Gu₂
2 °गणेनाद्भिरभ्युक्ष्य] NiGu₂, °गणेनाभिरभ्युक्ष्य Ku, °गणेनाभ्युक्ष्य Gu₁
2 वस्त्रादियज्ञोपवीतान्तं] corr., वस्त्रादियज्ञोपवीतान्तं Ni, वस्त्रादियज्ञोपवीतान्तं Ku, वस्त्रादियज्ञोपवीतां Gu₁, वस्त्रादियज्ञोपवीतान्तं Gu₂
3 अधिवासे व्याख्यातः] NiKuGu₂, पूर्वव कृत्वा Gu₁
3 पूर्ववत्संस्कृतमण्डपे] NiKuGu₂, पूर्ववन्मण्डपे Gu₁
4 ॐ] NiKu, om. Gu₁Gu₂
4 °सगोत्रस्यामुकं] Gu₁Gu₂, °सगोत्रायामुकं NiKu
5 संकल्प्य] NiGu₁, संकल्पः Ku, संकल्प Gu₂
5-6 पुनः ॐ आ°] corr., पुन ॐ आ° NiKu, पुनरा° Gu₁, ॐ आ° Gu₂
6 °त्मानुष्टुप्परमात्मेति] NiGu₁, °त्मा ऋषिरनुष्टुप्छन्दः परमात्मेति Ku, °त्मानुष्टुप्परमात्मा{देवतां}ति Gu₂
6 अव्यसश्चेत्युक्त्वा] NiKuGu₁, अव्यसश्चेत्युचमुक्त्वा Gu₂
6 °प्रकाशनार्थं] NiGu₁Gu₂, °प्रकाशनं Ku
6 वदनस्य] NiGu₁, वदनस्य Ku, वदन Gu₂
7 कर्मोपयुक्तमन्त्रान्तरं] corr., कर्मोपयुक्तमन्त्रान्तरं NiGu₁, कर्मोपयुक्तमन्त्रा Ku, कर्मोपयुक्तं मन्त्रान्तरं Gu₂
8 ननु] NiKuGu₂, om. Gu₁
8 पुनस्तन्त्रा°] NiKuGu₂, पुनस्तन्त्रा° Gu₁
8-9 कथं पुनरुक्त्वेति । भिन्नकालदेशत्वान्नैवं दोष इति ।] em., कथं पुनरुक्त्वेति ॥ भिन्नकालदेशत्वान्नैवं दोषरिति ॥ Ni, कथं मयिवं दोषः पुनरुक्त्वेति ॥ भिन्नकालदेशत्वा नैवंमहापरिति । Ku, कथम् । मैवं दोषः पुनरुक्त्वेरिति । भिन्नदेशकालत्वात् । Gu₁, कथं पुनरुक्त्वेति ॥ भिन्नकालदेशत्वा नैवं दोषरिति ॥ Gu₂
10 पुरुषसंस्कार°] KuGu₂, पुनरुक्त्वेरिति Ni, पुनरुक्त्वेरिति Gu₁
11 °युज्यादिकं] NiKu, °यज्यादिकं Gu₁, °युज्यादिकं Gu₂
11 पश्चात्समा°] KuGu₂, त्वश्चात्समा° Ni, पश्चात्समा° Gu₁

उक्तं वापि पुनर्ब्रूयादव्यसश्चमतन्द्रितः ।
भिन्नौ च देशकालौ च तन्त्रसंस्कारयोर्यत इति ॥

ननु यदा तन्त्रसंस्कारयोर्भिन्नदेशकालौ भवतस्तदा कथं मितादिपूजान्ते यस्मात्को-
शादित्युपसंहारं न कृतम् । तदा मन्त्रवत्कर्मणामादाविति वाक्यं व्यर्थं स्यात् । न । उक्तं
5 च परिभाषायाम् ।

Ni 15v

उपांशुनापि वा ब्रूयात्संस्कारे तामृचं सुधीः ।
यस्मात्कोशान्न कृत्वैव स्पष्टतन्त्रादिकं पुनः ॥
अथवा पुनः शान्त्युदके सावित्री युज्यते यथा ।
तथेयमव्यसश्चेत्यृक् पूर्वमुक्त्वापि युज्यत इति ॥

10 ततः कर्ता युक्तो युज्य इति कल्पजर्चौ ब्रह्माञ्जलिं कृत्वा जपति । केचित्प्रागेव मन्त्रं

Gu₁ 20v

10 युक्तो युज्ये Unidentified. The *sakalapāṭha* is given at PVSP, p. 55. Applying some radical emendations, in accordance with demands of sense and the extensive parallels provided by unidentified mantras cited at KauS 45.16 and 117.2, the mantra may have been intended to be as follows: युक्तो युज्ये ब्रह्मणे वर्मणे कर्मणेऽहं स्वस्तये । अश्व इव बाजी वसुजित्सुजिह्वो धुरीवानड्वान् पुरुषं पारयाणि । मा वि रिक्षि तन्वा मात्मना मा प्रजया मा पशुभिर्मा गृहैर्मा धनेन ॥ अनु मेऽद्यानुमतिरन्वमंस्त कर्मणे । पूषा सरस्वती मही यत्करोमि तदुध्यताम् ॥. The variant readings from the ms. KS/Gu₁ that we have consulted are as follows: °°° बाजी सुजिरस्तु जिह्वाधुरीवानड्वान् °°° । मा वि रिक्षि तन्वा °°° । अनु मे द्यामनुमतिरन्वमं स्विष्टकर्मणे । पूषा सरस्वतीमहं यत्करोमि तदुध्यताम् ।; the printed Paddhati actually reads: युक्तो युज्ये ब्रह्मणे वर्मणे कर्मणेऽहं स्वस्तये । अश्व इव बाजिस् सुजिरस्तु बह्वाधुरीवानड्वान् पुरुषं पारयाणि । मा विदिक्षतन्वा माऽऽत्मना मा प्रजया मा पशुभिर्मागृहैर्मा धनेन ॥१ इदं पूष्णे ॐ अनु मे द्यामनुमति रनुमं स्वेष्टकर्मणे । पूषा सरस्वती मह्यं यत् करोमि तदुध्यताम् । इदमपानाय ।

4 मन्त्रवत्कर्मणामादौ Cf. p. 5.

1 °दव्यसश्चमतन्द्रितः] em., °दव्यसश्चमतन्द्रितः
NiGu₁Gu₂, °हव्यसश्चमतन्द्रितः Ku
2 देशकालौ च] NiKuGu₂, देशकालौश्च Gu₁
2 °यत इति] NiKu, यतः Gu₁, यतरिति Gu₂
3 ननु यदा तन्त्रसंस्कारयोर्भिन्न°] NiKu,
भिन्न° Gu₁, ननु यदा तन्त्रसंस्कारयोर्भिन्न°
Gu₂
3 कथं] NiGu₁Gu₂, om. Ku
4 तदा] NiKuGu₂, om. Gu₁
4 वाक्यं व्यर्थं] NiGu₂, वाक्यर्थं Ku, व्यर्थं
Gu₁
4 न ।] Ni, om. KuGu₁, न Gu₂

5 च] NiKu, om. Gu₁Gu₂
6 वा] NiKuGu₁, चा Gu₂
6 तामृचं] NiKuGu₁, तामृतं Gu₂
7 °तन्त्रादिकं] NiKuGu₁, °तदिकं Gu₂
9 तथेयमव्यसश्चेत्यृक्] Gu₁, तथेयमव्यसश्चेत्यृक्
Ni, तथेयमव्यसश्चेत्यृक् Ku, तथेयमव्यसश्चेत् Gu₂
9 पूर्वमुक्त्वापि] NiKuGu₁, पूर्वसूक्तपि Gu₂
10 युज्य इति] Ku, युज्येति NiGu₂, युज्यति
Gu₁
10 कृत्वा] NiKuGu₁, कृत्वा Gu₂
10 केचित्प्रागेव] NiGu₂, केचि प्रागेव Ku,
केचि प्रागेव Gu₁

Ku 17r जपेत् पश्चाद्ब्रह्माञ्जलिं कुर्वन्ति । पुनर्जपब्रह्माञ्जल्योश्च लक्षणं परिभाषायाम् । यथा ।

मन्त्रानेकस्वरेणैव संप्रेष्याज्ज्ञानवाचने ।
त्रैस्वरेण प्रयुञ्जीत जपहोमादिकर्मस्विति ॥

Gu₂ 18r वचनादुदात्तानुदात्तस्वरितैस्त्रैस्वरेण मन्त्रोच्चारणं भवति ।
अथ ब्रह्माञ्जलिस्तु त्रिप्रकारा भवति । यथा ।

सव्यस्य पाणेरङ्गुष्ठप्रादेशिन्यन्तरालिके ।
दक्षिणस्य चतसृणामङ्गुलीनां निधानतः ॥
सव्याङ्गुष्ठनिधानात्तु ब्रह्माञ्जलिः स उच्यते ।
विपरीतो विधातव्यस्त्वभिचारादिकर्मस्विति ॥

विधिशौचे ।

दक्षिणोत्तरपाणिभ्यां संयुक्तं ध्यापनं स्मृतम् ।
ब्रह्माञ्जलिः स उच्यते ब्रह्म तेनोपपद्यत इति ॥

तत आसनादुत्थाय पूर्वाभिमुखः सन् देवपुरागणोदितान् देवान् मनसा ध्यायन्

- 1 पश्चाद्] NiKuGu₂, पश्चाद् Gu₁
- 1 कुर्वन्ति] NiKuGu₂, बध्नाति Gu₁
- 1 पुनर्जपस्य °°° यथा ।] In Gu₁, we find rather differently: जपब्रह्माञ्जल्योर्विधानं परिभाषायाम् । यथा । ब्रह्माञ्जलिस्तु द्विःप्रकारा भवन्ति ॥ अथ जपलक्षणं ॥
- 1 पुनर्जपब्रह्माञ्जल्योश्च] em., पुन ब्रह्माञ्जलिश्च Ni, पुनर्ब्रह्माञ्जलिश्च Ku, alt. Gu₁, जपब्रह्माञ्जलिश्च Gu₂
- 2 मन्त्रानेक°] NiKuGu₁, मुलानेक° Gu₂
- 2 संप्रेष्याज्ज्ञानवाचने] NiKuGu₁, संप्रेष्याग्यांनवाचके Gu₂
- 3 त्रैस्वरेण] NiKuGu₂, त्रैस्वरेण Gu₁
- 3 प्रयुञ्जीत] NiKuGu₁, प्रयुञ्जीत Gu₂
- 4 वचनादुदात्तानुदात्तस्वरितैस्त्रैस्वरेण] Ku, वचनादुदात्तानुदात्तस्वरितैस्त्रैस्वर्येण NiGu₂, वचनात्रैस्वरेण Gu₁
- 5 अथ] NiKuGu₂, om. Gu₁
- 5 त्रिप्रकारा] Ku, त्रिःप्रकारा Ni, द्विःप्रकारा Gu₁, तिःप्रकारा Gu₁
- 5 भवति] NiKuGu₂, भवन्ति Gu₁

- 5 यथा] NiKuGu₂, om. Gu₁
- 6 सव्यस्य] NiKuGu₂, सव्य Gu₁
- 6 °प्रादेशिन्यन्त°] NiKu, °प्रादेशिन्यन्त° Gu₁, °प्रादेशिन्यन्त° Gu₂
- 7 चतसृणाम°] corr., चतसृणाम° Ni, चतसृणाम° Ku, चतसृणाम° Gu₁, Gu₂
- 7 निधानतः] NiGu₁, विधानतः Ku, नीधानतः Gu₂
- 8 °निधानात्तु] corr., °निधानान्तु NiKuGu₁, °निधानात्तु Gu₂
- 8 ब्रह्माञ्जलिः] NiKuGu₁, ब्रह्माञ्जलिं Gu₂
- 9 विपरीतो °°° कर्मसु] Before this half verse, Ku and Gu₁ insert: शान्तिकर्मैवं ॥
- 11 दक्षिणोत्तर°] KuGu₁, Gu₂, दक्षिणोत्त° Ni
- 11 ध्यापनं] NiKuGu₁, ध्यापनं Gu₂
- 12 ब्रह्माञ्जलिः] NiKuGu₁, ब्रह्माञ्जलिं Gu₂
- 12 उच्यते] NiGu₁, Gu₁, उच्येते Ku
- 13 °गणोदितान्] NiKu, °गणोक्तान् Gu₁, °गणोदितान Gu₂
- 13 देवान्] Ni, देवतान् Ku, देवान Gu₁, Gu₂

5

10

मन्त्रानुच्चारयन् प्राच्यां दिश्युपतिष्ठेत् । न प्रतिदिशमिति । अस्य गणस्य भारद्वाज ऋषि-
रनुष्टुप्छन्द इन्द्रो देवता मन्त्रोक्तान् देवानुपस्थाने विनियोग इति ध्यात्वा । अप न्यधुरग्नि-
र्मा पातु वसुभिरग्निं ते वसुमन्तं मित्रः पृथिव्योदक्रामदित्येकैका कण्डिका । एतैर्देवपुरा
संज्ञा ।

Ni 16r

- 5 तत ॐ प्रपद्य इत्येवमादिभिः पञ्चभिर्मन्त्रैः प्रथमं दक्षिणपादं वर्धयति द्वितीयं वामं
पुनस्तृतीयं दक्षिणं चतुर्थं वामं पञ्चमं दक्षिणमित्येवंक्रमेण वेद्यर्थं भूमिमाक्रम्य । उपद्रष्टु-
रित्यादित्रिभिरवसानैस्तत्रैव तिष्ठन् जपेत् । ततो बृहस्पते परिगृहाण वेदिमित्यृचा यस्यां
वेदिमित्येका च कुशमुष्टिरसंख्यातैः सागैः परिग्रहसंज्ञितैः धृतमूलैर्वेद्यर्थं भूमिं परिगृह्य ।
तथा च परिभाषायाम् ।

Ku 17v
Gu₂ 18v

- 10 वेदेः परिग्रहः कार्यः साग्नेण दर्भमुष्टिना ।
प्रस्तरस्त्वेव जानीयाद्बृहस्तरणशिष्टत इति ॥

द्विपञ्चाशत्परिग्रह इति वचनात्संख्या भवति । वि मिमीष्वेत्यृचा परिग्रहकुशमुष्टि-

2 अप न्यधुः PS 1.108 2-3 अग्निर्मा पातु वसुभिः PS 7.16 3 अग्निं ते वसुमन्तम् PS 7.17
3 मित्रः पृथिव्योदक्रामत् PS 8.17 5 ॐ प्रपद्ये Unidentified. The five mantras are inte-
grated into the ritual prescription at PVSP, p. 57. The *sakalapāṭha* is found in the
KS (where ms. Gu₁ omits the first mantra): ॐ प्रपद्ये । भूः प्रपद्ये । भुवः प्रपद्ये । स्वः प्रपद्ये ।
जनः प्रपद्ये । 6-7 उपद्रष्टुः Unidentified. The *sakalapāṭha* is given in PVSP, p. 57 (and
virtually the same mantra is cited at VādhŚS 15.12.47-52): उपद्रष्टुरूपद्रष्टुर्मा गोपाय ।
उपश्रोतुरूपश्रोतुर्मा गोपाय । अनुख्यातुरनुख्यातुर्मा गोपाय । 7 बृहस्पते परिगृहाण वेदिम् KauśS
137.11 7-8 यस्यां वेदिम् PS 17.2.4 12 वि मिमीष्व PS 18.17.7

12 द्विपञ्चाशत्परिग्रहः Cf. the verse occurring on p. 71: ब्रह्मग्रन्थिद्विपञ्चाशद्विपञ्चाशत्परिग्रहः ।
दक्षिणावर्तिर्ब्रह्मा च वामवर्तिश्च विष्टर इति ॥

- 1 मन्त्रानुच्चारयन्] KuGu₁, मन्त्रानुच्चारयन
Ni, मन्त्रनुच्चारयन Gu₂
1 प्रतिदिशमिति] NiKuGu₂, प्रतिदिशं Gu₁
2 विनियोग इति ध्यात्वा] NiKuGu₂,
विनियोगः Gu₁
3 एतैर्देवपुरा] NiKu, एतैर्देवपुरा Gu₁,
एतैर्देवपुरा Gu₂
5 वर्धयति] NiKuGu₂, om. Gu₁
5 द्वितीयं] NiKuGu₁, द्वितीया Gu₂
6 चतुर्थं] NiKuGu₂, चतुर्थं Gu₁
6 वामं] NiKuGu₁, वामञ्च Gu₂
6 पञ्चमं] Ni, पञ्चमव Ku, पञ्चम Gu₁Gu₂
6 ०मित्येवं] Ni, ०मित्येव० KuGu₂, ०मित्येव०
Gu₁
6 वेद्यर्थं भू०] NiGu₁Gu₂, वेद्याभू० Ku

- 7 ०सानैस्तत्रैव] NiKuGu₁, ०सानैस्तत्रै Gu₂
7 ततो] NiKuGu₁, om. Gu₂
7 वेदिमित्यृचा] NiKuGu₂, वेदिमित्येका Gu₁
8 वेदिमित्येका] NiGu₂, वेदिमित्यृचा KuGu₁
9 तथा च] NiKuGu₂, om. Gu₁
11 प्रस्तरस्त्वेव] NiKuGu₂, प्रस्तरेस्त्वेव Gu₁
11 जानीयाद्बृहस्तरणशिष्टत] Gu₂,
जानीयाद्बृहस्तरणशिष्टत Ni,
जानीयाद्बृहस्तरणशिष्टत Ku,
जानीयाद्बृहस्तरणशिष्टत Gu₁
11 इति] NiKuGu₁, om. Gu₂
12 ०पञ्चाशत्प०] NiKuGu₁, ०पञ्चाशप० Gu₂
12 वचनात्संख्या] NiKu, वचनात् संख्यां Gu₁,
वचना सख्या Gu₂

ना ससमिधां सर्वतो मीयमानां वेदिं स्पृष्ट्वा उपांशुनाभिमन्त्रयेत् । उपांशुर्यः पार्श्व उप-
विष्टो न शृणोति । ततश्चतुःशिखण्डेति कल्पजर्चा सर्वतो मितां वेदिभूमिं वालुकामुष्टि-
प्रक्षेपणादिनानुमन्त्रयेत् । ततः सदस्या मृदा वालुकया वा वेदिं कुर्वन्ति । द्विप्रकारा इति
परिभाषायाम् ।

	द्विप्रकारा भवेद्वेदिश्चरणेष्वेव सर्वसु ।	5
	आहार्यमृत्तिका चैव तथैवोद्धृतमृत्तिका ॥	
	उद्धृत्यादिविकल्पस्य वाक्येनाहार्यमृत्तिका ।	
	कार्या सिकतामयी वापि सुसमा दक्षिणोन्नता ॥	
	पञ्चभागविभक्तायां वेद्यां भागे चतुर्थके ।	
Ni 16v	कार्या चैवोत्तरा वेदिश्चतुरस्रा सुलक्षणा ॥	10
	तथा च भारक्याम् ।	
	षट्प्रादेशी भवेद्वेदिः पद्भ्यां पञ्चसु निर्मिता ।	
Ku 18r	त्रिभिश्चैव तथा मध्ये चतुर्भिः शिखरे तथा ॥	
Gu ₁ 21v	त्रीन् भागान् जघने कुर्याच्चतुर्थेऽग्निं निवेशयेत् ।	
	भागं तु पूर्वतः कृत्वा एवं सर्वासु वेदिषु ॥	15

2 चतुःशिखण्डा Unidentified. The *sakalapāṭha* is given in PVSP, p. 58 (corrected):
चतुःशिखण्डा युवतिः सुपत्नी मीयमाना महते सौभगाय । ऊर्जं दधानादितिर्जनाय सा मे ध्रुक्च सर्वान्
भूतिकामान् ॥ (cf. ĀpŚS 4.5.1)

1-2 उपांशुर्यः °°° न शृणोति । Allusion to the *upāṅśulakṣaṇa* cited on p. 27.

1 ससमिधां] Ku, समिधां Ni, सहसमिध Gu ₁ ,	अहार्यमृत्तिका चैव Gu ₁
समीधा Gu ₂	7 उद्धृत्यादिविकल्पस्य वाक्येनाहार्यमृत्तिका ।]
1 पार्श्व] NiKu, पारश्व Gu ₁ , पारस्व Gu ₂	Gu ₂ omits this due to eye-skip
2 ततश्च°] corr., ततो च° NiKuGu ₁ , ततःश्च°	7 वाक्येना°] NiGu ₁ , वायेना° Ku, lac. Gu ₂
Gu ₂	8 सिकतामयी] Ni, सिकतामया KuGu ₂ ,
2 कल्पजर्चा] NiKuGu ₂ , कल्पजर्चे Gu ₁	सिकतामयी Gu ₁
2 वेदिभूमिं] corr., वेदि भूमिं NiKuGu ₁ ,	8 दक्षिणोन्नता] NiKuGu ₁ , दक्षिणोन्नता Gu ₂
वेदि भूमिं Gu ₂	9 °विभक्तायां] NiKuGu ₂ , °विभगक्तायां Gu ₁
2 °मुष्टि°] KuGu ₁ Gu ₂ , om. Ni	9 वेद्यां] corr., वेद्या NiKuGu ₁ Gu ₂
3 सदस्या] NiKuGu ₁ , सदस्य Gu ₂	10 चैवोत्तरा] NiKuGu ₂ , चैवात्तरा Gu ₁
3 कुर्वन्ति] NiKuGu ₁ , कुर्वति Gu ₂	12 षट्प्रादेशी] Ku, षट्प्रादेशि Ni, षट्प्रादेशि
3 द्विप्रकारा इति] Gu ₂ , द्विःप्रकारा इति	Gu ₁ , षट्प्रादेशिः Gu ₂
NiKu, द्विःप्रकारेति Gu ₁	12 निर्मिता] em., निर्मितः NiKuGu ₁ ,
5 द्विप्रकारा] NiGu ₂ , द्विःप्रकारा KuGu ₁	निर्मितः Gu ₂
5 सर्वसु] NiKuGu ₁ , पर्वशु Gu ₂	13 शिखरे] NiKuGu ₁ , सिखखरे Gu ₂
6 आहार्यमृत्तिका चैव] Gu ₂ ,	14 निवेशयेत्] NiKu, निवेदये+त्+ Gu ₁ ,
आहार्यमृत्तिकाचैव Ni, आहार्यमृत्तिका चैव Ku,	निवेदयेत् Gu ₂

एकाग्रिकी तु वेदिः स्यात् षट्पदी पार्श्वतो भवेत् ।
जघने पञ्चपदी स्यात् पुरस्तात् चतुष्पदीति ॥

Gu₂ 19r

अथ वेदिलक्षणम् । प्राङ्गौलिप्रत्यङ्गुलां यजमानप्रादेशषट्कसमानदीर्घां पञ्चप्रादेश-
परिमितजघनां चतुःप्रादेशायतमस्तकां त्रिप्रादेशविस्तृतमध्यां चतुष्कोणां कर्णचतुष्को-
5 पेतां उदपात्रादिकल्पितस्थानां अन्तःपातितमृत्तिकां बालुकां वा पूर्वोत्तरप्रवणां दक्षि-
णोन्नतां सुसमामवक्रां दिक्ष्वहीनां अन्यूनातिरिक्तां सुरूपां एवं वेदिं सदस्यैः कारयित्वा ।
शिरसि द्वादशाङ्गुलं त्यक्त्वा । तत्पश्चाद्वितस्तिमात्रां समचतुरस्रामुत्तरवेदिं कारयेत् ।
इति वेदिलक्षणम् ।

अथ वेदेर्दोषमाहाथर्वहृदये ।

10 दक्षिणेन तु या वक्रा याज्ञिकं सा विनाशयेत् ।
या तु वक्रोत्तरेण स्याद्यजमानं विनाशयेत् ॥
पुरस्तात्पृष्ठतो वापि मध्यतो विषमा च या ।
पुरमन्तःपुरं वापि नायकं च हिनस्ति सा ॥

56.10-57.1 AVParís 24.1.8-10ab दक्षिणेन तु या वक्रा याज्ञिकं सा विनाशयेत् । या तु वक्रोत्तरेण
स्याद्यजमानं विनाशयेत् ॥ पुरस्तात्पृष्ठतो वापि मध्यतो विषमा च या । पुरमन्तःपुरं चापि नायकं च
हिनस्ति सा ॥ एषा संक्षेपतः प्रोक्ता वेदिः सामान्यलक्षणा ।

1 एकाग्रिकी] NiKuGu₁, एकाग्रिकां Gu₂

1 वेदिः] corr., वेदी Ni, वेदि Ku, वेदि
Gu₁Gu₂

1 षट्पदी] NiKuGu₁, षट्पदी Gu₂

2 °स्तात्] Ni, °स्तात् KuGu₂, °स्तान्तु Gu₁

2 चतुष्पदीति] NiKuGu₁, चतुष्पदी Gu₂

3 अथ वेदिलक्षणम् ।] Omitted in Gu₂

3-4 °देशपरिमितजघनां] Gu₁Gu₂,

°देशपरिमितजघनां Ni, °देशपरिमितजघनां Ku

4 °देशायतमस्तकां] NiKuGu₁,

°देशायतयतमस्तकां Gu₂

4 त्रिप्रादेशविस्तृतमध्यां] em.,

त्रिःप्रादेशविस्तृतमध्यं Ni, त्रिःप्रादेशविस्तृतमध्यं

Ku, त्रिःदेशविस्तृतमध्यां Gu₁,

त्रिःप्रादेशविस्तृतमध्यां Gu₂

5 अन्तःपातित°] NiKuGu₁, °न्तरंपातित°
Gu₂

6 सुसमामवक्रां] NiGu₂, सुसमां नावक्रां Ku,

सुसमामवक्रां Gu₁

6 दिक्ष्वहीनां अन्यूनातिरिक्तां] em. (Diwakar

Acharya), दिक्ष्वहीनां न न्यूनातिरिक्तां Ni,

दिक्ष्वनन्यूनातिरिक्तां Ku, दिक्ष्वदीनां नन्दनां

तिरिक्तां Gu₁, दिक्ष्वदीना नन्दिनातिरिक्तां Gu₁

6 वेदिं सदस्यैः] NiKuGu₁, वेदिं भू सदस्यैः
Gu₂

6 कारयित्वा] NiKuGu₂, कारयित्वा Gu₁

7 शिरसि] KuGu₂, शिर Ni, शिरसि Gu₁

7 °द्वितस्तिमात्रां] NiKu, °दितस्तिमातां Gu₁,

°द्वितस्तिमात्रां Gu₁

7 समचतुरस्रा°] NiKuGu₂, सुसमचतुरस्रा°
Gu₁

10 वक्रा] NiKuGu₁, वक्र Gu₂

10 याज्ञिकं] NiKu, याज्ञिकं Gu₁, याज्ञिकं Gu₂

10 विनाशयेत्] NiKuGu₁, विनासाये Gu₂

11 स्याद्यज°] NiKuGu₂, स्या यज° Gu₁

12 °स्तात्पृष्ठतो] NiKuGu₁, °स्तात्पृष्ठतो Gu₂

12 विषमा च या] Ni, विषमा तथा Ku,

विषमश्च जा Gu₁, विषमा च जा Gu₁

13 हिनस्ति] NiGu₁Gu₂, त्विनस्ति Ku

एषा संक्षेपतः प्रोक्ता वेदिः सामान्यलक्षणेति ॥

Ku 18v
Gu₂ 19v
Gu₁ 22r

ततः कर्तोत्तरवेद्याम् ॐ पराशर ऋषिस्त्रैष्टुभं छन्द इन्द्रो देवता सीतालक्षणे विनियोग इति स्मृत्वा । इन्द्रः सीतामित्यृचमुक्त्वा सममूलकुशद्वयसहितसमिन्मूलेन च सीतालक्षणं कुर्यात् । कथम् । नैर्ऋतकोणादारभ्य प्राचीं नीत्वा पुनः प्रतीचीमानयति अपराजितां यावन्नयति अविच्छिन्नास्तिस्रो रेखाः प्रकुर्वीत । ततो वेदिभूमिपरिग्रहकुशमुष्ट्या सह सीतालक्षणकृतकुशसमिधं उत्तरवेदेः पश्चादुत्तराग्रां स्थापयित्वा ।

ॐ अङ्गिरा ऋषिरनुष्टुभं छन्दः अग्निदेवता अग्निस्थापने विनियोग इति चिन्तयित्वा । अग्रे प्रेहीत्यृचा वेदेर्बहिरुत्तरतः स्थापितमनलं पुष्पादिनाभ्यर्च्य सीतालक्षणस्योपरि तेनैवोत्तरमार्गेण स्थापयेत् ।

विधिः शौचे ।

वेदेरुत्तरतो द्वारमित्याह कल्पजा श्रुतिः ।

तस्मादुत्तरतः कुर्यात्सदा प्रवेशनिर्गमाविति ॥

3 इन्द्रः सीताम् PS 2.22.5 8 अग्रे प्रेहि PS 3.38.3

1 °लक्षणेति | Ni, °लक्षणात् Ku, °लक्षणा इति Gu₁, °लक्षणेति Gu₂
2 ततः कर्तोत्तरवेद्याम् ॐ] NiKuGu₂, ततोत्तरवेद्यां ॐ Gu₁
2 पराशर ऋषिस्त्रैष्टुभं छन्द] Gu₂, पशर ऋषिस्त्रैष्टुभं छन्द Ni, पराशरस्त्रैष्टुभं छन्द Ku, पराशर ऋषि त्रिष्टुभं छन्दः Gu₁
3 इन्द्रः] NiKuGu₂, ततः Gu₁
3 सीतामित्यृचमुक्त्वा] Gu₂, सीता इत्यृचमुक्त्वा Ni, सीतामित्यृचमुक्त्वा Ku, सीतेति मन्त्रेण Gu₁
3 सममूल°] Ni, समशृमूल° Ku, समुल° Gu₁Gu₂
3 °सहितसमिन्मूलेन] NiKu, °सहितं सङ्गुलेन Gu₁, °सहितसमिन्मूलेन Gu₂
4 कथम् ।] NiKuGu₂, om. Gu₁
4-5 प्रतीचीमानयति °°° यावन्नयति] due to eye-skip, Gu₂ omits what comes after the first °नयति (for which it gives °नयेत्)
4 प्रतीचीमा°] NiKuGu₂, पतीचीमा° Gu₁
5 यावन्नयति] NiKu, यावन्नयेत् Gu₁, lac. Gu₂

5 अविच्छिन्नास्तिस्रो] NiKuGu₁, अविच्छिन्ना तिस्रो Gu₂
5 वेदिभूमिपरि°] Gu₁, वेदिभूमिपरिपरि° Ni, वेदिभूमिपरि° Ku, वेदिभूमिपरि° Gu₂
5 °मुष्ट्या] NiKuGu₁, °मुष्टी Gu₂
6 °लक्षणकृतकुशसमिधं] Ni, °लक्षणसहकुशसमिधं Ku, °लक्षणं कृतकुशसमिधं Gu₁, °लक्षणं कृतकुशसमीधं Gu₂
7 अङ्गिरा ऋषिरनुष्टुभं] Ku, अङ्गिरसमृषिरनुष्टुभं Ni, अङ्गिरसमृषि अनुष्टुभं Gu₁, अङ्गिरस ऋषीरनुष्टुभं Gu₂
7 अग्निदेवता] After this, Gu₁ misplaces इति स्मृत्वा
7-8 चिन्तयित्वा] NiGu₂, स्मृत्वा Ku, स्मृत्वा (misplaced) Gu₁
8 वेदेर्बहिरुत्तरतः स्थापित°] Ni, वेदेर्बहिरुत्तरस्थापित° KuGu₂, वेदेर्बहिरुत्तरतः स्थापित° Gu₁
9 °पयेत्] NiGu₂, °पयति Ku, °पयेत् Gu₁
11 °रमित्याह] KuGu₁Gu₂, °रमित्यादि Ni
12 °निर्गमाविति] NiGu₁Gu₂, °निर्गमादिति Ku

ततो द्रव्योपकल्पकः वेण्वादीन्वर्जयित्वाग्निं प्रज्वालय । वेण्वाद्या उच्यन्ते ।

वेण्वादीन् तिलकादीनि शाल्मल्यादीन् सकण्टकान् ।
वर्जयेच्चाग्निसंस्पृष्टान् तथा तृणसमुद्भवानिति ॥

आदिशब्देन तिक्तकटुकषायादीन् वर्जयेदिति ।

5 तत उत्तरवेदिगत उक्तकाष्ठनिविष्टं ज्वलनं ध्यायेत् । ध्यानं यथा ।

Gu₂ 20r

सर्वलक्षणसंपूर्णं जटामुकुटमण्डितम् ।
चतुःश्रोत्रं द्विनासं च षण्णेत्रं द्विरास्यकम् ॥
सर्वलक्षणसंपूर्णं पीताम्बरविभूषितम् ।
सितपद्मासनं देवमजवाहनसंज्ञकम् ॥
10 बालार्कसमवर्णं च मधुपिङ्गललोचनम् ।
पादौ पश्चिमतः स्थाप्य पूर्वतः शिर उच्यते ।

Ku 19r

58.6–59.6 The same *dhyāna* verses occur in the KS, with slight variants between our two sources for that text (ms. KS/Gu₁ and PVSP) and a small number of noteworthy variants from the version transmitted in the mss. of the KP. We cite only the (uncorrected) readings that are of text-critical importance. KS/Gu₁, f. 21v–22r: ००० । चतुःश्रोत्रं द्विनासञ्च षड्नेत्रं द्विरास्यकं । ००० । आयुधं सप्तहस्तं स्यादूर्ध्ववक्त्राकृतिर्भवेत् । दक्षिणे चतुर्हस्तं स्याद्बामभागे त्रिहस्तकं । शक्तिं चापि गदा चैव श्रुवं शूलं च दक्षिणे । तोमरं परशुं चैव पात्रं वामकरे स्थितं । ००० । ध्यानहीनेन यः कुर्यात्सर्वं तंनिष्फलं भवेत् ।; PVSP, pp. 60–61: ००० । चतुःश्रोत्रं द्विनासञ्च षण्णेत्रञ्च द्विरास्यकम् ॥ १ ००० ॥ ३ आयुधं सप्तहस्तं स्याद् ऊर्ध्ववक्त्राकृतिर्भवेत्, दक्षिणे चतुर्हस्तं स्याद् बामभागे तृतीयकम् ॥ ४ शक्तिं चापि गदा चैव सूत्रं सूत्रञ्च दक्षिणे । तोमरं परशुञ्चैव पात्रं वामकरे स्थितम् ॥ ५ ००० ध्यानहीनस्तु यः कुर्यात् सर्वतन् निष्फलं भवेत् ॥ ६

1 वेण्वादीन्वर्जं] NiGu₁, ण्योओर्दन्वर्जं Ku,
वेश्यादिन्वर्जं Gu₂

1 वेण्वाद्या] NiGu₁, वेण्याद्या Ku, वेश्याद्या
Ku

2 तिलकादीनि] NiGu₁, तिलकादीन् Ku,
om. Gu₂

2 शाल्मल्यादीन् सकण्टकान्] KuGu₂,
शाल्मल्यादीनसकण्टकान् Ni,

शाल्मल्यादीनकण्टकान् Gu₁

3 ०ग्निंस्पृष्टान्] Ni, ०ग्निंस्पृष्टान् Ku,
०ग्निंसंस्पृष्टान् Gu₁, ०ग्निंसंस्पृष्टान् Gu₂

4 तिक्तकटुकषायादीन्] Ni,
तिक्तकटुकषायादीन् Ku, तिक्तकटुकषायादीनि
Gu₁, तिक्तकटुकषायादीन् Gu₂

4 वर्जयेदिति] NiKuGu₂, om. Gu₁

5 तत उत्तरवेदिगत] em., ततोत्तरवेदिगत
NiGu₁, ततो वेदिगत Ku, ततो उत्तरवेदिश
Gu₂

5 ००० ध्यायेत् । ध्यानं यथा ।] Between these
two sentences, Gu₂'s scribe first wrote
ततः आचार्यं कुसुमाञ्जलिं गृहित्वा ॥ अग्निस्वर्कृपं
हृदि कृत्वा अमुकशर्मणि एह्येहि अमुकनामाग्रे ॐ
अमुकाग्निमारोपयामात्यावाहारोपणं कुर्यात् ॥
(cf. p. 59), which he then cancelled,
adding in the margin: ए दुइ सूत्र नास्ति
7 षण्णेत्रं] Ni, षड्नेत्रं Ku, षड्नेत्रं Gu₁Gu₂
58.8–59.2 सर्वलक्षणसंपूर्णं ००० त्रिहस्तकम् ।]
Omitted in Gu₂

11 पश्चिमतः स्थाप्य] Gu₁, पश्चिम+म+तः
Ni, पश्चिमतः स्थाप्य Ku, lac. Gu₂

Ni 17v
Gu₁ 22v

आयुधसप्तहस्तः स्यादूर्ध्ववक्त्राकृतिर्भवेत् ॥
दक्षिणे चतुर्हस्तं स्याद्द्वामभागे त्रिहस्तकम् ।
शक्तिं चापि गदां चैव स्रुवं स्रुचं च दक्षिणे ॥
तोमरं परशुं चैव पात्रं वामकरे युतम् ।
एवं ध्यात्वा द्विजः सम्यक् होमं च तदनन्तरम् ॥
ध्यानहीनेन यः कुर्यात्सर्वं तन्निष्फलं भवेत् ॥

5

तत आचार्यः कुसुमाञ्जलिं गृहीत्वाग्निस्वरूपं हृदि कृत्वा अमुककर्मणि एह्येहि अमु-
कनामाग्ने ॐ अमुकाग्निमारोपयामीत्यावाह्यारोपणं कुर्यात् ।

अथ हवनस्थानानि कृशानुवदनस्थायिन्यस्तत्प्रयोजनदायिन्यः सप्त जिह्वाः क-
थ्यन्ते । काल्यादीनि । तथा च श्रुतिः ।

10

काली कराली च मनोजवा च सुलोहिता या च सुधूम्रवर्णा ।
स्फुलिङ्गिनी विश्वरूपी च देवी लेलायमाना इति सप्त जिह्वा इति ॥

Ku 19v यथाप्रदेशं यथारूपं जिह्वा वक्ष्यामः । तत्रैशान्यां कालीं हिरण्याभां शुक्लां वा
हिरण्यदां रुद्रदैवतां वैश्यगोत्रां हिरण्यां प्रथमां ध्यायेत् ॥ १ ॥ ऐन्द्र्यां करालीं रजताभां

11-12 MU 1.2.4 काली कराली च मनोजवा च सुलोहिता या च सुधूम्रवर्णा । स्फुलिङ्गिनी विश्वरूपी
(v.1. विश्वरूपा, विश्वरूपी) च देवी लेलायमाना इति सप्त जिह्वाः ॥

1 आयुधसप्तहस्तः] em., आयुधं सप्तहस्तं
NiKuGu₁, lac. Gu₂
2 त्रिहस्तकम्] em., तृतीयकम् NiKuGu₁,
lac. Gu₂
3 चापि] NiKuGu₂, चज Gu₁
3 स्रुवं स्रुचं च] NiKu, शृवशृचस्य Gu₁,
श्रुवश्रुवञ्च Gu₂
4 परशुं चैव] corr., परशुं हस्तं {स्या} Ni, पर्शुं
चैव Ku, परसुहस्तं Gu₁, पञ्चसं चैव Gu₂
4 पात्रं] NiKuGu₁, पात्रे Gu₂
4 युतम्] NiGu₁, स्थितं KuGu₂
5 सम्यक् होमं] NiKuGu₁, स{म्यक्}मङ्गहोमं
Gu₂
6 तन्निष्फलं] NiKu, त निष्फलं Gu₁, च
निष्फलं Gu₂
7 कुसुमाञ्जलिं] NiGu₁Gu₂, सुकुसुमाञ्जलिं
Ku
7 °कर्मणि] NiKuGu₁, °शर्मणि Gu₂

8 °वाह्यारोपणं] NiKuGu₁, °वारोपणं Gu₂
9 कृशानुं] NiKuGu₁, कुशानुं Gu₂
9 °स्थायिन्यस्तत्प्रयोजनदायिन्यः] NiGu₂,
°स्थानायिन्यस्तत्प्रयोजनदायितव्यः Ku,
°स्थायिन्यस्तत्प्रयोजनदायितव्यः Gu₁
9 जिह्वाः] Gu₂, जिह्वा NiKu, यज्ञा Gu₁
9-10 कथ्यन्ते] NiKuGu₁, कथ्यते Gu₂
11 सुलोहिता] NiKuGu₂, सुलेहिता Gu₁
12 जिह्वा इति ॥] NiKuGu₂, जिह्वा ॥ Gu₁
13 यथाप्रदेशं यथारूपं जिह्वा] NiKu,
यिह्वास्वरूपं तु यथादेशं Gu₁, तथाप्रदेशं
यथाऋपं जिह्वा Gu₂
13 तत्रैशान्यां] NiKuGu₂, ततेशान्यां Gu₁
13 शुक्लां वा] KuGu₁Gu₂, शुक्लां Ni
14 वैश्यगोत्रां] NiKu, वैश्यगोत्रं Gu₁,
वैश्वगोत्रं Gu₂ (emend वैष्यं or वैन्यं?)
14 प्रथमां] NiKu, प्रथमं Gu₁, प्रथमा Gu₂
14 रजताभां] NiGu₁Gu₂, रजताद्भां Ku

रक्तां वा आर्युदां यमदैवतां काश्यपगोत्रां कनकां द्वितीयां चिन्तयेत् ॥ २ ॥ आग्नेय्यां मनो-
जवां सिन्दुराभां हरितां वा विजयदां सोमदैवतां आङ्गिरसगोत्रां रक्तां तृतीयां जानी-
यात् ॥ ३ ॥ नैर्ऋत्यां सुलोहितां कृष्णाभामाभिचारिकीं सूर्यदैवतां गौतमगोत्रां कृष्णां
चतुर्थीं विद्यात् ॥ ४ ॥ वारुण्यां धूम्रवर्णां श्वेताभां पीतां वा शान्तिदामग्निदैवतां भार्गव-
गोत्रां श्वेतां पञ्चमीं स्मरेत् ॥ ५ ॥ वायव्यां स्फुलिङ्गिनीं इन्द्रगोपकाभां श्वेतां वा शत्रु-
नाशिनीं विष्णुदैवतां कौशिकगोत्रां अतिरक्तां षष्ठीं ध्यायेत् ॥ ६ ॥ मध्ये विश्वरूपीं चित्र-
वर्णामतिश्वेतां सर्वकामप्रदां ब्रह्मदैवतां वसिष्ठगोत्रां बहुरूपां सप्तमीं पश्येत् ॥ ७ ॥ देवी
लेलायमाना इति पदाभ्यां सप्तजिह्वाविशेषणा देवी लेलायमाना इति जिह्वान्तरं नास्ति ।
इत्थं ध्यात्वा एतैत सप्त जिह्वा ॐ सप्त जिह्वा आरोपयामीत्यावाहनारोपणं कुर्यात् ।

Gu₂ 20v

Ni 18r

10

अथाग्निनामानि ।

सुमन्तोऽथर्वणः पुत्रो मध्यतः पुष्करोदरे ।
बालानामवबोधाय वह्निसंज्ञाभिधीयते ॥
गर्भाधानेषु भरतः पुंसवने शुचिस्तथा ।
सीमन्ते मङ्गलो नाम प्रगल्भो जातकर्मणि ।

Gu₂ 21r

1 काश्यपगोत्रां] KuGu₁Gu₂, काप्यसगोत्रां
Ni

1 कनकां] NiKuGu₁, कनकादि Gu₂

1 चिन्तयेत्] NiKuGu₁, ध्यायेत् Gu₂

1 आग्नेय्यां] Gu₁Gu₂, आग्नेय्यां NiKu

2 विजयदां] NiGu₁Gu₂, विजयादां Ku

3-4 नैर्ऋत्यां ००० विद्यात्] Before this

sentence Gu₁ inserts नैर्ऋत्यां सुलोहितां
कृष्णां चतुर्थीं विद्यात् ॥ ४ ॥

3 नैर्ऋत्यां] NiKuGu₂, नैर्ऋतां Gu₁

3 कृष्णाभामाभिचारिकीं] Ni,

कृष्णप्रभामाभिचारिकीं Ku,

कृष्णाभांमाभिचारिकां Gu₁,

कृष्णाभामाभिचारिकां Gu₂

4 चतुर्थीं] NiKuGu₂, चर्थीं Gu₁

4 धूम्रं] NiKu, सुम्रं Gu₁, सधूम्रं Gu₂

4 शान्तिदामग्निदैवतां] KuGu₁Gu₂, शान्तिदा
यमदैवतां Ni

4-5 भार्गवगोत्रां] Gu₁Gu₂, भार्गवसगोत्रां
NiKu

5 पञ्चमीं] NiGu₁, पञ्चमां Ku, पञ्चमि Gu₂

5 स्मरेत्] NiKuGu₂, स्मुरेत् Gu₁

5 ंगोपकाभां] NiKuGu₁, ंगोपकाभ्यां Gu₂

5-6 शत्रुनाशिनीं] NiGu₁Gu₂, शत्रुविनाशिनीं
Ku

6 विश्वरूपीं] NiKu, विश्वरूपां Gu₁Gu₂

6-7 चित्रवर्णामतिं] NiKuGu₁, चित्रवर्णमतिं
Gu₂

7 सर्वकामप्रदां] NiKuGu₁, सर्वप्रकामदां Gu₂

8 पदाभ्यां] NiKuGu₁, पादाभ्यां Gu₂

8 सप्तजिह्वां] NiKuGu₂, सप्तयज्ञां Gu₁

8 जिह्वान्तरं] Gu₂, जिह्वान्तरं Ni,

सप्तजिह्वान्तर Ku, यज्ञान्तरं Gu₁

8-9 ००० नास्ति । इत्थं ०००] In between
these two sentences, Gu₂ inserts the
verse यदा लेलायाते that the other mss.
only present below, at p. 62

9 एतैत सप्त] em., एतैतत्सप्त NiGu₁Gu₂,
एतैतेत्सप्त Ku

9 जिह्वा] NiKuGu₂, यज्ञा Gu₁

10-11 अथाग्निनामानि ।] Between this
heading and the group of verses,
KuGu₁ insert: सुमन्तेनोक्तं ।

11-12 सुमन्तो ००० वह्निसंज्ञाभिधीयते ॥] This
verse is omitted in Gu₁

11 मध्यतः] NiKuGu₁, कथितः Gu₂

13 पुंसवने] NiKu, पुंसवंन Gu₁

14 सीमन्ते] em., सीमन्तो NiKuGu₁,

सिमन्तो Gu₂

नाम निष्क्रमणे ज्योतिः प्राशने च शुचिस्तथा ॥
 गोदाने सूर्यको नाम विवाहे योजकः स्मृतः ।
 व्रतदाने समुद्रवः क्रव्यादो मृतभक्षणे ॥
 कोष्ठाग्निर्जठरे चैव वनदाहे वृषस्तथा ।
 शान्तिके तारको नाम पौष्टिके च बलप्रदः ॥
 आवसथ्ये सहो नाम समुद्रे वडवानलः ।
 आभिचारेषु सर्वेषु क्रोधाग्निः संप्रकीर्तितः ॥
 संवर्तकोऽग्निर्नाम युगान्ते यो दहेत्सदा ।
 वैश्वदेवे पावकाग्निः सुमन्तेन कृतं पुनरिति ॥

5

तत आचार्यः हुतभुजः स्वरूपं सनामानं हृदि कृत्वा । प्रणवेनोदपात्रं संस्कृत्य । एतत् 10
 स्नानम् ॐ अमुकनामाग्नये न मम । ॐ सप्तजिह्वाभ्यो नम इति समुदायेन मितादिवद-
 र्चयेत् । इति पूर्वतन्त्रेऽग्निसंस्थापनविधिः ।

Ni 18v
 Gu₁ 23v

ततस्तमग्निं चतसृषु दिक्षु दर्भैः पूर्वोत्तराग्नैर्वेष्टयेन्मन्त्रवर्जितम् । ततोऽग्निं प्रज्वालय
 तालवृन्तादिवर्जम् । तथा च परिभाषायाम् ।

धूमे दारुणि चाङ्गारे न होतव्यं कदाचन ।

15

11-12 समुदायेन मितादिवत् Cf. p. 44.

1 प्राशने च] Ni, प्राशनेषु Ku, प्राशने Gu₁,
 प्राशने तु Gu₂
 2 गोदाने ०० स्मृतः] Before this half verse
 Gu₁ inserts: सीमन्तो मङ्गलो नाम
 2 गोदाने] NiKuGu₁, गोदानो Gu₂
 5 च] KuGu₁Gu₂, तु च Ni
 6 आवसथ्ये] NiKuGu₂, आसथ्ये Gu₁
 6 वडवानलः] Ku, वडनलः Ni, वडवानल इति
 Gu₁
 7-9 आभिचारेषु ०० पुनरिति] This verse
 and a half are omitted in Gu₁
 7 संप्रकीर्तितः] em., संप्रकीर्ता: Ni,
 संप्रकीर्तिता: Ku, lac. Gu₁, संप्रकीर्तिता Gu₂
 8 संवर्तको ०० सदा ।] Ni inserts before
 this half-verse the word क्षये
 8 युगान्ते यो] NiKuGu₁, युगा यो Gu₂
 8 दहेत्सदा] NiKuGu₁, दहेच्छदा: Gu₂
 9 वैश्वदेवे] em., वैश्वदेवा: NiKuGu₂,
 lac. Gu₁
 9 कृतं] NiKuGu₁, om. Gu₂
 10 तत आचार्यः] NiKuGu₁, ततोप्याचार्यः

Gu₂
 10 हुतभुजः स्वरूपं सनामानं] corr., हुतभुजः
 स्वपसनामानं Ni, हुतभुक्तं स्वऋपसमानं Ku,
 हुतभुजं विरोषणं सनामानं Gu₁, हुतभुक्तं स्वऋपं
 सनामानं Gu₂
 10-11 एतत् स्नानम् ॐ] corr., एतत्स्नानमौ
 Ni, एतत्स्नानमौ Ku, एतत्स्नान ॐ Gu₁,
 एतत्स्नानमो Gu₂
 11 न मम] em., नमः NiKuGu₁Gu₂
 61.12-62.10 इति पूर्वतन्त्रे ००
 तदाज्यभागावन्तरेणाहुतीः प्रतिपादयेदिति ॥]
 These several prose sentences and
 verses are omitted in Gu₂
 12 ०संस्थापनं] Ni, ०स्थापनं KuGu₁,
 lac. Gu₂
 13 चतसृषु] NiGu₁, चतसृषु Ku, lac. Gu₂
 13 प्रज्वालय] KuGu₁, प्रजाल्य Ni, lac. Gu₂
 14 तालवृन्तादिं] KuGu₁, तालवृत्तादिं Ni,
 lac. Gu₂
 14 तथा च] NiKu, om. Gu₁, lac. Gu₂

प्रदीप्ते सुप्रसन्ने च जुहुयाज्जातवेदसीति ॥
 सधूममथ दारुणि व्युपशान्ते च वर्जयेत् ।
 समिद्धे लेलायमाने आहुतीः प्रतिपादयेदिति ॥

तथा च स्मृतिः ।

5 योऽनर्चिषि जुहोत्यग्नौ व्यङ्गारिणि च मानवः ।
 मन्दाग्निरामयावी च दरिद्रश्च स जायते ॥

Ku 20v

इति वचनाल्लेलायमानेऽग्नौ सर्वदैव हुनेदिति ।
 तथा च श्रुतिः ।

10 यदा लेलायते ह्यर्चिः समिद्धे हव्यवाहने ।
 तदाज्यभागावन्तरेणाहुतीः प्रतिपादयेदिति ॥

अथ शूर्पादीनामग्निप्रज्वालने दोषमाह ।

शूर्पेण तु भवेद्रोगः पत्रेण तु धनक्षयः ।

5-6 The same verse occurs also at Chandogapariśiṣṭa 1.9.12.

9-10 MU 1.2.2 यदा लेलायते ह्यर्चिः समिद्धे हव्यवाहने । तदाज्यभागावन्तरेणाहुतीः प्रतिपादयेत् ॥

1 °वेदसीति] NiGu₁, °वेदसि Ku, lac. Gu₂
 2 सधूममथ] NiKu, मधूममथ Gu₁, lac. Gu₂
 2 दारुणि व्युपशान्ते] em., दारुणि व्युपशान्तं
 NiGu₁, वागिन्युव्युपशान्तिं Ku, lac. Gu₂
 3 समिद्धे] Ni, समिद्धे KuGu₁, lac. Gu₂
 3 लेलायमाने] KuGu₁, लेलामाने Ni,
 lac. Gu₂
 3 आहुतीः] em., आहुतीं NiKuGu₁,
 lac. Gu₂
 4-7 तथा °° हुनेदिति] This passage is
 omitted in Gu₁ and falls within a
 larger omission in Gu₂. Note that the
 latter ms. inserts precisely this passage
 into a passage on p. 64 below
 4 स्मृतिः] Ni, स्मृदिति Ku, lac. Gu₁Gu₂
 5 योऽनर्चिषि] Ni, योऽनर्चिषि Ku,
 lac. Gu₁Gu₂
 5 जुहोत्यग्नौ] Ni, जुहोत्यग्नौ Ku,
 lac. Gu₁Gu₂
 6 °रामयावी] Ni, °समयादी Ku,
 lac. Gu₁Gu₂

7 हुनेदिति] Ni, हुने इति Ku, lac. Gu₁Gu₂
 8 तथा च श्रुतिः ।] This sentence is
 omitted in Ku (and falls within a larger
 omission in Gu₂)
 9 समिद्धे] NiKu, समिद्धे Gu₁, lac. Gu₂
 10 °भागावन्तरेणाहुतीः] corr.,
 °भागावन्तरेणाहुतिः Ni, °भागावन्तरेणाहुतीं
 KuGu₁, lac. Gu₂
 11 अथ °°° दोषमाह ।] This sentence is
 omitted in Gu₁
 11 शूर्पादीनामग्नि°] corr., सुर्पादीनामग्नि° Ni,
 सूर्यादीनामग्नि° KuGu₂, lac. Gu₁
 62.12-63.1 शूर्पेण °°° त्विति] After this
 verse Gu₁ inserts: वचनाद्वंशविवरेणैव
 फुत्कुर्यात् ।
 12 शूर्पेण] corr., सूर्पेण NiKuGu₁, सूर्येण
 Gu₂
 12 तु भवेद्रोगः] Gu₁Gu₂, तु भवेद्रोगं Ni,
 तुर्भवेद्रोगः Ku

पाणिनानीयते मृत्युः कर्मसिद्धिर्मुखेन त्विति ॥

तालवृन्तेन न धमेन्न शूर्पेण न वाससा ।

मुखेनैव धमेदग्निं मुखादग्निरजायत ॥

इति वचनाद्वंशविवरगतवातेन दहनसामर्थ्यं ज्वलनं प्रकाशयेत् ।

ततोऽग्नेर्नैर्ऋतकोणेऽमन्त्रकमुदकपात्रं संस्थाप्य । ततो अद्भिष्ट्वेति कल्पजर्चा तज्ज- 5

लेनाग्निं त्रिः पर्युक्षेत् ।

विधिः शौचे ।

Gu₂ 21v

अपर्युक्ष्यानुपस्पृश्य यद्दाति जुहोति च ।

निर्ऋतेर्भागधेयं तत्तस्मादुभयमाचरेदिति ॥

केषांचित् पूजनात्प्राग्दर्भकोष्ठीत्रिःपर्युक्षणं चेच्छन्ति । तथा च गोपथब्राह्मणे । 10

5 अद्भिष्ट्वेति Unidentified. The *sakalapāṭha* is given in PVSP, p. 86: अद्भिष्ट्वा परिणयामि । माप्याशङ्कयामि । मात्रा त्वग्ने (ms. KS/Gu₁ त्वाग्ने) परिणयामि । स मे पद्यन्ताममृतं (ms. KS/Gu₁ पद्यन्त्वमृतं) त्वा अमृतेन परिणयामि । मामेष्वमृतमस्यमृतं मयि धेहि । (we are unable to make sense of the whole of this mantra and hence abstain from emending)

2-3 Viṣṇudharmottarapurāṇa 1.92.10 न धमेत्तालवृन्तेन न शूर्पेण न वाससा । मुखेनोपधमेदग्निं मुखादग्निरजायत ॥; the first half-verse occurs also at Chandogapariśiṣṭa 1.9.15, where the entire verse reads मुखेनैव धमेदग्निं मुखाद्गोषोऽध्यजायत । नाग्निं मुखेनेति च यल्लौकिके योजयन्ति तत् ॥

10 GB 1.1.14 त्रिरेवाग्नीन्त्संप्रोक्षति त्रिः पर्युक्षति

1 °नीयते] NiKuGu₁, °दियते Gu₂

1 त्विति] NiGu₁, ति Ku, च Gu₂

2 °वृन्तेन न] Gu₂, °वृन्तेन NiGu₁, °वृन्तेन च Ku

2 धमेन्न] Gu₁, धर्मेण Ni, धर्मेन KuGu₂

2 शूर्पेण न] corr., सूर्पेण च Ni, सूर्पेन च Ku,

शूर्पे च ण Gu₁, सूर्पेण न Gu₂

3 धमेदग्निं मुखादग्निरजायत] corr.,

धमेदग्निमुखादरजायत Ni, धमेदग्निरन्द्रायत Ku,

धमेदग्निमुखादग्निरजायत Gu₁,

धमेधमेदग्निमुखादग्निरजायत Gu₁

4 °विवरगतवातेन] KuGu₂, °विर्वरगतवातेन

Ni, °विवरगतमुखवातेन Gu₁

4 °सामर्थ्यं ज्वलनं] KuGu₁Gu₂, सार्थ्यज्वलनं

Ni

5 ऽग्नेर्नैर्ऋतकोणे] Ku, ऽनैर्ऋतकोणे Ni, अग्ने

नैर्ऋतकोणे Gu₁, नैर्ऋतकोणे Gu₂

5 ऽमन्त्रकमुदकपात्रं] NiKuGu₁,

ऽमन्त्रकमुदपात्रं Gu₂

5 अद्भिष्ट्वेति] Gu₁, ऽद्भिष्ट्वेति Ni, ऽद्भिष्ट्वेति

Ku, ऽद्भिष्ट्वेति Gu₂

8 अपर्युक्ष्यानुप°] NiKuGu₁, अपर्युक्ष्यानुप° Gu₂

8 यद्दाति] NiKuGu₁, जद्दाति Gu₂

9 निर्ऋतेर्भागधेयं] em., नैर्ऋते भागधेयं NiKu,

निर्ऋते भागधेयं Gu₁, निर्ऋत्ये माचारे ॥

निर्ऋत्येर्भागधेयन् Gu₂

9 तत्तस्मादु°] KuGu₁Gu₂, तस्मादु° Ni

9 °चरेदिति] NiKuGu₁, °चरेत् Gu₂

10 केषांचित्] NiKuGu₂, केचित् Gu₁

10 पूजनात्प्राग्दर्भकोष्ठीत्रिः°] Ni,

पूजनात्प्राग्दर्भकोष्ठीत्रिः° Ku,

पूजनात्प्राग्दर्भगोष्ठीत्रिः° Gu₁,

पूजनात्प्राग्दर्भगोष्ठीत्रिः° Gu₂

10 तथा च] NiKuGu₂, om. Gu₁

- तस्मादेताः सर्वकर्मस्वादितो अन्तरुपरमेषु च ह्यन्त इति च विधानात् । इहासूत्रितोऽपि
महाव्याहृत्यादिभिर्होमो युज्यत इति । ततो महाव्याहृतिभिर्होकाराद्योकारान्तं
सप्रणवानि स्वाहान्तानि द्वादश । तत्सवितुरित्यृचा । पृथिवी शान्तिरित्यृक् । ब्रह्म
जज्ञानमित्येका । एतैः पञ्चदशभिर्मन्त्रैरुपांशुना प्रत्येकं प्रागग्राः समिधोऽभ्यादध्यात् ।
5 एतैर्यथाक्रमेण त्यागः कार्यः । वक्ष्यमाणप्रकारेण । इदमात्मने । इदमग्नये । इदं वायवे । इदं
सूर्याय । इदं बृहस्पतये । इदं वरुणाय । इदमिन्द्राय । इदं विश्वेभ्यो देवेभ्यः । इदं ब्रह्मणे ।
इदं विष्णवे । इदं रुद्राय । इदं परमात्मने । इदं सवित्रे । इदं पृथिव्यन्तरिक्षदिवेभ्यः
ओषधीभ्यो वनस्पतिभ्यः । इदं ब्रह्मणे । तथा च परिभाषायाम् ।

- 10 ॐ भूर्भुवः स्व इत्याद्या मन्त्रा व्याहृतयः स्मृताः ।
ता एव प्रत्येकमोपूर्वा महाव्याहृतिसंज्ञिता इति ॥

3 तत्सवितुः RV 3.62.10 3 पृथिवी शान्तिः ŚS 19.9.14 3-4 ब्रह्म जज्ञानम् PS 5.2.2 = 6.11.1

1 The source of this *vidhāna* is unidentified.

- 1 तस्मादेताः] NiKuGu₂, तस्मादेवताः Gu₁
1 अन्तरुपरमेषु] em., अन्तरुदयमेषु NiKu,
अनन्तरुपमेषु Gu₁, रान्तरुपदमेषु Gu₂
1 ह्यन्त इति च] em., ह्यन्त च इति
NiKuGu₁, दुजन्त च इति Gu₂
2 °मो] em., °मेन Ni, °मा न Ku, °मो न
Gu₁Gu₂
2 °°° युज्यत इति । ततो °°°] A passage
that fell in a lacuna in Gu₂ earlier on
(see p. 62) and was precisely omitted
there in Gu₁ is inserted between these
two sentences here in Gu₂: ततो
महाव्याहृतिभि तथा च स्मृतिः ॥ योनऽअर्चिस
जुहोत्याग्नौ व्याङ्गारिणि च मानव ॥
मन्दाग्निरामयिवा च दरिद्र स जाइत इति
वचनालेलायमानेग्नौ सर्वदैव हुनेदिज ॥ (note
the redundancy of ततो महाव्याहृतिभि)
2 °व्याहृतिभिर्होकाराद्योकारान्तं] NiGu₂,
°व्याहृत्यादिभिर्होकारान्तं Ku,
°व्याहृतिभिर्होकाराद्योकारान्तं Gu₁
3 तत्सवितुरित्यृचा] NiGu₁, ॐ
तत्सवितुरित्यृचा Ku, तत्सवितुरित्यृक् Gu₂
3 पृथिवी] NiKuGu₁, पृथुवी Gu₂
4 °मित्येका] NiKuGu₂, °मित्यृक् Gu₁

- 4 प्रागग्राः] em., प्रागग्रां NiKuGu₁Gu₂
4 ऽभ्यादध्यात्] Ku, ऽभ्यादद्यात् NiGu₁,
भ्यादद्यात् Gu₂
5-8 एतैर्यथाक्रमेण °°° तथा च] This passage
is not found in Gu₁
5 एतैर्यथाक्रमेण त्यागः कार्यः ।] Ni,
एतैर्यथाक्रमेणत्याचार्यः ॥ Ku, lac. Gu₁, एते
यथाक्रमं त्यागः ॥ कार्य Gu₂
5-6 इदं वायवे । इदं सूर्याय ।] Ni, om. Ku,
lac. Gu₁, इदं वायव्ये । इदं सूर्याय । Gu₂
6 इदं बृहस्पतये । इदं वरुणाय । इदमिन्द्राय ।]
NiKu, lac. Gu₁, om. Gu₂
7 विष्णवे] NiKu, lac. Gu₁, विष्णुवे Gu₂
7 पृथिव्यन्तरिक्षदिवेभ्यः] em.,
पृथिव्यन्तरिक्षाय दिवेभ्यः NiKu, lac. Gu₁,
पृथिव्यन्तरिक्षाय दिव्येभ्यः Gu₂
8 ओषधीभ्यो वनस्पतिभ्यः] NiKu, lac. Gu₁,
om. Gu₂
9 ॐ] NiKuGu₂, om. Gu₁
9 स्व इत्याद्या] NiKuGu₂, स्व इत्यादि Gu₁
9 स्मृताः] NiKuGu₁, स्मृत्वाः Gu₂
10 °संज्ञिता] NiGu₁, °संज्ञा Ku, °संज्ञिता
Gu₂

अथ समिल्लक्षणम् । परिभाषायाम् ।

शान्ता समित्पलाशादिदशवृक्षसमुद्भवा ।
घोरा इत्युच्यते यत्र तिल्वकादीन् प्रकल्पयेदिति ॥

अत्र तिल्वकादीनां न लिखितं प्रयोजनाभावाद्ग्रन्थगौरवभयाच्च ।

शान्तिवृक्षाः समाख्याताः पर्णोऽश्वत्थ उदुम्बरः ।
कम्पिलः स्यन्दनश्चैव वरुणो बिल्व एव च ॥
जिङ्गिणी वेतसश्चैव शिरीष इति ते दश ।
पूर्वालाभे ग्रहीतव्यमुत्तरं क्रमयोगतः ॥
प्रागग्राः समिधो ग्राह्या एतेषां शान्तिकर्मसु ।
प्रादेशमात्राः समिधः शुचिदेशेऽथ शान्तजाः ॥
तिर्यग्यवोदराण्यष्टौ ऊर्ध्वा वा व्रीहयस्त्रयः ।
अङ्गुलस्य प्रमाणेन प्रादेशो द्वादशाङ्गुल इति ॥

5

Ni 19v

10

11-12 AVPariś 26.1.3 तिर्यग्यवोदराण्यष्टावूर्ध्वा वा व्रीहयस्त्रयः । अङ्गुलस्य प्रमाणेन प्रादेशो द्वाद-
शाङ्गुलः ॥

1 समिल्लक्षणम्] Ni, समिलक्षणं KuGu₂,
समिलक्षणं होमलक्षणं च Gu₁
1 परिभाषायाम्] NiKuGu₂, परिभाषाध्याये
Gu₁
2 शान्ता] Gu₂, शान्ताः NiKuGu₁
2 समित्पलाशादिदशवृक्षसमुद्भवा] em.,
समित्पलाशादि दश वृक्षाः समुद्भवाः
NiKuGu₁, समित्पलाशादिदशवृक्षासमुद्भवाः
Gu₂
3 तिल्वकादीन्] NiGu₁Gu₂^{ac}, विल्वकादीन्
Gu₂^{pc}, चिल्वकादीन् Ku
3 प्रकल्पयेदिति] NiKu, प्रकल्पये Gu₁,
प्रकल्पयेत् दिति Gu₂
4 तिल्व°] NiGu₁, बिल्व° Gu₂, चिल्व° Ku
4 न लिखितं] Ni, च लिखितं Ku, न लिखितं
नात्र लिखितं Gu₁, न लिखितं Gu₂
4 प्रयोजनाभावाद्ग्रन्थगौरवभयाच्च] KuGu₂,
प्रयोजनाभावाद्ग्रन्थगौरवभयाच्च: Ni,

ग्रन्थशौरभयात् Gu₁
5 शान्तिवृक्षाः] NiKuGu₁, शान्तिवृक्ष Gu₂
5 समाख्याताः] NiKuGu₁, समाक्षाताः Gu₂
6 कम्पिलः स्यन्दनश्चैव] corr.,
कम्पिलस्यन्दनश्चैव NiGu₁Gu₂,
कम्पिल्लचन्दनश्चैव Ku
6 एव] NiKuGu₁, येव Gu₂
7 °णी वे°] NiKu, °णि वे° Gu₁, °णीवे° Gu₂
7 शिरीष] NiKu, शरीष Gu₁, शीरिस Gu₂
10 शुचिदेशेऽथ] NiKuGu₁, शुचिदेशाऽथा
Gu₂
10 शान्तजाः] NiKuGu₁, शान्त्यजा Gu₂
11 तिर्यग्यवोदराण्यष्टौ] em.,
तिर्यग्यवोदरानाष्टौ NiGu₁, तिर्यक्यवोदरानाष्टौ
Ku, तिर्यग्यवोदरानाष्टौ Gu₂
11 व्रीहयस्त्रयः] NiKuGu₂, व्रीहस्त्रयः Gu₁
12 अङ्गुलस्य] NiKuGu₂, अङ्गुस्य Gu₁

अथ विशीर्णादिलक्षणमाह ।

Ku 21v

विशीर्णा द्विदला ह्रस्वा वक्रा चैव द्विधाग्रजा ।
कृशातिस्थूलदीर्घा त्वार्द्रातिशुष्क-ऊषरा ॥
दग्धा च क्रिमिविद्धा च बहुग्रन्थित्वदोषभागिति ॥

5 अथ विशीर्णादिफलमाह । अथर्वहृदये ।

विशीर्णायुःक्षयं कुर्याद्विदला रोगदा भवेत् ।
आभिमुख्यगतान्मन्त्रान्सद्यो ह्रस्वा निवर्तयेत् ॥
दुर्भगं कुरुते वक्रा स्थानभङ्गं द्विधाग्रजा ।
कृशा सर्वविनाशाय दीर्घा नाशयते श्रियम् ॥

2-4 AVPariś 26.2.5, 4.4cd-5ab विशीर्णा द्विदला ह्रस्वा वक्रा चैव द्विधाग्रतः । कृशा च दीर्घा स्थूला च कर्मसिद्धिविनाशिनी ॥ नात्यार्द्रा नातिशुष्का वा नैवचोषरसंभवाः ॥ न दग्धा न कृमिदष्टाः सर्वदोषविवर्जिताः ।

66.6-67.1 AVPariś 26.2.8, 3.1-2ab विशीर्णायुःक्षयं कुर्याद्विदला रोगदा भवेत् । अभिमुख्यगतामात्रा सद्यो ह्रस्वा निवर्तयेत् ॥ दुर्भगं कुरुते वक्रा स्थानभङ्गं द्विधाग्रतः । कृशा सर्वविनाशायविनाशाय दीर्घा नाशयते श्रियम् ॥ स्थूला तु कुरुते विघ्नं सर्वकार्ये द्विजस्य तु ।

66.1-67.11 अथ ००० प्रारम्भणा तयोरिति]
Gu₁ arranges this portion of the text differently: प्रारम्भो यस्य वृक्षस्य समिद्धिः कर्मणः कृतः । समापनान्तं तस्यैव समिद्धिर्नान्यदाचरेत् ॥ विशेषे ग्रहशान्त्यादौ वृक्षस्त्वर्कादिसम्भवाः । प्रधाने ताश्च जुहुयान् तु प्रारम्भशान्तयोरिति ॥ अथ समिलक्षणं ॥ विशाल विदला ह्रस्वा वक्रा चैव द्विधाग्रजाः । कृशातिस्थूलदीर्घा च नार्द्रातिशुष्क उषरः ॥ दग्धाश्च क्रिमिविद्धाश्च बहुग्रन्थित्वदोषभागिति । दोषवर्जिता इपदार्लपग्रन्थिका प्रादेशान्तिवृक्षसम्भवा समिच्छुभदाइनी भवति । विशीर्णादिफलमाह । विशीर्णायुःक्षयं कुर्याद्विदला रोगदा भवेत् । अभिमुख्यागतान्मन्त्रान्सद्यो ह्रस्वा निवर्तयेत् ॥ दुर्भङ्गं कुरुते वक्रा स्थानभङ्गं द्विधाग्रजाः । कृशा सर्वविनाशाय दीर्घा नासते श्रियं ॥ स्थूला च कुरुते विघ्नं सर्वकार्ये द्विजस्य वै इति ॥
1 विशीर्णादिलक्षणमाह ।] NiGu₂, om. Ku, alt. Gu₁
2 द्विदला] em., वदना Ni, दिदला Ku, विदला Gu₁Gu₂

2 द्विधाग्रजा] corr., द्विधाग्रजा: NiKuGu₁, द्विधाग्रजा: Gu₂
3 °दीर्घा त्वार्द्रातिशुष्क-ऊषरा] em., °दीर्घत्वार्द्रातिशुष्क उषरः Ni, °दीर्घ च नार्द्रातिशुष्क उषरः Ku, °दीर्घत्वनार्द्रातिशुष्क उषरः Gu₁, °दीर्घत्वनार्द्रातिशुष्क षरः Gu₂
4 दग्धा च] em., दग्धाश्च NiKuGu₁Gu₂
4 °विद्धा च] em., °विद्धाश्च NiKuGu₁Gu₂
5 अथर्वहृदये] NiKuGu₁, अथर्वणहृदये Gu₂
6 कुर्याद्विदला] em., कुर्याद्विला NiKuGu₁Gu₂
6 रोगदा] NiGu₁Gu₂, भोगदं Ku
7 आभिमुख्यगता°] NiGu₂, आभिमुख्यागता° Ku, अभिमुख्यागता° Gu₁
7 निवर्तयेत्] NiKuGu₁, न वर्तयेत् Gu₂
8 दुर्भगं] NiGu₂, दुर्भगं Ku, दुर्भङ्गं Gu₁
8 द्विधाग्रजा] corr., द्विधाग्रजा: NiGu₁Gu₂, द्विधाग्रजा: Ku
9 सर्व°] NiKuGu₁, पर्व° Gu₂
9 नाशयते] Ni, नाशयते Ku, नासते Gu₁, नाश्रयते Gu₂

Gu₂ 22v

स्थूला च कुरुते विघ्नं सर्वकार्ये द्विजस्य वै इति ॥

दोषवर्जिता ईषदाराल्पग्रन्थिका प्रादेशमात्रा शान्तिवृक्षसम्भवा समिच्छुभदायिनी भवति ।

Gu₁ 24v

अथ यस्मिन्कर्मणि यस्य वृक्षस्य समिधारम्भस्तस्यैव समापनं नान्यस्येति द्रढयति । परिभाषायाम् ।

5

प्रारम्भो यस्य वृक्षस्य समिद्धिः कर्मणः कृतः ।
समापनं तु तस्यैव समिद्धिनान्यदाचरेत् ॥

एकस्मिन् कर्मणि ग्रहशान्त्यादौ नानादैवतानि नानावृक्षाणि समिद्धिर्भवन्ति तर्हि किं प्रमाणमित्याह । परिभाषायाम् ।

विशेषो ग्रहशान्त्यादौ वृक्षास्त्वर्कादिसम्भवाः ।
प्रधाने तांश्च जुहुयान्तु तु प्रारम्भणान्तयोरिति ॥

10

अथ होतृलक्षणम् । परिभाषायाम् ।

नोर्ध्वजानुर्न कुटिलो नाधःकृतेन पाणिना ।
न बाह्येन न वामेन जुहुयाच्छान्तिकर्मणि ॥
विपरीतहृतं देवा न गृह्णन्ति यतः श्रुतिरिति ।

Ni 20r

15

1 वै इति ॥] NiKuGu₁, वै ॥ Gu₂
2 °ग्रन्थिका] Gu₁Gu₂, °ग्रन्थिका Ni, °ग्रन्थि Ku
2 समिच्छुभदायिनी] corr., समिच्छुदायिनी Ni, समिच्छुभदायिनी Ku, समिच्छुभदाइनी Gu₁, समिच्छुभदायिनि Gu₂
4 वृक्षस्य समिधारम्भस्तस्यैव] corr., वृक्षस्य समिदारम्भःस्तस्यैव Ni, वृक्षसमिदारम्भस्तस्यैव Ku, om. Gu₁, वृक्षस्य समिधारम्भस्तस्यैव Gu₂
4 समापनं] Gu₂, समानं NiKu, om. Gu₁
4 द्रढयति] Ni, द्रढयति Ku, om. Gu₁, द्रढयति Gu₂
6 प्रारम्भो] KuGu₁Gu₂, प्रारम्भे Ni
7 समापनं तु] em., समापनान्तं NiKuGu₁, समापनान्तं Gu₂
8 कर्मणि] Ku, कर्मणि Ni, om. Gu₁, कर्माणी Gu₂

8 नानादैवतानि] NiKuGu₁, वानादैवतानि Gu₂
9 प्रमाणमित्याह] corr., प्रमाणमि{तिहा}त्याह Ni, प्रमाणतीत्याह Ku, om. Gu₁, प्रमाणमितित्याह Gu₂
10 विशेषो] NiGu₂, विशेषे Ku, विशेषे Gu₁
10 वृक्षास्त्वर्कादि°] em., वृक्षस्त्वर्कादि° NiKuGu₁Gu₂
11 प्रधाने] KuGu₁, प्रधाने NiGu₂
11 तांश्च] corr., ताश्च NiKuGu₁Gu₂
11 तु] NiKuGu₁, च Gu₂
11 प्रारम्भणान्तयोरिति] Ku, प्रारम्भणा तयोरिति Ni, प्रारम्भणान्तयोरिति Gu₁, प्रारम्भणान्तयो Gu₂
12 परिभाषायाम्] NiKuGu₂, om. Gu₁
14 वामेन] KuGu₁Gu₂, वामे Ni
15 श्रुतिरिति] NiKuGu₂, श्रुतिः Gu₁

अप्रमत्तः शुचिस्तस्माज्जुहुयाच्छ्रद्धयान्वितः ॥

Ku 22r

तथा च पैठिनसिः ।

अनूर्ध्वञ्जुर्व्यूढजानुर्जुहुयात्सर्वदा हविः ।
न हि बाह्यहुतं देवाः प्रतिगृह्णन्ति कर्हिचिदिति ॥

5 अथ होतृनियममाह ।

विशुद्धः सर्वदैवैतज्जुहुयात्तन्मना हविः ।
मन्त्रोक्तदेवतां ध्यायन् सत्यवाग्विजितेन्द्रियः ॥
पूरकं ग्रहणे कुर्यान्मन्त्रोच्चारे तु कुम्भकम् ।
रेचकं हवने चैव स्वाहान्ते हविषः सदेति ॥

Gu2 23r

10 अथाग्निं प्रति वेदवचः श्रूयते ।

नाश्रोत्रियं देवरथे नियुञ्ज्याद्यज्ञं परा सिञ्चति निर्मितोक्ती ।

3-4 ŚāṅkhGS 1.10.8 = KauṣGS 1.6.7 अनूर्ध्वञ्जुर्व्यूढजानुर्जुहुयात्सर्वदा हविः । न हि बाह्यहुतं देवाः प्रतिगृह्णन्ति कर्हिचित् ॥

11 MBh 3.184.14ab नाश्रोत्रियं देवहव्ये नियुञ्ज्यान्मोघं परा सिञ्चति तादृशो हि ।

1 शुचिस्त°] corr., शुचिःस्त° NiGu₂,

शुचिस्त° Ku, शुचित° Gu₁

1 °ज्जुहुयाच्छ्रद्धयान्वितः] Gu₂,

°ज्जुहुयाच्छ्रद्धयान्वितः Ni, °ज्जुहुयात्श्रद्धयान्वितः

Ku, °जुहुयाच्छ्रद्धयान्वितः Gu₁

2 पैठिनसिः] NiKuGu₁, पैठिनसि Gu₂

3 अनूर्ध्वञ्जुर्व्यूढजानु°] em.,

अनूर्ध्वजानुर्व्यूढजानु° Ni, अनूर्ध्वजानुर्व्यूढजानु°

Ku, अनूर्ध्वजानुर्व्यूढजानु° Gu₁,

अनूर्ध्ववाहुर्व्यूढजानु Gu₂

3 °त्सर्वदा] Gu₂, °तन्मना NiKuGu₁

4 बाह्यहुतं] NiKu, बाह्यहुतं Gu₁, बाह्यदुतं

Gu₂

4 °गृह्णन्ति] Gu₂, °ग्रहन्ति Ni, °गृह्णन्ति Ku,

°गृह्णन्ति Gu₁

4 कर्हिचिदिति] NiKu, कर्हिचित Gu₁,

कर्हिचिदिति Gu₂

5 अथ °° माह ।] Gu₁ omits this sentence

5 होतृनियममाह] em., होतारं नियममाह

NiKu, om. Gu₁, होतारं निअममाह Gu₂

6 विशुद्धः] NiKuGu₂, om. Gu₁

6 सर्वदैवैतज्जुहुयात्तन्मना] NiGu₂,

सर्वदैवैतज्जुहुयात्तन्मना Ku,

सर्वदैवैतजुहुयात्तन्मना Gu₁

7 सत्यवाग्विजितेन्द्रियः] KuGu₁Gu₂,

सत्यवादी जितेन्द्रियः Ni

8 °च्चारे तु कुम्भकम्] NiKuGu₂, °च्चारेण तु

कुम्भकं Gu₁

9 रेचकं] NiKuGu₁, रोचकं Gu₂

9 स्वाहान्ते] NiKuGu₁, स्वाहन्ते Gu₂

9 सदेति] NiKu, सदा Gu₁Gu₂

10 अथाग्निं] NiKuGu₂, तथाचाग्निं Gu₁

10 वेदवचः श्रूयते] em., देवव श्रूयते Ni, देव

श्रूयन्ते Ku, देववचः श्रूयते Gu₁, देववचः श्रूयन्ते

Gu₂

11 सिञ्चति] NiKu, सिञ्चत Gu₁, सिञ्चति

Gu₂

11 निर्मितोक्ती] NiGu₁, निर्मितोक्त Ku,

निर्मितोक्त Gu₂

दुरधीतास्ते ?यमाजात?माहुर्देवीं हिंसित्वामनृतीं करोति ।
परा यज्ञं सिञ्चति निर्मितोक्ती मास्मत्तेन हुतमावहाग्ने ।
यः स्ववेदातिशुचिः शुद्धकर्मा अन्यैर्मन्त्रैर्बहुभिर्वा करोति ।
न संज्ञानं स्कन्दयतेऽनसूयः क्षिप्रं नस्तेन हुतमावहाग्ने ॥

तथा च पैठीनसिः ।

5

Gu₁ 25r

न चाशुचिर्नापि च रिक्तपाणिर्नामन्त्रविज्जुहुयाद्वाविपश्चित् ।
बीभत्सवः शुचिकामा हि देवाः श्रद्धया पूतं हविराप्लवन्ति ।
ब्राह्मणेन ब्रह्मविदा तु हावयेन्न स्त्रीहुतं शूद्रहुतं तु देवगम् ॥

इति वचनात्सावधानः सन् मृगमुद्रां कुर्वन् जुहुयात् ।

6-8 KauśS 73.17cd-18 नाश्रोत्रियो नानवनिक्तपाणिर्नामन्त्रविज्जुहुयान्नाविपश्चित् ॥ बीभत्सवः
शुचिकामा हि देवा नाश्रद्धानस्य हविर्जुषन्ते । ब्राह्मणेन ब्रह्मविदा तु हावयेन्न स्त्रीहुतं शूद्रहुतं तु देवगम् ॥;
MBh 3.184.13 न चाशुचिर्नाप्यनिर्णिक्तपाणिर्ब्रह्मविज्जुहुयान्नाविपश्चित् । बुभुक्षवः शुचिकामा हि
देवाः नाश्रद्धानाद्धि हविर्जुषन्ति ॥

- 1 दुरधीतास्ते °°° देवीं] Perhaps this may be emended to दुरधीतास्ते ये वाचमाहुर्देवीं but the stanza remains very problematic even then
1 दुरधीतास्ते] Ni, दुरधातास्ते Ku, दुरधीतस्ते Gu₁, दुर्धाधितास्ते Gu₂
1 ?यमाजात?] यमाजात NiGu₁, यमानात Ku, यमायाच्च Gu₂
1 °मनृतीं] NiKuGu₁, °मनृतां Gu₂
2 निर्मितोक्ती] NiGu₁, निर्मितोक्त Ku, निर्मितोक्ति Gu₂
2 मास्मत्तेन] em., मास्मस्तेन NiKuGu₁Gu₂
3 स्ववेदातिशुचिः] NiGu₁, स्ववेदोतिशुचिः Ku, स्ववेदातिन्त्रः शुचिः Gu₂
3 शुद्धकर्मा अन्यैर्मन्त्रैर्बहुभिर्वा] Ni, शुद्धकर्म अन्यैर्मन्त्रैर्बहुभिर्वा Ku, शुद्धकर्मा अन्यैर्मन्त्रैर्बहुर्वा Gu₁, शुद्धकर्मान्यैर्मन्त्रैर्बहुभिर्वा Gu₂
4 ऽनसूयः] em., ऽनुसूय NiKuGu₁, नुसुयं Gu₂
4 हुतमावहाग्ने] NiGu₁Gu₂, हुतयावहाग्ने Ku

- 5 पैठीनसिः] NiKuGu₁, पौठीनसि । नासा Gu₂
6 न चाशुचिर्नापि] em., नास्याः शुचिर्नापि Ni, नास्याशुचिर्वापि Ku, नास्याशुचिर्नापि Gu₁, नाशाशुचिर्नापि Gu₂
6 रिक्तपाणि°] NiKu, रक्तपाणि° Gu₁, रि_पाणि Gu₂
6 °ज्जुहुयाद्वाविपश्चित्] NiKuGu₁, °ज्जुहुयान्नाद्वाविपश्चित् Gu₂
7 शुचिकामा] NiKuGu₁, शुतेकामा Gu₂
7 श्रद्धया] Gu₁Gu₂, श्रद्धयाः NiKu
8 हावयेन्न] NiKuGu₂, हावयेन Gu₁
8 शूद्रहुतं तु] Ku, शूद्रंहृतं Ni, तु Gu₁, शूद्रहुतं तु Gu₂
8 देवगम्] corr., देवताः NiKu, देवग Gu₁, देवशः Gu₂
9 °त्सावधानः सन् हस्ते] NiKuGu₁, °त्सावधान Gu₂
9 मृगमुद्रां कुर्वन्] corr., om. Ni, मृगमुद्रां कुर्वन् Ku, मृगमुद्रां कृत्वा Gu₁, मृगमुद्रां कृत्वा हस्ते Gu₂

चित्तहस्तहोमलक्षणमाह । तथा चाथर्वहृदये ।

कौशं मौञ्जं बाल्वजं वा कृत्वा वेष्टमनामिकाम् ।
होमकर्माण्यतः कुर्यात्स्पृष्ट्वा वामेन दक्षिणम् ॥
न रिक्तपाणिर्जुहुयान्नातिपातितजानुकः ।
अतिपातितजानोश्च रक्षांस्याददुराहुतीः ॥
जुहुयात्समिधोऽन्नं वा पञ्चभिर्जुहुयाद्बुध इति ।

Ku 22v

5

Ni 20v

तर्जनीकनिष्ठयोर्विना इतरैरङ्गुलिभिर्जुहुयादित्यर्थः ।

ततः कर्ता भरामेधमेति मन्त्रस्य वसवो ऋषय अनुष्टुप्छन्द अग्निर्देवता समित्पञ्च-
कहोमे विनियोग इति स्मृत्वा । भरामेधमेति तिस्रः । ॐ बृहस्पतिर्ऋषिरनुष्टुप्छन्दः विश्वे

Gu 2 23v

9 भरामेधम् PS 13.5.3-5

2-6 AVPariś 28.1.3-5ab कुशबल्वजमौञ्जां वा कृत्वावेष्टिमनामिकाम् । होमकर्म ततः कुर्यात्स्पृष्ट्वा
वामेन दक्षिणम् ॥ न रिक्तपाणिर्जुहुयान्नातिपातितजानुकः । अनिपातितजानोश्च हरन्त्याहुती राक्षसाः ॥
उद्धृत्य समिधोऽन्नं वा पञ्चभिर्जुहुयाद्बुधः ।

1-6 चित्तहस्तहोम ००० बुध इति] This passage is not found in Gu₁, but because of the occurrence of the term चित्तहस्त on p. 110 we cannot assume the passage is unoriginal in NiKuGu₂, despite the fact that it seems to interrupt the flow of the text

1 चित्तहस्तहोमलक्षणमाह] Ni,

चित्तहस्तदोषलक्षणमाह Ku, lac. Gu₁,
हस्तहोमलक्षणमाह Gu₂

1 तथा] Ni, अथा Ku, lac. Gu₁, om. Gu₂

1 चाथर्वहृदये] NiKuGu₁, om. Gu₂

2 वेष्टमनामिकाम्] NiKu, lac. Gu₁,
वष्टनामिकं Gu₂

4 रिक्तपाणिर्जुः] Gu₂, रिक्तपाणि जुः NiKu,
lac. Gu₁

4 °जानुकः] NiKu, lac. Gu₁, °जानुकाः Gu₂

5 अतिपातितजानोश्च] अतिपातितजान्वोस्त

Ni, अतिपातितजान्वोस्त Ku, lac. Gu₁,

अतिपातितजानोस्त Gu₂

5 रक्षांस्याददुरा°] Ni, रक्षांस्याददुरा° Ku,

lac. Gu₁, रक्षांस्याददुरा° Gu₂

6 °बुध इति] NiKu, lac. Gu₁, °बुधेति Gu₂

7 तर्जनी ००० जुहुयादित्यर्थः] Ku,

इतरैरङ्गुलिभिर्जुहुयादित्यर्थः Ni,

तर्जनीकनिष्ठयोर्विना

इतरैस्तिष्ठभिरङ्गुलिभिर्जुहुयादिति Gu₁,

चजहस्तरितरैक्षिराङ्गुलिभिर्जुहुयादित्यर्थः Gu₂

70.8-71.2 ततः कर्ता ००० सकृद्बुत्वा ।] This

passage is represented quite differently

in Gu₁: ततो भरामेधमिति तिसृभि ऋग्भिः

रेमितमिधममित्युच्चा सुगारहपत्य इत्युच्चा च एतैः

मन्त्रैः भरामेधमेति मन्त्रस्य वसवो ऋषय अनुष्टु

छन्द अग्निर्देवता समित्पञ्चकहोमे विनियोगः ॥

एतमिधमे इति मन्त्रस्य बृहस्पतिर्ऋषिरनुष्टुप्छन्दः

विश्वे देवता समित्पञ्चकहोमे विनियोग इति

स्मृत्वा मन्त्रमुच्चार्य साग्रेः पञ्चसमिधः

सकृद्बुत्वा ।

8 ततः कर्ता] NiKu, alt. Gu₁, कर्त्त Gu₂

8 ऋषय अनुष्टुप्छन्द] Ni, ऋषयः त्रिष्टुप्छन्द

Ku, ऋषय अनुष्टु छन्द Gu₁,

ऋशि{र}यनुष्टुप्छन्दः Gu₂

8-9 समित्पञ्चकहोमे] NiKuGu₁,

पञ्चसमिद्धोमे Gu₂

9 भरामेधमेति] NiGu₂, भरामेधमिति Ku,

alt. Gu₁

देवा देवता पूर्ववद्विनियोग इति ध्यात्वा । एतमिध्ममित्यूचा । सुगार्हपत्य इत्युचा च एतैः साग्नैः पञ्च समिधः सकृद्भुत्वा । समिद्धोऽग्निरित्यूचा प्रदीप्तमग्निमनुमन्त्रयेत् । एवमुपरितनेऽप्यभिमन्त्रणे स्पर्शनं स्यात् ।

ततो अग्नेर्दक्षिणतः प्रागासीनः सुसंस्कृताच्छिन्नाग्रकुशविष्टरासने इममासादमा सीदेति चतसृभिः कल्पजाभिर्यथोक्तलक्षणं यज्ञरक्षार्थं कृताकृतसाक्षिणं ब्रह्माणमुपवेशयेत् ।

अत्रादौ विष्टरलक्षणमाह ।

ब्रह्मग्रन्थिद्विपञ्चाशद्विपञ्चाशत्परिग्रहः ।
दक्षिणावर्तिर्ब्रह्मा च वामवर्तिश्च विष्टर इति ॥

अथ ब्रह्मालक्षणं परिभाषायाम् ।

तथैवं ब्राह्मणं विद्यामनूचानमथापि वा ।
ब्रह्माणं यज्ञरक्षार्थमथर्वाणं प्रकल्पयेत् ॥
श्रुतिस्मृतिसदाचारैः सन्तता यस्य सन्ततिः ।

Ku 23r

10

1 एतमिध्मम् PS 16.45.4 1 सुगार्हपत्यः PS 17.48.6 2 समिद्धोऽग्निः PS 18.17.8 4-5 इममासादमा सीद Unidentified. The *sakalapāṭha* is given in PVSP, p. 65 (corrected): इममासादमासीद रक्ष यज्ञं बृहस्पते । त्वामाहुर्ब्रह्माणमथर्वाणं विश्ववेदसम् ॥ १ ॥ ततो दक्षिणत आसीनो रक्ष रक्षांसि तेजसा । घोरं द्वारं शिवं कर्तुं न त्वदन्यो न (?) शक्नुवत् ॥ २ ॥ रक्ष दक्षिणतो यज्ञं रक्ष पश्चात् पियारव उत्तरस्मात् पूर्वस्माद्वाधा बाधयन्ति येऽध्वरम् ॥ ३ ॥ ब्रह्मासादं शिवं सौम्यं स्थापयेद्दक्षिणापरम् । अत्रासीनः सदा ब्रह्मा यज्ञं रक्षतु सर्वतः ॥ ४ ॥

1 सुगार्हपत्य इत्युचा] Ni, सुगार्हपत्यमित्यूचा Ku, सुगारहपत्य इत्युचा Gu₁Gu₂
1 च] NiKuGu₁, om. Gu₂
2 सकृद्भुत्वा] Ni, सकृद्भुत्वा Ku, सकृद्भुत्वा Gu₁, सकृद्भुत्वा Gu₂
2 समिद्धो] KuGu₁, समिद्धो NiGu₂
2 प्रदीप्तं] NiKuGu₁, दिसं Gu₂
3 °तनेऽप्यभि°] Ni, °तनेम्यभि° Ku, °तनेऽप्यभि° Gu₁, °तनेम्यभि° Gu₂
4 अग्नेर्दक्षिणतः] NiKuGu₁, अग्निर्दक्षिणतः Gu₂
4 प्रागासीनः] KuGu₁Gu₂, प्राग्रासीनः Ni
4 सुसंस्कृता°] NiKuGu₂, ससंस्कृता° Gu₁
4-5 °कुशविष्टरासने] Gu₁, °कुशविष्टरासने NiKu, °कृतविष्टरासने Gu₂
5 इममासादमा सीदेति] em., इम{सा}मासादमासीति Ni, इममासादमासीति KuGu₁, इममासादिति Gu₂

5 °भिर्यथोक्त°] NiKuGu₁, °भियथोक्त° Gu₂
7 यज्ञरक्षार्थं] NiGu₁Gu₂, कर्मरक्षार्थं Ku
8 अत्रादौ] NiGu₁Gu₂, तत्रादौ Ku
9 °ग्रन्थिद्विपञ्चाशद्विपञ्चाशत्परि°] corr., °ग्रन्थिद्विपञ्चाशत्परि° Ni, °ग्रन्थिद्विपञ्चाशद्विपञ्चाशत्परि° KuGu₁, °ग्रन्थिद्विपञ्चाशद्विपञ्चाशत्परि° Gu₂
9 °वर्तिर्ब्रह्मा च] em., °वर्ती विष्टरश्च Ni, °वर्ति ब्रह्माश्च KuGu₁, दक्षिणवर्ती ब्रह्मा च Gu₂
10 वामवर्तिश्च] NiKuGu₁, वामावर्त्तश्च Gu₂
11 ब्रह्मालक्षणं] NiKu, ब्रह्मालक्षणमाह Gu₁, ब्रह्मालक्षण Gu₂
11 ब्राह्मणं] NiGu₁, ब्रह्माणं KuGu₂
12 विद्याम°] em., विद्याद° NiKu, विद्वद° Gu₁, विद्यान° Gu₂
13 ब्रह्माणं] NiKu, ब्रह्माण Gu₁Gu₂
13 सन्तता] NiKuGu₁, सन्तत Gu₂

स आर्षेयो द्विजः प्रोक्तो ह्यनूचानः षडङ्गविदिति ॥

तथा च विधिषौचे ।

- 5 त्रियते यस्य सन्ततिर्वन्धुमन्त्रैश्च कर्मभिः ।
विद्याव्रतैरुपपन्नं सुशीलं तमार्षेयं कवयो वेदयन्ते ॥
येनाप्यार्षसंहितायां यथातथ्यमधीयते ।
आर्षज्ञानादार्षेयं तमाहुर्मन्त्रविदां वराः ॥
अभावे तस्य विप्रस्योदपात्रं प्रकल्पयेत् ।
ब्रह्माणं यज्ञरक्षार्थं वैतानकल्पदर्शनात् ॥

Gu₁ 25vGu₂ 24r

तथा च श्रुतिः ।

- 10 आपो भृग्वङ्गिरोरूपमापो भृग्वङ्गिरोमयम् ।
सर्वमापोमयं विश्वं सर्वं भृग्वङ्गिरोमयम् ।
अन्तरैते त्रयो वेदा भृग्वङ्गिरसमाश्रिता इति ॥

तस्मात्सर्वेषु होमेष्वपोरूपं प्रकल्पयेत् ।
ब्रह्माणं वर्तमानेऽस्मिन् काले भृग्वङ्गिरोमयम् ॥

10-12 GB 1.1.39 आपो भृग्वङ्गिरोरूपमापो भृग्वङ्गिरोमयम् । सर्वमापोमयं भूतं सर्वं भृग्वङ्गिरो-
मयम् । अन्तरैते त्रयो वेदा भृगूनङ्गिरसोऽनुगाः ॥

1 स आर्षेयो] NiGu₁, आर्षेयो Ku, सार्षेयो
Gu₂

1 प्रोक्तो] NiGu₁, प्रोक्ता Ku, प्रोजो Gu₂

1 षडङ्गविदिति] NiKu, षडङ्गवित् Gu₁,
षडङ्गवितिः ॥ दिति Gu₂

3 त्रियते] em., त्रियता NiKuGu₁Gu₂

4 °ब्रतै°] NiGu₁Gu₂, °ब्रुतै° Ku

4 तमार्षेयं] NiGu₁Gu₂, तमार्षेयं Ku

4 कवयो] NiGu₁Gu₂, नवयो Ku

5 येनाप्यार्षसंहितायां] em., ये चाप्यृषिसंहितां
Ni, ये चाप्यार्षसंहितायां Ku, ये
चाप्यृषिसंहितायां Gu₁, ये चाप्यृषिसंहितायां
Gu₂

5 यथा°] NiKuGu₂, यदा° Gu₁

5 °मधीयते] em., °मभिधीयते

NiKuGu₁Gu₂

7 अभावे] NiKuGu₂, अभाक्षोवे Gu₁

8 ब्रह्माणं] NiKuGu₂, ब्राह्माणं Gu₁

8 वैतानकल्प°] NiGu₁Gu₂, वैतानकल्पे Ku

10 आपो भृग्वङ्गिरो°] NiKuGu₂, आपो
भृङ्गिरो° Gu₁

10 भृग्वङ्गिरो°] KuGu₁Gu₂, भृग्वरो° Ni

11 विश्वं] KuGu₁, विष्णु Ni, lac. Gu₂

11 भृग्वङ्गिरोमयम्] Ni, भृङ्गिरोमयं Ku,

भृग्वङ्गिरोमयिं Gu₁, lac. Gu₂

11 सर्वमापोमयं °°° भृग्वङ्गिरोमयम्] Due to
eye-skip, this is replaced in Gu₂ with:
आसनं चास्य कर्तव्यं (see just below)

12 अन्तरैते त्रयो वेदा] NiGu₁,

अन्तरैतत्रयोर्वेदा Ku, अन्तरैस्ते त्रयो वेदा Gu₂

12 °माश्रिता इति] Gu₁, °माश्रिताः NiKu,

°माश्रीताः Gu₂

13 तस्मात्सर्वेषु] KuGu₁Gu₂, तमात्सर्वेषु Ni

14 ब्रह्माणं] Gu₁, ब्राह्माणं NiKuGu₂

14 भृग्वङ्गिरोमयम्] KuGu₁Gu₂,

भृग्वङ्गिरोयं Ni

आसनं चास्य कर्तव्यं विष्टरं शेषबर्हिषा ।
सुखोपवेशनं रम्यं यत्र न च्यवते विभुरिति ॥

वैतानकल्पे । अन्यं ब्राह्मणमनूचानमुपवेश्योदपात्रं वेति । ब्रह्मालक्षणम् ।

तत ॐ ब्रह्मणे नम इति गन्धपुष्पैरभ्यर्च्य । तं स्पृशन् संमुखो भूत्वा बृहस्पते यज्ञं
पाहीत्यृचं जपेत् । यत्र यत्र जपेदिति वचनात्तत्र तत्र त्रैस्वरेण मन्त्रोच्चारणं भवति ।

Ku 23v

5

ततः प्राञ्जलिर्होता ॐ करवाणीति मन्त्रेण शान्त्युदककर्तुं ब्रह्माणं पृच्छति । यदा
साक्षाद् ब्रह्मा न विद्यते तदोदपात्रसमीपस्थसदस्येनोक्तः ॐ बृहस्पतिप्रसूतः कुरुतां भवा-
निति । ततः कर्ता कंसपात्रे जलं पूरयित्वा शान्त्युदकं करोति । अन्यपात्रे कृतमशान्त्युदकं
भवतीति वचनात् ।

Gu₁ 26r

कंसे शान्त्युदकं कुर्यादागमस्य निदर्शनात् ।
अशान्त्युदकं भवेत्तत्र अन्यपात्रे यदा कृतमिति ॥

10

4-5 बृहस्पते यज्ञं पाहि Unidentified. The *sakalapāṭha* is given in PVSP, p. 65 (cor-
rected): बृहस्पते यज्ञं पाहि स यज्ञपतिं पाहि स मां पाहि स मां कर्मण्यं पाहि । य उद्रतो निवतश्च
केतुः ।

3 AVParīś 37.16.1 ॐ अन्यं ब्राह्मणमनूचानमुपवेश्योपात्रं चापराजितेन निष्क्रम्य ॐ

1 शेषबर्हिषा] Gu₁, शेषबर्हिषाम् NiKu,
सेषबर्हिषा Gu₂

2 विभुरिति] NiGu₁Gu₂, भुविरिति Ku

3 अन्यं ब्राह्मणमनूचानमुपवेश्योदपात्रं] Ku,
अन्यब्राह्मणमनूचानमुपवेश्योदपात्रं NiGu₂,
अन्यं ब्राह्मणमुपवेश्योदपात्रं Gu₁

3 ब्रह्मालक्षणम्] NiKuGu₂, om. Gu₁

4 नम इति] NiGu₁Gu₂, om. Ku

4 तं स्पृशन् संमुखो] Ni, तं स्पृशन् सम्मुखो
Ku, स्पृशन् तत्सम्मुखो Gu₁, तं स्पृश{●}न
सन्मुखो Gu₂

4 बृहस्पते] NiKuGu₁, वृस्पते Gu₂

5 त्रैस्वरेण मन्त्रोच्चारणं] Ni, त्रैस्वरेण
मन्त्रोच्चारणं Ku, त्रैस्वर्येणोच्चारणं मन्त्रं Gu₁,
त्रैश्वर्येण मन्त्रोच्चारणं Gu₂

6 शान्त्युदकं] NiKuGu₂, शान्तुदकं Gu₁

6 ब्रह्माणं] Gu₁Gu₂, ब्राह्मणं NiKu

73.6-75.7 यदा साक्षाद् ब्रमा ॐ

ब्रह्मपार्श्वस्थसदस्यं पृच्छति] This passage is
omitted in Gu₂ evidently due to
eye-skip

7 तदोदपात्रसमीपस्थसदस्येनोक्तः] em.,

तदोदपात्रसमीपस्थः सदस्येनोक्तः Ni,
तदोदपात्रसमीपस्थं सदस्येनोक्तः Ku, तदा
उदपात्रसमीपस्थः सदस्येनोक्तं Gu₁, lac. Gu₂

7 बृहस्पतिप्रसूतः कुरुतां] NiKu, बृहस्पतिः
प्रसूतः कृतां Gu₁, lac. Gu₂

8-9 कृतमशान्त्युदकं भवतीति] NiGu₁, कृत
शान्त्युदकं न भवतीति Ku, lac. Gu₂

9 वचनात्] NiKu, om. Gu₁, lac. Gu₂

10 निदर्शनात्] NiKu, निर्शनात् Gu₁,
lac. Gu₂

तदनन्तरं होता अतिसृष्ट इति कण्डिका । येऽप्स्वन्तरग्रय इति दशभिः कल्पजा-
भिर्वेदेर्बहिर्दक्षिणस्यां दिशि कंसपात्रात्तोयमनवच्छिन्नधारया भूमौ विसृजेत् । यच्छिवं
तदिहेत्येतावता मन्त्रेण धाराशेषं पुनः कंसपात्रे प्रत्यासिच्य । ॐ वरुण ऋषिरनुष्टुप्छन्द
आपो देवता आपस्तुतौ विनियोग इति स्मृत्वा । हिरण्यवर्णा आपो अद्यां यददः सं को
5 वः पश्चादित्येकैका कण्डिका । एन्द्रो बाहुभ्यामिति द्वे कण्डिके । ससृषीरापो हि ष्ठेति द्वे
तृचे सूक्ते । अप्सु ते राजन्निति तिस्रः । मा न आप इति द्वे ऋचौ । एतेनापांस्तोत्रगणेन
तज्जलं प्राञ्जलिरभिष्टयात् ।

Ni 21v

अधुना शान्त्योषधयो भण्यन्ते ।

वासको मालुकापत्रमपामार्गो सितारुणौ ।

10 वंशपत्रतृणं शिंशपा काशमूलश्च कम्पिलः ॥

Ku 24r

1 अतिसृष्टः PS 18.44 1 येऽप्स्वन्तरग्रयः The parallel in the Karmasamuccaya / PVSP makes clear that this *pratika* does not refer to PS 10.9.1–10, but rather to a series of unidentified mantras. The single ms. of the Karmasamuccaya available to us for this part of that text (KS/Gu₁) seems to give the series only incompletely, so we cite the printed Paddhati, p. 67: येऽप्स्वन्तरग्रयः प्रविष्टा आयुर्हेदं तानति सृजामि । येऽप्स्वग्रयोऽति तान् सृजामि ओकं खनिं तनूदूषिम् ॥ यो व आपोऽग्निराविवेश स एष यद्वो घोरं तदेतत् ॥ [येऽप्स्वन्तरग्रयः प्रविष्टा वचोर्हेदं तानति सृजामि । येऽप्स्वग्रयोऽति तान् इत्यारभ्य तनूदूषिं यावत् ॥ इत्थं तेजोहा, सहोहा, यशोहा, बलहा, प्राणहा, सर्वहा, सर्वसर्वहा, मन्त्रे आयुर्हास्थले संयोज्य पठनीयः । अन्यत्सर्वं पूर्ववत् ।] We have made corrections for individual words, but assume that the editor of the Paddhati has been unfaithful to the structure of his manuscript source(s), and that a portion like that which we print in brackets ought to be placed between the first and second mantras (so that the second becomes the last); our ms. entirely omits the *ūhas*, giving only the first two mantras seen in the printed Paddhati, then goes on straight to यच्छिवं तदिह 2–3 यच्छिवं तदिह Unidentified. PVSP, p. 67 4 हिरण्यवर्णाः PS 1.25 4 आपो अद्यानु (!) PS 1.33 4 यददः सम् PS 3.4 4–5 को वः पश्चात् PS 6.3 5 एन्द्रो बाहुभ्याम् PS 14.1–2 5 ससृषीः PS 19.4.10–12 5 आपो हि ष्ठा PS 19.45.8–10 6 अप्सु ते राजन् PS 20.33.4–6 6 मा न आपः PS 20.60.3–4

1 होता] NiKu, om. Gu₁, lac. Gu₂

1 ऽप्स्वन्तरग्रय] NiKu, ऽप्स्वन्तरग्रयः प्रविष्टा Gu₁, lac. Gu₂

2 °वेदेर्बहिर्दक्षिणस्यां] corr.,

°वेदेर्बहिर्दक्षिणस्यां Ni, °वेदेर्बहिर्दक्षिणस्यां Ku,

°वेदेर्बहिर्दक्षिणस्यां Gu₁, lac. Gu₂

2 °मनवच्छिन्न°] corr., °मनवच्छिन्न°

NiKu, °मनवच्छिन्न° Gu₁, lac. Gu₂

3 वरुण] KuGu₁, वसव Ni, lac. Gu₂

4 आपस्तुतौ] NiKu, आपः स्तुतौ Gu₁,

lac. Gu₂

5 एन्द्रो] NiKu, इन्द्रो Gu₁, lac. Gu₂

6 तृचे] NiKu, इत्यृचे Gu₁, lac. Gu₂

6 राजन्निति] Ku, रान्निति Ni, राजन्निति

Gu₁, lac. Gu₂

6 तिस्रः] KuGu₁, तित् Ni, lac. Gu₂

6 इति द्वे ऋचौ] Ni, इति द्वे Ku, उभे ऋचौ

Gu₁, lac. Gu₂

6 एतेनापां°] Ni, एतेषां Ku, अनेनापां° Gu₁,

lac. Gu₂

7 प्राञ्जलिरभिष्टयात्] corr.,

प्राञ्जलिभिः{•}रष्टयात् Ni, प्राञ्जलिभिरभिष्टयात्

Ku, प्राञ्जलिरभिष्टयात् Gu₁, lac. Gu₂

8 भण्यन्ते] NiGu₁, ण्यन्ते Ku, lac. Gu₂

9 मालुकापत्र] Ni, मालुकापत्र Ku, बालुकापत्र

Gu₁, lac. Gu₂

लाङ्गलादुद्धृता मृच्च वल्मीकसारमृत्तिका ।
प्रागग्रास्तिसृभिर्दूर्वा कुशः पालाशपत्रकम् ॥
धान्यं यव इमाः शान्त्योषधयो दश पञ्च च ॥

अथ द्रव्योपकल्पकः पलाशपत्रे शिवाडिपत्रे वा एता ओषधीः प्रक्षिप्य पुटिकां कृत्वा
कुशयुरमेनाबध्नीयात् । कंसपात्रजलेन संप्रोक्ष्य हस्ते गृह्णीयात् । ततो याजको यद- 5
हं वाजयन्तित्यूचा द्रव्योपकल्पकहस्तात्पुटिकां गृहीत्वा दक्षिणहस्ते आधाय ॐ सर्वा
इमा ओषधय इति ब्रह्मपार्श्वस्थसदस्यं पृच्छति । स ॐ सर्वा इति प्रतिवचनं ददाति ।
ॐ विश्वामित्र ऋषिर्देवी गायत्री छन्दः सविता देवता ओषध्यभिमन्त्रणे विनियोग इति
ध्यात्वा तत्सवितुरित्यूचा । ॐ सोम ऋषिरनुष्टुप्छन्द ओषधयो देवता अभिमन्त्रणे विनि-
योग इति ज्ञात्वा । या जाता इति द्वे कण्डिके । या बभ्रव इति तिस्रः कण्डिकाः । या 10
ओषधयः सोमराज्ञीरित्येकेति तृचं सूक्तम् । इत्यौषधिस्तोत्रगणेन पुटिकास्था ओषधीः
परिब्रूयात् । परिवचनमभिमन्त्रणमित्यर्थः । कंसपात्रे ता ओषधीः प्रक्षिप्य । ततः
पुनर्महाव्याहृतिसावित्रीशान्तीत्युक्त्वा ।

ॐ वरुण ऋषिस्त्रिष्टुप्छन्दः सूर्यो देवता परिवचने विनियोग इति बुद्ध्वा । शं नो

5-6 यदहं वाजयन् PS 11.6.7 9 तत्सवितुः RV 3.62.10 10 या जाताः PS 11.6-7 10 या
बभ्रवः PS 16.12-14 10-11 या ओषधयः सोमराज्ञीरित्येका PS 19.12.4-6 75.14-76.1 शं नो
देवीः PS 1.1 (according to the Karmasamuccaya / PVSP, p. 76, two *kaṇḍikās*, 1.1
and 1.2, are intended)

1 लाङ्गला°] NiKu, लाङ्गिला° Gu₁,
lac. Gu₂
1 वल्मीकसारमृत्तिका] corr.,
वल्मिकसामृत्तिका Ni, वल्मिकसारमृत्तिका Ku,
वल्मिकसारमृत्तिका Gu₁, lac. Gu₂
2 पालाशपत्रकम्] NiKu, पलाशपत्रकं Gu₁,
lac. Gu₂
3 धान्यं] NiKu, धन्यं Gu₁, lac. Gu₂
4 पलाशपत्रे] Ni, पालाशपत्रे Ku, पालाशपत्रे
Gu₁, lac. Gu₂
5 कंसपात्रजलेन ॐ गृह्णीयात् ।] Ku here
presents a garbled text: कंसपात्रे जलेन
संप्रोक्ष हस्ते गृह्णीयात् ॥ पात्रे जलेन संप्रोक्ष
5 कंसपात्रजलेन] Gu₁, कंसपात्रे जलेन NiKu,
lac. Gu₂
5 संप्रोक्ष] Ni, संप्रोक्ष Ku, प्रोक्ष्य Gu₁,
lac. Gu₂
6 द्रव्योपकल्पकहस्तात्पुटिकां गृहीत्वा] corr.,
द्रव्योपकहस्तात्पुटिकां गृहीत्वा Ni,
द्रव्योपकल्पहस्ते पुटिकां गृहीत्वा Ku,
द्रव्योपकल्पकहस्तेद्गृहीत्वा Gu₁, lac. Gu₂
7 ओषधय] NiGu₁, ओषधीय Ku, lac. Gu₂

7 सर्वा इति] em., सर्वेति NiGu₁Gu₂, सर्वे
इति Ku
8 ऋषिर्देवी गायत्री] Ni, ऋषिर्देवी गायत्री Ku,
ऋषिर्गायत्री Gu₁, ऋषिर्देवि गायत्री Gu₂
8 ओषध्यभिमन्त्रणे विनियोग] NiKuGu₂,
om. Gu₁
9 ध्यात्वा] NiKu, ज्ञात्वा Gu₁, स्मृत्वा Gu₂
9 ओषधयो देवता] Ni, ओषधीर्देवता Ku,
ओषधयो देवता Gu₁, ओषधयो देवता Gu₂
11 °राज्ञीरित्येकेति तृचं] Ni, °राज्ञीरित्येके
त्यृचं KuGu₂, °राज्ञीरित्येकेतियृचं Gu₁
11 °गणेन पुटिकास्था] NiKu,
°गणेनौषधीपुटिकास्था Gu₁, गणेन पुटीकास्था
Gu₂
12 °वचनमभिमन्त्रणमित्यर्थः] NiKu,
°वचनमभिमन्त्रणं Gu₁, वचनमभिमन्त्रणमित्यर्थः
Gu₂
12 ततः] NiGu₁Gu₂, om. Ku
13 पुनर्महा°] Ku, पुनःर्महा° Ni, पुनर्माहा°
Gu₁, +पुन+र्महा° Gu₂
14 बुद्ध्वा] NiGu₂, ध्यात्वा Ku, बुधा Gu₁

- देवी शं न इन्द्राग्नी इति द्वे कण्डिके । शं मा वात इत्यृक् । शान्ता द्यौरिति कल्प-
जा कण्डिका । एतैः शान्तिगणनामभिः पुनर्महाव्याहृतिसावित्रीशान्तिभिश्च पर्याह ।
तदनन्तरं सावित्रीं द्विः परिवदेत् । ततः कर्ता अग्नेरुत्तरतः प्रधानवेदिमध्ये अङ्गारमा-
हृत्य । तत्र सोमाय स्वाहेति मन्त्रेण शान्त्युदकं हस्तेन सकृज्जुहोति । तदङ्गारमन्यतः
5 क्षिप्त्वा हस्तं प्रक्षाल्य । ततः परि प्रागादिति द्वाभ्यामृग्भ्यां द्विरावृत्त्या शान्त्युदकेनाग्निं
संप्रोक्ष्य । ततो जीवा स्थेति चतस्र इन्द्र जीवेत्येका आभिजीवन्तीसंज्ञाभिर्ऋग्भिः कंस-
पात्रस्थजलं मन्त्रावृत्त्या द्विरभिमन्त्र्य । तज्जलं कियद्गृहीत्वा सकृदाचामेत् । अपरमुदकं
गृहीत्वात्मानमभ्युक्ष्य । वेदिं सम्भारांश्च सिञ्चति । शान्त्युदकेनाचमनाभ्युक्षणमात्रं
करोति । अन्योदकेन स्मार्तमाचमनं करोतीति सर्वत्रैवं कार्यम् । इति पूर्वतन्त्रे शान्त्युदकं
10 समाप्तम् ।
अथ कर्ता बर्हिश्छेदनार्थं कुशस्थानकृतगमनः । कुशदेशं प्राप्य । प्रक्षालितकरचरण-

Ku 24v

Gu₁ 27rGu₂ 25r

Ni 22v

1 शं न इन्द्राग्नी PS 12.16-17 1 शं मा वातः PS 20.34.1 1 शान्ता द्यौः ŚS 19.9 5 परि
प्रागात् PS 10.1.12-13 6 जीवा स्थ PS 19.55.12-15 6 इन्द्र जीव PS 20.43.1

1-2 कल्पजा] NiGu₁Gu₂, om. Ku
2 पुनर्महा°] NiKu, पुनर्महा° Gu₁, पुनर्म°
Gu₂
3 अग्नेरुत्तरतः] KuGu₂, अग्नेरुत्तरः Ni,
अग्नेरुत्तरतः Gu₁
3-4 अङ्गारमाहृत्य] NiKuGu₂, अङ्गारङ्कां
माहृत्य Gu₁
4 हस्तेन] NiKuGu₂, om. Gu₁
4-5 °मन्यतः क्षिप्त्वा] NiKu, °मन्यत क्षिप्य
Gu₁, अन्यन्य क्षिप्या Gu₂
5 हस्तं प्रक्षाल्य] KuGu₂, हस्तं प्रिक्षाल्य Ni,
om. Gu₁
5 परि] NiKuGu₁, परि Gu₂
5 द्वाभ्यामृग्भ्यां द्विरावृत्त्या शान्त्युदकेनाग्निं]
corr., द्वाभ्यामृग्भ्यां द्विरावृत्त्या शान्त्युदकेनाग्निं]
NiKu, द्वाभ्यामृग्भ्यां अग्निं द्विरावृत्त्या
शान्त्युदकेन Gu₁, द्वाभ्यामृग्भ्यां द्विरावृत्त्या
शान्त्युदकेनाग्निं Gu₂
6 स्थेति] NiKuGu₁, स्तेति Gu₂
6 °त्येका आभिजीवन्तीसंज्ञाभिर्ऋग्भिः] corr.,
°त्ये आभिजीवन्तीसंज्ञाभिर्ऋग्भिः Ni, °त्येका
अभिजीवन्तीसंज्ञाभिर्ऋग्भिः Ku, °त्येका
आभिजीवन्तीसंज्ञाभिर्ऋग्भिः Gu₁, °त्येका

एताभिः Gu₂
6-7 कंसपात्रस्थजलं] NiKuGu₂, कंसपात्रजलं
Gu₁
7 कियद्गृ°] NiKu, किञ्चिद्गृ° Gu₁, सकृद्गृ°
Gu₂
7 °चामेत्] Ni, °चामयेत् Ku, °चामेत Gu₁,
°चमेत् Gu₂
8 °त्मानमभ्युक्ष्य] NiGu₁, °त्मानमभ्युक्ष Ku,
आसनमभ्युक्ष्य Gu₂
8 वेदिं सम्भारांश्च सिञ्चति] corr., वेदिं
सम्भारांश्च सिञ्चतिति Ni, वेदिसम्भारांश्च
सिञ्चति Ku, वेदिं सम्भारांश्चासिञ्चतीति Gu₁,
वेदिसम्भारांश्च सिञ्चति ॥ ति Gu₂
8 °चमनाभ्युक्षणमात्रं] NiKuGu₂,
°चमनाभ्युक्षमात्रं Gu₁
9 अन्योदकेन] NiKuGu₁, अन्योदके Gu₂
9 सर्वत्रैवं] NiGu₂, सर्वत्रैकं Ku, सर्वत्र Gu₁
9 पूर्वतन्त्रे] NiKuGu₂, तन्त्राध्याये Gu₁
11 कर्ता] NiKu, om. Gu₁, कर्त्त Gu₂
11 बर्हिश्छेदनार्थं] NiGu₁, बर्हि{श्छ}छेदनार्थं
Ku, बर्हिश्छेदनार्थं Gu₂
11 °स्थानकृतगमनः] NiKuGu₁, °स्थानं कृतं
गमनं Gu₂

Ku 25r
Gu₁ 27v
Gu₂ 25v

वदनः । अव्यसश्चेत्युक्त्वा । इदं विष्णुरिति कल्पजार्धर्चेन बर्हिश्छेतुं गन्धपुष्पादिना सं-
पूज्य । स्पृष्ट्वा विष्णुमनुज्ञापयेत् । ततः कुशान् तूष्णीं मूलानि छित्त्वा । भिन्नदग्धच्छिन्न-
शुष्कातिदीर्घातिह्रस्वातिसूक्ष्मातिस्थूलातिरिक्तान् गोकर्णप्रमाणांस्तानादाय । सोम इदं
संनहतामित्यवसानेन मध्यप्रदेशे दक्षिणावर्तेन सुदृढं कुशद्वयेनान्येन वा संनह्य । दैवं
बर्हिरित्यवसानेन यत्किञ्चिद्विरुद्धं स्तरणायोग्यं वामकरेण परिजह्यात् । तत उदक-
पात्राम्भः समालभ्य । सहस्रवल्शेत्यवसानेन शिरसादारभ्य पादतलावसानं आत्मानं
दक्षिणपाणिना स्पृशेत् । आ प्यायन्तामिति सार्धर्चेन छिन्नानि दर्भमूलानि परितो जलेन
सिक्तानि प्रारोहणाय । तत्स्पृष्ट्वानुमन्त्रयेत् । यस्मात्कोशादिति कृत्वा । कुशदेशमुत्सृज्य
होमालयमागच्छति । तथा च परिभाषायाम् ।

1 अव्यसश्च PS 19.35.2 1 इदं विष्णुः Unidentified. The *sakalapāṭha* is given at PVSP, pp. 79–80: इदं विष्णुरनुजानाद्वर्हिर्ह्या द्विषद्विष एतः पुरस्तात् ॥ (text exactly as printed; ms. KS/Gu₁ reads एतः but otherwise has the same obscure text; in any case the mantra is not to be identified as ŚS 7.26.4) 3-4 सोम इदं संनहताम् Unidentified. The *sakalapāṭha* is given at PVSP, p. 80 (as printed): सोम इदं संनहतां ब्रतेन प्रदक्षिणं जज्वनास्तत्प्रजावत् । 4-5 दैवं बर्हिः Cf. TS 1.1.2.1i. A *sakalapāṭha* with insignificant variants is given at PVSP, p. 80. 6 सहस्रवल्शाः Cf. TS 1.1.2.1i-2. A *sakalapāṭha* with insignificant variants is given ibid. 7 आ प्यायन्ताम् Unidentified. The *sakalapāṭha* is given at PVSP, p. 80 (as printed): आ प्यायन्तामोषधयः पृथिव्या दर्भा बध्नन्तु वीरुधाम् । तेन ओषधीनां बीर्यं लक्ष्मीर्बलं बले । ताभिर्बोभुगबः प्राणान् परिष्वन्तु तेजसा ॥ 8 यस्मात्कोशात् PS 19.35.3

1 कल्पजार्धर्चेन] corr., कल्पजार्धर्चेन Ni,
कल्पजार्धर्चेन KuGu₁, कल्पजार्धर्चेन Gu₂
1 बर्हिश्छेतुं] NiGu₁, बर्हित्येतुं Ku,
बर्हिश्छेदनं : तं Gu₂
2 स्पृष्ट्वा] NiKuGu₁, स्पृष्टा Gu₂
2 तूष्णीं] Ni, तूष्णी Ku, तूष्णा Gu₁, तूष्णि
Gu₂
2-3 °च्छिन्नशुष्कातिदीर्घातिह्रस्वातिसूक्ष्माति-
स्थूलातिरिक्तान्] corr.,
°छिन्नशुष्कातिह्रस्वातिसूक्ष्मातिस्थूलातिरिक्तान्
Ni,
°छिन्नशुष्कातिह्रस्वातिसूक्ष्मस्थूलातिरिक्तान्
Ku, °सुष्कातीदीर्घातिह्रस्वातिसूक्ष्मातिस्थूलाति-
रक्त्रान् Gu₁, °छिन्नशुष्कातिदीर्घातिह्रस्वाति
{स्म} सूक्ष्मातिस्थूलातिरिक्तान् Gu₂
3 °प्रमाणांस्तानादाय] NiGu₂, °प्रमाणं ह्यादाय
Ku, °प्रमाणंस्तानादाय Gu₁
4 दक्षिणावर्तेन] KuGu₁, दक्षिणाप्रवर्त्तने Ni,
दक्षिणावर्त्तन Gu₂
4 सुदृढं] NiKuGu₁, सदृढं Gu₂
5 यत्किञ्चिद्विरुद्धं] Gu₂, यत्किञ्चिद्विरुद्धं Ni,

यत्किञ्चिद्विरुद्धा Ku, यत्किञ्चिद्विरुद्धं Gu₁
5 परिजह्यात्] NiGu₁, परिकल्प्य जह्यात् Ku,
परिजह्यात् Gu₂
5-6 उदकपात्राम्भः] Ku, उदकपात्राम्भः Ni,
उदकपात्राम्भः Gu₁, ऋदपात्राम्भः Gu₂
6 सहस्रवल्शे°] NiKu, सहस्रेवल्शे° Gu₁,
सहस्रवल्शे° Gu₂
6 शिरसादारभ्य] KuGu₁Gu₂, शिरसारभ्य
Ni
7 प्यायन्तामिति] NiGu₁Gu₂, प्यायन्तामिति
Ku
7 छिन्नानि] NiKuGu₁, छिन्नानि Gu₂
7 परितो] NiKuGu₂, परितः परितः Gu₁
8 तत्स्पृष्ट्वा°] NiKu, तत्स्पृष्ट्वा° Gu₁, तं स्पृष्ट्वा°
Gu₂
8 °दिति कृत्वा] NiKuGu₂, °दित्युच्चा Gu₁
8 °मुत्सृज्य] Ni, °मृत्युज्य KuGu₁, °मुत्सृज्य
Gu₂
9 होमालयमागच्छति] corr.,
होमालयमागच्छति NiGu₁, °होमालयमागतिः
Ku, होमालयोमा{••}गच्छति Gu₂

- छिन्नमूलाः कुशा ज्ञेयाः समूलाः कुतपाः स्मृताः ।
 उपमूलास्तथा दर्भाः पुष्पिता बर्हिषः स्मृताः ॥
 पूर्वानीतस्य दर्भस्य कुर्यान्मूलयुतस्य च ।
 लवनादिकसंस्कारं गृहस्थितस्य मन्त्रतः ॥
 5 पृथग्भूतेऽप्यवयवे संस्कृते मणिवृक्षवत् ।
 यत्र तत्र स्थितो वापि संस्कृतोऽवयवी भवेत् ॥
 तथा च श्रूयते लोके वर्धन्ते केशिनः कचाः ।
 लूनानामेव केशानां विशिष्टस्थानसंश्रयादिति ॥

- 10 तथा चावयविनियुक्तानां इदं विष्णुरित्यादिमन्त्राणामवयवे विनियोगो न दुष्यति । इति बर्हिष्येदनम् । Ni 23r

अथ होता वैदेः पश्चिमभागे पूर्वाभिमुख उपविश्य । तत अभिवृष्टा इत्युचा प्रस्तर-
 णाय शान्त्युदकेन बर्हिः संप्रोक्ष्य । विमुञ्चताद्वरणो ग्रन्थिमित्युचा कुशमुष्टिबन्धनरज्ज्वां
 ग्रन्थि फेटयित्वा तां विमुच्य । दक्षिणहस्ते कुशान् संगृह्य । स्तृणीत बर्हिरिति चतस्र

11 अभिवृष्टाः PS 16.21.6 12 विमुञ्चताद्वरणो ग्रन्थिम् Unidentified. The *sakalapāṭha* is given in PVSP, p. 80 (emended, all sources मुञ्चतां): वि मुञ्चताद्वरणो ग्रन्थिमेतं सोमेन यो ग्रथित ओषधीनाम् । तमेतममृतेन सिक्तमापो मुञ्चन्तु मातरः ॥ 13 स्तृणीत बर्हिः Some elements of these four stanzas are known at ŚS 7.99.1, TS 1.3.7.2c, KauśS 108.2, etc. The *sakalapāṭha* is given in PVSP, pp. 81–82 (corrected): स्तृणीत बर्हिः परि धत्त वेदिं जामिं मा हिंसीरमुया शयानाम् । दर्भैः स्तृणीतैर्हरितैः सुपर्णैर्निष्का एते यजमानस्य सन्तु ॥ १ ॥ परि स्तृणीहि परि धेहि वेदिं मा जामिं मोषीरमुया शयानाम् । होतृषदनं हरितं हिरण्ययं रुक्मा एते यजमानस्य सन्तु ॥ २ ॥ परि स्तृणीत परि धत्त वेदिं पश्चात्प्राञ्चं नि बोधत । वेत्त वेदिं तथा बर्हिर्वासो यजे न उत्तमम् ॥ ३ ॥ तृणानि वेदिं बहुलां सुमध्यमां वासो ह्येतत्कवयो वेदयन्ते । तत्रा पुत्रैः पशुभिस्तनूभिरनग्नाः सन्तु यजमानस्य कामाः । मा यज्ञं हिंसिष्ट मा यज्ञपतिम् ॥ ४ ॥

- 2 बर्हिषः] Gu₁, बर्हिषः Ni, बर्हिष Ku, बर्हिषं Gu₂
 3 पूर्वानीतस्य दर्भस्य] NiKuGu₁, पूर्वाणि तस्य दर्भास्य Gu₂
 4 गृहस्थितस्य] NiGu₁Gu₂, गृहस्थितस Ku
 5 पृथग्भूतेऽप्यवयवे] NiGu₁, पृथग्भूतेऽप्यवयवे Ku, पृथग्भूतेऽप्यवयवे Gu₂
 5 संस्कृते मणिवृक्षवत्] NiGu₁, संस्कृते ण्यवक्षजत् Ku, संस्कृते मणिवृक्षवत् Gu₂
 8 लूनानामेव] KuGu₁, लूनानामेव Ni, लुकानामेव Gu₂
 8 विशिष्टं] NiKuGu₂, विष्टं Gu₁
 9 चावयविनियुक्तानां] corr., चावयविनियुक्तानां Ni, चावयविनियुक्तानां च Ku, चावयविनियुक्ता {त्यां} नां Gu₁, वयवीनियुक्ताना Gu₂
 9 न दुष्यति] NiKuGu₁, नुदिस्यति Gu₂
 11 पश्चिमभागे] NiKuGu₂, पश्चिमे Gu₁
 11 *मुख उपविश्य] em., *मुखोपविश्य NiKuGu₁Gu₂
 11 तत] NiKu, om. Gu₁, ततः Gu₂
 11 अभिवृष्टा] Ku, अभिसृष्टा Ni, अभिवृष्टा ओषधय Gu₁, रभिवृष्टा Gu₂
 12 विमुञ्चताद्वरणो] em., विमुञ्चतां वक्रणो NiKu, विमुञ्चता वक्रणो Gu₁, विमुञ्चतामित्युचा ॥ विमुञ्चता वक्रणो Gu₂
 12 ग्रन्थिमित्युचा] NiKu, ग्रन्थिमेतदित्युचा Gu₁, ग्रन्थीमित्युचा Gu₂
 13 *टयित्वा] NiKuGu₁, *टयति ॥ त्वा ॥ Gu₂
 13 *हस्ते कुशान्] NiKuGu₁, *हस्तेन कुसान Gu₂
 13 संगृह्य] NiKuGu₂, संगृह्य Gu₁
 13 स्तृणीत] KuGu₁, स्तृणी Ni, स्तृणीत Gu₂

Gu₂ 26r ऋचः वनस्पतय इत्यवसानं बृहस्पतिर्ब्रह्मेत्युक् । एतान् केवलोदात्तस्वरेण पठितान् सं-
प्रेषणमन्त्रान् जपेदृत्विक् । मन्त्रानेकस्वरेणेति वचनात् । परिभाषायाम् ।

मन्त्रानेकस्वरेणैव संप्रेष्याज्ज्ञानवाचने ।
त्रैस्वरेण प्रयुञ्जीत जपहोमादिकर्मसु ॥
पठ्यते यत्र चैकेन स्वरेणोदात्तकेन वै ।
तदेकश्रुतिपाठः स्याद्युज्यते वाचनादिषु ॥

5

यथा ।

Gu₁ 28r
Ku 25v

मन्त्रो हीनः स्वरतो वर्णतो वा मिथ्या प्रयुक्तो न तमर्थमाह ।
स वाग्वज्रो यजमानं हिनस्ति यथेन्द्रशत्रुः स्वरतोऽपराधादिति ॥

अत्र जपानन्तरं सदस्याः कर्तारं स्पृष्ट्वा स्तृणन्ति । सदस्याभावेऽन्ये ब्राह्मणा वा । 10
केषांचिदभावे कर्ता स्वयमेव स्तृणाति । कथम् । ईशानकोणादारभ्य वायव्यकोणान्तं

1 वनस्पतयः PS 5.16.3cd 1 बृहस्पतिर्ब्रह्मा GB 2.1.1; KauśS 3.8, 137.40

2 मन्त्रानेकस्वरेण Cf. p. 53.

8-9 Cf. Vyākaraṇamahābhāṣya, Paspasāhnikā 4.3 (vol. I, p. 2, l. 11-12): दुष्टः
शब्दः स्वरतो वर्णतो वा मिथ्या प्रयुक्तो न तमर्थमाह । स वाग्वज्रो यजमानं हिनस्ति यथेन्द्रशत्रुः
स्वरतोऽपराधात् ॥

1 बृहस्पतिर्ब्रह्मेत्युक्] Ku, बृहस्पतिर्ब्रह्मेत्युक्
Ni, बृहस्पतिर्ब्रह्मे इत्युक् Gu₁, बृहस्पतिर्ब्रह्मेत्युक्
Gu₂
1 °स्वरेण] NiKuGu₁, °स्वरेणे Gu₂
2 °स्वरेणेति] NiKuGu₂, °स्वरेणिति Gu₁
2 वचनात्] KuGu₁Gu₂, वचनानात् Ni
3-4 मन्त्रा °°° कर्मसु] This verse (which
occurred previously in this chapter,
p. 53) is omitted here in Gu₁
3 °वाचने] NiKu, lac. Gu₁, °वाचके Gu₂
5-6 स्वरेणोदात्तकेन °°° श्रुतिपाठः] corr.,
स्वरेणोदात्तकेन वै । तदेकश्रुतिपाठः Ni,
स्वरेणोदात्तकेन वै ॥ तदेवः श्रुतिपाठ Ku,
स्वरेणोपदेवश्रुतिपाठः Gu₁, स्वरेणोदात्तकेन वै ॥
तदेकः श्रुतिपाठ Gu₂
6 स्याद्युज्यते] NiGu₁Gu₂, स्याद्युज्यातो Ku
6 वाचनादिषु] NiKu, वाचनादिषुति Gu₁,
वचनादिषु Gu₂
8 स्वरतो] KuGu₁Gu₂, स्वरेतो Ni

8 वर्णतो] KuGu₁Gu₂, om. Ni
8 तमर्थमाह] NiGu₁Gu₂, चमर्थमाह Ku
9 वाग्वज्रो] NiKuGu₁, वाग्व{तो}क्त्रो Gu₂
9 यजमानं] NiKu, यक्रमानं Gu₁, यजमान
Gu₂
9 यथेन्द्रशत्रुः] NiKu, तथेन्द्रशत्रुः Gu₁,
यथेन्द्रतुः Gu₂
10 सदस्याः कर्तारं स्पृष्ट्वा] NiKuGu₂,
सन्दस्यास्तदन्वाल{ध्व}ब्धेन Gu₁
10 सदस्याभावेऽन्ये] NiGu₂, सदस्याभावेऽन्यत्र
Ku, अन्य Gu₁
11 केषांचिदभावे] NiKu, अभावे Gu₁,
केषांचिदभावेऽने ब्राह्मणा वा ॥ केषांचिदभावे
Gu₂
11 कर्ता स्वयमेव] NiKuGu₂, स्वयं वेदि Gu₁
11 स्तृणाति] KuGu₂, स्तृणान्ति Ni,
परिस्तृणाति Gu₁
11 कथम्] NiKuGu₂, कथं स्तृणाति Gu₁

पूर्वोत्तराग्राभ्यां द्वौ द्वौ कुशपत्रेणाविच्छिन्नम् । एवं त्रिः पञ्च सप्तावृतं वेति स्तृणाति ।
अयुग्मोपलक्षणमेतत् । यजमानस्य कामसम्पत्तयेऽग्निं परिस्तृणीयुरिति ।

तदनन्तरं बहिःशेषैः किञ्चित्कुशैः शान्त्युदकाङ्गतया ब्रह्मणि स्थापिते । इदानीं
तन्त्रस्य पूर्वाङ्गत्वेन पुनर्ब्रह्मपात्रस्थापितुं विष्टरासनं कल्पयित्वा । ब्रह्मपात्रं तु ताम्ब्रेणैव
5 कार्यम् । परिभाषायाम् ।

Ni 23v

ब्रह्मपात्रमिति ख्यातं ताम्ब्रेण कृतमक्षयम् ।
मूढोऽपि नान्यतः कुर्यात्सर्वं तन्निष्फलं भवेदिति ॥

वचनात्ताम्ब्रेणैव कर्तव्यमिति । पूर्ववदिममासादमित्यादि ब्रह्मजपान्तं कर्म करोति ।
कश्चिदेवं कर्म न स्पृहयति ।

Gu2 26v

10 ततः कर्ता पातं मा द्यावापृथिवी अद्याह्न इत्येतावता मन्त्रेण पृथक्पृथक् द्यावा-

10 पातं मा द्यावापृथिवी अद्याह्नः KausS 137.41 (em. BLOOMFIELD 1902: 514)

2 यजमानस्य कामसम्पत्तये परिस्तृणीयुः Unidentified.

8 इममासादमित्यादि ब्रह्मजपान्तं कर्म Cf. pp. 71-73.

1 पूर्वोत्तराग्राभ्यां] NiKuGu₁, पूर्वोत्तराभ्यां
Gu₂

1 °पत्रेणाविच्छिन्नम्] NiKuGu₁,
°पत्राविच्छिन्न Gu₂

1 त्रिः पञ्च सप्तावृतं वेति] NiKu, द्विरावृतं
त्रिरावृतं पञ्चावृतं सप्तवृत्ति वा Gu₁, त्र पञ्च
सप्तावृतं वेति Gu₂

2 यजमानस्य] em., यजमानश्च
NiKuGu₁Gu₂

2 कामसम्पत्तये] Ku, कामसम्पत्तये Ni,
कामसम्पत्तये Gu₁, कामसम्पत्तये Gu₂

2 परिस्तृणीयुरिति] corr., परिस्तृणीयुरिति
Ni, परिस्तृणीयुरिति Ku, परिस्तृणीयुरिति श्रुतिः
Gu₁, परिस्तृणीयुरिति Gu₂

3 किञ्चित्कुशैः] Ku, किञ्चित्कुशैः NiGu₂,
किञ्चित्कुशैः Gu₁

3 शान्त्युदकाङ्गतया] KuGu₁Gu₂,
शान्त्युदकाङ्गतया Ni

3 ब्रह्मणि] NiGu₁Gu₂, तत्पात्रब्रह्मणि Ku

4 तन्त्रस्य] Gu₁Gu₂, मन्त्रस्य NiKu

4 पुनर्ब्रह्म°] NiKuGu₁, ब्रह्म° Gu₂

4 °स्थापितुं] Gu₁Gu₂, °स्थापितं NiKu

4 विष्टरा°] NiKuGu₂, वष्टरा° Gu₁

4 तु] NiKuGu₂, om. Gu₁

4 ताम्ब्रेणैव] Ni, ताम्ब्रेणैव Ku, ताम्ब्रेणैव
Gu₁, ताम्ब्रेणैव Gu₂

6 ब्रह्मपात्र°] KuGu₁Gu₂, ब्रह्मपात्र° Ni

6 ख्यातं] NiKuGu₁, ख्यातं Gu₂

6 ताम्ब्रेण] KuGu₁, ताम्ब्रेणा Ni, ताम्ब्रेण
Gu₂

7 कुर्यात्सर्वं तन्निष्फलं] NiGu₁, कृत्वात्सर्वं तं
निष्फलं Ku, कुर्यात्सर्वन्तं निष्फलं Gu₂

8 वचनात्ताम्ब्रेणैव कर्तव्यमिति] NiKu,

वचनादवस्यं ताम्ब्रेणा कार्यं Gu₁,

वचनात्ताम्ब्रेणैव कर्तव्यमिति: Gu₂

9 कश्चिदेवं] NiGu₁Gu₂, कश्चिदेवं Ku

9 स्पृहयति] em., स्पृहयन्ति NiGu₁, स्पृहन्ति
Ku, स्पृहयति Gu₂

10 ततः कर्ता पातं] NiKuGu₂, om. Gu₁

10 अद्याह्न] NiKuGu₂, अद्याह्न Gu₁

10 पृथक्पृथक्] NiKuGu₁, पृथक् Gu₂

पृथिव्यौ समीक्षते । लोककृतावित्यवसानेन सभ्यावसथ्यावीक्षते । सभ्यावसथ्याविति सत्त्रिणां गृहेऽग्निविशेष इति । तयोरभावे मनसा ध्यायन् जपमेव कुर्यात् ।

तत ऋषीणां प्रस्तर इत्यवसानेनाग्नेः पश्चिमप्रदेशे पूर्वस्थापितपरिग्रहाभिधान-कुशमुष्टिसीतालक्षणकृतकुशसमिधोपरि प्रस्तरसंज्ञं कुशगुच्छं दक्षिणमूलकं संस्थाप्य । तस्मिन् प्रस्तरोपरि समिदाज्यादिहवींष्यासादयति । यैः कर्मणि यैः प्रयोजनमस्तीति । 5 अथ हवींष्याह परिभाषायाम् ।

Ku 26r,
Gu₁ 28v

आचार्याः प्राहुः सप्त हवींष्यत्र भवन्ति वै ।
आज्यं समित्पुरोडाशः पूर्णहोम उदौदनः ।
क्षीरोदनः पशुश्चैव हविराख्यास्तु सप्त वै इति ॥

अथ प्रस्तरस्य स्तरणमाहात्म्यं वक्ष्यति ।

10

ह्यमानस्य हविषो यत्पतेत्प्रस्तरोपरि ।
हुतं तदपि जानीयाद्धोतव्यः प्रस्तरो यत इति ॥

1 लोककृतौ Unidentified (cf. TS 1.1.12.1g, VaitS 18.14 etc.). The *sakalapāṭha* is given in PVSP, p. 82 (emended): लोककृतौ लोकं मे कृणुतं मा मा हिंसिष्टं पाप्मानं पाप्मा मे शिवो भवतु मध्यमः । 3 ऋषीणां प्रस्तरः PS 18.45.1

1 °कृतावित्यव°] em., °कृता इत्यव° NiGu₁, °कृतादित्यव° Ku, °कृतेत्यव° Gu₂
1 सभ्यावसथ्यावीक्षते] Ku, सद्यावसथ्यावीक्षते Ni, सभ्यावसथ्यौ समीक्षते Gu₁, सभ्यावश[●]थ्यावीक्षते Gu₂
1-2 सभ्यावसथ्याविति सत्त्रिणां गृहेऽग्निविशेष इति] NiKuGu₂, सभ्यावसथ्यौ इति सत्त्रिणां पञ्चाग्नीनां मध्येऽग्निविशेषः Gu₁
2 तयोरभावे] NiGu₁Gu₂, तभावे Ku
3 तत] NiKuGu₂, तत्र Gu₁
3 प्रस्तर] NiKuGu₂, प्रस्तऋषि Gu₁
4 °कुशमुष्टि°] em., °कुशमुष्टिः NiGu₁, °कुशमुष्टीः Ku, °कशमुष्टिः Gu₂
4 °समिधोपरि] NiGu₁Gu₂, °समिधोपरिग्रह Ku
4 प्रस्तरसंज्ञं] NiKu, प्रस्त्रसंज्ञं Gu₁, प्रस्तरसंज्ञक Gu₂
4 कुशगुच्छं] NiKu, कुशगुच्छं Gu₁, कुशपूच्छं Gu₂
4 दक्षिणमूलकं] NiKu, दक्षिणमूलं Gu₁Gu₂
5 समिदाज्यादि°] Gu₁, समिदाज्याद° Ni, समिदाज्या° KuGu₂

5 °सादयति] NiKuGu₁, °सादयन्त Gu₂
5-9 यैः °° सप्त वै इति] Gu₁ arranges this passage differently: हवींषि सप्तप्रकारा भवन्ति ॥ आचार्याः प्राहुः सप्त हवींष्यत्र भवन्ति वै ॥ आज्यं समित्पुरोडाशः पूर्णहोमे उदौदनः । क्षीरोदनः पशुश्चैव हविराख्यास्तु सप्त वै इति परिभाषायां ॥ ॥ यैः कर्मणि यैः प्रयोजनमस्ति ॥ 5 प्रयोजनमस्तीति] NiGu₁, प्रयोनमस्तीति Ku, प्रयोजनस्त्रिति Gu₂
7 प्राहुः] NiKuGu₁, प्रादुः Gu₂
7 हवींष्यत्र] NiKuGu₁, हवींष्यत Gu₂
8 °त्पुरोडाशः] NiKuGu₁, °त्पुरोताश ॥ Gu₂
9 हविराख्यास्तु] NiGu₁, हविख्याःतु Ku, हविरा{क्षा}ख्या तु Gu₂
10 अथ] NiKuGu₂, om. Gu₁
10 प्रस्तरस्य] NiKuGu₂, प्रस्तस्य Gu₁
10 स्तरणमाहात्म्यं] NiGu₁, माहात्म्यं Ku, {त}स्तरणंमाहात्म्यां Gu₂
11 ह्यमानस्य] em., ह्यमानेन NiKuGu₁Gu₂
11 यत्पतेत्प्रस्तरोपरि] Ni, यत्पतेत्प्रस्तरोपरि KuGu₂, यत्पतेत्प्रस्तरोपरि Gu₁

ततो हावको यज्ञस्य सन्ततिरसीति दशभिः कल्पजाभिर्वेदेर्बहिरुत्तरभागे वायव्य-
कोणादारभ्यापराजितां दिशं यावदविच्छिन्नेनायुगमैः प्रागग्रैर्दर्भैः सुसंस्कृतैः सदस्यैः
स्तृणाति । अन्ये श्रोत्रिया वा स्वयं वेति । तथा च पैठीनसिः ।

Gu₂ 27r

5 निधायधः परिग्राहं हविषामुत्तरंस्ततः (?) ।
संदध्यादुत्तरं भागं सन्ततेऽथापराजित इति ॥

यन्मे छिद्रमित्युक्त्वा ताम्ब्रगलन्तिकानालगलिताविकलजलधारां सन्तानस्योपरि नयेत् ।
अनन्तरं प्रस्तरात्पश्चिमे वेदिसन्निधाने होतुरासनं कम्बलादिना कल्पयेत् । सर्व-
सिद्धिस्तु कम्बल इति वचनात् । तदुपरि उत्तराग्रा दर्भा दातव्याः । तथा च पैठीनसिः ।

10 प्रस्तरात्पश्चिमेनैव कल्पयेद्धोतुरासनम् ।
तस्योपरि कुशान् दद्यात् संस्कृतान् शेषबर्हिष इति ॥

1 यज्ञस्य सन्ततिरसि AthPrāy 1.3:76.3-6. At PVSP, p. 83, these mantras are cited in
nearly identical form. 6 यन्मे छिद्रम् PS 19.38.6

7-8 सर्वसिद्धिस्तु कम्बलः Unidentified.

2 °च्छिन्नेनायुगमैः] NiGu₂, °छेन्नेनायुगमैः
Ku, °छन्नेनायुगमैः Gu₁
2 प्रागग्रैर्दर्भैः] NiGu₁, प्रागग्रैर्दर्भः Ku,
प्रागग्रैर्दर्भैः Gu₂
2 सुसंस्कृतैः] NiKuGu₁, ससंस्कृतैः Gu₂
3 स्तृणाति] NiKuGu₂, स्तृणीत Gu₁
3 श्रोत्रिया] Gu₁, श्रोत्रियो NiKuGu₂
4 हविषामुत्तरंस्ततः] NiKuGu₁,
हविष्यापुत्तरंस्ततः Gu₂
5 संदध्यादुत्तरं] Ni, सन्दध्यादुत्तरं KuGu₁,
सन्दध्यादुत्तरं Gu₂
5 सन्ततेऽथा°] em., सन्तिष्ठेऽथा° NiKuGu₁,
सन्तिष्ठेष्ठ° Gu₂
5 °पराजित] NiKuGu₂, °पराजिते Gu₁
6 °गलन्तिकानालगलिताविकल°] NiKuGu₁,

°चालन्तिकानालातालिताविकल° Gu₂
6 सन्तान°] NiGu₁Gu₂^{PC}, सन्धान° Ku,
सन्ध्यान Gu₂^{ac}
7 अनन्तरं] NiGu₂, अनन्तं Ku, ततः Gu₁
7 कम्बलादिना] KuGu₁Gu₂, कम्बला Ni
7-8 सर्वसिद्धि °°° वचनात्] NiKu, om. Gu₁,
सर्वसिद्धिस्तु कम्बले इति वचनात् Gu₂
8 दर्भा] KuGu₁Gu₂, om. Ni
8 दातव्याः] NiKuGu₂, तादातव्याः Gu₁
8 पैठीनसिः] NiKuGu₁, पैठीनसि Gu₂
82.9-83.1 प्रस्तरात्पश्चिमेनैव °°° चोपविश्य]
This passage is not found in Ni
10 संस्कृतान्] Gu₁Gu₂, lac. Ni, संस्कृता Ku
10 °बर्हिष] KuGu₁, lac. Ni, °बर्हिषा Gu₂

तदुपरि कर्ता चोपविश्य । सव्ये पार्श्वे इति कल्पजाभ्यामृग्भ्यां कुशबन्धनरज्जुम-
न्यैर्बहिभिः पूर्वग्रैरुत्तराग्रैर्वा प्रच्छाद्य वेदेर्दक्षिणत उत्तराग्रं निदधाति । न पितृयज्ञे ।
तथोदपात्रमिति कल्पजाभ्यामृग्भ्यामग्नेर्नैर्ऋतकोणे वेदेरन्तर्वर्तित्वान्नाम्नान्तरमुदपात्रं
पर्युक्षणहेतुत्वात् नाम्ना पर्युक्षणं वा वेद्यामेव स्थापयति । तथा च पैठीनसिः ।

पर्युक्ष्यन्ते च तेनैव द्रव्याणि च हवींषि च ।
तद्वै पर्युक्षणं पात्रं तच्चैवान्तरमुच्यते इति ॥

Ku 26v

5

1 सव्ये पार्श्वे Unidentified. The *sakalapāṭha* is given in PVSP, p. 84 (corrected): सव्ये
पार्श्वे निदधाम्येतद्बहिषदः सन्नहनं पुरस्तात् । उत्तानायाः प्राङ् शयानायाः सव्यं पार्श्वं दक्षिणतो नि
बोधत ॥ १ ॥ तथा हि ग्रन्थिं ग्रन्थन्तु वेधसस्तथा दृश्यन्ते प्रमदा गूहमानाः । प्रशोध्य प्राञ्चं निबध्नामि
प्राञ्चं तथा विदुविदुषो ये मनीषिणः ॥ २ ॥ 3 तथोदपात्रम् KauśS 3.2–3; according to the
sakalapāṭha given in PVSP, the second half of the second stanza runs differently
from the reading given at KauśS 3.3 (where it starts with आपः समुद्रो). Cf. p. 84,
corrected: तथोदपात्रं धारय यथाग्ने ब्रह्मणस्पतिः । सत्यधर्मा अदीधरदेवस्य सवितुः सवे ॥ १ ॥ इहैत
देवीरमृतं वसाना हिरण्यवर्णा अनवद्यरूपाः । ऋतेन पूर्णममृतस्य पात्रमास्मिन् यज्ञे ब्रह्मणा धारयामि ॥
२ ॥ See the next *pratīka*.

1-6 सव्ये पार्श्वे ००० मुच्यते इति ॥] Gu₁ and
Gu₂ arrange this passage differently.
The Gu₁ reading is presented here with
variants from Gu₂ in parentheses: ततः
सव्ये पार्श्वे इति द्वाभ्यामृग्भ्यां (०भ्यामृग्भ्यां)
कुशबन्धनरज्जुमन्येन (०मनेन) बहिषा
प्रागग्नेऋदगग्रैर्वानुप्रच्छाद्य (प्रागग्नेऋदमग्रैर्वानुं)
निधातीति ॥ (निदधाति ॥ न पितृयज्ञ
निदधाति ॥) तथोदपात्रमिति
कल्पजाभ्यामृग्भ्यामग्ने नैर्ऋतकोणे (०भ्यामृग्भ्यां
आग्नेर्नै०) होश्चाग्नेयकोणे (होतुश्चाग्नेय०) वेद्यां
अन्तरोदपात्रसंज्ञकं (वेद्यान्तरोदपात्रं सज्ञ)
अग्न्यादिपर्युक्षणार्थं (०क्षणार्थं) निदधाति ॥ तथा
च पैठीनसि ॥ पर्युक्षते च तेनैव द्रव्याणि च
हवींसि (हविस्य) च । तद्वै (ततद्वै) पर्युक्षणं पात्रं
तच्चैवान्तरमुच्यते इति ॥ (om. इति). Ni
and Ku place the verse immediately
before the first *pratīka*. We retain most
of the wording as found in Ni and Ku,
but follow Gu₁ and Gu₂ in the
placement of the verse and its
attribution to Paiṭhīnasi.

1 कल्पजाभ्यामृग्भ्यां] NiKu, द्वाभ्यामृग्भ्यां
Gu₁, द्वाभ्यामृग्भ्यां Gu₂

1-2 कुशबन्धनरज्जुमन्यैर्बहिभिः] corr., कुशस्तं
बन्धनरज्जुमन्यैर्बहिभिः Ni,

कुशबन्धनरज्जुमन्यैर्बहिः Ku,
कुशबन्धनरज्जुमन्येन बहिषा Gu₁,
कुशबन्धनरज्जुमनेन बहिषा Gu₂
2 पूर्वग्रैरुत्तराग्रैर्वा प्र०] corr.,
पूर्वाग्रैरुत्तराग्रैर्वा प्र० Ni, पूर्वोत्तराग्रैर्वा प्र० Ku,
प्रागग्नेऋदगग्रैर्वानुप्र० Gu₁, प्रागग्नेऋदमग्रैर्वानुप्र०
Gu₂
2 वेदेर्दक्षिणत उत्तराग्रं] NiKu, om. Gu₁Gu₂
2 निदधाति] NiKuGu₂, निधातीति Gu₁
2 न पितृयज्ञे ।] NiKu, om. Gu₁, न पितृयज्ञ
निदधाति ॥ Gu₂
3 ०भ्यामृग्भ्यामग्नेर्नैर्ऋत०] Ku,
०भ्यामृग्भ्यामग्नेर्नैर्ऋत० Ni, ०भ्यामृग्भ्यामग्ने
नैर्ऋत० Gu₁, ०भ्यामृग्भ्यां आग्नेर्नैर्ऋत० Gu₂
3 वेदेरन्तर्वर्तित्वान्नाम्नान्तरमुदपात्रं] em.,
वेदेरन्तर्वर्तित्वान्नाम्नान्तरमुदपात्रं Ni,
वेदेऋत्तरवर्तित्वान्नाम्नान्तरमुदपात्रं Ku,
alt. Gu₁Gu₂
4 तथा च पैठीनसिः ।] Gu₁Gu₂, om. NiKu
5 पर्युक्ष्यन्ते] em., पर्युक्ष{●}तन्तते Ni, पर्युक्षते
KuGu₁Gu₂
5 तेनैव] KuGu₁Gu₂, नैव Ni
5 हवींषि] NiKu, हवींसि Gu₁, हविस्य Gu₂
6 तद्वै] NiKuGu₁, ततद्वै Gu₂
6 तच्चैवान्तर०] NiGu₁Gu₂, च्चैवान्तर० Ku

ततः कर्तोत्थाय वेद्यामुत्तरेण निष्क्रम्य । प्रदक्षिणं वेदेर्दक्षिणतो गत्वा वेदेर्बहिरग्नि-
कोणे स्तरणकुशाभ्यन्तरे जाग्मायनमुदपात्रं समुद्र इति संज्ञं आपः समुद्र इत्यादि ब्रह्मणा
स्थापयामीत्येवमन्तैरुत्तराभिमुखं पूर्वाभिमुखं वा स्थापयति । तथा च पैठीनसिः ।

होतुश्चाग्नेरुत्तरतः किञ्चिदक्षिणतो न्यसेत् ।

5

जाग्मायनं ततः कोणे वेदेर्दक्षिणपूर्वक इति ॥

Ni 24v

तत उल्लिखितवान् कर्ताहे दैधिषव्य इत्यवसानेन ब्रह्मणो हविषः स्वस्य प्रत्यासादं
यथाक्रमं मन्त्रं पठित्वा ईक्षते । एवं मन्त्रस्य त्रिरावृत्तिर्भवति । केचित्सकृत्पठितेन मन्त्रे-
णात्मासादं पश्यतीति । आसादस्तु स्वस्मिन्नित्यात्मासाद आसनम् ।

ततो होता निरस्यामि पराग्वसुमिति त्रिभिरवसानैर्ब्रह्महविःस्वस्मादासादाद्यथा-
क्रमं मन्त्रपठितैः सव्येन हस्तेन यथास्थानं कुशान्यादाय । य एनस्वीत्यृचमुक्त्वा दक्षिणा-

10

Ku 27r

2-3 आपः समुद्रः ००० ब्रह्मणा स्थापयामि For the *pratika*, cf. KauS 3.3 (and the preceding
pratika); but the combination with what follows is not traceable in that text. The
sakalapāṭha is given in PVSP, pp. 84f. (corrected): आपः समुद्रो वरुणोऽस्य राजा संज्ञावभागा
इह मादयन्ताम् । इन्द्रप्रशिष्टा वरुणप्रसूता आपः समुद्राच्छ्रियमावहन्तु ॥ १ ॥ महोर्दधि दक्षिणतः समुद्रमिमं
पृथिव्यां ब्रह्मणा दधामि । तमायान्त्वापो मधुमतीः पुरस्ताच्छ्रुद्धाः पूता यज्ञिया अध्वरं नः ॥ २ ॥ ध्रुवमसि
ध्रुवं मे भूयाः । अच्युतमसि अच्युतं मे भूयाः । अक्षितमसि अक्षितं मे भूयाः । अमृतमसि अमृतं मे भूयाः ।
अपरिमितमसि अपरिमितं मे भूयाः । ध्रुवाच्युताक्षितामृतापरिमितानि योगक्षेमैः प्रजया पशुभिर्गृहैर्धनेन ।
अपां पूर्णमिदं पात्रमस्मिन् यज्ञे ब्रह्मणा स्थापयामि ॥ 6 अहे दैधिषव्य KauS 3.5 9 निरस्यामि
पराग्वसुम् Cf. KauS 3.6. The *sakalapāṭha* is given at PVSP, pp. 85f. (corrected):
निरस्यामि पराग्वसुं सह पाप्मना यो मे यज्ञे वितते निविष्टः । निरस्तः पराग्वसुः सह पाप्मना निरस्तः
सोऽस्तु योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः । ब्रह्मासादान्निरस्यामि ॥ १ ॥ ००० हविरासादान्निरस्यामि ॥ २ ॥
निरस्यामि पराग्वसुः सह पाप्मना यो मे यज्ञे वितते निविष्टः । निरस्तः पराग्वसुः सह पाप्मना निरस्तः
सोऽस्तु योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः । स्वस्मादासादान्निरस्यामि ॥ ३ ॥ 10 य एनस्वी PS 7.3.6

1 कर्तोत्थाय] NiKuGu₁, उथाय कर्त्त Gu₂
1 वेद्यामुत्तरेण] NiKuGu₁, वेद्या उत्तरेण Gu₂
1 प्रदक्षिणं] NiKu, om. Gu₁, प्रक्षिणं Gu₂
2 स्तरणं] NiKuGu₁, om. Gu₂
2 जाग्मायनमुदपात्रं] KuGu₂,
जाग्मायनमुदपात्रं Ni, जाग्मायनपात्रं Gu₁
3 ०मन्तैरुत्तराभिमुखं] em., ०मन्त्रैरुत्तराभिमुखं
NiKu, ०मन्त्रैरुदपात्रं उत्तराभिमुखं Gu₁,
०मन्त्रैर्मन्त्रैरुत्तराभिमुखं Gu₂
3 तथा च] NiKuGu₂, om. Gu₁
4 किञ्चिदक्षिणतो] NiKu, किञ्चिदक्षिणतो
Gu₁, किञ्चिदक्षिणतो Gu₂
5 जाग्मायनं ००० पूर्वक इति ॥] om. Gu₂
5 जाग्मायनं] KuGu₁, जाग्मायनं Ni,
lac. Gu₂
6 ब्रह्मणो] NiGu₁Gu₂, ब्रह्मणे Ku
6 प्रत्यासादं] NiKuGu₂, पत्यासादं Gu₁

7 मन्त्रं] NiKu, मन्त्रं Gu₁, मन्त्र Gu₂
8 स्वस्मिन्नित्यात्मासाद] em.,
स्वस्मिन्नित्यासाद Ni, स्वसन्नित्यासाच्चि Ku,
स्वस्मिन्नित्यासाद Gu₁Gu₂
9 ततो] NiKuGu₁, ततः Gu₂
9 ०रवसानैर्ब्रह्महविः] corr., ०रवसानैर्ब्रह्मविः
Ni, ०रवसानैर्ब्रह्महविः Ku, ०रवसानैर्ब्रह्महविः
Gu₁, ०रवसानैर्ब्रह्महविः Gu₂
9-10 स्वस्मादासादाद्यथाक्रमं] em.,
स्वस्मादासादैर्यथाक्रमं Ni, स्वस्मादासादैर्यथाक्रमं
Ku, स्वस्मादासादैर्यथाःक्रमं Gu₁,
स्वस्मादामादैर्यथाक्रमं Gu₂
10 मन्त्रपठितैः] NiGu₁, मन्त्रं पठित्वा तैः Ku,
मन्त्रं पठितैः Gu₂
10 कुशान्यादाय] NiKuGu₂, कुशान्यादाय
Gu₁

भिमुखो कुशान् नैर्ऋतकोणं परिक्षिपेत् ।

Gu₁ 29v ततः कर्ता हस्तौ प्रक्षाल्य । यामाहुर्नावमिति चतसृभिः कल्पजाभिर्वेद्यामुत्तरतः प्र-
Gu₂ 28r विश्य । तेनैवोत्तरमार्गेण हविःस्थानान्युपमर्दनेन दक्षिणचरणादि वेदिं प्रविशेत् । यदा
यदा प्रवेशनिर्गमौ भवतस्तदा तदा चोत्तरेणैव । वेदेरुत्तरतो द्वार इति श्रुतिवचनात् ।
ततो होता इदमहमर्वाग्वसोः सदने सीदामीत्यादिना अनभिशोकमित्यन्तैर्मन्त्रैर्विमृग्व-
रीमित्यूचा च पूर्वोपकल्पितासने प्राङ्मुख उपविशेत् । ततो यजमानः शुचिः शुक्लवासाः
कर्तोत्तरतः प्राङ्मुख उपविश्य । अग्नेर्दक्षिणपार्श्वे यजमान इति । तथा च श्रुतिः ।

स दक्षाणां दक्षपतिर्बभूवाञ्जन्ति यं दक्षिणतो हविर्भिरिति

मन्त्रलिङ्गात् । ततः कर्ता तं शान्त्युदकेनाचमनाभ्युक्षणं कारयित्वा । ततः कर्ता मन्त्र-

2 यामाहुर्नावम् Unidentified. The *sakalapāṭha* is given in PVSP, pp. 85f. (corrected):
यामाहुर्नावं रजस्त्रिं शतारित्रां स्वस्तये । सा नो देव्युत्तरतः प्रशस्तं द्वारं दधातु सुमन्यमाना ॥ १ ॥
येषां देवानां सदनं रयीणां वेद्यामध्वरे तायमाने । ते नो देवाः पान्त्वस्मानस्मिन् यज्ञे बर्हिषा निषद्य ॥ २ ॥
वेद्या द्वारं अवापृणोत्यादित्यादित्यः सह जातवेदसा । वेदिर्लोकान् विचक्रमे वेद्यां यज्ञो वितन्वते ॥ ३ ॥
इदं द्वारं प्रविशामि वेद्या ब्रह्मणा कृतम् । आयुष्मन्तः प्रजया वर्धमानाः स्योना भवेम सुभगा सुवीराः ॥
४ ॥ 5 इदमहमर्वाग्वसोः सदने सीदामि °°° अनभिशोकम् KauśS 3.7 (the PVSP, p. 86, and
KS/Gu₁ give somewhat expanded and rather heavily corrupt versions of the same)
5-6 विमृग्वरीम् PS 17.3.8

4 वेदेरुत्तरतो द्वार Cf. the *kalpajā śruti* in a verse cited on p. 57; note divergent *pratikas*.
8 This is PS 8.14.6cd.

1 °मुखो कुशान् नैर्ऋतकोणं] Ni, °मुखो
नैर्ऋतकोणं Ku, °मुखो कुशानैर्ऋतकोणं Gu₁,
°मुखो कुशानैर्ऋतकोणे Gu₂
2 यामाहुर्नावमिति] Ku, यामाहुर्नावमिति Ni,
ततो यामाहुर्नावमिति Gu₁, यामाहुर्नावमिति
Gu₂
2 °मुत्तरतः] NiKuGu₂, °मुत्तरतः Gu₁
3 हविःस्थानान्युपमर्दनेन] Gu₁,
हविःस्थानान्युपमर्दनेन NiGu₂,
हविस्थानान्युपमर्दनेन Ku
3-4 यदा यदा] NiKuGu₂, यदा Gu₁
4 °निर्गमौ भवतस्तदा] NiKuGu₂,
°निर्गमौ भवतस्तदा Gu₁
4 श्रुतिवचनात्] NiKuGu₂, वचनात् Gu₁
5 ततो] NiKuGu₁, om. Gu₂
5 °शोकं] Gu₁, °श्लोकं NiKuGu₂
5-6 °विमृग्वरीं] Ku, °विमृग्वरीं Ni,

°विमृग्वरीं Gu₁, °विमृ{●●}ग्वरीं Gu₂
6 पूर्वोपं] NiKu, पूर्वो Gu₁, पूर्वोपरि Gu₂
6 प्राङ्मुख उपविशेत्] em., प्राङ्मुखोपविशेत्
NiKuGu₁Gu₂
7 कर्तोत्तरतः] NiKuGu₁, कर्तुःउत्तरतः Gu₂
7 °ख उपविश्य] em., °खोपविश्य
NiKuGu₁Gu₂
8 दक्षाणां] em., यक्षाणां Ni, दक्षाणां Ku,
यक्षाणा Gu₁, यक्षाणां Gu₂
8 दक्षपतिर्बभूवाञ्जन्ति] em.,
यक्षपतिर्बभूवानयन्ति Ni, दक्षपतिर्बभूवानयन्ति
Ku, यक्षपतिर्बभूवान् यन्ति Gu₁,
यक्षपतिर्बभूवान् यन्ति Gu₂
8 दक्षिणतो हविर्भिरिति] NiKuGu₁,
दक्षिणतो हविर्भि इति Gu₂
9 °केनाचमनां] NiKuGu₂, °काचमन्नां
Gu₁

व्यतिरेकेण उत्तरवेदिपूर्वकृतदर्भकोष्ठीं प्रधानवेदेर्बहिरपनयेत् ।

Ni 25r

ततो हावक अद्भिष्ट्वा परि णयामीति कल्पजर्चा अन्तरोदपात्रजलेनाग्निं त्रिः पर्युक्ष्य ।
केचित्सकृदिति । विधिशौचोक्त-अपर्युक्ष्येति वचनादवश्यं पर्युक्ष्येति ।

Ku 27v,
Gu₁ 30r

- 5 समास्त्वाग्र इति सूक्तस्य ॐ सप्तर्षयो ऋषयस्त्रैष्टुभं छन्दः अग्निर्देवता समिद्धोमे
विनियोग इति स्मृत्वा । समास्त्वाग्र इति कण्डिका । त्वं नो अग्ने अग्निभिरित्यृचा ।
ॐ बृहस्पतिर्ऋषिस्त्रैष्टुभं छन्दः अग्निर्देवता समिद्धोमे विनियोग इति ज्ञात्वा । ममाग्ने
वर्च इति सूक्तं च वामभुजगृहीतकुशमुष्ट्या यजमानमन्वालय्य पद्मासनस्थ एतैर्मन्त्रैः
प्रत्यृचं समिद्धोमं कुर्यात् । एता द्वाविंशति समिदाहुतयोऽग्नये । एकां समिधमित्येके ।
परिभाषायाम् ।

Gu₂ 28v

- 10 होमकर्मणि ये चोक्ताः प्रत्यृचं होमयेत्तु तान् ।
विशेषं यत्र तु ब्रूयात् कुर्यात्तत्र भवन्ति वै ।
क्रियमाणानुवादिनो यत्र तत्र भविष्यति ॥

इति वचनात्सूक्तानुवाकगणादिभिर्होमो यदा भवति तदैवं प्रत्यृचं होमं कुर्यात् । न
पुनः सूक्तादिसमाप्ताविति । यत्र तु विशेषवचनं भवति द्वाभ्यामृग्भ्यां बहुभिर्ऋग्भिर्वा
15 एकामाहुतिं जुहुयादिति तत्र तत्रैव भवति नापरे ।

2 अद्भिष्ट्वा परि णयामि For the identification of this *pratika*, cf. the note on p. 63

4 समास्त्वाग्ने PS 3.33 5 त्वं नो अग्ने अग्निभिः PS 3.34.8 6-7 ममाग्ने वर्चः PS 5.4

3 अपर्युक्ष्य Cf. p. 63.

- 1 °कृतदर्भकोष्ठीं] Ni, °कृता दर्भकोष्ठीं Ku,
°कृतदर्भकोष्ठी Gu₁, °कृतदर्भगोष्ठी Gu₂
1 °वेदेर्बहिरपनयेत्] Ni, °वेदेर्बहिरपनयेत्
Ku, °वेदेर्बहिरपनयेत् Gu₁, °वेदिबहिरपनयेत्
Gu₂
2 कल्पजर्चा] KuGu₁Gu₂, कर्त्ताजर्चा Ni
3 °कृदिति] NiGu₂, °कृत्विति Ku, °कृतिति
Gu₁
3 अपर्युक्ष्येति] NiGu₁, अपर्युक्ष्येति KuGu₂
3 °दवश्यं] NiKuGu₂, °दवश्यां Gu₁
3 पर्युक्ष्येति] NiGu₁, पर्युक्ष्येति KuGu₂
4 समास्त्वाग्र इति सूक्तस्य ॐ] KuGu₁, ॐ
Ni, श्री ॥ ॐ ॥ समास्त्वाग्र इति सूक्तस्य Gu₂
4 सप्तर्षयो] corr., सप्त ऋषयो NiKu,
सप्तर्षयो Gu₁, सप्त Gu₂
5 अग्ने अग्निभिः] NiGu₂, अग्नेभिः Ku,
अग्नेभिः Gu₁
7 °गृहीतकुशमुष्ट्या] KuGu₂, °गृहीत्वाच्च

- कुशमुष्ट्या Ni, °गृहीतकुशमुष्ट्या Gu₁
7 एतैर्मन्त्रैः] NiKuGu₁, एतैर्मन्त्रैर्मन्त्रः Gu₂
8 एता °° ऽग्नये ।] Gu₁ omits this sentence
8 समिदाहुतयो] Ni, समिदाज्याहुतयो Ku,
lac. Gu₁, समिदाज्याहुतयो Gu₂
8 समिध°] NiKuGu₁, ससमिध° Gu₂
9 परिभाषायाम्] KuGu₁Gu₂, om. Ni
11 होमयेत्तु] NiGu₂, होमयन्त्यु Ku, होमयेन्तु
Gu₁
13 कुर्यात्तत्र] KuGu₂, कुर्यात्तत्र NiGu₁
13 इति] NiKuGu₂, om. Gu₁
13 वचनात्सूक्तानु°] NiKuGu₁, वचनात्
सूक्तानु° Gu₂
14 तदैवं] NiGu₁Gu₂, तदैव Ku
15 °माप्ताविति] NiKuGu₁, °माप्तविति
Gu₂
15 एकामाहुतिं] NiGu₁Gu₂, कामाहुतिं Ku
15 तत्रैव भवति] NiKuGu₂, तत्रैर्भवति Gu₁

ततः कर्ता विष्णोर्योक्त्रे स्थ इति त्रिभिरवसानैः पवित्रार्थं स्थापितकुशयुगं प्रादेश-
मात्रं दक्षिणकरस्य तर्जन्यङ्गुष्ठाभ्यां नखवर्जिते मूले प्रच्छिद्य । तथा च विधिंशौचे ।

कुशाग्रद्वयसंयुक्तं प्रादेशं च प्रमाणतः ।
पवित्रं विहितं कार्यं घृतस्योत्पवने कृतमिति ॥

Gu₁ 30v
Ni 25v,
Ku 28r
Gu₂ 29r

तत आचार्यस्त्वं भूमीत्यृचा विष्णोर्मनसा पूते स्थ इति कल्पजया चान्तरोद- 5
पात्रजलेनाविच्छिन्नधारया पवित्रं प्रक्षालयति । विष्णोर्मनसा पूतमसीत्यृचा तत्पवि-
त्रेणाज्यस्य मलान्यपकर्षयेत् । एतदेवोत्पवनमित्युच्यते । तच्च पवित्रं समिन्मध्ये कृत्वा
उत्तराग्रं आज्यपात्रोपरि स्थापयित्वा तदाज्यस्थालीं प्रस्तरस्योपरि निदधाति ।

ततो हावक ॐ महर्षयो ऋषयस्त्रैष्टुभं छन्दः सूर्यो देवता आज्यस्तुतौ विनियोग इति
ध्यात्वा । समुद्रादूर्मिरिति कण्डिकया व्याहृतिभिश्च उपांशुनाज्यं कृताञ्जलिपुटो भूत्वा 10
स्तौति । अत्र व्याहृतिशब्देन महाव्याहृतयो भवन्ति । आज्यस्य लक्षणं परिभाषायाम् ।

आज्यं पवित्राद्युत्पूतं गव्यं सुरभि सुष्टुतमिति ।

1 विष्णोर्योक्त्रे स्थ Unidentified. The *sakalapātha* is given in PVSP, p. 88: विष्णोर्योक्त्रे
स्थ । तयोर्वा प्रच्छिनन्नि । प्रच्छेदा मा मार्षत । (the last sentence almost certainly needs
to be emended to प्रच्छेत्ता वां मारिषम्, cf. TS 1.1.2.1 etc.) 5 त्वं भूमीम् PS 11.13.3
5 विष्णोर्मनसा पूते स्थ PS 20.45.6 6 विष्णोर्मनसा पूतमसि PS 20.45.7 10 समुद्रादूर्मिः PS
8.13

2 तर्जन्यङ्गुष्ठाभ्यां] em., तर्जन्याङ्गुष्ठाभ्यां
NiKuGu₁Gu₂
2 °वर्जिते] NiGu₁Gu₂, °वर्जित Ku
3 प्रादेशं च प्रमाणतः] NiKu, प्रादेशप्रमाणतः
Gu₁, प्रदेशञ्च प्रमाणतः Gu₂
4 कृतमिति] Ku, कृत इति NiGu₁Gu₂
5 तत आचार्यस्त्वं भूमीत्यृचा] Ni, ततः
आचार्यस्त्वं भूमीत्यृचा Ku, ततः आचार्यः त्वं
भूमित्यृचा Gu₁, ततराचार्यस्त्वं भूमिरित्यृचा
Gu₂
6 °विच्छिन्नधारया] NiKuGu₂, °विच्छिन्नया
धारया Gu₁
6 पवित्रं] NiKuGu₂, om. Gu₁
6 विष्णोर्मनसा] NiKu, ततः विष्णोर्मनसा
Gu₁, विष्णो मनसा Gu₂
6-7 तत्पवित्रेणा°] NiGu₁, पवित्रेणा° Ku,
तत्पवित्रेणा° Gu₂
7 मलान्यप°] NiKuGu₂, मलान्युप° Gu₁

8 स्थापयित्वा] NiKuGu₁, स्थापयि Gu₂
8 प्रस्तरस्योपरि] NiGu₂, प्रस्तरुपरि Ku,
प्रस्तस्योपरि Gu₁
10 समुद्रादूर्मिरिति] NiKuGu₂,
समुद्रामूर्मिरिति Gu₁
10 कण्डिकया] Gu₂, कण्डिका NiKuGu₁
10 कृताञ्जलिपुटो] corr., कृताञ्जलिपुटौ
NiKuGu₁, कृताञ्जलिः Gu₂
10 भूत्वा] NiKuGu₁, सन Gu₂
11 °शब्देन] NiKuGu₁, °शब्देन Gu₂
11 आज्यस्य लक्षणं परिभाषायाम्] Gu₁
places this sentence after the following
half verse, in this form: आज्यलक्षणं
परिभाषायां
11 आज्यस्य लक्षणं] Ni, आज्यस्य लक्षणस्य
Ku, alt. Gu₁, आज्यलक्षण Gu₂
12 °द्युत्पूतं] NiGu₁Gu₂, °द्युत्पूतं Ku
12 सुष्टुतमिति] NiKuGu₂, सुष्टुतं Gu₁

अथ द्रव्योपकल्पकेन सुवे सुप्रक्षालिते स्वहस्ते स्थापिते । होता ॐ सुवाय नम इति
गन्धपुष्पैः संपूज्य ।
सुवलक्षणं यथा ।

5 सुवस्ताम्ब्रमयः कार्यस्ताम्ब्राभावे तु खादिरः ।
हस्तमात्रप्रमाणश्च वृत्तो द्वाङ्गुष्ठपुष्करः ॥
गोपुच्छाग्राकृतिर्दण्डो हस्तमात्रप्रमाणतः ।
अङ्गुष्ठाग्रविलं निम्नं कार्यं तस्य च पुष्करम् ॥
सर्वत्राङ्गुष्ठमानेनोत्तानवृत्तपुष्करम् ।
शान्तिवृक्षमयी कार्या दर्वीयं निम्नपुष्करा ॥

10 अन्यैरप्युक्तम् ।

Gu₂ 29v

सुवलक्षणिका दर्वी विशेषस्तत्र कथ्यते ।
ज्येष्ठाङ्गुष्ठसमो दण्डः पुष्करं हस्ततालुना ॥
अङ्गुष्ठपर्वमानेन सर्वत्र वर्तुलाकृति ।
प्रमाणमाहुतेर्जेयं तद्वद्वै सुवपुष्करम् ॥

Ku 28v,
Gu₁ 31r

15 गोपथब्राह्मणे ।

गोपुच्छाग्राकृतिर्दण्डो हस्तमात्रप्रमाणतः ।
अर्धाङ्गुष्ठप्रमाणेन निम्नं शिरसि खानयेदिति ॥

Ni 26r

तथा च विधिशौचे ।

16-17 AVParīś 27.2.4 गोपुच्छाग्राकृतिर्दण्डो मण्डलाग्रं शिरो विदुः । अङ्गुष्ठाग्रप्रमाणेन निम्नं शिरसि
खानयेत् ॥

1 °लिते स्व°] NiGu₁Gu₂, °लितस्व° Ku

2 गन्धपुष्पैः] Gu₁, पुष्पैः Ni, गन्धपुष्पै
KuGu₂

4 सुवस्ताम्ब्रमयः] corr., श्रुवस्ताम्ब्रमयः
NiKu, श्रुवस्ताम्ब्रमयं Gu₁, श्रुवस्ताम्ब्रमय Gu₂

5 °प्रमाणश्च] NiKuGu₂, °प्रमाणैश्च Gu₁

5 वृत्तो द्वा°] em., वृत्तोऽर्द्ध° Ni, वृत्तोर्द्ध° Ku,
वृत्तोऽर्द्ध° Gu₁, वृत्तोर्द्धा° Gu₂

8 °मानेनोत्तान°] em., °मानेनौत्तान°

NiKuGu₁Gu₂

9 शान्तिवृक्षमयी] NiGu₂, शान्तिवृक्षमयी Ku,
शान्तिवृक्षमया Gu₁

11 °स्तत्र] NiKuGu₂, °तस्त्र Gu₁

13 °कृति] corr., °कृतिः NiKuGu₁Gu₂

18 तथा च विधिशौचे ।] After this
attribution, Gu₂ repeats the verse
कुशाग्रद्वयसंयुक्तं °°° कृतमिति found with the
same attribution on p. 87

दाहदोषनिवृत्त्यर्थः सुव औदुम्बरः स्मृत इति ।

औदुम्बरस्ताम्ब्र इत्यर्थः ।

अनुक्तेऽपि हि संस्कारे सुववत्संस्कृता भवेत् ।
आपन्नत्वात्सुवस्थाने दर्वी मण्यादिकर्मसु ॥

अथ सुवग्रहणलक्षणं । गोपथे ।

5

हीयते यजमानो वै सुवस्य मूलदर्शनात् ।
पुत्रैरिष्टफलैः पूर्तैः श्रुतिरेषा पुरातनी ॥
तस्मात्संगोपयेन्मूलं होमकाले सुवस्य च ।
नात्युच्छ्रितं नातिनीचं धारयेत्सुसमं दृढम् ॥

Gu₂ 30r

इति वचनाद्विष्णोर्हस्तोऽसीत्येवमादिना शर्मणा दैव्येनेत्येवमन्तेन मन्त्रेण कनीनिकां 10
वर्जयन्नितराङ्गुलिभिर्मूलमदर्शयन् यथोक्तलक्षणं ताम्ब्रं खादिरं वा सुवमप्रमत्तो दृढतरं
गृह्णीयात् ।

10 विष्णोर्हस्तोऽसि °°° शर्मणा दैव्येन This is the second mantra of KauśS 3.9 in altered and expanded form. The *sakalapāṭha* is given in PVSP, p. 90 (corrected): विष्णोर्हस्तोऽसि दक्षिणः पूष्णा दत्तो बृहस्पतेः । तं त्वाहं सुवमाददे भूतानां हव्यवाहने ॥ भूतये पुष्टये सहस्रपोषाय मह्यमपरिमितपोषाय । मह्यं भूतये मह्यं पुष्टये मह्यं ह्यिये मह्यं श्रिये मह्यं यशसे मह्यमायुषे मह्यं बलाय मह्यमन्नाय मह्यमन्नाद्याय मह्यं सहस्रपोषाय मह्यमपरिमितपोषाय ॥ अयं सुवोऽभिजिगर्ति होमान् शताक्षरच्छन्दसा जागतेन । सर्वा यज्ञस्य समनक्तु विष्टा बाईस्पत्येन शर्मणा दैव्येन ॥

1 °दोषनिवृत्त्यर्थः] corr., °दोषनिवृत्त्यर्थः Ni,

°दोषनिवृत्त्यर्थः Ku, °दोषेनिवृत्त्यर्थः Gu₁,

°दोसनिवृत्त्यर्थः Gu₂

1 सुव औदुम्बरः] corr., श्रुव औदुम्बरः

NiKuGu₁, श्रुवमौदुम्बरः Gu₂

1 स्मृत] NiGu₁Gu₂, श्रुति Ku

2 °स्ताम्ब्र इत्यर्थः] NiKu, °स्ताम्ब्र इत्यर्थः

Gu₁, °स्ताम्ब्रमित्यर्थः Gu₂,

3 सुववत्सं] corr., श्रुववत्सं Ni, श्रुवत्सं

KuGu₁, श्रुववत्सं Gu₂

3 °स्कृता] em., °स्कृतो NiKuGu₁Gu₂

4 आपन्नत्वात्सुवस्थाने दर्वी] em.,

आपन्नत्वात्सुवस्थानं दर्वी Ni,

आपन्नत्वाच्छ्रुवस्थानदर्वी Ku,

अपन्नत्वात्सुवस्थानं दर्वी Gu₁Gu₂

5 °ग्रहणं] NiKuGu₂, °ग्रहीणं Gu₁

6 °मानो] NiGu₁, °माने Ku, °मानौ Gu₂

7 पुत्रैः] NiKuGu₂, पुत्रैः Gu₁

7 पूर्तैः] NiKuGu₁, पुर्णैः Gu₂

7 श्रुतिरेषा] NiGu₁Gu₂, श्रुवरेषा Ku

8 °गोपयेन्मूलं] NiKuGu₁, °गोपयेमूलं Gu₂

9 नात्युच्छ्रितं] NiGu₁Gu₂, नात्युच्छ्रितं Ku

10 दैव्येनेत्येवमन्तेन] Gu₂^{ac}, दैव्येनेत्येव

NiKuGu₂^{pc}, दैव्येनेत्येव Gu₁

10 कनीनिकां] NiKuGu₁, कनीनिकां तर्जनीं

चग Gu₂

11 वर्जयन्नितरां] NiKuGu₂, तर्जन्वीतरां

Gu₁

11 °मूलमदर्शयन्] NiGu₂, °मूलदर्शयन् Ku,

°मूलमदर्शयन् Gu₁

11 यथोक्तं] NiKuGu₁, यथो Gu₂

11 °लक्षणं] em., °लक्षणां NiKuGu₁Gu₂

11 ताम्ब्रं खां] NiKuGu₂, ताम्ब्रखां Gu₁

11 °मत्तो] NiKuGu₁, °मन्तो Gu₂

ततः कर्ता निष्टप्तं रक्ष इति चतसृभिः कल्पजाभिः प्रत्यृचं परिवृत्य परिवृत्य पृष्ठ-
पार्श्वद्वयोदरेषु अग्नौ सुवं प्रताप्य ।

Ku 29r

ततो हावकः सुवस्य मूलमध्याग्रेषु क्रमाद् ब्रह्माविष्णुशिवान् चिन्तयित्वा अग्नेर्वा-
यव्यकोणे प्रस्तरस्येशानभागे बालुकापुञ्जोपरिस्थापिताज्यस्थालीं तदुपरि उत्तराग्रं पवि-
त्रं स्थापयित्वा । ॐ भूः शं भूत्या इत्यादि चतुर्भिरवसानैः प्रत्यवसानं सुवेण संस्कृतं घृतं
5 गृहीत्वाज्यस्थाल्यां पवित्रोपरि निवर्जयेत् । चतुर्गृहीतमभिधीयते । तथा च विधिः शौचे ।

Gu1 31v

चतुर्गृहीत आज्यार्थं सर्वो न शक्यते यतः ।
निवर्तयितुमित्यर्थाद्यावदर्थः प्रकल्पयेत् ॥
पवित्रस्योपरिष्ठाच्च गृह्णीयात्संस्कृतं घृतम् ।
10 चतुर्गृहीतमध्ये तु तेन होमं समाचरेदिति ॥

Ni 26v

एतावदाज्येन सर्वस्य होमस्य निवर्तयितुमशक्यत्वात् सपवित्रघृतपात्रोपरि सुवे संस्कृत-
हविःशेषं द्रव्योपकल्पक आददान आज्यपात्रं पूरयेत् । एवं संस्कृताज्यपरिसमाप्तेरन्याज्य-

Gu2 30v

1 निष्टप्तं रक्षः This is the first mantra of KauS 3.9 in expanded form. The *sakalapā-
tha* is given in PVSP, p. 90 (corrected): निष्टप्तं रक्षो निष्टपारातिः निष्टप्तः सोऽस्तु योऽस्मान्
द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः ॥ १ ॥ प्रत्युष्टं रक्षो प्रत्युष्टारातिः प्रत्युष्टः सोऽस्तु ॐ द्विष्मः ॥ २ ॥ निर्दग्धं
रक्षो निर्दग्धारातिः निर्दग्धः सोऽस्तु ॐ द्विष्मः ॥ ३ ॥ अपहतो रक्षो अपहतारातिः अपहतः सोऽस्तु ॐ
द्विष्मः ॥ ४ ॥ 5 ॐ भूः शं भूत्यै KauS 3.10

1 परिवृत्य परिवृत्य] NiGu₁, परिवृत्य
KuGu₂

3 क्रमाद् ब्रह्माविष्णुशिवान्] NiGu₁, क्रमाद्
ब्रह्माविष्णुमहेश्वरान् Ku, द् ब्रह्माविष्णुशिवान्
Gu₂

4 उत्तराग्रं] NiGu₁Gu₂, स्थापिता उत्तराग्रं
Ku

5 स्थापयित्वा] NiKuGu₂, कृत्वा Gu₁

5 भूत्या इत्यादि] Gu₁, भूता इत्यादि Ni,

भूत्यादि KuGu₂

5 चतुर्भिरवसानैः] NiKuGu₁, चतुर्भि

मन्त्रैरवसानैः Gu₂

5 प्रत्यवसानं] NiGu₁Gu₂, प्रत्यृचं वसानं Ku

5 सुवेण संस्कृतं] Gu₁, स्कृतं NiKu, श्रुवेण
सस्कृतं Gu₂

6 गृहीत्वाज्यस्थाल्यां] KuGu₂,

हीत्वाज्यस्थाल्यं Ni, गृहीत्वाज्यस्थाल्यं Gu₁

6 तथा च] KuGu₁Gu₂, यथा Ni

7 चतुर्गृहीत आ°] NiKu, चतुर्गृही आ° Gu₁,

चतुर्गृहीतमा° Gu₂

7 यतः ।] KuGu₂, यत्रः । Ni, om. Gu₁

8 निवर्तयितुमित्यर्थाद्यावदर्थः] Ni,

निवर्तयितुमित्यर्थाद्यावदर्थः Ku,

त्तर्जनीवर्तयितमित्यर्थाद्यावदर्थः Gu₁,

निवर्तयितुमित्यर्थात् यावदर्थं Gu₂

9 °च्च गृह्णीयात्सं°] Ku, °च्चतुर्गृह्णीयात्सं° Ni,

°च गृह्णीयात्सं° Gu₁, °च गृह्णीयात्सं° Gu₂

10 समाचरेदिति] Gu₁, समाचरेत् इति Ni,

समाचरेत् इति Ku, समाचरेत् Gu₂

11 एतावदाज्येन] KuGu₁Gu₂,

एवतावदाज्येन Ni

11 होमस्य] NiGu₁Gu₂, होमेन Ku

11 सपवित्र°] NiGu₁, सर्वत्र Ku, सपवित्रं

Gu₂

11 °पात्रोपरि] NiKuGu₁, °पात्रेपरि Gu₂

11 सुवे संस्कृत°] corr., श्रुवे संस्कृत°

NiKuGu₂, श्रुवसंस्कृत° Gu₁

12 द्रव्योप°] NiKuGu₁, द्रव्येप° Gu₂

12 आददान आज्यपात्रं] Ni, आददावाज्यपात्रीं

Ku, आददाज्यपात्रं Gu₁, आदवान आजपात्रं

Gu₂

Ku 29v संयोगे पूर्वसंस्कारेऽपि संस्कारः स्यात् । यथा प्रथमगर्भसंस्कृतनारीद्वितीयादिगर्भसंस्कारापत्तिः । ततो होता पर्युक्षणपात्रजलेन तदाज्यं पर्युक्ष्य संस्पृशेत् । अन्यथा हुतं दत्तं निःश्रुतेर्भागधेयं स्यात् । विधिगौचवचनात्सर्वेषु हवनद्रव्येषु एवं पर्युक्षणस्पर्शने कर्तव्ये इति जानीयात् । अस्मिन्नवसरे महाव्याहृतिसावित्रीशान्तिब्रह्मजज्ञानैराज्यं जुहुयादित्येके । गोपथब्राह्मणे ।

5

Gu₁ 32r

अधुन्वन्वापि जुहुयात्स्रुवेणास्फुटिताहुतीः ।
धुन्वन् हिनस्ति पुत्रांश्च राक्षसा स्फुटिताहुतिः ॥
नान्यत्किञ्चिदभिध्यायेदुद्धृत्यापतिताहुतिम् ।
तद्देवतमभिध्यायेदाहुतिर्यस्य दीयते ॥
स्रुवे पूर्णे जपेन्मन्त्रमुत्तानं शान्तिके करम् ।

10

2-3 अन्यथा हुतं दत्तं निःश्रुतेर्भागधेयं स्यात् । Cf. p. 63.

4 महाव्याहृतिसावित्रीशान्तिब्रह्मजज्ञानैः Cf. p. 63.

6-7 AVPariś 27.1.4 अधुन्वंश्चैव जुहुयात्स्रुवेणास्फुटिताहुतिम् । धुन्वन् हि हन्ति पुत्रान् तु राक्षसा स्फुटिताहुतिः ॥

8-9 AVPariś 27.1.5 नान्यत्किञ्चिदभिध्यायेदुद्धृत्यान्यत आहुतिम् । तद्देवतमभिध्यायेदाहुतिर्यस्य ह्यते ॥

91.10-92.1 AVPariś 27.2.1 स्रुवे पूर्णे जपेन्मन्त्रमुत्तानं शान्तिके करम् । शान्तिके पौष्टिके चैव वर्जयेत्तु कनीनिकाम् ॥

1 पूर्वसंस्कारेऽपि संस्कारः] NiKuGu₁,

पूर्वसंस्कारः Gu₂

1 यथा] NiKuGu₂, om. Gu₁

1 प्रथमगर्भसंस्कृतं] Gu₁, प्रथमगर्भसंस्कृता°

NiGu₂, प्रथमगर्भसंस्कृता° Ku

1-2 °द्वितीयादिगर्भसंस्कारापत्तिः] em.,

°द्वितीयादिगर्भसंस्कारापत्ते Ni,

°द्वितीयगर्भसंस्कारापत्ते: Ku,

°द्वितीयगर्भसंस्कारापत्ते: Gu₁,

°द्वितीयादिगर्भसंस्कारापत्ते Gu₂

2 पर्युक्ष्य] KuGu₁Gu₂, पर्युक्ष{णं} Ni

2 संस्पृशेत्] NiKuGu₁, स्पाशेत् Gu₂

2 °हुतं दत्तं] NiKuGu₂, °दत्तं हुतं Gu₁

3 एवं] NiGu₁Gu₂, तद्वत् Ku

3 °स्पर्शने] NiKuGu₂, °सर्शने Gu₁

3 कर्तव्ये] NiKuGu₁, कर्त्तव्य Gu₂

3 इति] NiKuGu₂, om. Gu₁

4 अस्मिन्नवसरे] NiKuGu₁, अस्मिन् वसरे

Gu₂

6 अधुन्वन्वापि] em., धुन्वन्वापि NiKu,

धुन्वन्यापि Gu₁, आधुन्वनापि Gu₂

6 °त्स्रुवेण स्फुटिताहुतीः] em.,

°च्छ्रुवेणोस्फुटिताहुतिः Ni,

°च्छ्रुवेणोस्फुटिताहुतिः Ku,

°च्छ्रुवेणोस्फुटिताहुतिहुतिः Gu₁,

°च्रुवेणास्फुटीताहुति Gu₂

7-8 धुन्वन् °° स्फुटिताहुतिः ॥] This

hemistich is omitted in Gu₂

7 धुन्वन्] NiKu, धन्वन् Gu₁, lac. Gu₂

7 हिनस्ति] NiKu, दितिस्त्रि Gu₁, lac. Gu₂

7 राक्षसा] Ku, राक्षसां NiGu₁, lac. Gu₂

8 °ध्यायेदुद्धृत्यापतिताहुतिम्] em., °ध्याये

जुहुदापतताहुतिः NiGu₁, °ध्याये

जुहुयात्पत्रताहुतिं Ku, °ध्यायेदुद्धृतापच्चदाहुति

Gu₂

9 °ध्यायेदा°] Gu₂, °ध्याये आ° NiKuGu₁

10 °मुत्तानं] em., °मुत्तानः NiKuGu₁Gu₂

शान्तिके पौष्टिके चैव वर्जयेत्तु कनीनिकामिति ॥

अथाग्नेः कर्णादावाहुतिदाने दोषमाहागमशास्त्रे ।

आस्यान्तर्जुह्यादग्नेर्विपश्चित्सर्वकर्मसु ।

कर्णहोमे भवेद्वाग्निनेत्रे त्वन्ध उदीरितः ।

5 नासिकायामात्मपीडा मस्तके धनसंक्षयः ॥

इति वचनात्सर्वदैवास्ये होमं कुर्यात् । चाक्षुषादौ होमेन दोष इति विशेषवचनात् ।

Ni 27r

ॐ स्वयंभूर्ब्रह्मा ऋषिर्देवी गायत्री छन्दोऽग्निर्देवता दिव्यपुरस्ताद्धोमे विनियोग इति चिन्तितवान् । हृदा पूतमग्नावग्निर्युनज्मि त्वा युक्तो वह इति चतसृभिर्ऋग्भिर्दिव्यपुरस्ताद्धोमिकगणाभिधानाग्नेर्दक्षिणार्धे चतुरो दिव्यपुरस्ताद्धोमान् जुहुयात् । इमाश्चत्वार आ-
10 ज्याहुतयोऽग्नये इति त्यागः कार्यः । दक्षिणार्धे इति उत्तरभागे जुहुयादिति परिभाषायाम् ।

प्राक्शिरा यज्ञ उत्तानः स्थितो यस्मात्सनातनः ।

तस्मादस्योत्तरं चाङ्गं याम्ये याम्यं तथोत्तरमिति ॥

Ku 30r

8 हृदा पूतम् PS 20.45.8 8 अग्नावग्निः PS 12.18.1 = 15.23.3 = 20.45.9 8 युनज्मि त्वा PS 20.32.8 8 युक्तो वह PS 12.18.2

3-5 Śāradātilakatantra 5.154-156, p. 353: आस्यान्तर्जुह्यादग्नेर्विपश्चित्सर्वकर्मसु । सधूमोऽग्निः शिरो ज्ञेयं निर्धूमश्चक्षुरेव हि ॥ ज्वलत्कृष्णो भवेत्कर्णः काष्ठमग्नेर्नसस्तथा । प्रज्वलोऽग्निस्तथा जिह्वा एतदेवाऽग्निर्दक्षिणम् ॥ कर्णहोमे भवेद् व्याधिनेत्रेऽन्धत्वमुदीरितम् । नासिकायां मनःपीडा मस्तके धनसंक्षयः ॥; Prapañcasārasaṅgraha, part I, Paṭala 7, p. 66: आस्यान्तर्जुह्यादग्नेः (sic) विपश्चित्सर्वकर्मसु । कर्णहोमे भवेद्वाग्निः नेत्रेऽन्धत्वमुदीरितम् ॥ नासिकायां मनःपीडा मस्तके धनसंक्षयः । काष्ठानि कर्णं धूमस्तु नासिकाऽङ्गारका दृशः ॥ भस्म मूर्धा मुखं ज्वाला विज्ञेया यत्र यत्र च ।

1 चैव वर्जयेत्तु] Ku, चैवर्जयेत्तु Ni, वर्जयेत्तु

Gu₁, चैव वर्जयेत्तु Gu₂

2 दोषमाहागमशास्त्रे] corr.,

दोषमाहागमशास्त्रे Ni, दोषमाह Ku,

दोषमाह ॥ आगमशास्त्रे Gu₁, दोषमाहागमशास्त्रे Gu₂

3 आस्यान्त°] NiGu₁, अस्यान्त° KuGu₂

4 °नेत्रे त्वन्ध] Ku, °नेत्रे त्वन्ध NiGu₂, °नेत्रे त्वन्ध Gu₁

6 °त्सर्वदैवास्ये होमं कुर्यात्] NiGu₂,

°त्सर्वदैवास्ये होमं कुर्यात् Ku, °त्सर्वथैव मुखे होतव्या Gu₁

6 चाक्षुषादौ °° विशेषवचनात्] Ni, चक्षुषादौ

होमेन दोषमाह विशेष इति वचनात् Ku,

om. Gu₁Gu₂

7 °पुरस्ताद्धोमे] NiGu₂, °पुरस्तादाज्यहोमे

Ku, °पुरस्ताद्धोमे Gu₁

8 °युनज्मि] NiKuGu₂, °युनज्मि Gu₁

9 °द्वोमिकगणाभिधानाग्ने°] Ni,

°द्वोमेकगणाभिधानाग्ने° Ku,

°द्वोमिगणाभिधानाग्ने° Gu₁,

°द्वोमिकगणाभिधानाग्ने° Gu₂

9-10 इमाश्चत्वार °°° कार्यः ।] NiKuGu₂, om. Gu₁

10 दक्षिणार्धे] NiKuGu₂, दक्षिर्द्वे Gu₁

10 जुहुयादिति] KuGu₁Gu₂, जुहुदिति Ni

11 यस्मात्सना°] NiKuGu₁, ब्रह्मा सना° Gu₂

12 याम्यं] NiKu, यम्यं Gu₁, याम्ये Gu₂

12 तथोत्तरमिति] NiKu, तथोत्तरं Gu₁Gu₂

अथ होमलक्षणं व्याख्यायते । श्रोत्रियो जितेन्द्रियः हृदि वासुदेवं विचिन्त्य । दक्षिणकर्णस्पृशद्दक्षिणपाणिः वाचंयमः कर्ता कुशमुष्ट्या यजमानं स्पृष्ट्वा । ऋष्यादीन् स्मृत्वा । पद्मासनः ॐकारं कांस्यघण्टाध्वनिवत्प्लुतमुच्चार्य । स्रुवं नात्युच्छ्रितं नातिनीचं सुसमं दृढं गुप्तमूलं धृत्वा । नासापुटयुगेन वायुमापूर्य स्रुवमाज्येन पूरयित्त्वोद्धृत्योत्तानपाणिर्न कुटिलस्त्रैस्वर्येण मन्त्रमुच्चार्य कुम्भके मन्त्रार्थमनुसन्धानः रेचके स्वाहान्ते वायुं रेचयन् अनुश्रवसन् स्रुवमकम्पयन् अनन्यमना मन्त्रोक्तदेवतां ध्यायन् देवताग्न्योरैक्यं चिन्तयन् श्रद्धाधानः प्रसन्ने ज्वलिते अमुकनामाग्नौ मध्ये विश्वरूपीं जिह्वां विचित्रवर्णामतिश्वेतां सर्वकामप्रदां अङ्गुष्ठपर्वमात्रां वर्तुलामाहुतिं जुहुयादिति । एतद्धोमलक्षणं सर्वकल्पेषु संमतमिति ।

अथ ज्वालालक्षणम् । शुभाशुभमाह । यदुवाच भगवान् बृहस्पतिः ।

ह्यमानो यदा वह्निर्ऋजुज्वालः प्रदृश्यते ।

7-8 मध्ये ००० सर्वकामप्रदां Cf. p. 60.

93.11-94.15 AVParīś 29.1.4-2.5 ह्यमानो यदा वह्निर्ऋजुज्वालः प्रदृश्यते । स्निग्धश्च किंशुकाभश्च सिद्धिस्तत्र विनिदिशेत् ॥ यत्र बालार्कवर्णाभः कर्मण्यग्निः प्रदृश्यते । शान्तिं लभेते तत्राशु यजमानपुरोहितौ ॥ अशोककुसुमाभोऽपि काञ्चनाभस्तथैव च । शान्तिं करोत्याकालेन ह्यमानो हुताशनः ॥ अधूमो ज्वलते क्षिप्रं कृत्वावर्तं प्रदक्षिणम् । तदा शान्तिं विजानीयाद्विपरीते तथा भयम् ॥ श्रवते गर्जते चैव विस्फुलिङ्गाः समन्ततः । प्रायश्चित्तिं तदा कुर्याद्यदुक्तं कौशिकेन तु ॥ अथाप्यालिङ्गते भूमिं भ्रमते च समन्ततः । अशुभं कथयेत्तत्र होत्रेऽसौ पावकः स्वयम् ॥ कपिलः पिङ्गलस्ताम्रो रक्तः काञ्चनसप्रभः (ms. B ०सनिभः) । शुभकृत्पावको ज्ञेयो विपरीतो भयावहः ॥ यदग्नौ लक्षणं किञ्चिदशुभं तु प्रदृश्यते । होता क्लेशमवाप्नोति शान्तिं तत्र प्रयोजयेत् ॥

1 व्याख्यायते] NiKuGu₁, व्याक्षात्पते Gu₂
 2 ०कर्णस्पृशद्दक्षिणपाणिः] Ku,
 ०कणस्पृशद्दक्षिणपाणिः Ni, ०कर्णस्पृशद्दक्षपाणिः Gu₁, ०कर्णस्फुटदक्षिणपाणि Gu₂
 2 ०मुष्ट्या] NiKuGu₁, ०मुष्ट्या Gu₂
 2 ऋष्यादीन्] corr., ऋष्यादीं NiGu₁Gu₂, ऋष्यादि Ku
 3 पद्मासनः] Gu₁, पद्मासनं NiKuGu₂
 3 कांस्यं] KuGu₁Gu₂, कास्यं Ni
 3 ०वत्प्लुतमुच्चार्य] Ni, ०वत्युमुच्चार्य Ku, ०वत्प्लुतमुच्चार्य Gu₁, ०वत्प्लुतमुच्चार्य Gu₂
 3 नात्युच्छ्रितं] NiKu, वात्युच्छ्रितं Gu₁, नातिच्छ्रितं Gu₂
 4-5 ०द्धृत्योत्तानं] Ni, ०द्धृत्योत्तानं Ku, ०द्धृत्योत्तानं Gu₁, ०द्धृत्योत्तानं Gu₂
 5 ०स्त्रैस्वर्येण] NiGu₁Gu₂, ०स्त्रै{व}स्वरेण Ku
 5 मन्त्रार्थमनुसन्धानः] corr.,

मन्त्रार्थसनुसन्धानः Ni, मन्त्रार्थमनुसन्धानः KuGu₁, मन्त्रार्थमनुसन्धान Gu₂
 6 वायुं] NiKuGu₁, वयु Gu₂
 6 अनुश्रवसन्] Ku, अनुत्सम{न}सन Ni, अनुत्स्वसन् Gu₁, अनुस्वसन् Gu₂
 6-7 देवताग्न्योरैक्यं] NiKuGu₁, देवग्न्योरैक्यं Gu₂
 7 प्रसन्ने ज्वलिते] NiGu₂, प्रसन्नोज्वलिते Ku, प्रसन्ने प्रज्वलिते Gu₁
 7 विश्वरूपीं जिह्वां] corr., विश्वरूपीजिह्वां Ni, विश्वरूपां जिह्वां Ku, विश्वरूपीं Gu₁, वीष्वऋपजिह्वा Gu₂
 8 सर्वकामप्रदां] Ku, सर्वकामदां NiGu₁Gu₂
 8 वर्तुलामाहुतिं] NiKuGu₁, वर्तुतुमाहुतिं Gu₂
 10 यदुवाच] NiKuGu₂, om. Gu₁
 11 वह्निर्ऋजुं] corr., वह्निर्ऋजुं NiGu₂, वह्निर्ऋ{ज्वा}जुं KuGu₁

	स्निग्धस्तु किंशुकाभश्च तत्र सिद्धिं विनिर्दिशेत् ॥	
	यत्र बालार्कवर्णाभः कर्मण्यग्निः प्रदृश्यते ।	
	शान्तिं लभेते तत्राशु यजमानपुरोहितौ ॥	Ku 30v
	अशोककुसुमाभश्च काञ्चनाभस्तथैव च ।	
5	शान्तिं करोत्यकालेन ह्यमानो हुताशनः ॥	
	अधूमो ज्वलति क्षिप्रं कृत्वावर्तं प्रदक्षिणम् ।	
	तदा शान्तिं विजानीयाद्विपरीते तथा भयम् ॥	
	श्वसते गर्जते चैव विस्फुलिङ्गाः समन्ततः ।	
	प्रायश्चित्तं ततः कुर्याद्यदुक्तं संहिताविधौ ॥	
10	अथाप्यालिङ्गते भूमिं भ्रमते च समन्ततः ।	
	अशुभं कथयेत्तत्र होत्रेऽसौ पावकः स्वयम् ॥	
	कपिलः पिङ्गलस्ताम्ब्रो रक्तकाञ्चनसंनिभः ।	
	शुभकृत्पावको ज्ञेयो विपरीतो भयावहः ॥	
	यदग्नौ लक्षणं किञ्चिदशुभं तु प्रदृश्यते ।	
15	होता कृच्छ्रमवाप्नोति शान्तिं तत्र प्रयोजयेदिति ॥	Gu ₁ 33r

अग्निलक्षणम् ।

यात्रोद्देशे विवाहे च चूडोपनयनेषु च ।
सर्वेषु चाग्निहोमेषु वह्नौ वर्णान् निबोधत ॥

Gu₂ 32r

17-18 AVPariś 24.1.3 यात्रोद्धाने विवाहेषु चूडोपनयनेषु च । सर्वेषु चाग्निहोमेषु वह्निवर्णान् निबोधत ॥

- 1 सिद्धिं वि°] NiGu₁, सिद्धिर्वि° Ku,
- सि{धि}द्धिः वि° Gu₂
- 2 बालार्क°] KuGu₁Gu₂, बाजार्क° Ni
- 2 कर्मण्यग्निः] NiKuGu₁, कर्मण्यन्यग्निः Gu₂
- 3 लभेते] Gu₁, लभते NiGu₂, लभेत्र Ku
- 3 °पुरोहितौ] NiKuGu₂, °पुरहितौ Gu₁
- 4 °कुसुमाभश्च] Gu₁, °कुशमाभश्च Ni,
- °कुशुमाभश्च Ku, °कुशुमाभ्यश्च Gu₂
- 5 शान्तिं] NiGu₂, शान्ति Ku, कान्ति Gu₁
- 6 कृत्वावर्तं] corr., कृत्वावर्त्तं NiKuGu₁,
- कृत्ववर्त्ति Gu₂
- 7 °द्विपरीते] corr., °द्विपरिते Ni, °विपरीते
- Ku, °द्विपरीतो Gu₁, वीपरिते Gu₂
- 8 विस्फुलिङ्गाः] NiKuGu₁, विस्वस्पलिङ्गा
- Gu₂
- 9 प्रायश्चित्तं ततः] Ni, प्रायश्चित्ता तथा Ku,

- प्रायश्चित्तं ततः Gu₁, प्रायश्चित्तं ततः Gu₂
- 10 °लिङ्गते] KuGu₂, °लिङ्गयते NiGu₁
- 10 भूमिं भ्रमते] NiKuGu₂, भुमि भ्रमन्ते भुमि
- भ्रमते Gu₁
- 11 होत्रे] NiKuGu₂, होत्रे Gu₁
- 13 °वको] NiKuGu₁, °वक Gu₂
- 15 कृच्छ्र°] NiKuGu₁, कृच्छ्र° Gu₂
- 15 शान्तिं तत्र] NiGu₁, शान्तित्रे Ku, शान्ति
- तत्र Gu₂
- 16 अग्निलक्षणम् ।] Gu₁Gu₂, om. NiKu
- 17 यात्रोद्देशे] Ku, यात्रोद्देशे Ni, यात्रोद्देशे
- Gu₁, जातोद्देशे Gu₂
- 17 चूडोप°] Ni, व्रतोप° Ku, चुडोप° Gu₁Gu₂
- 18 चाग्नि°] NiKuGu₁, अग्नि° Gu₂
- 18 वर्णान्] em., वर्णान् NiKuGu₁Gu₂
- 18 निबोधत] NiGu₁Gu₂, निवेध च Ku

यथोवाच उशनाः ।

	वृषवारणमेघौघनेमिदुन्दुभिनिःस्वनः ।	
	स्वाहाकारावसाने तु स्वयमुत्थाय पावकः ॥	
	प्रोत्फुल्लोत्पलकुन्देन्दुकुमुदाद्युत्पलद्युतिः ।	
	हुतोऽपि संज्वलत्येवं सुस्निग्धार्चिः प्रदक्षिणः ॥	5
Ni 28r	लेलिहानः प्रमुदितः कृष्णवर्णोऽर्थसिद्धये ।	
	चित्स्थानमूलो ह्यमलो नीलः पृथुलमध्यमः ।	
	पिण्डिताग्नोऽमलतनुज्वालामालानलाकुलः ॥	
	प्रदक्षिणः प्रसन्नार्चिरर्चिष्मानमितद्युतिः ।	
Ku 31r	अर्चनीयश्च नृपतेरर्चितो ह्यव्यवाहन इति ॥	10

इत्यादि ग्रन्थगौरवभयान्नालं लिख्यते ।

ततः कर्ता पूर्वोक्तमृष्यादिकं मनसि कृत्वा । यज्ञस्य चक्षुरिति द्वे ऋचौ । आ वह

12 यज्ञस्य चक्षुः PS 1.81.1-2 95.12-96.1 आ वह देवान् Unidentified. Cf. KauṣB 3.4.4-5. The *sakalapāṭha* is given in PVSP, p. 92 (corrected): आ वह देवान् यज्ञबाहो अस्मिन् यज्ञे मा च नोऽवरात्सीः । आ च वह जातवेदो देवान् सुयुजा च यज ॥

2 AVParīś 24.2.4ab वृषवारणमेघौघनेमिदुन्दुभिनिःस्वनः ।

3 AVParīś 24.2.5ab स्वाहाकारावसाने तु स्वयमुत्थाय पावकः ।

4-10 AVParīś 24.3.2cd-5 प्रोत्फुल्लोत्पलकुन्देन्दुकुमुदाभोत्पलद्युतिः ॥ हुतोऽपि संज्वलत्येव स्निग्धो विप्रस्य दक्षिणः । लेलिहानः प्रमुदितः कृष्णवर्णोऽर्थसिद्धये ॥ विशालमूलो ह्यमलो नीलः पृथुलमध्यमः । प्रदीप्ताग्नोऽमलतलो ज्वालामालाकुलोऽमलः ॥ प्रदक्षिणः प्रसन्नार्चिरर्चिष्मानर्चितद्युतिः । अर्चनीयश्च नृपतेरर्चितो ह्यव्यवाहनः ॥

1 यथोवाच उशनाः] NiKuGu₁, तथोवाच उशना Gu₂

2 °नेमि°] NiKuGu₁, °नेमे° Gu₂

2 °निःस्वनः] NiGu₁, °निःस्वनः Ku, °न्निःस्वनः Gu₂

4 प्रोत्फुल्लो°] NiGu₁, प्रोफुलो° Ku, प्रोत्फलौ° Gu₂

4 °कुमुदाद्युत्पल°] NiKu, °कुमुदाद्युत्पल° Gu₁, °कुमुदाद्युत्पल° Gu₂

5 संज्वलत्येवं] NiKuGu₁, संजालत्येवं Gu₂

5 प्रदक्षिणः] NiKuGu₂, प्रदक्षणः Gu₁

6 °सिद्धये] NiKuGu₂, °सिधये Gu₁

7 चित्स्थान°] NiGu₁, चिस्थान° Ku,

तिलस्थान° Gu₂

8 पिण्डिताग्नो] NiGu₁Gu₂, पिण्डिताग्नो Ku

9 प्रदक्षिणः] NiKuGu₁, प्रदक्षिणि Gu₂

9 प्रसन्नार्चिरर्चिष्मान°] Gu₁,

प्रसन्नार्चिरर्चिष्मान° Ni, प्रसन्नाऽर्चिष्मान° Ku, प्रसन्नार्चिरर्चिष्मान° Gu₂

10 नृप°] NiGu₁Gu₂, लुप° Ku

10 इति] NiKuGu₂, om. Gu₁

11 ग्रन्थगौरव°] KuGu₁Gu₂, ग्रगौरव° Ni

11 °न्नालं] NiGu₁Gu₂, °न्नाकं Ku

95.12-96.1 आ वह देवानित्येका] em., आवहं

देवानित्येके Ni, आवहन्देवानित्येके Ku, अवहं

देवानित्येका Gu₁, आवहं वेवा{नि}मित्येका

Gu₂

देवानित्येका । ये देवा यज्ञहन इति पञ्चर्चः । यस्य भूमिरिति चतस्रः । इति यज्ञस्यचक्षु-
 र्गणेनाग्नेः पूर्वार्धे प्रत्यृचं जुहुयात् । इमा द्वादशाज्याहुतयोऽग्नये । एतैर्मन्त्रैः पुरस्ताद्धो-
 मिकानामानन्तर्ये केचिदेकामाहुतिमिच्छन्ति । रोहितो यज्ञस्येति द्वाभ्यामृग्भ्यामग्नेर्मध्य-
 भागे जुहुयात् । इमे आज्याहुती रोहिताय । इत्येतदन्तं दिव्यतन्त्रं भवति । ततो युक्तो

5 युज्य इत्याद्याघारावाज्यभागौ जुहुयात् ।

तन्त्रास्तु चतुर्भेदा भवन्ति । तत्राह परिभाषायाम् ।

Gu₂ 32v

चत्वारः कर्मणामेते भवन्त्यत्र विचारकाः ।

दिव्याश्च साम्पदाश्चैव प्रायश्चित्ताभिचारिकाः ॥

Gu₁ 33v

एतेषां कर्मभेदमाह ।

10

स्वर्गादिसाधने दिव्यान् साम्पदान् काम्यसाधने ।

ऐहिकामुष्मिकच्छिद्रे प्रायश्चित्तान् प्रयोजयेत् ।

12 ये देवा यज्ञहनः Three of the five stanzas appear at TS 3.5.4.1-2 etc. The extended set of stanzas intended here is given in *sakalapāṭha* in PVSP, p. 92: ये देवा यज्ञहनो यज्ञमुषः पृथिव्यामध्यासते । अग्निर्मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृता वयम् ॥ ये देवा यज्ञहनो यज्ञमुषोऽन्तरिक्षमध्यासते । वायुर्मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृता वयम् ॥ ये देवा यज्ञहनो यज्ञमुषो दिव्यध्यासते । सूर्यो मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृता वयम् ॥ ये देवा यज्ञहनो यज्ञमुषो अप्सवध्यासते । चन्द्रो मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृता वयम् ॥ ये देवा यज्ञहनो यज्ञमुषो दिक्ष्वध्यासते । ईशानो मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृता वयम् ॥ 1 यस्य भूमिः PS 17.10.3-6 3 रोहितो यज्ञस्य PS 18.16.3-4 4 युक्तो युज्ये For the identification of this *pratīka*, see the note on p. 52.

2 पुरस्ताद्धोमिकानामानन्तर्ये Cf. p. 92

1 यज्ञहन इति] NiGu₁Gu₂, यज्ञहनमिति Ku

1 °चक्षुर्गणेनाग्नेः] NiGu₂, °चक्षुर्गणेनाग्नेः Ku, °चक्षुर्गणेनाग्ने Gu₁

1-2 इमा °°° अग्नये ।] om. Gu₁Gu₂. Our emendation द्वादश follows the Karmasamuccaya.

2 इमा द्वादशाज्याहुतयो] em., इमास्त्रयोदशाहुतयो Ni, इमास्त्रयोदशाज्याहुतयो Ku, lac. Gu₁Gu₂

2-3 °मिकानामानन्तर्ये] em., °मिकानामानन्तरे । Ni, °मिकानामान्तरे । KuGu₁Gu₂

3 °देकामा°] NiGu₁Gu₂, °देवामा° Ku

3 °मग्नेर्मध्य°] KuGu₂, °मग्नेर्मध्य° Ni, °मग्निर्मध्य° Gu₁

3 इमे आज्याहुती रोहिताय ।] corr., इमे आज्याहुती रोहिताया NiKu, om. Gu₁Gu₂

4 इत्येतदन्तं] Gu₁Gu₂, इत्येतदन्तरं Ni, इत्येतदनन्तं Ku

4 दिव्यतन्त्रं] NiKuGu₁, दिव्यमन्त्रं Gu₂

4-5 इत्याद्याघारावाज्य°] NiGu₁, इत्याद्याघारावाज्य° Ku, इत्याद्याघारावाज्य° Gu₂

6 तन्त्रास्तु °°° परिभाषायाम् ।] Gu₁ omits all but the word परिभाषायाम्

6 तन्त्रास्तु] Ni, मन्त्रस्तु Ku, lac. Gu₁, तन्त्रस्तु Gu₂

6 भवन्ति] NiKuGu₁, भवति Gu₂

7 चत्वारः] NiKuGu₂, नवातः Gu₁

7 भवन्त्यत्र] NiKuGu₂, भवन्त्यन्तं Gu₁

8 °त्ताभिचा°] NiKuGu₂, °त्ताविचा° Gu₁

9 कर्मभेदमाह] NiKuGu₂, फलमाह Gu₁

10 दिव्यान्] Gu₂, दिव्या NiKuGu₁

उद्धृतवैरिनाशाय योजयेदाभिचारिकानिति ॥

अथ दिव्यादितन्त्राणां विचारमाह ।

Ku 31v
Ni 28v

तथापि द्वौ विचारौ हि भवतः शान्तिघोरकौ ।
आद्यैस्त्रिभिर्विचारश्च शान्तो घोरश्चतुर्थकः ॥
यत्र दिव्यादिभेदस्तु स्पष्ट एव निगद्यते ।
तन्त्रभेदस्तु तत्र स्यादन्यस्तन्त्रसमुच्चयः ॥
दिव्यादीनां विचाराणां त्रयाणां यत्र चैकता ।
तत्समुच्चयमित्याहुः सर्वे तन्त्रविदो द्विजाः ॥

5

भारक्याम् ।

महाशान्तिषु सर्वासु दीक्षायां ग्रहकर्मणि ।
तत्र स्पष्टविचारः स्यान्मणौ तन्त्रकदम्बकम् ॥
दिव्यादिष्वधिकारेषु नोक्तानां यत्र कर्मणाम् ।
निमित्तलिङ्गमुक्तानामपि तन्त्रसमुच्चयः ॥
दिव्यं वा साम्पदं वापि प्रायश्चित्तमथापि वा ।
यत्र नोक्तं विशेषेण तत्र तन्त्रसमुच्चयः ॥
सर्वे सर्वत्र वा कार्यं द्विविधा वा विचारणा ।
?अर्थवान् फलभूयिष्ठान्? परिशिष्टस्य शासनादिति ॥

10

15

1 उद्धृतवैरि°] NiGu₂, उद्धृतवैरि° Ku,
om. Gu₁
1 °चारिकानिति] NiKu, °चारिकादिति Gu₁,
°चारिकामिति Gu₂
2 अथ °°° विचारमाह ।] This sentence is
not found in Gu₁
2 अथ] KuGu₂, अथाथ Ni, lac. Gu₁
2 दिव्यादितन्त्राणां] Ni, दिव्यातन्त्राणां Ku,
lac. Gu₁, दिव्यानितन्त्राणां Gu₂
4 आद्यैस्त्रिभिर्विचारश्च] corr.,
आद्यैस्त्रिभिर्विचारैश्च NiGu₂,
ओषाद्यैस्त्रिभिर्विचारश्च Ku, आद्यैस्त्रिभिर्विचारैश्च
Gu₁
5 दिव्यादि°] NiKuGu₁, दिव्याति° Gu₂
6 तन्त्र°] NiGu₁, मन्त्र° Ku, तन्त्रं Gu₂
6 तत्र] em., तन्त्रः NiGu₁, तन्त्र Ku, तन्त्रं
Gu₂
6 °न्यस्तन्त्रसमुच्चयः] NiKuGu₁,
°न्यतन्त्रसमुच्चयः Gu₂

8 तत्समु°] NiGu₁Gu₂, स समु° Ku
8 सर्वे तन्त्रविदो] NiKuGu₁, सर्वत्रविदो Gu₂
9 भारक्याम् ।] NiKu, om. Gu₁, भारक्या ॥
Gu₂
11 °विचारः] NiKuGu₁, °विचाराः Gu₂
11 स्यान्मणौ] NiKuGu₁, स्यामणौ Gu₂
11 तन्त्र°] NiGu₁Gu₂, तत्र Ku
12 यत्र] NiKuGu₂, सर्वं Gu₁
13 तन्त्रसमुच्चयः] NiGu₁, तन्त्रस्य समुच्चयः
Ku, तन्त्रसमुच्चयः Gu₂
14 वा] NiKuGu₂, om. Gu₁
16 सर्वे] NiKuGu₂, सर्वं Gu₁
16 वा कार्यं] NiKuGu₁, कार्यं वा Gu₂
16 द्विविधा] NiKuGu₂, द्विवाधा Gu₁
17 ?अर्थवान् फलभूयिष्ठान्?] अर्थवान्
फलभूयि{ष्ठा}ष्ठान् Ni, अर्थवान् फलभूइष्ठान्
Ku, अर्थवानफभूइष्ठान् Gu₁, अर्थवान्
फलभूयिष्ठान् Gu₂

- अथ यदा साम्पदं तन्त्रं क्रियते तदा दिव्यतन्त्रानन्तरं ॐ बृहस्पतिर्ऋषिर्गायत्री छन्दोऽग्निर्देवता साम्पदपुरस्ताद्धोमे विनियोग इति विद्वान् । अग्ने गोभिरिति कण्डिकया प्रत्यृचं साम्पदपुरस्ताद्धोमानग्नौ मध्यभागे जुहुयात् । इमाश्चतस्र आज्याहुतयोऽग्नये । इतरे सूक्तावृत्या वारत्रयमिति वदन्ति । एवंमन्त्रं साम्पदं तन्त्रं भवति । इहाप्याधारावाज्य-
5 भागौ भवतः ।
यर्हि कर्ता प्रायश्चित्तीयं तन्त्रं कर्तुमिच्छति तर्हि दिव्यानन्तरं ॐ अश्विना ऋषी अनुष्टुभं छन्दः सोमो देवता प्रायश्चित्तीयपुरस्ताद्धोमे विनियोग इति स्मृतवान् । पुनः प्राणमिति सूक्तेन प्रत्यृचं प्रायश्चित्तीयपुरस्ताद्धोमान्मध्ये जुहुयात् । इमाः पञ्चाज्याहुतयः सोमाय । केचित्पूर्ववत् । अग्ने गोभिरिति साम्पदपुरस्ताद्धोमवर्ज एतदन्तं प्रायश्चित्तीयं
10 तन्त्रं भवति ।
अग्ने गोभिरितिसहितं सर्वमेतत्समुच्चयतन्त्रमिति निर्णयते । सर्वतन्त्राणां समुच्चयात् । अत्र च दिव्यसाम्पदप्रायश्चित्तीयविशेषविधिनाभावे सामान्येन समुच्चयतन्त्रं स्यात् । अथ यदा शान्तघोरपक्षद्वयमाश्रित्य । तदा समुच्चय एव दिव्यसाम्पद-प्रायश्चित्तीयं तन्त्रं भवेत् । एतद्विव्यतन्त्रं भवति । अथ यदा समुच्चयतन्त्रं क्रियते
Ku2 33r
Gu1 34r
Ku 32r
Ni 29r
Ku 32v

2 अग्ने गोभिः PS 1.39 7-8 पुनः प्राणम् PS 2.80

- 1 °तन्त्रानन्तरं] NiKuGu₁, °तन्त्रमुत्तरं Gu₂
2 साम्पद°] KuGu₁Gu₂, सम्पाद° Ni
2 °योग इति विद्वान्] NiGu₂, °योग इति दिव्यान् Ku, °योगमिति इति विद्वान् Gu₁
2 कण्डिकया] Ku, कण्डिका NiGu₁Gu₂
3 प्रत्यृचं] NiKuGu₁, प्रतित्यृचं Gu₂
3 °द्धोमानग्नौ] NiKu, °द्धोमानमग्नौ Gu₁, °द्धोमनग्नौ Gu₂
3 इमाश्चतस्र आज्याहुतयोऽग्नये ।] om. Gu₁Gu₂
3 °तस्र आज्या°] corr., °तस्राज्या° NiKu, lac. Gu₁Gu₂
3-4 इतरे सूक्तावृत्या] NiGu₁, इतरे सूक्तावृत्या Ku, इतरये मुक्तावृत्या Gu₂
4 °त्रयमिति] NiKuGu₁, °त्रये Gu₂
4 वदन्ति] NiGu₁, वहन्ति Ku, वदति Gu₂
4 एवंमन्त्रं] Gu₂, एवमन्त्रं NiKuGu₁
4 साम्पदं तन्त्रं] NiGu₁, साम्पदतन्त्रं Ku, सम्पदतन्त्रं Gu₂
4 भवति] NiGu₁Gu₂, भवदति Ku
4-5 इहाप्याधारावाज्य°] NiGu₁, इहाप्याधारावाज्य° Ku, इहाप्याधा{●}रादाज्य° Gu₂
6 यर्हि] NiGu₁, यत्र हि Ku, जर्हि Gu₂
6 दिव्या°] NiKuGu₁, विद्या° Gu₂
6-7 ऋषी अनुष्टुभं] Ni, ऋषिरनुष्टुभं KuGu₂, ऋषि अनुभं Gu₁
8 प्रत्यृचं] NiGu₁Gu₂, om. Ku
8 प्रायश्चित्तीयपुरस्ताद्धोमान्मध्ये] NiGu₂, प्रायश्चित्तीयं तन्त्रं पुरस्ताद्धोमान्मध्ये Ku, प्रायश्चित्तीयान् पुरस्ताद्धोमान् मध्ये Gu₁
8-9 इमाः °°° सोमाय ।] om. Gu₁Gu₂
8 पञ्चाज्याहुतयः] corr., पञ्चाज्याहुतयो Ni, पञ्चज्याहुतयोः Ku, lac. Gu₁Gu₂
9 °वर्ज एतदन्तं] NiKuGu₁, °वर्जयेतदन्तं Gu₂
11 निर्णयते] corr., निर्णयते NiGu₂, निर्नयते Ku, नीर्णयते Gu₁
11 सर्वतन्त्राणां] NiGu₁, सर्वत्राणां Ku, सर्वतन्त्राणा Gu₂
12 च] NiGu₁, om. KuGu₂
13 अथ] NiKuGu₂, om. Gu₁
13 यदा] NiKuGu₁, om. Gu₂
13 °पक्ष°] KuGu₁Gu₂, °पय° Ni
13 समुच्चय] NiGu₁, समुच्चयतन्त्र Ku, समुचय Gu₂
14 एतद्विव्यतन्त्रं] NiKu, एतदिव्यसाम्पदं च Gu₁, एतद्विव्यतन्त्रं Gu₂
14 भवति] KuGu₂, भवतः Ni, om. Gu₁

तदा दिव्यसाम्पदप्रायश्चित्तीयान् हुत्वा युक्तो युज्य इत्येवमादीन् जुहुयात् । ततः
 कर्ता युक्तो युज्य इत्यादि मा धनेनेत्यन्तं मन्त्रमुक्त्वा वायव्यकोणादारभ्याग्नेयको-
 णपर्यन्तमविच्छिन्नधारया एकामाहुतिमग्नौ हुत्वा । इदमग्नये । ततोऽनु मेऽद्यानु-
 मतिरित्युच्चा नैऋतकोणादारभ्येशानकोणान्तमविच्छिन्नधारां दद्यादिति । इदं पूष्णे
 सरस्वत्यै । एतावाधारसंज्ञौ भवतः । ततस्त्वमग्ने प्रमतिरित्युच्चान्तेऽग्ने स्वाहेति
 योजयित्वाऽग्नेरुत्तरभागे उत्तानावस्थितयज्ञपुरुषस्य दक्षिणचक्षुरूपे चिन्तितेऽग्न्यात्मके
 भाविते जुहुयात् । इदमग्नये । त्वं सोम दिव्य इत्युच्चान्ते सोमाय स्वाहेति योजयि-
 त्वाऽग्नेर्दक्षिणभागे वामचक्षुरूपे सोमे ध्याते हुत्वा । इदं सोमाय । अग्नीषोमाभ्यामाज्य-
 भागं विभज्यतमाभ्यामित्येतयोर्होमयोरज्यभागविति संज्ञा सिध्यति । तथा च परि-
 भाषायाम् ।

1 युक्तो युज्ये For the identification of this *pratika*, see the note on p. 52 2 युक्तो युज्ये °°°
 मा धनेन This is the first part of the mantra identified on p. 52 3-4 अनु मेऽद्यानुमतिः
 This is the remaining part of the mantra identified on p. 52 5 त्वमग्ने प्रमतिः PS
 1.54.1 7 त्वं सोम दिव्यः PS 1.51.3

1 °मादीन्] NiKuGu₁, °मादिना Gu₂
 2 मा धनेनेत्यन्तं] Gu₁Gu₂, साधनेनेत्यन्तं
 Ni, साधनेनेत्यन्तं Ku
 2-3 °रभ्याग्नेयकोणपर्यन्तमविच्छिन्न°] NiKu,
 °रभ्याग्नेयकोणपर्यन्तं विच्छिन्न° Gu₁, °रभ्या
 आग्नेयकोणपर्जन्यमविच्छिन्न° Gu₂
 3 एकामाहुतिमग्नौ हुत्वा] NiKuGu₂,
 एकामाहुतयो भवतिरिति Gu₁
 3 इदमग्नये ।] Gu₁ and Gu₂ omit this
 sentence
 3 ततोऽनु] NiKuGu₂, अनु Gu₁
 3-4 ऽद्यानुमति°] Gu₁, दामनुमति° Ni,
 द्यामनुमिति° Ku, द्यानुमति° Gu₂
 4 °कोणादारभ्येशानकोणान्तमविच्छिन्नधारां]
 Ni, °कोणादारभ्याशानकोणान्तं
 अविच्छिन्नधारान्तं Ku, °कोणारभ्य
 शानकोणान्तं अविच्छिन्नाज्यधारां Gu₁,
 °कोणादारभ्येशानकोणान्तंमविच्छिन्नधारां Gu₂
 4 दद्यादिति] NiKuGu₂, दद्यात् Gu₁
 4-5 इदं पूष्णे सरस्वत्यै ।] Gu₁ and Gu₂
 omit this sentence
 5 °धारसंज्ञौ] em., °धारौ संज्ञा NiKuGu₁,
 °धारौ संज्ञा Gu₂
 5 प्रमति°] KuGu₁Gu₂, प्रति° Ni
 5 ऽग्ने] NiKuGu₁, अग्ने Gu₂

6 ऽग्नेरुत्तरभागे उत्तानावस्थित°] NiGu₂,
 ऽग्निऋत्तरभागेत्तानास्थित° Ku, ऽग्नेऋत्तरभागे
 उत्तानस्थित° Gu₁
 6 दक्षिणचक्षुरूपे] corr., दक्षिणचक्षुऋपे
 NiKu, दक्षचक्षुऋपे Gu₁,
 दक्षिण{भागे}चक्षुऋपे Gu₂
 6 ऽग्न्यात्मके] NiGu₁Gu₂, ऽग्नियात्मिके Ku
 7 इदमग्नये ।] Gu₁ and Gu₂ omit this
 sentence
 7 दिव्य] NiKuGu₁, om. Gu₂
 8 °भागे] NiKuGu₁, °भा Gu₂
 8 सोमे ध्याते हुत्वा] NiGu₁, सोमाय हुत्वा
 Ku, षोमे ध्यात्वे हुत्वा Gu₂
 8 इदं सोमाय ।] Gu₁ and Gu₂ omit this
 sentence
 8-9 अग्नीषोमाभ्यामाज्यभागं
 विभज्यतमाभ्यामित्येतयोर्होम°] corr.,
 अग्नीषोमाभ्यामाज्यं विभज्यत
 माभ्यामित्येतयोर्होम° Ni, अग्नीषोमाभ्यां {••}
 मा विभज्यत माभ्यामित्येतयोर्होम° Ku,
 अग्नीषोमाभ्यामाज्य विभज्यत याभ्यां
 इत्येतयोर्होम° Gu₁, अग्निसोमाभ्यामाज्यभागं
 विभज्यत माभ्यामित्येतयोर्होम° Gu₂
 9 सिध्यति] Gu₁Gu₂, सध्यति Ni, सति Ku
 9 तथा च] NiKuGu₂, om. Gu₁

प्राक्शिरा यज्ञ उत्तान इति ।

Ni 29v

अन्यच्च ।

सूर्योऽस्य दक्षिणं चक्षुरुत्तरं सोम उच्यते ।
यदस्य दक्षिणमक्षीत्यस्य मन्त्रस्य दर्शनात् ॥

5 तथा च श्रुतिः । यदस्य दक्षिणमक्षि तदसावादित्यो यत्सव्यं तदसौ चन्द्रमा इति ।
तथा च ।

हवींषि चाग्निदेवानि तथापः सोमदेवताः ।
तस्माद्धवींष्युत्तरांशे दक्षिणे स्थापयेदपः ॥
विशेषं यत्र तु ब्रूयादुदकुम्भादिस्थापनम् ।
10 सम्पातार्थं हविःस्थाने तत्र कुर्याद्यथाविधीति ॥

एतदन्तमाज्यभागान्तं पाकयज्ञिकं नाम सर्वकर्मपूर्वाङ्गमवगम्यते ।

Gu₂ 34r

इति श्रीमन्मृत्सिंहचरणपरिचारकश्रीमन्महोपाध्यायश्रीधरविरचितायां
विवाहादिकर्मपञ्जिकायां पूर्वतन्त्रं समाप्तम् ।

1 प्राक्शिरा यज्ञ उत्तानः Cf. p. 92.

5 यदस्य °°° चन्द्रमाः PS 18.43.21

2 अन्यच्च ।] NiKu, om. Gu₁, अन्यच्च Gu₂

3 चक्षुरुत्तरं] NiGu₁, चक्षुरुत्तरः Ku, चक्षु
दक्षिण Gu₂

3 उच्यते] NiKuGu₁, उच्यन्ते Gu₂

4 मन्त्रस्य] KuGu₂, om. NiGu₁

5 यदस्य] NiKuGu₂, यद Gu₁

5 चन्द्रमा इति] NiKuGu₁, चन्द्रमाः Gu₂

7 °देवानि] em., °देवानां NiGu₁Gu₂,

°वेदानां Ku

8 °द्वींष्युत्तरांशे] NiKuGu₁, °द्वींष्युरांशे
Gu₂

8 स्थापयेदपः] KuGu₁Gu₂^{PC}, स्थापयेदिति

Ni, स्थापयेदपः Gu₂^{ac}

10 तत्र कुर्याद्यथा°] corr., तत्तत्कुर्याद्यथा°

NiKuGu₁, तत्र कुर्या यथा° Gu₂

10 °विधीति] em., °विधिरिति NiKuGu₁,

°विधि Gu₂

11 एतदन्तमाज्यभागान्तं] Gu₂, एतदन्तं

आज्यभागान्तं NiKu, om. Gu₁

11 °यज्ञिकं] NiKuGu₁, °यज्ञकं Gu₂

11 °कर्मपूर्वाङ्गमव°] NiKuGu₂, °पूर्वाङ्गमव°
Gu₁

12 °मृत्सिंहचरण°] NiKuGu₁, °मृत्सिंह° Gu₂

13 विवाहादि°] NiGu₂, विवाह° KuGu₁

(5)

इध्महोमादिचरुपाकान्तकर्म

प्रभो लक्ष्मीपते सिंह सर्ववाञ्छाफलप्रद ।
तव प्रसादाद्ब्रक्ष्यामि इध्महोमविधिं पुनः ॥
चरुपाकविधिं वक्ष्ये कुमार्याप्लवनादिषु ।
पाकस्य च त्यागविधिं वदिष्याम्यनुपूर्वशः ॥

आप्लवनादिष्विति । कुमारीस्नानादिषु कर्मस्वित्याह कर्तव्यम् । एतस्मादुपरि प्र- 5
धानकर्म । तत्र प्रधानकर्माङ्गत्वेनादौ इध्महोमविधिं वक्ष्यामः ।

Gu₁ 35r,
Ku 33v

इध्मलक्षणमाह परिभाषायाम् ।

प्रादेशमात्राः समिध इध्मा निमुष्टिहस्तकाः ।
निमुष्टिरिति विज्ञेयो हस्तोऽप्रसारिताङ्गुलिः ।

1 प्रभो] NiKuGu₂, ॐ प्रभो Gu₁
1 लक्ष्मीपते] NiKuGu₁, लक्ष्मपते ॥ Gu₂
1 सर्ववाञ्छा°] NiKuGu₁, सर्वषावाञ्छा° Gu₂
1 °फलप्रद] NiGu₁, °कामफलप्रद Ku,
°फलप्रद: Gu₂
2 तव प्रसादाद्ब्रक्ष्यामि] Ni, तव प्रसादा
वक्ष्यामि Ku, स्ततः पाकविधिं वक्ष्ये Gu₁, तव
प्रसादा वक्षामी Gu₂
5 आप्लवनादिष्विति °°° कर्तव्यम्] These two
sentences are not found in Gu₁; only
the first is absent in Gu₂
5 कर्मस्वित्याह] em., कर्मणित्याह Ni^{ac},
कर्मणीत्याह Ni^{pc}, कर्मणात्याह KuGu₂,
lac. Gu₁
5 एतस्मादुपरि] KuGu₁Gu₂, एतस्मादुदपरि

Ni
5-6 प्रधानकर्म] NiKu, प्रधानं कर्म Gu₁,
प्रधानकर्म: Gu₂
6 °नादौ] Gu₁Gu₂, °न आदौ NiKu
6 इध्महोमविधिं वक्ष्यामः] Gu₂, इध्महोमविधिं
{पुनः ॥} वक्ष्यामः Ni, इध्मविधि ॥ वक्ष्यामः
Ku, इध्महोम वक्ष्यामः Gu₁
7 इध्मलक्षणमाह परिभाषायाम्] NiGu₁Gu₂,
परिभाषायां Ku
8 समिध] Gu₁Gu₂, समिध: Ni, समिधा Ku
8 इध्मा] NiKuGu₁, इध्मं Gu₂
8 निमुष्टिहस्तकाः] NiGu₁Gu₂, निर्मुष्टिहस्तका
Ku
9 निमुष्टिरिति] NiGu₁, निर्मुष्टिरिति Ku,
निमुष्टि इति Gu₂

कनिष्ठिकाप्रमाणेन कुर्वन्त्यन्ये मनीषिण इति ॥

अथ होता निमुष्टिहस्तपरिमितं पूर्वोक्तसमिल्लक्षणोपेतं महेध्मपञ्चकं साग्रं मूलेषु गृह्णन् ॐ अनज्मीति ब्राह्मणान् पृच्छेत् । ते ॐ राध्यतामिति वदेयुः । ततस्तं घृतेन ऋक्षयित्वा कर्मसिद्धिरस्त्विति होत्रोक्ते अस्त्विति ते ब्रह्मादय आहुः । तत ॐ वसवो 5 ऋषय अनुष्टुप्छन्द इन्द्रो देवता इध्महोमे विनियोग इति स्मृत्वा । अयं नो अग्निरध्यक्ष इति द्वाभ्यामृग्भ्यां महेध्मपञ्चकं लेलायमाने हव्यवाहने प्रागग्रं जुहोति । तस्योपरि 6 पूर्ववन्महाव्याहृत्यादिभिः सावित्रीशान्तिब्रह्मजज्ञानान्तैः पञ्चदशभिर्मन्त्रैः संस्कृताज्यं होमयेत् ।

Ni 30r

Gu₂ 34v

ततोऽर्धदग्धे समित्पञ्चके मध्यभागे प्रज्वलिते प्रधानाहुतयो होतव्या इति परि-
10 भाषायामाह ।

इध्मानामर्धभागं तु दग्धं ज्वलति मिश्रितम् ।
संदग्धैः काष्ठावयवैर्धदग्धं तदुच्यते ॥
तस्मिन्काले च होतव्याः प्रधानाहुतयः सदा ।
न चैतद्विपरीते वै होतव्यं कार्यगौरवादिति ॥

15 एतच्च महेध्मान्तं कर्म इत्युच्यते । इतीध्महोमविधिः समाप्तः ।

5 अयं नो अग्निरध्यक्षः PS 20.61.5-6

7 महाव्याहृत्यादिभिः सावित्रीशान्तिब्रह्मजज्ञानान्तैः Cf. p. 64.

1 कनिष्ठिकाप्रमाणेन] Gu₂, कनिष्ठाग्रमानेन NiKuGu₁

2 अथ] NiGu₁Gu₂, अथो Ku

3 गृह्णन्] NiKu, गृकणन् Gu₁, गुह्णन् Gu₂

3 अनज्मीति] NiKuGu₁, अनज्मी Gu₂

3 राध्यतामिति] NiKuGu₁, राध्यतां Gu₂

4 ऋक्षयित्वा] KuGu₁Gu₂, ऋक्षित्वा Ni

4 होत्रोक्ते अस्त्विति] NiGu₁, om. Ku,

होतुक्ते अस्त्विति Gu₂

4 ब्रह्मादय आहुः] NiKuGu₁, ब्रह्मवदेयुः

Gu₂^{ac}, ब्रह्मादयाहु Gu₂^{pc}

4 वसवो] NiGu₁Gu₂, वसव Ku

5 ॐ अनुष्टुप्छन्द इन्द्रो] NiKu, ॐ अनुष्टुभं

छन्द इन्द्रो Gu₁, ॐ अनुष्टुभं छन्दरिन्द्रो Gu₂

6 प्रागग्रं] NiKuGu₁, प्रागग्रं Gu₂

7 पूर्ववन्महाव्याहृत्यादिभिः

सावित्रीशान्तिब्रह्मजज्ञानान्तैः] corr.,

पूर्ववन्महाव्याहृत्यादिभिः NiGu₂,

पूर्ववन्महाव्याहृत्यादिभि

सावित्रीशान्तिब्रह्मजज्ञानान्तैः Ku,

महाव्याहृतीसावित्रीशान्तिब्रह्मजज्ञानान्तैः Gu₁

9 समित्पञ्चके] KuGu₁Gu₂, समित्पञ्चके Ni

9 प्रज्वलिते] NiKuGu₂, ज्वलिते Gu₁

9 होतव्या इति] NiGu₁, होतव्यामिति Ku,

होतव्येति Gu₂

9-10 परिभाषायामाह] em., परिभाषाह

NiKu, परिभाषायां Gu₁, परिभाषामाह Gu₂

12 संदग्धैः] Gu₁, संप्रदग्धैः NiKu, प्रदग्धैः

Gu₂

12 तदुच्यते] NiKuGu₁, तदुच्यते Gu₂

14 कार्यगौरवा°] NiGu₁, कार्य गौरवा° Ku,

कार्यसौचवा° Gu₂

15 इतीध्महोमविधिः समाप्तः] corr.,

इतीध्महोमविधिः समाप्तः Ni, इति

इध्महोमविधिः समाप्ताः Ku, इध्महोमवह

समाप्तः Gu₁, इति इध्महोमविधि समाप्तं Gu₂

Ku 34r अथ चरुपाकविधिः । तच्च द्विविधम् । क्षीरौदनमुदौदनं चेति । यत्र वचनं नास्ति तत्र क्षीरौदनं भवत्येव । तथा च परिभाषायाम् ।

वचनं नास्ति यत्रास्मिन् केन पच्यत ओदनम् ।
तत्र क्षीरेण पाकः स्यात्स्थालीपाकादिकर्मस्विति ॥

Gu₁ 35v पूर्वतन्त्रमाज्यभागान्तं कृत्वा । ततो वेदेर्वायव्यकोणे उलूखलमुसलादीनि यज्ञ- 5
भाण्डानि स्थापयेत् । सम्भाराण्युच्यन्ते । उलूखलमुसलौ प्रसिद्धौ । वंशमयं शूर्पम् । चरु-
स्थाली सापिधानीति । जीववत्साया गोर्दुग्धम् । त्रीणि प्रस्तरखण्डानि त्रीणि चुल्लि-
Ni 30v पिण्डकानि वा लोहमयी यन्त्रिका वेति । दर्वी प्रसिद्धा । चरुघण्टनार्थं हस्तमात्रप्र-
माणमायवनम् । ब्रीहयः । प्रसिद्धानि धान्यान्येतानि । अभावेऽस्विन्नतण्डुलानि । एता-
न्युपकल्प्य । 10
अथ दर्वीलक्षणमाह ।

सुवलक्षणिका दर्वी विशेषस्तत्र कथ्यते ।
ज्येष्ठाङ्गुष्ठसमो दण्डः पुष्करं हस्ततालुनेति ॥

12-13 सुवलक्षणिका °°° तालुनेति The same verse has already occurred in the preceding chapter. Cf. p. 88.

1 °पाकविधिः] NiKu, °श्रवणविधि Gu₁,
°पाकविधि Gu₂
2 भवत्येव] Gu₂, भवेत्येव NiKuGu₁
2 तथा च] NiKuGu₂, om. Gu₁
3 वचनं] NiKuGu₁, वचनं Gu₂
4 स्यात्स्थाली°] em., स्यात्स्थाली° NiKuGu₁,
स्यात्स्थाली° Gu₂
4 °कर्मस्विति] Ni, °कर्मस्विति KuGu₁Gu₂
5 °मुसलादीनि] Gu₁, °मुशलादीनि Ni,
°मुसलादीन् Ku, °मुशलादि Gu₂
5-6 यज्ञभाण्डानि] NiGu₁Gu₂,
यज्ञभाण्डा{नि}दीनि Ku
6 °राण्युच्यन्ते] NiKuGu₁, °रान्युच्यते Gu₂
6 वंशमयं] NiKuGu₁, वसामयं Gu₂
6 शूर्पम्] Ku inserts here कुल्लाकं, a gloss
of शूर्पम् (cf. Oṛiā Bhāṣākōṣa II: 1791)
7 जीववत्साया] Ni, जीववत्सायाः Ku,
जीववत्सायां Gu₁, जीवत्सायां Gu₂
7 गोर्दुग्धम्] Ni, गोदुग्धं KuGu₁Gu₂
8 लोहमयी] em., लोहमयं NiKuGu₁,
लोहमय Gu₂

8 यन्त्रिका] Ku, यन्त्रिकां NiGu₁, यन्त्रिकं Gu₂
8 वेति] NiKuGu₂, वा Gu₁
8-9 दर्वी प्रसिद्धा । चरुघण्टनार्थं
हस्तमात्रप्रमाणमायवनम् ।] NiGu₂, दर्वी
प्रसिद्धा । सा च चरुघण्टार्थं हस्तमात्रमायवनं ।
Ku, दर्वी प्रसिद्धा । दर्वीमानेनायवनं । Gu₁
9 ब्रीहयः । प्रसिद्धानि धान्यान्येतानि ।
अभावेऽस्विन्नतण्डुलानि] em., ब्रीहयः
प्रसिद्धानि । अभावेऽश्वि{●}न्यतण्डुलानि Ni,
ब्रीहयः प्रसिद्धानि ॥ धान्यानि एतानि अभावे
स्विदं तण्डुलानि Ku, धान्यं प्रसिद्धं । तदभावे
तण्डुलानि Gu₁, ब्रीहय प्रसिद्धानि ॥ अभावे
अस्मिन्यतण्डुलानि ॥ Gu₂
9-10 एतान्युप°] corr., एतानुप° NiKuGu₂,
एताण्युप° Gu₁
11 अथ] KuGu₂, अ Ni, om. Gu₁
12 विशेषस्तत्र कथ्यते] NiKuGu₁, विशेष
कथ्यते Gu₂
13 दण्डः] NiKuGu₁, दण्डं Gu₂
13 हस्ततालुनेति] Ni, सप्ततालुन्तनेति Ku,
हस्ततालुना इति Gu₁, हस्ततालुका Gu₂

अन्यच्च ।

दर्वीमानेनायवनं घण्टनार्थं चरोः सदा ।
शान्तिवृक्षमयं कार्यं सवित्राकारपुष्करमिति ॥

अथ चरुश्रपणम् । ततः कर्ता यद्यत्कृष्ण इत्यृचा शान्त्युदकेन यज्ञभाण्डादीनि
5 संशोधयितुं संप्रोक्ष्य । ततोऽनामिकाङ्गुलिप्रतिमुक्तदर्भमयाङ्गुरीयकः ।

Ku 34v

ततो हावकः देवस्य त्वेति क्षौद्रस्य तृतीयखण्डपठितेनार्धर्चेन ब्राह्मणेभ्य इति पदमु-
द्धृत्य तत्स्थाने देवतानाम निक्षिप्य चतुर्थ्यन्तेन व्रीहीनिति पदान्ते निर्वपामीत्यन्तिमं
पदं संयोज्य मन्त्रावृत्तिभिस्त्रिभिर्देवतास्वरूपमनुस्मरन् अधोमुखमुष्टिना पूर्वाग्रस्थापित-
शूर्पगतानि धान्यानि तण्डुलानि वा निरुप्य । एवमनुमतये निर्वपति ।

10 यत्र यत्रास्त्यनुमतिस्तत्र तत्र प्रजापतिरिति

न्यायात् प्रजापतये निर्वपति । ततः काम्यदेवतायै निर्वपति । तदनन्तरमिष्टदेवतायै निर्व-
पति । तथा च परिभाषायाम् ।

Gu 2 35v

काम्याः कामनिमित्ताः स्युर्भवन्ति देवता इह ।
इष्टा वा देवता काम्या इति ब्रूयुर्मनीषिण इति ॥

4 यद्यत्कृष्णः PS 17.51.3 6 देवस्य त्वा PS 16.70.1b

1 अन्यच्च] Gu₁, अथ दर्वीमानमाह NiGu₂,
अथ Ku

2 घण्टनार्थं] NiGu₁, घण्टनार्थं

हस्तमात्रप्रमाणमायवनं Ku, घण्टनार्थं Gu₂

3 °वृक्षमयं] em., °वृक्षमयी Ni, °वृक्षमया Ku,
°वृक्षमयि Gu₁Gu₂

3 कार्यं] em., कार्या NiKuGu₁Gu₂

3 सवित्राकारं] KuGu₁, सवित्राकारं Ni,
सवीत्राकारं Gu₂

4 °श्रपणम्] NiKuGu₂, °श्रवणं Gu₁

5 °याङ्गुरीयं] NiKuGu₂, °याङ्गुलियं Gu₁

6 त्वेति] NiKuGu₂, त्वे Gu₁

6 तृतीयं] NiKuGu₂, तृतीं Gu₁

6 ब्राह्मणेभ्य] NiKuGu₂, ब्राह्मभ्य Gu₁

6-7 पदमुद्धृत्य] NiKuGu₂, उद्धृत्य Gu₁

7 तत्स्थाने] Ni, तत्स्थाने KuGu₁Gu₂

7 चतुर्थ्यन्ते] NiKuGu₂, चतुर्थ्यन्ते Gu₁

7 व्रीहीनिति पदान्ते] NiKuGu₂, om. Gu₁

7-8 °त्यन्तिमं पदं] NiKuGu₁, °त्यन्तपदं Gu₂

8 मन्त्रावृत्तिभिस्त्रिभिर्देव] em.,

मन्त्रावृत्तिस्त्रिर्देव° NiGu₁, मन्त्रावृत्तिस्त्रिभिर्देव°
Ku, मन्त्रावृत्तिस्त्रिदेव° Gu₂

8 °रूपमनु°] NiKuGu₁, °ऋपनु° Gu₂

8 पूर्वाग्रं] NiGu₁Gu₂, पूर्वाग्रं Ku

9 °शूर्पगतानि] corr., °सूर्पगतानि NiKuGu₁,
°सुर्पेतानि Gu₂

9 निरुप्य] em., निरुप्य NiKuGu₁Gu₂

9 एवमनुमतये निर्वपति ।] NiKuGu₂,
om. Gu₁

10 °पतिरिति] KuGu₁Gu₂, °पतिरि Ni

11 ततः] KuGu₁Gu₂, तत्र Ni

11-12 तदनन्तर °°° निर्वपति ।] NiKuGu₂,
om. Gu₁

12 तथा च] NiKuGu₂, om. Gu₁

13 कामं] NiGu₁, काम्यं KuGu₂

13 °र्भवन्ति] NiGu₂, °र्भवति Ku, °र्भन्ति
Gu₁

14 ब्रूयुर्मनीषिण इति] KuGu₁, ब्रूयुर्मनिषिण
इति Ni, कुर्युर्मनिषिणरिति Gu₂

ननु देवस्य त्वेत्यर्धर्चे मन्त्र ऊहे कृते मन्त्रो नश्यतीति चेत् । नश्यतीति परिभाषा-
याम् ।

Gu₁36r,
Ni 31r

अथ केचिद्वदन्त्यूहादार्षबाधो महान्भवेत् ।
तस्माद्ब्रूहो न कर्तव्यो यतो मन्त्रो विनश्यतीति ॥

मा नश्यतीति प्रत्याह ।

5

यद्यप्युक्तो भवेद्वापि आर्षस्योहो न सूरिभिः ।
तथाप्याम्नाय उक्तत्वात्कुर्याद्ब्रूहमतन्द्रितः ॥
तथा हि ब्राह्मणस्थाने यथादैवतं प्रयुज्यते ।
देवस्य त्वेत्यवसाने मन्त्रमुल्लङ्घ्य चैव हि ॥
उक्तो येन प्रकारेण मन्त्रो याति स्वकर्मणः ।
अङ्गीभावं तथा कुर्यादुदकान्नात्र संशयः ॥
कल्पे यथार्थं मोदकान् योजयेति न पठ्यते ।
उदको मन्त्रो भवतीति निरुक्तेषु निगद्यते ॥
अपनीय यथायातं मन्त्रस्यावयवं यथा ।

10

Ku 35r

1 देवस्य त्वा PS 16.70.1b

12 Cf. KauS 8.22 यथार्थमुदकान् योजयेत् ।

1 ननु] NiGu₂, तत्र Ku, नन Gu₁
1 देवस्य त्वेत्यर्धर्चे मन्त्र] Ku, देवस्य
त्वेत्यर्धर्चमन्त्र Ni, देवस्य त्वेत्यर्धर्चे न्त इति
मन्त्रो Gu₁, देवस्य त्वेत्यर्धर्चमन्त्रं Gu₂
1 ऊहे] NiKuGu₁, उह्ये Gu₂
1 मन्त्रो] NiKuGu₁, मन्त्रे Gu₂
1 नश्यतीति] corr., न पश्यति Ni, नश्यति
Ku, नश्यति Gu₁, नश्यति Gu₂
1 नश्यतीति] corr., इति NiKuGu₂,
नश्यति Gu₁
3 केचिद्वद°] NiKuGu₁, केचिद्वद° Gu₂
4 विनश्यतीति] NiKu, विनश्यति Gu₁,
विनश्यति Gu₂
5 मा नश्यतीति प्रत्याह ।] Ni, मा नजतीप्रती
प्रत्याह । Ku, om. Gu₁, ----- Gu₂
6 यद्यप्युक्तो] em., यद्यप्युक्तं NiKuGu₁Gu₂
6 आर्षस्योहो न सूरिभिः] em., आर्षस्युहेरिभिः
NiKu, आर्षस्युहेन सुरिभिः Gu₁, आर्षस्युहेन
सुरिभिः Gu₂

7 उक्तत्वात्कुर्याद्ब्रूहमतन्द्रितः] em.,
उक्तत्वात्कृत्वाद्ब्रूहमतन्द्रितः NiGu₁,
उक्तत्वात्कृत्वाद्ब्रूहमतन्द्रितः Ku,
उक्तत्वाद्ब्रूहमतन्द्रितः Gu₂
8 यथादैवतं] NiGu₁Gu₂, यथादैवं Ku
9 °साने] em., °सानेन NiKuGu₁, °शानेन
Gu₂
9 °मुल्लङ्घ्य] KuGu₁, °मुल्लङ्घ्य Ni,
°मुल्लङ्घ्य Gu₂
11 कुर्यादुदकान्नात्र] Ku, कुर्यादुदकान्नात्र Ni,
कुर्यादुदकान्नात्र Gu₁, कुर्यादुदकान्नात्र Gu₂
12 यथार्थं] em., यथार्थं NiKuGu₁Gu₂
12 मोदकान्] corr., मौदकान् NiKuGu₁Gu₂,
मौदकान् Ku
12 योजयेति] NiGu₁Gu₂, योजयति Ku
13 भवतीति निरुक्तेषु] NiGu₁, भवती
निरुक्तेषु Ku, भवतिनिरुक्तेषु Gu₂
13 निगद्यते] NiKuGu₂, नगद्यते Gu₁
14 °वयवं] NiKuGu₁, °वयवं Gu₂

पठ्यते चार्थवांश्चान्य उदर्कः स प्रकीर्तित इति ॥

ततः कर्ता कृष्णमृगचर्मोपरिस्थापिते उलूखले धान्यानि निधाय । मुसलेनावहत्या-
वहत्य त्रिः सुकण्डितानि कृत्वा । शूर्पेण प्रस्फोट्य तण्डुलान् कृत्वा त्रीन् वारान् प्रक्षाल्य
श्रपयितुं स्थापयेत् । लोकस्तु तण्डुलानेव संस्कारार्थमवहननादिकं कुर्वन्तीति ।

Gu₂ 36r

5 ततः कर्ता होमाग्नौ प्रस्तरखण्डानि चुल्लिपिण्डकानि वा यन्त्रिकां वा स्थापयित्वा ।
तदुपरि अग्ने चरुरित्युच्चा चरुस्थालीं स्थापयति । यद्यपि नानादैवतं चरुस्थालीभेद उत्प-
द्यते तथाप्येकस्यामेव स्थाल्यां चरुं श्रपयन्ति । ततो हावक अग्नी रक्ष इत्युच्चा ज्वलिते-
नार्धदग्धकाष्ठेन चरुस्थालीगर्भमवज्ज्वालयति ।

Gu₁ 36v,
Ni 31v

10 यदोदौदने करिष्यमाणे देवीरापः शुद्धा आप इति द्वाभ्यामृग्भ्यां चरुस्थालीमध्ये
ऽद्भिरासिञ्चति । यदा कर्ता क्षीरौदनं कर्तुमिच्छति तदा मन्त्राभावात्सूत्रकारेणैवोक्तं
तूष्णीं क्षीरं चरुस्थाल्यामापूरयति । अनादेशे क्षीरौदनो भवतीति परिभाषायाम् । कथि-
तं यत्र पूर्वोक्तम् । केचित्क्षीरस्याष्टमभिप्रेत्याहुः । पूर्वोक्ताभ्यां विलिङ्गाभ्यां मन्त्राभ्यां

6 अग्ने चरुः PS 16.90.6 7 अग्नी रक्षः PS 17.54.3 9 देवीरापः PS 16.70.11 9 शुद्धा आपः
PS 16.90.7

11-12 अनादेशे °°° पूर्वोक्तम् । Cf. p. 103.

1 स] NiKuGu₁, om. Gu₂
2 °स्थापिते उलूखले] NiKu, °स्थापिते
उडुखले Gu₁, °स्थापिते उलूखलमुशले Gu₂
2-3 °नावहत्या°] NiKuGu₁, °वदत्या° Gu₂
3 सुकण्डितानि] KuGu₁Gu₂, सुकण्डिकानि
Ni
3 प्रस्फोट्य तण्डुलान्] NiKuGu₂,
प्रस्योपततुमन् Gu₁
4 स्थापयेत्] NiKuGu₂, स्थापयति Gu₁
4 तण्डुलानेव] NiKu, तण्डुलान् Gu₁,
तण्डुलानीमेव Gu₂
4 संस्कारार्थमवहन°] Ni, संस्कारार्थमवहन° Ku,
संस्कारालमवहन° Gu₁, संस्कारार्थमवहन° Gu₂
4 कुर्वन्तीति] NiKuGu₂, कुर्वन्ति Gu₁
5 कर्ता] NiKuGu₂, om. Gu₁
6 चरुस्थालीभेद] KuGu₁Gu₂, चरुं
स्थालीभेव Ni
6-7 उत्पद्यते] Gu₁Gu₂, उपाद्यते Ni, उत्पाद्यते
Ku
7 श्रपयन्ति] NiKuGu₁, श्रपयति Gu₂
8 °गर्भमव°] Gu₁, °गर्भमिव° NiKuGu₂
9 यदोदौदने] NiGu₁, यदौदने KuGu₂

9-10 °मध्येऽद्भिरा°] NiKuGu₂,
°मध्यमद्भिरा° Gu₁
10 कर्ता] NiKuGu₂, om. Gu₁
10 °सूत्रकारेणैवोक्तं] NiGu₂,
°स्तत्रकारेणैवोक्तं Ku, °सूत्रकारेणैवोक्तं Gu₁
11 क्षीरं] Gu₁Gu₂, क्षीर Ni, क्षीरञ्च Ku
11 अनादेशे] NiGu₁, अनिर्देशे Ku, अनदेशे
Gu₂
11 क्षीरौदनो] em., क्षीरौ NiKuGu₂,
क्षीरौदनं Gu₁
11-12 परिभाषायाम् । कथितं यत्र पूर्वोक्तम् ।]
NiKu, परिभाषापुर्वोक्तं ॥ Gu₁, परिभाषायां ॥
कथं य पूर्वोक्तं ॥ Gu₂
12 केचित्क्षीर°] NiKu, केचित्क्षीर° Gu₁Gu₂
12 °ष्टमभिप्रेत्याहुः] Ku, °ष्टमभिप्रेत्याहुः Ni,
°ष्टमभिप्रेत्याहुः Gu₁, °ष्टमभिप्रेत्याहुतिः Gu₂
12 पूर्वोक्ताभ्यां विलिङ्गाभ्यां] corr.,
पूर्वोक्ताल्लिङ्गाभ्यां Ni, पूर्वोक्तां विलिङ्गाभ्यां
Ku, पूर्वोक्ताविलिङ्गाभ्यां Gu₁, पूर्वोक्ताभ्यां
लिङ्गाभ्यां Gu₂

- Gu₂ 36v स्थाल्यां क्षीरमासिञ्चतीति । तदसत् । क्षीरस्य पार्थिवत्वात्तत्र जलासेचनविनियुक्तमन्त्र-
स्यासामर्थ्यात् ।
- Ku 35v ततः कर्ता क्षीरस्यावर्तमाने फेनायमान इत्यर्थः । ब्रह्मणा शुद्धा उद्योध्यन्तीत्यृग्भ्यां
पूर्वस्थापिततण्डुलान् यजमानस्य पत्न्या द्रव्योपकल्पकेन वा आवापयति । तत्र उत्थापय
सीदत इत्यृचा घण्ट्यमानं हविर्यथाग्नौ न पतेत्तथा आयवनेन तण्डुलान् घण्टयति । 5
- ततः कर्ता अक्रव्यादेत्यृचा पठित्वा अग्नौ काष्ठप्रक्षेपणादिना श्रपयेत् । अथ वा अन-
यर्चा श्रप्यमाणं हविरनुमन्त्रयेत् । अग्ने प्राश्नाहीति कल्पजर्चा चरुस्थाल्या उत्पतन्नि-
चालद्वाग्नौ यदा हविः स्रवेत्तदानुमन्त्रयेत् । इतीयं मन्त्रप्रायश्चित्तिः । तस्मात्तं चरुं न
स्त्रावयेत् । यदि स्त्रावयेत्तदा यज्ञस्य पयः सिञ्चति । तथा च देवतोद्देशेन त्यागार्हस्य
चरोर्यज्ञत्वान्निष्पयस्को यज्ञो यजमानस्य निष्फलो भवतीति । 10
- Gu₁ 37r यदि दैवाज्जलेन क्षीरेण वाल्पेन शुष्केण वा न सिध्यति तदान्येन क्षीरेण जलेन
Ni 32r वामन्त्रकेण परिषिञ्चन्तैष दोषः । चरुसिद्धेरवश्यमिति न्यायात् । अत्र प्रशंसासूत्रम् ।
यत्परिषिञ्चति यज्ञस्य पयः परिषिञ्चतीति । तथा च पयःसिक्तो यज्ञो वृक्ष इव यजमानाय

3 ब्रह्मणा शुद्धाः PS 16.90.8 3 उद्योध्यन्ति PS 17.52.8 4-5 उत्थापय सीदतः PS 17.52.10
6 अक्रव्यादा PS 16.71.1 7 अग्ने प्राश्नाहि AthPrāy 2.4:82.3-4

1 °सिञ्चतीति] NiKuGu₂, °सिञ्चति Gu₁
1 तदसत्] KuGu₁Gu₂, om. Ni
1 पार्थिवत्वात्तत्र] Gu₂, पार्थिवत्वात्तत्र
NiKuGu₁
3 क्षीरस्यावर्तमाने] NiGu₁Gu₂, क्षीरस्य
वर्तमाने Ku
3 फेनायमान इत्यर्थः] em., फेनायमानेत्यर्थः
NiKuGu₂, फेनायमाने वा Gu₁
3 शुद्धा] NiGu₁Gu₂, om. Ku
4 पत्न्या] NiKuGu₁, पून्या Gu₂
4 तत्र] NiKu, तत Gu₁, ततो Gu₂
5 सीदत इत्यृचा] NiGu₁, सीतत इत्यृचा Ku,
सिदतित्यृचा Gu₂
5 घण्ट्यमानं] NiGu₁Gu₂, घण्ट्यमावं Ku
5 पतेत्तथा] NiGu₂, पतेत् ॥ तत Ku, पतेत
तथा Gu₁
5 आयवनेन] KuGu₂, आयमनेन NiGu₁
6 अक्रव्यादेत्यृचा] NiKuGu₂, अक्रव्याद्येत्यृचा
Gu₁
6 श्रपयेत्] Ku inserts here the sentence
यदि श्रावयेत्तदा यज्ञस्य पयो सिञ्चति that
recurs in Ku after 4 sentences and is
found in that context also in the other
mss.
7 °रनुमन्त्रयेत्] NiKuGu₁, °रनुमन्त्रयेत्

Gu₂
7 प्राश्नाहीति] NiKuGu₁, प्राश्नादिति Gu₂
8 यदा] NiKuGu₂, यदि Gu₁
8 स्रवेत्तदानुमन्त्रयेत्] corr., श्रवेत्तदानुमन्त्रयेत्
Ni, श्रवेत्तदानुमन्त्रयेत् Ku, श्रवेत्तदाभिमन्त्रयेत्
Gu₁, श्रवेत्तदानुमन्त्रयेत् Gu₂
8 इतीयं] corr., इतीय NiKuGu₁Gu₂
9 यदि] NiKuGu₂, यदि वा Gu₁
9 स्त्रावयेत्तदा] corr., श्रावयेत्तदा NiKuGu₂,
श्रावये तदा Gu₁
9 पयः] em., पयो NiKuGu₂, पयप Gu₁
9 त्यागार्हस्य] NiGu₁Gu₂, त्यागार्हपत्य Ku
10 °त्वान्निष्पयस्को] KuGu₁, °त्वा
निष्पयस्को NiGu₂
10 यज्ञो] NiGu₁Gu₂, om. Ku
10 निष्फलो] NiKuGu₁, निस्फ Gu₂
11 दैवाज्ज°] NiKuGu₁, दौवज्ज° Gu₂
11 वाल्पेन] NiGu₁, वान्येन Ku, वाल्पे Gu₂
11 वा] NiGu₁Gu₂, ना Ku
11 क्षीरेण] NiKuGu₁, खिरेण Gu₂
12 °न्तैष] NiGu₁, °न्तैव KuGu₂
12 न्यायात्] NiGu₁Gu₂, न्यात् Ku
107.12-108.2 अत्र °°° ब्रुवन्नपः सिञ्चेत्] This
passage is omitted in Gu₁

फलं ददाति । यदि च विधिवशाज्जलबाहुल्यात्क्षीरस्य बहुलत्वाद्वा स्रावमन्तरेण चरं न निर्वहेत् तदा मयि वर्च इत्यर्धर्चं ब्रुवन्नपः सिञ्चेत् । प्रायश्चित्तं चैतत् ।

Ku 36r

ततोऽनुद्धरन्नायवनमस्कन्दयन् चरं श्रपयित्वा । निवृत्ते चरौ । आर्द्रः पृथुसुरा-
ज्येन त्वाभिघारयामीति द्वाभ्यामृग्भ्यामग्नय इति स्थाने यथादैवतं पदस्योहं कृत्वाज्येन
5 तं चरुमभिघार्य । तत आचार्य उद्वासयाग्रेरित्यूचा हविःस्थानं वेद्या उत्तरतश्चरुमवतार्य ।
केशकीटादिनिवृत्तये पिधान्या पिधाय । तेजः पय इत्युचा कर्ता वत्नौ स्थापितचरु-
स्थालीस्थानं घृतेनाभिघारयति । अग्ने चरुरित्यादीनां तेजः पय इत्यन्तानां मन्त्राणां
हविःसंस्कारकत्वेन यजुष्पादुपांशुना वक्तव्यमिति अवगम्यते ।

तथा च परिभाषायां यजुर्मन्त्रलक्षणमाह ।

10

वेदः प्रमाणं कल्पानां त्रिविधो वेद उच्यते ।

Gu2 37v

2 मयि वर्चः PS 5.29.8ab = 20.17.4ab 3 आर्द्रः पृथुसुः Unidentified. The *sakalapā-
tha* is given in PVSP, p. 97 (corrected): आर्द्रः पृथुसुः भुवनस्य गोपाः शृत उत्त्रातु जनिता
पशूनाम् । सरूपं त्वा वसुविदं मतीनाम् अग्नये जुष्टं हविः शृतमभि घारयामि ॥ The two halves of
the mantra find parallels at TB 3.7.5.2-3 (etc.) 3-4 आज्येन त्वाभिघारयामि Uniden-
tified. The *sakalapātha* is given in PVSP, p. 98 (corrected): आज्येन त्वाभिघारयामि
सर्वाशिषो यजमानाय राधयन् । ऊर्जा देवा जुषतामियं मा रधाम द्विषते वयम् ॥ Note the dif-
ference आज्येन त्वाभिघारयामि and not आज्येन त्वाभिघारयामि 5 उद्वासयाग्रेः PS 5.16.3
6 तेजः पयः Unidentified. The *sakalapātha* is given in PVSP, p. 98: तेजः पयो यशो रसः
पृथिव्यामाक्रमीत् । हरस्तुभ्यमरुक्षद्रुद्रस्ते अंशुमाभरत् ॥

1 °ज्जलबाहुल्यात्क्षीरस्य] Ni,

°ज्जलवशाबाहुल्यात्क्षीरस्य Ku, lac. Gu₁,

°जलबहुल्याक्षीरस्य Gu₂

1 स्रावमन्तरेण] corr., श्रावमन्तरेण Ni,

श्रावमन्तरेण Ku, lac. Gu₁, श्रवमन्तरेण Gu₂

1 चरं न] em., चरु न NiKu, lac. Gu₁,

चरु{•}र्न Gu₂

2 ब्रुवन्नपः] NiGu₂, ब्रुवन्नापः Ku, lac. Gu₁

2 चैतत्] Ku, नैतत् Ni, चैतत Gu₁, चैतत्
Gu₂

3 °स्कन्दयन्] Ku, °स्कन्धयन् Ni, °ष्कन्दयन्
Gu₁, °स्कन्दन Gu₂

3 निवृत्ते] corr., निर्वृत्ते NiKu, निवृते
Gu₁ Gu₂

3 आर्द्रः] em., आर्द्रा NiKuGu₁ Gu₂

4 °मग्नय इति] NiKuGu₁, °मग्नयेति Gu₂

4 कृत्वाज्येन] NiGu₁, कृत्वान्येन Ku,
कृत्वाजेन Gu₂

5 °घार्य] NiKuGu₁, °घार्यमभिषिञ्चेत् Gu₂

5 उद्वासयाग्रेरित्यूचा] em., उद्वासयाग्रे इत्युचा
NiKuGu₂, उद्वासयाग्रे इत्युचा Gu₁

5 हविःस्थानं वेद्या] NiGu₂, हविस्थानवेद्या

Ku, हविःस्थानाद्वेद्या Gu₁

5 उत्तरतश्चरु°] KuGu₂, उत्तरश्चरु° Ni,

उत्तरत चरु° Gu₁

6 केश°] NiKuGu₁, केशठः° Gu₂

6 तेजः पय] Before this, Gu₁ inserts: ततः
कर्ता

6 कर्ता] NiKuGu₂, alt. Gu₁

7 इत्यन्तानां] NiKuGu₁, इत्यन्तादीनां Gu₂

8 यजुष्पादुपांशुना] corr., यजुष्पा उपांशुना Ni,

नाजुषा उपांशुना Ku, यजुष्पात् उपांशुना Gu₁,

यजुष्पादुपासुना Gu₂

8 वक्तव्यमिति] KuGu₁ Gu₂, वक्तव्य इति Ni

9 तथा] NiKuGu₂, ततथा Gu₁

9 यजुर्मन्त्रलक्षण°] NiKu, यजुर्मन्त्रलक्षण° Gu₁,

यजु•मन्त्रलक्षण° Gu₂

10 वेदः] corr., वेद NiKuGu₁ Gu₂

10 कल्पानां] NiGu₂, कल्पानं Ku, कल्पाना
Gu₁

10 उच्यते] NiKu, उच्यन्तमनुमन्त्रयेत् Gu₁,

उच्यन्ते Gu₂

मन्त्रः कल्पो ब्राह्मणं च मन्त्रस्तु द्विविधः स्मृतः ॥
 ऋक्संज्ञितो यजुश्चैव जानीयान्मन्त्रभेदतः ।
 विधानं कल्पमित्याहुः प्रशंसा चास्य ब्राह्मणम् ॥
 यः कश्चित्समपादस्तु छन्दसान्येन वान्वितः ।
 तामृचं प्रतिजानीयादतोऽन्यद्यजुरुच्यते ॥

5

तथा च पुराणे पठ्यते ।

Gu₁ 37v
 Ni 32v
 Ku 36v

यः कश्चित्पादवान्मन्त्रो युक्तश्चाक्षरसम्पदा ।
 विनियुक्तविधानश्च तामृचं प्रतिजानते ॥
 यस्त्वन्यछन्दसा युक्तो न च पादाक्षरैर्युतः ।
 अर्थकर्मावसानश्च तद्यजुः प्रतिजानत इति ॥

10

उपांशुलक्षणं उपविष्टो न शृणोतीति पूर्वं लिखितम् । तथा च गोपथब्राह्मणे ।

क्रियाप्रशंसा ब्राह्मणं हविःसंस्कारकं यजुः ।
 स्तुतिप्रदानं मन्त्रो वै विधानं कल्प उच्यत इति ॥

इति चरुपाकविधिः समाप्तः ।

7-10 Kātyāyanīyaparīṣiṣṭa 8.7-8 (p. 93) यः कश्चित्पादवान्मन्त्रो युक्तश्चाक्षरसंख्यया । सुनि-
 युक्तावसानश्च तामृचं परिचक्षते ॥ यः कश्चित्करणो मन्त्रो न च पादाक्षरैर्युतः । अनियुक्तावसानश्च तद्यजुः
 परिकल्पयेत् ॥

11 उपविष्टो न शृणोति Cf. p. 27.

1 मन्त्रः कल्पो ब्राह्मणं] em., मन्त्रः कल्पो ब्राणं
 Ni, मन्त्रकर्मणि ब्रह्मा Ku, ततः ब्रह्माण Gu₁,
 मन्त्रकल्पो ब्रह्मणं Gu₂
 1 स्मृतः] NiKuGu₁, स्मृतिः Gu₂
 2 ऋक्संज्ञितो] NiKu, ऋक्संज्ञतो Gu₁Gu₂
 2 जानीयान्मन्त्रं] KuGu₁Gu₂, नानीयामन्त्रं
 Ni
 3 °मित्याहुः] NiGu₁, °मित्याहुः Ku, °मित्याहु
 Gu₂
 3 चास्य] Gu₂, चाशस्य Ni, चासि Ku, चाम्य
 Gu₁
 3 ब्राह्मणम्] NiKuGu₂, ब्राह्मणः Gu₁
 4 छन्दसान्येन] KuGu₂, छन्दस्यन्येन Ni,
 छन्दसान्वन Gu₁
 4 वान्वितः] NiGu₁Gu₂, वादतः Ku
 5 ऽन्यद्यजुः] Ni, ऽन्यद्यदुः Ku, ऽन्यद्यजुः Gu₁,

न्यदकुः Gu₂
 7 युक्तं] NiKuGu₁, युक्° Gu₂
 8 विनियुक्तविधानश्च] Gu₁, विनियुजविधानश्च
 Ni, विनियुक्तविधान्यशृ Ku, विनियुक्तं
 विधानश्च Gu₂
 9 यस्त्वन्यछन्दसा] NiGu₁, यस्त्वन्वत्सन्दसा
 Ku, यस्त्वन्यश्छन्दसा Gu₂
 10 तद्यजुः] NiKuGu₁, तर्जु Gu₂
 11 उपांशुलक्षणं] NiGu₂, उपांशुलक्षणं यः पार्श्व
 Ku, om. Gu₁
 11 पूर्वं लिखितम्] Gu₁, पूर्वलिखितं Ni,
 पूर्वलिखितं Ku, पूर्वलिखितं Gu₂
 14 °पाकविधिः] NiKu, °श्रवणविधिः Gu₁,
 °पाकविधि Gu₂
 14 समाप्तः] NiKu, समाप्ता Gu₁, समाप्त Gu₂

ततो विक्षिप्ताङ्गारानेकीकृत्य उत्तरस्थितं यजमानं शान्त्युदकेनाचामयेदभ्युक्षये-
च्च । ततस्तमन्वालयभ्य पूर्ववन्महेध्मपञ्चकं हुत्वा । महाव्याहृत्यादिभिः पञ्चदशभिर्मन्त्रैः
पूर्ववदाज्यहोमं कुर्यात् । तत इध्ममर्धदग्धं ज्ञात्वा प्रधानाहुतयो होतव्या इति ।

- अथ चरुहोमविधिः । ततः कर्ता वेद्युत्तरतः स्थापितचरुं प्रस्तरे स्थापयित्वा । उपरि-
5 कृतपिधानीं भूमौ निधाय । अन्तरोदपात्रजलेन चरुं संप्रोक्ष्य संपृश्य च । वामहस्त- Gu₂ 38r
स्थिते सुवे समिधोद्धृतं घृतमुपस्तीर्य । नासिकया वायुं पूरयन् चरोर्मध्यभागात्तदेक-
चित्तो दक्षिणहस्तेनावदानं गृहीत्वा सुवे कृत्वा पुनश्चरोः पूर्वभागाद्दक्षिणभुजेनैवावदाय
तथैव सुवे संस्थाप्याक्षतचरुस्थानद्वयं समिधाज्येन सिक्त्वा सुवगृहीतहविरुपरि समिधा
घृतं दत्त्वा चरुपूर्णसुवं दक्षिणहस्ते गृहीत्वा कुम्भके प्रकृतदेवतामन्त्रं सार्थज्ञानमुच्चा-
10 र्यार्धदग्धैर्महेध्ममिश्रिते कृष्णवर्त्मनि आत्मानं ध्यायन् अग्निमध्योत्तानशायिना अमुक-
नामाग्निनाभेदं चिन्तयन् रेचके स्वाहाकारेण चिन्तितज्वलनस्य वदनकुहरे मध्यदेशवर्ति-
न्यां विश्वरूप्यभिधानजिह्वायां जाज्वल्यमानायां सावधानश्चित्तहस्तेन हुत्वा । देवता-

1-2 °चामयेदभ्युक्षयेच्च] Ni, °चमयेदभ्युक्षेच्च
Ku, °चमयेदभ्युक्षयेच Gu₁, °चमयेदभ्युक्षयेत
Gu₂
2 ततस्तमन्वालयभ्य] corr., ततस्तमन्वालयभ्य Ni,
ततस्तमन्वालयभ्य Ku, ततस्तमन्वालयभ्य: Gu₁,
ततस्तमन्वालय{●}व्य: Gu₂
2-3 पूर्ववन्महेध्मपञ्चकं °°° कुर्यात्] Gu₁
presents this differently: महेध्मपञ्चकं
माहाव्याहृतीसावीत्रीशान्तिब्रह्मयज्ञानान्तैः
पूर्ववदिध्महोमादिकं कुर्यात्
2 पूर्ववन्महेध्मपञ्चकं] NiKu, alt. Gu₁,
पूर्ववमहेध्मं पञ्च Gu₂
3 तत इध्ममर्धदग्धं] NiKu, ततोऽर्धदग्धं Gu₁,
तत रिध्ममर्धदग्धं Gu₂
3 ज्ञात्वा] NiGu₁Gu₂, ज्ञानात्वा Ku
3 होतव्या इति] NiKu, होतव्या: Gu₁,
हुतव्येति Gu₂
4 वेद्युत्तरतः] NiGu₁Gu₂, वेदेऋत्तरत Ku
5 चरुं] NiKuGu₁, om. Gu₂
5 संप्रोक्ष्य संपृश्य च] NiGu₁Gu₂, संप्रोक्ष्य
च Ku
6 समिधोद्धृतं] Ni, समिधोद्धृतं KuGu₁,
समिधोद्धृतं Gu₂
6 नासिकया] NiKuGu₂, नास्तिकाया Gu₁
6 पूरयन्] NiKuGu₁, रेचयन् Gu₂
6-7 चरोर्मध्यभागात्तदेकचित्तो] Ni,

चरुर्मध्यभागात्तदेकचित्तो Ku,
चरोर्मध्यभागरतदेकचित्तो Gu₁,
चरोर्मध्यभागादेकचित्तो Gu₂
7 °भागाद्दक्षिण°] Ni, °भागादक्षिण°
KuGu₁Gu₂
7 °वावदाय] NiGu₁Gu₂, °वादाय Ku
8 संस्थाप्याक्षत°] em., संस्थाप्य । क्षत°
NiGu₁, संस्थाप्य ॥ यत्र° Ku, संस्थाप्य क्षत°
Gu₂
8 समिधा°] Gu₁, समिदा° NiKuGu₂
8 सुव°] corr., श्रुव° NiGu₁Gu₂, श्रुवे Ku
9 °हस्ते] NiKuGu₂, °करे Gu₁
9 कुम्भके] NiKuGu₁, कुम्भकेन Gu₂
9 °ज्ञान°] NiKuGu₁, °ग्यान° Gu₂
10 °र्महेध्ममिश्रिते] Gu₁, °र्महेध्म{सि}मिश्रिते
Ni, °र्महेध्मानमिश्रिते Ku, मत्वेध्मं मिश्रिते Gu₂
11 °नामाग्निनाभेदं] NiGu₂Ku, नामाऽभेदं
Gu₁
11 चिन्तित°] NiKuGu₁, विचिन्तित° Gu₂
11 °कुहरे] NiGu₁Gu₂, °वुदरे Ku
12 °जिह्वायां] NiKu, °जिष्वा{नां}यां Gu₁,
जिह्वाया Gu₂
12 °धानश्चित्त°] NiKuGu₁, °धानचित्त° Gu₂
110.12-111.1 देवतासन्तामापाद्य] Ku,
देवतासन्तामापाद्य Ni, देवतासन्तामापाद्य Gu₁,
देवतासन्तामापाद्य Gu₂

सत्तामापाद्य स्वसत्त्वपरित्यागाय अमुकाय इदं न मम इति नीचैर्ब्रूयात् । चतुरवत्तधर्मोऽयं चरुहोमविधिः ।

तथा च परिभाषायाम् ।

उपस्तीर्य सूवे चाज्यं द्विरादाय ततो हविः ।

अभिघार्य घृतेनैव सकृत्क्षीरौदनादिकम् ॥

चतुरवत्तधर्मेण यत्राह जुहुयादिति ।

तत्र चायं विधिः कार्यः पूर्णहोमेन चाप्यथेति ॥

5

Gu₂ 38v

एवं यथामन्त्रावर्तनेन प्रधानदेवतायै शतमष्टाविंशति त्रिः सकृद्वा वचनानुसारेण जुहुयात् । यदा त्रिर्जुहोति तदानुमतिविश्वमिति द्वाभ्यामनुमतये चतुर्थीमाहुतिं जुहुयात् ।

यदा प्रधानदेवतायै सकृज्जुहोति तदानुमतये द्वितीयामाहुतिं जुहोति । यत्रानुमतिस्तत्र प्रजापतिरिति शिष्टाचारपरम्पराप्रमाणमुररीकृत्य प्रजापते न हि त्वदन्य इत्युक्त्वा मनसा

10

Ku 37v

प्रजापतये प्रतिदैवतं होमं कुर्यात् । यदि कर्ता स्वकामनासिद्धये काम्याभ्योऽहं जुह्वानीति कामयते । यदा चरुविधानसंभूताभ्यः कामनिमित्ताभ्यः काम्यनामप्रख्याताभ्यो देव-

9 अनुमतिविश्वम् PS 20.5.4-5 11 प्रजापते न हि त्वदन्यः PS 20.32.10

1 °सत्त्व°] NiGu₁, °सह° Ku, °सत्व° Gu₂

1 न मम इति] Gu₁, नम इ{●}ति Ni, नम इति KuGu₂

1 नीचैर्ब्रूयात्] NiKuGu₁, नाचैर्ब्रूयात् Gu₂

1 चतुरवत्तधर्मो] em., चतुरवद्धर्मो NiKuGu₁, चतुरवद्धर्मो Gu₂

2 चरुहोमविधिः] NiKuGu₁, चरुहोमः Gu₂

4 उपस्तीर्य] NiKuGu₂, उपस्त्रिज्य Gu₁

5 अभिघार्य] NiKuGu₁, अभिघारघ ॥

अभिघार्य Gu₂

5 सकृत्क्षीरौदनादिकम्] em., सकृत्क्षीरौदनादिकं Ni, सकृत्क्षीरौदनादिकं Ku, सकृत्क्षीरौदनादिकं Gu₁, सत्कृत्यारौदनादिके Gu₂

6 चतुरवत्तधर्मेण] em., चतुरवद्धर्मेण NiGu₂,

चतुरवद्धर्मेण Ku, चतुरवत्तधर्मेण Gu₁

6 यत्राह जुहुयादिति] NiGu₁,

यत्राह्यविर्जुहुयादिति Ku, यत्रह्युहुयादिति Gu₂

7 तत्र] NiKuGu₂, ततः Gu₁

7 चाप्यथेति] NiGu₂, वाप्यथेति Ku, वाप्यथ इति Gu₁

8 प्रधानदेवतायै] NiKuGu₁, प्रकनदेवतायैः Gu₂

8 सकृद्वा वचना°] Gu₁Gu₂, सकृद्वाचना° Ni,

सकृद्वाचना° Ku

9 यदा] NiKuGu₁, तदा Gu₂

9 द्वाभ्यामनुमतये] Gu₂, द्वाभ्यां अनुमतये

NiKu, द्वाभ्यां अनुमते Gu₁

10 सकृज्जुहोति] corr., सकृज्जुहोति Ni,

सकृर्जुहोति Ku, सकृहोति Gu₁, सत्कृज्जुहोति Gu₂

10 तदानुमतये द्वितीयामाहुतिं] NiKuGu₁,

तदा अनुमतये द्वितीयाहुतिं Gu₂

10 जुहोति] Ni, हुत्वा KuGu₁, युहोति Gu₂

11 शिष्टाचार°] NiKuGu₂, शिष्टाचा° Gu₁

11 °प्रमाणमुररीकृत्य] NiGu₁Gu₂,

°प्रमाणमुरीकृत्य Ku

11 मनसा] NiKuGu₁, om. Gu₂

12 प्रजापतये प्रतिदैवतं] NiKuGu₂, प्रजापते

प्रतिदैतं Gu₁

12 काम्याभ्योऽहं] NiKuGu₁, काम्याभ्योऽहं

Gu₂

12 जुह्वानीति] corr., जुहु{वा}वनति Ni,

ह्वानीति Ku, जुह्वानीति Gu₁, युह्वानिति Gu₂

13 कामयते] NiKuGu₂, कामयते Gu₁

13 कामनिमित्ताभ्यः] NiKu, om. Gu₁,

कामनीमित्ताभ्य Gu₂

- ताभ्यः कृतनिर्वपणः तदा यत्काम कामयमाना इत्यृचा काम्यदेवतामन्त्ररूपया एकामा-
हुतिं पुरावत्प्रददीत । अथ वा काम्यशब्देन इष्टदेवता यथासम्भवं रुद्रादयः प्रकीर्त्यन्ते ।
यो रुद्रोऽग्नावित्यादि यथादैवतमिष्टमन्त्रेण देवताभ्यः पूर्वमेव सकृत्संप्रददेत् । अत्रापि
प्रथमदैवतमनु अनुमतये प्रयच्छेत् । आचारात्प्रजापतयेऽपि प्रतिपादयेत् । ततो यथात्यागं
5 परिसमाप्य ।

Gu₁ 38v

Ni 33v

इति श्रीमन्नुसिंहचरणपरिचारकश्रीमन्महोपाध्यायश्रीधरविरचितायां
विवाहादिकर्मपञ्जिकायां इध्महोमादिचरुपाकहोमान्तं कर्म समाप्तम् ।

Gu₂ 39r

1 यत्काम कामयमानाः PS 1.30.5 3 यो रुद्रोऽग्नौ PS 20.33.7

1 कृतनिर्वपणः] NiKuGu₂, सकृतनिर्वपणः
Gu₁

1 काम्यदेवतामन्त्ररूपया] NiKuGu₁,
काम्यदेवतामन्त्रःरपया Gu₂

2 °त्प्रददीत] NiKuGu₁, °त्प्रतिदद्यात् Gu₂

2 वा] NiKuGu₁, om. Gu₂

2 रुद्रादयः] NiKuGu₁, ऋद्राय Gu₂

2 प्रकीर्त्यन्ते] NiKuGu₁, प्रकीर्तन्ते Gu₂

3 यो] NiKuGu₁, य Gu₂

3 सकृत्सं] NiKuGu₁, कृत्सं° Gu₂

4 °मनु अनुमतये] em., °मनुमतये NiKu,
°मनुमन्त्रेण Gu₁, °मनुमतयो Gu₂

4 प्रयच्छेत् । आचारात्प्रजापतयेऽपि]

NiKuGu₂, पजापतये अपि Gu₁ (eye-skip)

4 °त्यागं] NiKuGu₁, °भागं Gu₂

6 श्रीमन्नु°] NiKu, श्रीमन्नु° Gu₁Gu₂

6 °चरण°] NiKuGu₁, °पचरण° Gu₂

6 °चितायां] NiKuGu₂, om. Gu₁

7 विवाहादि°] NiGu₁Gu₂, विवाह° Ku

7 कर्म] Gu₂, कर्म NiKu, om. Gu₁

(6)

उत्तरतन्त्रम्

श्रीनृसिंहं प्रणम्याहं भक्ताभीष्टफलप्रदम् ।
कर्मणामुत्तरं भागं वक्ष्याम्यनिष्टवारय ॥

Ku 38r

अथ सर्वपाकयज्ञिककर्मोदीच्याङ्गमुत्तरतन्त्रं नाम कर्मोच्यते । ततः कर्ता ये देवा इति तिसृभिर्ऋग्भिराज्यं जुहुयात् । इदं पृथिवीस्थैकादशदेवेभ्यः प्रथमस्य । द्वितीयस्येद-
मन्तरिक्षस्थैकादशदेवेभ्यः । तृतीयस्येदं दिविष्टैकादशदेवेभ्यः ।

5

ततः सुवे घृतोपस्तारं कृत्वा सर्वेभ्योऽक्षतचरुस्थानेभ्योऽल्पमल्पं गृहीत्वा यत्र कुत्र-
चिदेकीकुर्यात् । यावदङ्गुष्ठपर्वमात्री भवत्याहुतिः । तां च सुवे निधाय । तदुपरि घृतेन
द्विरभिघारं दत्त्वाक्षतचरुस्थानान्यभिघार्य चरुपूर्णस्रुवमादायाग्निं स्विष्टकृतमिति कल्पज-

3 ये देवाः PS 10.8.1-3 8 अग्निं स्विष्टकृतम् Unidentified. The *sakalapāṭha* is given in PVSP, p. 101 (corrected): अग्निं स्विष्टकृतं यदृषभं भूरिरेतसम् । स नो गृहेषु रारणत् सहस्रेण शतेन च ॥

1 प्रणम्याहं] NiGu₂, प्रणम्योऽहं Ku,
प्र{क्ष}णम्याहं Gu₁
2 °निष्टवारय] NiGu₁, °निष्टं वारय KuGu₂
3 °ङ्गमुत्तरतन्त्रं] NiGu₁, °ङ्गामुत्तरतन्त्रो Ku,
°ङ्ग । मुत्तरतन्त्रं Gu₂
4-5 इदं पृथिवीस्थैकादशदेवेभ्यः °°°
दिविष्टैकादशदेवेभ्यः ।] Gu₁ omits these
three sentences. After these three
sentences Gu₂ inserts: इति त्याग कार्यः ।
4 इदं पृथिवीस्थैकादशदेवेभ्यः प्रथमस्य] NiKu,
lac. Gu₁, प्रथमस्येदं पृथिवीस्थैकादशदेवेभ्यः
Gu₂
4-5 द्वितीयस्येदमन्तरिक्षस्थैकादशदेवेभ्यः] em.,
द्वितीयस्य इदमन्तरिक्ष एकादशदेवेभ्यः NiKu,
lac. Gu₁,

द्वितीयस्येवमन्त्र{•}रित्यैकादशदेवेभ्यः Gu₂
5 तृतीयस्येदं] corr., तृतीयस्य इदं NiKu,
lac. Gu₁, तृतीयस्येदं Gu₂
6 घृतोपस्तारं] NiKuGu₁, घृतपस्तारं Gu₂
6 सर्वेभ्योऽक्षत°] corr., सर्वेभ्योक्षत° NiGu₂,
सर्वेभ्यः क्षत° Gu₁, सर्वेभ्यो यत्र Ku
7 °चिदेकी°] NiGu₁, °चिदेवकी° Ku,
°च्चिदेकी° Gu₂
7 °पर्वमात्री] NiGu₁Gu₂, °पर्वमात्रं Ku
8 द्वि°] NiKuGu₁, द्व° Gu₂
8 दत्त्वाक्षत°] NiGu₁Gu₂, दत्त्वायत्र° Ku
8 °स्थानान्यभिघार्य] NiKu,
°स्थानान्यभिघार्य Gu₁, °स्थानान्यभिघा{रं}र्य
Gu₂

र्चां स्विष्टकृतमग्निं ध्यायन् स्विष्टकृताहुतिमपराजिते भागेऽग्नौ जुहुयात् । अग्नये स्विष्टकृते इदं न ममेति ब्रवीति । सुवे घृतं दत्त्वा हविष उत्तरार्धादङ्गुष्ठपर्वपरिमितं हविः सकृद्गृही-
त्वा तत्र द्विघृतं दत्त्वाप्यायनमकृत्वाग्नेरीशानभागेऽग्निं स्विष्टकृतमित्यूचा जुहुयादिति तरे प्राहुः ।

Gu₂ 39v

5 तथा च परिभाषायाम् ।

Ni 34r

सुवे घृतमुपस्तीर्य गृह्णीयाद्धविषः सकृत् ।
अभिघारद्वयं पश्चाद्द्यात्स्विष्टकृताहुतौ ॥

Gu₁ 39r

तथा च पैठीनसिः ।

10 पञ्चोन्नीतिनो भृगवश्चतुरुन्नीतिरङ्गिराः ।
एतामङ्गिरसो वृत्तिं भृगवोऽप्यनुमन्यते ।
सैषा भृगवङ्गिरोवृत्तिः सर्वयज्ञेषु वर्तत इति ॥

ततः कर्ता सदस्यान् दीर्घमायुरस्त्वित्यादि उच्चैर्वाचयेत् । एतच्च शान्तिवाचनं स्वस्तिवाचनमृद्धिवाचनं पुण्याहवाचनमिति चोच्यते । अथ होता दीर्घमायुरस्त्वित्यु-
च्चार्य दक्षिणहस्तेनान्तरोदपात्राज्जलधारासुतरे क्षिप्त्वा । अस्त्विति सदस्याः सावधानाः

Ku 38v

3 अग्निं स्विष्टकृतम् Unidentified. For the *sakalapāṭha*, see the preceding page.

1 भागेऽग्नौ जुहुयात्] NiGu₁Gu₂, भागे हुत्वा Ku
1 अग्नये] NiGu₁Gu₂, अग्ने Ku
2 ममेति] NiGu₁, मेति KuGu₂
2 ब्रवीति] KuGu₂, ब्रवीति Ni, ब्रवीत Gu₁
2 उत्तरार्धादङ्गुष्ठं] NiGu₁, उत्तरार्धान्यङ्गुष्ठं Ku, ऋत्तरार्धादङ्गुष्ठं Gu₂
2 °परिमितं] NiKuGu₁, °मात्रापरिमितं Gu₂
2 हविः] NiKuGu₁, हविषः Gu₂
3 तत्र] KuGu₁Gu₂, यत्र Ni
3 द्विघृतं] Ni, द्विघृतं Ku, रघृतं Gu₁, दि{घृ}घृतं Gu₂
3 °यनमकृत्वाग्नेरीशानभागे] NiKuGu₁, °यनमस्कृत्वा ईशानभागे Gu₂
3 जुहुयादिति तरे] NiGu₁, जुहुयाद्वीतरे Ku, जुहुयादिति तरे Gu₂
5 तथा च] NiKuGu₂, om. Gu₁
6 सकृत्] NiKuGu₁, सकृतः Gu₂
9 पञ्चोन्नीतिनो] NiGu₁, पञ्चोन्नीतिको Ku, पञ्चोन्नीतिर्नो Gu₂

9 भृगवश्चतुरुन्नीति°] em., भृगवश्चतुरुन्नीति° NiGu₁, भृगवश्चतुरुन्नीति° Ku, भृगवश्चतुरनिति° Gu₂
10 एतामङ्गि°] NiGu₁Gu₂, एतावङ्गि° Ku
10 वृत्तिं भृगवो] em., वृत्तिर्भृगवो NiKuGu₁, वृत्तिर्भृगवो Gu₂
10 °प्यनुमन्यते] NiGu₁Gu₂^{pc}, °प्यानुमन्यत Ku, °प्यनुमन्यन्ते Gu₂^{ac}
11 भृगवङ्गिरो°] NiKuGu₁, भृगवङ्गिरो° Gu₂
11 सर्वयज्ञेषु वर्तत] NiGu₂, स{र्शे}रवयज्ञेषु वर्तत Ku, सर्वयज्ञेषूर्त्त Gu₁
13 °मृद्धिवाचनं] Gu₁Gu₂, om. NiKu
13 चोच्यते] NiGu₁, चोच्यन्ते KuGu₂
13-14 °त्युच्चार्यं] corr., °त्युचार्यं Ni, °त्युच्चार्यं Ku, °ति उच्चार्यं Gu₁, °त्यंचार्यं Gu₂
14 °पात्राज्जल°] NiKuGu₁, °पात्रजले Gu₂
14 क्षिप्त्वा । अस्त्विति] NiKuGu₁, क्षिप्त्याय्वस्त्विति Gu₂

Gu ₂ 40r	प्रतिवदेयुः । ॐ शिवा आपः सन्त्विति वेदेर्वायव्यकोणे प्रागास्यमुपविष्टानां सदस्यानां दक्षिणहस्तेषूदपात्रोदकं निक्षिपेत् । ते सन्त्विति प्रतिवदेयुः । तथा ॐ सौमनस्यमस्त्विति पुष्पाणि । ते अस्त्वित्याहुः । ॐ अक्षतं चारिष्टं चास्त्विति यवान् धान्यानि वा । अक्षत- तण्डुलान्वा । अस्त्विति ते । यदुद्दिष्टदक्षिणाः पान्त्विति फलानि । पान्त्विति ते । एवं ॐ शान्तिरस्तु । ॐ पुष्टिरस्तु । ॐ वृद्धिरस्तु । ॐ यच्छ्रेयं तदस्तु । ॐ आरोग्यमस्तु । ॐ आयुष्यमस्तु । ॐ तिथिकरणमुहूर्तनक्षत्रलग्नसम्पदस्तु । ॐ तिथिकरण- मुहूर्तनक्षत्रलग्नदिग्देवताः प्रीयन्ताम् । ॐ आदित्यादयो ग्रहाः प्रीयन्ताम् । ॐ ऋष- यश्छन्दांस्याचार्याश्च प्रीयन्ताम् । ॐ अङ्गिरसश्चाङ्गिरसाश्च प्रीयन्ताम् । ॐ अथर्वाण- श्चाथर्वणाश्च प्रीयन्ताम् । ॐ स्विष्टं सुहृतमस्तु । ॐ मन्त्राणां साफल्यमस्तु । ॐ उत्तरे कर्मण्यविघ्नमस्तु । ॐ बहुधेयं चास्तु । ॐ यजमानस्याभिलषितहोमकर्म सुहृतमस्त्विति । एवमृत्विजोक्ताः सप्तदशाशंसाः सदस्याः प्रतिवदेयुः । ततो होता ॐ स्वस्ति भवन्तो ब्रुवन्त्विति वदेत् । ते ॐ स्वस्तीति त्रिर्वदन्ति । एवम् ॐ ऋद्धिं भवन्तो ब्रुवन्त्विति	5
Gu ₁ 39v		
Ni 34v		
Gu ₂ 40v		10

1 प्रतिवदेयुः] NiKuGu₂, प्रतिपदेइत्युः Gu₁
 1 शिवा आपः] NiGu₁Gu₂, शिवापः Ku
 1 °कोणे] KuGu₁, °कोणो Ni, °केणे Gu₂
 1 °मुपविष्टानां] Gu₁Gu₂, °मुपतिष्टानां Ni, °सुतिष्टानां Ku
 1 सदस्यानां] NiGu₁Gu₂, om. Ku
 2 ते] KuGu₁Gu₂, तत्र Ni
 2 °वदेयुः] NiKuGu₂, °वदेइत्युः Gu₁
 2 तथा] NiGu₁Gu₂, तथा च Ku
 2 सौमनस्यमस्त्विति] NiGu₁, सौमनस्यमस्त्विति Ku, सौमनस्यमस्तु इति Gu₂
 3 अस्त्वित्याहुः] Ni, चास्त्वित्याहुः Ku, अस्त्वात्याहु Gu₁, +चा+स्त्वित्याहु Gu₂
 3 अक्षतं] NiKuGu₂, अयतं Gu₁
 3 धान्यानि] Gu₁, धान्यानि Ni, धान्यं KuGu₂
 3-4 अक्षत°] em., अक्षते NiGu₁, अक्षतं Ku, अयते Gu₂
 4 अस्त्विति] NiGu₁Gu₂, अक्षतं Ku
 4 यदुद्दिष्टदक्षिणाः] NiKuGu₁, यदुद्दिष्ट Gu₂
 4 पान्त्विति ते] NiGu₁, पान्त्विते KuGu₂
 5-6 एवं ॐ °°° सम्पदस्तु] Ku presents this passage in abbreviated form: एवं शान्तिरस्तु ॥ इत्यादि वदेत् ॥
 5 पुष्टिरस्तु] NiKuGu₁, पुष्टरस्तु Gu₂
 5 यच्छ्रेयं] corr., यच्छ्रेय NiGu₁, alt. Ku, यच्छ्रे Gu₂

6 ॐ तिथिकरणमुहूर्तनक्षत्रलग्नसम्पदस्तु ।] Gu₁ repeats all but ॐ
 6 °लग्न°] NiGu₁, alt. Ku, om. Gu₂
 6 ॐ] NiKuGu₂, om. Gu₁
 7 ॐ] NiGu₁Gu₂, om. Ku
 8 अङ्गिरसश्चाङ्गिरसाश्च] Ni, अङ्गिरसाश्चाङ्गिरसाश्च Ku, अङ्गिरसश्चाङ्गिरसाश्च Gu₁, अङ्गिरसाश्चाङ्गिरसा Gu₂
 8-9 अथर्वाणश्चा°] Gu₁, अथर्वणाश्चा° NiGu₂, अथर्वणश्चा° Ku
 9 स्विष्टं] Gu₁Gu₂, स्विष्ट Ni, स्वष्टिं Ku
 9-10 ॐ मन्त्राणां °°° चास्तु ।] Ku every time omits ॐ here
 10 °विघ्नमस्तु] NiKuGu₁, °विघ्नदस्तु Gu₂
 10-11 °सुहृतमस्त्विति] NiKuGu₁, °सुहूर्तमस्तु Gu₂
 11 सप्तदशाशंसाः] NiGu₁Gu₂, सप्तदशासिंशाः Ku
 12 वदेत्] Ni, प्रतिवदेत् KuGu₂, प्रतिवदे{युः ॥}त् Gu₁
 115.12-116.4 ते ॐ °°° दक्षिणां दद्यात् ।] This passage is omitted in Gu₂
 12 ते ॐ] Ni, ते KuGu₁, lac. Gu₂
 12 स्वस्तीति] NiGu₁, स्वस्ति Ku, lac. Gu₂
 12 ब्रुवन्त्विति] NiGu₁, बृन्त्विति Ku, lac. Gu₂

ब्रवीति । सदस्या ॐ ऋध्यतामिति त्रिर्वदन्ति । तथा ॐ पुण्याहं भवन्तो ब्रुवन्त्विति प्रतिपादयेत् । ते चोँ पुण्याहमिति त्रिर्वदन्ति । ततो यजमानस्याभिलषितहोमकर्म सुहु-
तमस्तु । एतच्छ्रान्तिवाचनं सर्वकर्मेषु भवति ।

Ku 39r

ततो यजमानो होतादिभ्यो यथाशक्तिसाहणं दक्षिणां दद्यात् । तथा च पैठीनसिः ।

- 5 ऋत्विकुष्टिकरीं सम्यग्दक्षिणां प्रतिपादयेत् ।
यथोक्तं च सदस्येभ्यः कृते वै स्वस्तिवाचन इति ॥

अथ दक्षिणावाक्यम् । ॐ अद्यामुकसगोत्रायाथर्ववेदपिप्पलादशाखाध्यायिने अमु-
कदेवशर्मणे तुभ्यं अमुकसगोत्रः श्रीमान् अमुकदेवशर्माहं मम अमुककर्मणि कृत एतद्धोतृ-
कर्मप्रतिष्ठार्थं एतत्काञ्चनं दक्षिणां ददानि । ततोऽर्चितं प्रतिगृह्य । स्वस्तीति त्रिरुक्तम् ।
10 सावित्रीं पठित्वा । क इदं कस्मा इत्यृचा धारयन् । एवं ब्रह्मादिभ्योऽपि दक्षिणां वितरेत् ।
दक्षिणाप्रमाणमाह । पैठीनसिः ।

प्रमाणं दक्षिणायास्तु द्रव्यं वा यत्र कथ्यते ।
तत्तथैव प्रदातव्यं अनादेशे तु गौः स्मृता ॥

Gu 40r

10 क इदं कस्मै PS 1.30.6

2 °पादयेत्] NiGu₁, °पादये Ku, lac. Gu₂
2 ते चोँ] Ni, ततः ॐ Ku, ते चोँ Gu₁,
lac. Gu₂
3 °कर्मेषु भवति] em., °कर्मेषु भवन्ति
NiGu₁, °क{र्मे}र्मेसु भवतु Ku, lac. Gu₂
4 ततो °° दद्यात् ।] Gu₁ places this after
the following quote of Paiṭhīnasi
4 होतादिभ्यो] NiKu, होत्रादिभ्यो: Gu₁,
lac. Gu₂
4 यथाशक्तिसाहणं] Gu₁, यथाशान्तिसाहणं
Ni, यथाशक्ति Ku, lac. Gu₂
4 तथा च] NiKuGu₂, om. Gu₁
4 पैठीनसिः] NiKuGu₁, पैठी{व}त् Gu₂
5 ऋत्विकुष्टिकरीं] Ku, ऋत्विकुष्टिकरि Ni,
ऋत्विकुष्टिकरीं Gu₁, ऋत्विकुष्टरीं Gu₂
6 कृते] Gu₁Gu₂, कृतो Ni, कृत Ku
7 अथ दक्षिणावाक्यम्] NiKuGu₂, वाक्यं
Gu₁
7 ॐ] NiKu, om. Gu₁Gu₂
7 °पिप्पलाद°] NiKuGu₁, °पिपलाद° Gu₂
8 अमुकदेवशर्माहं] NiGu₂, अमुकशर्माहं Ku,
मुकदेवशर्माहं Gu₁
8-9 कृत एतद्धोतृ°] em., कृतैतत् होतृ° NiKu,
कृतैतद्धोतृ° Gu₁, कृतैतद्धोतृ° Gu₂

9 एतत्काञ्चनं दक्षिणां] corr., एतत्काचनं
दक्षिणां Ni, एतत्काञ्चनदक्षिणां KuGu₂,
एत{त्}त्काञ्चनं Gu₁
9 ददानि] NiKuGu₁, द{•}दाति Gu₂
9 स्वस्तीति] NiKuGu₁, स्वस्त्रि Gu₂
10 पठित्वा] NiKuGu₂, त्रिः पठित्वा Gu₁
10 क इदं] NiGu₁Gu₂, क इदं क इदं Ku
10 कस्मा इत्यृचा धारयन्] em.,
कस्मादित्यृचाऽधारयन् Ni, कस्मादित्यृचा Ku,
कस्मादित्यधीत्यारन् Gu₁, कस्मादित्यृचाधीयात्
Gu₂
10 ब्रह्मादिभ्योऽपि] em., ब्रह्मादयोऽपि
NiKuGu₂, ब्रह्मादयो Gu₁
10 वितरेत्] NiGu₂, विचरेत् Ku, वितरे Gu₁
11 दक्षिणाप्रमाणमाह ।] NiKu, om. Gu₁,
दक्षिणां प्रमाणमाह Gu₂
12 द्रव्यं] NiKuGu₁, हव्यं Gu₂
12 वा यत्र] NiKuGu₁, वादित्र Gu₂
13 तत्तथैव] KuGu₁Gu₂, एतत्तथैव वा Ni
13 प्रदातव्यं] em., प्रदातव्य NiKu, प्रदातव्या
Gu₁Gu₂
13 स्मृता] corr., स्मृता: NiGu₁Gu₂, स्मृतः
Ku

Gu₂ 41r स्वशक्त्या वा धनं दद्याद्वित्तशाठ्यविवर्जितः ।
दत्त्वा प्रसादयेद्विप्रान् वचनैर्नतिपूर्वकैरिति ॥

Ni 35r तथा च विधिगौचे ।

Ku 39v सर्वत्रैवं प्रदद्यात्तु काकणीं दक्षिणाधमाम् ।
भूयो भूयोऽथ वृद्धिः स्याद्यथात्यागस्तथा फलम् ॥
काकणीत्युच्यते गुञ्जा स्वर्णस्य विधिदर्शनात् ।
सर्वकर्मसु तां दद्यादधनो दक्षिणाधमामिति ॥

5

ऋत्विक् पुनः स्वस्ति सदस्यान्वाचयेत् । ततस्ते यजमानायाशिषं ददति । कारयिता च तदभिमन्त्रितं दूर्वाक्षतं मस्तकेऽप्रमत्तः करोति । मितादीनग्निं ब्राह्मणांश्च नमस्करोति । ततो होता ॐ प्रजापतिर्ऋषिस्त्रिष्टुप्छन्द इन्द्रो देवता कामसूक्तेनाज्यहोमे विनियोग इति स्मृत्वा । कामसूक्तेनाज्यं प्रत्यृचं जुहुयात् । इमाः पञ्चाज्याहुतयः कामाय । क इदं कस्मा इत्यृचा प्रधानहवींषि सम्पातं कृत्वा । यस्मिन् सम्पातो दत्तस्तत्प्राशिषं भवति । सूर्यस्य त्वेत्यवसानेनावेक्षते । अयुतोऽहमित्यवसानेन गात्राणि मन्त्रोक्तान्यालभते । देवस्य त्वेति

10

11 क इदं कस्मै PS 1.30.6 12-13 सूर्यस्य त्वा PS 20.57.10 13 अयुतोऽहम् PS 20.57.11
117.13-118.1 देवस्य त्वा ॐ आ रभे PS 20.57.12

1 ०शक्त्या] NiKuGu₁, ०शक्त्या Gu₂
1 ०द्वित्तशाठ्यं] NiKu, ०द्वित्तश्राथं Gu₁,
०वित्तसठ्यं Gu₂
3 तथा च] NiKuGu₂, om. Gu₁
4 काकणीं] Gu₁, काकणीं NiKu, काकण
Gu₂
5 भूयोऽथ वृद्धिः] Ni, भूयोऽथवृद्धि Ku, भूयो
अथ वृद्धिः Gu₁, भूयोथवृद्धिः Gu₂
5 त्यागस्तथा] NiKuGu₁, त्यागं तथा Gu₂
6 गुञ्जा] NiKuGu₂, मुञ्जा Gu₁
7 सर्वकर्मसु] NiGu₂, सर्वर्मसु Ku, सर्वकर्मसु
Gu₁
7 दद्यादधनो] NiKuGu₁, दद्यधनोद Gu₂
8 ऋत्विक्] KuGu₁, ऋत्विजः Ni, ऋत्विक्
Gu₂
8 ०न्वाचयेत्] NiKuGu₁, ०न्याचरेत् Gu₂
8 ददति] em., ददाति NiKuGu₁Gu₂
8-9 कारयिता च तदभिमन्त्रितं] NiGu₁Gu₂,
कारयिताचर्च्यतवभिमन्त्रितं Ku
9 ऽप्रमत्तः] NiGu₁, ऽप्रमत्तं Ku, ऽप्रमत्त Gu₂
9 नमस्करोति] NiKuGu₁, नमस्कारयति Gu₂
10 प्रजापतिर्ऋषिस्त्रिष्टुप्छन्द इन्द्रो] corr.,

प्रजापति ऋषि त्रिष्टुप्छन्द इन्द्रो NiKu, प्रजापति
ऋषिः त्रिष्टुप छन्द इन्द्रो Gu₁, प्रजापति
ऋषिस्त्रिष्टुप छन्दरिन्द्रो Gu₂
10 कामं] NiGu₁Gu₂, काम्यं Ku
11 स्मृत्वा] NiKuGu₂, ध्यात्वा Gu₁
11 इमाः ॐ कामाय ।] Gu₁ and Gu₂ omit
this sentence
11 पञ्चाज्याहुतयः] em., पञ्चाज्याहुतयो Ni,
पञ्चाज्याहुतयोः Ku, lac. Gu₁Gu₂
12 इत्यृचा] NiKuGu₂, इत्यान्तमर्च्चा Gu₁
12 कृत्वा] NiKuGu₂, कत्वा Gu₁
12 दत्तस्तत्प्राशिषं] em., दत्तस्तत्प्राशितं
NiKuGu₁, दत्तत्प्राशितं Gu₂
12-13 सूर्यस्य त्वे] NiKu, सूर्यस्ये त्वे Gu₁,
सूर्यस्ये Gu₂
13 ०नावेक्षते] NiGu₁Gu₂, ०नावेक्षयेत् Ku
13 ०मित्यवसानेन] NiGu₁, +०मित्यवसानेन+
Ku, ०मित्यवशानेना Gu₂
13 मन्त्रोक्तान्यालभते] Ni, मन्त्रोक्तान्यालभ्यते
Ku, मन्त्रोक्तान्यालभेत् Gu₁,
मन्त्रोक्तान्यालभ्येत् Gu₂
117.13-118.1 त्वेति खिलावसानेना रभ] Gu₁,

- खिलावसानेना रभ इत्यन्तेन प्राशित्रं गृह्णाति । अङ्गुष्ठानामिकाभ्याम् । अग्नेष्ट्वेत्यवसानाभ्यां प्राश्य । दन्तैरसंस्पृश्याद्भिरवगारयेत् । तत आचम्य । शान्त्युदकेन पर्युक्षणपात्रजलेन चात्मानमभ्युक्ष्य । ततो योऽग्निर्नृमणा नामेत्यवसानाभ्यामात्मानमनुमन्त्रयेत् । यत्र चरुस्तत्रायं समस्तो विधिर्भवति । यज्ञभाण्डानि स्थापयित्वेत्येवमादि योऽग्निर्नृमणा नामेत्यात्मानुमन्त्रणान्तं संपूर्णो विधिः प्रवर्तते ।
- 5 तथा च परिभाषायाम् ।

Gu₁ 40v

कामसूक्तस्योत्तमया सम्पातो यत्र पातितः ।
तत्प्राशित्रं हविर्ज्ञेयमुदकेनावगारयेत् ॥

Ni 35v

Ku 40r

पैठीनसिः ।

- 10 अनुमध्यमया चाहुरङ्गुष्ठेन च ब्राह्मणाः ।
ब्रह्मातिपातयेदन्तान् प्राशित्रस्य यथा विधिः ॥
ब्रह्मन्नप आचम्य तालुनि प्राशित्रमाजहि ।
दन्तांस्ते मा परायासीद्यथा पूर्णं परापतेदिति ॥

1-2 अग्नेष्ट्वा PS 20.57.13-14 3 योऽग्निर्नृमणा नाम PS 20.57.15-16

4 यज्ञभाण्डानि स्थापयित्वा Cf. p. 103.

त्वेति खिलावसानेना वभ Ni, त्वेति
+खिलावसानेन ३+ Ku, त्वेत्यखिलावसानेना
रभ Gu₂
1 प्राशित्रं] em., प्राशितं NiKuGu₁, प्रासितं
Gu₂
1-2 अग्नेष्ट्वेत्यवसानाभ्यां] NiKuGu₁, अङ्गुष्ठे
इत्यवसानेनाभ्यां Gu₂
2 प्राश्य] NiGu₁Gu₂, प्राशना Ku
2 दन्तैरसंस्पृश्याद्भिरवगारयेत्] KuGu₂,
दन्तैरसंस्पृश्याद्भिरवगारयेत् Ni,
दन्तैरसंस्पृश्याद्भिरवगारयेत् Gu₁
2 आचम्य] NiKuGu₁, राचम्य Gu₂
2-3 पर्युक्षणपात्रजलेन] KuGu₁Gu₂,
पर्युक्षणपात्रजलजलेन Ni
3 ऽग्निर्नृमणा] NiGu₁, अग्नेर्नृमणा Ku,
ग्निर्नृमणा Gu₂
3 नामेत्यवसानाभ्यां आत्मानमनुमन्त्रयेत्] Ni,
नामेत्यवसानाभ्यां आत्मानमनुमन्त्रयेत् Ku,
नामेति अवसानाभ्यां मात्मानुमनुमन्त्रयेत् Gu₁,
नामे इत्यवसानेनाभ्यां आत्मानमनुमन्त्रयेत् Gu₂

4 चरुस्तत्रायं] NiKu, चरु तत्रायं Gu₁Gu₂
4 ऽग्निर्नृमणा] NiKuGu₁, ऽग्निर्नृमणा Gu₂
5 °त्मानुमन्त्रणान्तं] Gu₁, °त्मानमनुमन्त्रणान्तं
NiGu₂, °त्मानमनुमन्त्रान्तं Ku
6 तथा च] NiKuGu₂, om. Gu₁
7 कामसूक्तस्योत्तमया] NiKuGu₂,
कामसूक्तस्योत्तमायो Gu₁
8 तत्प्राशित्रं] em., तत्प्राशितं NiKuGu₂,
तत्प्राषितं Gu₁
8 °नावगार°] NiGu₁Gu₂, °नावपार° Ku
11 °पातयेदन्तान् प्राशित्रस्य] em.,
°पातयेदन्तान् प्राशितस्य NiGu₂, °पान्तयेदन्तान्
प्राशितस्य Ku, °पातयेदन्तान् प्राशितस्य Gu₁
12 आचम्य] Gu₁Gu₂, {•}चम्य Ni, ताचम्य
Ku
12 तालुनि] NiKuGu₁, तालुर्मि Gu₂
12 प्राशित्रमाजहि] Ni, प्राशितमजहि Ku,
प्राशितमाजहि Gu₁Gu₂
13 °पतेदिति] em., °पतदिति NiKuGu₁,
परापतदिति: Gu₂

अथ चरुहोमादन्यत्राज्यभागान्तं तन्त्रं कृत्वा महेध्मानाधाय प्रधानाहुतिं निर्वाह्य ।
ये देवा इति तिसृभिराज्यं हुत्वा । अग्निं स्विष्टकृतमित्युचाज्यं प्रदाय । शान्तिवाचनं
कृत्वा । कारयितुर्दक्षिणां प्रतिगृह्य । कामसूक्तेनाज्याहुतिं विधाय ।

अथानन्तरमुत्तराङ्गावसानं कथ्यते । ततः कर्ता संसमिदिति त्युचेन सूक्तेन प्रत्युचं
समिधोऽभ्यादध्यात् । इमास्तिस्रः समिदाज्याहुतयोऽग्नये । समा चिनुष्वेत्युचा समित्परि- 5
ग्रहकुशमुष्टिसहितं प्रस्तरं गृहीत्वा । पृथिव्यामङ्घेत्येतावता मन्त्रेण तस्य समित्परिग्रह-
सहितस्य मूलानि स्रुवे दत्त्वा । अन्तरिक्षेऽङ्घेत्येतावता मन्त्रेण तस्यैव मध्यानि क्षीरौद-
नादौ समित्सु चादद्यात् । दिव्यङ्घेत्येतावता मन्त्रेण तस्यैवाग्राणि आज्यस्थालीस्थिता-
ज्येनाञ्जयेत् । एवं त्रिः प्रयोगो मन्त्रावृत्त्या । तदनु घृतेन भूयो मूलादारभ्याग्रं याव-
द्वर्हिरञ्जयित्वा सं बर्हिरक्तमित्युचाग्रौ जुहुयात् । इदमग्नये । 10

ततो होता वि मुञ्चामीत्युक् । इदमग्नये । ये ते शतमिति चतस्रः । इमाश्चतस्र आ-

2 ये देवाः PS 10.8.1-3 2 अग्निं स्विष्टकृतम् Unidentified. For the *sakalapātha*, see p. 113
4 संसमित् PS 19.7.1-3 5 समा चिनुष्व PS 16.92.6 6 पृथिव्यामङ्घ् ApSS 3.6.2 etc. No
Paippalāda mantra collection seems to contain this and the following two mantras,
found in PVSP, p. 105 7 अन्तरिक्षेऽङ्घ् ApSS 3.6.2 etc. 8 दिव्यङ्घ् ApSS 3.6.2 etc.
10 सं बर्हिरक्तम् PS 20.35.9 11 वि मुञ्चामि PS 12.19.9 11 ये ते शतम् PS 18.82.7-10

1 चरुहोमाद°] KuGu₁, चक्रमाद° Ni,
चक्रहो{ता}माद° Gu₂
1 °भागान्तं] NiKuGu₁, °भान्तं Gu₂
1 तन्त्रं] NiGu₁Gu₂, तत्र Ku
2 देवा] NiKuGu₂, देवा Gu₁
2 तिसृभिराज्यं] Ni, तिसृभिः ऋग्भिराज्यं Ku,
तिसृभि Gu₁, तिसृभिराज्य Gu₂
2 स्विष्टकृतमित्युचाज्यं] Ni, स्विष्टकृतमित्युचाज्यं
Ku, सिष्टकृतमित्युज्यं Gu₁, स्विष्टकृतं राज्यं
Gu₂
2 प्रदाय] NiKuGu₁, हुत्वा Gu₂
3 कारयितुर्दक्षिणां] KuGu₁, कारयितु दक्षिणां
Ni, कारयितुं दक्षिणा Gu₂
3 कामसूक्तेनाज्याहुतिं] NiKuGu₁, om. Gu₂
4 अथानन्तरमुत्तराङ्गावसानं] KuGu₂,
अथानन्तरमुत्तराङ्गादिवसानं Ni, अनन्तरं
उत्तराङ्गावसानं Gu₁
4 त्युचेन] KuGu₁Gu₂, व्युचेन Ni
4 प्रत्युचं] NiKuGu₂, प्रतित्युचं Gu₁
5 °दध्यात्] NiKu, °दद्यात् Gu₁Gu₂
5 इमा °°° ऽग्नये ।] This sentence is
omitted in Gu₁ and Gu₂
5 चिनुष्वेत्युचा] NiKuGu₁, चनिष्वेत्युचा
Gu₂

5-6 समित्परिग्रह°] NiKuGu₁, समित्परिग्रह°
Gu₂
6 प्रस्तरं] Gu₁Gu₂, सप्रस्तरं NiKu
6 पृथिव्यामङ्घे°] corr., पृथिव्यामंघ्वे° NiKu,
पृथिव्याध्वे° Gu₁, पृथिव्यामंघ्वे इ° Gu₂
6 मन्त्रेण] NiKuGu₂, मन्त्रे Gu₁
7 अन्तरिक्षेऽङ्घे°] em., अन्तरिक्षं अंघ्वे° Ni,
अन्तरिक्षं ध्वे° KuGu₂, अन्तरिक्षं अंघ्वे° Gu₁
8 दिव्यङ्घेत्येतावता] corr., दिव्यंघ्वेतावता
Ni, दिव्यंघ्वेत्येतावता KuGu₁, दिव्यंघ्वे
इत्येतावता Gu₂
9-10 यावद्वर्हि°] NiKuGu₂, यावर्हि° Gu₁
10 इदमग्नये ।] NiKuGu₂, om. Gu₁
11 मुञ्चामीत्युक्] NiGu₂, मुञ्चामीत्युचा Ku,
मुञ्चामीत्युक् Gu₁
11 इदमग्नये ।] This sentence is omitted
in Gu₁, while in Gu₂ it is misplaced
just below, after वरुणाय
119.11-120.1 इमा °°° वरुणाय ।] Gu₁ omits
this sentence. After it, Gu₂ inserts:
इदमग्नये ॥ which is correctly place, just
above, in Ni and Ku
119.11-120.1 इमाश्चतस्र आज्याहुतयो] em.,

- ज्याहुतयो वरुणाय । वि ते मुञ्चामीत्येकैकर्चिकी । इदमग्रये । एताः षड्बुचो विमोचनी-
संज्ञा । एतैर्वरुणपाशविमोचनसाधनत्वादेताभिः । प्रत्यृचमाज्यं जुहुयात् । ऋक्षट्कान्ते
सकृदित्यपरे । एतेषु षट्सु मन्त्रेष्वहुतेषु पूर्वविस्मृतं कर्म यदा स्मरेत् तदा यदस्मृतीत्यृ-
चाज्यहोमेन तत्प्रायश्चित्तं कृत्वा विस्मृतं कर्म कुर्यात् । यर्हि हुतेष्वेतेषु मन्त्रेषु विस्मृतं
5 कर्म यदि स्मरेत्तर्हीदं प्रायश्चित्तं त्यक्त्वा समस्तस्य कर्मणः पुनरावृत्तिर्भवति । कृतस्य
कर्मणो निष्फलत्वात् । इति विमोचनीसंज्ञायाः फलम् । तथा च पैठीनसिः ।

Ni 36r

10

कुर्याद्वा विस्मृतं कर्म हुत्वा यदस्मृतीत्यृचम् ।
विमुञ्चामीत्येवमादिष्वहुतेषु यदा स्मरेत् ॥
हुतेष्वेतेषु मन्त्रेषु न कुर्यात्कर्म विस्मृतम् ।
क्रियते पुनरावृत्तिः समस्तस्य च कर्मण इति ॥

Gu₂ 42v

ततः कर्ताग्नेरुत्तरार्धे संस्थितहोमान् जुहुयात् । प्र वह देवानित्येका । यदद्य त्वेति

1 वि ते मुञ्चामि PS 20.32.9 3-4 यदस्मृति PS 20.8.9 11 प्र वह देवान् This is a variation upon the also unidentified mantra whose *pratīka* figured on p. 95. The *sakalapāṭha* is given in PVSP, p. 106 (corrected): प्र वह देवान् यज्ञबाहो अस्मिन् यज्ञे मा च नोऽवरात्सीः । प्र च वह जातवेदो देवान् सुवहा च वह ॥ 11 यदद्य त्वा PS 20.34.9-10 & 20.35.1

इमाश्चतस्राज्याहुतयो NiKu, lac. Gu₁,
इमाश्चतस्राणि हुतयो Gu₂
1 °त्येकैकर्चिकी] corr., °त्येकैकर्चिकी
NiKuGu₂, °त्येकैकर्चिकी Gu₁
1 इदमग्रये ।] NiKu, om. Gu₁Gu₂
2 °विमोचन°] NiKuGu₂, °विमोचनी° Gu₁
2 ऋक्षट्कान्ते] NiGu₁Gu₂,
ऋत्विक्षट्कान्ते Ku
3 एतेषु] NiKuGu₁, एते Gu₂
3 षट्सु] NiKuGu₂, षट् Gu₁
3 मन्त्रेष्वहुतेषु] em., मन्त्रेषु हुतेषु NiKuGu₂,
मन्त्रेषु Gu₁
3 पूर्वविस्मृतं] NiKuGu₂, विष्मृतं Gu₁
3 तदा] NiGu₁Gu₂, यदा Ku
4 °यश्चित्तं°] NiKuGu₂, °यश्चित्तं Gu₁
4 यर्हि] NiGu₂, यदा Ku, यह Gu₁
5 स्मरेत्तर्हीदं] NiKu, स्मरेत्तर्हीदं Gu₁,
स्मरेत्तर्हितं Gu₂
5 त्यक्त्वा] NiKuGu₂, त्यक्त्वा Gu₁
5 पुनरावृत्ति°] NiKuGu₁, पुनरावृत्ति° Gu₂
6 °संज्ञायाः] NiKuGu₂, °संज्ञायां Gu₁

6 फलम्] Gu₁Gu₂, फलः NiKu
6 तथा च] NiKuGu₂, om. Gu₁
7 कुर्याद्वा] NiKuGu₁, कृत्वाद्वा Gu₂
8 विमुञ्चामीत्येव°] NiKuGu₁,
विमुञ्चामित्येव° Gu₂
9 मन्त्रेषु] NiKuGu₂, मन्त्रे Gu₁
10 पुनरावृत्तिः] NiKuGu₁, पुनरावृत्तिः Gu₂
10 च] KuGu₁Gu₂, om. Ni
11 ततः °° जुहुयात् ।] After this sentence the scribe of Gu₂ inserts तत दिव्यसाम्पदप्रायश्चित्तिर्यैरेतत्रयं कुर्यादिति प्रत्येकं विशेषवने दृश्यते ॥ due to eye-skip (cf. p. 122), after which he must have realised his error, and returns to the present passage
11 जुहुयात्] NiKuGu₂, जुयात् Gu₁
11 वह देवानित्येका] em., वहं देवानित्येका Ni, वहन्देवानित्येका KuGu₁, वहं देवानित्येका Gu₂
11 यदद्य] NiKuGu₂, यददे Gu₁

- Ku 41r तिः । संस्त्रावभागा इति सप्त । इत्येकादशभिर्ऋग्भिर्दिव्यसंस्थितहोमान् जुहुयात् । उत्तरार्धे इमा एकादशाज्याहुतयोऽग्नये । एतेषां मध्ये संस्त्रावभागा इति सप्तर्चः जाग्मायनोदपात्रे वेदेरग्निकोणे सम्पातानानयेत् । एतदन्तं दिव्यमुत्तरतन्त्रं भवति । ततोऽन्तरग्नावित्यादिभिर्जुहुयात् ।
- Gu₁ 41v अथ यदा साम्पदं तन्त्रं चेच्चिकीर्षति तत ॐ प्रजापतिर्ऋषिरनुष्टुप्छन्द इन्द्रो देवता 5 साम्पदसंस्थितहोमे विनियोग इति ज्ञात्वा । अग्नेऽभ्यावर्तिन्निति कण्डिका । अग्नेर्मध्यभागे साम्पदान् संस्थितहोमान् प्रत्यृचं जुहुयात् । इमाश्चतस्र आज्याहुतयोऽग्नये । केचिन्मन्त्रावृत्या वारत्रयमिति । एतावत्पर्यन्तं साम्पदमुत्तरतन्त्रं भवति । पूर्ववदन्तरग्नावित्यादिभिर्जुहुयात् ।
- Ni 36v अथ यहि प्रायश्चित्तीयं तन्त्रं कर्तुमिच्छति तर्हि दिव्यानन्तरमायुरग्न इति तृचेन 10 सूक्तेन प्रत्यृचं प्रायश्चित्तीयान् संस्थितहोमान् जुहुयात् । इमास्तिस्र आज्याहुतयोऽग्नये । मन्त्रावृत्या वारत्रयमपरे । अग्नेऽभ्यावर्तिन्निति कण्डिकावर्जं एतदवसानं प्रायश्चित्तीयमुत्तरतन्त्रं भवति । ततोऽन्तरग्नावित्येवमादीन् जुहुयात् ।
- Gu₂ 43r

1 संस्त्रावभागाः PS 20.35.2-8 3-4 अन्तरग्नौ This is a *pratīka* for the *ācāryagaṇa*, whose definition appears below, p. 122 6 अग्नेऽभ्यावर्तिन् PS 1.41 10 आयुरग्ने PS 19.28.4-6 12 अग्नेऽभ्यावर्तिन् PS 1.41

1 इत्येकादशभिर्ऋग्भिर्दिव्यं] Gu₂, इत्येकादशभिर्ऋग्भिर्दिव्यं Ni, इत्येकादशभिर्ऋग्भिर्दिव्यं Ku, इत्येका ॥ दशभिर्ऋग्भिर्दिव्यं Gu₁
1 जुहुयात्] NiKuGu₂, जुहुत Gu₁
1-2 उत्तरार्धे ००० ऽग्नये ।] om. Gu₁
1-2 उत्तरार्धे] Ni, उत्तरार्धे KuGu₂, lac. Gu₁
2 संस्त्रावभागा इति] em., संस्त्रावभागेति NiKu, संस्त्रावभागा Gu₁, संस्त्रावभागेति Gu₂
2 सप्तर्चः] NiKuGu₁, सप्तर्चिः Gu₂
2-3 जाग्मायनोदं] NiGu₁, वजाग्मायनोदं Ku, जाग्मायनोदं Gu₂
3-4 ततोऽन्तरग्नावि] NiGu₁, ततोऽन्तरग्नादि KuGu₂
5 चेच्चिकीर्षति] NiKu, चेच्चिर्षति Gu₁, च्चे_कीर्षति Gu₂
5 तत ॐ] NiKuGu₂, ततः Gu₁
7 इमाश्चतस्र ००० ऽग्नये ।] om. Gu₁Gu₂
7 इमाश्चतस्र आज्या] em., इमाश्चतस्राज्या NiKu, lac. Gu₁Gu₂
7-8 केचिन्मन्त्रावृत्या] corr., केचिन्मन्त्रावृत्या NiKu, मन्त्रावृत्या केचिन्मन्त्रावृत्या Gu₁, केचिन्मन्त्रमुक्त्वा Gu₂
8 वारत्रयमिति] NiKu, वारत्रयं Gu₁, वारत्रयेमिति Gu₂

8 एतावत्पर्यन्तं] NiKuGu₁, एतावत्पर्यन्तं Gu₂
8-9 ंन्तरग्नावित्यादि] em., ंन्तरग्नादि NiKuGu₁Gu₂
10 यहि] Gu₂, बर्हि NiKu, om. Gu₁
10 कर्तुमिच्छति तर्हि] NiKuGu₂, तर्हि कन्तुमिच्छति । तर्हि Gu₁
10 ंन्तरमायुरग्न इति] Ku, ंन्तरमायुरग्नमिति Ni, ंन्तरं अयुरग्न इति Gu₁, ंन्तरंमायुरग्नमि Gu₂
10 तृचेन] Ni, तृचेन Ku, तृचेन Gu₁Gu₂
11 प्रत्यृचं] NiKuGu₁, प्रतिऋचेन Gu₂
11 संस्थितहोमान्] NiKuGu₁, om. Gu₂
11 इमास्तिस्र आज्याहुतयोऽग्नये ।] em., इमास्तिस्राज्याहुतयोऽग्नये । NiKu, om. Gu₁, इमास्तिस्राज्याहुतयोऽग्नये । Gu₂
12 अग्नेऽभ्यावर्तिन्निति] NiKuGu₁, अग्नेवर्तिन्निति Gu₂
12 एतदवसानं] NiKu, एतदशावसानं Gu₁, येतदवशानं Gu₂
13 ततोऽन्तरग्नावित्येवमादीन्] NiKu, ततोः अन्तरग्नावित्येवमादीन Gu₁, ततो अन्तराग्नावित्येवमादिना Gu₂

यत्र दिव्यसाम्पदप्रायश्चित्तीयैरेतत्तितयं कुर्यादिति प्रत्येकं विशेषवचनं दृश्यते तत्रायं तन्त्रभेदो व्यवहर्तव्य इति । यत्र तु विशेषवचनं नास्ति तत्रैषां त्रयाणां समुच्चयो भवति । यदा चेदं समुच्चयतन्त्रं कुर्वन्ति तदा पूर्वतन्त्रे दिव्यसाम्पदपुरस्ताद्धोमानन्तरं युक्तो युज्य इत्यादि कुर्वते । उत्तरतन्त्रे च दिव्यसाम्पदप्रायश्चित्तीयहोमानन्तरमन्तर-
5 ग्नावित्यादिकं जुहुयादिति । चतुर्विचारपक्षे एष क्रमो भवति । द्विविचारपक्षे एतद्भेदो नास्तीति ।

Ku 41v,
Gu₁ 42r

ततोऽन्तरग्नावित्याचार्यगणेन प्रत्यृचमाज्यं जुहुयात् । आज्याभावे समिधोऽभ्या-
दध्यात् । एकामाहुतिमित्येके । ॐ ब्रह्मा ऋषिस्त्रैष्टुभं छन्दः परमात्मा देवता आचार्यगण-
होमे विनियोग इति स्मृत्वा । अन्तरग्नावित्येका । यदस्मृतीति तिस्रः । अग्नौ पचत इति
10 चतस्रः कल्पजाः । विश्वे देवा इदं हविर्यन्मे छिद्रं पुनर्मैत्विन्द्रियं यो देवानां यस्मात्कोशा-
दित्येकैका ऋक् । इति त्रयोदशानामृचामाचार्यगण इति नाम । इमास्त्रयोदशाज्याहुत-
योऽग्नये ।

Gu₂ 43v

4 युक्तो युज्ये For the identification of this *pratika*, cf. the note on p. 52 9 अन्तरग्नौ PS 19.44.3 9 यदस्मृति PS 20.8.9–10 & 20.9.1 9 अग्नौ पचते Unidentified. The *sakalapāṭha* is given in PVSP, p. 108 (corrected): अग्नौ पचते नमश्च ते वषट् ते । अग्ने यत्ते न्यूनं तस्मै ते नमः तस्मै ते स्वाहा ॥ अग्नौ पचते नमश्च ते वषट् ते । अग्ने यत्तेऽतिरिक्तं तस्मै ते नमः तस्मै ते स्वाहा ॥ अग्नौ पचते नमश्च ते वषट् ते । अग्ने यत्ते विरिष्टं तस्मै ते नमः तस्मै ते स्वाहा ॥ अग्नौ पचते नमश्च ते वषट् ते । अग्ने यत्ते समृद्धं तस्मै ते नमः तस्मै ते स्वाहा ॥ 10 विश्वे देवा इदं हविः PS 19.35.1 10 यन्मे छिद्रम् PS 19.38.6 10 पुनर्मैत्विन्द्रियम् PS 3.13.6 10 यो देवानाम् PS 5.16.7 10–11 यस्मात्कोशात् PS 19.35.3

1 यत्र | NiKuGu₁, तत्र Gu₂
1 °त्तियैरेतत्तितयं | NiGu₂, °त्तियैरेतत्त्रयं Ku,
°त्तियानेतत्तन्त्रं त्रितयं Gu₁
2 व्यवहर्तव्य इति | em., व्यवहर्त्तव्येति Ni,
व्यवहर्त्तव्येति Ku, व्यवहर्त्तव्येति Gu₁,
व्यवहर्त्तव्येति Gu₂
2 तु | NiKuGu₂, om. Gu₁
3 पूर्वतन्त्रे | KuGu₁Gu₂, दिव्यतन्त्रे Ni
5 द्विविचारपक्षे | NiGu₁Gu₂, द्विवारपक्षे Ku
5–6 एतद्भेदो नास्तीति | NiGu₂, एतद्भेदो
नास्ति Ku, एतदो नास्तिति Gu₁
8 °दध्यात् | NiKuGu₁, °दद्यात् Gu₂
8 °माहुतिमि° | NiKuGu₂, °माहुतमि° Gu₁

8 ऋषिस्त्रैष्टुभं | NiKuGu₂, ऋषि त्रिष्टुभं Gu₁
9 विनियोग इति स्मृत्वा | NiKuGu₂,
विनियोगः Gu₁
9 यदस्मृतीति | NiKuGu₁, यदस्मृति Gu₂
9 अग्नौ पचत | Ku, अग्नउ पच{●}त Ni, उग्नउ
पर Gu₁, अग्ने उपचत Gu₂
10 चतस्रः | NiKuGu₁, तिस्रः Gu₂
11 °दित्येकैका | NiKu, °दितैकैका Gu₁,
°दित्येकैकी Gu₂
11 °माचार्यगण | KuGu₁, °साचार्य Ni,
°साचार्य Gu₂
11–12 इमास्त्रयोदशाज्याहुतयोऽग्नये । | This
sentence is omitted in Gu₁

Gu₁ 42v हुतो होता हुतं ते वाचीत्येका । यन्मे अग्न इति पञ्च कल्पजाः । इमाः पञ्चाज्या-
Ku 42r हुतयोऽग्नये । अग्नये स्वाहा । यज्ञाय स्वाहा । ब्रह्मणे स्वाहा । विष्णवे स्वाहा । प्रजापतये
स्वाहा । एतैर्यथाक्रमेण चतुर्थ्यन्तेन त्यागः कार्यः । आज्यं जुहुयात् । एतन्मन्त्रमध्ये
मनसैव प्रजापतये जुहोति । ततस्त्रातारमिन्द्रमित्येका । इदमिन्द्राय । ययोरोजसेति तिस्र
इति प्रत्यृचमाज्यं जुहुयात् । इमास्तिस्र आज्याहुतयो विष्णवे वरुणाय । अन्ये चैकामा- 5
हुतिमिच्छन्ति ।

ततः कर्ता पूर्ववन्महाव्याहृत्यादिभिः पञ्चदशाहुतीर्होमयेत् । पूर्ववत्यागः । एकां
वेति केचित् । एतत्सर्वमृत्विक्कर्मप्रायश्चित्तार्थं वदन्तीति ।

तत एतास्ते अग्न इत्यृचा समिच्छेषमग्नौ जुहुयात् । इदमात्मने ।

1 हुतं ते वाचि PS 16.72.8 1 यन्मे अग्ने The *sakalapātha* for this group of mantras
is given in PVSP, p. 109 (we have corrected the readings by comparing attes-
tations of the same or comparable mantras at TS 1.6.2.1–2; AthPrāy 2.6:85.6–9,
1.3:74.8–10, 4.1:105.6–10; KauśS 6.1; etc.): यन्मे अग्ने अस्य यज्ञस्य रिष्याद्यद्वास्क्रन्दाद्यदि वा
विनश्येत् । सर्वं तदग्ने सुहृतमस्तु भागशः शिवान् वयमुत्तरेमाभि वाजान् ॥ यन्मे स्कन्नं मनसो जातवेदो
यद्वास्क्रन्दद्विषो यत्रयत्र । उत्पुषो विपुषः संजुहोमि सत्याः सन्तु यजमानस्य कामाः ॥ त्वं नो अग्ने वरुणस्य
विद्वान् देवस्य हेडोऽव्यासिसीष्ठाः । यजिष्ठो वह्नितमः शोशुचानो विश्वा द्वेषांसि प्रमुमुग्ध्यस्मत् ॥ स त्वं
नो अग्नेऽवमो भवोती नेदिष्ठोऽस्या उपसो व्युष्टौ । अव यक्ष्व नो वरुणं रराणो वीहि मृडीकं सुहवो न एधि
स्वाहा ॥ यत्किञ्चिद्वातिक्रान्तमाचार्यवचनमस्मृतम् । आचार्या माभिरक्षतु वाग्देवी सरस्वती स्वाहा ॥
4 त्रातारमिन्द्रम् PS 5.4.11 4 ययोरोजसा PS 20.15.10 & 20.16.1–2 9 एतास्ते अग्ने Ac-
cording to PVSP, p. 110, this *pratika* denotes a variant upon ŚS 19.64.4: एतास्ते अग्ने
समिधस्ताभिर्द्धं सुसमिद्धव । आयुरस्मासु धेह्यमृतत्वमाचार्याय स्वाहा ॥

1 होता] KuGu₁Gu₂, om. Ni
1 यन्मे अग्न] NiKuGu₁, यग्मे यने ॥ ॥ यन्मे
अग्ने Gu₂
1 कल्पजाः] corr., कल्पजा NiKuGu₁Gu₂
1–2 इमाः पञ्चाज्याहुतयोऽग्नये ।] This
sentence is omitted in Gu₁
2 विष्णवे] NiKuGu₁, विष्णुवे Gu₂
3 एतैर्यथाक्रमेण °°° जुहुयात्] NiKu, एतैराज्यं
जुहुयात् Gu₁Gu₂
3 एतन्मन्त्रमध्ये] NiKu, एतन्मध्ये Gu₁, एतै
मन्त्रमध्ये Gu₂
4 मनसैव] NiKu, मनस्यैव Gu₁, मनस्यै Gu₂
4 जुहोति] NiKu, जुहुयात् Gu₁,
जुहुया ॥ ॥ जुहोति Gu₂
4 तत°] NiKuGu₁, त° Gu₂
4 इदमिन्द्राय ।] Gu₁ and Gu₂ omit this
sentence
5 इमास्तिस्र आज्याहुतयो विष्णवे वरुणाय ।]
Gu₁ omits this sentence
5 इमास्तिस्र आज्याहुतयो] em.,

इमास्तिस्राज्याहुतयो NiKu, lac. Gu₁,
इमास्त्रिष्राज्याहुतयो Gu₂
5 विष्णवे वरुणाय] NiKu, lac. Gu₁, विष्णव
इति Gu₂
5 अन्ये] NiKuGu₂, तन्वे Gu₁
7 पूर्ववन्महाव्याहृत्यादिभिः पञ्च°] NiKu,
माहाव्याहृतिसावित्रिशान्तिब्रह्मयज्ञानैः पूर्वत्पञ्च°
Gu₁, पूर्वमहाव्याहृत्यादिभिः पञ्च° Gu₂
8 पूर्ववत्यागः ।] Gu₁ and Gu₂ omit this
sentence
8 वेति] NiKuGu₂, वा Gu₁
8 एतत्सर्वमृत्विक्कर्म°] NiKu, एतत्सर्व Gu₁,
एतत्सर्व कर्म° Gu₂
8 °प्रायश्चित्तार्थं] Ni, प्रायश्चित्तीयार्थं Ku,
प्रायश्चित्तार्थं Gu₁, प्रायश्चित्ता{•}र्थं Gu₂
9 वदन्तीति] NiKuGu₂, वदन्ति Gu₁
9 इत्यृचा] NiKuGu₁, त्यृचा Gu₂
9 इदमात्मने ।] Gu₁ omits this sentence

अथाज्यस्थालीस्थितसंस्कृताज्यं स्रुवं पूरयित्वा तस्योपरि दूर्वाक्षतं नारिकेलफलं च दत्त्वा । ॐ विश्वकर्मा ऋषिरनुष्टुप्छन्दः सूर्यो देवता पूर्णाहुतौ विनियोग इति ध्यात्वा । सहस्रशृङ्ग इत्यृचं पठित्वा यथाविधिवत्कृशानुं ध्यात्वैव चतुरवत्तधर्मेण जुहुयात् । इदं सूर्याय । चतुरवत्तधर्मस्थान उक्तम् ।

Gu₂ 44r

5 तत्र चायं विधिः कार्यः पूर्णहोमेन चाप्यथ ।

Ku 42v,
Ni 37v

इति वचनाच्चतुरवत्तधर्मेणैव होतव्येति । एषा पूर्णाहुतिरित्युच्यते ।

पवित्रं शतधारमिति कल्पजर्चा समित्कं पवित्रं प्रागग्रमश्रौ जुहुयात् । इमं च पवित्रहोमं केचिन्न स्वीकुर्वन्ति । उत्सूत्रत्वात् । यजमानपत्न्यञ्जलिस्थजलेन पत्नीस्नपने

Gu₁ 43r

3 सहस्रशृङ्गः PS 18.16.2 7 पवित्रं शतधारम् Unidentified. The *sakalapāṭha* is given in PVSP, p. 111 (emended): पवित्रं शतधारं दर्भं सत्यजितं शुभम् । अस्मै यज्ञाय जुहूमस्तेन पुष्यतु नो रयिः ॥

5 Cf. p. 111.

1 अथाज्यस्थालीस्थितसंस्कृताज्यं] Ku,
अथाज्यस्थालीस्थितसंस्कृतसंस्कृताज्यं Ni,
अथाज्यस्थालीस्थितं संस्कृताज्यं Gu₁,
अथाज्यस्थालीस्थितं संस्कृताताज्यं Gu₂
1 नारिकेलफलं] NiKu, नारिकेलादिफलं Gu₁,
नारिकेलफलं Gu₂
2 ऋषिरनुष्टुप्छन्दः] Ku, ऋषि अनुष्टुभं छन्दः
NiGu₁, ऋषिरनुष्टुभं छन्दः Gu₂
2 पूर्णाहुतौ] NiKuGu₁, पुर्णहोमे Gu₂
2 ध्यात्वा] NiKuGu₁, स्मृत्व Gu₂
3 सहस्रशृङ्ग] em., सहस्रशृङ्गा NiKuGu₁,
सहस्रशृङ्गं Gu₂
3 इत्यृचं] NiKuGu₂, इति त्यृचं Gu₁
3 °वत्कृशानुं] Ni, °वत्कृशानु Ku, °वत्कृशानं
Gu₁, °वत्कृत्वानु° Gu₂
3 चतुरवत्तधर्मेण] em., चतुरवद्धर्मेण
NiKuGu₁, चतुरवधर्मेण Gu₂
3-4 इदं सूर्याय ।] NiKuGu₂, om. Gu₁
4 चतुरवत्तधर्मस्थान उक्तम्] corr.,
चतुरवत्तधर्मस्थाने उक्तं Ni, चतुरवद्धर्मस्थाने उक्तं
Ku, om. Gu₁, चतुरवधर्मस्थान उक्तं: Gu₂
5-6 पूर्णहोमेन चाप्यथ ॥ इति वचनात्तच्च°]
corr., पूर्णहोमेनावाप्यथेतिवचनात् च° Ni,

पूर्णहोमेनावाप्यथेतिवचनात् ॥ च° Ku, पूर्णहोमेन
चाप्यथ इतिवचनात् ॥ Gu₁, पूर्णहोमेन
वाप्यथेतिवचनाच्च° Gu₂
6 चतुरवत्तधर्मेणैव होतव्येति ।] This part of
the sentence is omitted in Gu₁
6 °रवत्तधर्मेणैव] Ni, °रवदधर्मेणैव Ku,
lac. Gu₁, °रवधर्मेणैव Gu₂
6 होतव्येति] NiKuGu₂, lac. Gu₁
6 एषा] Gu₁, एषां NiKu, एषं Gu₂
7 समित्कं] NiKuGu₁, समिकं Gu₂
7 प्रागग्रमश्रौ] em., प्राच्यश्रमश्रौ Ni,
प्राच्यमश्रौ Ku, प्राच्यग्रमश्रौ Gu₁, प्राग्रमश्रौ
Gu₂
7 इमं] NiKuGu₁, एम Gu₂
7 च] NiGu₁Gu₂, om. Ku
8 स्वीकुर्वन्ति] NiKuGu₁, स्वीकरोति Gu₂
8 उत्सूत्रत्वात्] NiKuGu₁, उत्सूतत्वात् Gu₂
8 यजमानपत्न्यञ्जलिस्थजलेन] Ni, यजमानस्य
पत्न्यञ्जलिस्थजलेन Ku,
यजमानपत्न्यञ्जलिस्थजले{●} Gu₁,
यजमानपत्न्याञ्जलिस्थजलेन Gu₂
124.8-125.1 °स्नपने प°] NiKuGu₁,
°स्नपनेनाप° Gu₂

पवित्रस्य विनियोगाच्च । ततः कर्ता आयुर्मा विशत्विति पञ्चदशभिर्मन्त्रैर्धूमं हस्तेना-
कर्षयन्निव प्रदक्षिणमेव स्वीकरोति ।

ततो यदा यजमानस्य पत्नी विद्यते वेदेः पश्चिमोत्तरस्थितायास्तस्या हस्तौ
प्रक्षाल्य । स्रुवसमौ दर्भौ स्रुवं च यजमानस्य पत्न्यञ्जलौ निधाय । इन्द्रस्य वचसेति
कल्पजाभ्यां जाग्मायनमुदपात्रमुत्थाप्यापो हि श्रेति त्र्युचेन सूक्तेन पत्न्यञ्जलौ निवर्जयेत् ।
इह वर्च इत्युच्चा ताभ्यां दर्भाभ्यां तस्या एवाञ्जलिस्थाभिरद्भिः स्वात्मीयेन दक्षिणहस्तेन
तस्या मूर्धन्यभिषिञ्चेत् । इह केचिदाज्यस्थितपवित्रेण तदभिषेचनं कामयन्ते । ततो
यजमानस्य पत्नी यदप्सु ते सरस्वतीत्युचं कर्ता पठति । स्वयं पाणिभ्यां भूमिमापीड्य
स्वमुखं स्पृशति । ततोऽदब्धं म इत्यादिकं कुर्यात् ।

Gu₂ 44v

Ku 43r

1 आयुर्मा विशतु Unidentified. The *sakalapāṭha* is given in PVSP, p. 111 (corrected):
आयुर्मा विशतु । वर्चो मा विशतु । तेजो मा विशतु । सहो मा विशतु । श्रद्धा मा विशतु । मेधा मा
विशतु । दीक्षा मा विशतु । धृतिर्मा विशतु । स्मृतिर्मा विशतु । पुष्टिर्मा विशतु । बलं मा विशतु । व्रतं
मा विशतु । व्रतपतिर्मा विशतु । सर्वं मा विशतु । सर्वमायुरशीय । 4 इन्द्रस्य वचसा This *pratika*
does not denote PS 19.6.2-3, but a pair of mantras of which the first is attested at
KauS 6.17, and the second, with minor variants, in the प्रायश्चित्तमन्त्र from AVParīś
37.19.4-5 used below, on p. 138, as is clear from the *sakalapāṭha* in PVSP, p. 111
(corrected): इन्द्रस्य वचसा वयं मित्रस्य वरुणस्य च । ब्रह्मणा स्थापितं पात्रं पुनरुत्थापयामसि ।
विश्वेदेवैरभिष्टुतमूर्जं पुष्टिं दधातु मे । रायस्पोषं ध्रुवां श्रियं मयि कर्म च सिध्यतु ॥ 5 आपो हि ष्टा PS
19.45.8-10 6 इह वर्चः PS 20.23.10 8 यदप्सु ते सरस्वति PS 20.28.1 9 अदब्धं मे See
the next entry

1 कर्ता] NiKuGu₂, om. Gu₁
1 विशत्विति] NiKuGu₁, विशविति Gu₂
1 पञ्चदशभिर्मन्त्रैर्धूमं] NiGu₂, पञ्चदशभिर्धूमं
Ku, पञ्चदशभिर्मन्त्रैर्धूमं Gu₁
1-2 हस्तेनाकर्षं] NiKuGu₂, हस्तेन कर्षं
Gu₁
2 प्रदक्षिणमेव] NiGu₂, om. Ku,
प्रदक्षिणमिव Gu₁
2 स्वीकरोति] NiKuGu₁, स्मीकरोति Gu₂
3 यदा] NiGu₁Gu₂, om. Ku
3 विद्यते] KuGu₁Gu₂, न विद्यते Ni
3 पश्चिमोत्तरस्थितायास्तस्या] corr.,
पश्चिमोत्तरस्थितायाः तस्या Ni, पश्चिमोत्तरदेशे
स्थितायाः तस्या Ku, पश्चिमोत्तरस्थितायास्तस्य
Gu₁, पश्चिमोत्तरोस्थितायाः तस्या Gu₂
4 *समौ] NiGu₁Gu₂, *सस्थौ Ku
4 पत्न्यञ्जलौ] Ku, पत्न्याञ्जलौ NiGu₁Gu₂
5 जाग्मायनं] NiKuGu₁, जग्मायनं Gu₂
5 त्र्युचेन] NiKu, त्र्युचेन Gu₁, त्र्युचेन Gu₂
5 पत्न्यञ्जलौ] NiGu₁, पत्न्याञ्जलौ Ku,
पत्न्याञ्जलौ Gu₂

6 इत्युच्चा ताभ्यां] NiGu₁Gu₂, इत्युच्चाभ्यां
Ku
6 दर्भाभ्यां] NiGu₁, om. Ku, दर्भाभ्यां: Gu₂
6 *त्मीयेन] em., *त्मायेन NiKu, *त्मायन
Gu₁, *त्माएन Gu₂
7 तस्या] NiKuGu₁, तस्य Gu₂
7 मूर्धन्यभिः] NiGu₁, मूर्धिन्याभिः Ku,
मूर्धिन्यभिः Gu₂
7 इह केचिदाज्यस्थितपवित्रेण तदं] corr., इह
केचिदाज्यस्थितपवित्रेणेतदं NiGu₂, इह
केचिदाज्यस्थितपवित्रेणदं Ku,
इहेकचिदाज्यस्थितपवित्रेण तदं Gu₁
7 कामयन्ते] NiGu₁Gu₂, कारयन्ते Ku
8 पठति ।] NiGu₁Gu₂, om. Ku
8 भूमिमापीड्य] NiKuGu₂, भूमिमिपीड्य
Gu₁
125.9-126.3 ततोऽदब्धं म इत्यादिकं कुर्यात् । °°°
विसृजेत् । ततोऽदब्धं म इत्यादिं समानानां] Ni
and Gu₁, show omission, possibly due
to eye-skip, of three sentences up to
विसृजेत्

ततो यदा गोदानादिषु यजमानस्य पत्नी न विद्यते तदायुर्मा विशत्विति धूम-
स्वीकरणं कुर्यात् । इन्द्रस्य वचसेति द्वाभ्यामृग्भ्यां जाग्मायनोदपात्रजले सुवं प्रक्षाल्य
विसृजेत् । ततोऽदब्धं म इत्यादि समानानां भूयासमित्यन्तैर्मन्त्रैर्मन्त्रोक्तानि गात्राण्या-
लभते ।

- 5 ततः कर्ता अन्तरोदपात्रोदकं हस्तेनालभ्य । त्र्यायुषमित्युच्चा यद्देवानां त्र्यायुषं तन्मे
अस्तु शतायुषमिति एतावत् पुरोवर्तिवह्निभस्मना ललाटे ग्रीवायां च तिलकं कुर्यात् ।
तदनन्तरं वाङ्म आसन्नसोरित्यादि सर्वमायुरशीयेति प्रान्तैर्मन्त्रैः पूर्ववन्मन्त्रोक्तान्यङ्गानि
प्रतिमन्त्रयेत् ।

Gu₁ 43vNi 38r,
Gu₂ 45r

ततः स्योनं मे सीदेति द्वाभ्यामृग्भ्यां वेदिबाह्ये हविःस्थानादुत्तरतः सुवं प्राग्दण्डं

3 अदब्धं मे ००० समानानां भूयासम् A clumsy or corrupt compilation of PS 10.9.3 and
PS 18.45+46. The *sakalapāṭha* is given in PVSP, p. 112 (partly emended): अदब्धं
मे चक्षुः सुश्रुतौ ?मे कर्णौ भद्रः सुश्रुतौ? मे कर्णावक्षितौ मे प्राणापानौ हृदया जरसं मा मा हासीः ।
असन्तापं मे हृदयमस्तु । उर्वी गव्यूतिः समुद्रोऽस्मि विधर्मणा नाभिरहं रयीणां नाभिरहं समानानां
भूयासम् ॥ 5-6 त्र्यायुषम् ००० यद्देवानां त्र्यायुषं तन्मे अस्तु शतायुषम् Unidentified (cf. PS
2.59.5, from which the unusual mode of reference means to distinguish this mantra).
The *sakalapāṭha* is given in PVSP, p. 112: त्र्यायुषं जमदग्नेः कश्यपस्य त्र्यायुषम् । यद्देवानां
त्र्यायुषं तन्मे अस्तु शतायुषम् ॥ 7 वाङ्म आसन्नसोः ००० सर्वमायुरशीय Cf. the partly corrupt
mantras at ŚS 19.60.1-2 & 19.61.1b. A *sakalapāṭha* showing some variants from
the ŚS reading is given in PVSP, p. 112, and is confirmed by our ms. KS/Gu₁.
Comparing the various sources we restore the mantra as follows: वाङ्म आसन्नसोः
प्राणः चक्षुरक्ष्णोः श्रोत्रं कर्णयोः । अपलिताः केशा अशोणा दन्ता ओजो दोष्णोरंसयोर्वीर्यं बाह्वोर्बलम् ।
तेजश्च मेधा हृदयेऽविरिष्टं मध्यमात्मन्यात्मानन्दमुपस्थे बलमुर्वोरोजो जानुनोर्जङ्घयोर्जवः गुल्फयोः पादयोः
प्रतिष्ठारिष्टानि मे विश्वान्यङ्गानि सन्तु । तनूस्तन्वा मे सहेदं सर्वमायुरशीय ॥ 9 स्योनं मे सीद The
sakalapāṭha for this collage of mantras or elements thereof known in Vedic literature
(the most significant parallels being ŚS 19.61.1c, KauśS 6.10, TB 3.7.6.8-9) is given
in PVSP, p. 112 (emended): स्योनं मे सीद पुरुः पृणस्व सुषदः पृथिव्यामुरुः पृथुः स्वर्गे । सुवोऽसि
घृतादनिशितः । सपत्नक्षयणो दिवि सीद । अन्तरिक्षे सीद पृथिव्यां सीदोत्तरोऽहं भूयासमधरे मत्सपत्नाः ।
आ रोह पथो दिवि देवयानान् यत्र ऋषयः प्रथमजाः पुराणाः । हिरण्याङ्गा अजराः संभृतश्रीर्वहसि मां
सुकृतां यत्र लोकः । तत्रेमं यज्ञं यजमानं च वर्धय ॥

- 1 तदायुर्मा] Ku, lac. NiGu₁, तदी आयुर्मा
Gu₂
2 वचसेति] Gu₂, lac. NiGu₁, वचसीति Ku
2 द्वाभ्यामृग्भ्यां] corr., lac. NiGu₁, द्वाभ्यां
Ku, द्वाभ्यामृग्भ्यां Gu₂
2 ०यनोदपात्रजले] em., lac. NiGu₁,
०यनमुदपात्रजलं Ku, जाग्मायनमुदपात्रजले Gu₂
3 विसृजेत्] Ku, lac. NiGu₁, विसृजेत् Gu₂
3 ततोऽदब्धं म इत्यादि] NiGu₁Gu₂,
ततोऽदब्धं म Ku
3 समानानां] Gu₁, समानां NiKu, समानाना
Gu₂
3 भूयासमित्यन्तैर्मन्त्रैः] NiGu₁, भूयासमित्येतै

- मन्त्रैः Ku, भूयासमित्यन्तैर्मन्त्रैः Gu₂
3-4 गात्राण्यालभते] Ni, गात्राण्यालभ्यते Ku,
गात्रान्यालभते Gu₁, गान्यालभ्यते Gu₂
5 यद्देवानां] NiKuGu₁, यद्देवानां Gu₂
6 ०भस्मना] NiGu₁Gu₂, ०भस्म Ku
6 च] KuGu₁, om. NiGu₂
7 वाङ्म] NiKuGu₂, वाङ्मु Gu₁
7 आसन्नसोरित्यादि] em., आस्यं नस इत्यादि
NiGu₁, आस्यन्नस इत्यादि KuGu₂
7 परान्तैः] NiKuGu₁, पात्रैः Gu₂
8 प्रतिमन्त्रयेत्] NiGu₁Gu₂, मन्त्रयेत् Ku
9 ततः] NiKuGu₂, om. Gu₁
9 हविःस्थानादुत्तरतः] Ni, हविस्थानानतरतः

संस्थाप्य । ॐ सूवाय नम इति गन्धपुष्पादिनाभ्यर्च्य ।

ॐ मेधातिथिर्ऋषिस्त्रिष्टुपच्छन्दः पृथिवी देवता वेद्या बहिर्निष्क्रमणे विनियोग इति ध्यात्वा । उदीराणा इत्यृचमुक्त्वोत्थाय वेद्या उत्तरेण निष्क्रम्य । दक्षिणतो गत्वा । दक्षिणहस्तेन त्रिषु क्रमणस्थानेषु दर्भान्निरन्तरं निपात्य । विष्णोः क्रमोऽसीति त्रिभिः प्र-
पाठकैः स्तृतदर्भस्थानैः पृथिव्यन्तरिक्षदिव्यानि ध्यात्वा यथासंख्यं दक्षपादादिक्रमेण त्रीन्
विष्णुक्रमान् क्रमते ।

Ku 43v

5

ततः सुभूरसीति कण्डिका यद्राजानमिति चतुष्केण सूक्तेनादित्यं पश्यन्नुपतिष्ठेत् । रात्रावग्निमुपतिष्ठेत् । अथ वा मेघच्छन्नेऽह्नि अग्निमुपतिष्ठेत् । तत ॐ प्रजापतिर्ऋषिर्मुक्त-
कं छन्दः विष्णुर्देवता परिभ्रमणे विनियोग इति स्मृत्वा । सूर्यस्यावृतमिति त्रिभिरवसानैः
क्षुद्रपठितैर्दक्षिणाङ्गुष्ठं दक्षिणस्कन्धे निधाय प्रदक्षिणमावर्त्य । उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पत इति

Gu₁ 44r

10

Gu₂ 45v

कल्पजर्चाभ्यर्चनपूर्वकं करस्पर्शेन ब्रह्माणं विसृज्य । ॐ ब्रह्मानुष्टुप्परमात्मेति परिशिष्ट-
वचनाद्यस्मात्कोशादित्यृचमुक्त्वा स्वहृदयमभिमन्त्रयेत् ।

3 उदीराणाः PS 17.3.7 4 विष्णोः क्रमोऽसि PS 16.131.1-3 7 सुभूरसि PS 18.48
7 यद्राजानम् PS 19.24.17-20 9 सूर्यस्यावृतम् PS 16.132.2 10 उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते Uniden-
tified. The *sakalapāṭha* is given in PVSP, p. 114: उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते देवान् यजेन बोधय ।
आयुः कीर्ति यशः पुष्टिं यजमानस्य वर्धय ॥ 12 यस्मात्कोशात् PS 19.35.3

Ku, हविःस्थानादुत्तरतः Gu₁, हविःस्थानादुत्तरतः
Gu₂

- 1 संस्थाप्य] NiKuGu₂, स्थाप्य Gu₁
- 1 इति] NiKuGu₁, om. Gu₂
- 2 मेधातिथिर्ऋषिस्त्रिष्टुपच्छन्दः] corr., मेधातिथि
ऋषिस्त्रिष्टुभं छन्दः NiKu, मेधातिथि ऋषि
त्रिष्टुभं छन्दः Gu₁, मेधा ऋषिस्त्रिष्टुपच्छन्दः Gu₂
- 2 वेद्या] Gu₂, वेद्यां NiGu₁, पृथिव्यां Ku
- 3 उदीराणा] KuGu₁Gu₂, उदीराणा Ni
- 3 इत्यृचमुक्त्वोत्थाय] NiKuGu₁, त्यृचमुक्त्वा
उत्थाय Gu₂
- 3 दक्षिणतो] NiKuGu₂, दक्षितो Gu₁
- 4 °हस्तेन त्रिषु] NiKuGu₁, हस्तेसु Gu₂
- 5 स्तृत°] NiGu₁, स्तृणीत° Ku, स्तृणित° Gu₂
- 5 °दिव्यानि] NiKuGu₂, °दिव्यादि Gu₁
- 5 दक्ष°] NiKuGu₁, दक्षिण° Gu₂
- 6 क्रमते] NiKuGu₁, क्रमयेत् Gu₂
- 8 रात्रावग्निं °°° मेघच्छन्नेऽह्नि अग्निमुपतिष्ठेत् ।]
Gu₂ interchanges the order of these two
sentences
- 8 रात्रावग्निं°] NiKuGu₁, रात्रावह्नि° Gu₂
- 8 °तिष्ठेत्] NiKuGu₁, °तिष्ठे Gu₂

- 8 मेघच्छन्ने] Ni, मेघाच्छन्ने Ku, मेपच्छन्ने
Gu₁, मेघच्छन्ने Gu₂
- 8-9 प्रजापतिर्ऋषिर्मुक्तकं] corr., प्रजापति
ऋषिर्मुक्तं NiKu, प्रजापति ऋषिर्मुक्तकं
Gu₁Gu₂
- 9 विनियोग इति स्मृत्वा ।] NiKuGu₂,
विनियोगः । Gu₁
- 9 सूर्यस्यावृतमिति] NiKuGu₂, सूर्यस्यावृत
Gu₁
- 10 °दक्षिणाङ्गुष्ठं] Ni, °दक्षिणाङ्गुष्ठं Ku,
°दक्षिणाङ्गुष्ठायं Gu₁, °दक्षिणाङ्गुष्ठं Gu₂
- 11 ब्रह्मानुष्टुप्परमात्मेति] em., ब्रह्मा
ऋषिऽनुष्टुपच्छन्दः परमात्मेति Ni, ब्रह्मा
ऋषिरनुष्टुपच्छन्दः परमात्मेति Ku, ब्रह्म ऋषि
अनुष्टुपच्छन्दः परमात्मा देवता हृदयाभिमन्त्रणे
विनियोग इति Gu₁, ब्रह्मानुष्टु{•}प्पमात्मा
देवताति Gu₂
- 12 स्वहृदयमभिमन्त्रयेत्] Ni,
स्वहृदयमभिमभिमन्त्रयेत् Ku,
स्वाहृदयमभिमन्त्रयेत् Gu₁, स्वहृदयाभिमन्त्रये
Gu₂

ततो यथार्थं कुर्वीरन्निति सूत्रकारवचनात्प्राशनादि यत्किञ्चित्तदत्र भवति । वचना-
भावादन्यत्र न भवति ।

Ni 38v

क्षमस्वाग्र इत्युक्त्वा हुतभुङ्गन्त्रेणाग्निं विसर्जयेत् । मन्त्रो यथा ।

5

हुतभुक्त्वं वरेण्यस्त्वं प्रणतार्तिहर प्रभो ।
ब्रजस्व पूजामादाय पुनरागमनाय च ॥

ततः कर्ता सदस्यैः सहितो यजमानस्य कल्याणमस्त्वित्यवधार्य स्वैरीभवेदिति ।
तन्त्रलिङ्गविदोऽपि केचिदाहुः ।

इध्मा बर्हिरुदपात्रं सम्पाता आज्यमेव च ।
पुरस्तात्संस्थितहोमाश्च षड्विधा तन्त्रचोदनेति ॥

Ku 44r

10

इति श्रीमन्नृसिंहचरणपरिचारकश्रीमन्महोपाध्यायश्रीधरविरचितायां
विवाहादिकर्मपञ्जिकायां पाकयज्ञिकं नामोत्तरतन्त्रं समाप्तम् ।

Gu₁ 44v

1 यथार्थं कुर्वीरन् Cf. AthPray 2.9:94.9 एतां जप्त्वा यथार्थं कुर्यात् and Kauśikapaddhati on 28.10 अन्यत्सर्वं यथार्थं कुर्यात्

- 1 सूत्रकारवचनात्प्राशनादि] Ku,
सूत्रकारवचनात्प्राशनादि Ni, सूत्रकारवचनात् ।
प्राशनादि Gu₁, सूत्रकारवचनात्प्राशनादि Gu₂
1 यत्किञ्चित्तदत्र] Ni, त्किञ्चित्तदत्र Ku,
यत्किञ्चित्तदत्र Gu₁, यत्किञ्चित्तदत्र Gu₂
1-2 वचनाभावादन्यत्र न भवति] em.,
वचनादन्यत्र न भवति Ni, वचनादन्यत्र भवति
KuGu₁Gu₂
3 क्षमस्वाग्र] NiKuGu₁, क्षमस्वग्र Gu₂
3 हुतभुङ्गन्त्रेणाग्निं] NiKu, हुतभुङ्गन्त्रेणाग्निं
Gu₁, हुतभुङ्गन्त्रेणाग्निं Gu₂
4 हुतभुक्त्वं] KuGu₁, हुतभुक्तं Ni, हुतभुक्त
Gu₂
4 वरेण्यस्त्वं] NiKuGu₂, वरेण्यं त्वं Gu₁
4 प्रणतार्तिहर] KuGu₁, प्रणतार्तिहर Ni,
प्रणतार्ति हरे Gu₂
4 प्रभो] NiKuGu₁, प्रभू Gu₂
5 °रागमनाय] KuGu₁Gu₂, °रायगमनाय Ni
6 सदस्यैः] NiKuGu₂, सदस्यः Gu₁
6 यजमानस्य कल्याणमस्त्वित्यवधार्य] Gu₁,

- यजमानकल्याणमस्त्वित्यवधार्य Ni, यजमानस्य
कल्याणमस्त्विति अवधार्य Ku, यजमानस्य
कल्याणमस्त्विति वधार्य Gu₂
6 °भवेदिति ।] Gu₁, °भवेत् इति ॥ Ni,
°भवेत् ॥ इति ॥ Ku, °भवेत् । Gu₂
7-8 तन्त्रलिङ्गविदोऽपि °°° तन्त्रचोदनेति] Gu₁
inserts this sentence and the following
verse after the chapter colophon
7 तन्त्र°] Ni, मन्त्र° Ku, तत्र° Gu₁, तत° Gu₂
7 केचिदाहुः] NiKuGu₁, केचिदाहु ॥ कं
शक्ते ॥ Gu₂
9 °होमाश्च] NiGu₁, °होमश्च Ku, °होमा Gu₂
9 षड्विधा] NiKuGu₁, षड्विधा Gu₂
9 तन्त्रचोदनेति] NiKuGu₁, तन्त्रश्चेदनेति
Gu₂
10 °नृसिंह°] NiKuGu₁, श्रीनु{•}सिंह° Gu₂
11 विवाहादिकर्मपञ्जिकायां] Ni,
विवाहकर्मपञ्जिकायां KuGu₁, om. Gu₂
11 पाकयज्ञिकं नामोत्तरतन्त्रं] NiKuGu₂,
पाकयज्ञिकमुत्तरतन्त्रं Gu₁

(7)

द्विविधस्थण्डिलविधानम्

शरच्चन्द्रनिभं देवं नृसिंहं पीतवाससम् ।
चक्रं पिनाकमभयं वरं शेषाङ्कगोऽवतु ॥
स्थण्डिलं स्थण्डिले चाज्यहवनं कथ्यतेऽधुना ।
अष्टौ शान्त्युदका यस्मिन् सिध्यन्ति कर्मभेदतः ॥

Gu₂ 46r

अथ स्थण्डिलविधानमुच्यते । अव्यसश्चेत्यृचमुक्त्वा । आप्तुत्य हिरण्यवर्णाभिरित्या- 5
दि वेद्यर्थं भूपरिग्रहान्तं पूर्ववत्कर्म कुर्यात् । तत उत्तरवेदिवद्वेदि कारयित्वा । इन्द्रः सीते-
त्यादिसमिद्धोऽग्निरित्यनुमन्त्रणान्तं पूर्ववत् । तत आपोमयं ब्रह्माणं पूर्ववन्मन्त्रेण स्थाप-
यित्वा । ब्रह्मजपानन्तरं प्रधानं कर्म कुर्यात् ।

5 अव्यसश्च PS 19.35.2

5-6 आप्तुत्य हिरण्यवर्णाभिरित्यादि °°° भूमिपरिग्रहान्तं पूर्ववत्कर्म कुर्यात् Cf. pp. 50-54.

6 उत्तरवेदिवत् Cf. the *vedilakṣaṇa*, p. 56.

7 इन्द्रः सीतेत्यादि समिद्धोऽग्निरित्यनुमन्त्रणान्तं पूर्ववत् Cf. pp. 57-71.

7-8 आपोमयं ब्रह्माणं °°° ब्रह्मजपानन्तरं Cf. pp. 71-73.

2 शेषाङ्क°] NiKuGu₁, श्येषाङ्क° Gu₂

3 स्थण्डिले चाज्य°] KuGu₁, स्थण्डिलेनाज्य°
NiGu₂

4 सिध्यन्ति] NiKuGu₁, सिध्यन्ति Gu₂

5 °चेत्यृचमुक्त्वा] NiKuGu₂, °चेत्युक्त्वा Gu₁

5-6 °वर्णाभिरित्यादि] NiKuGu₁,

°वर्णाभिरित्यादि Gu₂

6 वेद्यर्थं] NiKuGu₂, वेदिकरणार्थं Gu₁

6 भूपरिग्रहान्तं] Ni, परिग्रहान्तं Ku,

भूमिपरिग्रहान्तं Gu₁, भूमिपरिग्रहान्तं Gu₂

6 पूर्ववत्कर्म कुर्यात्] NiKu, कर्म पूर्ववत्कुर्यात्

Gu₁, पूर्ववत्कर्म कुर्या Gu₂

6 तत] NiKuGu₂, om. Gu₁

6 उत्तरवेदिवद्वेदि] NiKuGu₂, उत्तरवेदिवद्वेदि
Gu₁

7 समिद्धोऽग्नि°] Gu₂, समिद्धोऽग्नि° NiKuGu₁

7 °रित्यनुमन्त्रणान्तं पूर्ववत्] NiKuGu₂,

°रित्यन्तं पूर्ववत्कर्म कुर्यात् Gu₁

7 तत] NiKuGu₂, तत्र Gu₁

7 ब्रह्माणं] KuGu₁Gu₂, ब्राह्मणं Ni

- अथोत्तरतन्त्रम् । ये देवा इति तिसृभिरग्निं स्विष्टकृतमित्यूचाच समिधो हुत्वा ।
 स्वस्तिवाचनं कृत्वा । दक्षिणादानं च । ततः कर्ता यत्किञ्चिदित्यूचा समिधं हुत्वा ।
 पूर्ववदायुर्मा विशत्विति कर्म कृत्वा । अदब्धं म इत्यादि भस्मवन्दनान्तं पूर्ववत् । उदी-
 राणा इत्युत्थाय । सूर्यस्यावृतमिति परिभ्रमणं करोति । उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पत इति ब्रह्म-
 5 विसर्जनं करोति । यस्मात्कोशादिति हृदयाभिमन्त्रणम् । यः शतौदनामिति मितादीनां
 विसर्जनम् । हुतभुङ्गन्त्रेणाग्निं क्षमापयेद्विसर्जनं च । शान्त्युदकादावेवं विधिः । इति कर्म-
 पञ्जिकायां सामान्यकर्मस्थण्डिलविधानं समाप्तम् ।
 अथ पृथगर्थादिषु कर्मसु स्थण्डिलेनाज्यहोमविधिं वक्ष्यामः । अव्यसश्चेत्यादि ब्रह्म-
 10 स्थापनान्तं पूर्ववत् । ततोऽमन्त्रकमुदपात्रं स्थापयति । ततोऽप्रच्छिन्नाग्रौ दर्भावि-
 त्याद्युत्पवनान्तं पूर्ववत्कर्म करोति । ततो विष्णोर्हस्तोऽसीत्याद्याज्यग्रहणान्तं पूर्ववत्

2 यत्किञ्चित् This is the last in a sequence of five mantras whose *sakalapāṭha* has been cited under the *pratīka* यन्मे अग्ने on p. 123.

1 उत्तरतन्त्रम् For most of the mantras and topics figuring in this paragraph and the next, cf. chapter 6.

5-6 यः शतौदनामिति मितादीनां विसर्जनम् Cf. p. 48.

9-10 अप्रच्छिन्नाग्रौ दर्भावित्याद्युत्पवनान्तं पूर्ववत्कर्म Cf. pp. 79-87.

130.10-131.1 विष्णोर्हस्तोऽसीत्याद्याज्यग्रहणान्तं पूर्ववत् Cf. pp. 89-90.

- 1 अथोत्तर°] NiKuGu₁, तथोत्तर° Gu₂
 1 तिसृभिरग्निं] em., तिस्ररग्निं NiGu₁, तिस्रः
 अग्निं Ku, तिस्ररग्निं Gu₂
 2 कृत्वा] NiKuGu₂, om. Gu₁
 3 पूर्ववदायुर्मा °°° ।] Before this sentence
 Ku inserts: पूर्ववत्किञ्चिदित्यूचा समिधं
 हुत्वा । and Gu₁ inserts: एतास्त इति
 समिच्छेषं हुत्वा ।
 3 °युर्मा विशत्विति] NiKuGu₂, °युर्म
 आविशत्विति Gu₁
 3 कर्म] Ni, कर्म KuGu₂, om. Gu₁
 3 °वन्दनान्तं] NiKuGu₂, °बन्धनान्तं Gu₁
 4 करोति] NiKuGu₂, om. Gu₁
 4 उत्तिष्ठ] NiKuGu₁, उत्तिष्ठ Gu₂
 4 ब्रह्मणस्पत इति] NiKuGu₁, ब्रह्मणस्पते
 Gu₂
 5 करोति] NiKuGu₂, om. Gu₁
 5-6 मितादीनां विसर्जनम्] NiGu₁,
 मितादिविसर्जनं Ku, मितादीनां विसर्जयेत् Gu₂
 6 क्षमापयेद्विसर्जनं च] corr.,
 क्ष्मापयेद्विसर्जनं च Ni, क्षमयेद्विसर्जनं च
 KuGu₂, क्षमापयेदिति विसर्जनं Gu₁

- 6 °दकादावेवं] Ku, °दकावेवि Ni, °दकादो एवं
 Gu₁, °दकावेवं Gu₂
 6-7 इति कर्मपञ्जिकायां सामान्यकर्म°]
 NiKuGu₂, इति सामान्यकर्म° Gu₁
 8 अथ] NiKu, om. Gu₁, ॥ अथगर्था ॥ अथ
 Gu₂
 8 स्थण्डिलेनाज्यहोमविधिं] NiGu₂, स्थण्डिले
 चाज्यहोमविधिं Ku, स्थण्डिले आज्यहोमो Gu₁
 8 वक्ष्यामः] Ni, वक्षामः KuGu₂, वक्ष्यते Gu₁
 8-9 अव्यस °°° पूर्ववत् ।] Instead of this
 sentence, Gu₁ reads: तत्र विधिं वक्षामः ।
 पूर्ववद्ब्रह्मस्थापनान्तं कर्म करोति ।
 9 स्थापयति] NiKuGu₂, स्थापयित्वा Gu₁
 9-10 दर्भावित्याद्युत्पवनान्तं] Ku,
 दर्भावित्याद्युत्पवनान्तं Ni, दर्भोग्रहाणाद्युत्पवनान्तं
 Gu₁, दर्भाविधायुत्पवनान्तं Gu₂
 10 पूर्ववत्कर्म करोति] NiKuGu₂, कर्म Gu₁
 10 °त्याद्याज्य°] NiKu, °त्यादाज्य° Gu₁,
 °त्याज्य° Gu₂
 130.10-131.1 पूर्ववत् कुर्यात्] NiKuGu₂,
 कुर्यात् Gu₁

Gu₁ 45v कुर्यात् । प्रधानमन्त्रेणाज्यं जुहुयात् । ततो ये देवा अग्निं स्विष्टकृतमित्यृचाज्यं जुहुयात् । शान्तिवाचनं दक्षिणादानं च । ततो यत्किञ्चिदित्यृचाज्यं हुत्वा । एतास्त इति समिच्छेष-होमः । सहस्रशृङ्ग इत्याज्यशेषं हुत्वा । पवित्रं शतधारमिति पवित्रहोमः । तत आयुर्मा इत्यादि भस्मवन्दनान्तं कर्म कुर्यात् । स्योनं मे सीदेति स्रुवविसर्जनं कृत्वा । तत उदी-राणादिकं पूर्ववत्समापयेत् ।
तथा च परिभाषायाम् ।

5

Ku 45r

Gu₂ 47r,
Ni 39v

हिरण्यवर्णा इत्यादि कृत्वा आप्लवनादिकम् ।
भूमावुल्लेखनं कुर्यादग्निं तत्रोपवेशयेत् ॥
अमन्त्रकमुदपात्रं पर्युक्षणमिति स्मृतम् ।
असंस्कृतैर्वेष्टयेच्च कुशैरग्निं तथैकवृत् ॥
अद्भिष्टपापरिहीनं तज्जुहुयात्संस्कृतं घृतम् ।
स्रुवेण संस्कृतेनैव स्थण्डिले नात्र संशयः ॥
आज्यं समिध इत्यादि लिङ्गं समासवर्जितम् ।
दृश्यन्ते यत्र शास्त्रेऽस्मिन् तत्र तन्त्रं न कारयेदिति ॥

10

इति श्रीमन्नृसिंहचरणपरिचारकश्रीमन्महोपाध्यायश्रीधरविरचितायां
विवाहादिकर्मपञ्जिकायां द्विविधस्थण्डिलविधानं समाप्तम् ।

15

1 ये देवा अग्निं] NiKuGu₂, ये देवाग्निं Gu₁
1 स्विष्टकृतमित्यृचाज्यं] Ku, स्विष्टमित्यृचाज्यं
Ni, स्विष्टकृतमित्याज्यं Gu₁,
स्विष्टकृतमित्यृचाज्यं Gu₂
2 यत्किञ्चिदि°] NiKuGu₁, यत्किञ्चिदि° Gu₂
3-7 सहस्रशृङ्ग °°° इत्यादि कृत्वा
आप्लवनादिकम्] Due to eye-skip (from
इत्याज्यशेषं to इत्यादि) Gu₁ omits all
elements indicated by the ellipsis
3-4 आयुर्मा इत्यादि] Ni, आयुर्मा विशत्वित्यादि
Ku, lac. Gu₁, आयुर्मा विश इत्यादि Gu₂
4 °वन्दनान्तं] NiKu, lac. Gu₁, °बन्धनान्तं
Gu₂
4 कृत्वा] NiGu₂, करोति Ku, lac. Gu₁
5 °त्समापयेत्] NiGu₂, °त्समापयेदिति Ku,
lac. Gu₁
7 हिरण्यवर्णा] NiKuGu₁, हीरर्णा Gu₂
8 भूमावुल्लेखनं] NiKu, भूमावुलेखनं
Gu₁Gu₂

8 तत्रोप°] KuGu₁Gu₂, ततोप° Ni
10 असंस्कृतैर्वेष्ट°] Gu₁Gu₂, असंस्कृतौ वेष्ट°
NiKu
11 अद्भिष्टपापरिहीनं तज्जुहु°] Gu₂,
अभिष्टपापरिहीनं तज्जुहु° NiGu₁,
अद्भिष्टपापरिहीनन्तंज्जुहु° Ku
13 आज्यं] NiKuGu₁, आज्य Gu₂
13 लिङ्गं] NiKuGu₁, लिङ्ग Gu₂
14 दृश्यन्ते] NiKuGu₁, तश्यन्ते Gu₂
14 कारयेदिति] NiGu₁Gu₂, कारयेत् दिति
Ku
15-16 इति °°° समाप्तम् ।] Rather than the
regular colophon, Gu₂ here gives it in
abridged form: द्विविधस्थण्डिलविधानं
समाप्तम् ॥
15 श्रीमन्नृसिंह°] NiKu, श्रीमन्नृसिंह° Gu₁,
alt. Gu₂
16 विवाहादि°] Ni, विवाह° Ku, om. Gu₁,
alt. Gu₂

(8)

नक्षत्रकलोक्ततन्त्रम्

क्षीराब्धौ शयने देवं नृसिंहं श्रीनिकेतनम् ।
नत्वा वेदव्रतादीनि वक्ष्ये नक्षत्रतन्त्रकम् ॥

अथार्थवर्णां पञ्चकल्पानि भवन्ति ।

नक्षत्रकलो वैतानकल्पस्तृतीयः संहिताविधिः ।
चतुर्थोऽङ्गिरसां कल्पः शान्तिकल्पश्च पञ्चम इति ॥

5

Gu₁ 46r तत्र नक्षत्रकलोक्तं तन्त्रं निगद्यते । अव्यसश्चेत्युक्त्वा । आप्तुत्य हिरण्यवर्णाभिरि-
त्याद्यव्यसश्चान्तं कर्म कृत्वा । विशेषः पुरुषसंस्कारे धूपो देय इति । ततस्तूष्णीं ब्रह्माञ्जलिं

6 अव्यसश्च PS 19.35.2

4-5 AVParīś 49.4.7 नक्षत्रकलो वैतानस्तृतीयः संहिताविधिः । चतुर्थोऽङ्गिरसां कल्पः शान्तिकल्पस्तु
पञ्चमः ॥ which corresponds to CVU 4.7 नक्षत्रकलो वैतानकल्पस्तृतीयः संहिताविधिः ।
चतुर्थोऽङ्गिरसां कल्पः शान्तिकल्पश्च पञ्चमः ॥, etc.

6-7 आप्तुत्य हिरण्यवर्णाभिरित्याद्यव्यसश्चान्तं कर्म Cf. pp. 50-51.

1 क्षीराब्धौ] Ni, क्षीरोद्भौ Gu₁, क्षीरादौ Ku,
क्षीराब्धौ Gu₂

1 शयने] NiKuGu₁, शयनं Gu₂

2 वेद°] NiKuGu₁, देव° Gu₂

2 नक्षत्रतन्त्रकम्] NiKuGu₂, तत्र तन्त्रकं Gu₁

3 भवन्ति] NiKuGu₂, भवन्त Gu₁

5 चतुर्थोऽङ्गिरसां कल्पः] Gu₁, चतुर्थो

आङ्गिरसकल्पः Ni, चतुर्थोऽङ्गिरसं कल्पः Ku,

चतुर्थोऽङ्गिरसां कल्पः Gu₂

5 शान्तिकल्पश्च] NiGu₁, शान्तिकल्पस्तु Ku

5 पञ्चम इति ॥] NiGu₁, पञ्चमः ॥ Ku,

पञ्चमेति ॥ Gu₂

6-7 °रित्याद्य°] NiKu, °रित्याद° Gu₁Gu₂

7 देय इति] NiGu₁, देय ति Ku, वेयेति Gu₂

7 ततस्तूष्णीं] NiKuGu₁, तत तूष्णीं Gu₂

करोति पूर्ववत् । सह नाववत्वित्यृग्भ्यां देवानुपतिष्ठते । मन्त्रो यथा ।

- 5 सह नाववतु । सह नौ भुनक्तु । सह नौ वीर्यं तदस्तु ब्रह्म ।
 इन्द्रोऽपि तद्वेद मा विद्विषावहै । ब्रह्मापि तद्वेद मा विद्विषावहै ।
 सत्यं वदामि । सत्यं वदिष्यामि ।
 तन्मावतु । तद्वक्तारमवतु ।
 तन्मामवतु । तद्वक्तारमवतु ।
 अवतु मामवतु वक्तारम् ।
- Gu2 47v
Ku 45v

- 10 ततः प्रादेशमात्रा वेद्यामिन्द्रः सीतेत्याद्यद्भिष्टान्तं कर्म कृत्वा महाव्याहृत्यादिभिः
 समिधो हुत्वा । सुगार्हपत्य इत्यादि पञ्च समिधः सकृदग्नौ हुत्वा । समिद्धोऽग्निरित्युक्त्वा सु-
 प्रसन्नाग्निमनुमन्त्रयेत् । ततोऽग्नेर्दक्षिणभागे पर्युक्षणार्थममन्त्रकमुदपात्रं स्थापयति । ततो
 वेदेर्दक्षिणभागे पूर्ववदापोमयं ब्रह्माणमुपवेश्य । ततोऽप्रच्छिन्नाग्रावित्याद्युत्पवनान्तं
- Ni 40r

9 सुगार्हपत्यः PS 17.48.6-10?

- 2-3 TĀ 8.1.1 सह नाववतु । सह नौ भुनक्तु । सह वीर्यं करवावहै । तेजस्वि नावधीतमस्तु मा
 विद्विषावहै ।
 4-7 TĀ 7.1.1 ऋतं वदिष्यामि । सत्यं वदिष्यामि । तन्मामवतु । तद्वक्तारमवतु । अवतु माम् । अवतु
 वक्तारम् ।

- 1 पूर्ववत्] NiKuGu₁, पूर्वत् Gu₂
 1 नाववत्वित्यृग्भ्यां देवानुपतिष्ठते] corr.,
 नाववतु इत्यृग्भ्यां तदवानुपतिष्ठते Ni, नाववक्तु
 इत्यृग्भ्यां देवानुपतिष्ठते Ku,
 नाववत्वित्यृग्भ्यामुपतिष्ठते देवान् Gu₁, सह
 नोवावृतु सह नो भुनक्तुत्यृग्भ्यां देवानुपतिष्ठते
 Gu₂
 2 सह] NiKuGu₁, ॐ सह Gu₂
 2 नाववतु] NiGu₂, नाववक्तु Ku, नाववत
 Gu₁
 2 नौ] NiGu₁, नो KuGu₂
 2 तदस्तु] Ku, वदस्तु NiGu₁Gu₂
 3 तद्वेद] NiGu₁Gu₂, तवेद Ku
 3 विद्विषावहै] NiGu₁Gu₂, द्युषावहै Ku
 3 विद्विषावहै] NiGu₂, विद्युषावहै Ku,
 विद्विषावहै Gu₁
 6 तन्मामवतु] Ni, अवतुमवतु KuGu₂,
 तन्मावतु Gu₁
 6 तद्वक्तारमवतु] NiGu₁, वक्तारमवतु KuGu₂
 7 अवतु] Gu₁, om. NiKuGu₂

- 7 मामवतु वक्तारम्] NiGu₁, माववितुर्वक्तारं
 Ku, वक्तुर्वक्तारं Gu₂
 8 प्रादेशमात्रा] em., प्रादेशमात्रां NiKuGu₂,
 प्रादेशमात्रं Gu₁
 8 वेद्यामिन्द्रः सीतेत्याद्यद्भिष्टान्तं] corr.,
 वेद्यामिन्द्रः सीतेद्यद्भिष्टान्तं Ni, वेद्यामिन्द्रः
 शीतेत्याद्यद्भिष्टान्तं Ku, वेद्यामिन्द्रः
 शीतेत्याद्यत्याद्यद्भिष्टान्तं Gu₁, वेद्यमिन्द्रः
 सितेइत्याद्यद्भिष्टान्तं Gu₂
 9 समिद्धो] KuGu₂, समिधो NiGu₁
 10 ऋग्नेर्दक्षिणभागे] NiKuGu₂, ऋग्नेर्दक्षिणभागे
 Gu₁
 10 स्थापयति] NiGu₁Gu₂, स्थापयित्वा Ku
 11 ऋग्नेऽपि] NiKuGu₂, ऋग्नेऽपि Gu₁
 11 ऽप्रच्छिन्नाग्रावित्याद्युत्पवनान्तं] corr.,
 प्रच्छिन्नाग्रावित्याद्युत्पवनान्तं Ni,
 ऽप्रच्छिन्नाग्राद्युत्पवनान्तं कृत्वा Ku,
 ऽप्रच्छिन्नाग्राद्वित्याद्युत्पवनान्तं Gu₁,
 ऽप्रच्छिन्नाग्रावित्याद्युत्पवनान्तं Gu₂

- Gu₁ 46v पूर्ववन्मन्त्रेण करोति । धामन्ते विश्वमित्युचाज्यमुपांशुना स्तौति । अमन्त्रकं सूवग्रहणम् ।
निष्टप्तं रक्ष इति चतसृभिः पूर्ववत्सुवमग्नौ प्रताप्य । ॐ भूः शं भूत्या इत्यादि चतुर्गृही-
त्वा । हृदापूतगणेनाग्नेर्दक्षिणभागे जुहुयात् । यज्ञस्य चक्षुरित्युग्भ्यामग्नौ पूर्वभागे हुत्वा ।
- Gu₂ 48r रोहितो यज्ञस्येति द्वाभ्यां मध्ये जुहुयात् । प्राणाय स्वाहा । अपानाय स्वाहेति पूर्ववदा-
घारौ हुत्वा । ततस्त्वमग्ने त्वं सोमेति द्वे ऋचौ पठित्वा । अग्नीषोमौ चाक्षुषाहुती पूर्व- 5
वद्दद्यात् । एतावत्पूर्वतन्त्रमिति ।
- Ku 46r ततः कर्ता यजमानं स्पृष्ट्वा अयं नोऽग्निरिति द्वाभ्यां महेध्मान् सकृद्धत्वा । पूर्व-
वन्महाव्याहृत्यादिभिर्हुत्वा । ततः प्रधानहोमः ।
अथोत्तरतन्त्रमुच्यते । ततः कर्ता ये देवा इति तिसृभिरग्निं स्विष्टकृतमित्युचाज्यं
हुत्वा । शान्तिवाचनम् । ततो यजमानो दक्षिणां दत्त्वा स्वैरीभवेत् । ततः कर्ता वि 10
मुञ्चामीत्येका ये ते शतमिति चतस्रः वि ते मुञ्चामीत्येकैकचिकी । एतैराज्यं जुहु-

1 धामन्ते विश्वम् PS 8.13.11 7 अयं नो अग्निः PS 20.61.5-6

6 पूर्वतन्त्रम् For most of the mantras and topics figuring in the preceding paragraph, cf. chapters 4 and 7.

9 उत्तरतन्त्रम् For the mantras and topics figuring in this paragraph, cf. chapters 6 and 7.

- 1 °त्युचाज्यमुपांशुना] NiGu₁Gu₂,
°त्युचामुपांशुना Ku
2 °वत्सुव°] corr., °वच्छुव° NiGu₁, °वच्छुव°
Ku, °वश्रुव° Gu₂
2 भूत्या इत्यादि] Ni, भूत्यादि KuGu₁Gu₂
2-3 चतुर्गृहीत्वा] NiKu, चतुर्गृहीतमाज्यं
गृहीत्वा Gu₁, चतुर्गृहीतमाज्यं गृहीत्वा Gu₂
3 हृदापूतगणेना°] NiKuGu₁, हृदापूतमिति
गणेना° Gu₂
3 °र्दक्षिणभागे] NiKuGu₁, °र्दक्षिणभागे Gu₂
3 चक्षुरित्युग्भ्यां°] NiKuGu₁, तन्त्रित्युग्भ्यां°
Gu₂
3 हुत्वा] NiKuGu₁, जुहुत्वा Gu₂
4 स्वाहेति] NiKu, स्वाहा इति {nearly one
whole line of text marked for deletion}
मन्त्रेण Gu₁, स्वहाहेति Gu₂
4-5 पूर्ववदाघारौ] KuGu₁, पूर्ववधारौ Ni,
पूर्ववदाघारौ Gu₂
5 हुत्वा] NiKuGu₁, भवति Gu₂
5-6 पूर्ववद्दद्यात्] Ku, पूर्ववद्दद्यात् NiGu₁Gu₂
6 एतावत्पूर्व°] NiKu, एतापूर्व° Gu₁,

- एतावत्पूर्व° Gu₂
7 ततः कर्ता] NiKu, ततो Gu₁, तत कर्ता
Gu₂
7 सकृद्धत्वा] NiGu₂, सकृद्धत्वा Ku, सकृद्धत्वा
Gu₁
8 प्रधानहोमः] NiKuGu₂, प्रधानाहोहोमः
Gu₁
9 अथोत्तरतन्त्रमुच्यते] KuGu₂,
अथोत्तरतन्त्रमुच्यं {•}ते Ni,
तदनन्तरमुत्तरतन्त्रमुच्यते Gu₁
9 देवा] NiKuGu₂, देवा Gu₁
9 °मित्युचाज्यं] NiKuGu₁, °मित्याचार्य
Gu₂
10 शान्तिवाचनम्] NiKuGu₂, शान्तिवाचनं
करोति Gu₁
10 यजमानो] NiKuGu₁, यजमानं Gu₂
11 चतस्रः] NiKuGu₂, तिस्रः Gu₁
11 °त्येकैकचिकी] corr., °त्येकैकचिकी Ni,
°त्येकैकचिकी Ku, °त्येकैकचिकी Gu₁,
°त्येकैकचिकी Gu₂

- यात् । ततः प्र वह देवानिति कल्पजा । यदद्य त्वेति तिस्रः । एतैरुत्तरार्धेऽग्नौ जुहु- Ni 40v
यात् । हुतं ते वाचीत्येका । यन्मे अग्न इति पञ्च कल्पजाः । अग्नये स्वाहा । यज्ञाय Gu₁ 47r
स्वाहा । ब्रह्मणे स्वाहा । विष्णवे स्वाहा । प्रजापतये स्वाहा । एतैराज्यं जुहुयात् । Gu₂ 48v
एतेषां प्रजापतये मनसैव जुहुयात् । त्रातारमिन्द्रमित्येका । ययोरोजसेति तिस्रः । महा-
5 व्याहृत्यादिभिः पञ्चदशभिरेतैराज्यहोम एव च । एतास्त इति समिच्छेषं जुहुयात् ।
सहस्रशृङ्ग इत्याज्यशेषं पूर्ववद्धोमं कुर्यात् । पवित्रं शतधारमित्युक्त्वा पवित्रं हुत्वा ।
आयुर्मेति पञ्चदशभिर्धूमं हस्तेनाकर्षयन्निव स्वीकरोति । ततोऽदब्धं म इत्यादिभिर्मन्त्रै-
र्भस्मवन्दनान्तं करोति । ततो अमन्त्रकं सूवं स्थाप्य । उदीराणा इत्यृचमुक्त्वा आसना- Ku 46v
दुत्थाय । उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पत इति ब्रह्माणं विसृजेत् । यस्मात्कोशादित्यात्मनो हृदयाभि-
10 मन्त्रणं कुर्यात् । यत्र यत्र नक्षत्रकल्पोक्तं तन्त्रमिति ब्रवीति तत्र तत्रैतत्कुर्यादिति ।

इति श्रीमन्मृसिंहचरणपरिचारकश्रीमन्महोपाध्यायश्रीधरविरचितायां
विवाहादिकर्मपञ्जिकायां नक्षत्रकल्पोक्तं तन्त्रं समाप्तम् ।

1 वह दे°] em., वहं दे° NiGu₁Gu₂, वहन्दे°
Ku

1 यदद्य] NiGu₂, यदद Ku, यद्य Gu₁

1-2 जुहुयात्] NiKuGu₁, युहुया Gu₂

2 वाचीत्येका] Ku, वागत्ये Ni, वाचित्येका
Gu₁, वाचि इत्येका Gu₂

4 प्रजापतये] NiKuGu₂, प्रजापतये स्वाहेति
Gu₁

4 मनसैव] NiGu₂, मानसैव Ku, मनस्यैव
Gu₁

5 पञ्चदशभिरेतैराज्यहोम एव च] Ni,
पञ्चदशभिर्मन्त्रैराज्यहोम एव Ku,
पञ्चदशभिर्ब्रह्मयज्ञानान्तैरेतैराज्यहोम एव Gu₁,
पञ्चदशभिरेतैराज्यं होमयेत् Gu₂

5 एतास्त] NiGu₁, एतास्ते अग्न Ku, एतास्ते
Gu₂

6 कुर्यात्] NiKuGu₂, कृत्वा Gu₁

6 °मित्युक्त्वा] NiGu₁Gu₂, °मिति Ku

7 आयुर्मेति] em., आयुर्म इति NiGu₁,

आयुर्मा विशत्विति Ku, आयुर्मा वि{स}श इति
Gu₂

7 पञ्चदशभिर्धूमं] NiKuGu₂, पञ्चदशभि मन्त्रै
र्धूमं Gu₁

8 °वन्दनान्तं] NiGu₂, °वन्दनं Ku, °वन्दनार्थं
तिलकं Gu₁

8 स्थाप्य] NiKuGu₂, प्रतिष्ठाप्य Gu₁

8-9 आसनादुत्थाय] NiKuGu₁,
चासनाद्युत्थाय Gu₂

9 उत्तिष्ठ] NiKu, उत्तिष्ठ Gu₁, उत्तीष्ठ Gu₂

9-10 °भिमन्त्रणं] NiKuGu₂, °भिमन्त्रण Gu₁

10 तत्र तत्रैतत्कुर्यादिति] corr.,

तत्रैतदेतत्कुर्यादिति Ni, तत्र तत्रैतदेवं कुर्यादिति
Ku, तत्र तत्रैतत्कर्म कुर्यादिति Gu₁, तत्र
तत्रैतदेवतां कुर्यात् Gu₂

11-12 इति °°° समाप्तम् ।] Rather than the
regular colophon, Gu₂ here gives it in
abridged form: इति नक्षत्रकल्पोक्तं तन्त्रं
समाप्तं ॥ श्री ॥ श्री ॥ श्री ॥

11 श्रीमन्मृसिंहचरणपरि°] Ku,

श्रीमन्मृसिंहचरणा{•}परि° Ni,

श्रीमन्मृसिंहचरणपरि° Gu₁, alt. Gu₂

11 °न्महोपाध्याय°] NiKu, °न्महोपाध्याय°
Gu₁, alt. Gu₂

12 विवाहादिकर्मपञ्जिकायां] Ni,

विवाहकर्मपञ्जिकायां° Ku, om. Gu₁, alt. Gu₂

(9)

तन्त्रप्रायश्चित्तानि

Gu₁ 47v
Gu₂ 49r

महाचक्रस्य नाभिस्थः शेषच्छत्रसुभूषणः ।
वरारिधनुषोऽभीतिः सश्रीकोऽवतु सिंहराट् ॥

Ni 41r

अथ संहिताविधिकल्पोक्ता ब्रह्मपात्रादिचलने निर्दहने वा तस्य प्रायश्चित्तमन्त्रा उच्यन्ते । यदा दैवाद् ब्रह्मपात्रं प्रचलेन्निर्दहेद्वा तदा पुनः पूर्णमिति कल्पजाभ्यामृग्भ्यां पुनरपः पूरयित्वा विष्टरासने पूर्ववत्स्थापयेत् । कल्पमन्त्रा यथा ।

5

5 विष्टरासने पूर्ववत्स्थापयेत् Cf. p. 71.

1 °स्थः] em., °स्थं NiKuGu₁Gu₂
1 शेषच्छत्रसुभूषणः] em., शेषच्छत्रं सुभूषितं
NiKu, शेषक्षत्रं सुभूषणं Gu₁, शेषच्छत्रसुभूषणं
Gu₂
2 °धनुषोऽभीतिः] Gu₁, °धनुषोऽभितिः Ni,
°धनुषोऽतिः Ku, °धनुसोभितिः Gu₂
2 सश्रीको] NiGu₁, सश्रको° Ku, सश्राको°
Gu₂
3-4 अथ °° उच्यन्ते ।] After this
sentence, Gu₂ inserts: सुबोधार्थं कल्पजा
उच्यन्ते ॥ This is found with some
variants in Gu₁ after the next sentence
3 संहिताविधिकल्पोक्ता] em.,
संहिताविधिकल्पोक्त NiKuGu₁, संहिताया
विधिकल्पोक्तं Gu₂
3 निर्दहने वा] em., निर्दहेद्वा NiKuGu₁,
तनिर्दहेद्वा Gu₂

3 प्रायश्चित्तमन्त्रा] NiGu₂, प्रायश्चित्तीयमन्त्रा
Ku, प्रायश्चित् मन्त्रा Gu₁
4 यदा] Gu₂, तत Ni, तत्र Ku, अथ Gu₁
4 दैवाद् ब्रह्मपात्रं] NiGu₂, वोदब्रह्मपात्रं Ku,
दैवाब्रह्मपात्र Gu₁
4 प्रचलेन्निर्दहेद्वा] Ku, प्रचलनेन्निर्दहेद्वा Ni,
चलने निर्दहेद्वा Gu₁, प्रचलेनिर्दहे वा Gu₂
4 तदा] Gu₂, त{स्य}दा Ni, om. KuGu₁
4 कल्पजाभ्यां] NiKuGu₂, कल्पजाजाभ्यां°
Gu₁
5 पुनरपः] Ni, पुनरपिः Ku, आपः Gu₁,
पुनरापः Gu₂
5 विष्टरासने पूर्ववत्स्थापयेत्] NiKu,
पुनर्विष्टरासने स्थापयित्वा Gu₁, विष्टरासने पूर्वव
स्थापयेत् Gu₂
5 कल्पमन्त्रा यथा ।] Ku, om. NiGu₂,
सुबोधार्थं कल्पमन्त्रा उच्यन्ते ॥ Gu₁

पुनः पूर्णमिदं पात्रं ब्रह्मणा स्थापितं महत् ।
 स्थानाच्च्युतं प्रवर्तितं तन्मे वहतु दुष्कृतं ॥
 प्राञ्चं वा दक्षिणाञ्चं वा प्रत्यञ्चं यत्प्रवर्तसे ।
 अपाञ्चमुत्तराञ्चं वा द्विषतो मेऽधरान् कृधीति ॥

5 अथोदपात्रचलने प्रायश्चित्तमाह ।

यदुदपात्रे स्थापितः प्रस्कन्दसि बृहस्पते ।
 यजमानस्य पत्नीं च पुत्रान् भ्रातृञ्च वर्धय ।
 पुनः पूर्णमिदं पात्रमस्मिन् यजे ब्रह्मणा स्थापयामि ॥

Ku 47r

इति प्रायश्चित्तमन्त्रः ।

10 अथाग्नौ राक्षसादिप्रवेशे स्फुटति गर्जतीत्यादि प्रायश्चित्तमाह । ? वैश्वानरो रश्मि-
 भिरुदेनमनुयामि ? । वैश्वानरो रश्मिभिर्न इति द्वे । एतैर्वैश्वानरमुदपात्रादुदकं संप्रोक्ष्य ।

11 वैश्वानरो रश्मिभिर्नः PS 10.9.5-6 or PS 19.30.4-5?

1-2 AVPariś 37.19.2-4 यदुदपात्रं प्रवर्तते ब्रह्मणा स्थापितं महत् । स्थानाच्च्युतं प्रवर्तितं तन्मे
 वहतु किल्बिषम् ॥ इत्यास्थापयति ॥ पूरणेन पूरयित्वा पुनः पूर्णमित्येतया ॥ पुनः पूर्णमिदं पात्रं ब्रह्मणा
 स्थापयामसि । विश्वैस्तद्देवैरभिष्टुतम् ॥

8 AVPariś 37.19.3-5 पूर्णेन पूरयित्वा पुनः पूर्णमित्येतया ॥ पुनः पूर्णमिदं पात्रं ब्रह्मणास्थापयामसि ।
 विश्वैस्तद्देवैरभिष्टुतम् ॥ उर्जं पुष्टं दधातु नो रायस्पोषं श्रियमायुः । मयि कर्म समृद्धताम् ॥

138.11-139.1 AVPariś 37.20.1 अथ चेत् प्रभज्येत भूमिर्भूमिमगादित्यनुमन्थ्यान्यतरमाहृत्य
 यद्यन्तरिक्षे पुनर्मैत्विन्द्रियमित्यनुमन्थ्य वैश्वानरो न ऊतय उदेनं वैश्वानरो रश्मिभिरिति जुहुयात् सा तत्र
 प्रायश्चित्तिः । The same *pratikas* are presumably intended in Śrīdhara's text.

1 ब्रह्मणा स्थापितं] KuGu₁Gu₂,

ब्रह्मणस्थापितं Ni

2 स्थानाच्च्युतं] NiGu₁, स्थानाच्च्युतं KuGu₂

2 प्रवर्तितं] em., प्रवर्तन्तं NiKuGu₁Gu₂

2 तन्मे] em., ता मे NiKuGu₁, ता नो Gu₂

2 दुष्कृतं] Gu₁Gu₂, निष्कृतम् NiKu

3 दक्षिणाञ्चं] NiKuGu₁, दक्षिञ्च Gu₂

4 मेऽधरान् कृधीति] corr., मे अधरान् कृधीति

NiGu₁, मेधरान् कृधाति Ku, मे अधरान्

कृधाति Gu₂

5 अथोदपात्रचलने प्रायश्चित्तमाह] NiKuGu₂,

अथ यदोदपात्रं प्रचलेतदायां प्रायश्चित्तमन्त्रः Gu₁

6 यदुद°] NiGu₁Gu₂, चादुद° Ku

6 स्थापितः] KuGu₁Gu₂, स्थापितं Ni

7 पत्नीं] em., पत्नी NiKuGu₁, पत्नि Gu₂

9 इति] NiKuGu₁, om. Gu₂

9 प्रायश्चित्तमन्त्रः] NiKuGu₂, om. Gu₁

10 अथाग्नौ °°° प्रायश्चित्तमाह] NiKu, अथ

दैवाद्यदा वैश्वानरः स्फुटति गर्जति वा ददा

प्रायश्चित्तमन्त्रा उच्यन्ते Gu₁, अथाग्नौ

राक्षसादिप्रवेशे स्फुटति गर्जति यदि

प्रायश्चित्तमाहा Gu₂

11 °मनुयामि] NiKuGu₂, °नुयाजमि Gu₁

11 °भिर्न इति द्वे] NiKu, रश्मिभि+रिति+ द्वे

ऋचौ Gu₁, रश्मिभिर्णं इ द्वे Gu₂

11 एतैर्वैश्वानरमुदपात्रादुदकं] Ni, एतैर्वैश्वानरं

उदपात्रादुदकं Ku, एतै+वै+श्वानरं

उदपात्रादुदकं Gu₁, एतैर्वैश्वानरं उदपात्रादुदकं

Gu₂

11 संप्रोक्ष्य] NiKu, संप्रोक्ष्यानुमन्त्रयेत् Gu₁,

संप्रोक्ष्य Gu₂

अग्नी रक्षांसीत्यृचानुमन्त्रयेदिति प्रायश्चित्तिः ।

अथ जाग्मायनपात्रचलने प्रायश्चित्तमन्त्रमाह ।

Gu₁ 48r

माहं प्रजां प्रजावतं पानस्य यावती स्तनः ।

Gu₂ 49v

समुद्रं वोऽपि सृजामि स्वां योनि मयि श्रित इति ॥

मन्त्रेण पुनर्जलं पूरयेत्तदनुमन्त्रयेदिति ।

5

अथ यदा बर्हिर्दग्धं स्यात्तदा प्रायश्चित्तमाह ।

यदग्निर्बर्हिरदहद्वेद्या वासो अपां ततः ।

तन्मे मनो जातवेदो दुरितात्पात्वस्मात् ॥

निर्दग्धा नो अमित्राश्च यथेदं बर्हिस्तथा ॥

अमित्राणां श्रियं भूतिं त्वमेषां परिनिर्जहि ॥

10

यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु विशाम्पते ।

ये देवा यज्ञमागच्छन्तु ते नो रक्षन्तु सर्वतः ॥

1 अग्नी रक्षांसि PS 16.8.4

3 For this uninterpretable half-mantra, cf. *ĀśvŚS* 1.11.8, 6.12.1: माहं प्रजां परासिचम्

4 For this corrupt half-mantra, cf. PS 16.130.3ab: समुद्रं वो अप सृजामि स्वां योनिमपीतन 7-12 AVParīś 37.5.2-4 यदग्निर्बर्हिरदहद्वेद्या वासो अपां ततः । त्वमेव नो जातवेदो दुरितात्पाहि तस्मात् ॥ निर्दग्धा नो अमित्रास्तु यथेदं बर्हिस्तथा । अमित्राणां श्रियं भूतिं तामेषां परिनिर्जहि ॥ यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु विशांपते । ये देवा यज्ञमायान्ति ते नो रक्षन्तु सर्वतः ॥; AthPrāy 2.5:84.2-8 यदग्निर्बर्हिरदहद्वेद्या वासो अपो भत । त्वमेव नो जातवेदो दुरितात्पाहि तस्मात् ॥ निर्दग्धा नो अमित्रा यथेदं बर्हिस्तथा । अमित्राणां श्रियं भूतिं तामेषां परिनिर्जहि ॥ यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु विशांपते । ये देवा यज्ञमायान्ति ते नो रक्षन्तु सर्वतः ॥

1 अग्नी ०० प्रायश्चित्तिः] At the beginning

of this sentence, Gu₁ reads: यदा राक्षसादि प्रविशेत्तदा

2 अथ ०० प्रायश्चित्तमन्त्रमाह ।] NiKu, अथ

यदा जाग्मायनं प्रचलेतदायं तदग्निं रक्षा प्रायश्चित्तमन्त्रः । {अथ च ॥} Gu₁, अथ जाग्मायनपात्रचलने प्रायश्चित्तमाह । Gu₂

3 माहं ०० स्तनः ।] Gu₂ repeats this hemistich with some variants

4 स्वां] NiKuGu₁, स्वं Gu₂

4 श्रित] NiKuGu₁, श्रुत Gu₂

5 पूरयेत्तदनुमन्त्रयेदिति] NiGu₂,

पूरयेत्तदनुमन्त्रयेत् Ku, पूरयेतदनुमन्त्रयेदिति Gu₁

6 स्यात्तदा] NiKuGu₁, स्यास्तदा Gu₂

6 प्रायश्चित्तमाह] NiKuGu₂, पुनः

परिस्तृणितानेन मन्त्रेण Gu₁

7 यदग्निर्बर्हिरदहद्वेद्या] em., यदग्निर्बर्हिर्वेद्या NiKuGu₁Gu₂

7 अपां ततः] em., अपोस्ततः NiKuGu₁Gu₂

8 मनो] KuGu₁Gu₂, om. Ni

8 दुरितात्पात्वस्मात्] corr., दुरितात्पात्वस्मत्

Ni, दुरितात्पात्वस्मान् Ku, दुरितात्पात्वस्मात्

Gu₁, दुरितात्पात्वस्मान् Gu₂

9 निर्दग्धा नो अमित्राश्च] em., निर्दग्धमानौ

मित्राश्च NiGu₂, निर्दग्धमानौ मित्राश्च Ku,

निर्दग्धमानो मित्राश्च Gu₁

10 भूतिं] NiKuGu₂, भूतं Gu₁

11 जुहुम°] NiKu, जुहोम° Gu₁Gu₂

11 विशाम्पते] NiGu₁Gu₂, विविशामपते Ku

अपदग्धमिति द्वे ।

इदं बर्हिरमृतेनेह सिक्तं हिरण्मयं हरितं स्तृणामि ।
तत्ते पुराणमभिनवं स्तृणीयुर्वासः प्रशस्तं प्रति मे गृहाणेति ॥

Ni 41v

एतैर्मन्त्रैः पूर्ववत्संस्कृतकुशान् पुनः स्तृणीत । इति प्रायश्चित्तमन्त्राः ।

5 बहिःशालादिकं कर्म तन्त्रं प्राच्याङ्गमुत्तरम् ।
इध्महोमं च देवेष्टितस्तस्यागविधिः पुनः ॥
संहिताविधिकल्पोक्तप्रायश्चित्तविधिः क्रमात् ।
कथितं सर्वमेतेषां क्रमो हरिहरात्मजः ॥

Ku 47v

10 इति श्रीमन्नृसिंहचरणपरिचारकश्रीमन्महोपाध्यायश्रीधरविरचितायां
विवाहादिकर्मपञ्जिकायां तन्त्रप्रायश्चित्तानि समाप्तानि ।

1 अपदग्धम् PS 7.7.9–10 (also AVPariś 37.5.5, AthPrāy 2.5:84.8–9)

2–3 AVPariś 37.5.8 इदं बर्हिरमृतेनेह सिक्तं हिरण्मयं हरितं ते स्तृणामि । तद्वै पुराणमभिनवं स्तृणीष्व
वासः प्रशस्तं प्रति मे गृहाण ॥; AthPrāy 2.5:84.12–15 इदं बर्हिरमृतेनेह सिक्तं हिरण्मयं हरितं तत्स्त्वृतं
नः । तद्वै पुराणमभिनवं स्तृणीष्व वासः प्रशस्तं प्रति मे गृहाण ॥

1 अपदग्धमिति] em., अपदस्कमिति NiGu₁,

अपदस्वामिति Ku, अपस्कन्दमिति द्वे Gu₂

3 तत्ते] em., तं ते NiGu₁Gu₂, तन्ते Ku

3 पुराणमभिनवं] em., पुराणमभवं

NiKuGu₁, पुणमभवं Gu₂

3 स्तृणीयुर्वासः] corr., स्तृणीर्यु वासः NiKu,

स्तृणीर्युर्वासः Gu₁, स्तृणायुर्वासः Gu₂

3 प्रति मे] em., प्रतमे NiKuGu₁, om. Gu₂

3 गृहाणेति] em., गृहाणामिति

NiKuGu₁Gu₂

4 °कुशान् पुनः] NiKuGu₂, °कुशानः पुनः

Gu₁

4 स्तृणीत] Ni, स्तृणाति Ku, पूर्ववत्स्तृणीत

Gu₁, स्तृणात Gu₂

4 इति प्रायश्चित्तमन्त्राः] NiKu, इति प्रायश्चित्तः

Gu₁, om. Gu₂

6 देवेष्टितस्तस्यागविधिः] em., देवेष्टि

ततस्मागविधिः Ni, देवेष्टितस्तस्यागविधिः

KuGu₂, देवेष्टितस्तस्यासविधिः Gu₁

7–8 संहिताविधि °° हरिहरात्मजः ॥] Before

this verse, Gu₂ inserts: तथा च स्मृतिः ॥

मध्ये यदि विवाहादौ पित्रादीनं मृतं भवेत् ॥

कृत्वा तु शेषहोमान्तं सद्यः पैतृकमाचरेत् ॥

9 श्रीमन्नृसिंह°] Ku, श्रीमिन्नृसिंह° Ni,

श्रीमन्नृसिंह° Gu₁Gu₂

10 विवाहादि°] NiGu₁Gu₂, विवाह° Ku

10 तन्त्रप्रायश्चित्तानि] KuGu₂, तन्त्रप्रायश्चित्तानि

Ni, तन्त्रप्रायश्चित्तं Gu₁

10 समाप्तानि] NiKuGu₂, समाप्तं Gu₁

References

Abbreviations for dictionaries

MW	See MONIER-WILLIAMS 1899.
Oṛiā Bhāṣakoṣa	See PRAHARAJ 1931–40.
TAK	Tāntrikābhidhānakośa, see BRUNNER <i>et al.</i> 2004, 2004; GOODALL & RASTELLI 2013.

Abbreviations for Sanskrit texts

ĀpŚS	Āpastambaśrautasūtra
ĀśvŚS	Āśvalāyanaśrautasūtra
AthPrāy	Atharvaprāyaścittas
AVPariś	Atharvavedapariśiṣṭas
CVU	Carañavyūhopaniṣad
GB	Gopathabrāhmaṇa
HirŚS	Hiraṇyakeśiśrautasūtra
KātyŚS	Kātyāyanaśrautasūtra
KauṣB	Kauṣītakibrāhmaṇa
KauṣGS	Kauṣītakigr̥hyasūtra
KauśS	Kauśikasūtra
MBh	Mahābhārata
MU	Muṇḍakopaniṣad
PS	Paippalādasamhitā of the Atharvaveda
PVSP	Paippalādavivāhādisamkārāpaddhati
ṚV	Ṛgvedasamhitā
ṚVKh	Ṛgvedakhilas

ŚāṅkhGS	Śāṅkhāyanagr̥hyasūtra
ŚāṅkhŚS	Śāṅkhāyanaśrautasūtra
ŚS	Śaunakasaṁhitā of the Atharvaveda
TĀ	Taittirīyāranya
TB	Taittirīyabrāhmaṇa
TS	Taittirīyasaṁhitā
VādhŚS	Vādhūśrautasūtra
VaitS	Vaitānasūtra

Editions consulted

Arranged by titles in Indian alphabetical order.

Agnipurāṇa

Agnipurāṇa of Maharṣi Vedavyāsa, edited by Āchārya Baladeva Upādhyāya. Varanasi, 1966.

Atharvaprāyaścittas

Julius von Negelein, "Atharvaprāyaścittāni: Text mit Anmerkungen; Sachindex, Register der Vers- und Yajus-Anfänge, Wortindex, Berichtigungen; Vorwort und Einleitung". *Journal of the American Oriental Society* 33 (1913), 71–144 and 217–253; 34 (1914), 229–277.

Atharvavidhāna

See D.M. BHATTACHARYYA 1955.

Atharvavedapariśiṣṭas

The Pariśiṣṭas of the Atharvaveda, edited by George Melville Bolling & Julius von Negelein. Volume 1 [all published], in 3 parts: Text and Critical Apparatus, Indices. Leipzig, 1909–10.

Aparārka

Aparārkābhīdhāparādityaviracitaṭikāsametā Yājñavalkyasmṛtiḥ, edited by Hari Narayan Apte. Pune, 1900.

Ātharvaṇīyapūjāpaddhati

Ātharvaṇīya Pūjā Paddhati, edited by Beṇudhara Paṇḍā.
Kendujhara, 2004.

Āpastambaśrautasūtra

The Śrauta Sūtra of Āpastamba belonging to the Taittirīya Samhitā, edited by Richard Garbe. 3 vols. Calcutta, 1882–1902.

Āśvalāyanaśrautasūtra

The Śrauta Sūtra of Āśvalāyana with the commentary of Gārgya Nārāyaṇa, edited by Rāmanārāyaṇa Vidyāratna. Calcutta, 1864–74.

Īśānaśivagurudevapaddhati

Īśānaśivagurudevapaddhatiḥ śrīmad-Īśānaśivagurudevamiśra-viracitā, edited by T. Gaṇapati Śāstrī. 4 vols. Trivandrum, 1920–1925.

Ṛgvedakhilas

See SCHEFTELOWITZ 1906.

Ṛgvedasaṁhitā

Die Hymnen des Rigveda, edited by Theodor Aufrecht. 2 parts.
Zweite Auflage. Bonn, 1877.

Karmapradīpa

See Chandogapariśiṣṭa.

Karmasamuccaya

Edited on the basis of a single manuscript by Umākānta PAṆḌĀ 2000 under the title PVSP. For the manuscripts at our disposal, see SUMANT 2016.

Kātyāyanaśrautasūtra

The Çrautasūtra of Kātyāyana with Extracts from the Commentaries of Karka and Yâjñikadeva, edited by Albrecht Weber. Berlin & London, 1859.

Kātyāyanīyapariśiṣṭa

Kātyāyanīyapariśiṣṭasatakam (viṣayapadālaṅkriyāvyaḅhyayā sametam), edited by Śrīdharaśāstrī Vāre. Pune, no date.

Kūrmapurāṇa

Śrī-Kūrmapurāṇam (pāṭhasamīkṣātmakasaṁskaraṇam), critically edited by Anand Swarup Gupta. Varanasi, 1971.

Kauśikapaddhati

See LIMAYE *et al.* 1982.

Kauśikasūtra

See BLOOMFIELD 1890.

Kauṣītakigr̥hyasūtra

The Kauṣītaka Gr̥hyasūtras with the Commentary of Bhavatrāta, edited by T.R. Chintamani. Madras, 1944.

Kauṣītakibrāhmaṇa

Kauṣītaki-Brāhmaṇa, vol. 1: Text, edited by E.R. Sreekrishna Sarma. Wiesbaden, 1968.

Garuḁapurāṇa

The Garuḁapurāṇam, edited with an Introduction by Rājendranātha Śarman together with a Ślokānukramaṇī by Nāgaśaraṇa Simha. Delhi, 1984. [Reprint of the 1906 Venkatesvara Steam Press edition.]

Gopathabrāhmaṇa

Das Gopatha Brāhmaṇa, edited by Dieuke Gaastra. Leiden, 1919.

Caturvargacintāmaṇi

Chaturvarga Chintamāṇi by Hemādri, edited by Bhāratacandra Śiromaṇi, Yogeśvara Bhaṭṭācārya, Yajñeśvara Smṛtiratna, Kāmākhyanātha Tarkaratna & Pramathanātha Tarkabhūṣaṇa. 4 vols. Calcutta, 1873–1911.

Caraṇavyūhopaniṣad

See GRIFFITHS 2007.

Chandogapariśiṣṭa

Karmapradīpa or Chandoga-pariśiṣṭa with the commentary called Pariśiṣṭa Prakāśa of Mahāmahopādhyāya Nārāyaṇopādhyāya, edited by Mahāmahopādhyāya Candrakānta Tarkālaṅkāra. Calcutta, 1909–1923.

Jayākhyasaṁhitā

Jayākhyasaṁhitā of Pāñcarātra Āgama, critically edited with an Introduction in Sanskrit, indices, etc., by Ember Krishnamacharya. Baroda, 1967.

Tantrasāra

The Tantrasāra of Abhinavagupta, edited with notes by Mahāmahopādhyāya Paṇḍit Mukund Rām Shāstrī. Srinagar, 1918.

Taittirīyabrāhmaṇa

Taittirīyabrāhmaṇam, edited by V.S.R. Nārāyaṇa Śāstrī Goḍbole, 3 vols. Poona, 1898.

Taittirīyasaṁhitā

Die Taittirīya-Saṁhitā, edited by Albrecht Weber. 2 vols. Indische Studien 11 (1871) & 12 (1872).

Taittirīyāraṇyaka

Taittirīyāraṇyakam, edited by V.S.R.R. Bābāśāstrī Phaḍake, 2 vols. Poona, 1897–98.

Dārilabhāṣya

See DIWEKAR *et al.* 1972.

Nāradapurāṇa

Nāradīyapurāṇam, edited with an introduction by Carudeva Śāstrin and a Ślokānukramaṇī by Nāgaśaraṇa Simha. Delhi, 1995. [Reprint of the 1905 Venkatesvara Steam Press edition.]

Nityācārapradīpa

Nityācārapradīpah by Narasimha Vājapeyī, fascicule I, edited by Vinoda Vihārī Bhaṭṭācāryya. Calcutta, 1903.

Nyāyamañjarī

The Nyāyamañjarī of Jayantabhaṭṭa, edited by Sūrya Nārāyaṇa Śukla. Benares, 1936.

Pārameśvarasaṃhitā

Śrī-Pañcarātrāntargatā Śrīpārameśvarasaṃhitā, edited by Śrīgovindācārya. Srirangam, 1953.

Paippalādavaśādiṣaṭkarmapaddhati

See U. PAṆḌĀ [2003].

Paippalādavivāhādisaṃskārapaddhati

See U. PAṆḌĀ 2000.

Paippalādasaṃhitā

See D. BHATTACHARYA 1997–2016.

Prapañcasāra

Prapañcasāratāntra of Śaṅkarācārya, with the commentary Vivaraṇa by Padmapādācārya and Prayogakramadīpikā, a Vṛtti on the Vivaraṇa, revised and documented by A. Avalon and edited by A. Sarasvatī. Calcutta, 1935. [Reprinted Delhi, 1989.]

Prapañcasārasaṅgraha

Śrīmat-Prapañcasārasārasaṅgraha Gīrvāṇendrasarasvatīpādaviracite Pūrvō Bhāgaḥ, edited by Kṣe. Śaṃ. Subrahmaṇyaśāstrī. Thanjavur, 1976.

Bālakrīḍā

The Yājñavalkyasmṛti with the Commentary Bālakrīḍā of Viśvarūpācārya, parts 1 and 2, edited by T. Gaṇapati Shāstrī. Trivandrum, 1922.

Bṛhatsarvānukramaṇikā = Atharvavedīyabṛhatsarvānukramaṇikā

Atharvavedīya-Bṛhatsarvānukramaṇikā, edited by Vishva Bandhu. Hoshiarpur, 1966.

Baudhāyanapitṛmedhasūtra

Included in *Bodhāyana Gṛhyasūtra of Bodhāyana Maharṣi*, edited by H.P. Malladevaru. Mysore, 1983.

Brahmāṇḍapurāṇa

Śrī-Vyāsa-maharṣiproktaṃ Brahmāṇḍapurāṇam, with Introduction in Sanskrit and English and an Alphabetical Index of Verses, edited by J.L. Shastri. Delhi, 1973. [Reprint of the 1912 Venkatesvara Steam Press edition.]

Matsyapurāṇa

Śrīmad-Dvaipāyanamuni-praṇītaṃ Matsyapurāṇam, edited by the pandits at the Ananda Ashram. Poona, 1981. [Reprint of the 1907 edition attributed to H.N. Apte.]

Manusmṛti

See OLIVELLE 2005.

Mahābhārata

The Mahābhārata: for the first time critically edited by V.S. Sukthankar and others. 19 vols. Poona, 1927–59.

Mahābhāṣya

The Vyākaraṇa Mahābhāṣya of Patañjali, edited by Franz Kielhorn, 1880–85. 3 vols. Third edition (revised and furnished with additional readings, references, and select critical notes) by K.V. Abhyankar. Poona, 1962–72.

Mānavagṛhyasūtra

Das Mānava-gṛhya-sūtra, edited by Friedrich Knauer. St. Petersburg, 1897.

Muṇḍakopaniṣad

See OLIVELLE 1998.

Yajñapārśva

Yajñapārśvam pariśiṣṭam śuklayajurvedānusāri kātyāyanīyam, edited by C.G. Kashikar. Pune, 1998.

Yājñavalkyasmṛti

Yājñavalkyasmṛti of Yogīśvara Yājñavalkya, edited by Narayan Ram Acharya. Bombay, 1949.

Rasaratnākara

Rasaratnākara, part 1, edited by Vaidya Jadavji Tricumji Acarya. Benaras, 1939.

Vādhūlaśrautasūtra

Vādhūla-Śrautasūtram, critically edited with introduction and indices by Braj Bihari Chaubey. Hoshiarpur, 1993.

Viṣṇudhamottarapurāṇa

Viṣṇudhamottarapurāṇa, edited by Khemarāja Śrīkrṣṇadāsa. Bombay, 1912.

Viṣṇupurāṇa

The Viṣṇupurāṇam, critically edited by M.M. Pathak; Pāda-Index by Peter Schreiner, 2 vols. Vadodara, 1997–99.

Vaikhānasāgama

The Vaikhānasāgama of Marīci, edited by K. Sāmbasadāśiva Śāstrī. Trivandrum, 1935.

Vaitānasūtra

Vaitāna-Śrauta-Sūtra with the Commentary called Ākṣepānuvidhi by Somāditya, edited by Vishva Bandhu. Hoshiarpur, 1967.

Śāṅkhāyanagr̥hyasūtra

Śāṅkhāyana Gr̥hya Sūtram (Belonging to the R̥gveda), edited S.R. Sehgal. Delhi 1960; second revised edition 1987.

Śāṅkhāyanaśrautasūtra

The Śāṅkhāyana Śrauta Sūtra together with the commentary of Varadattasuta Ānarttīya, edited by Alfred Hillebrandt. Vol. I: Text of the Sūtra, Critical notes, Indices. Calcutta, 1888.

Śāntikalpa

George Melville Bolling, “The Çāntikalpa of the Atharva-Veda”,

Transactions and Proceedings of the American Philological Association 35 (1904), 77–127; *Journal of the American Oriental Society* 33 (1913), 265–277.

Śāradātilakatantra

Śāradātilaka Tantram Text with Introduction, edited by Arthur Avalon. Calcutta, 1933. [Reprint Delhi, 1996.]

Śivapurāṇa

Śrī-Śivapurāṇam, edited by Khemarāja Śrīkrṣṇadāsa. Bombay, 1954.

Śaunakasamhitā

Atharvaveda Samhita with the Commentary of Sayanacharya, edited by Shankar Pandurang Pandit. 4 vols. Bombay, 1894–98 [Reprint Varanasi, 1989.]

Śrītattvacintāmaṇi

Paramahansa Pūrṇānanda's Śrītattvacintāmaṇi (chapters I–XIX) Critically Edited from Original Manuscripts with Notes and Commentaries by Buvanmohan Sankhyatirtha & Cintamani Bhattacharya. Calcutta, 1936.

Skandapurāṇa

Śrī-Skandamahāpurāṇam, edited by Khemarāja Śrīkrṣṇadāsa. Bombay, 1908–11.

Smṛticandrikā

Smṛticandrikā, edited by L. Śrīnivāsācārya. Mysore, 1914–21.

Hiraṇyakeśīśrautasūtra

Satyāṣāḍhviracitaṃ Śrautasūtram, edited by Kāśīnāthaśāstrī Āgāṣe & Śaṅkaraśāstrī Mārūlakara. 10 vols. Poona, 1907–32.

Bibliography

Aklujkar, Ashok

- 2010 “Vṛtti and Vṛttikāra in Rāmānuja's Śrī-bhāṣya”. *Studia Orientalia* 108, 3–20.

Bahulkar, S.S.

- 1978 “The *Prayoga-Dīpa* of Devabhadra: A Brief Survey”. *Journal of the University of Poona (Humanities)* 43, 31–35.
- 2002 “AtharvaVeda-PrayogaBhānu (Dharmaśāstra of the AtharvaVedins)”. In: GHOSH 2002, 146–154.
- 2003 “Saṁskāraratnamālā: An Ātharvaṇic Prayoga”. In: Kalyan Kale, N.B. Marathe & Shreenand L. Bapat (eds.), *Pramodasindhu: Professor Pramod Ganesh Lalye's 75th Birthday Felicitations Volume*, Pune, 28–35.

Banerji, S.C.

- 1961 “Reconstruction of Dharmasūtras”. *Journal of Oriental Institute (Baroda)* 11, 35–50.

Bhattacharya, Dipak

- 1997–2016 *The Paippalāda-Saṁhitā of the Atharvaveda: critically edited from palmleaf manuscripts in the Oriya script discovered by Durgamohan Bhattacharyya and one Śāradā manuscript*. 4 vols. Calcutta.

Bhattacharyya, Durgamohan

- 1955 “Lights on the Paippalāda Recension of the Atharvaveda”. *Our Heritage* 3, 1–14.
- 1968 *The Fundamental Themes of the Atharvaveda (with special reference to its Paippalāda-saṁhitā)*. Poona.

Bisschop, Peter & Arlo Griffiths

- 2003 “The Pāsupata Observance (*Atharvavedapariśiṣṭa* 40)”. *Indo-Iranian Journal* 46, 315–348.
- 2007 “The Practice Involving the Ucchuṣmas

(Atharvavedapariśiṣṭa 36)”. *Studien zur Indologie und Iranistik* 24, 1–46.

Bloomfield, Maurice

1890 *The Kāuṣika-Sūtra of the Atharva Veda. With Extracts from the Commentaries of Dārila and Keçava.* New Haven [= *Journal of the American Oriental Society* 14 (1889)].

1902 Review of CALAND 1902. *Göttingesche Gelehrte Anzeige* 164, 489–514.

Brunner, Hélène, Gerhard Oberhammer & André Padoux

2000 *Tāntrikābhidhānakośa: dictionnaire des termes techniques de la littérature hindoue tantrique.* Vol. 1. Wien.

2004 *Tāntrikābhidhānakośa: dictionnaire (...).* Vol. 2. Wien.

Bühnemann, Gudrun

1988 *Pūjā: A Study in Smārta Ritual.* Vienna.

1989 *Forms of Gaṇeśa: A Study Based on the Vidyārṇavatantra.* Wichtrach.

2011 “The Śāradātilakatantra on yoga: A new edition and translation of chapter 25”. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 74, 205–235.

Caland, Willem

1893 *Altindischer Ahnencult: das Śrāddha nach den verschiedenen Schulen mit Benutzung handschriftlicher Quellen dargestellt.* Leiden.

1900 *Altindisches Zauberritual: Probe einer Uebersetzung der wichtigsten Theile des Kauśika Sūtra.* Amsterdam.

Caturvedī, Vāsudev Kṛṣṇa

1976–77 *Śrīmadbhāgavat ke Ṭīkākār.* Mathurā.

Chintamani, T.R.

1934 “Sumantu Dharmasūtra”. *Journal of Oriental Research* (Madras) 8, 75–88.

- 1939 "Fragments of Paiṭhīnāsi Dharmasūtra". *Annals of Oriental Research of the University of Madras* 4, no. 1, 1–40 (separately paginated).

Das, Bhagabat Prasad (ed.)

- 2002 *Viśva prasiddha ṭīkākāra Paṇḍita Śrīdhara Svāmī*. Mayurgram, Badapal, Remuna, Balasore.

Dāśa, Kailāsa Candra

- 1992 "Vaiṣṇava Līlāmṛta: eka dr̥ṣṭipāta". *Jhānkāra* 44, no. 9 (Ḍisembara), 815–825.

De, Sushil Kumar

- 1942 *Early History of the Vaisnava Faith and Movement in Bengal: from Sanskrit and Bengali Sources*. Calcutta. Reprinted 1961.

Desai, Kalpana

- 1973 *Iconography of Viṣṇu*. New Delhi.

Deshpande, Madhav M.

- 1996 "Contextualizing the Eternal Language: Features of Priestly Sanskrit". In: J.E.M. Houben (ed.), *Ideology & Status of Sanskrit: Contributions to the History of the Sanskrit Language*, Leiden, 401–436.

Devī, Manasūyā

- 2002 "Bhakta Bhāgavata Śrīpāda Śrīdhara Svāmī". In: DAS 2002, 85–93.

Diwekar, H.R., V.P. Limaye, R.N. Dandekar, C.G. Kashikar & V.V. Bhide

- 1972 *Kauśikasūtra-Dārilabhāṣya*. Poona.

Donaldson, Thomas Eugene

- 2001 *The Iconography of Vaiṣṇava Images in Orissa*. New Delhi.

Dresden, M.J.

- 1941 *Mānavagr̥hyasūtra: A Vedic Manual of Domestic Rites. Translation, Commentary and Preface.* Groningen.

Eschmann, Anncharlott, Hermann Kulke & Gaya Charan Tripathi (eds.)

- 1978 *The Cult of Jagannath and the Regional Tradition of Orissa.* Reprint 2005, Delhi.

Getty, Alice

- 1936 *Gaṇeśa: A Monograph on the Elephant-Faced God.* Oxford.

Ghosh, Abhijit (ed.)

- 2002 *Ātharvaṇā (a collection of essays on the Atharva Veda with special reference to its Paippalāda tradition).* Kolkata.

Gode, P.K.

- 1949 “Date of Śrīdharasvāmin, Author of the Commentaries on the Bhāgavata Purāṇa and other Works”. *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute* 30, 277–283.

Gonda, Jan

- 1977a *The Ritual Sūtras.* A History of Indian Literature, I.2. Wiesbaden.
- 1977b *Medieval Religious Literature.* A History of Indian Literature, II.1. Wiesbaden.

Goodall, Dominic

- 2004 *The Parākhyantra: A Scripture of the Śaivasiddhānta.* Collection Indologie, 98. Pondicherry.
- 2015 *The Niśvāsātattvasaṃhitā: The Earliest Surviving Śaiva Tantra.* Volume 1. Collection Indologie, 128. Pondicherry & Hamburg.

Goodall, Dominic & Harunaga Isaacson

- 2003 *The Raghupañcikā of Vallabhadeva being the earliest commentary on the Raghuvamśa of Kālidāsa*. Volume 1. Critical Edition with Introduction and Notes. Groningen.

Goodall, Dominic & Marion Rastelli

- 2013 *Tāntrikābhidhānakośa: dictionnaire des termes techniques de la littérature hindoue tantrique*. Vol. 3. Wien.

Goodall, Dominic, Nibedita Rout, R. Sathyanarayanan, S.A.S. Sarma, T. Ganesan & S. Sambandhasivacarya

- 2005 *The Pañcāvaraṇastava of Aghoraśivācārya: A Twelfth-Century South Indian Prescription for the Visualisation of Sadāśiva and His Retinue*. Collection Indologie, 102. Pondicherry.

Goudriaan, Teun & Sanjukta Gupta

- 1981 *Hindu Tantric and Śākta Literature*. A History of Indian Literature, II.2. Wiesbaden.

Goudriaan, Teun & Jan A. Schoterman

- 1988 *The Kubjikāmatatantra: Kulālikāmnāya version*. Critical edition. Leiden.

Griffiths, Arlo

- 2002 “Aspects of the Study of the Paippalāda AtharvaVedic Tradition”. In: GHOSH 2002, 35–54.
- 2003a “The Orissa Manuscripts of the Paippalāda Saṃhitā”. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 153, 333–370.
- 2003b “The Textual Divisions of the Paippalāda Saṃhitā”. *Wiener Zeitschrift für die Kunde Südasiens* 47, 5–35.
- 2004 “Paippalāda Mantras in the Kauśikasūtra”. In: A. Griffiths & J.E.M. Houben (eds.), *The Vedas: Texts, Language and Ritual. Proceedings of the 3rd International Vedic Workshop*, Groningen, 49–99.

- 2004–05 “Tumburu: A Deified Tree”. *Bulletin d'études indiennes* 22–23, 249–264.
- 2007 “The Ancillary Literature of the Paippalāda School: a Preliminary Survey with an Edition of the *Caraṇavyūhopaniṣad*”. In: GRIFFITHS & SCHMIEDCHEN 2007, 141–193.
- 2009 *The Paippalādasamhitā of the Atharvaveda: Kāṇḍas 6 and 7. A New Edition with Translation and Commentary*. Groningen.
- Griffiths, Arlo & Annette Schmiedchen (eds.)
- 2007 *The Atharvaveda and its Paippalādaśākhā: Historical and Philological Papers on a Vedic tradition*. Aachen.
- Houben, Jan E.M., Julieta Rotaru & Michael Witzel (eds.)
- 2016 *Vedic Śākhās: Past, Present, Future*. Proceedings of the Fifth International Vedic Workshop, Bucharest 2011. Cambridge (Mass.).
- Jog, K.P.
- 1974 *The Vimalodayamālā of Jayantasvāmin*. (A Gṛhya-Prayoga Text of the Āśvalāyana Tradition). Poona.
- Kane, P.V.
- 1941 *History of Dharmaśāstra (Ancient and Mediaeval Religious Rites and Civil Law)*. Vol. II, part I. Pune.
- 1953 *History of Dharmaśāstra (Ancient and Mediaeval Religious Rites and Civil Law)*. Vol. IV. Pune.
- 1965 *The Harṣacarita of Bāṇabhaṭṭa with Exhaustive Notes*. Uchhvasas I–VIII. Second Edition. Delhi etc.
- 1968 *History of Dharmaśāstra (Ancient and Mediaeval Religious Rites and Civil Law)*. Vol. I, part I. Second revised and enlarged edition. Pune.

Karttunen, Klaus

- 1989–90 “Medieval Texts on the Gṛhya Ritual of the Jaiminīya Śākhā”. *Bulletin d'études indiennes* 7–8, 141–56.
- 1998 “Orality vs. Written Text: Mediaeval Developments in Vedic Ritual Literature”. *Electronic Journal of Folklore* 8, 114–26.
- 2001 “Studies in the Gṛhya Prayogas of the Jaiminīya Sāmaveda: 2. Sthālīpāka”. In: Klaus Karttunen & Petteri Koskikallio (eds.), *Vidyārṇavavandanam: Essays in Honour of Asko Parpola*, Helsinki, 317–341.

Kataoka, Kei

- 2007 “Was Bhaṭṭa Jayanta a Paippalādin?” In: GRIFFITHS & SCHMIEDCHEN 2007, 313–327.

Keith, Arthur Berriedale

- 1909 *The Aitareya Āraṇyaka*. Oxford.

Lalye, P.G.

- 2002 *Mallinātha*. New Delhi.

Liebert, Gösta

- 1976 *Iconographic Dictionary of the Indian Religions: Hinduism-Buddhism-Jainism*. Leiden.

Limaye, V.P., R.N. Dandekar, C.G. Kashikar,
V.V. Bhide & S.S. Bahulkar

- 1982 *Keśava's Kauśikapaddhati on the Kauśikasūtra of the Atharvaveda*. Pune.

de Mallmann, Marie-Thérèse

- 1963 *Les enseignements iconographiques de l'Agni-Purana*. Paris.

McDaniel, June

- 2002 *Making Virtuous Daughters and Wives: An Introduction to Women's Brata Rituals in Bengal Folk Religion*. New York.

Miśra, Saccidānanda

- 2000 “Vaiṣṇava Līlāmṛta: aitihāsika mūlya nirddhāraṇa”. In: *Prajñāloka (Prapheśara Vāsudeva Sāhu Abhinandana Grantha)*, Kaṭaka, 168–174.

Monier-Williams, Monier

- 1899 *A Sanskrit-English Dictionary Etymologically and Philologically Arranged with Special Reference to Cognate Indo-European Languages*. Oxford.

Mylius, Klaus

- 1995 *Wörterbuch des altindischen Rituals*. Wichtrach.

Narain, A.K.

- 1991 “Gaṇeśa: The Idea and the Icon”. In: Robert L. Brown (ed.), *Ganesh: Studies of an Asian God*, Albany, 19–48.

Oberlies, Thomas

- 2003 *A Grammar of Epic Sanskrit*. Berlin / New York.

Olivelle, J. Patrick

- 1998 *The Early Upaniṣads: Annotated Text and Translation*. New York.
- 2005 *Manu’s Code of Law: A Critical Edition and Translation of the Mānava-Dharmāsūtra*. New York.

Paṇḍā, Umākānta

- 2000 *Paippalada Bibahadi Samskara Paddhati (Paippalādavivāhādisaṃskārapaddhatiḥ)*. Private publication of the author, printed at Raghunath Press, Balasore, Orissa.
- 2002 “Maṅyūra grāma o Śrīdhara Svāmī”. In: DAS 2002, 149–150.
- [2003] *Paippalada Vashadisatkarma Paddhatiḥ (Paippalādavaśādiṣaṭkarmapaddhatiḥ)*. Private publication of the author, printed at Khirachora Offset, Balasore, Orissa [no date indicated, but printed and

despatched in 2003].

Paṇḍā, Umākānta & M. Bala Krishna Reddy

- 2012 *Paippalādabahiḥśālādikaṃ jātasamsthādikaḥ kriyāḥ (The ritual text for Atharva Vedins of Paippalada Sakha)*.
Printed and published by M. Sumana Kumari,
Puttaparthi, Anantapur Dist., A.P. 515134

Parashar, Sharada

- 2000 *Kāvyaṃmāmsā of Rājaśekhara: Original Text in Sanskrit and Translation with Explanatory Notes*. New Delhi.

Pingree, David

- 1981 *Jyotiḥśāstra: Astral and Mathematical Literature*. A History of Indian Literature, VI.4. Wiesbaden.

Praharaj, G.C.

- 1931–40 *Pūrṇṇacandra Oṛiā Bhāṣākoṣa (Purnnachandra Ordia bhashakosha)*. 7 vols. Cuttack.

Ramachandra Rao, S.K.

- 1990 *Pratimā-Kosha: Encyclopaedia of Indian Iconography*. Vol. 3. New Delhi.

Ratha, Ghanaśyāma & Vṛndāvana Candra Ācāryya

- [1986] *Vaiṣṇava Līlāmṛta: Kavi Mādhava Paṭṭanāyaka viracita (prācīna tālapatra pothiru saṃpādita)*. Sambalapura.

Rotaru, Julieta

- 2008 “The Domestic Ritual of the Atharvavedins according to Saṃskāraratnamālā, together with the critical edition and translation with commentaries and notes”. Unpublished dissertation, Bucharest University and Freie Universität Berlin.
- 2009 “The *Śāntiyudakavidhi* in the Atharvavedic Tradition”. In: Shripad G. Bhat, Shilpa Sumant & Ambarish Vasant Khare (eds.), *Śrīnidhiḥ: Prof. Shrikant Shankar Bahulkar's Gratitude Volume*, Pune, 162–204.

- 2016 “Paithīnāsi: A Critical Essay and Fragments Collected from Various Sources”. In: HOUBEN, ROTARU & WITZEL 2016, 797–882.
- Sanderson, Alexis
- 2007 “Atharvavedins in Tantric Territory: The *Āṅgirasakalpa* Texts of the Oriya Paippalādins and their Connection with the Trika and the Kālīkula. With critical editions of the *Parājapavidhi*, the *Parāmantravidhi*, and the **Bhadrakālīmantravidhiprakaraṇa*”. In: GRIFFITHS & SCHMIEDCHEN 2007, 195–311.
- Scheftelowitz, Isidor
- 1906 *Die Apokryphen des Ṛgveda*. Breslau.
- Schrader, Friedrich
- 1889 *Der Karmaṇpradīpa. I. Prapāṭhaka mit Auszügen aus dem Kommentare des Āçārka*. Herausgegeben und übersetzt. Dissertation, Halle.
- Shastri, Ajay Mitra
- 1995 *Inscriptions of the Śarabhapurīyas, Pāṇḍuvarṣins, and Somavarṣins*. 2 vols. New Delhi / Delhi.
- Sheth, Hargovind Das T.
- 1963 *Pāṇia-sadda-mahāṇṇavo: A comprehensive Prakrit-Hindi dictionary*. 2nd edition. Varanasi.
- Smith, Daniel H.
- 1969 *A Sourcebook of Vaiṣṇava Iconography according to Pāñcarātrāgama Texts*. Sanskrit Texts Compiled and Arranged with Commentary in English. Madras.
- Smith, David James
- 2009 *Princess Kādambarī by Bāṇa*. New York.
- Śrautakośa
- Śrautakośa Volume I, Sanskrit Section*. Based on the Saṃhitās, the Brāhmaṇas, the Āraṇyakas and the

Baudhyāyanaśrautasūtra. The Seven Havis-sacrifices together with the relevant Optional and Expiatory Rites and the Pitṛmedha, ed. C.G. Kashikar, Poona, 1958.

Śrautakośa Volume I, English Section, Part II. Based on the Kalpasūtras belonging to the various Vedic schools. The Seven Havis-sacrifices together with the relevant Optional Sacrifices and Expiation-Rites and the Pitṛmedha, ed. C.G. Kashikar and R.N. Dandekar, Poona, 1962.

Staal, Frits

- 1983 “Vedic Mudras”. In: *idem* (ed.), *AGNI: The Vedic Ritual of the Fire Altar*, Berkeley, vol. II, 359–379.

von Stietencron, H.

- 1978 “The Advent of Viṣṇuism in Orissa: an Outline of its History According to Archaeological and Epigraphical Sources from the Gupta period up to 1135 A.D.”. In: ESCHMANN, KULKE & TRIPATHI 1978, 1–30.

Sumant, Shilpa

- 2010 “Iconography of Nṛsiṃha Represented in the Karmapañjikā of the Paippalādins” [Typographical errors corrected]. *Journal of the Oriental Institute* (Vadodara) 60, nos. 1–2 (September–December 2010), 57–66.
- 2013 “Paippalādin Tantras”. *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute* 92, 44–51.
- 2016 “Karmasamuccaya: A Paippalādin Corpus of Domestic Rituals”. In: HOUBEN, ROTARU & WITZEL 2016, 883–903.
- 2017 “Ritual Setting of Paippalāda Mantras: Gaṇas in the Karmapañjikā”. *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute* 94, 124–146.

Tachikawa, Musashi, Shoun Hino & Lalita Deodhar

- 2001 *Pūjā and Saṃskāra*. Delhi.

Tanemura, Ryugen

- 2004 *Kuladatta's Kriyāsaṃgrahaṇīkā: A Critical Edition and Annotated Translation of Selected Sections*. Groningen.

Tripathi, Gaya Charan

- 1978 "On the Concept of 'Puruṣottama' in Āgamas". In: ESCHMANN, KULKE & TRIPATHI 1978, 31–59.
- 2004 *Communication with God: The Daily Pūjā Ceremony in the Jagannātha Temple*. New Delhi.

Vasudeva, Somadeva

- 2006 *The Recognition of Shakūntala by Kalidasa*. New York.

Whitney, William Dwight & Charles Rockwell Lanman

- 1905 *Atharva-Veda Saṃhitā*. Translated with a critical and exegetical Commentary by William Dwight Whitney. Revised and brought nearer to completion and edited by Charles Rockwell Lanman. 2 vols. Cambridge (Mass.).

Witzel, Michael

- 1985 "Die Atharvaveda-Tradition und die Paippalāda-Saṃhitā". *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, Supplement VI, 256–271.

Witzel, Michael & Arlo Griffiths

- 2002 "A List of Paippalāda-AtharvaVedin Settlements". In: GHOSH 2002, 167–179.

Table of contents of Karmapañjikā chapters 1–9

The section titles and other elements of contents indicated below are as much as possible based on Śrīdhara's own usage. But we have in quite numerous cases had to formulate our own designation. We have also applied a degree of normalization to Śrīdhara's usage: e.g. his *ājyasya lakṣaṇam* here become Ājyalakṣaṇam. However, very basic features of his usage, such as those listed in our Introduction (§6), are left unnormalized: e.g. Hotādiniyamaḥ and not Hotrādiniyamaḥ.

1 Bahiṣśālāśubhavidhiḥ	
Maṅgalācaraṇam.....	1
Bahiṣśālāropaṇavidhiḥ.....	2
Pañcopacārapūjāvidhiḥ.....	3
Śālāpramāṇam.....	9
2 Kumārīdarśanādikarmatrayam	
Kanyādarśanavidhiḥ.....	11
Varaṇavidhiḥ.....	13
Saṅkalpaḥ.....	14
Vāgdānavidhiḥ.....	16

3 Adhivāsavidhi

Kartṛnāmani	19
Mantrādividhiviniścayaḥ	20
Svasūtralaṅghanakarmāphalam	21
Sadasyalakṣaṇāni	22
Hotṛlakṣaṇam	22
Hotādiniyamaḥ	23
Akṣāralakṣaṇāni	23
Hotādivaraṇam	24
Saṅkalpavidhiḥ	24
Svastivācanam	25
Upāśulakṣaṇam	27
Adhivāsakarma	29
Puruṣasaṁskāraavidhiḥ	29
Pavitralakṣaṇam	29
Pavitragaṇaḥ	30
Ahatavāsalakṣaṇam	30
Mitādipūjāvidhiḥ	31
Bhūsaṁskāraḥ	31
Mitādigaṇanā	32
Mitādipūjāsthānāni	34
Mukhyapakṣaḥ	34
Gaṇapakṣaḥ / Aṣṭadalapūjā	35
Dhyānāropaṇāvahanāni	36
Mitaḥ	36
Pramitaḥ	37
Śālakatamkaṭaḥ	37
Kūṣmāṇḍarājaputraḥ	37
Bhṛguḥ	37
Aṅgirāḥ	37
Pippalādaḥ	37

Mahākālah	38
Caṇḍikā	38
Kṣetrapālah	38
Bhṛgvaṅgirarasau	39
Gaṇapatiśivau	39
Grahāḥ	40
Dikpālāḥ	42
Māṛṭkāḥ	43
Brahmā	43
Mitādisnānam	44
Acchidrāvadhāraṇam	44
Gaṇeśārghyopasthānam	45
Rātryarghyopasthānam	45
Rātryarghyamantrāḥ	45
Haridrādhivāsanam	45
Gandhādhivāsanam	45
Maṅgalāroṇam	46
Vandāpanāvidhiḥ	47
Rakṣāmantrāḥ	48
Mitādivisarjanam	48

4 Pūrvatantram

Pākayaññikalakṣaṇam	49
Ādisūtravivaraṇam	50
Japabrahmāñjalilakṣaṇam	53
Devapurāgaṇaḥ	53
Vedibhūmyākramaṇam	54
Vedibhūmiparigrahaḥ	54
Vedikaraṇam	54
Dviprakārā Vedih	55
Vedilakṣaṇam	56
Vedidoṣaḥ	56

Sītālakṣaṇam	57
Agnisaṁsthāpanavidhiḥ	57
Veṅvādivarjanam	58
Jvalanadhyānam ¹	58
Agnyāvāhanāropane	59
Saptajihvāḥ	59
Saptajihvādhyānāvāhanāropanāni	59
Agnināmāni ²	60
Agniprajvālanam	61
Āhutipratipādananiyamaḥ	61
Agniprajvālanadoṣaḥ	62
Agniparyukṣaṇam	63
Mahāvyaḥṛtihomāḥ	64
Samillakṣaṇam ³	65
Viśīrnādilakṣaṇam	66
Viśīrṇādiphalam	66
Saminniyamaḥ	67
Hotṛlakṣaṇam	67
Hotṛniyamaḥ	68
Agnyarthavedavacaḥ	68
Cittahastahomalakṣaṇam	70
Samitpañcakahomāḥ	70
Viṣṭaralakṣaṇam	71
Brahmālakṣaṇam	71
Śāntyudakam	73

¹ Cf. the significant but imprecise parallel in Nārada-purāṇa 1.51.47–51.

² Cf. KANE 1941: 212.

³ This section shows only very partial overlap with the text of same title that is Atharvavedapariśiṣṭa 26.

Apāṁstotragaṇaḥ	74
Śāntyoṣadhayaḥ	74
Auṣadhistotragaṇaḥ	75
Śāntigaṇaḥ	75
Barhiśchedanam	76
Sampreṣaṇamantrāḥ	78
Barhistaṇam	79
Brahmapātram	80
Dyāvāpṛthivīsabhyāvasathyekṣaṇam	81
Havirāsādanam	81
Saptahavīmṣi	81
Prastarastaraṇamāhātmyam	81
Antarodapātrasthāpanam	83
Jāgmāyanodapātrasthāpanam	84
Brahmahavirātmāsādekṣaṇam	84
Kuśaparikṣeṇam	84
Vedipraveśanam	85
Upaveśanam	85
Śāntyudakācamanābhyukṣaṇe	85
Darbhakoṣṭhībahirapanayanam	85
Agniparyukṣaṇam	86
Samiddhomaḥ	86
Ājyotpavanam	87
Ājyastutiḥ	87
Ājyalakṣaṇam	87
Sruvapūjanam	88
Sruvalakṣaṇam	88
Sruvagrahaṇalakṣaṇam	89
Sruvapratāpanam	90

Ājyasam̐skāraḥ	90
Caturgr̥hītam	90
Āhutidānaniyamah	91
Āhutidānadoṣaḥ	92
Divyatantram	92
Divyapurastāddhomah	92
Divyapurastāddhomikagaṇaḥ / Hṛdāpūtagaṇaḥ	92
Homalakṣaṇam	93
Jvālālakṣaṇam	93
Agnilakṣaṇam	94
Yajñasyacakṣurgaṇaḥ	95
Ājyāhutayaḥ	96
Āghārāu	96
Ājyabhāgau	96
Tantrabhedāḥ	96
Sāmpadatantram	98
Prāyaścittīyatantram	98
Samuccayatantram	98
Āghārāu	99
Ājyabhāgau	99
5 Idhmahomādicarupākāntakarma	
Idhmahomavidhiḥ	101
Idhmalakṣaṇam	101
Mahedhmāntakarma	102
Carupākavidhiḥ	103
Yajñabhāṇḍasthāpanam	103
Sambhārāṇi	103
Darvīlakṣaṇam	103
Caruśrapaṇam	104
Nirvapaṇam	104

Mantrauhaparibhāṣā	105
Taṇḍulāvahananam	106
Sthālīgarbhāvajvālanam	106
Taṇḍulaghaṇṭanam	107
Mantraprāyaścittiḥ	107
Carvanirvahaṇaprāyaścittam	107
Carvabhighāraṇam	108
Yajurmantralakṣaṇam	108
Mahedhmapañcakahomaḥ	110
Mahāvyāhṛtihomeḥ	110
Caturavattadharmacaruhomevidhiḥ	110
6 Uttarantram	
Ājyahomaḥ	113
Sviṣṭakṛdāhutiḥ	114
Śāntisvastyrddhipuṇyāhavācanāni	114
Dakṣiṇādānam	116
Dakṣiṇāvākyaṃ	116
Dakṣiṇāpramāṇam	116
Svastivācanam	117
Yajamānāśiṣadāna	117
Mitādibrāhmaṇanamanam	117
Kāmasūktājyahomaḥ	117
Prāśitragrahaṇam	117
Uttarāṅgāvasānam	119
Samidājyāhutayaḥ	119
Samitparigrahakuśamuṣṭisahitaprastarahomaḥ	119
Vismṛtakarmaprāyaścittam	119
Saṃsthitahomāḥ	120
Divyasaṃsthitahomāḥ	120
Sāmpadasaṃsthitahomāḥ	121

Prāyaścittīyasamsthitahomāḥ	121
Tantrabhedāḥ	122
Ācāryagaṇahomāḥ	122
Ācāryagaṇaḥ	122
Prāyaścittārtvikkarma	123
Samiccheṣahomāḥ	123
Pūrṇāhutiḥ	124
Pavitrahomāḥ	124
Visarjanam	124
Yajamānapatnīkarma	125
Yajamānapatnyabhāvakarma	126
Yajamānagātrāmbhanam	126
Sruvābhyarcanam	126
Bahirniṣkramaṇam	127
Ādityāgnyupasthānam	127
Paribhramaṇam	127
Brahmāvisarjanam	127
Svahr̥dayābhimantraṇam	127
Agnivisarjanam	128
Hutabhuṃmantraḥ	128
7 Dvividhasthaṇḍilavidhāna	
Sāmānyakarmasthaṇḍilavidhānam	129
Pūrvatantram	129
Pradhānakarma	129
Uttaratantram	130
Prthagarthādikarmasthaṇḍilājyahomavidhiḥ	130
Pūrvatantram	130
Pradhānamantrājyahomāḥ	131
Uttaratantram	131
Śāntivācanadakṣiṇādāne	131
Samiccheṣahomāḥ	131
Ājyaśeṣahomāḥ	131

Table of contents of chapters 1–9	171
Pavitrahomaḥ	131
Visarjanam	131
8 Nakṣatrakalpoktatantram	
Pūrvatantram	133
Puruṣasaṃskāraviśeṣaḥ	133
Devopasthānamantraḥ	134
Pañcasamidhomaḥ	134
Udapātrasthāpanam	134
Brahmopaveśanam	134
Utpavanam	134
Ājyastutiḥ	134
Sruvagrahaṇam	134
Sruvatāpanam	135
Āghārau	135
Ājyabhāgau	135
Mahāvyaḥṛtihomaḥ	135
Pradhānahomaḥ	135
Uttaratantram	135
Śāntivācanadakṣiṇādāne	135
Samiccheṣahomaḥ	136
Ājyaśeṣahomaḥ	136
Pavitrahomaḥ	136
Brahmāvisarjanam	136
9 Tantraprāyaścittāni ⁴	
Brahmapātrādicālananirdahanaprāyaścittamantrāḥ	137
Kalpamantrāḥ	137

⁴ The topics in this chapter are parallel to AVPariś 37. But we do not find any parallel for them in the KS or PVSP.

Udapātracalanaprāyaścittam	138
Prāyaścittamantraḥ.....	138
Agnisphuṭanagarjanaprāyaścittam	138
Jāgmāyanapātracalanaprāyaścittamantraḥ	139
Dagdhabarhiḥprāyaścittam	139
Prāyaścittamantrāḥ.....	140